Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiqvæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Liber Primvs. Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque priscûm Germanorum describuntur.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Visual Library

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universität-Gesamthochschule
Bibliothek
10
Paderborn
86/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universität-Gesamthochschule
Bibliothek
10
Paderborn

86/3500

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

PHILIPPI CLUVERII

GERMANIAE ANTIQVAE

LIBER PRIMUS;

Quo ſitus univerſæ Germaniæ, & origo moreſque priſcûm Germanorum deſcribuntur.

Procœmium.

Oſtenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de menſurâ locorum: item de citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.

GERMANIAM antiquam deſcripturus, unum C. Cornelium Tacitum maximè ſequendum mihi propoſui: ut qui unus omnium non modò quamplurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in ſuis annalium hiſtoriarumque libris adnotavit; ſed & privatim librum de ſitu ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus univerſæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conſcripſit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem æquè deſcriptam ab ullo veterum auctorum habeamus. Falſò namque, & maximè immeritò inſimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctiſſimis viris, ceu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germaniâ ignarus, multa falſa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem in judicio ſuam ipſorum iſti quammaximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè, quòd noſſe datur nobis patriæ, ac majorum noſtrorum vetuſtatem; id omne uni acceptum feramus neceſſe eſt Tacito. quidpe hanc ejus deſcriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus ætatem, vel poſterioribus etiam ſæculis, de gente noſtrâ tradita ſunt. Scripſit equidem T. Livius haud pauca de eâdem gente; ut liquet ex ejus epitomatore: ſcripſit & Aſinius Quadratus de terrâ Germaniâ; teſtibus Strabone, lib. IV, & Agathiâ, libr. I. ſed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripſit Cajus quoque Plinius bellorum Germaniæ libros XX; teſtibus, Tacito noſtro, in annalium primo, & Plinio Juniore, epiſtolarum lib. III, item Symmacho, epiſtolar. lib. IV: in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipsâ, ejuſque populis adnotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, ſive de terrâ, ſive de gente ſcripſerint; certum eſt, Tacitum, ut qui poſterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratiſſimè perfectiſſiméque voluiſſe præſtare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex eâ Germaniæ deſcriptione, quam naturalis hiſtoriæ operi inſeruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere deſcripſiſſe hujus terræ populos: quando in illo etiam opere, quod ultimò compoſuiſſe eum conſtat, non niſi ſtrictim paucas quaſdam nationes, turbatoriè, ac ſine ullo ordine recenſuit. Sed eâ de re pluribus heic diſputare, haud eſt conſilium. in contextu hujus operis, quod conſcriptum imus, clarè patebunt, cùm Taciti ſingularis diligentia, atque induſtria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum ſumma ignorantia.

Nunc videre operæ ſit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noſter, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum hiſtoriâ ſit habenda. Althamerus, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipſum auctorem in Germaniâ ſub Fl. Veſpaſiano militaſſe tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perſcriptis: *Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam.* item ex iſtis: *Ipſum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Friſiorum Chaucorumque litora adluente, ille narrat. item ex his: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in ſeptemtrionem ingenti flexu redit. ac primò ſtatim Chaucorum gens.* Verùm falluntur iſti quamvehementiſſimè. non enim de ſe ſingulatim iſta lo-

quitur Tacitus: sed in universum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano septemtrionali, à quo & quando sit factum, ostendit ipse annal. II: nempe à Germanico Cæsare, C. Cœlio, & L. Pomponio consulibus; multis etiam annis antè, quàm ipse fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, si credas eum, sub Vespasiano militantem in Germaniâ, suis oculis vidisse; diu etiam militantem inibi vidisse credas necesse est. quod opidò quàm falsum. quidpe Vespasianus bellum in Germaniâ gessit nullum, postquàm imperium adeptus est. Tacitus verò posteà sub Vespasiano Belgicæ Galliæ rationes procuravit; teste ipso, sub initium primi historiarum; & item Plinio, lib. VII, cap. XVI. ubi ne ad Rhenum quidem accessit; quod & ipsum quidam nostrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, sic præfecto Belgica provincia à Germaniâ Cisrhenanâ distinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita est, quum, Othone & Vitellio de summâ rerum armis disceptantibus, Civilem Batavum, Germanosque Cisrhenanos vinceret Cerealis; teste Tacito, in historiar. IV, & V. Cui bello interfuisse Tacitum, ne minimâ quidem conjecturâ ex ipsius, nedum ex aliorum adsequaris monumentis. Duobus igitur istis indiciis, sive documentis, ita satis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momenti fuerit, haud video. quod certè & ipsum de universis Romanis intelligendum est: qui occidentem Germaniæ ad Amisiæ amnis ostium finiebant; reliqua exhinc sub septemtrione ducentes.

Sed falsa hactenus postquàm satis sunt convicta, vera nunc ostendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuisse satis exactam, multis auctoribus, multisque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim, Salam, atque Danubium, flumina situm fuit; ipsi crebris bellis, præsidiisque diu, jam inde Julii Cæsaris ab temporibus, perlustraverunt. post Albim quæ fuère proxima, ea facilè ex hujus amnis adcolis, quos præsidiis continebant, sciscitando cognoscere potuerunt. ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum usque Iazygumque Sarmatarum confinia, præsidiariis per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Vistulam amneis, sinumque Germaniæ Codânum (vulgò nunc dicitur *Oost see*) situm est, id certiore jam auctore Maroboduo, omnium harum terrarum (ut suo loco ostendetur) sub Augusto & Tiberio imperatoribus, rege, posteà verò XVIII per annos Ravennæ in Italiâ exsulante, item ab Catualdâ, Gothonicæ ad Vistulæ ostia nationis principe, in Galliâ Fori Julii exsulante, horumque comitibus, pernoscere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores sæculis, Græcorum nonnulli scriptores vetustissimi Cimbrorum peninsulam, Gothonumque ad Vistulam amnem veram sedem memoraverunt; ut suo loco patebit. Cimbrorum post hæc legati è dictâ peninsulâ ad Augustum Cæsarem missi sunt; teste Strabone, lib. VII. Et Nerone imperitante, *eques* quidam *Romanus, missus, ad succinum comparandum, à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, hæc commercia* ad Vistulæ ostia, *& litora Æstiorum*, qui nunc dicuntur Prussii, *peragravit*; teste Plinio, lib. XXXVII, cap. III. Quin & ipsos Gothones, horumque conterminos Æstios, succinum in Pannoniam, & ad Italiæ usque confinium, non modò Plinii Tacitique temporibus, sed jam Herodoti ævo, solitos fuisse deferre, suo loco haud dubiis ostendam documentis. Atque hactenus equidem Romani ad dictum usque sinum Germaniam noverunt. Quæ ultrà sunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ, & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à Pytheâ, Timæo, Xenophonte Lampsaceno, & aliis Græcorum antiquissimis scriptoribus, haud perinde perperam descripta fuerunt; Romanis etiam posteà, sub primis imperatoribus comperta sunt. Quâ de re ita noster auctor, in principio statim libri de Germaniâ: *Germania omnis à Gallis, Rhætiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Et à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, suo loco indicabimus. Cum Bastarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum usque incolentibus, bellum etiam in Mœsiâ gesserunt. postmodùm verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuère iisdem. His igitur indiciis, singulis atque universis, benè consideratis, dubitare jam haud æquum fuerit, quin optimam Romani terræ Germaniæ, gentisque Germanorum habuerint cognitionem. Exactissimam habuisse auctorem nostrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nusquàm à veritatis tramite aberraverit; eòque quam optimâ, ac facillimâ methodo librum de eâ conscripsisse; ex contextu hujus operis clarè patebit.

Habent

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Habent igitur Germani nostri, quod meritò de terrâ simul ac gente suâ glorientur: nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuisse inter Romanos, non plebejum hominem, sed equestris dignitatis virum, non privatum & obscurum, sed multis illustribus muniis functum, &, quod omnium maximum est, inter cunctos rerum scriptores gravissimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque situs, sed & virtuteis atque laudeis earum singulari libro concelebrare, in summâ habuit curâ. Conscripsit autem hunc librum sub ipsum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egresso; teste ipso, in eodem libro: id est, circa annum, à nato cœli terrarumq; Domino, centesimum.

Atque hæc de auctoritate hujus libri monuisse lecturos sufficiat. Ad ipsum hoc nostrum opus quod attinet; in treis id potissimè distinximus parteis, sive libros. quorum primus situm Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moresque ostendit. alter est de Germaniâ Cisrhenanâ. tertius de Germaniâ Transrhenanâ.

De cetero, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ sint distantiæ; eæque in regionibus variis, ac diversis, quæ non eodem modo intervalla dimetiuntur: commodum, adeóque necessarium esse putavimus, per omneis pariter regiones unâ eâdémque uti mensurâ; eâ scilicet, quæ omnibus simul nota esse possit: ut est Romanorum, quæ fit per millia passuum. Nam quum universus terræ orbis, seu globus, in parteis distribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum singuli millia passuum continent LX. quæ facilè quævis natio suo mensurandi terras modo explicabit, si primùm dispexerit, quot milliarium suorum, seu leucarum, unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò dispectum numerum milliarium, sive leucarum, per LX millia passuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV si dividas; unumquodque milliare Germanicum continebit millia passuum IV.

Atquia Græci nonnumquàm citandi sunt scriptores, qui locorum intervalla per stadia metiuntur; necessarium fuerit, stadia in millia passuum redigere. De illis igitur Herodotus, lib. II, ita tradit: Ἑκατὸν ὀργυιαὶ δίκαιαι, εἰσὶ στάδιον ἑξάπλεθρον· ἑξαπόδου μὲν τῆς ὀργυιῆς μετρεομένης καὶ τετραπήχεος, τῶν ποδῶν μὲν τετραπαλαίστων ἐόντων, τοῦ δὲ πήχεος ἑξαπαλαίστου. id est: *Centum justæ orgyiæ sunt stadium sex jugerum: nempe si singulas orgyias sex facias pedum, sive quatuor cubitorum: pedeis verò quatuor palmorum; cubitos autem sex palmorum.* Stadium igitur pedum est IↃC. quod Gellius quoque testatur, lib. II, cap. I. Pedem autem Græcorum in mensurâ fuisse majorem pede Romano, indicat disertè Plinius, lib. II, cap. XXIII, XXV pedeis Romanos sexcentis in stadium addens. *Stadium*, inquit, *centum viginti quinq. nostros efficit passus; hoc est, pedes sexcentos viginti quinque.* Et in eadem penè verba Columella, de re rusticâ lib. V, cap. I: *Stadium habet passus centum viginti quinque, id est, pedes sexcentos viginti quinque.* Atque sic computavit Plinius stadia eodem libro infrà, cap. CVIII. *Universum*, inquit, *hunc circuitum Eratosthenes ducentorum quinquaginta duorum millium stadiûm prodidit. quæ mensura Romanâ computatione efficit trecenties quindecies centena millia passuum.* Et lib. III. cap. V: *Dein Columna Rhegina: Siculum fretum; ac duo adversa promontoria, ex Italiâ Cænys, ex Siciliâ Pelorum, duodecim stadiorum intervallo.* cap. autem VIII: *Sicilia, quondam Brutio agro cohærens; mox interfuso mari avulsa, XII M. in longitudinem freto, in latitudinem autem M D P. juxta Columnam Rheginam.* Item lib. XII. cap. XIV: *Schœnus patet, Eratosthenis ratione, stadia XL; hoc est, passuum quinque millia.* Hanc tamen computationem non omneis observasse video. Polybius lib. VIII, ait, Annibalem ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους ab Tarento ἀπέχοντα castra posuisse; Livius in eâdem historiâ, libr. XXV, *quindecim ferme millium*, inquit, *spatio castra ab Tarento posuit.* Et pòst paullo, ubi ille Galesum flumen περὶ τετταράκοντα σταδίους ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέχειν ait; *hic quinque millia*, inquit, *ab urbe abest.* Sic Strabo, ubi Cæsar, belli Gallici comment. VI, ait, *Arduennam silvam, totius Galliæ maximam, millibus amplius IↃ in longitudinem patere*; ipse, lib. IV, ἡ ὕλη, inquit, ἐστὶ πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. id est: *silva quidem magna est; at non tanta, quantam scriptores tradiderunt, IV CIↃ stadiûm.* Sed Strabonem ubique Plinianam, sive communem illam sequutum esse computationem, multis locis, cum Antonini, tabulæque itinerariis collatis, probari potest. Dionysius quoque Halicarnassensis, quamquàm sæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi Livius, lib. II, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, *castra ab urbe haud plus quinq. millia passuum locasse* narrat, ipse τετταράκοντα facit σταδίους. Item ubi hic lib. II. Martium tradit Coriolanum *ad Fossas Cluilias quinque ab Urbe millia passuum castra posuisse*; ille iterum τετταράκοντα facit σταδίους, lib. VIII, ad eumdem locum; ut Plutarchus, in vitâ ejusdem Martii Coriolani.

Ex Herodoto igitur, Polybio, Dionysio, Strabone, Plinio, Plutarcho, Appiano, ac Gellio, postquàm demonstratum est, veteres omneis VIII computasse justa stadia in singula millia passuum; quem jam Lipsius habuerit scriptorem, quem his tot tantisque auctoribus opponeret? Nempe Svidam, & alios. Alii isti qui fuerint, equidem nescio, nisi Photium intellexerit. hujus quidpe verba in bibliotheca hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν. id est; *septem stadia cum dimidio faciunt milliare unum.* In quæ eadem verba consentit & Svidas in lexico. At si hæc libuit observare Lipsio apud Svidam; cur integrum ejus de mensuris legere locum neglexit; vel, se legisse, dissimulavit. Verba Svidæ hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν· καὶ δέκα μίλια ἔχουσι στάδια π΄· τὸ στάδιον ἔχει πόδας χ΄· τὸ μίλιον, πόδας δσ΄· τὸ δὲ πλέθρον, πόδας ρ΄· ἡ ἄρουρα, πόδας ν΄· ὁ ποῦς, δακτύλους ις΄· ὁ πῆχυς, πόδας αϛ΄. hoc est: *Septem stadia cum dimidio, faciunt milliare unum. & X milliaria habent stadia LXXX. stadium habet pedeis IↃC: milliare, pedeis IVCIↃ CC; jugerum, pedeis C: arvum pedeis L: pes digitos XVI: cubitus pedem unum cum dimidio.* Heic quivis vel mediocris judicii homo, cui principa arithmetices percepta sint, facilè animadverterit, ex diversis Svidam ista sumsisse auctoribus; quæ ipse aut non satis percepit, aut percepta explicare, & inter se componere dedignatus est. Nam VII stadia cum dimidio si in unum milliare computes; certè X milliaria efficient stadia LXXV tantùm. at ipse ait, X milliaria continere stadia LXXX: quæ æqua est computatio Plinii, & aliorum auctorum. Jam verò, si milliare habet stadia VII cum dimidio; stadium verò pedeis IↃC: milliare certè, habebit pedeis IV CIↃ IↃ. at ipse tradit pedeis IV CIↃ CC tantùm. quod neque ipsius, neque Plinii rationi convenit: ex hac quidpe forent pedes IVCIↃ IↃCCC. Rursus, si milliare pedeis habet IVCIↃ CC; id jam erit stadiorum haud plus VII. quod perquàm absurdum, & nulli umquàm auctori observatum. Sequamur igitur communem illam antiquissimorum consuetudinem Græcorum; qui τὸ πλέθρον, esse voluerunt pedum C; ut ipse, cum Herodoto, adnotavit Svidas: stadium verò ἑξάπλεθρον, id est, pedum IↃC; quod & Herodotus, & Strabo, & Gellius, & Svidas, locis suprà dictis, tradunt. quibus si, pro ratione mensuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, XXV pedeis cum Plinio addas; milliare omninò erit stadiûm VIII. quâ computatione usi sunt veteres scriptores omnes. Jam de Dionis loco, à Lipsio citato, uti scrupulum tibi eximam; nec hunc quidem auctorem minus VIII stadiis integris in milliare computasse; eâque ratione fossam Corbulonis, de qua loquitur, fuisse unius & XX milliarium: en alius ejus locus est, in libro XXXIX, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam σταδίων adfirmat esse πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων. quem Plinius, lib. IV, cap. XVI, tradit L millium passuum. Heic si milliare facias stadiorum VII cum dimidio; dicta CCCCL stadia efficient milliaria LX, passusque CCL. si verò stadia VIII in unum milliare computes; CCCCL stadia erunt milliaria LVI, & passus CCL. Prædictum trajectum, quem Dio Pliniusque simul innuunt, L paullo minus esse millium, infrà in Morinis ostendam. Multo igitur credibilius est, Dionem intervallum hoc voluisse esse millium LVI, quàm LX. Quamquàm mihi haud dubium, πεντήκοντα eum heic nominasse, magis uti rotundum conficeret numerum, quàm quòd tot stadia omninò esse ei constaret. hanc quidpe consvetudinem Græcos observasse scriptores, multis locis deprehendo. Unius Plutarchi exemplum, instar omnium, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adversùs Gallos ἐννενήκοντα ab urbe processisse σταδίους· quæ sunt millia XI, & passus CCL; VIII stadiis in singula millia computatis. Livius verò lib. V, ait, Romanos ad XI *lapidem Gallis occurrisse.* Verùm VIII integra justaque stadia in unum lapidem, seu in unum milliare esse contribuenda, satis jam certò ex hactenus allatis cuivis persuasum esse putamus. quapropter pluribus id demonstrare argumentis, supervacaneum fuerit. Nobis constans ubique hæc eadem observabitur mensurandi consuetudo.

De cetero, id etiam admonuisse hæc nostra lecturos, perquàm necessarium duximus: Quamquàm nobis Germanis, ipsam, quæ est intra Rhenum, Danubium, & Vistulam amneis, Germaniam incolentibus, rectè dicantur ultra Rhenum ea, quæ sunt in lævâ ejus ripâ, ut Gallia omnis; & ultra Danubium, quæ sunt in dextrâ hujus ripâ, ut sunt Pannonia, Noricum, Rhætia, atque ipsa hinc Italia: tamen, quia non è Germanicis, quæ nulla habemus, sed ex Romanorum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus; morem, atque consuetudinem hac in re sequemur Romanorum: quibus, prædictas provincias sub imperio suo tenentibus, omnis Germania nostra fuit extra, sive ultra dictos amneis. unde etiam Germania Cisrhenana dicta ea, quæ est in Galliæ solo, ad lævam Rheni ripam: Transrhenana verò, reliqua omnis trans amnem; quæ vera, ac genuina antiquitus Germania. Atque hac ratione omnia etiam illa trans Amisiam, Visurgim, Albim,

Viadrum,

Viadrum, & Viſtulam dicentur, quæ in horum fluminum dextris ſita ſunt ripis: trans Mœnum item, quæ in dextrâ ripâ; reſpectu ſcilicet Rhætiæ provinciæ.

Hæc igitur ſunt, quæ præſens opus lecturos præmonuiſſe neceſſarium duximus. nunc ipſum opus adgrediemur.

CAPUT PRIMUM.

Orbis univerſi variæ partitiones. ubi verus inter Aſiam & Europam oſtenditur terminus, vulgò ignoratus.

TErræ GERMANIÆ ANTIQUÆ ſitum, ipſiuſque Germanorum gentis originem commodè exponere uti queam; neceſſum fuerit, non modò limiteis ejus, quod auctor noſter fecit, circumſcribere; ſed paullò etiam diligentiore ſtylo antè indicare, qua orbis in parte univerſa ſita fuerit; quibuſque nominibus ab antiquiſſimis mortalium deſignata. hæc quidpe generalis cognitio præmiſſa, magnam poſteà ſingulis diſſertationibus lucem dabit.

Terræ igitur orbem univerſum oceano undique circumdari, tamquàm immenſam inſulam unam, tradidêre veteres, quibus de reliquis orbis partibus, quas nunc Americam, ac Magellanicam vocamus, nihil cognitum fuit. Hinc eſt illud Dionyſii Afri:

Μνήσομαι Ὠκεανοῖο βαθυῤῥόου· ἐν γὰρ ἐκείνῳ
Πᾶσα χθὼν, ἅτε νῆσος ἀπείριτος, ἐστεφάνωται.
Memorabo oceanum profundè fluentem. illo enim
Tota tellus, tamquàm inſula immenſa, cincta eſt.

Cognitum autem ſibi orbem variè diviſerunt. alii duas ejus conſtituerunt parteis; idque bifariam: quidam Aſiam & Europam; Africam ſub hujus nomine comprehendentes, tamquàm partem, ſciſſis utrimque (id crediderunt) Calpe & Abila montibus, freto divulſam: alii itidem duas, à freto Gaditano ad Tanaim amnem; hinc Europam, inde Aſiam; ſub qua Africam ſimul intellexerunt. alii rurſus in IV parteis diſtribuerunt; Europam, Aſiam, Ægyptum, & Africam. hinc alii poſteà, qui treis ejus partes poſuerunt, Europam, Aſiam, & Africam; Aſiæ Ægyptum tribuerunt. noviſſimi, ſinum Arabicum terminum Aſiam inter & Africam ſtatuentes, Ægyptum Africæ adjecerunt. Atque hæ quidem orbis univerſi partitiones diſertè apud veteres auctores paſſim exſtant. de Germania, quæ pars eſt Europæ, quia præſens mihi inſtituitur opus; unius Europæ terminos, quibus undique includitur, adcuratiùs heic indicabo. hujus quidpe cognitio, non modò utilis, ſed neceſſaria etiam ſæpè futura eſt. A meridie igitur mare eſt Internum, quod vulgò nunc Mediterraneum vocatur. ab ſolis occaſu, oceanus Atlanticus. ab ſeptemtrionibus, oceanus ſeptemtrionalis: cujus varia vocabula, prout variis adfunditur terris. Atque hactenus nulla controverſia; quia termini per maria faciles, ſatiſque diſerti. at ab ortu ſolis, quia non maria, ſed terræ plurima ex parte adhærent; terminus inter Europam Aſiamque paullò eſt obſcurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo ſæculo, neque ab antiquiſſimis, neque noviſſimis ſcriptoribus rectè proditum, audacter adſeveraverim. Cauſa illis fuit, quia ſeptemtrionalem plagam numquàm ſatis compertam habuêre; his verò, quia illos temere, ſine ullâ rei acriori expenſione, ceu graviſſimos auctores, ſequuti ſunt. Ac de mari Ægæo, de Helleſponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omneis convenit. hinc verò quum noviſſimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiarint; apertiſſimè ignaros ulteriorum terrarum ſeſe prodiderunt. quidpe à Tænaro, extremo Peloponneſi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clauſum deprehendas; æquali ferme hinc terrarum ſpatio, oceanum uſque ſeptemtrionalem, interpoſito. Noſtri ſæculi homines, quum id animadverterent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum ſuppleri poſſe putarunt: auctorem quodammodò hac in re ſequuti Cl. Ptolemæum. Verùm quàm vehementer & ipſi in hoc, unà cum Ptolemæo, erraverint, mox aperiam. Plinius lib. IV, cap. II, *Agrippa*, inquit, *totum eum tractum, ab Iſtro ad oceanum, bis ad decies centum M. paſſ. in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem ad flumen Viſtulam, à deſertis Sarmatiæ, prodidit.* Hæc de eâ regione, quæ, ultima Europæ in orientem versùs, Sarmatia dicta fuit. De eâdem idem Plinius, libr. II, cap. CVIII, ubi terræ univerſæ latitudinem tradit; *Ab oſtio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentiſſimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta exiſtimavit: quum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad ſeptemtriones versùs. Iſidorus adjecit* XII C

 M. paſſuum,

M. passuum, usque ad Thulen. quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto, spatio Sarmatarum fines nosci intelligo. Hæc Plinius haud dubiè ex illa M. Agrippæ traditione: siquidem numerus XII C millium passuum utrobique convenit. Ex quibus satis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europâ fuisse (in Europæis enim populis ista refert Plinius) & ad oceanum usque extensam: unde & *Sarmaticus* ipse cognominatus. hinc Juvenalis, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

In dimetiendâ Sarmatiæ longitudine haud quidquam aberravit Agrippa. quidpe ab extimo, quod in septemtriones versùs est, Istri ostio (& hoc innuit apertè Plinius in præcedentibus) ad sinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, mensuram si agas, XII C M. pass. reperies. tantumdem verò à Tanais ostio ad Petzoræ regionis litus. In latitudine quoque haud ita multum erravit. quidpe si Finniam cum Plinio in Sarmatiâ censeas; sunt inter Botnicum sinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoram flumen, posuisse veteres, mox infrà ostendam) IↃ C C C C circiter M. passuum. tantumdemque est spatii inter Obium amnem (quem verum esse Europæ terminum, infrà monstrabo) & intimum sinus Albi recessum: si malis Finnos cum Tacito Germanis adscribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii ostium, an Tanais falsos fonteis Mela intellexerit, incertum est. Inter Vistulam autem, & Tanais ostium, paullo est amplius. Hinc Sarmatis adversas facit Mela, lib. III, cap. V, oceani insulas, quarum incolæ *Oonæ, Hippopodes, Panotii.* Novam zemblam esse hodiè, cum reliquis sub polo insulis, Russiæ ac Lappiæ objectas, suo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur *mare* Ptolemæo; quamquàm haud vero situ: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii scholiasti; cujus verba hæc sunt: Ὑπὲρ δὲ τοὺς Σαρμάτας ὁ Σαρματικός ἐστι καὶ ἀρκτικὸς ὠκεανός. id est: *Supra Sarmatas Sarmaticus & septemtrionalis est oceanus.* Apertè igitur ex his atque manifestè deprehenditur, vehementissimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orientale Europæ latus lineâ, à vero Tanais ortu ad sinum Album ductâ, includunt. hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum Albi sinus recessum & Obium flumen IↃ CCCC millia passuum patere dixi; sed dimidium ferè ipsius Sarmatiæ ab Europâ excluditur. quod haud temerè committendum erat. Quærendus ergo alius est Europæ terminus: isque quærendus, qui & terrarum situi, quem cognitiorem nunc habemus, rectè congruat, & à veterum descriptione non planè abhorreat, quamproximè verò accedat.

Jam primùm, quanta circa hæc loca veterum fuerit ignorantia, plurimis patet argumentis. ex eo tamen maximè perspicitur, quòd Tanaim flumen ex immensis montibus Riphæis profluere tradiderunt: (Procopius Gothicar. IV:) quum circa Tanais ortum nulli prorsus sternantur humiliores colles, nedum altiores montes. Quâ equidem in re variè à variis erratum est. alii namque rectè quidem Riphæos monteis in septemtrione posuêre: malè verò Tanaim ex iis oriri, versúsque meridiem profluere tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæum fuisse video, recto quidem tractu ortus amnis descripserunt: at malè tamen Riphæos monteis, ex illorum opinione, ad eosdem locarunt. Priorum opinionem clariùs uti aperiam, Riphæorum montium verus antè ostendendus est situs. Plinius, lib. IV, cap. XII, *A Buge*, inquit, *super Mæotin Sauromatæ, & Essedones. at per oram, ad Tanaim usque, Mæotæ; à quibus lacus nomen accepit: ultimique, à tergo eorum, Arimaspi. mox Riphæi montes, & assiduo nivis casu, pinnarum similitudine, Pterophorus appellata regio; pars mundi damnata à naturâ rerum, & densâ mersa caligine; neque in alio, quàm rigoris, opere, gelidisque aquilonis conceptaculis. ponè eos montes, ultraque aquilonem, gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavêre, annoso degit ævo, fabulosis celebrata miraculis.* & mox deinde: *quidam eos in primâ parte Asiæ litorum posuêre, non in Europâ: quia sunt ibi similitudine vitæ, & situs, Attacorum nomine.* In eamdem sententiam Damastes, ἐν τῷ περὶ ἐθνῶν, ut Stephanus, in vocabulo Ὑπερβόρεοι, refert; Ἄνω Σκυθῶν, ait, Ἰσσηδόνας οἰκεῖν· τούτων δὲ ἀνωτέρω Ἀριμασπούς· ἄνω δὲ Ἀριμασπῶν, τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν. χιόνα δὲ αὐτὰ μή ποτε ἐλλείπειν. ὑπὲρ δὲ ὄρη ταῦτα Ὑπερβορέους καθήκειν εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν. hoc est: *Supra Scythas incolere Issedones: & supra hos Arimaspos. supra hos verò, Riphæos esse monteis; ex quibus aquilo spiret: nivem verò eos numquàm deficere. supra hos verò monteis protendi Hyperboreos ad alterum usque mare*; nempe septemtrionale. Hinc Catullus poëta, in carmine penultimo:

Vsque ad Hyperboreos, & mare ad oceanum.

Eustathius quoque sub initium commentariorum in Dionysium Afrum: Ὅτι δὲ οἱ τοιοῦτοι παρωκεάνιοι τόποι τὸ ψῦχος ἔχουσι, δηλοῖ καὶ τὰ ἄνω τῶν Ἀριμασπῶν Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν ὁ ψυ-

χρὸς

χρὸς βορρᾶς πνεῖ· ἔνθα χιὼν οὐδέποτε ἀπολείπει. id est : *Quòd autem loca istiusmodi maritima sint frigida, adparet ex Riphæis montibus, qui supra Arimaspos protenduntur; ex quibus frigidus flat boreas. ubi nix numquàm deficit.* Ipse Dionysius posteà, ubi genteis enumerat, inter Istrum, Pontum Euxinum, Mæotimque paludem, & inter glacialem oceanum incolenteis:

Κεῖθι καὶ Ἀλδήσκοιο, καὶ ὕδατα Παντικάπαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσι διάνδιχα μορμύρουσι.
Τῶν δὲ παρὰ προχοῇσι πεπηγότος ἐγγύθι πόντου
Ἡδυφαὴς ἤλεκτρος ἀέξεται.
Illic quoque Aldesci, & Panticapæi aquæ
Riphæis in montibus separatim murmurant.
Horum item juxta gurgiteis, glaciale prope mare,
Iucundo nitore lucens electrum nascitur.

Heic quum tam disertè mare glaciale nominetur; miror ego, quomodò doctissimus vir, in commentario ad VII librum Strabonis, adeò falli potuerit, uti Riphæos istos monteis, ex Dionysii sententia, ad Borysthenis usque ostia deducendos existimaverit: quasi Panticapis quoque ostium poëta voluerit, non fontem. quod ille quidem intellexit ex voce προχοὴ, quæ apud alios ostium fluminis notat. Verùm quum ea vox nihil aliud, quàm *profusionem*, sive *effusionem* significet; tam fontibus, quàm ostiis apta est: ac fortè fontibus aptissima. Fonteis heic Aldesci, Panticapisque fluminum, quæ in Pontum effundebantur, quomodò poëta prope glaciale mare intellexerit, mox infrà patebit. Eustathius ad hunc ejus locum commentatur ista: Ὅτι δὲ ἐν τοῖς Ῥιπαίοις ὄρεσιν οὐδέποτε χιὼν ἀπολείπει, προγέγραπται. ὑπὲρ δὲ ταῦτα τὰ ὄρη οἱ λεγόμενοι Ὑπερβόρειοι καθήκειν εἰς τὴν ἐκεῖ θάλασσαν λέγονται. hoc est: *Quòd autem in Riphæis montibus nix nunquàm deficiat, jam antè dictum est. supra hos verò monteis Hyperborei, quos vocant, ad mare usque, quod ab illâ parte est, protendi dicuntur.* Non ostia, sed fonteis dictorum fluminum intellexisse poëtam, præter ea argumenta, quæ infrà adferam, ex interprete etiam ejus, Festo Avieno, clarè patet; cujus verba hæc sunt:

——*Tunc æquora Panticapæi*
Ardescique ibi cæso de vertice surgunt.
Riphæi montes ibi durâ sæpè sub arcto
Densa pruinosos eructant nubila nimbos.

Verùm tamen locus iste Dionysii quum opidò esset perplexus, & durus perceptu; nonmodò nostri sæculi homines doctissimos, sed jam olim alium quoque ejus interpretem, Priscianum grammaticum in errorem dedit, uti is crederet, poëtam per πεπηγότα πόντον intellexisse mare Euxinum. Verba ejus hæc sunt:

Hic sunt Aldesci quoque, Panticapique fluenta:
Dividui currunt Riphæis montibus ambo.
Immiscent quà se ponti glacialibus undis,
Nascitur electrum præfulgens luce nitenti.

At quis umquàm electrum ad Pontum Euxinum nasci, vel legi tradidit? Sanè nemo. Ortelius, in thesauro suo geographico, quum hoc absurdum esse intelligeret; maluit ea verba de oceano glaciali interpretari; quò prædicta flumina deferri credidit. Quæ mens si fuit Prisciano; certè jam multo is ineptior fuerit interpres Dionysii. hic quidpe quid πεπηγότα intelligat πόντον, satis disertis indicat verbis sub initium poëmatis hujus geographici; ubi maria describit, quæ totam hanc insulam nostram, in treis partes distinctam, circumfluunt. Verba ejus hæc sunt:

——Αὐτὰρ ὕπερθεν,
Πρὸς βορέην, ἵνα παῖδες Ἀρειμανέων Ἀριμασπῶν,
Πόντον μιν καλέουσι πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ' αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ' ἀφαυροῦ
Ἠελίου. βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει·
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.
——*At desuper,*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum,
Pontum eum vocant congelatum, & Cronium.
Alii verò mortuum quoque dixêre; propter debilem
Solem. tardiùs enim super mare hoc lucet:
Semper verò tenebricosis crassescit in nubibus.

Atque hoc quum rectè intelligeret commentator ejus Eustathius, & item Damastes; supra Ari-

pra Arimaspos posuêre Riphæos monteis; supra hos verò, Hyperboreorum gentem, in ipso oceani glacialis litore. Plinius, dicto lib. IV, cap. XIII, postquàm meridionalia, orientaliaque Europæ, præcedentibus aliquot capitibus explicuit; *Exeundum deinde est*, inquit, *ut extera Europæ dicantur: transgressisque Riphæos montes, litus oceani septemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Deinde libr. VI, cap. XIII, postquàm Asiæ interiora, sive citeriora exposuit; *Nunc omnibus*, inquit, *quæ sunt interiora Asiæ, dictis, Riphæos montes transcendat animus, dextrâque litore oceani incedat.* & mox: *Ab extremo aquilone, ad initium orientis æstivi, Scythæ sunt. extra eos, ultraque aquilonis initia, Hyperboreos aliqui posuêre, pluribus in Europâ dictos. Primum inde noscitur promontorium Celticæ Lytarmis: fluvius Carambucis; ubi, lassatâ cum siderum vi, Riphæorum montium deficiunt juga.* In eamdem sententiam Mela, lib. I, cap. ultimo: *Ripas Tanais Sauromatæ, & ripis hærentia possident. una gens, aliquot populi, & aliquot nomina.* & mox: *Tum continuis rupibus latè aspera & deserta regio, ad Arymphæos usque promittitur.* mox: *ultrà surgit mons Riphæus: ultraque eum jacet ora, quæ spectat oceanum:* scilicet Hyperboreorum ora, sive regio; quam sic describit lib. III, cap. V: *In Asiatico litore primi Hyperborei super aquilonem, Riphæosque montes, sub ipso siderum cardine jacent: ubi sol non quotidiè, ut nobis, sed primùm verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit; & ideò sex mensibus dies, & totidem aliis nox usque continua est. terra angusta, aprica, per se fertilis.* Ex quibus tum Melæ, tum Plinii verbis quàm disertissimè perspicitur, Riphæos monteis partim in Europâ, partim in Asiâ, oceani septemtrionalis litori, ex occasu in ortum versùs, obtentos fuisse, angustâ Hyperboreorum regione interpositâ. hinc enim Plinius, tam ex Asiæ, quàm Europæ interioribus, ad oceani litora proficiscentibus dictos transcendendos tradit monteis. Hinc etiam est, cur Dionysius mox post Arimasporum gentem, πεπηγότα posuerit πόλον; nempe, quia angusta tantùm Hyperboreorum intercedebat regio. Eumdem Riphæis montibus tribuit situm Æthicus cosmographus, his verbis: *Europæ incipit initium sub plagâ septemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adversa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* Ptolemæus eodem hoc situ *Hyperboreos* describit *monteis*; perperam eos, ac falsò à Riphæis, quos malè adversùm Tanais collocat ortum, diversos faciens; quum fuerint iidem. Æthicus alio in loco utrumque nomen confundens, *Fluvius*, inquit, *Tanais nascitur de monte Hyperboreo, quà sunt Riphæi montis ardua.* Sed idem, mox posteà, longiùs etiam versùs meridiem extendit Hyperboreos, his verbis: *Borysthenes nascitur de monte Hyperboreo.* Quod opidò falsum est. nam circa Borysthenis fonteis nulla sunt montium juga: sed contrà, lacus atque paludes. Hodiè prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi sinus ad ostium usque Obii fluminis, & promontorium ejusdem nominis, litori Russiæ & septemtrionali oceano obtenta noscuntur, longitudine IↃCCCC circiter millium passuum. Nomen nunc à situs figurâ in universum acceperunt, quo accolis Russis *Kameny poyas*, id est, *lapideum cingulum*, quia terram cingunt, adpellantur; alio quoque vocabulo, ab adluente flumine tracto, *Oby* nuncupati. Magnitudinem Riphæorum montium indicat maximè Plinius, lib. IV, cap. XIII, his verbis: *Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficit sinum, qui Codânus vocatur.* Sevo quidpe mons est, qui à Lappiæ extremis finibus, & sinus Albi faucibus, ex adverso Obii montis, exsurgens, inter Svediam & Norvagiam, ad hujus usque opidum maritimum *Opslo* (*Aslo* est aliis) protenditur: ut suo loco latiùs demonstrabitur. Ptolemæus Hyperboreis suis montibus rectè longitudinem tribuit IↃCCCC mill. pass. tantum enim spatium eos hodiè occupare, inter sinum Album & Obii amnis ostium, antè dixi. Plinius, ut suprà relatum, ad Carambucin flumen *deficere*, *lassatâ cum siderum vi, Riphæorum montium juga* tradit. quod ad Vastum immensumque Obii os hodiè fieri scimus. unde, extra omnem controversiam, Obius est antiquorum CARAMBUCIS; de quo ita Stephanus: Καραμβύκαι, ἔθνος Ὑπερβορέων, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Καραμβύκα, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Carambycæ, gens Hyperboreorum, à flumine Carambyce dicta, teste Hecatæo.* Et alio loco: Ἐλίξονα, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ τῷ ποταμῷ Καραμβύκα· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, sub flumine Carambyce: unde insulani Carambycæ: teste Hecatæo.* Novam zemblam hodiè esse, cùm situs, tùm magnitudo manifestò indicant. Hinc rectissimè Gerardus Mercator, nobilissimus nostri sæculi geographus, *Celticæ promontorium Lytarmin* interpretatus est id, quod hodiè vulgò nautis dicitur *Capo d' Oby*, id est, *promontorium Obium.* Quin & ipsa dictorum montium juga dicta fuisse OBIA, jam inde antiquis ab sæculis, ex Athenæi lib. VI, cap. IV colligo. quamquàm ibi mirificè tùm res, tùm rerum nomina confunduntur. Verba ejus hæc sunt: Καὶ

τί τι

τά τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα καλούμενα ὄρη· εἶθ᾽ ὕστερον Ὄλβια προσαγορευθέντα· νῦν δὲ Ἄλπια. id est: *Atque montium juga, quæ antiquitus Riphæa, posteà verò Olbia dicta sunt; nunc autem Alpia vocantur.* Alpeis equidem antiquis Græcis Riphæos fuisse adpellatos monteis, testis Protarchus apud Stephanum, in vocabulo Ὑπερβόρεοι. ubi hæc leguntur verba: Πρώταρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥίπεια ὄρη οὕτω προσηγορεῦσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. Locum, sive à typographo, sive ab antiquo librario fœdè vitiatum, sic ego lego: Πρώταρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη οὕτω προσαγορεύεσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. id est: *Protarchus tradit, Alpeis dictas fuisse monteis Riphæos. omneis verò populos, supra Alpeis incolentes, Hyperboreos adpellatos.* Huic adsentiuntur Æschylus & Apollonius poëtæ. Apollonii verba, in IV Ἀργοναυτικῶν, de Istro flumine hæc sunt:

——Πηγαὶ γὰρ ὑπὲρ πνοιῆς βορέαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσιν ἀπόπροθι μορμύρουσι.
——*Fontes enim supra ventum boream*
Riphæis in montibus procul murmurant.

Ad quæ scholiastes ista: Τὸν Ἴστρον φησὶν ἐκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεσθαι, καὶ τῶν Ῥιπαίων ὀρῶν. οὕτω δὲ εἶπεν, ἀκολουθῶν Αἰσχύλῳ, ἐν λυομένῳ Προμηθεῖ λέγοντι τοῦτο. hoc est: *Istrum ait ex Hyperboreis deferri, & Riphæis montibus. hoc autem dixit, sequutus Aeschylum, idem in Prometheo, qui solvitur, adfirmantem.* Æschyli hæc fabula non exstat. Sed & Pindarus Æschyli ferè æqualis, Istri fontem in Hyperboreis collocavit Olymp. odâ III; ubi hæc leguntur verba: Ἀμφὶ κόμαισι βάλοι γλαυκόχροα κόσμον ἐλαίας. τάν ποτε Ἴστρου ἀπὸ σκιαρᾶν παγᾶν ἔνεικεν Ἀμφιτρυωνιάδας, μνᾶμα τῶν Οὐλυμπίᾳ καλλίστων ἄθλων, δᾶμον Ὑπερβορέων πείσαις, Ἀπόλλωνος θεράποντα. hoc est: *Circumposuerit comis decus olivæ glauci coloris: quam aliquando Istri ab opacis fontibus attulit Amphitryoniades, monumentū pulcherrimorum apud Olympiam certaminum, populo Hyperboreorum quum persuasisset, Apollinis cultori.* ubi scholiastes: τὰς πηγὰς τοῦ Ἴστρου ἐν Ὑπερβορέοις ὑποτίθεται. Ἴστρος δὲ ποταμὸς διὰ πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης χωρεῖ. Ἔχει δὲ τὰς πηγὰς ἐν τῇ τῶν Ὑπερβορέων χώρᾳ. Ὃς νῦν Δάνουβις λέγεται. i. e: *Fontes Istri in Hyperboreis collocat. Ister autē fluvius multas Europæ nationes peragrat. Fontes verò in Hyperboreorum habet regione. Qui nunc Danubius nuncupatur.* Istrum re verâ ex Alpium parte profluere, suo loco ostendam. Athenæus, loco prædicto, Posidoniū nominat. unde haud dubiū, accepisse eum ista de Riphæis montibus ex illius scriptis. Testatur id manifestiùs Apollonii præfatus scholiastes, his verbis: Ποσειδώνιος εἶναι φησὶ τοὺς Ὑπερβορέους· κατοικεῖν δὲ πρὸς τὰς Ἄλπεις τῆς Ἰταλίας. Ἑκαταῖος δὲ μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἶναι φησὶ τὸ τῶν Ὑπερβορέων ἔθνος. ἔστι δὲ αὐτῷ βιβλία ἐπιγραφόμενα περὶ τῶν Ὑπερβορέων. hoc est: *Posidonius Hyperboreos adfirmat esse: habitare verò juxta Alpeis; qui Italiæ sunt montes. Hecatæus verò ad suam usque ætatem durasse tradit Hyperboreorum gentem. librosq; composuit, quos de Hyperboreis inscripsit.* Ut Hyperboreorum gens, sic Riphæa juga longè diversis inter se sitibus ab antiquis scriptoribus locata fuerunt. Antiquissimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex verâ famâ, eos, qui in dictâ angustâ regione, inter oceanum glacialem, & ingenteis Riphæos, sive Obios montes, ultimi Europæorum, incolebant. de quibus Hecatæus libros conscripsit. Posteriores, famâ jam obscuriore quum id accepissent, Riphæos monteis crediderunt esse ipsa Alpium juga: supra quæ unam tantùm gentem, ad oceanum usque septemtrionalem, incolere sciebant, nomine CELTAS: quos illi eosdem esse putarunt cum vetustiorum Hyperboreis; ut sequenti capite patebit. Posidonius verò, quum apud quempiam vetustissimorum aliud illud legisset Riphæorum montium vocabulum *Obii*; Alpeis autem, quas τὰ Ἄλπια ὄρη vocabant Græci, sciret accipi pro Riphæis: ex voce Ὄβια conjecit vocabulum Ὄλβια; quod primùm in Ἄλβια, tandem in Ἄλπια, mutatum existimavit. nam Ἄλπια quoque dicta fuisse antiquissimo nomine Ἄλβια, docet Strabo lib. IV, & V. ALBEN, & ALPEN, veras fuisse incolis horum montium adpellationes, ut etiam nunc sunt, suo loco ostendam. At alii iterum, non modò dictos Celtas, supra Alpeis incolentes, adpellarunt Hyperboreos: sed, quum continua, ab Alpibus ad Æmum Rhodopenq; monteis, protenderentur juga; hæc quoque Riphæos censuerunt esse monteis; genteisque ultrà incolentes, Hyperboreos. unde illud est Val. Flacci, Ἀργοναυτικῶν II:

Qualis, ubi à gelidi boreas convallibus Hebri
Tollitur; & volucreis Riphæa per ardua nubes
Præcipitat.

item istud Martialis, lib. VII, in epigrammate *de famâ reditus Domitiani* ex Sarmatis Iazygibus, inter Danubium Pathissumque amneis, prope Germanos, incolentibus:

Ecquid Hyperboreis ad nos conversus ab oris
Ausonias Cæsar jam parat ire vias?

Item lib. IX, de Dacis, trans Pathissum Danubii accolis: qui & Getæ dicebantur:

Miles Hyperboreos modò Marcelline triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli.

Item illud Lucani, lib. II:

——— *Populos utrâque vagantes*
Armeniâ; Pontique feras per litora gentes
Riphæasque manus; & quas tenet æquore denso
Pigra palus, Scythici patiens Mæotica plaustri.

Nec aliò spectavit princeps poëtarum, in IV γεωργικῶν, de Orpheo, ejusque uxore Eurydice sic canens:

Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis numquàm viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret; Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat.

Sic γεωργικῶν III, de Sarmatis loquens:

Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro.

Hinc tandem & illud desumtum est Vibio, in catalogo montium: *Hyperborei, Thraciæ, ultra plagam aquiloniam.* ubi imperiti critici vocabulum *Thraciæ* corrumpere tentarunt in nomen *Scythiæ*. Sed scire fortè libuerit, cur Flaccus boream à convallibus Hebri tolli, id est, oriri, dixerit; Martialis verò septemtrionalem polum adpellarit Geticum: quum hæc loca XL ampliùs gradibus ab ipsâ poli regione distent. Ratio illis nulla alia erat, nisi quæ ex errore nata. nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem, sive glacialem, exiguam atque angustam Hyperboreorum regionem interesse, antiqui illi ab vetustioribus scriptoribus didicissent; ipsi verò posteà per errorem putarent Riphæos esse Alpeis, & quidquid montium inter altissima hæc sternitur juga: ipsam quoque Celticam, & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum usque oceanum, angustas terras, eâque ratione polum septemtrionalem Getis propinquum esse crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in Ovidii libris, quos ille in Ponticâ urbe Tomis, haud procul Istro amne, sub eodem cum Alpibus gradu composuit, perscriptis: quorum præcipua in medium attulisse, non fuerit alienum. Sic igitur Tristium lib. III, eleg. IV:

Proxima sideribus tellus Erymanthidos ursæ
Me tenet, adstricto terra perusta gelu.
Bosphorus & Tanais superant, Scythiæque paludes,
Vixque satis noti nomina pauca loci:
Ulteriùs nihil est, nisi non habitabile frigus.
Heu quàm vicina est ultima terra mihi!

Ejusdem libri elegiâ XIII:

Dum me, terrarum pars penè novissima, Pontus,
Euxinus falso nomine dictus, habet.

De Ponto I, eleg. IV:

Orbis in extremi jaceo desertus arenis.

Tristium IV, eleg. VIII.

Vita procul patriâ peragenda sub axe boreo est.

Trist. V, eleg. II: --- *Hæc gelido terra sub axe jacet.*

De Ponto I, eleg. VI:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

De Ponto II, eleg. X:

Ipse quidem certè cùm sim sub cardine mundi,
Qui semper liquidis altior exstat aquis,
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum;
Et tecum gelido sæpè sub axe loquor.

De Ponto IV, eleg. X:

Proxima

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Proxima sunt nobis plaustri præbentia formam,
Et quæ præcipuum sidera frigus habent.
Hinc oritur boreas; oraque domesticus huic est:
Et sumit vires à propiore loco.

Sed error iste ex Plutarchi maximè adparet Camillo; ubi leguntur ista: οἱ δὲ Γαλάται τοῦ Κελτικοῦ γένους ὄντες, ὑπὸ πλήθους λέγονται τὴν αὑτῶν ἀπολιπόντες, οὐκ οὖσαν αὐτάρκη τρέφειν ἅπαντας, ἐπὶ ζήτησιν ἑτέρας ὁρμῆσαι. μυριάδες δὲ πολλαὶ γενόμεναι νέων ἀνδρῶν καὶ μαχίμων, ἔτι δὲ πλείους παίδων καὶ γυναικῶν ἄγοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν, ὑπερβάλλοντες τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ῥυῆναι, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς Εὐρώπης κατασχεῖν· οἱ δὲ μεταξὺ Πυρρήνης ὄρους καὶ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες, ἐγγὺς Σενώνων καὶ Κελτορίων κατοικεῖν χρόνον πολύν. ὀψὲ δ' οἴνου γευσάμενοι, τότε πρῶτον ἐξ Ἰταλίας διακομισθέντος, ἐπὶ τὰς Ἄλπεις φέρεσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκείνην τὴν γῆν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Galli, Celtica gens, quum patria alere, prægravante multitudine, omneis non valeret, ad novas quærendas sedeis feruntur profecti. Multa millia juvenum bellicosorum erant; quos longè major sequebatur puerorum mulierumque caterva. horum pars, Riphæis superatis montibus, oceani septemtrionalis oras invasisse dicuntur, atque ultima insedisse Europæ: pars, inter Pyrenæum montem & Alpeis sedibus positis, juxta Senones & Celtorios diu habitasse. pòst, vino, quod tum primùm ex Italiâ allatum fuit, gustato, ita fuisse potus novâ voluptate captos, & insanisse omneis, ut illico versùs Alpeis contenderent; regionem illam, quæ tam præstantem fructum gigneret, quæsituri.* Eamdem historiam, ex Plutarcho haud dubiè, repetit Zonaras, tomo II, his verbis: οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι Γαλάται, ὧν οἱ Ἀσιᾶται νομίζονται ἄποικοι, Κελτικὸν ὄντες γένος, λιπόντες τὴν ἑαυτῶν, ὡς οὐκ αὐτάρκη τρέφειν αὐτοὺς, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ῥιπαῖα ὡρμήκεσαν, οἱ δὲ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες ἐγγὺς, χρόνον ἐκεῖ διῆγαγον πλείονα. Τότε δὲ οἴνου κομισθέντος ἐξ Ἰταλίας, τούτου γευσάμενοι, καὶ ὑπερθαυμάσαντες, ἀράμενοι τὰ ὅπλα, καὶ γενεὰς ἐπαγόμενοι, τὴν γῆν ἐκείνην ἐζήτουν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Cæterum Europæi Galli, quorum coloni perhibentur Asiatici, terrâ suâ ob agrorum penuriam relictâ, partim ad Riphæos montes sunt profecti, partim prope Alpes diu consederunt. Tum verò Italico vino gustato, admiratione tantæ suavitatis, sumptis armis, cum uxoribus & liberis, terram illam, quæ talem liquorem gigneret, quæsiverunt.* In his quædam vera, plurima falsa esse, quis veteris historiæ, geographiæque peritus non viderit? Eamdem rem sic veriùs narrat Livius, lib. v: *Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute, fortunâque, cùm suâ, tum publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Bellovesum, ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in, quas dii dedissent auguriis, sedeis, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus. Belloveso haud paullo lætiorem, in Italiam, viam dii dabant.* Ex his patet, falsum esse, quod Plutarchus ait, Gallorum alteram partem, nescio unde profectam, inter Pyrenæum & Alpeis, id est, in Galliâ, consedisse: quum hæc prima, ac genitiva eorem fuerit sedes; à quâ in Italiam profecti. falsum item, quòd alteram eorum partem tradit, superatis Riphæis jugis, oceani litora, & ultima Europæ obsedisse: quum in Bojohæmum tantùm Boji, cum Sigoveso duce, penetraverint; ut clariùs infrà ostendam. Error hic geminus unde ei natus, satis jam ex suprà dictis perspici puto. nempe antiqui quidam Græcorum scriptores tradiderunt, Gallorum partem alteram supra Alpeis, quas illi Riphæos adpellabant monteis, consedisse; alteram, superatis Alpibus, Italiam inrupisse. Ipse Plutarchus, ex Hecatæo, vel aliis etiam auctoribus quum sciret, vera Riphæa juga esse prope oceanum septemtrionalem, sive Sarmaticum: illic Gallorum partem consedisse putavit; reliquamque historiam de alterâ gentis parte miserè, ac fœdè turbavit. Verùm ego aliquanto longiùs ab institutâ viâ digressus sum; dum omnem, de Riphæorum montium, gentisque Hyperboreorum situ, historiam clariori luci dare studeo. Nunc igitur in viam redeo. OBIOS esse monteis ad oceanum, antiquis auctoribus RIPHÆOS dictos, satis hodiè in confesso est. unde hoc etiam flumini nomen OBIUM haud novum censeo; sed antiquissimum, à montium haud dubiè vocabulo accolis deductum.

Cæterùm malè atque inscitè faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, qui ab ostio atque promontorio Obii, primùm inter Petzoram & Obdoram regiones, deinde inter Condoram & Sibioram, mox inter Permiam & Tumeniam, ad Rhymnica usque juga, super Nagaios Tattaros, continuo jugo protenduntur: quum hi montes non antiquorum sint Riphæi; sed *cognata*, ut inquit Plinius, lib. v, cap. XXVII, *Riphæorum montium juga*. unde etiam Mela lib. v, cap. ultimo: *Heic sunt Colchi. hinc Phasis erumpit. heic eodem nomine,*

quo

quo amnis est, ab Athenistagorâ Milesio deductum opidum. heic Phryxi templum, & lucus, fabulâ vetere pellis aureæ nobilis. hinc orti montes, longo se jugo, & donec Riphæis conjungantur, exporrigunt: qui, alterâ parte in Euxinum & Mæotida, & Tanaim, alterâ in Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur. iidem alicubi Taurici, Moschici, Amazonici, Caspii, Coraxii, Caucasii; ut aliis aliisve adpositi gentibus, ita aliis aliisque dicti nominibus.

Sed ad Tanaim sermo, unde longiùs digressus est, nunc tandem revocetur. Tanaim igitur rectè riteque, ex veterum sententiâ, terminum Europam inter atque Asiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quà à Petzorâ secantur amne, statuas necesse est: ita, uti ab ipso propemodùm oceani litore in Mæotin paludem amnis defluat. Huc jam quadrabunt illa Æthici, suprà citata: *Europæ incipit initium sub plagâ septemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adversa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* quò etiam illa pertinent Strabonis, in libr. XVII; ubi Romanos ait omnem fermè Europam imperio suo subjectam habere, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ Ἴστρου, καὶ τῆς μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Τανάϊδος παρωκεανιτῶν. id est; *præter eas parteis, quæ trans Istrum sunt; item præter oceani, inter Rhenum Tanaimque, adcolas.* Nec Mela aliud intelligit, lib. 1, cap. 1, in his verbis: *Tanais à septemtrione in meridiem vergens, in mediam ferè Mæotida defluit: ex diverso* (malim *adverso*, ut Strabo lib. 11, ὑπεναντίως τῷ Νείλῳ) *Nilus in pelagus.* quod quidem de Nilo parum abest, quin rectè conveniat. corrigit exiguum hunc veterum, à quibus & Mela habuit, errorem egregiè Strabo, lib. XI, his verbis: Φέρεται μὲν οὖν ὁ Τάναις ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν, οὐ μὴν ὡς ἂν κατὰ διάμετρον ἀντίῤῥους τῷ Νείλῳ, καθάπερ νομίζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλὰ ἑωθινώτερος ἐκείνου, παραπλησίως ἐκείνῳ τὰς ἀρχὰς ἀδήλους ἔχων. id est: *Defertur quidem Tanais à partibus septemtrionalibus: non tamen ita, uti ex diametro contra Nilum fluat; quemadmodùm multi opinantur: sed orientalior est illo, adsimiliter, ut ille, ortus habens incognitos.* Illud verissimum. ostia quidpe Tanais septem ferè longitudinis gradibus orientaliora sunt ostiis Nili. Ad dictos Tanais ortus spectat etiam illud Dionysii, ubi fonteis Aldesci Panticapisque amnium in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, statuit. nam & hi eâdem ratione ex septemtrionibus in meridiem antiquis illis deducebantur. Ceterùm hoc fonte, flumineque Tanais ex septemtrionibus in austrum versùs deductis, Hyperborei isti populi, æquis spatiis, partim in Europæ, partim in Asiæ litoribus locabuntur; ut placuit Melæ juxtà ac Plinio, ex aliorum haud dubiè auctorum sententiâ, quibus terminus Europæ fuit Obium flumen; ut mox ostendam. Huc etiam rectè convenient ea, quæ Strabo eodem libro, proximè dicto, paullo antè de proximâ Asiæ parte tradit his verbis: Αὐτῶν δὲ τούτων πρῶτά ἐστι τὰ περὶ τὸν Τάναϊν, ὅνπερ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ὅριον ὑπεθέμεθα. περιέχεται δὲ, ἐκ μὲν τῆς ἑσπέρας τῷ ποταμῷ τῷ Τανάϊδι, καὶ τῇ Μαιώτιδι, μέχρι τοῦ Βοσπόρου, καὶ τῆς τοῦ Εὐξείνου παραλίας, τῆς τελευτώσης εἰς τὴν Κολχίδα· ἐκ δὲ τῶν ἄρκτων τῷ Ὠκεανῷ, μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· ἕωθεν δὲ αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάττῃ, μέχρι τῶν μεθορίων τῆς τε Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, καθ' ἃ ὁ Κῦρος καὶ ὁ Ἀράξης ἐκδιδοῦσι ποταμοί· ἐκ νότου δὲ, ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Κύρου, μέχρι τῆς Κολχίδος, ὅσον τρισχιλίων οὖσα σταδίων, ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ θάλατταν, δι' Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὥστε ἰσθμοῦ λόγον ἔχειν. hoc est: *Ex his prima sunt ea, quæ circa Tanain sita; quem limitem statuimus inter Asiam & Europam. includuntur enim versùs occasum flumine Tanai, & Mæoti, usque ad Bosphorum, & Euxini litus, quod in Colchidem desinit: à septemtrionibus verò oceano, usque ad ostium Caspii maris: ab ortu, ipso hoc mari, usque ad confinia Albaniæ, & Armeniæ; quà Cyrus & Araxes amnes effunduntur: à meridie eâ terrâ, quæ ab ostio Cyri usque ad Colchidem, à mari ad mare, per Albanos atque Iberos porrigitur, stadiûm circiter trium millium, ac isthmi formam habet.* Caspium enim mare sinum crediderunt veteres esse Scythici oceani; quod mox ostendam. At nostro hoc sæculo, falsissimum esse Europæ Asiæque terminum Tanain, satis compertum habemus; quum nullos ejus in Riphæis montibus ortus sciamus. oritur quidpe in minoris Tattariæ Magnæque Russiæ confinio, ex lacu satis magno, cui vulgare nunc vocabulum *Iwanowo jezero*. Neque tamen ortus ejus nostra demum cognovit ætas: sed multis jam abhinc sæculis Ptolemæus, ut suprà dictum, verum iis dedit situm; quamvis Riphæis montibus falsò adpositis. & ante Ptolemæum etiam Theophanes Mitylenæus, & alii quidam ὑπέλαβον, ut inquit Strabo, libro proximè dicto, τὰς πηγὰς ἔχειν αὐτὸν ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι· πολὺ δὲ ἐνεχθέντα ἐπὶ τὰς ἄρκτους, εἶτ' ἀναστρέψαντα ἐκβάλλειν εἰς τὴν Μαιῶτιν· id est; *ortus eum habere in Caucasiis montibus arbitrati sunt: multumque versùs septemtriones delatum, mox relapsum in Mæotin exire.* Certè, quamvis & heic, & suprà, lib. 11, à Strabone reprehendatur Theophanes, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηΐῳ, καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς. id est, *qui, Pompeji castra sequutus, Albaniam intravit:* tamen haud ita longè à vero Tanais fonte atque cursu abfuit. profluit quidpe amnis ex antè dicto lacu; primùm versùs solis ortum, paullum in ortum æstivum deflectens; donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpro-

propinquet: inde ſubito reflexu in occaſum recurrens, ab æſtivo ortu ad Mæotin tendit: ut rectiſſimè tradidit Eratoſthenes, iniquè & ipſe à Strabone, prædicto lib. XI, reprehenſus. Theophanem, & alios illos ſequutus Dionyſius, ſic cecinit:

Τοῦ δ᾽ ἤτοι πηγαὶ μὲν ἐν οὔρεσι Καυκασίοις
Τηλόθι μορμύρουσιν· ὁ δ᾽ ᾗ πλατὺς ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐσσυμένος Σκυθικοῖσιν ἐπιτροχάει πεδίοισι.
Hujus ſanè fontes in montibus Caucaſiis
Procul murmurant. latus autem ipſe hinc inde
Rapidus Scythicos currit ſuper campos.

Qua equidem re mirificè Dionyſius ſuam ipſius horum locorum deſcriptionem confudit. nam, quum Panticapen, qui hodiè in Tattariâ Cremeâ dicitur *Konſka wodá*, ex Riphæis montibus, oceano glaciali vicinis, derivaverit; haud video, quomodò Tanais fontem infra illum ex Caucaſiis montibus deducere potuerit. Verùm ille hæc ex duobus diverſis auctoribus habuiſſe videtur. Theophanes quòd Caucaſios, ad ortus Tanais, adpellavit monteis; profectò neque in hoc ita vehementer aberravit. etenim longum illud, & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum, Mæotimque, & Tanaim, Mela attingere tradit, alterâ Caſpium mare; pluribus, prout varias accedit genteis, nominibus; huc etiam ultra Tanaim, versùs occaſum, ſuper Tattariam Cremeam, & Tauricam peninſulam extenditur, ad flumen uſque Boryſthenem. unde haud inſcitè ſub Tauricorum nomine comprehendi poteſt: Tauri quippe, ſive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem Caucaſios adpellavit monteis Theophanes, & alii; quia cognata, atque continua fuêre juga Caucaſiis montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id eſt, *minorem Tanaim* accolæ vocant: & ab adverſâ parte verus ille Panticapes, qui nunc dicitur *Konſka wodá*, in Boryſthenem confluens, teſte Plinio, libr. IV, cap. XII. nec ita longè ab illo abeſt lacus, ex quo major oritur Tanais. Sed ante Theophanem etiam, antiquiſſimus auctorum hujus amnis fontem minimè ignoravit Herodotus. Sic enim is in lib. IV tradit: Ὄγδοος δὲ δὴ Τάναϊς ποταμὸς, ὃς ῥέει τἀνέκαθεν, ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμώμενος· ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῆτιν. id eſt: *Octavus eſt Tanais amnis: qui ſupernè ex magno lacu profluens, in alium majorem effunditur lacum, nomine Mæotim.* Meatum ejus flexuoſum modò ex Theophane, haud falſo auctore, cognovimus. ſilvas quoque rectè adjecit Dionyſius, his verſibus:

Ὕλην ναιετάοντες ἀπείρητον· ἧς διὰ μέσσης
Συρόμενος Τάναϊς Μαιώτιδος ἐς μυχὰ πίπτει.
Silvam incolentes immenſam: quam per mediam
Volutus Tanais Mæotidis in ſinum labitur.

Hunc igitur verum Tanais fontem alveumque quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Aſiæque minimè idoneum intelligerent; iſthmo, qui eſt inter duo maria, Ponticum & Caſpium, dictas terras diſterminare maluerunt. de quibus Dionyſius ſic inquit:

Ἄλλοι δ᾽ ἠπείροισι διὰ χθόνα νοσφίζουσιν.
Ἰσθμὸς ἄνω τέταταί τις ὑπέρτατος Ἀσίδος αἴης
Κασπίης τε μεσηγὺ καὶ Εὐξείνοιο θαλάσσης·
Κεῖνον δ᾽ Εὐρώπης Ἀσίης θ᾽ ὅρον ηὐδάξαντο.
Alii autem continentibus terram ſeparant.
Iſthmus ſurſum porrectus eſt quidam ſupremus Aſiaticæ terræ,
Caſpium inter & Euxinum mare:
Illum Europæ Aſiæque terminum dixêre.

Iſthmum hunc, quà Caucaſus ſternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita ſtatuerunt inter Aſiam atque Europam, uti ea, quæ versùs ſeptemtriones ſunt, Europæ, ea verò, quæ versùs auſtrum, Aſiæ dicerentur loca. Strabo, ſuprà dicto lib. XI, de Caucaſo: Ἔστι δ᾽ ὄρος τοῦτο ὑπερκείμενον τοῦ πελάγους ἑκατέρου τοῦ τε Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Κασπίου, διατειχίζον τὸν ἰσθμὸν, τὸν διείργοντα αὐτά· id eſt: *Mons hic utrique imminet mari, Euxino & Caſpio, iſthmum, quo ea diſpeſcuntur, tamquàm murus includens.* Alii verò hoc muneris detulerunt Phaſidi flumini; teſte Herodoto, in lib. IV. At, inquies, quid inde? an non longè majus eſt intervallum, à mari Caſpio ad oceanum ſeptemtrionalem, quàm à Tanais fonte? Omninò. Multo igitur minùs aptus hic iſthmus in terminum inter Aſiam atque Europam, quàm ipſe Tanais. Ita ſanè eſt: haud nego. verùm alius jam heic iterum error veterum ſcriptorum circa Caſpium mare, errore illo, de Tanais fonte, multo etiam major. Scilicet Caſpium mare, quod

 & Hyr-

& Hyrcanum dictum, sinum esse crediderunt Scythici sive septemtrionalis oceani; quemadmodùm ex adverso Persicum & Arabicum maria, sinus sunt maris Erythræi, sive Rubri. unde idem Dionysius:

> Οὕτως ὠκεανὸς περιδέδρομε γαῖαν ἅπασαν,
> Τοῖος ἐών, καὶ τοῖα μετ' ἀνδράσιν οὔνομαθ' ἕλκων.
> Κόλπους δ' ἔνθα καὶ ἔνθ' ἀπερεύγεται, ἔνδοθι βάλλων
> Εἰς ἅλα· τυτθοὺς μὲν πλέονας, πίσυρας δὲ μεγίστους.
> Ἤτοι μὲν πρώτιστος, ὃς ἑσπερίην ἅλα τίκτει,
> Συρόμενος Λιβύηθεν ἔσω Παμφυλίδος αἴης.
> Δεύτερος αὖτ' ὀλίγος μέν, ἀτὰρ προφερέστατος ἄλλων,
> Ὃς ἀποκιδνάμενος Κρονίης ἁλὸς ἐκ Βορέαο,
> Κασπίην ἀπὸ ῥέεθρον ἐπιπροΐησι θαλάσσῃ,
> Ἥν τε καὶ Ὑρκανίην ἕτεροι διεφημίξαντο.
> Τῶν δ' ἄλλων, οἵ τ' εἰσὶν ἀπ' αἰ νοτίης ἁλὸς ἄμφω,
> Εἷς μὲν ἀνώτερός ἐστι, τὸ Περσικὸν οἶδμα προχεύων,
> Ἀντία Κασπίης τετραμμένος Ἀμφιτρίτης·
> Ἄλλος δ' Ἀρραβικὸς κυμαίνεται ἐγγύθι κόλπος,
> Εὐξείνου πόντου νοτιώτερον ὁλκὸν ἐλίσσων.
> *Sic Oceanus circumcurrit terram universam;*
> *Tantus, & talia inter homines nomina trahens.*
> *Sinus autem hinc inde eructat, introrsum mittens*
> *In mare: parvos quidem plureis; quatuor verò maximos.*
> *Scilicet primus, qui occiduum mare gignit,*
> *Tractus è Libyâ, intra Pamphylicam terram.*
> *Secundus autem, exiguus quidem, at potissimus aliorum,*
> *Qui separatus à Cronio mari, à boreâ*
> *Caspio profundum fluentum intromittit mari:*
> *Quod etiam Hyrcanum alii nuncuparunt.*
> *At aliorum, qui sunt ab australi mari ambo,*
> *Vnus quidem superior est, Persicum fluctum profundens,*
> *Contra Caspium mare:*
> *Alter verò Arabicus fluctuat juxta sinus,*
> *Euxino ponto magis australem sulcum volvens.*

Et in eandem sententiam Strabo lib. XI, de eodem mari: Ἡ δὲ δευτέρα τῆς Ἀσίας μερὶς ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Κασπίας θαλάττης, εἰς ἣν κατέπαυεν ἡ προτέρα· καλεῖται δὲ αὕτη ἡ θάλαττα καὶ Ὑρκανία. ἔστι δ' ὁ κόλπος ἀνέχων ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἱκανῶς στενός, ἐνδοτέρω δὲ πλατύνεται προϊών, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν μυχόν, ἐπὶ σταδίους που πεντακισχιλίους· ὁ δ' εἴσπλους μέχρι τοῦ μυχοῦ μικρῷ πλειόνων ἂν εἴη, συνάπτων πως ἤδη τῇ ἀοικήτῳ. id est: *Secunda pars Asiæ à Caspio mari incipit, in quod prima desinebat. Mare hoc etiam Hyrcanum vocatur. Est autem sinus ab oceano versùs meridiem editus: ab initio quidem satis angustus; intus verò, dum progreditur, in latum se pandit, maximè in intimo recessu, ad stadia IↃↃ. introitus ejus, usque ad intimum recessum, paullo fuerit longior, terram ferè inhabitabilem attingens.* Mela, lib. I, cap. II: *Asia ex illo oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare, & Persicum, ex Scythico Caspium recipit.* & paullo pòst: *Spectant & septemtrionem Scythæ; ac litus Scythicum, nisi unde frigoribus arcentur, usque ad Caspium sinum possident.* item lib. III, cap. V: *Mare Caspium, ut angusto, ita longo etiam freto, primùm terras quasi fluvius irrumpit: atque ubi recto alveo influxit, in tres sinus effunditur; contra os ipsum, in Hyrcanum; ad sinistram, in Scythicum; ad dextram, in eum, quem propriè totius nomine Caspium appellant.* Plinius, lib. VI, cap. XIII: *Hæc usque ad Caspium & Hyrcanum mare. namque id erumpit Scythico oceano in aversa Asiæ.* & mox: *Irrumpit autem arctis faucibus, in longitudinem spatiosis. at ubi cœpit in latitudinem pandi, lunatis obliquatur cornibus; velut ad Mæotin lacum, ab ore discedens, Scythici arcus, ut auctor est M. Varro, similitudine.* Atque hinc, ex Caspio mari ad Indiam circumnavigari posse septemtrionem, falsò prodidit Patrocles; ut testis est Strabo, lib. II. Plinius, lib. VI, cap. XVII: *Patefacta est India Alexandri Magni armis, regumque, qui ei successêre; circumvectis etiam in Hyrcanum mare & Caspium Seleuco & Antiocho, præfectoque classis eorum Patrocle.* Hæc satis impudenter à Patrocle in gloriam regum suorum conficta. Hanc igitur Caspii sinus faciem quum crederent veteres; rectè isthmo, qui inter mare Caspium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Asiâ disterminare sese putarunt; reliquum limitem, ad septemtrionalem usque oceanum,

num, fauceis dicti maris angustas, in longumque extensas, efficere arbitrantes. Verùm falsam hanc esse veterum opinionem, nostrum satis clarè aperuit sæculum. Quamquàm jam aliquot ante Strabonem sæculis antiquissimus auctorum Herodotus libr. I. docuit, Κασπίαν θάλασσαν εἶναι ἐπ' ἑωυτῆς, οὐ συμμίσγουσαν τῇ ἑτέρῃ θαλάσσῃ· id est; *Caspium mare esse per se, nec reliquo mari commisceri.* Et post hunc, maximus philosophorum Aristoteles, μετεωρολογικῶν II: Ἡ δ' Ὑρκανία καὶ Κασπία θάλατται κεχωρισμέναι τε ταύτης τῆς ἔξω στηλῶν θαλάττης, καὶ περιοικούμεναι κύκλῳ. id est; *Hyrcanum verò & Caspium maria sejuncta sunt ab extero mari, & circumquaque adcolas habet.* Nam, quòd in libro de mundo, cap. III, traditur, in Hyrcanum mare oceanum intrare; quódque Hyrcanum pro termino, ab hoc latere, ponitur Europæ: hoc ipso, quia diversum à superiori Philosophi opinione sentit, si alia argumenta deessent, convinci potest, haud genuinum esse hunc librum Aristotelis; sed supposititium. Post Aristotelem, sub Strabonis ætatem, Diodorus quoque Siculus, lib. XVIII, τὴν Ὑρκανίαν θάλασσαν καθ' αὑτὴν esse pronuntiavit. Post verò & Melam & Plinium, Ptolemæus lib. VIII, Ἡ δὲ Ὑρκανία, inquit, ἡ καὶ Κασπία, θάλασσα πάντοθεν ὑπὸ τῆς γῆς περικέκλεισται, νήσῳ κατὰ τὸ ἀντικείμενον, παραπλησίως. hoc est: *Hyrcanum mare, quod & Caspium, undique terrâ cingitur, per contrarium, insulæ in morem.* Verùm Herodoto atque Aristoteli cur à posterioribus auctoribus, Strabone, Melâ, Plinio, & aliis, fides minùs adhibita sit, auctoritas Patroclis in causâ fuit: quia hunc, præfectum dictorum locorum, ceu αὐτόπτην, certiora ac veriora prodidisse rati sunt. Patrocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falsa pro veris prodidit. Erronea autem ejus opinio ex eo primùm nata videtur, quòd mare tam vastum nullum esse posse putavit, quin magno misceretur oceano. dein, quum flumen ex septemtrionibus, quasi meridianâ lineâ, in mare hoc incidere sciret, quod Rhymnum vocatur Ptolemæo, ex Rhymnicis ortum montibus (hodiè *Iacik* volunt dici accolis;) fretum hoc, sive fauceis sinus Caspii ab hac parte, quà sese pandit in magnum mare, esse credidit. ab alterâ verò parte, ad oceanum, quum aliud quoque cognovisset, immenso ore, flumen Obium, rectâ itidem lineâ ex septemtrionibus in austrum adversis aquis protensum: introitum hunc ejusdem sinus esse opinatus est. Quas falsissimas ejus opiniones nostri sæculi satis certa jam dudum confutavit experientia, veramque Herodoto, Aristoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem, atque auctoritatem. Sed, fretum hoc sinus Caspii rectè ex veterum istorum falsâ opinione uti formetur: fossâ, inter fonteis Rhymni, & proximam Obii ripam versùs septemtriones actâ, duo hi amnes inter se confundantur. atque sic rectè huc quadrabunt Strabonis verba, qui κόλπον ait esse ἀνέχοντα ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἱκανῶς στενόν. id est, *sinum ex oceano profluentem versùs meridiem, primùm quidem*, antequàm in magnum sese pandat mare Hyrcanum, *satis angustum.* magis etiam Melæ verba, qui *mare Caspium, ut angusto, ita longo freto, quasi fluvium* ait *irrumpere, atque recto alveo effluere.* item Plinii, qui *arctis irrumpere faucibus, in longitudinem spatiosis,* tradit. Longitudinem tamen faucium non tantam fecêre veteres illi, quantum nunc inter Caspium mare, septemtrionalemque oceanum intervalli esse scimus: sed ipsius Caspii maris longitudine, quæ ex occasu in ortum versùs est, aliquanto majorem; ut patet Strabonis ex verbis, suprà citatis. Ex hac igitur fictâ Caspii maris facie, Plinius, lib. IV, cap. XIII, postquàm Europæ litus, ab ortu in occasum versùs, enarrare promisit; primo loco *Septemtrionalem* nominat *oceanum:* & lib. VI, cap. XIII, primum Europæ promontorium, quod nunc Obium nuncupatur, *Celticæ* vocat *promontorium Lytarmin.* sub Celticæ quidpe vocabulo omnem septemtrionalem, occidentalemque dictam fuisse Europam, proximo ostendam capite.

Atque hi fuêre veterum, circa Asiæ Europæque terminum, errores. Verum nunc certumque terminum uti habeas; statue, post mare Ægæum, Propontidem, atque Pontum Euxinum, paludemque Mæotin, primùm Tanais fluenta, donec adverso amne ad flexum ejus, opidumque *Tuja* pervenias; quà Volgæ fluminis dextræ ripæ adpropinquat. inde transversum jugum, quod, inter utrumque flumen ex septemtrionibus in meridiem protensum, vulgari vocabulo dicitur *Perowlok.* à Volgæ lævâ ripâ Rhymnicos monteis, ad opida *Weliki Tumen* & *Leptin*, proximamque Obii fluminis ripam. hinc ipsum flumen Obium, ad Oceanum usque, & promontorium Lytarmin. Atque hic tandem terminus terrarum situi, quem nunc satis cognitum habemus, quammaximè congruit: idemque veterum descriptioni quamproximè respondet. omne quidpe Sarmaticum litus, ipsaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ suæ redduntur. hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos, sive Hyperboreos monteis, regio in unâ consistit Europâ; uti veterum quidam voluêre, teste Plinio: quibus terminus haud dubiè Europæ Obius fuit amnis.

hoc item pacto Tanais Europæ Asiæque erit ex parte limes. hac denique ratione omnis Russia major, quam alio nomine vocant Moscoviam, in unâ continetur Europâ: cujus majorem partem hactenus per dictam lineam, à Tanais fonte ad sinum Album ductam, in Asiâ, ex erroneâ Ptolemæi opinione, statuerunt nostri sæculi geographi.

Caput II.

Orbis terrarum alia partitio: ubi de veteri Celtica; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hispania & insulæ Britannicæ.*

Atque verus inter Europam Asiamque terminus sic sese habet. Ceterùm præter supradictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetustissimis primisq; Græcorum scriptoribus fuit divisio: quâ, præter suam Græciam atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duasque parteis distinxerunt. quidquid versùs septemtriones, ultra Emaum, Emodumque monteis, mare Caspium, Caucasia juga, Pontum Euxinum, Istrum amnem, & Alpeis, mareque internum situm est, uno nomine Scythiam adpellavêre: reliquam partem, huic ab meridie adversam, Æthiopiam. Cujus rei, ut multa sunt in veterum poëtarum monumentis documenta, atque indicia; ita luculentissimum adfert testimonium Strabo, in lib. I, his verbis: Φημὶ γὰρ, κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξαν, ὥσπερ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη τὰ γνώριμα ἑνὶ ὀνόματι Σκύθας ἐκάλουν, ἢ Νομάδας, ὡς Ὅμηρος· ὕστερον δὲ καὶ τῶν πρὸς ἑσπέραν γνωσθέντων, Κελτοὶ καὶ Ἴβηρες, καὶ συμμίκτως Κελτίβηρες, καὶ Κελτοσκύθαι προσηγορεύοντο, ὑφ' ἓν ὄνομα τῶν καθέκαστα ἐθνῶν ταττομένων, διὰ τὴν ἄγνοιαν· οὕτω τὰ μεσημβρινὰ πάντα Αἰθιοπίαν καλεῖσθαι, τὰ πρὸς ὠκεανῷ. id est: *De priscorum Græcorum sententiâ hoc dico: quòd, sicut notæ versùs aquilonem gentes uno nomine Scythæ vel Nomades, ut Homero, adpellatæ fuerunt; posteà verò, cognitis etiam occiduis regionibus, Celtæ, atque Iberi, aut mixtis vocabulis Celtiberi, & Celtoscythæ dici cæperunt, sub uno nomine singulis diversisq; gentibus ob ignorantiam comprehensis: ita, quæ versùs meridiẽ ad oceanum sita sunt, omnia Aethiopiæ adpellatione fuêre notata.* Et lib. XI: Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβορρίους κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δὲ ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου κατοικοῦντας, Ὑπερβορέους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. h. e: *Veteres Græcorũ scriptores universas genteis septemtrionales Scytharum & Celtoscytharũ adpellatione adfecerunt. qui verò ante hos adhuc eas diviserunt, supra Euxinum, Istrum, & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixêre, & Sarmatas, & Arimaspos: trans verò mare Caspium Sacas, & Massagetas.* Antiquissimi scilicet Græcorum scriptores omnem septemtrionem in Europâ, à Caspio mari, quod terminum statuebant inter Europam & Asiam, ultra Euxinum pontum, Istrum flumen, mare Adriaticum, Alpium juga, mare internum, quà id Galliam Hispaniamque alluit, in tria diviserunt gentium genera, ac nomina, Arimasporum, Sarmatarum, & Hyperboreorum. horum *Arimaspos* ad fauceis Caspii posuêre maris: his proximos versùs occasum *Sarmatas*: post hos, ad oceanum usque Atlanticum, & fretum Gaditanum, *Hyperboreos*; sub quorum nomine comprehendebantur *Illyrii*, *Germani*, *Galli*, & *Hispani*, populique præterea in *Britannicis insulis*: quæ gentes universæ postmodùm, ut mox ostendam, uno vocabulo Celtæ fuêre dictæ. De Hyperboreorum supra Alpeis situ, jam antè pluribus auctorum testimoniis, superiori capite, monstratum est. quibus adde ea, quæ apud Apollonii scholiasten leguntur hujusmodi: Μνασέας δέ φησι, νῦν τοὺς Ὑπερβορείους Δελφοὺς λέγεσθαι. Somnium scilicet, ac deliramentum merum Mnaseæ; nisi ita legas: Μνασέας δέ φησι, τοὺς Ὑπερβορείους νῦν Κελτοὺς λέγεσθαι· id est; *Mnaseas ait Hyperboreos nunc Celtas dici.* Apud Plutarchum in Camillo, de urbe Româ à Gallis captâ, leguntur ista: τοῦ μέντοι πάθους αὐτοῦ, καὶ τῆς ἁλώσεως ἔοικεν ἀμυδρά τις εὐθὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα φήμη διελθεῖν. Ἡρακλείδης γὰρ ὁ Ποντικὸς, οὐ πολὺ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπολειπόμενος, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγράμματι φησὶν, ἀπὸ τῆς ἑσπέρας λόγον κατασχεῖν, ὅτι στρατὸς ἐξ Ὑπερβορέων ἐλθὼν ἔξωθεν, ᾑρήκει πόλιν Ἑλληνίδα Ῥώμην, ἐκεῖ που κατῳκημένην περὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. οὐκ ἂν οὖν θαυμάσαιμι, μυθώδη καὶ πλασματίαν ὄντα τὸν Ἡρακλείδην, ἀληθεῖ λόγῳ, τῷ περὶ τῆς ἁλώσεως, ἐπικομπάσαι τοὺς Ὑπερβορέους, καὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. Id est: *Hæc tamen captæ urbis calamitas obscuro rumore protinus in Græciam perlata est. Ponticus enim Heraclides, adfinis his temporibus, in libro de animâ, annuntiatum ex occidente tradit, exercitum alienigenarum, ex Hyperboreis progressum, Græcam urbem cepisse Romam, illo tractu prope magnum mare sitam. Equidem non mirer, portentosum hominem atque vanum Heraclidem, veritati captæ urbis, jactantiæ causâ, adscripsisse Hyperboreos, & magnum mare.* Hyperboreorum nomen haud falsò, nec portentosè adfinxisse Heraclidem

dem Gallis Romam occupantibus, ex iis, quæ modò ex Strabone, & Mnaseâ, & superiori capite ex aliis compluribus auctoribus attulimus, satis perspicuum est. Magnum quoque mare cum non intellexisse oceanum, ut Plutarchus; sed mare internum, Italiam plurimâ parte perfundens, quod, Ponti respectu, rectè dicebatur magnum; omninò ego credo. Ipse, circa eorumdem Gallorum migrationem, quàm fœdè cæcutierit Plutarchus, superiori capite, ex eodem ejus libro, ostensum est. Ceterùm post antiquissimos illos, alii Græcorum scriptores, quos παλαιοὺς heic vocat Strabo, omneis septemtrionales gentes tam in Europâ, quàm in Asiâ, uno nomine SCYTHAS adpellaverunt: & post hos etiam alii, Scytharum quosdam CELTOSCYTHAS; nempe Europæos omneis, ut mox ostendam.

De *Scytharum* vocabulo in ipsâ SCYTHIA, quæ inter ultimum Europæ finem, Obium amnem, & Eoum mare, in Asiâ comprehendebatur, dubitatio nulla esse potest; quando perpetuò nomen id multis sæculis pòst etiam duravit.

De GERMANIS quoque nostris testimonium modò cognovimus ex Strabone: qui quosdam septemtrionalium *Celtoscythas* ait adpellatos. sub quo vocabulo haud dubiè *Germani*, ac *Galli*, *Hispani*que, & *Britanni* intelligebantur. hi quidpe propriè posteà CELTÆ conjunctim uno vocabulo Græcis fuêre dicti. Plutarchus verò, in Mario, Cimbros, Germanicam gentem, Celtoscythas antiquis scriptoribus dictos adfirmat. Prætereà Plinius, lib. IV, cap. XII, manifestissimum de Germanis simul atque SARMATIS perhibet testimonium. *Scytharum*, inquit, *nomen usquequaque transit in Sarmatas atque Germanos. nec aliis prisca illa duravit adpellatio, quàm qui extremi gentium harum, ignoti propè ceteris mortalibus, degunt.* Priscam hanc intelligit adpellationem Scytharum in Europâ, de quâ heic agit, omninò suâ ætate interiisse: pro qua proximas Asiæ regiones vera genuinaque SARMATIÆ atq; GERMANIÆ vocabula sortitas esse. Scytharum verò nomen ultra Obium amnem, in Asiâ atque oriente tantùm apud remotissimos homines, &, ob longinquitatem locorum, Europæis penè incognitos, constitisse. *Baltiam* Timæus atque Xenophon Lampsacenus, eamdemque *Basiliam* Pytheas, referunt apud Plinium insulam Scythiæ, sive contra Scythiæ litora; ut fusiùs suo loco explicabitur: quam *Scandinaviam* nominat ipse Plinius, Germaniæ adversam; & sine nomine Tacitus Germaniæ insulam. est autem hodiè peninsula immensa, in qua Norvagia Svedia, Finnorum marchia, Biarmia, & Lappia, regiones sternuntur. Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Ac Sarmatia quidem non modò vetustissimis, sed inferioris etiam sæculi Græcorum scriptoribus, vulgò sub Scythiæ nomine memorata est.

HISPANIAM & GALLIAM sub eodem venisse Scytharum vocabulo, nullum equidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celtoscythiâ*: sub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehensas fuisse haud dubium est; quando tam Hispani, quàm Galli, propriè dicebantur *Celtæ*, ut pòst ostendam. *Scythicum* in Hispaniâ qui *promontorium* ex Melæ lib. III, cap. I statuunt, aut qui istic Melam ipsius Scythiæ aliquod promontorium intellexisse arbitrantur; perquàm ignaros se veteris geographiæ produnt. Ego alibi (Deus conatis adnuat precor) certis docebo argumentis, legendum illic *Trileucum*, ut est apud Ptolemæum; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: estque hodiè vulgò accolis *Cabo de Ortegal*.

De BRITANNICIS quoque insulis idem, quod de Galliâ & Hispaniâ, est sentiendum: quidpe quum ante magnam illam Scythiam, cujus fines extremi, ab occasu oceanus Atlanticus, ab septemtrionibus oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, sitæ fuerint insulæ. sub eodem cum Scythiâ generali vocabulo comprehensas fuisse, haud dubitandum est.

ILLYRICUM etiam, cujus antiquissimi fines fuêre inter Istrum & Alpeis, Adriaticumq; pelagus, & inter Rhenum ac Mœsiam, quia posteà Celtici nominis, ut mox ostendam, portio fuit; Scythiæ quoque illius magnæ partem anteà vetustissimis Græcorum scriptoribus habitam fuisse, maximè credibile est. Quin ad Illyrios maximè spectant verba Strabonis, ubi τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας sub *Hyperboreorum* nomine venisse, antiquissimis mortalium, testatur. Quòd si igitur Illyricum initio sub uno Hyperboreorum nomine, dein posterioribus etiam temporibus sub uno Celticæ vocabulo, unà cum reliquis in Europâ regionibus septemtrionalibus, comprehensum fuit: certè medio quoque sæculo sub unâ eâdemque Scythiæ adpellatione venisse, extra controversiam esse debet. Atque hæc de SCYTHARUM vocabulo ex vetustissimorum Græcorum traditione.

Post hos, quum CELTARUM nomen ex Illyrico, Galliâ, Hispaniâ, ac Germaniâ Britannicisque insulis nosci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germaniâ ad Asiam usque, ejusdem generis ejusdemque nominis arbitrantes, CELTOSCYTHAS adpellavêre, non modò Hispanos, Gallos, Britannos, atque Illyrios; sed Sarmatarum quoque gentem, ad Obium usque flumen, novissimum Europæ terminum. Hanc adpellationem alii posteà non satis percipientes; Cimbrorum agmen (qui primi, quorum memoria exstet, ex antiquissimis Germanis, unà cum conterminis Teutonis, exteras terras, in Macedoniam & Græciam usque, quæsiverunt) Celtoscythas eâ de causâ dictos existimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id est, Sarmatarum nonnulli immisti fuerint; ut patet ex Mario Plutarchi. Mox alii, quum diversum Scytharum genus intelligerent à gente Celtarum; abjectâ illorum adpellatione in universâ Europâ, Celtas vocarunt prædictos omneis, ad Europæ usque finem. Hinc Ptolemæus, operis quadripartiti lib. II, universam Europam Κελτογαλατίαν nuncupavit: & Plinius, lib. VI, cap. XIII, Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis ostium; promontorio illic Celticæ memorato Lytarmi: quod Obium nunc vocari, superiori capite ostendi. Posteaquàm verò SARMATARUM quoque in Europâ gens penitiùs aliquanto Græcis innotuit, diversumq; id à Celtis hominum genus intellectum: segregati à Celtico nomine Sarmatæ, sub Scytharum vocabulo constiterunt; Celtæque soli dicti fuêre, Illyrii, Germani, Galli, Britanni; atque Hispani. Hinc Diodorus Siculus, lib. V, Celtarum, id est, Gallorum ac Germanorum, sub falso Γαλατίας nomine, mores describens, nomen hoc ad Scythiam usque profert. Rectiùs Strabo, sub initium libri primi: Ἐν δὲ τῷ παντὶ κύκλῳ τῆς οἰκουμένης, πρὸς ἄρκτον μὲν τὰ μέχρι τῶν ὑστάτων ἐστὶ Σκυθίας, ἢ τῆς Κελτικῆς. id est: *In universo terræ habitabilis circulo versùs septemtrionem sunt, quæ in extremos usque Scythiæ, vel Celticæ fineis porriguntur.* Plinius quoque, libr. VIII, cap. XV, Germaniam Scythiæ conterminam facit. *Paucissima*, inquit, *Scythia gignit, inopiâ frugum: pauca contermina illi Germania.* Item Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent: à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Solinus sua habuit à Plinio; cujus ipse epitomator: Plinius verò à vetustioribus; quibus Germania sub Celticæ adpellatione comprehendebatur. in quibus Aristoteles, lib. VIII de historiâ animalium: Οἷον ἐν τῇ Ἰλλυρίδι, inquit, καὶ τῇ Θρᾴκῃ, καὶ τῇ Ἠπείρῳ, οἱ ὄνοι μικροί· ἐν δὲ τῇ Σκυθικῇ καὶ Κελτικῇ ὅλως οὐ γίγνονται. δυσχείμερα γὰρ ταῦτα. id est: *Vt in Illyrico, & Thraciâ, & in Epiro asini parvi habentur. in Scythiâ verò, & Celticâ prorsus nulli, propter immodicum frigus.* Illyricum cur heic Philosopho diversum, alienumq; censeatur à Celticæ adpellatione, mox infrà docebo.

HISPANIAM sub CELTICÆ vocabulo, ceu propriâ adpellatione, comprehensam fuisse, quia gens una ejusdemque originis Hispani cum Gallis, Britannis, Germanis, atque Illyriis; manifesto indicio est nomen sub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti CELTIBERORUM, longè latéque Iberi amnis ripam adcolentium: item CELTICORUM, haud exiguas in Bæticâ simul ac Lusitaniâ portiones obsidentium: tum circa ipsum *Celticum promontorium*; quod, ultimum Hispaniæ versùs occasum, nomen à gentis vocabulo traxit, nunc vulgò *Finis terræ* dictum. nam *Celtici* heic *cognomine Neriæ*, & *Celtici cognomine Præsamarci* sunt Plinio, lib. IV, cap. XX. unde ipsum promontorium indigetatur *Nerium* Straboni lib. III, & Ptolemæo in descriptione Hispaniæ. Mela, lib. III, cap. I, totam Hispaniæ frontem, à Tago amne, seu à Magno promontorio, quod Olyssiponense est Plinio, ad Celticum usque promontorium, Celticos suâ ætate coluisse tradit. Ac licet Lucanus, lib. IV, carmine sic cecinerit;

His præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vectonesque leves, profugique à gente vetustâ
Gallorum, Celtæ miscentes nomen Iberis:

tamen haud facilè ego adducor, uti credam, ex Galliâ advenas Celtas Iberis, id est, Hispanis sese miscuisse; unde prima Celtiberorum nominis origo: quamquàm auctores habuerit Lucanus haud paucos, Græcos juxtà atq; Latinos, rem eamdem adfirmanteis. Atq; ista quidem de Celtiberis, intellexisse eum de iis populis qui ad Iberum flumen, ut suprà ostensum, longè latéque incoluerunt; non verò de Celticis, per Bæticam ac Lusitaniam ad Celticum usque promontorium sparsis, satis in aperto est. At si Celtis, ex Galliâ profectis, nomen inde *Celtiberorum* quæsitum, quòd Iberis misti: quæro, unde Celtici illi in Bæticâ simul ac Lusitaniâ? an ex eâdem Galliâ? Si ex eâdem Galliâ; cur non & ipsi eodem simul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quidpe nominis eadem erat. Celtiberos quidam dictos putant ab Ibero amne, cujus ripam accoluisse referunt auctores. at

latiùs per omnem Hispaniam dispersum nomen id fuisse, haud obscurè colligitur ex Plinii libr. III, cap. I: ubi, de Celticis loquens, Bæturiam, partem Bæticæ, incolentibus, *Celticos*, inquit, *à Celtiberis ex Lusitaniâ advenisse manifestum est sacris, linguâ, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bæticâ distinguuntur.* item ex libri IV, cap. XXII; ubi, de insulis oceani ad Hispaniam loquens, *Ex adverso*, inquit, *Celtiberiæ complures sunt insulæ, Cassiterides dictæ Græcis, à fertilitate plumbi: & è regione Arotrebarum promontorii, deorum sex, quas aliqui Fortunatas adpellavêre.* Solinus, cap. XXVI: *Cassiterides insulæ spectant adversùm Celtiberiæ latus.* Antiquissimi equidem Græcorum scriptores per *Cassiterides* intellexerunt Britannicas insulas; easque, per errorem quemdam, haud procul Hispaniâ esse crediderunt: ut alibi, si Deus cœptis benignus adnuat, certis ostendam documentis. at posteriores, quibus compertum, satis longè ab Hispaniâ dissitas esse Britannias; antiquorum Cassiterides interpretati sunt insulas, quæ Trileuco promontorio (vulgò nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures objacent: quarum, in orientem versùs, notior vulgò nunc dicitur *Ysla de Cyprian*, id est, *Insula Cypriani*; in occidentem, longiùs paullo dissita, *Zyzarga.* His igitur opposita continens, quæ nunc Gallæcia, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Hujus incolas Mela, lib. III, cap. VI, *Celticos* adpellat. Antiquissimis autem Græcorum, quibus Britannicæ insulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Cassiterides*, omnis Hispania, cui objacebant Britannicæ insulæ, adpellabatur *Celtiberia.* Eodem capite Plinius, *Gentes*, inquit, *Celticæ, Turduli, & circa Tagum Vettones.* Si Vettones quoque Celtica gens; cur Lucanus hos minùs *profugos à vetustâ Gallorum gente* dixit, quàm Celtiberos ad Iberum colenteis? Ratio certè nulla proba patet. Malo igitur ego Straboni credere, ubi tradit, vetustissimos Græcorum CELTAS primùm adpellasse in universum, cum reliquis in septemtrione populis, Hispaniam omnem. malo item, apud eumdem Strabonem libr. I, Ephoro fidem adhibere, qui ex veteri opinione, τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῶν τόπων, εἰς τέσσαρα μέρη διῃρημένα, id est, *cæli terræque regiones in quatuor distributas fuisse parteis* adfirmat: Τὸ πρὸς τὸν ἀπηλιώτην Ἰνδοὺς ἔχειν· πρὸς νότον δὲ Αἰθίοπας· πρὸς δύσιν δὲ Κελτούς· πρὸς βοῤῥᾶν ἄνεμον Σκύθας· hoc est: *versùs subsolanum habitari ab Indis; versùs austrum ab Aethiopibus; versùs occasum ab Celtis; versùs aquilonem à Scythis.* Unde illa etiam à Dionysio Halicarnassense desumta est totius orbis partitio, in libr. VII; quum, de cultu deorum loquens, omneis totius terræ gentes enarrare vellet. Verba ejus hæc sunt: Καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι, περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν, ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτούς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδούς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐδὲν ἁπλῶς. id est: *Nec longâ temporum serie adduci potuerunt, ut cultum deorum, quorum sacra patrio ritu celebrant, dediscere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Aegyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, vel ulla alia gens barbara.* Ubi recto ordine auctor Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, Celtas; sub quorum nomine Hispani, Britanni, Galli, Illyrii, Germani; Celtis Scythas; sub quorum adpellatione, proximi Germanis, Sarmatæ, & deinceps reliqui; Scythis deinde Indos: his alias barbaras genteis; puta Gedrosios, Arios, Bactros, Persas, & quidquid ab Scythiâ simul & Indiâ ad Ægyptum & Græciam protenditur. Haud vana igitur nec falsa sunt Ephori testimonia; quorum alterum ex primo libro Strabonis modò retuli; alterum in lib. IV est hujusmodi: Ἔφορος δὲ ὑπερβάλλουσαν τῷ μεγέθει λέγει τὴν Κελτικήν, ὥστε, ἧσπερ νῦν Ἰβηρίας καλοῦμεν, ἐκείνοις τὰ πλεῖστα προσνέμειν, μέχρι Γαδείρων. hoc est: *Ephorus ingenti magnitudine facit Celticam; ita uti illi pleraque ejus terræ, quam nunc Iberiam*, id est, Hispaniam, *vocamus, loca usque ad Gadeis tenuerint.* Quòd si Ephorus non omnem simul Hispaniam Celtico nomini adscripsit; sed τὰ πλεῖστα ejus tantùm; ut interpretatur, seu refert Strabo: certè id nullâ aliâ de causâ factum, quàm quòd septemtrionalis ejus pars antiquis illis Græcis etiamdum incognita fuit. unde etiam meridionalis tantùm initio illis dicta fuit *Iberia*; ut infrà è Polybio ostendam. At CELTIBERORUM vocabulum posteà exortum est: scilicet quum Græci (in quibus vel primi Massilienses; Emporitanam huc deducentes coloniam) Hispaniam ab *Ibero* flumine adpellarent IBERIAM; ut auctor est Plinius, libr. III, cap. III. tunc enim ab ipsâ terrâ incolas dixêre IBEROS: quidam verò συμμίκτως, ut ait Strabo, *mixto nomine* CELTIBEROS; ad distinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. *Iberorum* tamen etiam vocabulum universis pariter Celtis tributum fuisse, haud obscurè testatur Strabo, verbis suprà dictis: scilicet διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν καθέκαστα ἐθνῶν, id est, *ob ignorationem singularum gentium.* Idem auctor, lib. III: Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπολύ· καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δὲ οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται τὸ φιλείδημον. ὥσθ' ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ' ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ

τῶν ἑτέρων· ἄλλως τε καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἐνδοξότατα τῶν πλείστων ὄντων Ἑλληνικῶν· ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν ὑπὸ μὲν τῶν προτέρων καλεῖσθαι πᾶσαν τὴν ἔξω τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφιγγομένου. Id est: *Romani equidem scriptores imitantur Græcos; sed modicè. nam quæ dicunt, ea à Græcis transferunt: ipsi verò de suo haud multum adferunt studii. itaque, ubi illi deficiunt, non multum est, quod ab his expleri possit: præsertim quum & nominum celeberrima quæque ferè sint Græca. nam & Iberiæ nomine antiquis intellectum fuit, quidquid est extra Rhodanum, & isthmum, qui à Gallicis coarctatur sinubus.* Nescio an hoc postremum de Rhodano ex Æschylo hauserit Strabo. sic enim Plinius, lib. ult. cap. II: *Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixi, eumdemque adpellari Rhodanum.* Iberiam latè sumtam intellexisse Æschylum, non Hispaniam tantùm, ex Strabone patet. Ac fortè ipsam heic intellexit Æschylus Germaniam, flumenque ejus *Rhodanum*, quod in extremis Germaniæ partibus, apud opidum *Danzig*, Vistulæ miscetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum, de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuisse, infrà, lib. III, in Gothonibus docebo. Certè Nonnus poëta, antiquissimos istos imitans scriptores, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Verba ejus, lib. XXIII, sunt ista:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων.
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διακρίζων τοκῆοιο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα.
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed tamquàm judex.
Et occultum partum discernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Sed tamdem, quum unum *Iberorum* in Hispaniâ apud omneis Græcos tamquàm peculiare ac proprium, evaleret vocabulum; CELTICUM nomen in eâ gente prorsus in desvetudinem abiit. Hæc de Hispanis.

ILLYRIORUM sub nomine comprehensos fuisse priscis sæculis Vindelicos, Noricos, Pannonios, atque Dalmatas, suo loco demonstrabitur. Horum Pannonios, & Vindelicos eamdem habuisse cum Germanis, Gallis, Britannis, atque Hispanis lingvam, diversâ tantùm dialecto distinctam, mox infra docebo. unde validissimum construitur argumentum, Illyrios ejusdem fuisse generis cum modò dictis nationibus, ejusdemque originis gentem CELTICAM. Sed vetustissimos quoque Græcorum scriptores sub Celtarum nomine habuisse nationes Illyricas, patet ex Appiani libro de rebus Illyricis; quamvis obscurè. Verba illic leguntur ista: φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι καὶ Γαλατείᾳ, Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἐξορμῆσαι Σικελίας, καὶ ἄρξαι τῶν δι' αὐτοὺς Κελτῶν, Ἰλλυριῶν, καὶ Γαλατῶν λεγομένων. id est: *Ferunt regionem ab Illyrio, Polyphemi filio, cognomen accepisse. nam Polyphemi Cyclopis ex Galateâ filios, Celtam, Illyricum, & Galam, profectos è Siciliâ, gentibus imperitasse, quæ ab iis vocitæ Celtæ, Illyrii, & Galli.* Heic licet ea, quæ de Polyphemo & Galateâ, Siculis hominibus traduntur, opidò sint fabulosa; tamen ex reliquis verbis satis clarè satisque perspicuè colligitur, *Gallos* & *Germanos* (hi enim heic intelliguntur per *Celtarum* nomen) *Illyriosque*, ab antiquissimis mortalibus pro unius ejusdemque generis sive gentis nationibus fuisse habitos. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo separatum fuit. nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noscerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidianâ adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eâ gente non modò in desvetudinem, sed planè in oblivionem abiverit. unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; nisi quod ex Appiano, sive epitomatore ejus loco abstrusissimo modò erui. Hinc est, cur Aristoteles, ut suprà cognitum, Illyricam terram à Celticâ diversam faciat.

BRITANNOS quoque cum Gallis atque Germanis, Hispanisque, ejusdem fuisse generis, ejusdemque originis, infrà ex Mosis primùm augustissimis deducetur scriptis; dein ex lingvâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuêre communia. Sed ab antiquissimis quoque Græcorum scriptoribus Celtarum adnumeratos fuisse genti ac nomini, liquet vel ex hoc Aristotelis loco, in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων· τὸν κασσίτερον, τὸν Κελτικὸν, τήκεσθαί φασι πολὺ τάχιον μολύβδου. hoc est; *Stannum ferunt Celticum multo, quàm plumbum, citiùs liquefieri.* quod de Britannico stanno, omnium præstantissimo, eóque per omnem Græciam atque Italiam celebratissimo, accipiendum. nam Gallici stanni nulla umquàm apud auctores mentio, nedum nobilitas. Apud Melam, lib. III, cap. VI, quod est *de Hispaniæ & Septemtrionis insulis*, ita perscriptum est: *In Celticis aliquot sunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Cassiterides adpellant.* Hoc quamvis posteà de Hispaniæ insulis, Trileuco promontorio, ut suprà dixi, objacentibus acceptū est: vetu-

vetustissimis tamen Græcorum de Britannicis insulis, stannum in Galliam, Italiam, atque Græciam mittentibus, intellectum fuit. In Celticis igitur populis numerati antiquissimis temporibus fuêre & Britanni. In etymologico Græco magno hæc leguntur verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦ, τῆς Βρεττανοῦ θυγατρός. id est; *Britanni, gens à Celtô, Britanni filiâ, condita.* Quæ sanè verba ingens in sese habent vel auctoris erratum, vel librarii mendum. non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxisse, quosdam priscorum tradidisse scriptorum, verisimile est. quâ de re pleniùs infrà, suo loco. in præsens sufficiat, quemadmodùm antè ex Appiano Illyrios, ita heic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adseruisse origini ac genti. *Celta* autem iste quis fuerit, infrà ostendetur. Ceterùm, Britannorum quoque nomen postquàm antiquis Græciæ mortalibus innotuit; consimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidianâ adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in eâ gente planè in desvetudinem abierit. Cui rei maximam occasionem causamque præbuisse videtur situs gentis in ipso oceano; quo, tamquàm alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

Hinc tandem nomen CELTICUM in unis tantùm GALLIS, atque GERMANIS usurpatum fuit: idque perpetuò posterioribus etiam temporibus, quum jamdudum singulas genteis suis peculiaribus nuncupassent nominibus, ΓΑΛΑ'ΤΑΣ, atque ΓΕΡΜΑΝΟΥ'Σ. Cujus rei quum vel sexcenta passim apud rerum auctores exstent testimonia; tum hoc luculentissimum, disertissimumque est Dionis Coccejani, in libr. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. hoc est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam oritur: inde versùs occidentem profluens, ad sinistram Galliam, ejusque incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum exit. hic quidpe limes in hanc usque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diversa nomina adeptæ sunt. siquidem antiquissimis temporibus populi isti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuêre.* Eâdem de causâ Diodorus Siculus, prædicto libr. v, utriusque nationis, tamquàm unius gentis, mores, ritusque, & cultum describens, uno utitur (quamquàm falso, ut infrà, capite x, ostendetur) ΓΑΛΑΤΙ'ΑΣ, id est, GALLIÆ vocabulo; nullo hujus, vel illius nationis facto discrimine. Strabo verò, lib. IV, & VII, disertissimè Gallos Germanis facit συγγενεῖς, id est, *consanguineos, sive cognatos.* Verba ejus, libr. IV, in Gallorum descriptione hæc sunt: Νυνὶ μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων τοῦτο λαμβάνομεν περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν μέχρι νῦν συμβαινόντων παρὰ τοῖς Γερμανοῖς νομίμων. καὶ γὰρ τῇ φύσει, καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις, ὅμορόν τε οἰκοῦσι χώραν, διοριζομένην τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ. Id est: *Nunc equidem pacati omnes serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes. at superioribus temporibus quales fuerint, ex Germanorum adhuc durantibus consvetudinibus intelligimus. nam & naturâ & vitæ institutis gentes hæ similes sunt, & cognatæ inter se, confinem habitantes regionem, Rheno flumine divisam.* Hinc etiam Jul. Cæsar, apud Dionem libr. XXXVIII, in oratione ad militeis, Helvetios, Gallicam nationem, ὁμοίους facit atque ὁμοφύλους Marcomannis Germanis, id est, *simileis & ejusdem gentis populos.* Atque Dio equidem duas hasce genteis, ut limite, sic vocabulis distingvens, Gallos vocat, unà cum Diogene Laërtio in procœmio historiæ philosophorum, proprio vocabulo ΓΑΛΑ'ΤΑΣ; Germanos verò, cum eodem Laërtio, & Appiano in Illyricis, antiquo & utrisque communi nomine ΚΕΛΤΟΥ'Σ. at diversum his faciunt Posidonius apud Athenæum in lib. IV, Strabo lib. I, IV, & VII, & Plutarchus in Cæsare, & Crasso; Germanos suo vocabulo adpellantes ΓΕΡΜΑΝΟΥ'Σ· Gallos verò communi illâ adpellatione, ΚΕΛΤΟΥ'Σ. quamquàm & ipse Plutarchus in consolatione ad Apollonium, iisdem vocabulis cum Dione, Laërtio, & Appiano, duas hasce genteis distingvit: contrà verò Appianus in Mithridaticis, & II Civilium bellorum, Gallos vocat Κελτούς· Germanos autem in eodem lib. II Civilium, & in Gallicis, Γερμανούς. Cujus diversitatis ratio unica est, quia in universum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam semper fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tamquàm proprium ac peculiare, ad discrimen alterorum, certò adscribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geographiæ historiæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; sæpè *Gallos* vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverso, *Germanos* interpretantibus, quum illi velint *Gallos*: vel etiam alterutros, quum utrosque simul scriptores significent.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Romani distinctè semper, INTER PYRENÆUM ET RHENUM, GALLOS vocitarunt; TRANS RHENUM GERMANOS. quâ de re fusiùs infrà, dicto cap. X, contra quosdam secus sentienteis agam.

Atque hæc CELTARUM in *Hispanis, Britannis, Gallis, Germanis*que, & *Illyriis* adpellatio ex vetustissimis Græcorum adducta est monumentis. Ceterùm non ex opinatione eam, & conjecturâ quâdam Græcos prædictis tribuisse gentibus; sed re verâ proprium hoc, & genuinum, germanumque omnium fuisse nomen atque genus, mox infrà quamplurimis, gravissimisque demonstrabo documentis: si primùm Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnam Sequanamque amneis comprehensæ, satis speciosè adserit, cuncta refutavero.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus CELTICÆ *nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse, probare voluit, cuncta refutantur. simulque aliorum falsæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.*

HActenus, sub uno CELTICÆ vocabulo quinque antiquitus comprehensas fuisse ingenteis terras, *Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, insulasque Britannicas*, ex antiquissimis deduxi scriptorum monumentis. Unam ab initio, ejusdemque originis incoluisse gentem, antequàm aliis etiam rationibus atque documentis demonstrem; refutanda primùm videtur transversa quorumdam, ac nimiùm falsa opinio, qui unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus CELTICAM vocitatam, unamque hanc terram CELTARUM primævam sustinuisse gentem, atque ab hac in duas proximas terras, hinc Germaniam, illinc Hispaniam primos cultores missos, cùm ipsi arbitrati, tum aliis idem pluribus persuadere argumentis atque indiciis conati sunt. Omnium verò horum nugas atque deliramenta persequi, haud mei est instituti. ea tantùm indicasse, quæ speciem aliquam veri præ se ferant, hoc loco sufficiet. In his igitur vel princeps omnium Joannes Bodinus, homo Franco-gallus, indulgentiâ magis, quàm judicio usus mihi videtur in methodo suâ historiarum, dum Germanos à Gallis, Gallos à Græcis originem duxisse, pluribus ostendere argumentis, vanis, fabulosis, atque falsis laboravit. Hanc ejus opinionem, quia jam plus nimio apud nonnullos ejus populareis evaluisse video, diligentiore paullo trutinâ examinandam existimo. Primùm ergo Gallos à Græcis fuisse ortos, inde probare se posse confidit, quia innumera in Franco-gallorum nunc linguâ vocabula sunt Græca; quæ primos Gallicæ gentis conditores ex Græciâ unà secum attulisse credidit. Quod equidem argumentum valdè ego arbitror esse vanum atque inane. quidpe si primi conditores Gallorum gentis fuêre Græci; cur non vernaculam Galli retinuêre lingvam Græcam? quemadmodùm in Asiæ juxtà ac Europæ regionibus, longè latéque patentibus, item in Africæ maritimis locis factum esse scimus. item, quomodò lingva Græca in primis Gallis ita abolita, uti pauca solùm vocabula posteà superfuerint? item, unde nova illa lingva, à Græcâ prorsus diversa; quæ Gallica, & Celtica passim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuêre, aut postmodò supervenerunt. At horum utrumque absurdissimum. etenim, si jam anteà alii heic fuerunt tantâ multitudine mortales, uti novorum posteà advenarum lingva prævalere nequiverit: certè nequidquàm Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxisse contendas; sed Græcos potiùs ad primos illos pervenisse adfirmandum. quod à Phocensibus, ac Rhodiis posteà factum scimus. Sin verò post Græcos alii supervenêre coloni, tantâ multitudine, uti lingva eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortaleis, & quando primùm Galliæ fuerint invecta, facilè à Græcis juxtà ac Latinis rerum scriptoribus discere poterat Bodinus. Nempe prædicti Phocenses, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum Massiliâ condito, lingvam simul intulerunt; Romæ Tarquinio Prisco regnante: id est, circa annum mundi IIICIↃ CCCLIII. Unde Strabo, libr. IV, de Massiliensibus simul atque Gallis in hunc modum prodidit: Ἐξημερουμένων δ' ἀεὶ τῶν ὑπερκειμένων βαρβάρων, καὶ ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν τετραμμένων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας, διὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν, οὐδ' αὐτοῖς ἐπὶ τούτοις συμβαίνοι ἂν περὶ τὰ λεχθέντα τοσαύτη σπουδή. δηλοῖ δὲ

τὰ καθε-

τὰ καθεστηκότα νυνί· πάντες γὰρ οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν· ὥσθ' ἡ πόλις μικρὸν μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας κατεσκεύασε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλληνιστὶ γράφειν. ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν, ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας, ἐκεῖσε φοιτᾶν, φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ· σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ αἱ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hoc est: *Quum autem barbari, supra eos siti, subinde mansvescerent, & pro bello civilia jam studia agrorumq. cultum amplecterentur, quia Romanorum imperio subjecti; ne harum quidem rerum studio postmodùm apud Massiliensis tantum loci fuit. Idque præsens ejus urbis status indicat. nam qui paullo elegantiores ibi sunt homines, ii se ad dicendum philosophandumq. conferunt. Atque ideò urbs ea paullo antè quidem barbaris, loco ludi literarii, patefacta fuit, & Græcarum literarum studiosos reddidit Gallos: ut contractuum quoque formulas Græcè conscriberent. nunc verò nobilissimis etiam Romanorum persvasit, ut studiorum causâ pro Atheniensi peregrinatione Massiliensem amplectantur. quos quum videant Galli, quia in pace vivitur; ipsi quoque lubentes otium huic vitæ instituto impendunt; non modò privatim, sed & publicè. nam præter sophistas, qui privatis sumptibus eò commeant, publicis etiam civitatum stipendiis cùm sophistæ, tùm medici illic aluntur.* Atque huc faciunt Cæsaris quoque verba, in commentario belli Gallici sexto; ubi de druidibus Galliæ loquens, *Magnum ibi*, inquit, *numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Hinc etiam *in castris Helvetiorum*, ut idem Cæsar auctor est in comment. I, *tabulæ repertæ sunt literis Græcis confectæ; in quibus nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque.* Neque verò est, quòd ex quorumdam nimis immaturâ interpretatione intelligas, Græcis tantùm literis, id est, literarum figuris, sive characteribus usos fuisse Gallos: non autem ipsâ lingvâ, aut sermone Græco παιδευτήριον Gallis aperuisse Massilienseis, tradit Strabo; in quo non Gallicâ, sed Græcâ lingvâ, Massiliensium professores philosophiam ac medicinam docuerunt, simul Romanorum, simul Gallorum juventutem. Quin jam anteà in eodem παιδευτηρίῳ conscribere didicisse, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια sua Ἑλληνιστὶ, id est, *Græcè*, Ἑλληνικῇ γλώττῃ, *Græcâ lingvâ*; non verò Ἑλληνικοῖς γράμμασι, στοιχείοις, ἢ χαρακτῆρσι, *Græcis literarum figuris, elementis*, sive *characteribus*. Magna verò, ac mira profectò res fuerit, Gallos ob elementorum in scripturâ similitudinem φιλέλληνας fuisse redditos. At Straboni mens in dictis verbis quæ fuerit, liquidiùs patet, quàm uti pluribus illustrari egeat. Si cui tamen animus etiamnum agitur ambiguus, judiciumque aliquanto est tardius; Luciani, ecce, eâ de re disertissimis accipiat verbis testimonium. hic quidpe in eo, quem de Hercule Gallico conscripsit, sermone, postquàm peregrinam Herculis imaginem in Galliâ se conspexisse narravit; Ταῦτα ἐγὼ μὲν, inquit, ἐπὶ πολὺ εἱστήκειν ὁρῶν, καὶ θαυμάζων, καὶ ἀπορῶν, καὶ ἀγανακτῶν. Κελτὸς δέ τις παρεστὼς, οὐκ ἀπαίδευτος τὰ ἡμέτερα, ὡς ἔδειξεν, ἀκριβῶς Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιείς, φιλόσοφος, οἶμαι, τὰ ἐπιχώρια, Ἐγώ σοι, ἔφη, ὦ ξένε, λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα. Id est: *Hæc ego quum, diutius adsistens, contemplatus essem, admirans, hæsitans, indignans: Gallus quidam, qui propiùs adstabat, nostratium literarum haud indoctus (id quod declaravit, quum Græcam lingvam exactè loqueretur; philosophus, opinor, ex eo genere, quod apud illos est) Ego tibi, inquit, ô hospes, picturæ istius ænigma explicabo.* En, Lucianus ait, se reperisse in Galliâ hominem, φιλόσοφον τὰ ἐπιχώρια, οὐκ ἀπαίδευτον τὰ Ἑλληνικὰ, ἀκριβῶς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιέντα· id est; *philosophum Gallum, ex druidum genere, Græcarum literarum non indoctum, Græcam lingvam absolutè & exactè loquentem.* An verò heic quoque libuerit ex vocabulo φωνὴν, *sonum* solummodò vocis Græcæ intelligere; quæ jam interpretatio multo etiam remotior erit, quàm illa de στοιχείοις, sive γράμμασι: an verò ipsam lingvam, sive sermonem Græcum? In illum ne temerè te projicias errorem; palàm atque manifestò occurrit ipse Lucianus, in principio sermonis, Τὸν Ἡρακλέα, inquiens, οἱ Κελτοὶ Ὄγμιον ὀνομάζουσι, φωνῇ ἐπιχωρίῳ· id est; *Herculem Galli Ogmium adpellant, lingvâ patriâ.* Distingvit itaque satis apertè inter φωνὴν Ἑλληνικὴν, & φωνὴν Κελτικὴν· id est, *inter sermonem Græcum, & sermonem Gallicum:* quâ significatione vox ista φωνὴ apud alios quoque auctores haud raro in usu est. At ne fabulam de Hercule Gallico, ut pleraque in aliis sermonibus ac dialogis, narrare tibi Lucianum opineris; in dialogo, quem *bis accusatum* inscripsit, in Italiam se atque Galliam pervenisse testatur. De cetero, neque illud dictæ sententiæ repugnat, quod indocti isti rerumque omnium imperiti homines ex Cæsaris comment. V objiciunt; quia epistolam Cæsar ad Q. Ciceronem, in Nerviis hibernantem, atque tunc à Nerviis circumsessum, Græcis conscriptam literis misit;

ſit; ne, interceptâ epiſtolâ, ſua ab hoſtibus cognoſcerentur conſilia; ideò colligi hinc poſſe, Gallos non Græcâ uſos lingvâ, ſed Græcarum literarum figuris tantùm. Nervii quippe, Germanicæ originis gens, extra Celticam (mediam univerſæ Galliæ Comatæ partem hoc nomine adpellat Cæſar) in extremis prope, versùs ſeptemtriones, Belgicæ Galliæ finibus poſiti, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Literarum*, inquit, *ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Quapropter facilè Cæſar conſilia ſua, dum Græcis conſcriberet literis, id eſt, lingvâ Græcâ, celare eos potuit. Nec item obſtat, quòd Cæſar, in comment. I, per interpreteis cum Divitiaco, Æduorum principe, colloquutus eſt; quum tamen Græcè optimè ſciret Cæſar. nam hodiè etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico ſcitur Latina lingva: interim tamen principes reperiuntur haud rarò viri, gentiumque reges, qui loqui eamdem rudes, ac prorſus ignari.

At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque lingvæ Græcæ uſus; nihil mirum, ſi multa vocabula Græca in Gallicum tranſierint ſermonem: quorum pauca quædam ad hoc uſque tempus in eâdem regione manent. Bodinum verò hæc Græcorum vocabulorum in Galliâ origo latere minimè potuit; quando ipſemet Maſſilienſium in eodem libro allegat exemplum: modò rectè atque ingenuè, citra omnem adfectum & indulgentiam, de rei veritate judicare voluiſſet. Ipſorum Gallorum originem ſi ego non à Græcis demum, ſed inde ab ipſius NOACHI uſque ævo, & urbis Babylonicæ ædificatione, mox infrà deduxero; majorem Francogallos mihi debituros gratiam, ob indicatam gentis veram antiquitatem, ſpero, quàm ſuo Bodino.

Cetera ejus argumenta atque teſtimonia, quibus unam Galliam ab initio antiquiſſimis ſcriptoribus CELTICAM fuiſſe adpellatam, unoſq; Gallos CELTAS, probare conatur, ex eâdem ſunt officinâ, æquèvana, æquè irrita. Primum eſt hujuſmodi: *Celtarum adpellatio ab Homero ac Pindaro ſemper uſurpatur pro equitibus: Galli autem equitatu omnium fuêre præſtantiſſimi.* Horum ego neutrum concedo. κέλητα ἵππον equidem Homerus vocavit *equum deſultorium*; & eâdem ſignificatione ſimpliciter κέλητα Pindarus, Herodotus, & alii: Homerus etiam κελητίζειν dixit pro eo, quod eſt *equo deſultorio vehi*, vel *equum deſultorium agere.* at κέλητας adpellari ipſos ſeſſores, ſive equiteis, apud nullum reperii auctorem antiquum. Quare divinatione lubricâ ac fallaci conjicere de hoc Bodinus potuit; pro vero adſeverare numquàm ſanè debuit. magnum quidpe diſcrimen inter *equum & equitem.* nec vocalis H, quum ſit naturâ longa, tam facilè in voce κέλητης contrahi potuit, uti inde fieret κέλτης. At Cæſar, in initio mox commentariorum de bello Gallico, non Græco vocabulo, ſed ipſorum Gallorum lingvâ *Celtas* dictos fuiſſe teſtatur: cui adſentitur Pauſanias, in Atticis; ut infrà videbimus. Primum igitur hoc Bodini jam apertè falſum. Alterum illud tali iterum firmat argumento: *Quia, quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præſtarent: & Annibali de Romanis illuſtres victorias peperiſſent: præſtantior tamen fuit Gallorum equitatus.* Hoc iterum uno atque altero, ſatis levi, confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumentis deducto. Hirtius, in libro de bello Africo, *Accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minùs* XXX *Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent.* item de bello Hiſpanienſi: *Quum magnâ manu parvas Cæſarianorum copias Afranius aggrederetur; celeriter ſe Galli equites expediunt, &, prælio commiſſo, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuêre. Quinetiam*, inquit Bodinus, *Plutarchus in Antonio ſcribit, Parthos non aliter coërceri, aut frangi potuiſſe, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur.* Ad primum quod attinet; magna heic certè XXX equitum Gallorum virtus atque præſtantia, ſummis laudibus digniſſima. verùm una hirundo haud facit ver. neque hoc factum Gallorum puto ſingulare. hiſtorias ſi ſcruteris, veteres juxtà ac novas; par facinus fortè in aliâ quoque gente reperias: quam tamen, ob unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præſtantiſſimam haud temerè dixeris. In bello iterum Hiſpanienſi quòd forteis ſeſe geſſerint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuiſſe equitatu præſtantiſſimos. duæ quidpe actiones non faciunt habitum. Multo ſanè plura attuliſſe oportuit Bodinum exempla, ſi rem tam magnam, hactenuſque inauditam credere nos voluiſſet. Tertium certè ad Gallos pertinere haud arbitror. etenim Plutarchus equiteis iſtos, in exercitu Antonii, non Γαλάτας adpellat, ſed Κελτοὺς, unà cum Appiano. quo vocabulo Græcos ſcriptores tam Germanos, quàm Gallos, promiſcuè adfeciſſe, ſuprà oſtenſum eſt. heic verò Plutarchum non Gallos, ſed Germanos Batavos intellexiſſe, haud dubitem. namque Batavorum equitum tanta fuit virtus atque præſtantia, uti, poſtquàm in Romanorum pervenerunt notitiam ſimul atque amicitiam, perpetuò deinde Jul. Cæſar, Octav.

Augu-

Auguſtus, M. Antonius, & alii poſt hos Romanorum duces in exercitibus ſuis duxerint; quod ſuo loco latiùs oſtendetur. At verò teſtimoniis niti ſi juvat: unum ego ipſius Cæſaris de Gallorum equitatu judicium contra Bodinum adduxerim. Belli Gallici comment. II, *Equites*, inquit, *Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis.* & luculentiùs comment. V, de iiſdem Treveris: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet.* En, Treveri totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimi. qui tamen non Galli, ſed Germani origine; ut ſuo loco monſtrabitur. quam equidem equeſtrem diſciplinam atque virtutem ex Germaniâ olim in Galliam ſecum abvexerant. Strabo, lib. IV, de Gallis: Εἰσὶ μὲν οὖν μαχηταὶ πάντες τῇ φύσει, κρείττους δ᾽ ἱππόται, ἢ πεζοί· καὶ ἔστι Ῥωμαίοις τῆς ἱππείας ἀρίστη ἡ παρὰ τούτων· ἀεὶ δ᾽ οἱ προσβορώτεροι καὶ παρωκεανῖται μαχιμώτεροι. id eſt: *Naturâ equidem omnes ſunt pugnaces: equitatu tamen, quàm peditatu, meliores. & optimam equitatus ſui partem Romani ab his habent. quo verò magis ad ſeptemtrionem & Oceanum vergunt, eo ſunt bellicoſiores.* Hæc de Treveris ac Batavis, gentibus Germanicis, Galliæ ſolum incolentibus, intelligenda, ex ſupradictis liquet; magisque liquebit infrà in Batavorum explicatione. Plutarchus in Craſſo, item Appianus in Syriacis, & Civilium II, tradunt, Jul. Cæſarem P. Craſſum cum CIↃ equitibus è Galliâ in Syriam ad patrem M. Craſſum miſiſſe: qui egregia inibi adversùs Parthos facinora ediderunt. Quum Cæſar ipſe Treveros *totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimos* prædicet; Batavosque Germanos equiteis ſemper in ſuo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equiteis, ad Craſſum miſſos, ex iiſdem fuiſſe nationibus? nam optimos eum voluiſſe mittere, certum eſt. Sanè, Germanos Gallis equitatu fuiſſe præſtantiores, vel uni, poſt Batavos, indicio eſſe poſſunt Tencteri; de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, iſta prædicat: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. Sic inſtituêre majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio, perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Huc illud videtur ſpectare Herodiani, lib. VIII, de Maximino imperatore: Καὶ Γερμανῶν ἱππέων μέγα τι πλῆθος ἐπήγετο συμμάχους. ἐκείνους γὰρ μάλιστα προυβάλλετο, ἵν᾽ ἐκδέχωνται τῶν πολεμίων τὰς πρώτας ἐμβολάς, θυμοειδεῖς ὄντες, καὶ εὔτολμοι ἐν ἀρχομένῃ μάχῃ. Hoc eſt: *Germanorum etiam equitum magnam multitudinem ſecum ducebat. quos præcipuè hoſtibus opponere ſolebat, ut primos impetus exciperent; feroces, audacesque initio pugnæ viri.* Sed Celtarum nomen antiquiſſimum eſſe, ſuprà oſtenſum eſt: Græcis jam tunc auditum, uſurpatumque, quum de Gallici equitatus præſtantiâ vixdum quidquam iis compertum eſſet. Vetuſtiſſimis autem temporibus præſtantiſſimi equites Græcis habiti ſunt Theſſali: quorum inventum etiam crediderunt, *pugnare ex equo.*

Aliud argumentum Bodinus ſubjicit hujuſmodi: *Cæſar, quum Gallos in tres ordines diſtribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit diſciplinam militarem.* Hoc ſanè quantùm equitatus Gallorum præſtantiam probare poſſit, haud equidem video: ni fortè omnem Gallorum militiam in equitatu fuiſſe intelligas. quod, ut planè abſurdum, pluribus refelli non eget. Cæſaris verba, in comment. belli Gallici VI, hæc ſunt: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo: nam plebs penè ſervorum habetur loco; quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio.* & mox: *De his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum.* & infrà, explicato druidum genere: *Alterum genus eſt equitum. ii, quum eſt uſus, & aliquod bellum incidit, omnes in bello verſantur.* Omnem Galliæ populum in tria diſtribuit Cæſar genera; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum heic vocabulum civile magis eſſe cenſeo, quàm militare: quemadmodùm omnis populus Romanus in *patricios*, *equites*, ac *plebem* diſtinctus fuit. nos Gallorum antiquum populum ſic Germanicè diſtinxerimus: *Der geiſtliche oder der pfaffen ſtand, der ritter ſtand, und der gemeine pöbel.* Sub equitum vocabulo pediteis quoque milites comprehendi Cæſari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam ſolo, ut antè dictum, equitatu conſtitiſſe credendum foret: quod opidò quàm abſurdum, & Cæſaris aliorumque narrationibus maximè contrarium. Sed ab his argumentis, ſatis levibus atque vanis, ad maximum tandem tranſgreditur Bodinus argumentum, his verbis incluſum: *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæſar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnam continentur: qui à Latinis Galli, ſuâ autem linguâ Celtæ vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam ac Garumnam Celtis omneis reliquos Celtas, cùm in ipsâ Galliâ primùm, tùm poſtmodùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Aſiâ, & extremâ quoque Scythiâ, ortos Bodinus adfirmat. Verùm Cæſari an tutò ſatis hac in re fides haberi poſſit, equidem haud parum dubito. De negligentiâ in conſcribendis commentariis rectè eum reprehendiſſe Aſinium Pollionem,

lionem, innumeris hodiè convinci poteſt argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud Strabonem, ſuper Rheni oſtiis ab Aſinio Quadrato, & ſuper magnitudine Arduennæ ſilvæ ab ipſo Strabone redarguitur. Neque verò GALLORUM vocabulum Latinum erat; ſed Celticum: ut ſuo loco oſtendetur. Aquitani etiam *Armorici* ſibi ipſis dicti fuêre, teſte Plinio, lib. IV, cap. XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor eſt ipſe Cæſar in comment. VII: unde Ὠκεανίτας, & Παρωκεανίτας, ac Παρωκεανίους Græci eos dixêre; & Romani eâdem ratione *Aquitanos*. Armoricorum tractum ad fretum uſque Gallicum pertinuiſſe, patet ex Notitiâ imperii. Hi igitur quum in Aquitaniâ quoque & in Belgicâ fuerint; cur nomen eorum Cæſar, comment. V & VII, & hunc ſequutus Hirtius comment. VIII, in eâ tantùm Galliæ parte poſuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur? Certè nullâ aliâ de causâ, niſi quòd fines Armoricorum Cæſari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex ſeptemtrionibus in occaſum, ad Hiſpaniam uſque, populos tenuiſſe, quibus nomen commune ab ipſo oceano, quem illi *more* Celtico dixêre vocabulo, ARMORICI fuit, partim ex Plinio & Notitiâ imperii, ut antè dictum, partim ex ipſo Cæſare, & Hirtio, haud obſcurè colligitur. nihilo minùs tamen Cæſar *Armoricam* ſuam, *Aquitaniam* Latinè dictam, inter Garumnam amnem, ac Pyrenæos monteis concluſit, ſummo errore: eamdemque, majorem etiam per errorem, in comment. III, *ex regionum latitudine in tertiâ parte Galliæ* exiſtimavit; quum vix nonam occupet. Veram Armoricam, ſive Aquitaniam, à Pyrenæis jugis ad Germanicum uſque oceanum, tertiam impleſſe partem rectiùs dixiſſet. In Armoricorum igitur finibus deſignandis quia tam enormiter fefellit, quid ei de Celtis credam? Sanè ſi rectè ac verè tertiam Galliæ ſuæ partem ſolam genuinos atque germanos incolere Celtas ipſe tradidit; cur filius ejus poſteà Auguſtus Celtarum nomen uni tribuit Galliæ Braccatæ, id eſt, Narbonenſi provinciæ; ut auctor eſt Strabo, ſub initium libri IV? niſi, quòd ne ipſe quidem patri fidem habuiſſe videatur, meliori ex longinquâ conſvetudine edoctus experientiâ. Strabo certè, in prædicto libro, Ταῦτα μὲν, inquit, ὑπὲρ τῶν νεμομένων τὴν Ναρβωνῖτιν ἐπικράτειαν ἐλέγομεν, οὓς οἱ πρότερον ΚΕΛΤΑΣ ὠνόμαζον. ἀπὸ τούτων δ᾽ οἶμαι τοὺς σύμπαντας Γαλάτας Κελτοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προσαγορευθῆναι, διὰ τὴν ἐπιφάνειαν· ἢ καὶ προσλαβόντων πρὸς τοῦτο καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν, διὰ τὸ πλησιόχωρον. hoc eſt: *Hæc diximus de Gallis, qui Narbonenſem provinciam incolunt; quos priſci* CELTAS *adpellarunt. ab his verò arbitror & univerſos Gallos ab Græcis Celtas fuiſſe dictos, ob gentis claritatem: vel Maſſilienſibus, ob vicinitatem, aliquid momenti ad id conferentibus.* Hæc profectò haud temerè Strabo contra Cæſaris auctoritatem; ni certioribus niſus fuiſſet documentis, atque auctoritatibus. Eadem tradidit, paullo ante Strabonem, Diodorus Siculus, in lib. V; Celticam ſuper Maſſiliam inter Alpeis ac Pyrenæos extendens monteis; ulterioribus Galliæ vocabulo relictis. Ipſe ego Strabonis opinioni quammaximè accedo; qui à primis Maſſilienſibus nomen Celtarum Græcis traditum arbitratur. Nam Phocenſium ἄποικοι ut primùm in Galliam navibus pervenerunt; de adpulſu ſuo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de coloniâ Maſſiliâ, inibi conditâ, haud dubiè Phocenſeis certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omneis reliquos Græcos permanavit. Poſteriori verò tempore, eamdem Celtarum gentem, non modò per omnem Galliam, ſed in Hiſpaniam quoque (in quâ iidem Phocenſes, qui jam Maſſilienſes dicebantur, Emporias opidum condidere) atque Germaniam extendi compertum eſt. Hinc Herodotus mox, CXX annis poſt conditam Maſſiliam, quamvis confusè, & parum exactè, tamen ad Pyrenæos ſimul monteis, & Iſtrum amnem profert Celtarum vocabulum: quorum hic in Germaniâ eſt; illi inter Galliam & Hiſpaniam. Verùm tamen, fidem Cæſari circa Celtarum nomen abrogari omnem ſi nolimus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, ſolos ipſorum lingvâ vocatos fuiſſe Cæſaris ætate *Celtas*. at quid inde ſequetur? ab his ſcilicet omneis ceteras gentes Celticas, cùm in reliquâ Galliâ, tùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, atque Germaniâ, originem duxiſſe. Haud neceſſario, opinor, nec ſatis firmo argumento. Quin hoc magis credibile: poſtquàm reliquæ Celtarum nationes à communi, latéque ac longè patenti vocabulo, in alia magis propria tranſierunt nomina; prout magnum illud σύστημα in plura, ut infrà oſtendetur, imperia disjectum: ſolos inter Garumnam Sequanamque incolenteis populos priſcam Celtarum adpellationem retinuiſſe. At ego, ſi in treis partes Galliam Comatam, ut deſcripſit Cæſar, diviſam fuiſſe credere fas eſt, certum quidem mediam habuiſſe partem nomen conceſſerim; Cæſari id verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulum uſurpavit. Hoc non minùs reliquæ, inter oceanum & internum mare, item inter Pyrenæum ac Rhenum, Galliæ conveniſſe, quàm mediæ ejus parti, Sequanam inter & Garumnam;

nam;

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

nam; ostendit manifestissimo indicio Augustus imperator, Celticam statuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonensis provincia Romanis dicta. In Cæsaris sanè commentariis innumeri sunt hujusmodi errores: in quibus non pauci docti viri hactenus hæsitarunt; ego verò, Deo benè juvante, suo tempore ac loco, latiùs explicare eos conabor. in præsens, magnum illud Bodini ex Cæsaris auctoritate adductum argumentum convulsisse, sufficiat.

Post hoc, alia adfert, haud minùs insulsa, atque inepta. *Quos Polybius*, inquit, *Celtas, Livius ubique Gallos adpellat.* item: *Vbique Latini Gallos adpellant, quos Græci* κελτὰς *in eâdem rerum gestarum narratione. nam Livius lib.* XLVIII *fatetur, Gallos (non Cimbros, aut Germanos, aut Tuiscones adpellat; quos à Gallis semper distingvit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Asiam, suis coloniis illustrasse: ubi verò de Germanis scribit, gentili eos adpellatione complectitur.* Quid mirum, si Livius, aliique pariter Latini scriptores, Gallorum nomini adscripserunt, quæ à Gallis gesta sunt? quid item mirum, si, quos Latini Gallos, hos κελτὰς vocet cum aliis Græcis Polybius? quando κελτῶν vocabulum generalius tam Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. quid denique mirum, si Germanos Livius non adpellavit Gallos? Hæc igitur cuncta nimiùm futilia. Aliud videamus jam multo maximum, ut ei videtur, ex Athenæo productum: *qui in convivio Celtarum, tum in convivio Germanorum,* Γερμανὰς, *&* κελτὰς *accommodatè, ac propriis adpellationibus distingvit.* Ita equidem distingvit Athenæus; & cum Athenæo Plutarchus in Cæsare, & Crasso: Strabo item lib. I, IV, & VI. at cur accommodatiùs ac magis propriè Athenæus, Plutarchus, & Strabo, quàm Dio, Appianus, & Laertius, qui è diverso disertissimè, ut superiori capite dictum, Γαλάτας Gallos, κελτὰς vocant Germanos? Haud pejor certè horum debebat esse auctoritas atque fides, quàm illorum; nisi judice Bodino. Scilicet promiscuè, ut antè dictum, Græci κελτῶν vocabulum usurparunt; aliàs Gallos à Germanis, aliàs Germanos à Gallis eodem distingventes. Atque hæc maxima Bodini sunt argumenta, quibus, Celtarum nomen unis Gallis à veteribus tributum scriptoribus, probare contendit.

Nunc ea etiam videamus, quibus migrationes Gallorum in Germaniam, cultoribus vacuam, demonstrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis contigisse ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò sese interrogarent, *Ou allons nous?* id est, *Quò proficiscimur?* ex quo *Ouallones* adpellatos; quos Latini, per G efferentes, *Gallos* dixerint. Equidem ego miror, virum cetera doctissimum, ac perspicacissimum, suæ ipsius lingvæ tam ignarum fuisse, uti nesciverit, tres istæ voces originem unde ceperint. Merè Latinas esse *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatas, ut pleraque lingvæ Gallicæ vocabula, nemo, Latini pariter Gallicique sermonis peritus, umquàm negaverit. Latinam autem lingvam tum demum Galliæ invectam fuisse, quum Romani arma simul atque imperium intulissent; non verò multis sæculis anteà, quum primi ex Galliâ populi in exteras proficiscerentur terras; quis vel mediocriter in veteri historiâ versatus ignorat? Hoc igitur jam satis absurdum. Celticum vocabulum esse GALLI, à Celticâ voce *gallen* (quæ hodiéque, aliâ tantùm dialecto *wallen*, Germanis in usu est, pro *iter facere*) jam olim deductum, infrà ostendam.

Porrò Bodinus Germaniæ regionem, quæ nunc patrio vocabulo dicitur *Westfalen*, ab initio vocatam fuisse ait *VVestwalliam*, à Wallis, id est, à Gallis, antiquissimis temporibus eò transgressis. nam eâdem ratione *Northwalliam, Sudwalliam*, & *Cornwalliam*, Britanniæ regiones, fuisse nuncupatas. Ad Britanniæ ista nomina in præsens nihil respondeo. de unâ mihi agitur heic Germaniâ. In hac miserè Bodinum errore implicitum multiplici, omnino existimo. Vocem *West* Germanis occidentis regionem significare, ne ipse quidem negat Bodinus. Quæro igitur; si ex Galliâ trans Rhenum ad orientem versùs Galli coloniam deduxêre; cur non eam potiùs *Oostwalliam*, id est, Galliam orientalem, adpellaverunt, quàm occidentalem? item: si jam inde à primis Gallorum trans Rhenum migrationibus nomen *VVestwalliæ* in Germaniâ, ad hoc usque tempus, viguit: quomodò omneis pariter Romanos, præsidia ac magnos exercitus in hac terrâ habenteis (in quâ etiam Quinctil. Varus cum tribus legionibus cæsus fuit) latere id perpetuò potuit? Nugæ certè istæ sunt, & logi meri. Terram hanc non *VVestwallen*, sed *VVestfalen* incolis dici, nomenque habere à pullo equino, quem *falen* Saxones adpellant; satis omnibus exploratum est Germanis. At ridiculas Bodini etymologias, in quibus non modò Germanicæ atque Italicæ, sed suæ quoque lingvæ opidò quàm rudem sese ostendit, persequi hoc loco, haud perinde lubido est.

Ceterùm, in probandis Gallorum in Germaniam migrationibus, *Rutenos*, Germaniæ populos, à Rutenis Gallis originem traxisse adseverat. Heic quoque multifarium ejus errorem mirari liceat. Primùm, nulli sunt, nec umquàm fuêre in Germaniâ Ruteni. qui ve-

rò vulgo Latinorum hodiè dicuntur in Polonico imperio Ruteni, Slavici generis populi, vernaculâ sunt *Rusacy*; Germanis, *Russen*, *Rüssen*, & *Reussen*; id est, Latinè vocabulum si formes, *Russii*. hos à Rutenis, Galliæ apud Cæsarem populis, originem cepisse, cum imperitorum credere vulgo, tam indignum est, quàm quod indignissimum. nullâ quippe heic ratione, nullo argumento, nisi solâ vocabuli levi conjecturâ, niti datur. quam equidem conjecturam ineptissimam, tamquàm pro valido migrationis Gallorum argumento, vir gravis adferre minimè debuit. Eadem est conditio *Carnorum*, quos à *Carnutibus Gallis*, & item *Langobardorum*, quos à *Langonibus* & *Bardis* ortos adserit: quum Bardorum nulla umquàm fuerit gens; quod nimis temerè credidit Bodinus Pompejo Festo, meliori grammatico, quàm geographo aut historico. Quos verò *Langones* vocat Bodinus, priscis sæculis dicti fuêre *Lingones*: à quo postmodùm *Langres* corrupta vox nata; ut à *Linguadoca*, *Languedoc*. quod ille planè ignoravit; aut saltem dissimulavit. At quinam Galli, quibus temporibus, in quas Germaniæ parteis olim migraverint, pluribus infrà ostendam. In vacuas immigravisse terras, quod ait Bodinus, heic cummaximè nego: negavitque ante me Jul. Cæsar, & item Corn. Tacitus. Cæsar, belli Gallici comment. VI, *Fuit anteà*, inquit, *tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, & ultro bella inferrent; ac, propter hominum multitudinem agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens* (sic legendum, pro *Volcæ Tectosages*, suo loco docebo) *occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem. Nunc, quòd in eâdem inopiâ, egestate, patientiâque Germani permanent, eodem victu, & cultu corporis utuntur; Gallis autem propinquitas, & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus largitur: paullatim hi assuefacti superari, multisque victi prœliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.* Cæsarem sequutus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Validiores*, inquit, *olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quo minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus.* En, uterque auctor non in vacuos cultoribus Germaniæ agros tradunt pervenisse Gallos primos; sed, bello ac virtute Germanis superatis, agros eorum occupasse. Tarquinio Prisco Romæ regnante id factum, auctor est Livius lib. V. Proinde hoc etiam irritum atque nullum fuerit Bodini argumentum. Alios, ante Bojos atque Helveticos, in Germaniam pervenisse Gallos, si quis pro Bodino adfirmare voluerit; auctorum testimoniis, non vanis somniorum conjecturis, contendat necesse est. Ego, nisi quæ ab idoneis tradita sunt rerum scriptoribus, haud temerè credo.

De *Henetis*, Paphlagonicâ gente, item de *Cimmeriis*, Tauricæ peninsulæ populis, quod adserit Bodinus, quasi hi Cimbrorum, illi Venedorum in Germaniâ nationum fuerint conditores; meræ sunt fabulæ, ex merâ rerum historiarumque ignorantiâ natæ: ut suis ostendetur locis. ubi patebit, ne Germanici quidem fuisse generis Venedos.

Porrò Bodinus hoc iterum modo argumentatur: *Si Taciti ævo informis fuit terris*, (quod tradit ipse Tacitus) *aspero cælo, tristis cultu aspectuque Germania, nullis habitata urbibus: qualem fuisse putemus Tarquinio Prisco Romæ regnante, hoc est, ante Tacitum annis circiter octingentis?* Huic argumentationi uti ego respondeam; quæro, qualis fuerit Germania CCC post Tacitum annis; quum ne tunc quidem ullas, ut infrà liquebit, haberet urbeis? an tunc etiam cultoribus vacua? Taciti ævo, licet nullis habitaretur urbibus, tamen incolis fuisse copiosissimam, nemo, nisi omnium ejus sæculi historiarum ignarus, temerè negaverit. Solinus, cap. XXIII; de eâdem hac Germaniâ: *Dives virorum terra, frequens populis numerosis, & immanibus.* quò illud etiam referendum Taciti, in libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus.* item posteà: *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria.* Tiberium, Augusti auspiciis, unius Sigambrorum gentis, haud ita latos fineis incolentis, CCCC millia in Galliam traduxisse, infrà ostendam. Quòd si tunc sine urbibus, sine opidis, sine castellis, frequentissimi ac numerosissimi potuerunt colere Germani; cur, minùs potuisse Tarquinio Prisco Romæ regnante, Bodino credam; causa sanè nulla est.

Sed finem tandem huic disputationi uti imponam; unum adhuc ejus refellere argumen-

men-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

mentum liceat. Complura quia sunt in Galliâ locorum ac fluminum vocabula, Germaniæ locis fluminibusque cognomina; firmum id censet esse debere argumentum, Germanos à Gallis esse ortos; nominaque ista ab his in Germaniam translata. Huic ego sic respondeo: Quum Francos in Galliâ jam olim à Germanis, Rhenum transgressis, ortos, ipse fateatur; quid impedit, quò minùs ego credam, loca ista Galliæ fluminaque à Germanis eò transgressis sic fuisse nominata? Ratio certè nulla vetat. mea autem hæc opinio in veritatem propensior.

Atque hæc ferè sunt Bodini argumenta ac testimonia, quibus Gallos suos à Græcis, à Gallis verò Germanos nostros deducere se posse putavit. Aliam homini cetera docto atque sagacis ingenii, historiarumque studium professo, fuisse mentem, omnino ego mihi persvadeo. hæc tamen, veluti in laudem atque gloriam patrii soli, non ex animi judicio, sed amoris indulgentiâ prodidit. Priscos, primosque Gallos non à Germanis fuisse ortos (quod imperiti ineptique nostratium nonnulli voluêre) poterat equidem bonis argumentis negare: Germanos à Gallis derivare, haud erat necessum. Ego, pluribus id convellere, laboris pretium duxi: non quò Bodinum ulciscerer; sed uti meis Germanis veram genuinamque originem vindicarem. Hanc si in æquo cum Gallorum cunabulis posuero; neque ipsorum gloriæ quidquam me detracturum, neque meæ gentis laudi nimium adrogaturum existimo. è diverso, si ejusdem stirpis consangvineos, ac veluti unius uteri fratres adseruero: majorem etiam inter utramque gentem amorem me excitaturum confido. Sed antequàm ad institutum hinc transeam, aliorum quoque falsæ de Germanicarum gentium origine convellantur opiniones.

Commune equidem est rerum scriptoribus vitium, nec πρώην τι καὶ χθὲς, quod dicitur, ortum; sed jam inde à primis usque sæculis usitatum; uti primordia gentium, quo antiquiora augustioraque adpareant, ridiculis fabularum construant nugamentis, mendaciisque immanibus. Quod adeò nostris etiam posteriore sæculo placuit Germanis, uti miseri homines, dum nescio quod decus aliunde sibi comparare studuerint; germanam ac domi natam gloriam, ab infestissimis etiam hostibus tributam, & summis laudibus concelebratam, amittere sese non animadverterint. En, magnus inter Romanos auctor Tacitus, cui omnem penè antiquitatis memoriam nostri debent homines; *Ipse eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, ac sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et paullo antè: *Ipsos Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos.* Hæc hostis terræ Germaniæ, Germanicarum nationum antiquis illis temporibus haud ignarus. At tu tamen, ô infelix externæ gloriæ captator Germane, *Saxones* tuos à Sasonibus, vel Sacis, *Cimbros* à Cimmeriis, *Misnios* à Mysiis, *Turingos* à Tyragetis, *Cauchos* à Cauconibus, *Frisios* à Phrygibus, aliosque populos nescio unde deducis: nullis aliis documentis inductus, quàm nudâ vocabulorum allusione: omnibus antiquis sacrarum juxtà ac profanarum historiarum monumentis reclamantibus. Pudeat, pigeatque, animo te non modò patienti ferre, sed cupienti etiam ardentique quærere ignominiam & opprobrium, quod etiam hostis ille Tacitus indignatus est. *Peucini*, inquit, *quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium & torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus* Sarmatarum *traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosq; silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Hos atque taleis mores tu in vicinâ olim ejusdem generis natione non modò agnoscis, sed etiam probas, &, ut magnum aliquid, citra jus fasque arripis. Speciosiùs certè ille, &, si non feliciori, digniori tamen mendacio usus, qui, uti Francis suis augustam adsereret originem, Sigambros proavos (à quibus tamen nemo umquàm Francus genus traxit) longâ sæculorum serie, à Trojanâ urbe, nescio quo cum Antenore duce, deduxit. dignum sanè opus (sive Hunibaldus, sive Trithemius auctor) quod igni tradatur. Quamquàm ego non minùs Trithemium id sub Hunibaldi titulo composuisse dubitem, quàm Annium Viterbiensem nugas suas sub Berosi nomine. Id maximè indignor, etiam inter doctos viros reperiri, qui non minùs fictitio illi Hunibaldo, quàm falso isti Beroso fidem habere dignentur. Quo facto crassam suam in veteri historiâ ignorantiam, vel pravum insanumque judicium quàm manifestissimè produnt. quidpe alterutra monumenta falsa sint necesse est, aut Romanorum Græcorumque, aut Hunibaldi. diversa enim, ac sæpenumerò maximè inter se pugnantia eisdem temporibus ac locis gesta tradunt. At Romana-

rum historiarum auctores sunt certi, probi, ac maximè idonei, fideque dignissimi. contrà, Hunibaldus iste non modò obscurus, incertus, & meritò prudentissimo cuique suspectus; sed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paullo antiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res gestas scripto mandare sciverit; omnia illius sæculi finxisse eum necesse est. Valeat igitur ipse, unà cum suo patrono Trithemio. Romanorum, ut gravissimorum hominum, & quorum plerique suarum ætatum res gestas adnotarunt, auctoritas fidesque summa meritò esse debet: præsertim, quum Germanorum, quamvis hostium, virtutem ubique mirentur, ac summis laudibus extollant.

De cetero, eorum heic maximè notanda est parum felix conjectura, qui à Persarum gente Germanos ortos, ex Herodoto se probare posse arbitrantur. scilicet quia huic, in libr. I, sub Persarum imperio populi recensentur Γερμάνιοι. quibus equidem duplex hujus sententiæ ratio: primùm, quia multa Persarum, cùm in sermone, tùm in moribus, ac vivendi ratione, putant Germanis convenire: deinde, quia nomen idem. Ad primum quod attinet; ab unâ origine, unâque & eâdem stirpe omneis pariter in universum promanasse orbem terrarum lingvas, nemo facilè negaverit. namque primam illam atque unicam in terris lingvam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum sublatam, novasque inde lingvas conditas, sed confusam tantùm fuisse, id est, in plura ἰδιώματα, ac varias διαλέκτους distinctam, ex sacris liquidò patet scriptis. Quamobrem nihil mirum, si diversissimæ, longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla rerum vocabula. Mores verò si spectes; certè Persarum mores numquàm fuerunt Germanorum moribus tam similes, quin multo similiores fuerint mores Scytharum: à quibus Persarum quoque gentem, haud longè dissitam, nonnihil eorum traxisse, quid mirum, si quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Germanorum conditores temerè adfirmaverit. Hoc igitur primum argumentum, de sermone ac moribus, prorsus invalidum miniméque ducendum. Videamus alterum. Originem gentis nostræ qui ex Herodoti vocabulo Γερμάνιοι ostendere volunt; præter vocabulum hoc, nihil in Herodoto legisse mihi videntur. quis namque geographiæ, historiæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel primo statim intuitu perspiciat, Γερμανίους Herodoti esse eosdem populos, qui aliis frequenter auctoribus dicuntur Καρμάνιοι, & Καρμανοὶ, gens ad fauceis sinus Persici nobilissima? quorum regio, Diodoro, Straboni, Plinio, Ptolemæo, & aliis Καρμανία, Agatharchidi dicitur Γερμανία. fortassis corruptè, ex librariorum errore, pro Κερμανία· unde hodiéque eadem regio incolis dicitur, antiquissimo vocabulo, *Kerman*. Sed quantum est discrimen inter Κ & Γ literas? Adeò planè exiguum, uti alteram pro alterà usurpatam in aliis quoque compluribus videamus vocabulis. Quapropter Carmanios, relictâ patriâ sede, in eam, quam posteà trans Rhenum ac Danubium adpellarunt *Germaniam*, transisse terram, temerè ne credas; quando in eâdem regione, perpetuò, in hoc usque tempus, vocabulum gentis duravit. GERMANIÆ vocabulum peregrinum fuisse, ipsique Germanorum genti inusitatum, & posterioribus demum temporibus conditum; infrà suo loco certissimis ostendetur documentis. Proinde istud quoque argumentum vocabuli Γερμάνιοι, pro origine gentis nostræ planè nihil facit.

Finieram de his; jamque ad alia proficiscebar, quum, ecce, vir quidam doctus occurrebat, qui non Germanos modò omneis, sed & Gallos atque Britannos ab unâ Cimbrorum natione primam traxisse originem, idque proprium omnium harum gentium ac vetustissimum fuisse nomen, pluribus argumentis demonstrare conatur. Hæc igitur opinio parum sana ne imperitorum menteis in parteis trahat; ejus quoque argumenta paullo diligentiore manu excutienda videntur. Josephus, antiq. Jud. lib. I, cap. VII, τοὺς μὲν γὰρ, inquit, νῦν ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλουμένους, Γομαρεῖς ἢ ...... λεγομένους, Γομαρὸς ᾤκισε. id est: *Quos nunc Græci Galatas vocant, ... Gomarenses adpellatos, Gomerus condidit.* Hoc quamquàm ad Asiaticos, ut sequenti capite patebit, Galatas pertineat; tamen nostri sæculi homines ad Europæos Gallos pertinaciter trahunt, firmareque id compluribus argumentis rationibusque laborant. Primùm quia in Germanorum gente (quam ejusdem fuisse generis cum Gallis ejusdemque originis ex hoc ipso conjiciunt) validissima olim atque nobilissima fuit natio CIMBRI; horum nomen à *Comaro*, sive *Gomero*, initio fuisse exstimant *Gomari*, seu *Gomeræi*; dein *Kimmerii*, & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*: idque antiquum ac commune omnium simul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt. primùm, quia, ubi nonnulli Græcorum Romanorumque scriptores nominarunt *Gallos*, alii earumdem gentium auctores eosdem populos adpellarunt

runt

runt *Cimbros.* tum, quia hodiéque Britanniæ populi, quos *Wallos* vulgò Angli vocant, propriâ lingvâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri:* quod antiquum illud, ac peculiare omnium Britannorum nomen esse judicant; quod Græci dixêre Κιμμέριοι & Κίμβροι· Latini *Cimmerii*, & *Cimbri.* Primum argumentum quod attinet; nempe priscos scriptores eamdem gentem modò Gallos, modò Cimbros nominasse: vehementer ego vereor uti satis probari queat. Falsum id esse, uti convincatur, exempla, quæ pro testimoniis producuntur, introspicienda erunt. Primum est; ubi Cicero, in oratione de provinciis consularibus, *C. Marium influenteis in Italiam Gallorum copias repressisse* ait; historici omnes, Cimbros fuisse, contestantur. Hoc jam parum firmum, planéque irritum ego censeo. nam quis veteris historiæ tam ignarus, qui nesciat, in hac Cimbrorum expeditione ex Galliâ in Italiam, præter Teutonos itidem Germanos, Cimbris in patriâ quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerari, *Tigurinos, Tugenos,* & *Ambronas?* quâ de re fusior infrà clariorque suo loco erit sermo. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit; non Cimbros Germanos. Gallos autem solos ex eo bello nominavit; quia de unis Gallis, sive de unâ Galliâ provinciâ in eâ oratione ei agebatur; quam C. Jul. Cæsari non adimendam svadet. idque patet ex sequentibus ejus verbis: *Nemo sapienter*, inquit, *de republicâ nostrâ cogitavit, jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret. Sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquàm est anteà cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.* Et paullo pòst: *Nihil est enim ultra illam altitudinem montium, usque ad oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum.* Quod certè non, nisi de unâ Galliâ, intelligi potest. quidpe in Germaniam vix pedem posuerat Cæsar, Cattorum, quos Svevos ipse adpellat, adparatu perterritus cis Rhenum in Galliam refugiens. Rhætia verò ac Noricum, ab alterâ parte trans Alpeis proximæ regiones, sub Augusti demum principatu fuêre tentatæ. Hoc igitur ex Ciceronis auctoritate adductum testimonium jam prorsus nullum fuerit. Alterum est ex Appiani fide. nam ubi reliqui scriptores omnes unâ voce ac mente Gallos fuisse consentiunt, qui Brenno duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus, in Illyricis, Cimbros vocatos fuisse testatur, his verbis; *Celtæ, sive Galli, quos Cimbros vocant.* Primùm, vox heic *Galli* non est Appiani, sed interpretis cujusdam, qui eo glossematio vocem auctoris *Celtæ* explicare voluit: satis infeliciter atque ineptè: quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, ut suprà ostensum, Græcis scriptoribus significet. Cimbri autem Germani unde in Brenni Galli fuerint exercitu ad Delphos, suo loco docebitur. Hoc igitur quoque argumentum erit inane. Tertium est, quia Lucanus percussorem, ad Marii cædem immissum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuisse, adfirmant. Hoc ita Plutarchus in Mario dissolvit: Ἱππεὺς ἢ Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. id est: *Eques Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) accepto gladio ad eum ingressus est.* Quartum est; quia Plutarchus, in eodem Mario, Cimbros *Galloscythas* adpellat. Hoc manifestò falsum. nam Plutarchus non *Galloscythas*, sed *Celtoscythas* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Id verò quò pertineat, jam anteà dictum est. Quintum argumentum est; quia grammaticum, quem in catalectis Virgilius perstringens Thucydidem Britannum vocat, Quinctilianus, lib. VIII, cap. III, Cimbrum fuisse dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus.* at in aliis est *tyrannus.* Non Britannum, sed Germanum fuisse hunc Cimbrum, testatur, in Philippicarum XI, Cicero; quem Quinctilianus prædicto loco citat. Atque hæc ferè sunt argumenta, sive testimonia ex veterum auctorum scriptis producta. quæ quum satis convulsa sint; reliquum nunc illud, de hodiernâ Britannorum adpellatione, inspicere ne pigeat. Haud leve id quidem videri poterat. at quis præstiterit, vocabulum *Kumero*, sive *Kumeri* esse antiquum, & unà cum ipsâ Britannorum gente conditum; non verò novum, & posterioribus demum sæculis inventum; postquàm Walli isti, sive Kumeri, ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulsi fuerunt sedeis; Romanis omni Britanniâ jam egressis. Etenim, quum CCC circiter per annos Romani insulam sub præsidiis atque imperio tenuerint; mira admodùm res fuerit, eos numquàm hoc nominis in eâ gente exaudivisse; aut, si exaudiverint, nusquàm in literarum monumentis reliquisse: quum interim haud semel de Cimbris Germanis, eorumque in peninsulâ sede, mentio exstet. Unum illud apud omneis commune est nomen *Britannorum*, sive *Britonum.* quod pulsa etiam eorum à Saxonibus Anglisque pars in Galliam unà secum detulit; perpetuóque ad hanc usque diem retinuit. unde satis firmum est argumentum, unum hoc commune fuisse toti insulæ vocabulum; non verò illud

Cumeri. quam ego adpellationem ex novâ rerum mutatione, exterarumque nationum ex Germaniâ adventu, natam existimo. sic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen, postquàm in Galliam translata gens fuit, mutatum est in *Gugernorum* vocabulum: & eâdem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; Atuatici, *Bethasii*; Eburones, Cæresi, Pæmani, Condrusi, Segni, qui diu uno nomine *Germani* adpellabantur, posteà *Tungri*. sic *Francorum* nomen ex Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Usipiorum, Bructerorum, & aliarum nationum adpellationibus exortum; ut infrà, lib. II & III, in harum gentium explicatione patebit.

Caput IV.

Unum Aschenazem, Noachi pronepotem, cum filiis suis atque nepotibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse Celticam, *id est, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Britannicas insulas; ex Mosis, scriptorum antiquissimi, deducitur monumentis. unde* Celtarum *omnium pater, primusque conditor Aschenazes.*

Falsas Germanicæ gentis originationes hactenus refutare pronum fuit. veram nunc ostendere, maximè arduum intelligo. Verùm tamen, ne quid prætermissum videatur, quod ad institutum opus pertineat; dabo operam, summoque enitar studio ac diligentiâ, ut hic etiam locus, quantum in tantâ rerum remotissimarum obscuritate fieri potest, quammaximè pateat.

Auctor igitur noster, sub initium libri de Germanis, enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipsos*, inquit, *Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant: & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cælo, tristem cultu, aspectuque, nisi si patria sit?* Quidam heic, pro voce *aversus*, malunt legere *adversus*. malè sanè, ac parum scitè. nam Plinius quoque lib. IV, cap. XII, *inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, montes verò & saltus Dacos, aversa Bastarnas tenere* ait. & lib. VI, cap. XIII, *Hyrcanum mare erumpere* tradit *Scythico oceano, in aversa Asiæ*; id est, in remota & extrema versùs septemtriones. sed clariùs eodem libro, cap. XVI, de Bactris loquens: *Gens hæc obtinet aversa montis Paropamisi, ex adverso fontis Indi.* quâ significatione haud rarò vox ista apud auctores occurrit: quidquid alii contrà commententur. Ceterùm auctor noster sacrorum scriptorum, quæ κατ᾽ ἐξοχὴν Βιβλία vocamus, ignarus, aut saltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ suam cuique solo innatam gentem, antiquitate conspicuam, omnes opinabantur. quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum credidisse videtur, unà cum ipsis priscis Germanis; de quibus mox ita narrat: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Nos, qui sacros libros pro unicâ veritate agnoscimus, sanctamque Christianorum profitemur religionem; primum unumque solum hominem in Asiâ à Deo conditum, atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortaleis; quumque diluvio universi, exceptâ unâ exiguâ Noachi familiâ, delerentur, post diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eâdem Asiâ in omneis terrarum parteis iterum diffusos fuisse, haud ignoramus. proinde nostræ quoq; gentis primos conditores ex eâdẽ profectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam post diluvium sæculis profectos, conjicere vel inde licet, quòd asperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequàm Asia in mollitiem luxuriamque, quâ posteà infamis fuit, corrumperetur, unà secum in Europam avexerint. Ac licet Asiæ austrina jam inde à principio rerum lætiora fuerint, quàm Europæ plaga septemtrionalis: tamen initio tam exculta non fuerunt, quàm posteà; nec Germania suarum frugum minùs ferax, si æquè culta fuisset. Quapropter mirari auctorem nostrum minùs fas erat, aliquos mortaleis, Asiâ relictâ, Germaniam petere voluisse, *informem terris, asperam cælo, tristem cultu aspectuque.* Meminisse oportebat, Helvetios quoque postmodùm ac Bojos, Celticas ex Galliâ Comatâ genteis, Rheno trajecto, eamdem petivisse Germaniam: non quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; sed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum solum, sedesque antiquæ alere omneis ampliùs nequirent. Eadem ratio anteà gentium esse poterat Asiæ: cujus multitudo quum post diluvium excresce-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

creſceret, compluresinde coloniasin remotiſſimas terras emittere oportebat. Pompejus Trogus, ſive epitomator ejus Juſtinus, ſub initium lib. II, *Scytharum*, inquit, *gens antiquiſſima ſemper habita. quamquàm inter Scythas & Aegyptios diu contentio de generis vetuſtate fuerit.* Hæc Trogus ex antiquiſſimis Ægyptiorum pariter ac Græcorum monumentis. Quòd ſi Scytharum gens antiquiſſima, (cujus primi conditores non niſi ab eo ſolo profecti, quod primos poſt diluvium homines ſuſtinuit) aſperrima ſeptemtrionis in Aſiâ, nimioque frigore rigidiſſima petierunt, ac perpetuò, haud pœnitentes, retinuerunt; quid mirum, Germanorum quoque conditores primos, Aſiâ relictâ, alias ſeptemtrionis occidentiſque regiones petiiſſe, Scytharum ſolo forſitan etiam mitiora? Verùm diſputatione hac Tacito, gentili homini, remiſsâ, nos credimus, poſt confuſionem linguæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, rerum omnium potentem, per univerſum terrarum orbem in varias mundi regiones diſperſiſſe genus mortalium. unde & noſtram Germanorum gentem originem traxiſſe, certum eſt.

Circa annum igitur ab aquarum eluvione CXXIV, à nato Noacho IↃCCXXV, à mundo condito CIↃ IↃCCLXXX; quum Noachi filii ac nepotes in tantam hominum excreſcere cœpiſſent multitudinem, uti ea, quam tunc trans Tigrim incoluerunt, pars Aſiæ omneis capere nequiret: monuit Dominus Noachum, uti, univerſi orbis diviſione in filios nepoteiſque factâ colonias quoquoverſùm emitteret; quò univerſa iterum coleretur terra. Univerſo igitur orbe (puta noſtro; cujus partes *Aſia, Europa, atque Africa*) pro numero filiorum Noachi, in treis partes diviſo, Schemo omnem Orientem cum dimidio Septemtrionis, in Orientem converſo, Chamo Meridiem, Japheto Occidentem cum alterâ Septemtrionis parte, veniſſe, haud inſcitè ex ſacris ſimul profaniſque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Aſiæ parte, quæ inter Pontum Euxinum & internum mare, ceu ſinus terrarum, ad Ægæum pelagus procurrit, miſceri inter ſe quoſdam Noachi nepoteis pronepoteiſque, minùs placet. nam uniuſcujusque filiorum Noachi filios nepoteiſque ſeorſim, in ſuâ quemque orbis terrarum parte, diſcretos diverſoſque ab invicem coluiſſe, maximè credibile eſt. Proinde dictam quoque Aſiæ partem unis Japheti filiis nepotibusque, unà cum reliquo Occidente dimidiâque Septemtrionis parte, ceſſiſſe judico. Atque hæc quidem univerſi orbis in treis partes ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò poſteà obtinuit: ita uti Schemi portio ASIA, Japheti EUROPA, Chami LIBYA, ſive AFRICA, vocabulis neſcio unde quæſitis ſemper vocitatæ fuerint. quamquàm antiqui illi primique termini, ſive ex imperiorum ratione, ſive ex libitu geographorum, poſtmodùm commutati fuerint; ita, uti nonnullæ Europæ Africæque regiones Aſiæ nomini finibuſque acceſſerint. quâ de re copioſiùs aliquando, alio in opere (ſummus ille adnuat precor Deus) diſputari poterit. Straboni, gentili homini, non adſentiendum; qui lib. XII tradit, Homeri ævo nondum diviſum fuiſſe terræ orbem in treis prædictas partes. cujus rei ille nullum aliud habuit argumentum, niſi quòd Homerus neque Aſiam, neque Europam, neque Africam in carminibus ſuis nominavit. Ex quo fortè rectè ille argumentari poterat, nomina hæc nondum Homeri ætate exſtitiſſe. at diviſionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam; nomina nepotum pronepotumque, quæ poſterioribus etiam ſæculis, ſuis quodque terris, duraverunt, apertiſſimo indicio evincunt. Ceterùm, non ipſos filios Noachi, Schemum, Chamum, ac Japhetum, in ſuas quemque orbis parteis profectos, ſed horum filios nepoteiſque tantùm, haud obſcurè ex ſacratiſſimis Moſis colligitur monumentis, quæ mox inſpiciemus. proinde illos in priſtinâ cum patre ſede manſiſſe, credibile eſt. Eorum autem filii atque nepotes, ſive Dei præcepto repugnantes, ſive uti æternum ſibi apud poſteros memoriæ gloriæque monumentum pararent, antequàm in ſuas quiſque terras diſſiparentur; congregati ex eâ, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem Schinar, conſilio inito, urbem magnam turrimque præaltam ædificare adgreſſi ſunt. Quâ re Deus, cui uni ſoli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obſequium, graviſſimè offenſus, ſermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam ampliùs non intelligeret: uti hac demum eos ratione turrim inchoatam perficere impediret. unde urbs ipſa BABEL, id eſt, *Confuſio*, poſteà dicta fuit; teſte antiquiſſimo omnium ſcriptore, divo Moſe: cujus diſertiſſima verba, in lib. geneſeos, cap. XI, ſunt iſta: *Fuerat enim univerſa terra ſermone uno, & verbis eiſdem. Evênit autem, quum ab oriente profecti eſſent, ut invenientes convallem in terrâ Schinaris conſiderent illic: dicerentque alter alteri; Agedum, formemus lateres, & excoquamus bitumen. Sic fuerunt iis lateres pro lapidibus; & bitumen illius fuit eis pro intrito. nam dixerunt; Agedum, exſtruemus nobis urbem, & turrim, cujus faſtigium adſurgat in cælum; ut nobis faciamus nomen, ne diſpergamur in*

mur in

mur in ſuperficiem totius terræ. Deſcendit verò Iehova, ad videndum urbem illam, & turrim, quam exſtruebant filii hominum. dixitque Iehova; En populum unum, quibus omnibus ſermo unicus: atque hoc eſt, quod iſti cœperunt facere. jam autem non præcideretur iſtis quidquam eorum, quæ cogitaverunt facere? Agedum, deſcendamus, & confundamus ibi ſermonem eorum; uti non intelligant alter ſermonem alterius. Sic diſperſit eos Iehova inde in ſuperficiem totius terræ. Et deſiverunt exſtruere urbem illam. propterea vocavit quiſque nomen illius Babel; quòd ibi confudiſſet Iehova ſermonem totius terræ. Et inde Iehova diſperſit eos in ſuperficiem totius terræ. Non totidem ex confuſione iſtâ natas fuiſſe lingvas, quot hominum ad urbis ædificationem fuêre capita, ſed quot principes Noachi nepotum, ſive quot familiarum, ut vocat Moſes, capita urbis ſtructioni præfuerunt, quorum nomina ipſe recenſet; haud obſcurè colligitur ex ejuſdem libri cap. x, ver. v, xx, xxxi, & xxxii: quorum primum mox recitabo. Diſperſi igitur fuêre per univerſum terræ orbem, in ſuas quiſque regiones, ſecundùm familiarum capita, atque lingvas. unde genera gentium lingvarumque facta ſunt omni numero LXIX: tot enim hoc capite enumerantur filii nepoteſque filiorum Noachi; à quibus genteis atque lingvas primam originem duxiſſe, teſtatur vir Dei ſanctus. Cujus fidem quum ii, qui ante nos ad veterem geographiam hiſtoriamque commentati ſunt, parum religioſè obſervarent; ſequutum eſt id, quod neceſſariò ſequi inde oportebat: nempe, uti ſæpè una gens in complureis partes ſive nationes diſtraheretur; & è diverſo, plures in unam contraherentur. unde poſtmodùm innumeri alii conſequuti ſunt errores fœdiſſimi. Nec tamen ego neſcius ſum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Auguſtinum, & alios, lingvas, ad urbis Babylonicæ ſtructionem exortas, ſtatuere LXXII. quem illi numerum non ex nepotum pronepotumq; Noachi tantùm, ſed ex ipſorum ſimul Noachi filiorum numero collegerunt. Verùm non ipſum Schemum, & Japhetum, Chamumque, in gentium lingvarumque numerum conceſſiſſe, ſed horum filios nepoteisque tantùm; apertiſſimis diſertiſſimiſque teſtatur Moſes verbis, prædicto cap. x, ver. xxxii, quæ ſunt hujuſmodi: *Hæ familiæ filiorum Noachi, ſecundùm generationes ipſorum in gentes ſuas. atque ex his ſeſe diviſerunt gentes in terrâ, poſt diluvium illud.* De Japheto, ejuſque filiis ac nepotibus, qui Europam obſederunt, cujus pars eſt Germania noſtra, maximè heic nobis agendum eſt. de his ita Moſes, in capite proximè dicto, ver. 1, & ſequentibus: *Iſtæ ſunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Iapheti; quibus filii poſt diluvium illud nati ſunt. Filii Iapheti, Gomer, & Magog, & Madai, Iavanque, & Thubal, & Meſchec, & Thiras. filii autem Gomeri, Aſchenaz, & Riphat, & Thogarma. filii verò Iavanis, Eliſcha, & Tharſchiſch, Chittim, & Dodanim. Ab his diviſæ ſunt regiones gentium, cuiq; ſecundùm lingvam ſuam, ſecundùm familias in gentibus ſuis.* Heic vir ſanctus, quot virorum capita enumerat, in totidem lingvas atque regiones filios nepoteiſque Japheti fuiſſe diviſos, diſertè indicat. Diſpiciendum igitur nunc, à quonam eorum gens noſtra, lingvaque Germanica originem duxerint. Id verò quo commodiùs certiúſque fiat; omnes pariter, in ſuas quiſque ſedeis erunt diſtribuendi.

A dictis igitur Japheti filiis nepotibuſque gentes promanarunt hoc modo. A *Iavane* IONES Græcos dictos volunt; & ab hujus filio *Eliſcha*, proximos ÆOLES; à *Tharſchiſch* CILICES ortos, quorum caput TARSUS; à *Chittim* MACEDONES, atque *Epirotas*; à *Dodanim* (qui *Rodanim* dicitur in lib. παραλειπομένων) RHODIOS. Sed horum interpretatio minùs certa eſt, nec ſatis congrua. Nobis de iis fuſior exactiorque alio in opere poterit inſtitui diſſertatio; modò Deus volens propitius cœptis adnuat. Reliquorum hinc, verſùs ſeptemtriones atque occidentem, nomina ac ſedes certiore jam ſitu ſignari poſſunt.

GOMER cum ſuis eas Aſiæ terras obſedit, quæ inter Paropamiſum Imaumque monteis, interque Oxi confluentem & Carambucis ſive Obii fluminis magnum lacum ſita eſt. ab eo gens dicta COMARI; quos Ptolemæus lib. VI, cap. XIII, ad Jaxartem amnem collocat: Mela quoque, lib. I, cap. II, eodem tractu ſuper Caſpium mare. Strabo, lib. XI; Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβοῤῥους, inquit, κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου κατοικοῦντας Ὑπερβορέους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. id eſt: *Veteres Græcorum ſcriptores univerſas genteis ſeptemtrionaleis, Scythas & Celtoſcythas adpellarunt. qui verò ante hos adhuc genteis diviſerunt, ſupra Euxinum, Iſtrum & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixerunt, & Sarmatas, & Arimaſpos: trans verò mare Caſpium, Sacas, & Maſſagetas.* His verbis, πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, ſimul mare ipſum Caſpium, in latos ſinus latéque recedentia litora diffuſum, ſimulque fau-

ceis

ceisejus angustas, quas pluribus suprà, cap. I, descripsi, intellexit Strabo. Trans hunc igitur limitem dum unas duas genteis *Sacas* atque *Massagetas* vetustissimi illi Græcorum posuêre: certo inde indicio colligere licet, *Gomeri* eos ac *Magogi*, de quo proximè dicam, posteros intellexisse: Sacarum quidpe gentis sunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuêre, à Magogo orti, *Massagetæ*. At Josephus Judæus, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, à Gomaro Galatas primùm dictos fuisse tradit Γομαρεῖς, id est, *Gomarenseis*. Quod de Gallis in Europâ, inter Pyrenæum ac Rhenum, nostri sæculi homines intelligunt. Verùm Josephi dictum locum quicumque diligentiùs perpenderit, penitiúsque perspexerit; non Europæos, sed Asiaticos eum intellexisse Γαλάτας, facilè deprehenderit. Unde etiam divus Hieronymus, qui in omnibus ferè, quæ ad gentium distributionem spectant, Josephum sequitur, in præfatione commentariorum in epistolam D. Pauli ad Galatas, Europæos Gallos ab Asiaticis originem duxisse, docere conatur. Non in Asiâ à Gomero conditam hanc gentem; sed ex Europâ, Romanis demum temporibus, profectam; haud pauci certis indiciis ac documentis clamitant cùm Romanorum, tùm Græcorum scriptores. Propheta Ezechielis cap. XXXVIII, vers. VI, *Gomerum* facit conterminum *Thogarmæ*, quem in septemtrione ponit, his verbis: *Gomerum cum omnibus agminibus suis; domum Thogarmæ ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus suis.*

MAGOG, Gomero ab occasu vicinus, Asiæ partem cum suis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & supra hos Imao monte, ab septemtrionibus oceano, ab occasu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caspio mari & Oxo flumine inclusam. gens ipsa auctoribus est MASSAGETÆ: quos Mela, cum Ptolemæo, Comaris facit finitimos, supra mare Caspium & Oxum flumen: eodemque situ ponuntur ab Herodoto, Strabone, & nonnullis aliis.

MADAI consedit inter Taurum montem, & Oxum flumen, Caspiumque mare. gens MEDI, infra Caspium mare ab omnibus simul scriptoribus locati.

MESCHEC vel, ut Græci legunt interpretes, MOSOCH, tenuit terras inter mare Caspium, & Pontum Euxinum; ubi *Albania, Iberia,* & *Colchis* ad Caucasum usque montem; & *Armeniæ* pars ad Euphratem. gens ab eo dicta MOSCHI: de quibus ita Strabo, lib. XI: Ἡ δ' οὖν Μοσχικὴ τριμερής ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσιν αὐτῆς Κόλχοι, τὸ δὲ Ἴβηρες, τὸ δ' Ἀρμένιοι. id est: *Moschica regio in treis partes divisa est. partem ejus Colchi, partem aliam Iberi, aliam verò Armenii tenent.* Mela lib. I, cap. II, Moschos eodem tractu conterminos facit Georgis; & lib. III, cap. V, ad Caspium usque mare, Albanis: nempe reliquias eorum nominis. Plinius, lib. VI, cap. IX, *Moschenos* Armeniæ habet conterminos; & cap. sequenti, *Moschos* Armenochalybibus, *ad Iberum amnem, in Cyrum defluentem.* Strabo in dicto libro, & Mela lib. I, cap. XX, Plinius lib. V, cap. XXVII, *Moschicos* referunt *monteis* ad Phasin, supra Armeniam: item Strabo, lib. I, inter Iberos & Armeniam; & lib. XII, ad Colchidem: Ptolemæus à Cappadociâ ad Albaniam eos extendit. Tot igitur, ac tanta quum sint Moschorum in veterum monumentis vestigia; miror ego, cur Josephus Judæus, his neglectis, Meschecum Cappadocum conditorem fingere maluit, ex similitudine vocabuli, quod in opido Cappadociæ *Mazaca* exstabat.

THUBAL eam obsedit Europæ regionem, quæ olim μικρὰ Σκυθία, id est, *minor Scythia* dicebatur, teste Strabone, lib. VII. nunc est Tattaria minor, sive Precopense Tattarorum regnum, ad Borysthenem usque amnem. Gens Græcis dicta TAURI: quos Strabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuisse adfirmat. Plinius, lib. IV, cap. XII, Taurorum XXX fuisse tradit populos. *Taurica* hinc *peninsula*, Græcis pariter Latinisque monumentis celebratissima. Josephus Judæus, prædicto loco, Iberos non à Mescheco, ut nos suprà, sed à Thubale ortos uti fingeret, vocabulum *Thubal* corrupit in *Thobel*: ab hoc fecit *Thobelos*; & tandem, mirâ μεταμορφώσει, *Iberos*. quod itidem nostri homines ad Europæos Iberos, id est, ad Hispanos, satis ignoranter trahunt. Asiaticos intelligere Josephum Iberos, inter Colchidem Albaniamque sitos; facilè perspexerit, quisquis verba ejus curatiùs consideraverit. Si cui tamen pronior, pertinaciorque in vulgatam opinionem fides; is legat caput XXXVIII prophetiæ Ezechielis: ubi vir sanctus genteis enarrans, quæ Dei missu terram Israëliticam vastaturæ erant, hæc inter alia profatur, vers. I, & sequentibus: *Deinde fuit verbum Iehovæ ad me dicendo: Fili hominis, dispone faciem tuam versùs Gogum, terram Magogi, principem primarium Mescheci, & Thubalis; & propheta contra eum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te ô Gog, princeps primarie Mescheci, & Thubalis. nam reducam te, imponens hamos maxillis tuis; & reducam te & omneis copias tuas, equos & equites, indutos perfectissimè omneis, congregationem multorum clypeatorum, & scutatorum, tractantium gladios omnium: Persas;*

ſas, Aethiopas, & Putæos cum illis; omneis ſcutatos & galeatos: Gomerum cum omnibus agminibus ſuis; domum Thogarmæ, ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus ſuis, populos multos tecum. Et infrà, cap. XXXIX, verſ. I, & II: *Præterea tu fili hominis, propheta contra Gogum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te Gog, princeps primarie Meſcheci, & Thubalis: ut reducam te, ſeminario unco trahens te, & deducens te à lateribus aquilonis; & adducam te in monteis Iſraëlis. ubi percutiens, arcum tuum è manu ſiniſtrâ, & ſagittas tuas è manu dextrâ tuâ dejiciam.* Item ſuprà, cap. XXVII, verſ. XIII, & XIV, magnitudinem Tyri recenſens: *Iavan, Thubal, & Meſchec erant mercatores tui: hominibus, & vaſis æneis negotiabantur in commercio tuo. qui erant è domo Thogarmæ, equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.* Ex his tot locis cognitis conſideratiſque quis credat per *Thubalis* nomen intelligi Hiſpanos? etenim quis umquàm Hiſpanos terram Iſraëliticam occupaſſe legit, aut fando accepit? quis vereatur, umquàm occupaturos, perpetuóque, ad conſummationem uſque mundi, obſeſſuros? quod ſatis apertè vaticinatur vir Dei, ſub finem capitis XXXVIII. quis item credat Gogum, vel Magogum, Aſiæ ſeptemtrionalis circa Caſpium mare terram, imperium umquàm tenuiſſe in ultimos Europæ populos Hiſpanos? quis credat Hiſpanos in Tyri mercatibus negotiatos fuiſſe? quis denique credat, Hiſpaniam à Judæâ in ſeptemtriones verſùs eſſe poſitam? quum rectà in occidentem ſit porrecta. Sed eas heic intelligere prophetam genteis, quæ unà cum Turcis ac Saracenis terram Iſraëliticam poſteà occuparunt, id eſt, Moſchos, atque Tauros; mox infrà clariùs explicabo. Id verò heic maximè notandum erat, quòd propheta *Thubalem* cum *Meſcheco* ſemper conjungit, ceu populos inter ſe conterminos. quod in Tauris atque Moſchis verum eſſe, ſuprà patuit.

Ceterò ultra Thubalem, id eſt, ultra Tauros THIRAS cum ſuis ad utramque Iſtri ripam & ponti Euxini ſiniſtrum latus ſubſedit. à quo gens ipſa THRACES, & regio nobiliſſima *Thracia.* Utrique Iſtri ripæ prætextam antiquitus fuiſſe, auctor eſt Strabo, in lib. VII. qui *Getas* quoque (quos *Dacos* adpellavêre Romani) ac *Myſios*, Thracicas adſeverat genteis. cui adſtipulatur Mela, lib. II, cap. II, his verbis: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & moribus & nominibus: quidam feri ſunt, & ad mortem paratiſſimi; Getæ utique.* Unde ſic Herodotus, lib. V; Θρηΐκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετά γε Ἰνδοὺς, πάντων ἀνθρώπων· id eſt; *Thracum gens, poſt Indos, omnium maxima eſt.*

Reliquas, verſùs occidentem ſeptemtrioneſque, terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma, Riphat, Aſchenaz.*

THOGARMA, ſupra Tauros atque Moſchos, vaſtas Magnæ Ruſſiæ, ſive Moſcoviæ, Litaviæque auſtralis obſedit ſilvas. gens ipſa dicta TURCÆ: quos inter Mæotin paludem & Caſpium mare collocant, Herodotus lib. IV, Plinius lib. VI, cap. VII, Mela lib. I, cap. XX. At quidam ab hac ſententiâ longè diverſiſſimi, non Turcas à Thogarmâ, ſed Germanos noſtros ortos adfirmant; ratione atque argumento ex leviſſimâ nominis ſimilitudine tractis. Verùm his ego una oppoſuerim prædicta verba ſancti prophetæ Ezechielis; cujus auctoritas minùs certè, quàm levis illorum ac lubrica opinatio, fallere nos poteſt. Ejus igitur verbis benè perpenſis, quæro, quis umquàm Germanos terram Iſraëliticam invaſiſſe legerit, aut fando acceperit? quis metuat, umquàm invaſuros, perpetuóque cum prædictis gentibus obſeſſuros ad conſummationẽ uſque mundi? quis credat Germaniam à Judæâ verſùs ſeptemtriones eſſe poſitam? quum in occidentem magis ſit projecta. quis item credat, Germanos mancipia, equos, ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxiſſe? imò mulos quis umquàm in Germaniâ ſomniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris, aëris frigiditatem haud facilè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis, ac Scythis, quis umquàm laudavit? quum *pedum magis uſu, ac pernicitate gaviſos* fuiſſe, omneis ſimul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis geſta, ſcripto mandarunt. ideóque Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, uno hoc argumento Venedos Germanis adſerit, diverſoſque facit à Sarmatis, *in plauſtro equoque viventibus.* At à Turcis Saraceniſque factum, quod olim vir ſanctus vaticinatus eſt, omnes (proh dolor!) jam dudum pueri cantant. Turcas verò ex ſeptemtrionibus per Caucaſias irrupiſſe portas, vicinaſque ſecum traxiſſe genteis (*Moſchos* innuit propheta, *Tauros, Maſſagetas,* & *Comaros*) plerique uno ore conſentiunt auctores, qui de origine eorum ſcripſerunt. His autem antiquiores Plinius ac Mela, & omnium antiquiſſimus Herodotus, ut antè dictum, unanimi conſenſu ſupra Caucaſum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem Turcas, Thuſſagetis Sarmatis vicinos. Apud Herodotum equidem legitur vox mendoſa Ἰύρκαι: ex quâ Pintianus in Melâ Turcarum verum purumque vocabulum corrumpere magis, quàm corrigere, conatus eſt in *Iurcæ:* infelici, mehercules,

hercules,

hercules, judicio; quum credibilius foret, in uno Herodoto T depravatum à librariis in I; quàm in duobus auctoribus, Melâ ac Plinio, I in T. At pro Melæ Pliniique exemplaribus poſterioris quoque ſæculi faciunt ſcriptores; qui per Caucaſias portas (quas nonnulli malè, ut notat Plinius eod. lib. cap. XI, Caſpias dixêre) irrupiſſe Turcas tradunt. Huic igitur regioni, ſupra Caucaſum montem, rectè conveniunt, quæ Ezechieles prædictis locis proloquutus eſt. quippe & versùs ſeptemtriones poſita eſt, & Magog heic ſuper Caſpium mare coluêre proximi: ab alterâ verò parte Thubal; & infra Caucaſum Meſchec. Thogarma quin etiam, id eſt, Sarmatæ, ſive Sarmatarum natio Turcæ, & nunc habent optimos, & ſemper antiquitus habuêre præſtantiſſimos equos. Contrà de Germanorum equis ſic Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Iumentis Germani importatis non utuntur. ſed, quæ ſunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, ſummi ut ſint laboris, efficiunt.* Et Tacitus in libro de Germaniâ: *Equi non formâ non velocitate conſpicui: ſed nec variare gyros, in morem noſtrum, docentur.* Verùm ego non dubito, quin multi futuri ſint, quibus, prædicta prophetæ verba ad Turcas trahi, haud placuerit; quum jam dudum alii ea de Babyloniis, ſive Aſſyriis interpretati ſint. Sed hi, uti ſatis probis, idoneisque documentis oſtendant, omnia ea, quæ propheta cap. XXXVIII, verſiculis quinque ultimis vaticinatus eſt, in Aſſyriorum gente eſſe impleta, vehementer ego vereor. Quis ignorat, prophetas illius ſæculi, ubi de proximâ Hebræorum pœnâ ac calamitate, quam Deus immittere tum minabatur, diſſerere inceperint, de reliquis etiam deinceps ſæculis omnibus, ad noviſſimum uſque judicium & vitam illam beatam æternamque, continuare ſermonem? Verùm hæc paullo proceſſit longiùs oratio, quò liquidò pateret, à *Thogarmâ* nullos umquàm neque dictos neque ortos fuiſſe Germanos; ſed Turcas, gentem Sarmatarum. unde poſteriores etiam Judæorum ſcriptores ſemper eos vocarunt *Thogarmathim*.

Porrò RIPHAT ulteriorem occupavit Ruſſiæ Magnæ partem, inter Obium amnem & Finniam ſinumque Album, aduſque oceanum. gens ab eo RIPHACES, Melæ lib. I, cap. II: à quorum nomine montes RIPHÆI, pluribus mihi ſuprà deſcripti. Gens ipſa poſterioribus ſæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum ſedem ſucceſſiſſet, clariùs innotuit nomine RUSSI; Græcis ſcriptoribus vocabulo indeclinabili οἱ Ῥῶς (ut etiam nunc omnibus Slavici generis populis *Rus*) & nonnumquàm Ῥώσσοι dicti. Nec tamen ego neſcius ſum, *Ruſſorum*, ſive *Moſcovitarum* gentem omnem ſub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari: Sarmatiamque terminari, ab ſeptemtrionibus oceano glaciali, ab occidente Viſtulâ amne; ac lingvam inſuper unam hac plagâ fuiſſe, quam etiamnunc tam Ruſſis, quàm Polonis, Bojohæmis, aliiſque ejusdem generis nationibus communem eſſe ſcimus, dialectis tantùm variis diſtinctam, *Slavicam* in univerſum adpellatam. Verùm haſce ſeptemtrionis oras, ut à Græciâ remotiſſimas ultimaſque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut anteà *Scythicas*, ſic poſteà *Sarmaticas* fuiſſe dictas; quum tamen non unius ejuſdemque, cum Turcis Sarmatis fuerint generis; vehementer ego ſupicor: & alibi (modò vita ſuperſit) idoneis id argumentis probare me poſſe ſpero. Hoc ſi ita fuerit; certè RIPHÆI, ſive RIPHACES, propriè fuerunt omnes illæ nationes, quæ poſterioribus ſæculis uno in univerſum nomine SLAVI clariùs innotuerunt: quorum noviſſimus ad occaſum terminus antiquiſſimis temporibus fuit Viſtula amnis; quem partem eorum Venedos accoluiſſe, ſuo loco oſtendam. Ac fortè à *Thogarmâ* dicta primum fuit gens Sarmatarum *Thogarmat*. quod vocabulum poſtmodò vel ipſa gens, vel Græci homines (ut pleraque alia externa) corruperunt in *Sauromatæ*: unde *Sarmatæ* vox tandem nata. nam qui gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus σαῦρος, & ὄμματα; quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* ſignificat; quaſi gens fuerit oculis lacertinis: planè nugari videntur.

Hinc reliquum omne, quantum ſub variis nominibus *Illyrici*, *Germaniæ*, *Galliæ*, *Hiſpaniæ*, & *Britannicarum inſularum*, ad Hyperboreum uſque mare, quà id Lappiam ac Norvagiam perfundit, & ad oceanum Atlanticum protenditur, quamquàm terrarum ſpatiis vaſtiſſimum, tamen, quia omnium remotiſſimum, unus ſolus ſortitus eſt ASCHENACES, omnium parens conditorque CELTARUM: à quorum nomine univerſæ prædictæ regiones commune ſortitæ ſunt vocabulum CELTICÆ. quod univerſis pariter ac ſingulis à vetuſtiſſimis mortalium fuiſſe tributum, ſuprà, cap. II, multis documentis, teſtimoniiſque veterum auctorum graviſſimis comprobatum eſt. Si quis tamen miretur, unum Aſchenazem tantum terrarum ſpatium ſolum obſediſſe; is meminerit, Chuſum quoque, Chami filium, in Africæ averſis atque remotis, omnem occupaſſe Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cuſſi*. idem à Schemi quoque filiis factum, in extremis Aſiæ

versùs orientem partibus; multóque maximè in Americâ. nam & hanc Schemi portioni accessisse, haud malè judicant viri docti. Unam fuisse eamdemque dictis populis, *Illyriis*, *Germanis*, *Gallis*, *Britannis*, atque *Hispanis* lingvam, proximis hinc aliquot capitibus demonstrabo. unde gravissimum validissimumque argumentum, unam illos omneis fuisse eamdemque gentem, ab uno patre Aschenaze conditam. At locus est apud Jeremiam prophetam, cap. LI, vers. XXVII, qui huic opinioni nostræ, de Aschenazis posteris, repugnare videtur. ejus verba sunt ista: *Attollite vexillum in terrâ; clangite buccinâ in gentibus; comparate contra istam genteis; promulgantes convocate contra istam regna Ararati, Minni, & Aschenazis: præficite contra istam imperatorem; adducite equos, pares mololonthis hispidis.* nempe de Babylone vastandâ loquitur propheta. Heic igitur, inquies, quid Aschenazis posteri nominantur, si ipsi Europæ prædictas parteis incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Asiæ proxima, statim post Alexandri Magni excessum, occuparunt: quique posteà compluribus sæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem istam prophetæ vaticinationem, de vastandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodò versiculi XXXVII verba interpretari velint, quæ sunt hujusmodi: *Et abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum, stuporem & sibilum; adeò, ut nemo inhabitet.* item vers. LXII: *O Iehova, tu eloquutus es contra locum hunc, te excisurum eum; adeò, ut non sit in eo habitator, tam ex hominibus, quàm ex jumentis: sed desolatissimum in æternum fore.* item suprà in vers. XXV; *Disponam te in montem ruderum ex incendio.* Babylon, licet à Cyro, & aliis posteà Persarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum vel vastata, vel incensa, vel excisa fuit: quod posterioribus demum sæculis ei accidit. Plinius lib. VI, cap. XXXVI: *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem obtinuit in toto orbe. ceterò in solitudinem rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id conditæ à Nicatore, intra quadragesimum lapidem.* Id CC demum post Cyrum annis factum. De suâ ætate ita Diodorus lib. II: Καὶ γὰρ αὐτῆς τῆς Βαβυλῶνος νῦν βραχύ τι μέρος οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖστον ἐντὸς τείχους γεωργεῖται. id est: *Nam & ipsius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur; maximaque intra muros pars agrorum cultui est exposita.* Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, sed ad multo inferiora sæcula referendum est. De prædictis Gallis recens in Asiam ex Europâ transgessis, ita Justinus lib. XXV: *Gallorum eâ tempestate tantæ fecunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo implerent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsi regno ad alios, quàm ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis, & armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallicâ virtute arbitrarentur.* Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, unà cum aliis Asiæ gentibus, fuisse vocati Galli.

Atque hac demum ratione prima gentis nostræ GERMANICÆ origo ex idoneis jam, satisque certis monumentis ad primum usque mortalium ADAMUM retro referri poterit. *Adami* quidpe filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Ired*; hujus *Henoc*; hujus *Methusalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Iaphet*; hujus *Gomer*; hujus *Aschenaz*; hic omnium CELTARUM pater; quorum pars maxima GERMANI. Hinc rectè Judæorum quoque scriptores gentem Germanorum antiquâ illâ, ex primi conditoris nomine desumtâ adpellatione nuncupant ASKENAZIM; ceu posteros Aschenazis. Josephi, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, verba hæc sunt: Ἀσχανάζης μὲν Ἀσχανάζας ᾤκισεν· οἳ νῦν Ῥηγῖνες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλοῦνται. id est: *Aschanazes condidit Aschanazas: qui nunc Rhegines adpellantur à Græcis.* Quos heic intellexerit *Rhegines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum scriptorum memoratos, haud facilè quis dixerit. Vitiatum id esse suspicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Isidorum, & divum Hieronymum, & alios id ex eo transcriptum habere viderem. Germanos eum voluisse, ut & reliqui Judæorum scriptores posteri, haud injuriâ conjiciunt viri docti; quando aliàs hujus gentis vastissimæ nullam facit mentionem.

Atque isthæc quidem vera CELTARUM originatio ex ipsis Βιβλίοις sacris, satis gravibus demonstrata est argumentis. ceterùm infrà, cap. IX, ex profanis etiam, sive gentilibus scriptoribus, Platone, Cæsare, Lucano, Tacito, ostendam, eumdem Gallos duxisse sibi ortum, eosdemque gentis conditores, quos Germani suæ gentis: scilicet supremum illum, unumque, & æternum DEUM, rerum omnium opificem, & quem is condidit ADAMUM, primum cunctorum mortalium parentem.

CAPUT

CAPUT V.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eamdemque inter se habuisse lingvam, variis tantùm dialectis distinctam; veterum probatur auctorum testimoniis. unde certissimum indicium, prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis CELTICAE, *ab Aschenaze propagatæ, fuisse nationes.*

SUb uno CELTARUM nomine quinque olim comprehensas fuisse validissimas nationes, *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos,* atque *Britannos;* suprà ex antiquissimis Græcorum ostendi monumentis: item unam fuisse dictos populos eamdemque gentem *Celtarum*, ab uno Aschenaze, Noachi pronepote, propagatam, ex Mosis sacratissimis demonstravi scriptis. quibus acquiescere jam æquus poterat lector. Verùm, ne quid sit omissum, quod ad confirmationem certitudinemque hujus sententiæ meæ pertinere videatur; aliis quoque documentis, atque testimoniis gravissimis eamdem firmare conabor. Argumenta autem, sive indicia, quibus, duas pluresve nationes ejusdem esse generis atque originis, dignoscere queas, duabus potissimùm in rebus consistunt: altera in lingvâ, sive sermone; altera in moribus, ac vivendi ratione. De his posteriùs pluribus capitibus agam. nunc sermonem prædictis quinque nationibus fuisse eumdem, dialectis solummodò variè distinctum, argumentis quinquefariam partitis ostendam. prima erunt ex veterum auctorum testimoniis, quibus id liquidò adfirmatur. altera ex populorum per easdem V nationes adpellationibus. tertia ex privorum hominum nominibus propriis. quarta ex opidorum vicorumque vocabulis. quinta ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter se usæ sunt, nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. De IV posterioribus proximis hinc agam capitibus. de primis nunc.

Prima igitur quod attinet; Scordiscos in Pannoniâ Gallicam fuisse nationem, disertissimis testatur verbis Strabo, lib. VII; & item Athenæus, lib. VI, cap. V. ubi equidem mendosa vox legitur Κορδιςαὶ, pro Σκορδισκαὶ, vel potiùs Σκορδιςαὶ: nam horum utrumque rectè. *Peucinos* verò, sive *Bastarnas*, in quintâ totius Germaniæ numerat parte Plinius, lib. IV, cap. XIV: eosdemque Tacitus, sub finem libri de Germaniâ, *ex sermone, cultu, sede, ac domiciliis* Germanos esse probat. Strabo quoque in dicto libro, quamvis subdubitans, tamen Germanis adscribit; ut infrà in Bastarnis ostendetur. Hos cum Scordiscis eamdem habuisse lingvam, haud obscurè indicat Livius, sub finem libri XL. ubi de Bastarnis agens, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu solicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde popularentur; *Duplex,* inquit, *inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tollerentur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque. aliâ viâ traduci exercitum non posse. facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingvâ, aut moribus æquales abhorrere.* En vides? quibus rebus Tacitus Bastarnas Germanos esse probat; *sermone* scilicet, & *moribus:* iisdem Livius Scordiscos Gallos Bastarnis simileis, ejusdemque gentis fuisse ostendit. Nec tamen ego temerè dissimulaverim, aut reticuerim, eosdem Bastarnas Gallos adpellari à Livio, lib. XLII & XLIV; item à Plutarcho in Æmilio Paullo. verùm malè eos, per inscitiam, pro Gallis habitos ab illius sæculi hominibus Græcis, quum verum inter Gallos Germanosque discrimen adhuc ignoraretur, infrà in eorum explicatione satis firmis comprobabo argumentis. Interim, si, Gallos eos fuisse, Livio atque Plutarcho malis credere; tamen hoc inde colligitur, quòd lingva eorum tam fuerit similis Germanorum sermoni, uti ex eâdem similitudine non modò unus Tacitus, sed alii etiam auctores, Germanos esse judicaverint. Quos Orosius lib. IIII, cap. XIII, & Plutarchus in M. Claudio Marcello, Polybiusque lib. II Gallos, inter Rhodanum Alpeisque incolenteis, ab eo quòd mercenaria stipendia merebant, vocant *Gæsatas;* eos Tabulæ marmoreæ triumphorum Romanorum, qui in Capitolio etiam nunc visuntur, *Germanos* adpellant. Livius, lib. XXI, de Annibale, quà is Alpeis transierit, disputans; *Nec verisimile est,* inquit, *ea tum ad Galliam patuisse itinera; utique cùm, quæ ad Penninum ferunt, obsepta gentibus Semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem fortè id movit) ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum ver-*

tice Penninum montani appellant. Veragrorum, gentis Alpinæ, vicum refert Cæsar, belli Gallici comment. III, nomine *Octodurum*: quem nunc dici *Martinach* in Vallesiâ (vulgò hæc est *VVallisserland*) infrà suo loco ostendam. Veragri igitur, quum C L circiter millia passuum à Danubio, proximo Germaniæ termino, remoti fuerint, inter Helvetios Gallos, & Salassos, Inalpinum Italiæ populum positi, Gallique à Cæsare, in dicto commentario, adpellati; quomodò à Livio dicuntur *Semigermani*, nisi quia eorum lingva Germanorum, quàm Gallorum, sermoni fuit propior? De Alpinorum genere ita Livius, eodem libro: *Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingvâ moribusque abhorrentes, cùm se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus, interdiu tantùm obsideri saltum; nocte in sua quemque dilabi tecta.* Porrò Tacitus, in eodem libro de Germaniâ: *Dextero Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur: quibus ritus, habitusque Svevorum, lingva Britannicæ propior.* In libro autem, quo Jul. Agricolæ vitam descripsit, *Britanniam*, inquit, *qui mortales initio incoluerint, indigenæ, an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adseverant: Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt: proximi Gallis & similes sunt: seu durante originis vi; seu, currentibus in diversa terris, positio cœli corporibus habitum dedit. In universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionum persvasione. sermo haud multum diversus.* In universum, ait heic, sermonem Britannicum à Gallico haud multum esse diversum. suprà autem dixit, Æstiorum (quos Prussiam atque Livoniam quondam incoluisse, infrà lib. III suo loco ostendetur) lingvam Britannicæ, quàm Svevicæ, id est, Germanicæ, esse propiorem. unde perspicuè colligere datur, magnam fuisse propinquitatem magnamque similitudinem trium harum lingvarum, *Britannicæ, Gallicæ*, atque *Germanicæ*: imò tantam, uti Æstios, quamvis sermone propiùs ad Britannos accesserint, tamen à Germanorum gente non eximat auctor. At idem Britannicus sermo, quia non obstabat, quo minùs Silurum nationem, Britanniæ occidentalem, Iberis, id est, Hispanis similem, ejusdemque originis participem faceret; haud levi inde, nec inani colligitur argumento, Hispanorum quoque lingvam haud absimilem fuisse à Britannicâ lingvâ: nec, per consequentiam, à Gallicâ, neque à Germanicâ. Gallos Comatos, inter alios auctores, Cæsar ac Plinius in *Aquitanos, Celtas* ac *Belgas* distingvunt. de Aquitanis autem sic Strabo, lib. IV: Ἁπλῶς γὰρ εἰπεῖν, οἱ Ἀκυιτανοὶ διαφέρουσι τοῦ Γαλατικοῦ φύλου κατά τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευὰς, καὶ κατὰ γλῶτταν. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον Ἴβηρσιν. hoc est: *Simpliciter uti dicam, Aquitani à Gallico genere differunt, cùm corporum habitu, tùm lingvâ: magisque sunt Hispanis similes.* En; suprà Caledonii, Britanniæ septemtrionalis incolæ, corporum habitu Germanis Svevis, Norvagiam, cui Caledonia objecta, habitantibus, adsimilantur Tacito; lingvâ autem Æstiis, trans Vistulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. heic Strabo Aquitanos eisdem rebus Hispanis similiores adserit, quàm reliquis Gallis: nec minùs tamen Galli fuêre Aquitani; inter Hispanos à nemine umquàm computati. Magna ergo lingvarum similitudo; penéque eadem omnium harum nationum lingva; idemque corporum habitus, ac vitæ mores; ut latiùs infrà patebit. Differebant tamen istæ lingvæ, non modò in solis gentibus, Hispanis, Gallis, Britannis, atque Germanis; verùm etiam in singulis cujusque gentis nationibus: dialectis scilicet, quas vocant Græci: quemadmodùm hodiéque in Germaniâ Saxo Francum, Svevum, aut Bojarium non intelligit, nisi paucis in verbis; nec contrà Francus, Svevus, Bojarius, aliæque superioris Germaniæ nationes, Saxonem, sive inferiorem Germanum. nihilo minùs tamen omnes in unâ eâdémque Germaniâ, omnes pariter Germani dicti, omnes lingvâ Germanicâ utentes. Multo verò minùs intelliget, cùm Saxo, tum Svevus, omnesque hodiè Germani lingvas Frisiorum, Danorum, Svedorum, Fennorum: quas omneis esse Germanicas, nemo, nisi earum planè ignarus, facilè negaverit. Imò ne ipsi quidem inter se Dani, Frisii, ac Svedi, alteri alterorum satis percipiunt dialectos; quamvis magna sit earum confinitas atque similitudo. Insulæ insuper maris Germanici, Frisiæ, Holsatiæ Jutiæque litoribus objectæ adeò discrepanteis inter se dialectis habent lingvas, uti diversas omnino existimes. nec minùs tamen harum insularum incolæ omnes simul Germani. In Galliâ etiam, quæ nunc est Francia, (exemplis res probari si ultrà indigeat) multùm lingvâ, quam nunc vocant Francicam, pro variis nationibus ac provinciis variatur: adeò, uti Parisius Burgundionem, Provincialem, Vasconem & alios, vix in tertio, aut quarto vocabulo percipiat. nec minùs tamen omnes hi Franci, quàm Parisius ille. Moscovitarum hodiè Russorumque, item Polonorum, Bojohæmorum, Crovatorum, Bulgarorum, Serviorum, item eorum,

eorum, quos Germani Venedos, ac Vinidos in Germaniâ adpellant, tam discrepantes inter se sunt lingvæ, uti alteri alteros parum admodùm intelligant. nihilo minùs tamen omnes istæ nationes unius sunt generis, *Slavi* in universum dicti; lingvaque eorum *Slavica* una atque eadem, dialectis tantùm variè distincta. In Italiâ quum quondam cum Florentinis quibusdam, haud indoctis viris, simulque cum quodam doctore Bononiensi iter facerem; multaque mihi cum Florentinis esset super rebus Italiæ, sermoneque Italico dissertatio: Bononiensis, dialectum illorum non satis percipiens, idemtidem me interrogabat, quidnam dicerent. cui ego, non sine risu, respondebam, iniquè eum facere, quòd ipse homo Italus me peregrinum Italici sermonis interpretem sibi postularet. Tantum equidem dialectorum discrimen tam exiguo inter Bononiam Florentiamque intervallo. in reliquis Italiæ partibus, inter se remotioribus, quid fiat, cuivis Italiam ingresso haud incompertum. Ad eumdem igitur modum CELTARUM quoque olim lingva in varias διαλέκτους, sive in varia ἰδιώματα fuit distincta. unde Tacitus, ut antè dictum, Æstiorum lingvam differre à ceterorum Germanorum lingvâ, propiúsque ad Britannicam accedere dixit: & Strabo Aquitanicam Hispanicæ similiorem adfirmavit. hinc idem auctor, lib. III, de ipsis Hispanicis ita scribit: Καὶ οἱ ἄλλοι δ' Ἴβηρες χρῶνται γραμματικῇ, οὐ μιᾷ ἰδέᾳ· οὐδὲ γὰρ γλώττῃ μιᾷ. id est: *Vtuntur & reliqui Hispani grammaticâ, non unius omnes generis: quidpe ne unâ quidem lingvâ.* & de universis Gallis Cæsar in principio mox commentarii primi, de bello Gallico; *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur. hi omnes lingvâ, institutis, legibus, inter se differunt.* Hanc differentiam egregiè aperit Strabo, initio libri IV. Οἱ μὲν δὴ, inquit, τριχῆ διῄρουν, Ἀκυιτανοὺς, καὶ Βέλγας καλοῦντες, καὶ Κέλτας. τοὺς μὲν Ἀκυιτανοὺς τελέως ἐξηλλαγμένους, οὐ τῇ γλώττῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν, ἐμφερεῖς Ἴβηρσι μᾶλλον, ἢ Γαλάταις. τοὺς δὲ λοιποὺς Γαλατικὴν μὲν τὴν ὄψιν, ὁμογλώττους δ' οὐ πάντας, ἀλλ' ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις· καὶ πολιτεία δὲ, καὶ οἱ βίοι μικρὸν ἐξηλλαγμένοι εἰσίν. hoc est: *Quidam Gallos tripartitò diviserunt, in Aquitanos, Belgas, & Celtas. horum Aquitanos à ceteris planè differre ajunt, non lingvâ modò, sed & corporibus, Hispanis, quàm Gallis, similiores. reliquos Gallico quidem esse vultu, non eâdem tamen uti lingvâ; sed quosdam nonnihil diversitatis habere in lingvis: formâ quoque reipublicæ, & vitæ ratione nonnihil differunt.* En, παραλλάττει, ait, ἐνίους ταῖς γλώτταις μικρὸν, id est, *nonnihil*, sive, *parum*, atque *exiguum quosdam lingvis differre*, seu *discrepare*. quod idem de omnibus in universum Celtis, Hispanis, Gallis, Germanis, atque Britannis, rectè tu intellexeris. Nec quidquam te moverint, cùm aliorum, tùm Joannis Bodini maximè argumenta, in methodo historiarum in contrariam partem conscripta. Unos ille Gallos rectè Celtas fuisse dictos, pluribus operosisque probare nititur argumentis, quæ suprà convulsi. tandem, *Lingva quoque Germanorum*, inquit, *à Celticâ plurimum differebat: tametsi Lazius eodem errore scripsit, Celticam, & Germanicam unam fuisse.* Nihilo minùs tamen paullo pòst ita ait: *Sed tamen non minùs Germanicæ lingvæ Celtica conveniebat, quàm Gallicæ.* Scilicet modò negat, modò adfirmat rem eamdem Bodinus. Si Celtica lingva, quam Gallicam vult ipse, non minùs Germanicæ quàm Gallicæ lingvæ congruebat; quo jure Gallicam à Germanicâ, Germanicam à Celticâ separet, haud video. *Cur enim Tacitus*, inquit Bodinus, *Gothinos origine Gallos esse diceret, non Germanos; quòd lingvâ Gallicâ uterentur?* Nempe, quia differebat Gallica à Germanicâ, dialecto, ut suprà ostensum, non genere. Cur namque Saxonem aliquis hodiè sive Hollandum in intimâ Sveviâ, seu Bojariâ deprehendens, non negaverit esse Svevum, aut Bojarium; sed Saxonem, vel Hollandum ex lingvâ adfirmaverit? Cur non in Franciâ Provincialem, aut Vasconem, aut Burgundionem Lutetiæ deprehendens, ex sermone negaverit esse Parisium? Si veteres illi Germanorum populi, Hermunduri, Catti, Narisci, Marcomanni, & alii ab inferis nunc redirent; certè, quantum ex antiquis libris, regumque ac principum diplomatibus perspicitur, Svevos nostros, Francos, Hassos, Bojarios, Austrios, ac Misnios, veteres illorum sedeis nunc incolenteis, haud perciperent. At quid inde sequeretur? aut illos quondam Germanicè non loquutos, aut nostros nunc homines Germanicè non loqui? Neutrum profectò: nullo modo. variantur quidpe omnium lingvarum dialecti, ut locorum, sic temporum diversitate. Sed ne arbitreris, Tacitum illic voce *lingva* non dialecti solummodò in sermone, verùm generis omnino diversitatem intellexisse; en aliud habet ejusdem vocis exemplum in lib. IV historiarum: ubi de Batavorum, Rheni insulam colentium, rebellione narrans; *Missi*, inquit, *ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingvâ, virtute, par Batavis.* En, Caninefatum gens par erat Batavis, origine, ac lingvâ. Batavi autem progenies Cattorum, trans Rhenum colentium; ut testatur idem auctor, eodem libro paullo antè, & item in libro de

Germaniâ. Cattorum igitur lingva quæ aut qualis fuit? an non Germanica? Omnino. At si Germanica; cur Caninefates Batavis magis & Cattis pares erant lingvâ, quàm reliquis Germaniæ populis? Scilicet, quia diversæ erant in Germanorum lingvâ, pro diversitate notionum, dialecti. Caninefates autem ac Batavi Cattorum utebantur dialecto. Verùm miratur Bodinus, *cur Ariovistus Germanus propter diuturnam annorum* XIV *consvetudinem, quam habuerat in Galliâ, Gallicè loqui didicisset.* Quid? an Bodinus credidit, Ariovistum, quamquàm barbarus fuerit homo Germanus, cui *literarum secreta* (ut inquit de universis Germanis Tacitus) ignota, XIV annorum spatio opus habuisse ad perdiscendam unam lingvam Gallicam? Haud puto. neque verò id Cæsar adfirmat. Ejus verba, in primo belli Gallici commentario, hæc sunt: *Commodissimum visum est, C. Valerium Procillum, C. Valerii Caburii filium, summâ virtute & humanitate adolescentem, & propter lingvæ Gallicæ scientiam, quâ multâ jam Ariovistus, longinquâ consvetudine, utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere.* En; non, addidicisse Ariovistum per XIV annos Gallicam lingvam, tradit Cæsar; sed, propter longinquam consvetudinem cum Gallis Celtis (quæ tertia pars Galliæ Comatæ Cæsari) in quibus annos XIV commoratus erat, multùm eâ usum fuisse. & quia nullam aliam, neque Latinam Romanorum, neq; Græcam Gallorum, quam à Massiliensibus habebant, callebat Ariovistus; Valerium Procillum, non Romanum, sed Provincialem ex Galliâ Braccatâ, sive Narbonensi, ad eum misit Cæsar. qui tamen haud dubiè & ipse Gallicam illam Ariovisti, usu addidicerat; si Gallos omneis inter se, ut institutis ac legibus, sic lingvis discrepasse, tùm Straboni, tùm ipsi Cæsari credimus. Porrò Bodinus ita argumentatur: *Cur divus Hieronymus Galatas Asiæ populos eâdem lingvâ, quâ Treveri, quos Tacitus Gallos adpellat, locutos scripsit, non Germanicâ?* Itane? Gallos adpellat Tacitus Treveros? ubi quæso? in annalibus? historiis? an alibi? Certè in annalibus atque historiis quamvis inter Belgas recenseat Treveros; tamen numquàm Gallos vocat. Belgas verò plerosque à Germanis fuisse ortos, an non ex Cæsaris comment. II didicisse poterat Bodinus? an, qui de Gothinis in libro Taciti de Germaniâ legerat, de Treveris, eodem in libro memoratis, ignorare poterat? Haud opinor. Hoc igitur, præ nimio in Francogallos suos studio, cur malitiosè aut subdolè reticuit, vel dissimulavit? *Quæ nationes*, inquit Tacitus, *è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & paullo pòst: *Treveri, & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur.* De Treveris heic non magis dubitat Tacitus, quàm de Nerviis; quos Germanos fuisse, disertè testatur Strabo, lib. IV. Galatæ igitur, Asiæ populi, si eâdem lingvâ loquuti sunt, quâ Treveri, id est, Trevericâ dialecto, Germanicè certè, seu Celticè loquuti sunt. Ceterùm divus Hieronymus Galaticam in Asiâ lingvam Trevericæ comparavit dialecto, in prooemio commentationum in epistolam divi Pauli ad Galatas, non quia hæc omnium Gallicarum Galaticæ erat simillima; sed quia eam maximè notaverat in Galliâ, quum aliquamdiu Treverorum Augustæ egisset, ut patet ex epistolâ ejus VI, ad Florentium perscriptâ. Quamquàm, quantum fuerit inter Galaticam in Asiâ & Trevericam in Galliâ, lingvas discrimen, satis disertis, in dicto prooemio, testetur verbis, quæ sunt hujusmodi: *Galatas, excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam lingvam eamdem penè habere, quam Treveros. nec referre, si aliqua exinde corruperint; quum & Afri Phœnicum lingvam nonnullâ ex parte mutaverint; & ipsa Latinitas, & regionibus quotidiè mutetur, & tempore.* Denique, maximum heic nobis validissimumque objicere videtur argumentum Hotomannus, & ipse Francogallus, ex Svetonio petitum. is enim de Caligulâ, in vitâ ejus, sic scribit: *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, &, ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit, ac seposuit ad pompam; coëgitque non tantùm rutilare & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.* Magnum sanè hoc etiam mihi primo intuitu videbatur argumentum. verùm mox, ubi diligentiore manu excutere cœpi, perquàm inane irritumque deprehendi. Quid? lingvam Germanicam voluit Caligula? Habuit in Galliâ Tribocchos, Nemetas, Vangionas, Treveros, Nervios, Bethasios, Sunicos, Ubios, Gugernos, Menapios, Taxandros, Batavos, Caninefates; à quibus etiam ea Belgicæ pars *Germania Cisrhenana* fuit dicta. &, si horum fortè quidam nonnumquàm Galli fuerint adpellati; tamen Batavi cùm à plerisque aliis, tùm ab ipso Svetonio paullo antè Germani vocantur. Potuit igitur, si non ex reliquis illis, saltem ex his quosdam ad triumphi pompam delegisse. Verùm ex hoc ipso Svetonii testimonio satis clarè liquet, certam aliquam Cajum spectasse dialectum: eamque haud dubiè Frisicam; quia hanc gentem bello se vicisse ementiebatur. At satis apertis, satisque dilucidis suprà demon-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

demonstratum puto documentis, unam eamdemque fuisse lingvam inter Germanos, Britannos, Gallos, atque Hispanos: quam in universum communi vocabulo haud malè CELTICAM dixeris, à CELTARUM gente; cujus parteis fuisse nationes prædictas, ex eâdem lingvâ ceu argumento probatur validissimo.

Cæterùm PANNONIOS quoque, qui veteris Illyrici, inter Istrum & mare Adriaticum Alpeisque protensi, pars maxima fuerunt, eamdem habuisse lingvam Celticam, ceu & ipsos partem quondam Celtarum, ex Taciti libro de Germaniâ clarissimo indicio perspicitur. *Vtrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est.* & posteà eodem libro: *Osos Pannonica lingva coarguit non esse Germanos.* Magnam certè fuisse, necesse est, similitudinem inter duas hasce lingvas, Germanicam atque Pannonicam, quum dubitet auctor, Osi Pannonicæ, an Germanicæ genti adscribendi sint. nam si Osorum lingva à Germanico sermone toto genere, non dialecto tantùm, fuisset diversa; faciliùs dubium hoc solvi potuisset. Quia tamen Araviscorum dialectus Pannonicæ lingvæ, quàm Germanicæ erat propior; ab Araviscis Osos, non ab Osis Araviscos, profectos posteà judicavit. At verò neque ipsi Pannonii uno inter se utebantur sermone sive eâdem omnes pariter dialecto. quidpe adeò Araviscorum dialectus à reliquis Pannoniorum variis idiomatibus discrepabat, uti his solis, ex omnibus Pannoniis, Osi lingvâ comparari potuerint. Gallicæ profectò lingvæ in tantum par fuit lingva Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum scriptores Scordiscorum ac Pannoniorum conditores, duos fuisse fratreis tradiderint, Scordiscum & Ponnonium, Autaris filios, Illyrii nepoteis; ut testis est Appianus in Illyricis: alii verò Scordiscos Gallico generi adseruerint; λείψανον, ut narrat Athenæus lib. VI, cap. V, τῶν μετὰ Βρέννου στρατευσαμένων ἐπὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον Γαλατῶν· *reliquias Gallorum, qui Brenni ductu oraculum Delphicum armis petierunt.* Βαθανάτιος δέ τις, ut inquit idem auctor, ἡγεμὼν αὐτοὺς διῴκισεν ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους· id est; *Bathanatius quidam, dux eorum, in agris circa Istrum eos collocavit.* Videlicet in ipsis Pannoniorum finibus, inter Savum & Istrum flumina, quà ea confluunt. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum, vicorumque vocabula; ut infrà ostendam.

Parteis hinc aliæ veteris Illyrici fuêre VINDELICI atque NORICI, Pannoniis contermini. Horum quoque lingvam non genere, sed specie tantùm, id est, dialecto diversam fuisse à Germanorum sermone, facilè demonstrari potest. Jul. Cæsar, sub finem comment. I de bello Gallico, Ariovistum tradit, Marcomanorum regem, in Galliâ tunc quartumdecimum annum agentem, uxorem habuisse *Noricam, regis Vocionis sororem; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Hanc certè, si externi ac diversi prorsus fuisset generis, neq; frater homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, sed ultrà etiam in Galliam, nuptum misisset; neque ipse Ariovistus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum nostrorum, ambivisset. Lingvarum verò similitudo, & ejusdem gentis Celticæ consangvinitas adfinitatem hanc Ariovistum inter atque Vocionem conciliavit. M. Agrippa, &, post eum, Pomponius Mela, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt; ut infrà, cap. XI, ostendetur. Causa illis nulla alia esse potuit, nisi eadem lingvarum morumque similitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermanos.* quod sanè parum rectè ritéve facturus erat, si Vindelicos planè alieni à gente Germanorum habuisset generis. nam quomodò illi esse poterant *Semigermani*, à Germanorum finibus, Helvetiâ Vindeliciâque intercedentibus, longè dissiti. At quia Vindelici ac Norici Illyricæ fuerunt gentes; quod suo loco satis certis probabo argumentis: dubium nullum esse potest, quin ipsorum quoq; lingva eadem fuerit cum Pannonicâ; dialectis tantùm discrepans. Ceterùm, ad finem hujus operis pluribus validissimisque argumentis, vetustissimorumque auctorum testimoniis ostendam, omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici*, ac *Lepontii*, dein *Salassi, Taurini, Centrones, Veragri, Seduni, Nantuates*) unius ejusdemque fuisse gentis, qui communi in universum vocabulo Græcis ac Latinis dicebantur TAURISCI, sibi ipsis *thi Taurischon*; adpellatione ex Alpium desumtâ nomine, quo in commune hodiéque nonnullis Germanis adpellantur *Taurn.* Unde rectè Livius Veragros vocavit *Semigermanos*: nempe, quia horum lingva Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infrà patebit; Vindelicos quoque ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuisse opidorum, vicorumque vocabula.

Caput VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem gentis CELTICAE, *ab Aschenaze propagatæ, fuisse nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.*

VNAM eamdemque habuisse inter se lingvam Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, postquàm pluribus veterum scriptorum testimoniis probatum est; nunc etiam ex propriis singularum nationum privorumq; hominum nominibus, quæ omnibus prædictis quinque gentibus fuêre communia, idem ostendere conabor.

Ac primùm, nationum vocabula quod attinet, haud leve fuerit ejus rei documentum, quòd multa terminata sint in ON; quæ Græci Romanique suis lingvis formarunt in ONES, ONI, & ONII. ut in Hispaniâ, *Vergones, Vectones, Pelendones, Autrigones, Vascones, Berones, Ilercaones.* in Galliâ, *Santones,* sive *Santoni*; *Pictones, Turones,* sive *Turoni,* & *Turonii*; *Rhedones, Suessones, Senones, Lingones, Ambrones, Brannonii* in Alpibus, *Centrones, Agones, Acitavones, Calucones.* in Vindeliciâ, *Vennones.* in Germaniâ Cisrhenanâ, *Vangiones, Eburones, Centrones, Sveconi.* in Britanniâ, *Dumnonii, Vennicones, Caledonii, Creones*; & universa Britannorum gens *Britones.* in Germaniâ Transrhenanâ, *Iubones, Frisones, Catulcones, Francones, Saxones, Sigulones, Semnones, Caviones, Suardones, Nuitones, Lugiones, Gotones, Burgundiones, Teutones,* sive *Teutoni, Hilleviones, Sveones, Lappiones, Istævones, Ingævones.* quæ cuncta antiquis Celtis fuêre in ON; *thi Frison, thi Frankon, thi Saxon, thi Goton*; & sic reliqua: quæ nunc efferimus per EN. Ad eumdem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hispaniam, Galliam, Britanniam, & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in ANI, ENI, INI, & UNI, eamdem analogiam habuêre apud Celtas, variis tantùm nationum dialectis in varias istas vocaleis distinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in EN, olim variè elata fuisse per omneis vocales AN, EN, IN, ON, & UN, antiqua monumenta docent. Atque hinc est, quòd insulani illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus sunt *Britanni*, Βρεττανοὶ, aliis dicantur *Britani*, maximè verò Græcis Βρεττανοί· & nonnullis *Britones*, Βρίττωνες, sive Βρίττονες. qui haud dubiè ipsis Celtis dicebantur *thi Britton*, & *Brittan.*

Alia fuit vocabulorum terminatio in MAN, quæ vox hominem, seu virum significat. unde in Galliâ *Cenomani*: in Germaniâ Cisrhenanâ *Pæmani*; qui, unà cum IV aliis exiguis nationibus, primi dicti fuêre *Germani*; vocabulo non à Germanis, sed à Gallis invento, ut suo loco ostendetur. in Germaniâ Transrhenanâ *Marcomani*; & qui in horum sedes successerunt, Galli *Alemani.* qui populi omnes rectè etiam per geminum NN scribuntur, *Germanni, Marcomanni, Alemanni, Pæmanni, Cenomanni.*

Alia hinc terminatio fuit in AC, sive ACH; quæ Romani formaverunt in ACI, Græci nonnumquàm in ACÆ, & ACES. in Hispaniâ, *Orniaci, Arevaci, quibus nomen dedit fluvius Areva,* teste Plinio, lib. III, cap. III: Ptolemæo sunt Ἀρευάκαι· Appiano in Hispanicis Ἀρουάκκοι. in Britanniâ, *Segontiaci, Carnonacæ.* in Galliâ, *Rauraci, Bellovaci.* in Germaniâ Cisrhenanâ, *Levaci.* in Germaniâ Transrhenanâ, *Marsaci,* & *Mattiaci.* in Norico, *Sevaces.* qui omnes Celticâ lingvâ dicti fuêre *thi O'rnacker, A'rWacker, Bélwacker, Léwacker, Márfacker, Máttacker, SéWacker*: vel, aliâ dialecto, *O'rnacher, A'rWacher, BélWacher, Léwacher, Mársacher, Máttacher, Séwacher.* quamvis ultimam quoque syllabam fuisse tunc crassam credo in A. Ejusdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in IC, sive ICH: quæ Græci Romanique formarunt in ICI, & ICES. unde in Britanniâ *Ordovices*, in Galliâ *Eburovices, Lemovices, Brannovices, Mediomatrices,* sive *Mediomatrici*; & qui suprà *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici.* qui iidem nonnullis *Rauriaci*, quemadmodùm *Orniaci, Mattiaci.* quod idem in opidorum quoque & vicorum adpellationibus usurpatum fuisse, infrà ostendam. Quin & *Durotriges* in Britanniâ, & *Bituriges* in Galliâ, *Caturiges*que in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuisse videntur. nam quum ejusmodi vocabula Gallis, Græcè loquentibus, scriberentur primo singularis numeri casu in ιξ· obliqui inde facti sunt in ικος simul atque ιγος, ut mox infrà in privorum hominum nominibus docebo.

Alia

Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibusdam vocibus primitivis formabantur in ISCHON, sive ISKON; quæ nunc efferimus in ISCHEN, & ISKER: Græci & Romani olim in ISCI, & ISCÆ. unde universa gens nostra *Theutisci*; & nationes in eâ duæ, *Narisci* & *Cherisci*, sive *Cherusci*, & *Cheruscæ*: gentes universæ Alpinæ *Taurisci*: in Alpibus *Rigusci*, sive *Riguscæ*. in Pannoniâ *Aravisci*: & in eamdem regionem transgressi Galli *Scordisci*, sive *Scordiscæ*. in ipsâ Galliâ, *Vibisci*. in Hispaniâ, *Carisci*: qui Ptolemæo dicuntur *Caristi*; quemadmodùm ipsi quoque *Narisci* quibusdam Græcis dicti fuêre *Naristi*, & *Naristæ*; *Taurisci*, *Tauristi*, & *Tauristæ*; ut suo loco patebit. Hi omnes Celticâ lingvâ dicebantur, *thi Theutischon*, *Narischon*, *Cherischon*, *Taurischon*, *Rigischon*, *Arwischon*, *Schordischon*, *VVibischon*, *Carischon*.

Alia deinde fuit terminatio in ONTZ, sive UNTZ: quæ Romani Græcique formaverunt in ONTII, & UNTII. unde in Hiberniâ *Voluntii*: in Alpibus *Ebroduntii*, *Vocontii*, *Sogiontii*, *Vediontii*, *Lepontii*: in Norico *Ambisontii*.

Alia item fuit terminatio in AW: quam Romani formarunt in AVI. unde in Hispaniâ *Lemavi*: in Germaniâ Cisrhenanâ *Batavi*: in Germaniâ Transrhenanâ *Chamavi*. qui omnes Celticâ dicebantur lingvâ, *thi Lemawer*, *Batawer*, *Chamawer*.

Atque equidem nescio, an non unam eamdemque vocabulorum analogiam habuerint in Hispaniâ *Murbogi*, & in Galliâ Asiaticâ *Tolistobogi*. item in eâdem Hispaniâ *Artabri*, *Cantabri*; & in Germaniâ *Sigambri*, *Cimbri*.

Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis per Hispaniam, Galliam, atque Germaniam efferuntur in AR, ER, OR, & UR. ut in Hispaniâ, *Brecarii*, *Cæpori*: in Hyberniâ, *Vellabori*, *Auteri*: in Britanniâ, *Silures*: in Galliâ, *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germaniâ Cisrhenanâ, *Treveri*: in Alpibus, *Viberi*: in Germaniâ Transrhenanâ, *Tencteri*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Chassuarii*, *Ansibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*. nam hodiéque ejusmodi nationum opidanorumque vocabula per easdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipsarum nationum vocabulis.

Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipsa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis fuisse communia, haud paucis exemplis, documentisque ostendi potest. Livio, lib. XXXVIII, Tolistobogiorum, Gallicæ in Asiâ gentis, memoratur regulus *Lutarius* nomine. Cæsari, Gallici belli comment. VII, & VIII, Cadurcorum refertur princeps, eodem nomine, nisi quòd leviter aliâ dialecto variato, *Luterius*: & eodem itidem nomine Straboni, lib. IV, Bituiti Arvernorum principis, sive regis filius. cujus tamen illic nomen, ut & ipsius Bituiti, vitiatum legitur Λουέριος, pro Λουτέριος. Hoc vocabulum Procopius Gothicar. rer. lib. I, formans Λεύδερις, Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. Agathias verò, lib. I, idem formans Λεύθαρις Alemannorum quemdam principem eo refert. In Francorum gente sæpenumerò idem nomen variis auctoribus variè refertur, *Lotarius*, *Lotharius*, *Hlotarius*, *Hlotharius*, *Chlotarius*, & *Clotarius*. cujus variationis ratio hæc est; quòd antiquis illis Celtis, quemadmodùm compluribus aliis per omnem terræ orbem gentibus, adspiratio H, etiam ante consonanteis, valdè fuit vulgaris: eaque densata; unde postmodò factum, uti in Græcum X, id est, CH verteretur: ex quo tandem Romani adspirationem rejicientes, nudum fecêre C. quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, sed in multis etiam aliis apud rerum scriptores adparet: quorum nonnulla suis locis hoc in opere referentur. Prædictum nomen *Luter*, in catalogo propriorum nominum, quem doctissimus vir Goldastus in Alemannicarum antiquitatum tomo secundo edidit, legitur variè, *Luithere*, *Liutor*, *Lodhari*, & *Hlothari*. Hodiè idem nomen adhuc frequens est in quibusdam Germaniæ partibus *Lüder*.

Eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps est *Litavicus*. quod nomen nemo, nisi durissimi cerebri homo, negaverit, quin idem sit, quod etiam nunc vulgò in omni Germaniâ dicimus *Lutwich*, *Ludwick*, & *Lodewick*; sive, ut Dani scribunt, *Ludvik*, & *Lodvik*. Hoc in prædicto catalogo scribitur, *Liutwic*, *Liutwig*, *Ludawic*, *Ludwihc*, & *Hludovvic*. nam & hoc per adspirationem apud auctores variatur, *Ludovicus*, *Lodovicus*, *Hludovicus*, *Hlodovicus*, *Chlodovicus*, *Chlodoveus*, *Clodoveus*.

Nomen nunc est vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *VVilhelm*, *VVillem*, *VVellem*; Anglis verò *VVilliam*, Gallis *Guillaume*, Italis *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè scribitur, *VVilhelmus*, *Gvilhelmus*, *Gvilhermus*, *Gvillermus*, *VVillermus*. apud Nicetam Choniaten, rer. gestar. Manuelis Comneni lib. V, dicitur Γιλίελμος. apud Annam quoque Comnenam, Alexiados lib. I, variatum legitur, Γιλίερμος, Γιλίελμος, Γουλίελμος. Posteriores id maluerunt dicere Ἵλερμος. Priscis hoc quoque

quoque Hispanis, ut Celticæ gentis parti, fuisse commune, disco ex Livio. huic quidpe, lib. XXXV, refertur Hispanicæ cujusdam gentis rex *Hilermus*.

Treveri fuerunt Germanica natio cis Rhenum, in Gallico solo, ut suo loco patebit. in his Cæsar principem memorat, comment. V, cui nomen *Cingetorix*. eodem verò nomine principem quemdam refert Britanniæ, in eodem commentario. Hoc idem esse nomen, quod in suprà dicto catalogo scribitur *Cundrigi*, *Cunterich*, & *Gunderich*; hodiéque in Germaniâ dicitur *Günterich*; nemo dubitaverit, cui constiterit, terminationem istam Cæsaris in IX, ipsis Celtis fuisse in ICH. Falsum est, quod Glareanus ad primum Cæsaris commentarium docet, ejusmodi Gallorum nomina Græcis literis perscripta fuisse in X, id est, Latinorum CH: Cæsarem verò eam literæ formam retinuisse in Latinâ eorumdem nominum formatione; quamvis planè alienus fuerit factus sonus, in Græcum scilicet Ξ. Multo veriora eâ de re me posse docere puto. nempe, quum Galli, Cæsaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ scripserint linguâ; ejusmodi quoque nomina in Græcum formaverunt modum; quemadmodùm nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus. hinc illis adsumtum est in nominativo casu, pro germano genuinoque suo CH, Græcum Ξ: à quo obliqui formabantur in Γ; quod prope X, sive CH accedebat: vel etiam in K; quod magis etiam adpropinquabat. Sic Dioni, lib. XXXVIII, genitivus casus est Ὀρκετόριγος, & lib. XL, Ἀμβιόριγος, & Οὐερκιγγετόριγος· à nominativis Ὀρκετόριξ, Ἀμβιόριξ, Οὐερκιγγετόριξ quod Plutarcho in Cæsare est Οὐεργεντόριξ· & epitomatori Livii, lib. LXXXVII, *Vercingentorix*. Cæsar, eamdem vocabulorum formationem servans, Latinè fecit *Orgetorix*, *Ambiorix*, *Vercingetorix*: & obliquo casu, *Orgetorigis*, *Ambiorigis*, *Vercingetorigis*. Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inscripsit, in Asiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σινόριξ· à quo obliquum casum facit Σινόριγος. Cæsari, comment. III, Unellorum rex est *Viridovix*, & obliquo casu *Viridovice*. Tacitus, annal. IV, villam memorat Frisii cujusdam *Cruptoricis*. quod & ipsum nomen rectum casum nullum alium habuit, nisi *Cruptorix*; quemadmodùm κύλιξ, κύλικος; πέρδιξ, πέρδικος· *calix*, *calicis*; *perdix*, *perdicis*: vel potiùs ut *radix*, *radicis*; *felix*, *felicis*. Posterioris sæculi scriptores ejusmodi Celtarum nomina propiùs genuino gentis sono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in CHUS; &, abjectâ, ut suprà notatum, adspiratione, in CUS. Hinc nomen, quod Tacitus, annal. XIII, in Frisiorum principe refert *Malorix*, sive, obliquo casu, *Malorige*; Ammianus, lib. XXV, facit *Malarichus*, & paullo pòst *Malaricus*. hinc item nomen, quod Cæsar comment. V, & Dio loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in catalogo suprà dicto est *Ambricho*, & Nicetæ Choniatæ, de Isacii Angeli imperio lib. II, in Alamannorum principe Ἀμέριχος: vulgò nunc *Aimerich*, *Eimerich*, & *Emmerich*. apud Livium, lib. XXV, & XXVI, Hispanorum dux est, *Mericus* nomine: quod & ipsum idem ego esse crediderim cum illo. saltem *Maricus*, Boji cujusdam Galli nomen, apud Tacitum histor. lib. II, non fuerit aliud ab isto. Ceterùm Straboni, lib. VII, Sigambrorum in Germaniâ princeps memoratur Δευδόριξ, *Deudorix*. id nomen inferioris sæculi scriptoribus, Procopio, Agathiæ, & aliis, dicitur Θευδέριχος, *Theuderichus*. Eidem Straboni, lib. XII, Asiaticorum Gallorum in Comanâ regione princeps refertur Ἀδιατόριξ; nescio an eodem nomine. nam vocabulum *Theuth* variè, pro multiplici dialectorum ratione, formatum fuisse in *Theud*, *Theut*, *Deud*, *Deut*, *Thiat*, *Diat*, & complura alia vocabula, infrà docebo. hinc etiam Witichindo, histor. Saxon. lib. I, idem nomen dicitur *Thiadericus*. Apud Orosium, lib. V, cap. XVI, Cimbrorum, in Italiâ à Mario Catuloque cæsorum, rex memoratur, ex illius temporis monumentis, *Cesorix*. hoc nomen posterioris ævi scriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus*, *Gezerichus*, *Geserichus*, & *Genserichus*. Omnino igitur statuendum, cuncta illa Gallorum, Britannorum, Germanorumq; nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in ΙΞ, Latinè in IX, ipsis istis gentibus fuisse prolata in ICH, vel aliâ dialecto in IK; ut hodiéque uterque modus apud Germanos obtinet. Præter jam dicta, reperiuntur & ista apud auctores: Apud Orosium, dicto loco, alius Cimbrorum rex *Bojorix*: & eodem nomine, apud Livium lib. XXXIV, Bojorum dux in Galliâ. apud Strabonem, lib. VII, Sigambrorum dux Βαιτόριξ, *Bætorix*. apud Cæsarem, comment. I, *Dumnorix*, & comment. VII, *Eporedorix*; Æduorum principes. quorum hoc ipsis Gallis fuisse arbitror *Pferdereich*, vel *Pferderich*, & aliâ dialecto *Perderik*. nam Plinius, lib. III, cap. XVII, ita scribit: *Opidum Eporedia, Sibyllinis libris à populo Romano condi jussum. Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocant.* Apud Polybium, lib. III, Hispanorum nobilissimus est ὁ Ἀβίλυξ· à quo obliquum casum facit τὸν Ἀβίλυγα. In ICHUS,

atque

atque ICUS formata, innumera passim reperias apud inferioris sæculi auctores, Græcos pariter atque Latinos. Sed & vetustissimi auctores nonnulla in ICUS retulerunt. apud Orosium, suprà dicto loco, Cimbrorum rex memoratur *Claudicus*. apud Livium, lib. XL & XLIV, *Clondicus*, dux Bastarnarum, gentis Germanicæ; ut infrà ostendam. apud Appianum, in Hispanicis, Lusitanorum dux *Punicus*. apud Cæsarem, prædictus *Litavicus*: & comment. I, Sequanorum princeps *Casticus*. apud Dionem lib. LX, *Bericus* Britannus.

Porrò alia nominum formatio fuit in ACH, sive, aliâ dialecto, in AK. quæ Romani, quemadmodùm illa in ICH, & IK, formarunt nunc in AX, nunc in ACUS, aliàs in IACUS, nonnumquàm in ACIUS, & interdum in AGUS. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. I, II, & IV, *Divitiacus*, Æduorum princeps: comment. VIII, *Dumnacus*, Andium dux: ibidem *Duracius*, Picto: apud Livium, lib. XXXIV, *Dorulacus*, Bojorum dux. fugitivorum in Italiâ Siciliâque servorum, qui erant Galli simul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus*. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, *Sesithacus*, Cheruscorum princeps. apud Ammianum, lib. XXXI, *Safrax*, Gothorum princeps. In Britanniâ; apud Cæsarem, comment. V, *Segonax*, Cantii ex parte rex. apud Tacitum, annal. XV, & apud Dionem lib. LX, *Caractacus*, rex Britannorum. apud eumdem Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Galgacus*, Britannorum dux: & annal. XIV, *Prasutagus*, Icenorum, Britannicæ gentis, rex. In Hispaniâ; apud Appianum, in Hispanicis, *Audax*. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in libro de feminarum virtutibus, Πορηδόραξ, *Poredorax*: quod idem est cum illo *Eporedorix*.

Alia hinc propriorum nominum formatio fuit in MAR, sive, variantibus dialectis, MER, & MIR. quam Græci Latinique suis lingvis formarunt in *marus*, *merus*, *mirus*, *meres*, *miris*, & item *marius*. Hinc Livio, lib. XXIV, Gallorum in Hispaniâ militantium regulus *Civismarus*: & lib. XXXVIII, Asiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus*. & Cæsari, comment. V, Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè Dioni, lib. XL, Ἰνδουτιόμαρος. eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps *Virdumarus*; seu, ut variant exemplaria, *Viridumarus*, *Viridomarus*. eodem hoc nomine apud Livii epitomatorem lib. XX, ac Jornandem, de regnorum successione, item apud Florum, lib. II, cap. IV, narratur Gæsatarum, Gallicæ gentis, rex, à Claudio Marcello victus. Ciceroni, in divinatione in Q. Cæcilium, & in Verrem lib. II, *Egritomarus*. idem Propertio, lib. IV, eleg. XI, dicitur *Virdomarus*, in his versibus:

Claudius at Rheno trajectos arcuit hostes,
Belgica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rheno jactabat ab ipso.

Apud Plutarchum, in Romulo, & item in Marcello, vocatur Βριτόμαρτος, *Britomartus*: nescio an satis sine mendo, pro Βριτόμαρος, *Britomarus*; quo vocabulo Florus quoque, dicto loco, alium Gallorum ducem, ab Æmilio victum, refert. sed puto per errorem, ut multa alia; quum idem fuerit, qui aliis auctoribus dicitur *Viridomarus*. Plutarchus equidem ipse Βριτόμαρτος scripsisse potuit, ex monumentis antiquiorum scriptorum, qui *Britomartum* hunc Gallum adpellarunt eodem ferè vocabulo, quo nympha, Dianæ cara socia, vocata est *Britomartis*. At genuina Celtarum vox fuit *Wirthmar*. unde Latini literam W verterunt in confinem V, & Θ in adfinem Δ; Græcorum verò quidam in adfinem T. Hunc equidem *Viridomarum* Belgam facit Propertius, Rheni adcolam. at è diverso Polybius, lib. II, Gallos Gæsatas, quorum ille rex, seu dux fuit, Alpium & Rhodani in Galliâ facit adcolas. cujus profectò fides eo potior, quo ipse illi sæculo propinquior, quàm Propertius. Atque equidem quis istud crediderit; *Rheno trajectos arcuit hosteis?* quippe si cis Rhenum in Galliâ Belgicâ fuerunt: nihil opus illis erat Rhenum trajicere in Germaniam, ut Italiam & Padum amnem à suis sedibus peterent. si verò trans Rhenum fuêre in Germaniâ: non opus habuerunt in Galliam transmittere, Italiam petituri. nec rectè tunc Belgas dixeris. Quapropter lubrica heic, & fallax fuerit fides Propertii. rectiùs ita scripsisset:

Claudius at Rhodano trajectos arcuit hostes,
Gallica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rhodano jactabat ab ipso.

Sed hæc extra institutum. referre tamen placuit, quia perperam hanc Viridomari gloriam Rheno à quibusdam adscribi video. De cetero apud Cæsarem, comment. VII, legitur Nitiobrigum in Galliâ rex, *Teutomatus*. cujus nomen ego omnino à Cæsare perscriptum fuisse puto, *Teutomarus*. Id à Witichindo, lib. I, in Germanicâ gente dicitur *Thiatmarus*: ab Adamo Bremensi, *Thiadmarus*: in historiâ archiepiscoporum Bremensium, *Thietmarus*: in

suprà

ſuprà dicto catalogo nominum propriorum, *Thietmar*, & *Thiotmar*. hodiéque vulgare in Germaniâ nomen eſt *Dietmer*. Ammiano; paſſim in hiſtoriâ, narratur Alemannorum rex *Vadomarius*. Adamus Bremenſis habet quemdam *VVithmarum*: & Ammianus, lib. XXXI, Greutingorum, Gothorum partis, regem *Vithimirim*. Eidem auctori, lib. XVI, eſt *Chodomarius*; lib. XVII, *Suomarius*; & lib. XXIX, *Fraomarius*: omnes Alemannorum reges. Straboni, lib. VII, & Tacito, annal. I, eſt Cheruſcorum princeps *Segimerus*. huic etiam ibidem, *Ingviomerus*: & eidem, annal. XI, Straboni verò, prædicto libro, Chattorum princeps *Acrumerus*. qui tamen vitiosè apud Tacitum vulgatis in exemplaribus ſcribitur *Catumerus*; & apud Strabonem *Ucromerus*: ut ſuo loco docebo. Ammiano, lib. XXXI, ſunt *Barzimeres* & *Richomeres*; Franci, an Alemanni, haud ſatis diſpicio. Reliqua in MER & MIR deſinentia Germanorum nomina, paſſim apud inferioris ſæculi ſcriptores reperias; maximè verò apud Jornandem.

Alia item nominum terminatio fuit in AL, &, variante dialecto, IL. hanc quoque variè Græci ſimul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud Polybium, lib. X, Hiſpanorum reguli nomen eſt Ἀνδοβάλης, *Andobales*; quod idem Livio, lib. XXVI, & Appiano in Hiſpanicis eſt *Indibilis*, Ἰνδίβιλις. apud eumdem Appianum, eodem libro, eſt Hiſpanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio ſucceſſit. apud Livium, lib. XXI, Bojorum regulus *Matalus*. apud Cæſarem, comment. V, *Taximagalus*, Britannus. apud Tacitum, annal. XIII, *Bojocalus*, Anſiboriorum in Germaniâ dux. apud Polybium, lib. III, *Magilus*, Gallorum Circumpadanorum rex. apud Cæſarem, comment. III, *Adbucillus*, & *Roſcillus*, Allobrogum principes: comment. VII, *Cavarillus* Æduus, & *Celtillus* Arvernus: comment. V, *Carnilius*, Britannus. apud Tacitum, annal XII, *Iubilius*, Hermundurorum in Germaniâ rex.

In IN quoque nonnulla fuiſſe terminata reperio. apud Cæſarem, comment. V, Senonum rex *Cavarinus*. apud Dionem, lib. LX, *Cynobellinus* Britannus. apud Appianum, in Hiſpanicis, latronum in Hiſpaniâ dux *Tanginus*. apud Ammianum, lib. XVII, Alemannorum rex *Vrciſinus*: lib XXXI, Gothorum dux *Alavinus*.

In ON, quemadmodùm gentium vocabula, complura invenio: quæ Græci in ΩN, Latini ſuâ lingvâ formarunt in O; quorum obliqui caſus N adſciſcunt. In Hiſpaniâ; apud Polybium, lib. X, Ἐδέκων, *Edeco*, Hiſpanorum princeps. apud Livium, lib. XXXV, *Corribilo*, nobilis Hiſpanorum regulus. apud Appianum in Hiſpanicis, Ἄμβων, Λεύκων, Διτάλκων, id eſt, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*; omnes Hiſpanorum duces. apud Hirtium, de bello Hiſpanico, *Indo*, Hiſpanorum rex. In Galliâ; apud Cæſarem, comment. I, *Divico* Helvetius: comment. V, *Vertico* Nervius: comment. VI, *Acco*, Senonum princeps: comment. VII, *Gobanitio*, Arvernus; & *Ollovico* Nitiobrix. quod fortè nomen idem eſt cum illo Appiani in Hiſpaniâ *Leuco*. In Galliâ Aſiaticâ; apud Livium, lib. XXXVII, *Orgiago* regulus. qui apud Plutarchum, in libro de mulierum virtutibus, eſt Ὀρτιάγων. In Germaniâ: apud Strabonem, lib. VII, Μέλων, *Melo*, Sigambrorum princeps. apud Tacitum, annal. XII, *Sido*, & *Vangio*, Quadorum reges. apud Ammianum, lib. XXVII, *Rando*, Alemannus. apud Zoſimum, lib. III, Σέμνων, *Semno*, Lugionum dux. apud Dionem, lib. LV; *Pulio*, Germanus quidam eques in exercitu Romanorum. apud Livium, lib. XL, *Cotto*, nobilis Baſtarna. In Illyrico, apud Polybium, lib. II, Ἄγρων, *Agro*, Illyriorum rex. apud Cæſarem, comment. I, *Vocio*, Noricorum rex. apud Dionem, dicto libro, *Bato*, Dalmatarum dux.

In AR, vel ER quoque terminata Celticam originem vel maximè indicant. In his *Lotarius* (quod idem *Leutharis*, & *Leuderis*, & *Luterius*) jam antè dictum eſt. *Dejotarus*, Græcè Δηϊόταρος, Ciceroni, Straboni, Plutarcho, Floro, & aliis auctoribus, celeberrimus Aſiaticorum Gallorum rex. Apud Polybium, lib. III, Κλύαρος, *Clyarus*, ejusdem gentis rex. qui tamen, meâ ſententiâ, lib. VIII, ut refert Athenæus, rectiùs dictus eſt Κάυαρος, *Cavarus*. Apud Livium, lib. XXII, *Ducarius* Inſuber. Apud Strabonem, lib. XII, Σαωκονδάριος, *Saocondarius*, & Βογοδιάταρος, *Bogodiatarus*, Galli Aſiatici: quorum hic Ciceroni, in orat. de haruſpicum reſponſis, & item in orat. pro P. Sextio, dicitur *Brogitarus*. Apud Appianum, in Hiſpanicis, eſt Ἄυαρος, *Avarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. apud eumdem alius Hiſpanus Κάρος, *Carus*. Apud Ammianum, lib. XVII, *Hortarius*, Alemannorum rex; *Arabarius*, & *Viduarius*, Quadorum reges. Apud Cæſarem, comment. I. *Cimberius*, Chattorum dux. Apud Appianum, in Hiſpanicis, Numantinorum fortiſſimus narratur Ῥητογένης, *Retogenes*. hoc idem ego eſſe nomen exiſtimo, quod Procopio, Gothicar. rer lib. IV, in Varnorum gente eſt Ῥαδίγερ· poſterioribus ſcriptoribus *Rodigerus*; in ſuprà dicto nominum catalogo variis dialectis, *Roadger*, *Ruadeger*, *Ruadger*, *Ruadker*, *Ruodeger*, *Ruodger*, *Ruodker*:

Ruodker: nunc verò in Germaniâ, *Rüger*, *Rütger*, & *Rutger*: Anglis *Rodger*; Gallis *Roger*. Nam liquidam R in liquidam N converti, nihil novum est. Sic Strabo quoque, lib. IV, & VII, dixit Τυγένυς, Helveticam nationem; quos rectiùs adpellasset Τυγέρυς; id est, Celticè si loquaris, *thi Züger*, ab opido *Zug*. Certè Appiani Ῥηπογένης nullum aliud est vocabulum, quàm Annæ Comnenæ, Alexiados lib. III, Ῥογλώνης· quo illa Romperti Normanni, Langobardiæ ducis, filium refert, fratrem Baimundi.

In AT quoque fuêre Gallis, ac Germanis, Britannisque communia. In Galliâ; apud Livium, lib. V, *Ambigatus*, Biturigum rex. apud Cæsarem, comment. VII, *Cotuatus*, & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Critognatus*, Arvernorum princeps. apud Dionem, lib. XXXVII, *Catugnatus*, Allobrogum dux. apud epitomatorem Livii, lib. LXI, *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germaniâ Cisrhenanâ; apud Cæsarem, comment. II, *Boduognatus*, Nerviorum, Germanicæ gentis, dux. In Britanniâ; apud Tacitum, histor. III, *Vellocatus*, Britannus. apud Cæsarem, comment. V, *Mandubratius*, Trinobantum princeps. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in dicto libro de feminarum virtutibus, & in eo, qui inscribitur amatorius, *Sinatus*. apud Livium, lib. XLII, *Cassignatus*, Gallorum dux Asiaticorum, qui Eumenem regem in Macedoniam sequebantur. apud Polybium, *Eposognatus*, Tolistobogorum rex. quod nomen apud Cæsarem, comment. VIII, perperàm C interpositum habet; ubi *Epasnactes*, Arvernorum in Galliâ Europæâ memoratur princeps. In Illyrico maritimo; apud Polybium lib. II, item apud Livium lib. XLIII, *Pleuratus* rex, Agronis supradicti pater.

In IT formata hæc sunt: In Hispaniâ, *Amusitus*, Ausetanorum princeps, Livio lib. XXI. In Galliâ, *Bituitus*, Allobrogum rex, Straboni lib. IV, & Floro lib. III, cap. II. eodemque nomine Gallorum in Asiâ rex, apud Appianum in Mithridaticis. apud Polybium, lib. I, *Autaritus*, Gallorum dux. In Germaniâ, *Verritus*, Frisiorum princeps, apud Tacitum, annal. XIII.

His jam adde terminationem in DUN: quæ & ipsa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. unde apud Cæsarem, comment. VII, legitur *Conetodunus*, Carnutum dux: & apud Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud Dionem, lib. LX, in eâdem insulâ *Togodunus* rex.

Cassivellaunus etiam Britannus, apud Cæsarem, comment. V, & *Vergasillaunus* Arvernus, in comment. VII, nescio an non aliquid similitudinis in nominum analogiâ habent. Quin & *Ariovistus*, Germanorum rex, Cæsari, Dioni, Plutarcho, & aliis memoratus, videtur esse eodem nomine cum *Aneroesto*, Gæsatarum Gallorum rege, apud Polybium, lib. II: qui apud Florum, lib. II, cap. IV, variè in variis exemplaribus legitur *Astrionicus*, *Ariobistus*, & *Ariovistus*.

CAPUT VII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis CELTICAE *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuêre communia.*

TERTIA argumenta, quibus probari queat, quinque prædictas nationes unius fuisse ejusdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet; quæ illis fuerunt communia, apud reliquas verò genteis non reperiuntur. Hæc igitur nunc persequamur.

Strabo geographiæ suæ lib. VII, Thracum lingvâ urbem vocari tradit βρίαν· unde opida, Σηλυμβρία, Πολτυμβρία, & Μεσημβρία; quarum hæc antè Μενημβρία: tamquàm Σηλύπολις, Πολτύπολις, Μενάπολις; id est, *Selys*, *Poltys*, & *Menæ urbes*. Eamdem vocem Celtis quoque nostris fuisse communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectâ unâ literâ *g*, *briga*: in quam complura per Hispaniam, nonnulla etiam in Galliâ opida terminata reperiuntur: nihilque aliud eam significare, quàm quod transpositione quadam literarum dicimus *eine burg*, id est, locum septum, ac munitum, sive arcem. Confirmare putant hanc suam opinionem Stephanum de urbibus, haud obscuris verbis, quæ sunt hujusmodi: Βρυτοβρία, πόλις μεταξὺ Βαίτιος ποταμοῦ, καὶ Τυρλετῶν (lege Τυρδιτανῶν.) δηλοῖ ἡ Βρυτόπολιν· τὸ γὰρ βρία τὴν πόλιν σημαίνει, ὡς Πολτυμβρία, Σηλυμβρία. id est: *Brutobria, urbs inter Batim amnem & Turditanos.*

 signifi-

significat autem Bruti urbem. nam hoc notat vox bria; quemadmodùm Poltymbria, Selymbria. In eamdem sententiam cur mea quoque traheretur mens, causa una erat, quòd Ambianorum in Galliâ opidum *Samarobriga*, in quibusdam Cæsaris exemplaribus legebatur *Samarobria*, & apud Sigebertum *Sommonobria.* Verùm mox quàm longissimè ab eâ sententiâ recessi. quippe quum dictam vocem *briga* altiùs meditarer; reperi, omnia pariter per Hispaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam desinentia, ad fluminum ripas esse posita. unde certum mihi fuit indicium, eam nihil aliud significare, quàm *pontem*; quem nunc Germani superiores dicunt *eine brucke*, & *brücke*, inferiores *brügge*, Prussii *brigge*, Angli *bridge*; in quorum hoc D intercessit, ad formandum sonum literæ G, Anglis peculiarem. Accessit his argumentis etiam ea ratio, quòd eadem particula plerumque apud Plinium in Hispanicis, item in tabulâ itinerariâ, & apud Antoninum tam in Hispanicis, quàm Gallicis, effertur per C, *brica.* unde liquet, ut nunc in Germaniâ, sic olim in universâ Celticâ, variè, pro variarum dialectorum ratione, fuisse prolatam: *brica* quidpe probe accedit ad *brücke*. Fidem huic rei magis etiam firmat vocabulum Gallicæ gentis *Allobrogum*, pluribus optimisque auctoribus hoc nomine memoratorum, qui Ptolemæo adpellantur Ἀλλόβρυγες, *Allobryges*; quasi dicas *Albrügger*: Polybio, Plutarcho, Appiano, Dioni, & aliis, Ἀλλόβριγες, *Allobriges*, quasi *Albrigger.* Stephanus: Ἀλλόβρυγες, ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικόν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος καὶ διὰ τοῦ I αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας. Χάραξ δὲ διὰ τοῦ O μικροῦ, Ἀλλόβρογας. οἱ πλείους δὲ διὰ τοῦ I. id est: *Allobryges, gens validissima Gallica; ut habet Apollodorus: Polybius verò per I vocat eos Allobriges: Charax autem per O Allobroges. plerique tamen per I.* Nam hæc natio haud dubiè nomen antiquissimis temporibus invenit à primario suo opido *Allobriga*; quemadmodùm *Latobrigi*, Cæsari memorati, à *Latobrigâ*, quod hodiè dicitur *Brige*, in Vallesiâ ad flumen Saltinam; ut suo loco ostendetur. Orosio, lib. VI, cap. VII, vocantur *Latobrogii.* Sic *Nitiobroges* dicuntur tabulæ itinerariæ, qui Cæsari, Straboni ac Ptolemæo sunt *Nitiobriges*: quorum opidum *Aginnum*, hodiè *Agen*, ad Garumnam amnem, haud dubiè initio fuit *Nitiobriga.* Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priscis Celtis *briva.* hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ est locus Galliæ *Briva Isaræ*; quasi dicatur *Pons Isaræ*: quod nunc opidum vocatur *Pontoise*, haud procul Lutetiâ, ab ejusdem fluminis posteriori nomine *Aesia*, quod vulgò nunc *Oise*. item Gregorio Turonensi, lib. VII, cap. X, *Briva Curresia*, quæ nunc *Brive sur Courrese*, in Arverniâ: *Curresius* autem dicitur fluvius, cui adposita. Hinc Ambianorum quoque princeps urbs, quæ nunc ipsius gentis vocabulo *Ambiani*, vulgò *Amiens* vocatur, antiquis auctoribus, Cæsari *Samarobriga* dicitur, Ptolemæo autem, tabulæ itinerariæ, atque Antonino *Samarobriva.* unde etiam in quibusdam Cæsaris exemplaribus librarii posuerunt idem vocabulum *briva*: & corruptè in nonnullis *Samarobrina*; ut & in omnibus Ciceronis exemplaribus epistolarum familiarium. At verum genuinumque & à priscis Celtis sic usurpatum esse vocabulum *briva*, sive *brive*, pro *ponte*; fidem facit Danorum lingua, quâ pons dicitur *broo*, & *brove*. Exempla quædam *brigarum*, & *bricarum* referre liceat. In Hispaniâ, inter alias, sunt istæ: *Conimbrica* Plinio, quæ *Conembrica* Antonino, & veteri lapidi *Conimbriga*; nunc *Coimbra*, ad Mundam amnem, qui vulgò nunc *Mondega. Talabrica* Antonino; quæ ex itineris ductu deprehenditur fuisse ad flumen *Vacuam*, quod nunc *Vouga. Langobrica* eidem, in eodem itinere, quæ Ptolemæo *Langobriga*; ex itineris tractu ad Durium. *Augustobriga* Plinio, ac Ptolemæo, *Augustobrica* Antonino; quam rectè ad Tagum viri eruditi interpretantur *Villar de Pedroso*; cui locus adversus dicitur *Puente de arcobispo* & alia *Augustobriga* Ptolemæo & Antonino; quam ad Durium flumen fuisse super Soriam, ubi nunc antiquus visitur pons lapideus, alibi docebo. *Lacobrica* Plinio & Antonino, *Lacobriga* Ptolemæo, nunc *Burgos*, ad flumen, cui vulgare nomen *Relanzon. Iuliobriga* Plinio & Ptolemæo; nunc *Val de Viesse*, ad Iberum flumen, haud procul fontibus ejus. *Nertobriga* Ptolemæo & Appiano, *Nertobrica* Antonino; nunc *Ricla*, ad flumen, quod supra Cæsaream Augustam Ibero miscetur. & ad idem flumen *Arcobrica* Antonino; nunc *Hariza. Segobrica* Straboni, Plinio, & Ptolemæo; nunc *Segorbe*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Morvedre.* Harum singulas habuisse eos situs, quos modò adsignavi, alibi (Deus votis volens propitius adnuat) validis firmabo argumentis. Plures si quis in Hispaniâ cognoscere velit, adeat ipsos auctores suprà citatos. nos hinc ad reliquas regiones properamus.

In Galliâ fuêre istæ: *Samarobriga*, quæ & *Samarobriva*; *Nitiobriga, Allobriga, Latobriga, Briva Isaræ, Briva Curresii*; omnes jam antè dictæ. Cæsari est *Amagetobriga* in Sequanis; cui certus situs haud facilè designari poterit. Antonino est *Eburobrica*, eademque tabulæ itinerariæ *Eburobriga*; quod hodiè Campaniæ opidum dicitur *Brimont*, ad flumen, cui

vulgare

vulgare vocabulum *Armanson*, inter *Autesiodurum* & *Augustobonam*, id est, ut nunc ea loca adpellantur, inter *Auxerre* & *Troyes*. Antonino *Litanobriga*, inter *Cæsaromagum* & *Augustomagum* (quorum hoc nunc *Senlis*, illud *Beauvais*) ad flumen Æsiam, nunc *Verneuil*. Antonino *Baudobrica*, tabulæ *Bautobrica*, in citeriore ripâ Rheni, nunc *Boppart*.

In Norico una est *Artobriga* Ptolemæo, ac tabulæ; perperàm apud Ptolemæum in Vindeliciâ ad Danubii ripam collocata. ad Saltzam flumen, XVI millibus passuum infra *Salisburgium* fuisse, suo loco ostendam.

His jam adjice *Brixiam* in Alpibus, hodiè *Brixen*; unde *Brixentes* populi Plinio: & *Brixiam* alteram, cum *Brixello*, in Italiâ; quæ nunc vulgò *Brescia*, & *Briscello*. quæ quum cuncta ad fluminum ripas sint posita; sine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks*, & *Briksel*.

Ceterùm opida hodiéque ad eumdem modum in Germaniâ nominata reperiuntur à pontibus; ut *Inspruck*, *Enspruck*, *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zweybruck*, *Osenbrügge*, & *Brugge*, celebre Flandriæ opidum. In Angliâ quoque, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & *Brigæ* etiam nunc exstant: ut suprà dictum opidum Vallesiæ *Brige*, ad Saltinam amnem; & aliud ejusdem nominis, in Silesiâ ad Viadrum flumen. Hæc igitur de vocabulo *briga*; quod etiam *brica*, & *briva*, & *broga* priscis Celtis dictum fuit. Ex quibus cuivis satis jam patere puto, errasse Stephanum, qui *bria* in illâ Bruti urbe ad Bætim amnem maluit scribere, quàm *briga*. Ipse alio loco, in voce Μεσημβρία, sic ait; βρίαν τὴν πόλιν φασὶ Θρᾷκες· id est; *urbem Thraces adpellant briam*. Quæ haud dubiè habuit ex prædicto libro VII Strabonis. Verùm, quid Thracum lingva in Hispaniâ? aut cur id non adnotavit ipse Strabo, lib. III, in descriptione Hispaniæ; ubi mentionem facit *Segobrigæ*, Celtiberorum urbis? Scilicet quia longè diversum erat vocabulum *briga* à *bria*. Nudum igitur illud est ac præposterum glossematium Stephani; vel ejus, qui hanc epitomen è Stephano collegit. Ceterùm eamdem etymologiæ rationem habere puto vocabulum BRIGANTIUM, universæ veteri Celticæ commune: quod hodiéque quibusdam in opidis vicisque, diversis in regionibus, exstare video; ubique ad flumina. Antiqua loca sunt hæc: In Hispaniâ, *Brigantium Flavium Callaicorum* Ptolemæo, & Antonino; quod Æthico est *Brigantia*. In Britanniâ *Brigantium* opidum refertur Ptolemæo, in Almagesto, lib. II, cap. VI. In Galliâ item eodem nomine vicus in Alpibus, Straboni: unde *Brigiani* populi Alpini Plinio; fortè mendosè, pro *Brigantii*. Tabula itineraria & Antoninus eumdem locum adpellant *Brigantionem*: unde hodiéque nomen opido manet *Briançon*. In Vindelicis Strabo refert populos *Brigantios*; & opidum eorum unà cum Ptolemæo (qui malè id Rhætis, non Vindelicis adscribit) & tabulâ, *Brigantium*. unde Plinio, ac Solino, *Brigantinus* dicitur *lacus*; quem Marcellinus ipsius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; nam opidum Notitiæ imperii dicitur *Bræcantia*. Antoninus id modò *Brigantium*, modò *Brigentium* vocat; & Æthicus *Bregantium*. hodiè est *Bregenz*, inter lacum Constantiensem, & ostium fluminis, quod eamdem cum opido fert adpellationem. In Pannoniâ *Brigantium* ad Danubium, tabulæ itinerariæ: quod *Brigentionem* vocat Æthicus; Antoninus modò *Bregentionem*, modò *Bregetionem*, aliàs etiam cum Orosio & Socrate *Brigitionem*: Ptolemæo est *Bregætium*; Notitiæ imperii, *Bregætio*. hodiè dicitur *Graan*. Idem nomen nunc manet. in Hispaniâ *Bragança*, opidum Portugalliæ. in Galliâ *Briançon*, suprà dictum. in Alpibus item jam dictum *Bregenz*. in Italiâ *Breganze*, supra Vicentiam; & *Breganzolo*, supra Venetias.

MAGUS quoque, sive MAGUM, adjectitia fuit particula in opidis vicisque Celticis. de hac longum foret nugas Goropii recitare. Rhenanus voluit eam significare *domum*. sunt alii, qui adfirmant, Plinium docuisse, eam significare *urbem*. quod equidem nullibi in ejus operibus reperi. E diverso dispexi, hanc quoque particulam ubique iis adnecti vicis atque opidis, quæ ad amneis posita. quapropter & ipsa à situ, quemadmodùm *brigæ*, nomina accepisse arbitror. Antonino opidum in Britanniâ est *Sitomagus*; quod vitiatum in tabulâ itinerariâ legitur *Sinomagus*. id haud imperitè viri docti interpretantur hodiè *Thetford*, ad confluenteis duûm fluviorum *Ouse*, & *Thet*. nam *Sitomagum* dictum fuisse ipsis Britannis *Sitmage*, nullum dubium est. *Sit* autem tam facilè, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*, quàm Græcorum Θεὸς in Σιὸς; de quo infrà plura dicentur. *Mage* igitur idem significasse antiquis Celtis censeo, quod Saxonibus nunc in Germaniâ & Anglis in Britanniâ dicitur *ford*, superioribus verò Germanis *furd*, id est, *vadum*. nam quod opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli posteà atque Saxones, in Britanniam transgressi, suo vocabulo æquipollente dixêre *Thetford*. Hujusmodi opidorum formationes hodiéque complures

plures reperiuntur. in Britanniâ, præter jam dictum, *Oxford*, *Hereford*, *Stafford*, *Bedford*, *Hartford*; & complura alia ignobiliora. In Germaniâ, geminum *Francfurd*, *Erfurd*, *Schweinfurd*, *Ochsenfurd*, *Hasenfurd*, *Klagenfurd*, *Steenford*, *Stasford*. Apud veteres auctores reperiuntur *magi* isti: In Britanniâ, præter suprà dictum *Sitomagum*, *Noviomagus*; quod ex Ptolemæi simul tabulâ, & vocabulo hodierno *ford*, est *Gilford*. In Galliâ; *Augustomagus Silvanectum*, nunc *Senlis*; *Cæsaromagus Bellovacorum*, nunc *Beauvais*; *Rotomagus Vellocassiorum*, nunc *Roan*; *Noviomagus Lexoviorum*, nunc *Lisieux*. In Germaniâ Cisrhenanâ; *Noviomagus Batavorum*, nunc *Nieumegen*; *Noviomagus Treverorum*, nunc *Neumägen*; *Noviomagus Nemetum*, nunc *Speir*; *Ubiorum Marcomagus*, & *Rigomagus*, & *Durnomagus*; nunc *Düren*, *Reimagen*, & *Dursmagen*. quæ cuncta ad amneis posita. Suntque prætereà in Aquitaniâ, *Carantomagus*, *Casinomagus*, *Condatomagus*, *Eburomagus*: in Helvetiis *Bromagus*: in Alpibus *Caturigomagus*, & *Scincomagus*: in Galliâ Italicâ *Bodincomagus*, & *Camillomagus*; quorum illud ad Padum fuisse testatur Plinius. In Vindeliciâ *Drusomagus*, & *Iuliomagus*: de quibus suo loco plura dicam.

Durus etiam, sive durum, particula fuit adpositiva in opidis ac vicis Celticis. quam quidam eamdem esse volunt, quæ Germanis nunc dicitur *turn*, & *toren*, id est, *turris*. Sed ego, longè eos à veritatis scopo aberrare, vereor. nam & hanc nullibi, nisi ad flumina positam reperio. Variè eam mente versando tandem deprehendi, idem ferè significare, quod *magus*. quidpe qui locus in Ubiis Antonino ac tabulæ itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito est *Marcodurum*: ut suo loco aliis etiam certissimis ostendam documentis. Huic argumento hoc etiam heic addo, quòd celebre nunc ad Danubii ripam opidum, quod vulgò dicitur *Passaw*, antiquitùs dicebatur *Bojodurum*; nempe, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulsi, illac in Vindeliciam ac Noricum transiverunt: quod suo loco pluribus probabo argumentis, & auctorum testimoniis. vocabulum autem *paß* in nostrate lingvâ significat *transitum*. unde verbum *passen*, *transire*. Ac nescio equidem, an non ex eâdem origine natum sit vocabulum, quo januam significamus; quia per hanc transimus in domum, vel de conclavi in conclave. Vocabulum id Angli nunc dicunt *dore*: inferiores Germani *deure*; Saxones *döre*; superiores Germani, Δ in adfine Θ mutato, *thüre*: quod idem ferè sonat cum Græcorum *θύρα*. nam hodiéque sunt in Germaniâ, qui suâ dialecto dicunt *die thüra*. Exempla locorum, quorum nomina in *durum* desinunt, sunt ista: In Germaniâ Gallicâ, sive Cisrhenanâ, præter jam dictum *Marcodurum*, quod nunc *Düren*, *Batavodurum Batavorum*; nunc *Durstede*. In reliquâ Galliâ; *Divodurum Mediomatricorum*, nunc *Metz*: *Autesiodurum Senonum*, ni fallor; nunc *Auxerre*: *Epomandurum Sequanorum*, nunc *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: *Salodurum Helvetiorum*, nunc *Soloturn* Germanis Gallis *Soleure*: *Octodurum Veragrorum* in Alpibus, nunc *Martinach*: & alia. In Vindeliciâ *Bragodurum*, *Bojodurum*, *Ebodurum*, *Ectodurum*; & in Norico *Gabanodurum*: de quibus singulis suo loco fusiùs agam.

De cetero observandum heic est, quòd à veteribus auctoribus Latinis ejusmodi locorum nomina promiscuè usurpentur in *durum*, & *durus*, item in *magum*, & *magus*; nempe si nullum aliud vocabulum substantivum addatur. at si opidum aliquod ex iis sit, quod nominetur, formatur ipsum nomen genere neutro: ut, *opidum Divodurum*, *opidum Noviomagum*. sin verò vicus; masculino genere, *vicus Octodurus*, & *vicus Noviomagus*.

Clitipho, antiquus auctor, apud Plutarchum, qui de fluminibus librum conscripsit, testis est, vocem dun, veteri Celtarum lingvâ significare *collem*, sive *montem*. unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad monteis, sive in montibus condita fuerunt. Hæc quoque vox per omnem Celticam usitata fuit. In Hispaniâ est *Caladunum Callaicorum Bræcariorum*: & *Sebendunum Castellanorum*. In Galliâ, *Lugdunum Convenarum*, *Lugdunum Segusianorum*, *Uxellodunum Cadurcorum*, *Segodunum Rutenorum*, *Minodunum Helvetiorum*, *Augustodunum Heduorum*, *Cæsarodunum Turoniorum*; *Meliodunum Senonum*, Cæsari & Gregorio Turonensi, quod *Milidunum* Aimoino; *Noviodunum Aulercorum Diablintarum*, *Noviodunum Suessionum*: & alia. In Germaniâ Cisrhenanâ, *Lugdunum Batavorum*. In Hiberniâ *Dunum*. In Britanniâ item *Dunum Durotrigum*, *Camulodunum Brigantum*, & aliud *Trinobantum*; *Maridunum Demetarum*, & *Rigodunum Brigantum*. Notitia imperii in eâdem insulâ habet *Segedunum*, *Axelodunum*, & *Branodunum*. In Germaniâ Ptolemæo *Tarodunum*, *Segodunum*, *Lugdunum*, *Carrodunum*, *Meliodunum*, *Eburodunum*. In Vindeliciâ, *Campodunum*, *Carrodunum*. In Norico, *Gesodunum*, *Idunum*. In Pannoniâ, *Novidunum*, *Canodunum*, *Singidunum*. In Scordiscis Gallis, Pannoniæ inferioris & Mœsiæ superioris parteis quondam incolentibus, *Capedunum*. Supra Pontum,

tum, ad divortia Istri fluminis, *Noviodunum* : quod Bastarnarum fuisse, suo loco ostendetur.

Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas significantia, quum Hispanis simul & Britannis, Gallis, Germanis, atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur; haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejusdem fuisse Celticæ gentis parteis, ab unâ eâdemq; origine, id est, à primo omnium Celtarum patre Askenaze propagatas.

Adde his ipsa propria opidorum, sive vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuêre communia: *Cambes*, sive *Cambetum* in Hispaniâ, & in Germaniâ Cisrhenanâ prope Rhenum: *Octodurum*, & *Ocelum* in eâdem Hispaniâ, & in Alpibus: *Turiasso* in Hispaniâ; cui cognomine opidum nunc etiam durat in Galliâ, vulgò *Tarasson* : *Nemetani* populi, & opidum *Nemetobriga*, in Hispaniâ; *Augustonemetum* in Galliâ; & *Nemetes* populi Germani cis Rhenum: *Viminatium* in Hispaniâ, & in Scordiscis quondam Celtis ad Danubium, infra Savi confluentem: *Vesontio*, sive, ut Ptolemæo scribitur, Οὐισόντιον, *Visontium*, in Hispaniâ, Galliâ & Pannoniâ: quorum illud in Galliâ Juliano Cæsari dicitur Βισόντιον. *Eburæ* duæ in Hispaniâ; & ejusdem nominis fluvius in Galliâ; à quo populi *Eburovices*, quorum princeps locus nunc *Evreux*; & longè dissitus alius locus *Eburobriga*, suprà dicta, item *Eburomagus*; & Germani, qui primi Rhenum in Galliam transgressi, ut suo loco ostendam, *Eburones*; & trans Rhenum, in Germaniâ longè interiùs, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus, & aliud in Helvetiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germaniâ. *Tugiensis* dicitur *saltus* Plinio in Hispaniâ, ex quo Bætis oriebatur amnis, haud dubiè à *Tugio* loco dictus; *Tugeni* sunt Helvetiorum pars quarta Straboni, quorum opidum hodiéque vocatur *Tugium*, vulgò *Zug*; ut suo loco clariùs exponam. De cetero *Bergusia* in Hispaniâ, sub Pyrenæo monte, & in Galliâ, haud procul Viennâ; auctoribus Antonino, & tabulâ itinerariâ. *Segovia* in Hispaniâ, & in Germaniâ circa Vistulæ fonteis. *Segedunum* in Britanniâ, Galliâ, & Germaniâ Transrhenanâ: *Lugdunum* in eâdem Galliâ, & in utrâque Germaniâ, cis & trans Rhenum: *Meliodunum*, in Galliâ, & trans Rhenum: *Devona Cadurcorum* in Galliâ, & trans Rhenum. nec ego dubitaverim, quos in Britanniâ Ptolemæus vocat *Damnonios*, vel, ut alia habent exemplaria, *Dumnonios*; rectiùs fuisse adpellandos *Devonios*: quando hodiéque regio eorum dicitur *Devonshire*. *Vxellodunum* Cæsari dicitur Cadurcorum opidum in Galliâ: Notitiæ imperii est *Axelodunum* in Britanniâ. quod ego idem esse vocabulum cum illo Cæsaris planè mihi persvadeo; dialecto tantùm variatum. *Genabum* dicitur opidum in Galliâ eidem Cæsari, quod *Cenabum* Ptolemæo, & tabulæ nunc *Orleans* ad Ligerim: eadem tabula habet *Cenebum* in Germaniâ Cisrhenanâ, quod vulgò dicitur nunc *Genneb*, ad Mosam: vicusque præterea est *Genab* in Brabantiâ, ad amnem, medio situ inter duo opida *Gemblours* & *Halle*. *Teutoburgiensis* est Tacito *saltus* in Germaniâ; haud dubiè à vico *Teutoburgio* cognominatus, qui hodiè vocatur *Dietmelle*, haud procul Amisiæ fonte. eodem vocabulo opidum est Ptolemæo in Pannoniâ; quod Antonino & Notitiæ imperii *Teutiburgium*, tabulæ itinerariæ *Tittoburgium*: utrumque sine dubio à *Theuth*, communis omnium Celtarum dei (de quo infrà, cap. IX) nomine dictum. Jam verò *Palantiæ* vocabulum in Hispaniâ, an non idem est, quod Germani dixerunt *Palanz*, quasi dicas δικαστήριον, sive *forum judiciale*, seu *conventus juridicus*? nam posteriores quoque Germani, qui primi Latinâ lingvâ res suas conscripserunt, ea loca dixêre *Palantias*: de quibus plura dicentur infrà, in Burgundionum narratione. *Langobriga* verò in Hispaniâ, an non fuerit *Lange brigge*; quemadmodùm nunc etiam vicus in Vestofaliâ dicitur *Lange brügge*, id est, *pons longus*? Et quid sibi volunt ista per Hispaniam; *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*, & gentis vocabulum *Bergistani*; nisi quòd à *berg*, id est, à *montibus* nomina traxerunt? *Bergium* certè Ptolemæi in Germaniâ nemo negaverit montem significare. *Bergusiæ* autem illæ Hispanorum & Gallorum non minùs apertè sonant Germanicum *Berghusen*, id est, *domicilium apud vel in monte*, quàm Gallorum Italicorum *Bergomum*, *Berghom*, quasi *Berghaim*: nam Anglis etiamnum *home* est, quod nobis *haim*, *heim*, & *heem*: & ipsum opidum apud Diaconum & Liutprandum vocatur *Pergamum*, apud Justinum *Vergamum*: hodiéque vulgò *Bergamo*. *Bargusii* etiam fuêre populi in Hispaniâ, testibus Polybio, Livio, & Stephano. an non *Barghuser*? nam *barg* Saxonibus dicitur, quod aliis Germanis *berg*. Quin ego *Bergam* quoque Macedoniæ, & *Bergam* Thraciæ, (quarum hæc etiam *Bergium* adpellatur Stephano) à Celtis populis, Macedoniæ Thraciæque quondam loca occupantibus, conditas facilè crediderim. Ex his igitur vocabulis haud leve colligitur argumentũ, prædictas quinq; nationes unâ in uni-

in universum usas fuisse lingvâ, unamque habuisse inter se originem, nempe à Celtâ patre, qui Aschenazes, Noachi pronepos.

Caput VIII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, ac Britannos unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticae *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. ubi Germanicæ quoque sive Celticæ lingvæ ostenditur antiquitas.*

VNam eamdemque habuisse lingvam quinque jam sæpius dictas nationes, documentis hactenus plurimis ac validissimis satis probasse mihi videor; ita, uti reliquo jam labori tutò parcere quirem. Verùm tamen, quia tot doctissimi viri Francogalli pluribus id argumentis antehac negare conati sunt; quorum auctoritas, ego vereor, ne plus, quàm ratio, apud imperitos homines valeat: consultum esse putavi, antequàm ab hac dissertatione ad alia transirem, ultima etiam illa indicia, quæ in rerum vocabulis esse dixi, in medium proferre.

Primùm igitur repetere heic breviter ea liceat, quæ jam anteà in opidorum nominibus exposui. In his *brike*, quod & *brige*, & *brive*, & *broge*, & *brove*, diversis dialectis variabatur, significatque *pontem*; tam Hispanis, quàm Gallis, Germanis, & Illyriis fuit commune. item vocabula *dure*, & *mage*, quæ *vadum*, sive *trajectum* amnis notabant, Gallis, Britannis, Germanis, & Illyriis; illud etiam Hispanis. *dune*, id est, *mons*, universis. *Wesont*, sive, aliâ dialecto, *Wisant*; nomen animalis, quod Romani eâdem Celticâ voce dixerunt *bisontem*: unde opida in Hispaniâ, Galliâ, & Pannoniâ, nomine, Romano ore formato, *Vesontio*, sive *Visontio*, & *Visontium*. *berg*, id est, *mons*. unde opidorum nomina, in Germaniâ *Bergium*; in Galliâ Cisalpinâ *Bergomum*; in Macedoniâ *Berga*; in Thraciâ item *Berga*, quod & *Bergium*; in Hispaniâ, *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*: quorum hoc etiam vocabulum Germanicum *huus*, quod est *domicilium*, in sese habere suprà ostendi. *Man* universis Germanis significat *virum*: antiquitus etiam *hominem* significabat. ab hoc dicti sunt in Germaniâ *Marcomanni*, sive *Marcomani*; & *Pæmani*. Idem vocabulum Gallorum lingvæ fuisse commune, adparet ex nomine Gallorum Celticæ gentis *Cenomani*. Quin à Gallis quoque inventum esse vocabulum *Germani*, à *gerre*, quod *bellum* significabat Celticâ lingvâ, & *man*; validissimis auctorum testimoniis infrà probabo. *Alemani* etiam diversarum Galliæ nationum fuêre colluvies, Rhenum sub Augusti principatu transgressi. quorum nomen est merè Germanicum, ab *alle*, id est, *omnes*, & *mannen*, id est, *viri*, compositum. *Palanz*, id est, *δικαστήριον*, sive *forum judiciale*, ut infrà in Burgundionibus docebo, Hispanis atque Germanis fuit commune.

Ab his, jam anteà memoratis, nunc transeo ad alia, quæ passim apud antiquos auctores leguntur. In his primum mihi erit *ambactus*: quod Ennius, referente Festo Pompejo, lingvâ Gallicâ *servum* significare tradidit. cui attestans Cæsar, belli Gallici comment. VI, *Equitum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clienteisque habet*. De iisdem hominibus paullo antè ita: *Plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Eosdem innuit posteà, his verbis: *Funera sunt, pro cultu Gallorum, magnifica & sumtuosa. omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, unà cremabantur.* Cujus conditionis fuerint hi Gallorum Germanorumque servi, qui Ennio heic & Cæsari vocantur *ambacti*, suo loco reddetur. Vocabulum ipsum tam Germanis quàm Gallis fuisse commune, nostra hæc testatur ætas. nam etiam nunc in Flandriâ & Brabantiâ, item in Hollandiâ & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. quod illi quidem *opificium* intelligunt; ut *opificem ein ambachter*. At Keronis, monachi ad divi Galli, glossarium ita habet: *Minister, ambaht. ministraverit, ambahtit. officina, ambahti. officio, ambahte. officia, ambaht.* Et ita Otfridus in euangelio, lib. I, cap. XXV, *ambachten*, pro *operari*. Willeramus, in cantico canticorum, *sie ambachten themo luibe*; id est, *cibum vitæ operabantur*. Leges antiquæ Burgundionum; *Ambascia, opera*. Ex quibus omnibus satis

clarè

clarè patet, vocabulum *ambacht* ab initio, & Ennii, Cæsarisque temporibus non tam *servum* significasse, quàm *ministrum*, seu *famulum*, cujus operâ nobilis homo, sive eques Gallus Germanusque domi militiæque usus. De his *ambactis* ita Diodorus, lib. V: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ministros ingenuæ conditionis secum ducunt, ex pauperioribus delectos, qui rhedariorum ac satellitum eis operam in pugnis præstant.* Hinc rectè vocabulum illud Barbarolatinum *ambascia*, quod Germanis erat *ambacht*, in dictis Burgundionum legibus ponitur pro *operâ*: & *ambachten* apud Otfridum, pro *operari*. unde *ambasciatores* nulli alii erant, quàm qui patriâ lingvâ dicebantur *ambachter*; id est, qui cum mandatis à principe, seu civitate mittebantur; & qui tractandorum cum alio principe seu civitate negotiorum munus atq; officium sustinebant: quos Romani suâ lingvâ dixêre *legatos*. unde etiam vocabulum id in prædicto glossario exponitur *officium*. Idem vocabulum cum quoque denotabat hominem, qui loco seu regioni regundæ præficiebatur. unde etiamnunc in Flandriâ aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle ambacht*, *Cassel ambacht*, *Borberg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*. Apud reliquos Germanos omneis vox ea, eodem significatu, contractè nunc effertur *ambt*: quasi *ambet*, ab illâ *ambaht*. nam qui *ampt* scribunt, imperitos se originis ejus vocis produnt. Ea tamen, latiùs etiam patens, nihil aliud in universum significat, quàm *munus*, sive *officium*; ut Kero monachus interpretatus est. Sed satis ex hactenus dictis liquet, vocem hanc, quam merè Germanicam esse scimus, non minùs Gallicæ olim, quàm Germanicæ lingvæ fuisse propriam. Pergo igitur ad alia.

Polybius lib. II tradit, Gallos suâ lingvâ *conductitios militeis* adpellasse *Gæsatas*. Britanni, qui vulgò Walli vocantur, hodièque *famulos conductitios* vocant *guessin*: & Germani nostri omnem familiam, seu omne conductitiorum corpus *das gesinde*. leges antiquæ Langobardorum, lib. I, tit. IX, lege XXI; *De gasindiis verò nostris volumus, ut quicumque ex minimis occisus fuerit, in tali ordine, pro eo quòd nobis deservire videtur*, CC *solidis fiat compositio*. Eadem significatione in iisdem legibus sæpius occurrit. Glossaria vetera: *Gasindium; servitium. gasindio regis; serviente, vel camerario. gasindiis: judicibus*. Papias: *Gasindius; honor sub judice*. Scilicet eâdem naturâ fuit & hoc vocabulum, quâ illud suprà notatum *ambacht*.

Pausanias, in Phocicis, de Gallis, quos Brennus in Græciam duxit, ita tradit: τοῦτο ὠνόμαζον τὸ σύνταγμα Τριμαρκισίαν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ. καὶ ἵππῳ τὸ ὄνομα ἴστω τις μάρκαν ὄντα ὑπὸ τῶν Κελτῶν. id est: *Atque hanc equestris pugnæ constitutionem voce patriâ Trimarcisiam nominabant. equum enim marcam adpellant Celtæ*. Ab eodem argumento nomen illud fuit Germanicæ gentis *Marcomanni*: quod nihil aliud significat, quàm quod nunc lingvâ Anglicâ dicimus *Horsmen*: Germanicè dixeris *Rosmannen*, sive aliâ dialecto, *Rosmänner*, & *Peerdmannen*, sive *Pferdmänner*, id est, *equites*. Leges antiquæ Bajuvariorum, tit. XIII, cap. X: *Si equus est, quem marach dicimus*. leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX, paragr. II: *Si talem equum involaverit, quem Alamanni marach dicunt*. item tit. LXX, paragr. II: *Si quis equo, quem Alamanni marach dicunt, oculum excusserit*. prædictæ leges Bajuvariorum, tit. III, cap. III: *Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod marchfalli vocant*. N. von Gravenberg: *Do trug in syn schon marck*: id est, *pulcher ejus equus eum vexit*. prædictæ leges Alamannorum, tit. LXXIX: *Mariscalcus, qui supra* XII *caballos est*. glossarium Latinotheutiscum: *Cavallarius, Marischalc*. Antiquæ leges Langobardorum, lib. I, tit. XXXVI, cap. IV: *Si servus regius merworphin fecerit*. glossarium vetus: *Merworphin: aliquem de caballo projicere*. glossarium Latinoanglosaxonicum: *Equus, hors; equa, mara*. Hinc etiamnunc Germani *equam* dicunt *märe*, *merche*, & *merge*. Saxonum hodiè plerisque, & patriæ mihi terræ, circa Vistulæ ostia, quivis equus macilentus & malè habitus dicitur *märe*: ut & conterminæ genti Polonis *márchá*. quod non magis illorum lingvæ proprium esse puto, quàm vocabulum *marszálek*; quod merè Germanicum esse suprà patuit: *schalk* quippe veteri Germanicâ lingvâ est idem, quod *famulus*, sive *minister*. Sed & prædictis Britannis, qui vulgò Walli adpellantur, hodièque equus dicitur *march*.

Militum genus in Galliâ Cæsar refert, qui *soldurii* eorum lingvâ adpellabantur. Hodièque Germanis militum quoddam genus dicitur *soldner*: Anglis verò quivis miles *soldior*, sive *sowdior*: Britannis Wallis *sowdiwr*.

Antiquis Germanis bellum erat, variis dialectis, *gerre*, *gwerre*, & *werre*. unde etiamnum Anglis ac Scotis res eadem *warre*: Italis, & Hispanis, *guerra*; Francogallis *guerre*. Idem vocabulum olim Gallicæ lingvæ fuisse proprium, patet ex eo, quòd illi gentem nostram Theutiscam adpellarunt *Germanos*, id est, *bellatores*; ut fusiùs docebitur infrà, in Tungrorum explicatione.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Lanceam, Hiſpanicum ſimul atque Germanicum fuiſſe & telum & vocabulum, infrà in tractatu de militiâ oſtendam. *Sparum* etiam Gallicum fuiſſe vocabulum, telique genus, ibidem docebo. hodiéque omnibus Germanis id dicitur *ein ſpäre*.

Tegumentum corporis *ſagum*, tam Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuiſſe commune, ſuo loco patebit. Aliud corporis tegumentum erat *rheno*; cujus Cæſar meminit, belli Gallici comment. VI, & Salluſtius in hiſtoriis. ejus vocabulum Varro, lib. IV de lingvâ Latinâ, ait eſſe Gallicum. at Iſidorus, lib. XIX, cap. XXIII, Germanicum adſeverat. Veſtium partem inferiorem Gallos dixiſſe *braccas*, ſive *bracchas*, & aliâ dialecto *brucchos*, complures teſtantur auctores antiqui; quorum verba infrà, cap. XVI, citabimus. Hodiéq; idem vocabulum per omnem illam vaſtiſſimam Germaniam, variis dialectis uſurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*; quorum hoc Rheni divortiorum adcolarum eſt; ſcribiturque illis *broek*. Hibernis quoque idem vocabulum durat, *broges* plurali numero.

Cucullum, Gallicum fuiſſe capitis tegumentum, ex Martiale, Juvenale, & Columellâ diſco. Idem tegumentum etiamnunc Germani dicunt, variis dialectis, *gugel*, *kagel*, *kovel*. Britannis verò Wallis *cucul* eſt pallium.

Bulgam Gallos adpellaſſe ſaccum ſcorteum, auctor eſt Pompejus Feſtus, vel Verrius Flaccus: Nonius etiam Marcellus, *Bulga*, inquit, *folliculus omnis: & ſacculus ad brachium dependens.* Hodiè etiam Germani ejusmodi ſaccos vocant *bulgen*. à quo Francogallorum diminutivum, *bougette*, pro *bolgette*; L mutato in U, ut in *mout*, *doux*, *poux*; ab antiquis *molto*, *dolce*, *pollice*: quæ Latinè *multum*, *dulcis*, *pollex*.

Rhedam Quinctilianus, lib. I, cap. IX, Gallicum ait eſſe vocabulum; ſignificat autem currum. Id nonnulli ad Britannica nunc, ſive Wallica vocabula *rhediad*, *rhedec*, *rhedecfa*, redigere conantur; quorum hoc idem eſt quod *curriculum*, iſtud *currere*, illud *curſus*. eamdemque etymologiæ rationem putant habere vocabulum *Eporedia*; quod Salaſſorum opidi in Alpibus nomen: quia id ſic dictum Plinius, lib. III, cap. XVII, ab equorum domitoribus innuit. Ego ſanè longè diverſæ ſum ſententiæ. nam ut Latinis *vehiculum* à *vehendo*, ſic non modò Gallis, ſed & Germanis, ac reliquis Celtis *rhedam* à *reden* dictam puto. quod vocabulum etiamnum apud quosdam Germanos iisdem literis effertur. apud plerosque autem, Saxonicâ dialecto utenteis, dicitur *riden*: à quo tempus imperfectum *ik red*; & plurali numero *wy reden*: nihilque aliud apud Amiſiæ, Rheni, Moſæ, Scaldisque oſtiorum adcolas ſignificat, quàm *vehi*; ſive id fiat equo, ſive vehiculo, ſive etiam ferreis illis ſoleis, quibus ſuper glacie vehuntur. Angli id in Britanniâ quoque ſuâ dialecto dicentes *to ride*, equo pariter ac vehiculo, nonnulli etiam navi vehi interpretantur. Plurimæ tamen parti Germanorum intelligitur equo tantùm vehi. Hinc igitur apud Plinium, dicto loco, *Eporedicæ* (modò incorrupta ea ſit vox) nulli alii ſunt, quàm quos Germanicè nunc dicas *perdberider*, vel *perdrider*; id eſt, ut Plinius interpretatur, *equorum domitores*. unde etiam Salaſſorum opidi vocabulum rectiùs apud eumdem Plinium, lib. XIX, cap. VII, ſcribitur gemino R, *Eporrhedia*. Literam E euphoniæ gratiâ à Romano ore eſſe in principio adpoſitam, patet ex Plutarcho; apud quem *Poredorax* ſcribitur id nomen viri proprium, quod Cæſari eſt *Eporedorix*; ut ſuprà notavi. Fortè nonnullis Gallis fuit, ut nunc Germanis ſuperioribus *pferd*, & *pferderich*. Ceterò idem vocabulum *riden* aliis dialectis dicitur *reiten*, & *riten*: ab hoc dictum puto illud vehiculum Gallicum, quod Romani ſuo ore formarunt *petoritum*; referente Pompejo Feſto: quod is dictum eſſe ait à numero quatuor rotarum. *quatuor* autem Britannis Wallis hodiéque dicitur *pedwar*.

Bennam lingvâ Gallicâ genus eſſe vehiculi, tradit idem Feſtus. Hodiéque apud Germanos genus carri, id eſt, vehiculi duarum rotarum, dicitur *benne*. Quin & *carri* vocabulum, quod primus apud Romanos retulit Cæſar in Gallorum Germanorumque bellis, merè eſt Germanicum. dicitur quidpe etiam nunc omnibus Germanis *Karren*, ſive *Karre*, &, variato dialecto, *Karen*. Falſum eſt, quod quidam *carrum* apud Latinos auctores interpretantur vehiculum IV rotarum. nam duabus tantùm uti rotis, antiquitus Germanis atque Gallis multo fuit frequentius, quàm nunc eſt.

Jam igitur, ut *lanceæ*, *ſpari*, *gæſi*, *ſagi*, *cuculli*, *braccarum*, *bulgæ*, *rhedæ*, *petoriti*, *bennæ*, *carri*, *eſſedi*, aliaque plura rerum nomina à Gallis accepêre Romani; ſic vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis ſuis hiſtoriis unis Gallis tribuunt, ab eâdem gente eos accepiſſe credo. At *ärmil*, ſive *ärmel* hodiéque Germani ſuperiores vocant *manicas*; id eſt, eam veſtium partem, quâ lacerti brachiaque teguntur. Hæc autem brachiorum ornamenta (quæ Græcis ψέλλια, Plinio lib. XXVIII, cap. VII, *brachialia* dicuntur, vulgò nunc Italis *braccialetti*, Gallis & Anglis *bracelets*, Germanis verò *armbänder*, & *armzierde*) antiquis tem-

temporibus, tam Gallis quàm Germanis, ceterisque per Hispaniam, Britanniam, & Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*, quia nudi etiam tunc, sub sagulo vel pelle agentes, nihil aliud circa brachia gerebant.

Plinius, lib. XVIII, cap. XVIII, de aratri generibus disserens; *Galliæ*, inquit, *duas addiderunt tali rotulas: quod genus vocant planarati*. Hoc quidem vocabulum variè in cunctis exemplaribus manuscriptis corruptum legitur, aliàs *plaumorati*, aliàs *plumarati*. Verùm, quidquid Plinius ipse scripserit, adparet fuisse Gallis *plaurati*. At hoc merè Germanicum est, aliis dialectis *ploochrat*, & *pflugraat* dictum: quod propriè *rotam aratri* significat.

Apud eumdem Plinium, lib. XVII, cap. VI, hæc leguntur verba: *Alia est ratio, quam Britannia & Gallia invenêre, alendi terram: quod genus vocant margam. Spissior ubertas in eâ intelligitur. est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus; ibi densante se pinguitudinis nucleo.* Satis apertè heic innuit, tam Gallorum quàm Britannorum fuisse vocabulum *marga*. At hodièque *medulla in ossibus* omnibus pariter Germanis dicitur variis dialectis, *marg*, *mark*, *march*, *merg*, & *merch*; Anglis *marrovv*; Britannis verò Wallis *marle*. unde etiam in antiquissimis exemplaribus manuscriptis, quæ Londinii in bibliothecâ regiâ mihi inspicienda, unà cum reliquis inibi libris omnibus, exhibuit doctissimus juxtà atque humanissimus vir, Patricius Junius, bibliothecæ præfectus, pro *marga*, quod ter repetit Plinius, ubique scriptum reperii *marla*. Idem auctor, eodem libro, cap. VIII, de iisdem Britannis Gallisque loquens: *Tertium genus terræ candidæ glischromargam vocant.* Hodiè Anglis *fulgere* dicitur *glister*; & Germanis *glitzeren*, & *glitzen*, & *gleissen*.

Opidum Galliæ fuisse *Devonam*, eodemque nomine vicum in Germaniâ Transrhenanâ, superiori capite ostendi. *Divonam* Gallicâ lingvâ significasse *deorum fontem*, auctor est Ausonius, hoc versu de fonte apud Burdigalam loquens:

Divona, Celtarum lingvâ, fons addite divis.

Hodièque Britanni Walli *fontem* vocant *vonan*; & *aquam* Dani *vand*. in quo vocabulo D plerumque non exprimitur; more gentis, in aliis quoque compluribus usitato.

Svetonii verba in Vitellio sunt ista: *Antonio Primo, Tolosæ nato, cognomen in pueritiâ Becco fuerat. id valet gallinacei rostrum.* Hinc rostrum Italis etiamnum *becco* vocatur; Gallis atq; Germanis inferioribus *bec*. unde Italis *rostro ferire* est *beccare*, Gallis *becquer*, prædictis Germanis & Svitzeris in Helvetiâ *becken*. Britannis Wallis *rostrum* est *pic*, & Hispanis *pico*: unde his verbum *picar*, quod est *rostro ferire*. quod plurimis hodièque Germanis dicitur *picken*, & *pecken*.

Apud Melam, lib. II, cap. V, hæc leguntur verba: *Inter Massiliam & Rhodanum, Maritima Avaticorum, stagno assidet. Fossa Mariana partem ejus amnis navigabili alveo effundit. alioquin litus ignobile est Lapideum, ut vocant: in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cùm tela defecissent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferunt.* Fabulæ, alioquin haud inlepidæ, montium quoque propinquorum vocabula Celtica immixta sunt. nam *montem* etiamnum vocamus *berg*. Servius in Virgilii Γεωργικῶν III: *Gallorum lingvâ altimontes Alpes vocantur.* Idem in Æneid. lib. X: *Omnes altitudines montium licet à Gallis Alpes vocantur, propriè tamen montium Gallicorum sunt. Alpeis* verò accolis incolisque & olim dictas patrio vocabulo ALBON, & nunc etiam dici ALBEN, suo loco fusiùs docebo. At non tantùm Noricis & Vindelicis, Illyricis gentibus, atque Inalpinis populis, & Gallis, excelsorum montium juga dicta fuisse *Alpen*, & *Alben*, quod posteà monstrabo, sed & Hispanis; patet ex Procopii Gothicar. libr. I: ubi hæc leguntur verba: Καὶ χώρα μὲν ἡ πρώτη τῆς Εὐρώπης, ἀμφί τε τὸν ὠκεανὸν καὶ δύοντα ἥλιον, Ἱσπανία ὠνόμασται, ἄχρι ἐς Ἄλπεις, τὰς ἐν ὄρει τῷ Πυρηναίῳ οὔσας. Ἄλπεις δὲ καλεῖν τὴν ἐν στενοχωρίᾳ δίοδον, οἱ ταύτῃ ἄνθρωποι νενομίκασι. τὸ δὲ ἐνθένδε μέχρι τῶν Λιγουρίας ὁρίων, Γαλλία ἐκλήθη. ἔνθα δὴ καὶ Ἄλπεις ἕτεραι, Γάλλους τε καὶ Λιγούρους διορίζουσι. id est: *Prima Europæ regio, ad oceanum & occidentem solem, Hispania dicitur, adusque Alpeis, quæ in Pyrenæo sunt monte. Alpeis verò vocare in angustiis transitum incolæ hujus regionis solent. Hinc ad Liguriæ usque confinia, Gallia dicitur. ubi aliæ Alpes, Gallos & Ligures disterminantes.* Hinc etiam in tabulâ itinerariâ *Alpes* memorantur *Bastarnicæ*, qui *Carpates* est *mons* Ptolemæo: scilicet à Germanicâ gente *Bastarnis* accolis.

Polybius, lib. II, *Padum* ait τοῖς ἐγχωρίοις, id est, incolis, dici *Bodencum*. quâ de re ita Plinius, lib. III, cap. XVI: *Metrodorus Scepsius dicit, quoniam circa fontem arbor multa sit picea, quæ pades Gallicè vocetur, Padum hoc nomen accepisse: Ligurum quidem lingvâ amnem ipsum Bodincum vocari; quod significet fundo carentem. Cui argumento adest opidum juxtà Industria, vetusto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit.* At Ligures superiora, Galli inferiora amnis tenuêre. Galli igitur vocarunt *Bodincum*. quod vocabulum merè Celticum: nam

nam hodiéque Germani *fundum* vocant *boden*, & variantibus dialectis, *bodem*, *boddem*; Angli *bottom*.

Sed quid jam opus est plura tam laboriosè consectari; quandoquidem ex his simul atque ex iis, quæ superioribus capitibus allata sunt, satis clarè ac manifestò liquet, unam eamdemqueper dictas v regiones, *Illyricum*, *Germaniam*, *Britanniam*, *Galliam*que & *Hispaniam*, quondam fuisse lingvam. quo maximo validissimoque argumento discimus, unam etiam atque eamdem incoluisse eas terras gentem; cui unum in commune fuit nomen CELTÆ: à quo regio pariter ac lingva dicta CELTICA. Lingvam in universum fuisse eamdem, quâ nunc etiam utimur in vastissimâ illâ Germaniâ, tam cis quàm trans Rhenum, ad mare usque glaciale, & ab alterâ parte ad Moldavorum Vallachorumque confinia; item in Britanniâ: nemo inficiari poterit, qui hactenus adducta sedulò probéque perpenderit. Et quamvis Walli nunc in Britanniâ, qui antiquâ illâ Britannicâ lingvâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorsus à Germanico sermone diversi esse videantur: tamen, si quis peritus paullo diligentiùs lingvam eorum introspiciat; facilè multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licet dialecto suâ haud modicè detorta. cujusmodi sunt illa, quæ paullo antè adduxi. De reliquis ita judicandum: quum olim lingva Græca, ut suprà ostensum, toti Galliæ (nisi quà Germani Cisrhenani incoluerint) proximæque Britanniæ fuerit familiaris; innumera ejus vocabula etiamnunc in Wallicâ, ac multo quidem plura quàm in Francogallicâ, inhærere. cujus rei lingvæ Wallicæ periti ignari esse nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in eâ obtinent vocabula Latina, quæ Romani olim, unà cum imperio suo, jure, ac legibus, invexerunt. Factum enim idem heic, & in Galliâ, quod Strabo, lib. III, scribit de Hispanis, hisce verbis: οἱ μὲν Τερδιτανοὶ, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βαῖτιν, τελέως εἰς τὸν Ῥωμαίων μεταβέβληνται τρόπον, οὐδὲ τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι. id est: *Turditani quidem, maximè qui ad Bætin sunt, planè Romanos mores adsciverunt; ne sermonis quidem vernaculi memores.* Reliqua vocabula in Wallicâ lingvâ si qua sunt, quæ neque Græcæ, neque Latinæ, neque Germanicæ lingvæ originem habere videantur; de his ita statuendum: multa scilicet fuisse in Germanicâ lingvâ antiquis temporibus vocabula, quæ longâ sæculorum serie prorsus interierunt: quod multis argumentis, partim ex primitivis, partim ex derivativis vocabulis desumtis, colligere licet. hujusmodi ergo quamplurima in Wallico sermone etiam nunc durare credibile est. Atque equidem pleræque per omnem Germaniam opidorum, vicorum, montium, amniumque appellationum etymologiæ nos latent: quum interim nemo dubitare possit, quin ea vocabula à certis rebus indita fuerint. Idem de Hybernicâ lingvâ, & item eâ, quam in Hispaniâ vulgò Cantabricam vocant, judicandum censeo. nam in hac quoque pleraque aut Latina, aut Germanica esse deprehendi.

Ceterò CELTICAM hanc lingvam originem cepisse jam inde à primævæ illius, quæ unica tunc fuit in terris, apud Babylonicæ urbis structuram, confusione: cui tandem, in tam immensâ terræ juxtà ac gentis Celticæ vastitate, temporumque, quibus duravit, longinquitate, dubitare liceat?

Eorum notanda heic est judicii imbecillitas, qui de ejus genere disputantes, ab unâ aliquâ exiguâ totius gentis natione adpellare eam maluerunt, aliàs *Belgicam*, aliàs *Teutonicam*, alias *Cimbricam*. alii etiam ab externis gentibus, *Cimmeriam*, & *Gomericam*; & multo immaniore deliramento alii *Scythicam*: quum neque Gomeri, neque Cimmeriorum nomen quidquam ad Celtas, sive horum partem Germanos spectet. Gomeri posteri *Comari* quo situ terrarum, longè ab Europæ finibus, in Asiâ fuerint, suprà dictum est. Cimmerios nihil commune habuisse cum Germanis, vel horum natione Cimbris; infrà in horum explicatione clarum reddetur. In Scytharum vocabulo unum illi habent Nicephorum Gregoram, inferioris sæculi auctorem Græculum; qui immania de septemtrionalium regionum gentiumque nominibus fabulatur; antiquorumque auctorum testimonia imperitè, ac falsò allegat. nam Herodotum quòd ait eos Scythas vocare, quos Plutarchus Cimbros, & Teutonas, id nemo umquàm ostenderit. Antiquissimos equidem mortalium inter Græcos omnem septemtrionem, tam in Europâ quàm Asiâ, adpellasse Scythiam, auctorem suprà ipsi citavimus Strabonem. verùm is, διὰ τὴν ἄγνοιαν id factum, disertè testatur.

Sed nec eorum judicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ nostrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alîus cujuspiam gentis vocabulo sit par atque simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris sermo, quo omnes pariter inter se, ante Babylonis fundamenta, usi

ta, usi

ta, usi sunt mortales; quemque posteà ad urbis Babylonicæ ædificationem Deus, rerum omnium conditor ac moderator, non omnino è medio sustulit, novis exinde lingvis creatis; sed tantùm in varia ἰδιώματα, ut suprà dictum, variasque διαλέκτους confudit, seu potiùs dissipavit: quid mirum, si diversissimæ longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla eorum pauca quædam ob oculos posuisse, haud alienum fuerit. Ægyptii, & Arabes, Germaniq; & Hispani ac Galli, supremum illud verumque numen, omnium rerum principium, suâ quique lingvâ dixêre *Theuth*; Græci etiam Θεὸς, Δεὺς & Ζεὺς, & Latini *Deus*: Græci item aliâ dialecto, unà cum Germanis nostris *Dan*; ut certissimis documentis infrà suo loco ostendetur. Græcis summa pars hominis dicitur κεφαλὴ, Sinis, Indicæ genti, *koppalah*; Germanis *kopf*, & aliâ dialecto *kop*; Latinis *caput*. Latinis negandi particula est *non*; Germanis variis dialectis, *nein*, *neen*, *nee*, *ney*, & *na*; quorum hoc commune cum prædictis Sinis habent: Hispanis, Italis, & Anglis *no*; Slavis, *ne*, & *nie*. Adfirmandi particula Germanis, & Sinis est *ja*. Quæ particula Latinis est *apud*, Danis dicitur *hos*, & eodem Græcis nonnumquàm vocabulo ὡς. Quod Græcis est ὅτι, Latinis dicitur *uti*, vel *ut*; Danis *at*. Latinis qui est oculus, Germanis vocatur *auge*, & *oge*: Slavis *oko*. Latinis quæ *auris*, Germanis est *oor*. Qui Græcis πῶς, Latinis est *pes*, Germanis *fuus*, quasi *pfuus*, & aliis dialectis *fuut*, *foot*: ut Græcorum Latinorumque *pater* Germanis *fater*. Quæ Græcis est μήτηρ, Latinis dicitur *mater*; Persis *madar*; Germanis *mutter*, *muter*, *muder*, & *moder*: Anglis *mother*; Slavis *máterz*, *mácż*, & *máti*; Ægyptiis *muth*. Quæ Latinis est *sepes*, Pœnis atque Hebræis dicitur *gadir*, seu *gader*; nobis Germanis *gatter*, & aliâ dialecto *getter*. Quod Latinis dicitur EST, Græcis sonat ἐστὶ, Slavis *jest*, vel *gest*, Germanis *ist*, *is*, & *es*. neque tamen hujus vocis vel indicativus, vel infinitivus modus in omnibus prædictarum gentium lingvis idem vel similis est. pluralis nihilo minùs indicativi apud Latinos est *sunt*, apud Germanos *sein*, *seind*, & *sind*, apud Slavos Polonos, *sæ*; quod penè idem sonat quod *son*. Germanis prima indicativi hujus verbi est *ich bin*. hunc modum Angli non agnoscunt: interim tamen imperativum & subjunctivum habent *bee*, & infinitivum *to bee*; quæ Germanicè scripseris *bie*, sive *by*. Slavis item indicativi præteritum habent *byl*, & futurum *bede*, quasi *benden*; & imperativum *badź*, *quasi bontsch*; cum reliquis personis, ac numero: infinitivum quoque *bycż*, & participium *bedac*, quasi *bendontz*. Latinis idem infinitivus est *esse*; Germanis *sein*, *sin*, & *syn*; Græcis εἶναι. Iisdem his ab eo indicativus est εἰμὶ· cui eâdem ratione simile est Latinorum *sum*, ut illi εἶναι Germanorum *sein*. sed longè propiùs ad εἰμὶ accedit Anglorum *am*. Jam verò Latinorum *sum*, Sarmatis est *gsem*, & *jestem*: illorum *es*, his *sy*, & *jestes*. Subjunctivus Latinorum *sim*, *sis*, *sit*; Germanis est *seie*, *seiest*, *seie*. Horum atque talium, quæ innumera universo orbe, non modò in hanc nostram insulam, quam Europæ, Asiæ, Africæque nominibus distingvimus, sed in Americam etiam sunt sparsa, quum nostri illi homines, qui de lingvis disserunt, rationem reddere omnino nequeant, quando & quomodò à gentibus ad genteis, quàm longissimè inter se dissitas, sibique invicem maximè ignotas, pervenerint, casu id accidisse tandem statuunt. Egregium sanè judicium, in re tam seriâ, ac gravi! De uno atque altero verbo, vel etiam tertio, ac quarto, imò de centesimo, si ita lubeat, ego concesserim. at de mille, vel etiam millibus, quis sanæ mentis homo credat? Oportet sanè, eò recurramus, quò antè dixi. nempe hæc omnia ex primævâ illâ lingvâ in variis dialectis atque idiomatibus, quæ inde apud Babylonem nata sunt, perpetuò in posterum mansisse. Quamquàm non negaverim, etiam postmodò quædam vocabula à nationibus in nationes transisse. nempe ea, quorum res ipsas antè non habuerunt. exempli gratiâ; quis non credat verbum *schreiben*, sive *schriven* nos habuisse à Romanorum *scribere*? quando rem ipsam ab eâdem gente primùm accepimus. Sic exoticarum avium, ferarum, piscium, plantarum, aromatum, & aliarum rerum vocabula, denique artium & actionum innumeræ adpellationes in nostram invecta fuerunt posterioribus temporibus lingvam. At earum rerum, & actionum, quæ jam inde à gentis primordio fuerunt in gente, quis temerè crediderit, vocabula Germanos non habuisse, donec ea ab exteris populis acceperint; aut, quum habuerint, posteà externis permutasse? Neque enim novarum rerum tam avidi fuerunt prisci illi Germani, quàm nunc sumus, in lingvis pariter ac moribus. quod cuivis, Latinos simul Græcosque rerum scriptores legenti, dispicere facilimum est.

Ceterùm, de primævâ illâ lingvâ ut pauca quædam etiam heic dicam; minimè eorum proba mihi videtur sententia, qui Hebraicam hanc fuisse statuunt: à quâ illi, non modò omneis alias per totum terrarum orbem lingvas, sed nostram quoque Germanicam, id est, Celticam, derivatam arbitrantur. Hoc si verum; certè plurima pars Hebraicæ lingvæ

jam multis abhinc sæculis interiit. quidpe cùm illa, quæ modò retuli, tùm innumerabilia alia lingvarum peritis colligere licet vocabula, quæ in diversarum longissiméque remotarum gentium sermone eamdem vim, eumdemque ferè sonum habent; nullo tamen pacto ad Hebraicam originem, vel etymologiam redigi possunt. Sententiæ suæ maximum omnium illis est argumentum, quòd hominum, qui ante terrarum inundationem, lingvæq; primævæ confusionem vixerunt, propria nomina Hebraicam habeant etymologiam. Ad hoc duplici modo iis responderi potest. aut ea quoque nomina ex antiquâ illâ ac primævâ lingvâ Hebræis mansisse; aut, quod potiùs crediderim, Hebræos, post gentium dispersionem, ita ea suâ lingvâ, seu dialecto nuper exortâ, interpretatos esse; quum alia ac longè diversa fuerint in lingvâ primævâ. Nam idem usu venisse in reliquis gentium lingvis, quis negaverit? Equidem ego, qui alioquin in rebus divinis temerè nugari, nefas duxerim, ita mecum ipse statuo; primam illam mortalium lingvam nullibi adparere, nec umquàm adparituram, donec, secundùm ipsius filii Dei Jesu Christi verba, quæ divus Joannes in euangelio, cap. x, vers. xvi, refert, *μία* fuerit omnium Dei electorum *ποίμνη, εἷς ποιμὴν*, hoc est, *unus grex, unus pastor*: id est, in vitâ illâ futurâ, beatâ, atque æternâ. Quâ de re haud perinde falsa Persarum prodiderunt sacerdotes, sive magi, Plutarcho, in libro de Iside, referente his verbis: *Ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι, καὶ ἀφανισθῆναι· τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι.* hoc est: *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arimanium*, id est, dæmonem, *perdi atque aboleri. terrâ verò æquabili, ac planâ factâ, unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum universorum, unâ lingvâ utentium.* & Diogenes Laërtius, in proœmio: *Ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν.* id est: *Theopompus etiam revicturos homines, ex magorum sententiâ tradit, immortalesque futuros; & omnia suas adpellationes retentura.* Eas intelligo adpellationes, quas in primævâ lingvâ habuerunt.

Sed de lingvarum similitudine & convenientiâ, item de origine earum, ac matrice illâ primævâ lingvâ, multo latior, spatiosiorque est campus, quàm qui hoc loco pertractari vel debeat, vel possit. Magna, mirandaque eâ in re latere *μυστήρια*, & quæ nemo, nisi omnium propè lingvarum peritus, aperire possit, haud nescius sum. Una Celtica nostra si solidè plenèque tractetur, ingens præbuerit volumen.

Caput IX.

De Celtarum *nomine; &* Celticae *veteris in Hispanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum, & Theutiscorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* Theutiscorum *origine. nam* Germaniae *vocabulum peregrinum fuit, ipsi genti inusitatum.*

HActenus igitur argumentis demonstratum est validissimis, *Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos*, atque *Hispanos*, unam fuisse initio gentem, uno Celtarum nomine in universum adpellatam, anno à terrarum inundatione circiter cxxxvi, à mundo condito CIↃ IↃCCXCII, ex Asiâ, ab ædificatione urbis Babylonicæ post lingvæ primævæ confusionem, in Europam, per Aschenazem, omnium parentem, ac primum conditorem, deductam. Quâ ratione postmodùm universa in quinque prædictas divisa fuerit nationes, nunc deinceps dicendum est.

Sed ipsum Celtarum nomen, genuinum gentis ac germanum, propriumque fuerit, domi inter eos natum; an ab antiquissimis Græcorum, à re quâdam, ut pleraque alia gentium exterarum vocabula, posteà inditum, satis compertum vix habeo. Cæsaris auctoritatem fidemque observare si dignum est; ipsius gentis lingvâ Celtas dictos, credendum, ex initio commentarii primi de bello Gallico; ubi hæc leguntur verba: *Gallia est omnis divisa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* Cum Cæsare sanè sentit, sive à Cæsare ipso, seu aliâ quâpiam experientiâ edoctus, Pausanias in Atticis. *Ὀψὲ δέ ποτε*, inquit, *αὐτοὺς καλεῖσθαι ΓΑΛΑΤΑΣ ἐξενίκησε· ΚΕΛΤΟΙ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο.* hoc est: *Postremò denique*, Galli *uti adpellarentur, receptum fuit. namque* Celtæ *cùm à se ipsis antiquis temporibus, tùm ab aliis vocati sunt.* At ne hoc quidem satis certum; gens à regione, an regio à gente adpellationem acceperit. nam Hispania quoque ab flumine *Ibero* Græcis dicta fuit Iberia: deinde à regione gens ipsa Iberi: quemadmodùm innu-

meræ

meræ aliæ per terræ orbem nationes. CELTICÆ tamen vocabulum quia derivativi est generis; CELTARUM nomen, tamquàm primitivum, unde illud derivatum, anteà exstitisse, maximè probabile est. Sed quia CELTÆ cujusdam liberos cognovimus suprà, ex Appiano ILLYRIUM, ex etymologico Græco BRITANNUM, partium gentis Celticæ conditores: ipsum CELTAM istum fuisse ASCHENAZEM, universæ gentis Celticæ originem conditoremque, manifestissimo colligitur argumento. CELTA autem, sive ΚΕΛΤΌΣ, quia haud Græcum est vocabulum, sed peregrinum; ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore ipso Aschenaze, mox initio transmigrationis ex oriente in occidentem, unà cum novâ linguâ inventum, maximè credibile est. quod Cæsar etiam ac Pausanias confirmare videntur; nomen id genti sproprium, domique usitatum adseverantes. Ac fortè in novâ Celtarum linguâ, apud Babylonis ædificationem natâ, *Celta* idem significavit, quod vel primævâ illâ, vel Hebræorum linguâ *Aschenaz*. Falsissima est interpretatio eorum, qui Celtas vocatos docent à Celtico vocabulo *gelten*, quod est *valere*; Strabonis subnixi testimonio, quem tradidisse ajunt, adpellatos eos διὰ τὴν ἐπιφάνειαν, id est, ut illi interpretantur, *ab auctoritate*. Ad libidinem. hanc detortam esse interpretationem, non ex genuinâ auctoris mente quæsitam; facilè cuivis, verba Strabonis legenti, perspicere licet. Nos ea suprà, cap. III, ita exposuimus: Nempe gentem, Narbonensem provinciam incolentem, primam Græcis adpellatam fuisse *Celtas*. ab horum posteà vocabulo, quia gens ea erat omnis Galliæ clarissima, reliquos quoque Galliæ populos in universum communi nomine fuisse dictos *Celtas*.

Ceterò, antiquum illud, unum solum CELTARUM nomen, in plura postmodùm ac varia distributum fuit vocabula; prout gentis immensum illud σύστημα in plureis partes, sive naturâ locorum, sive principum imperiis, disjectum. Partitio tamen hoc maximè modo facta videtur. Scilicet Aschenazes, Celtarum omnium pater, quum gentem suam in terram Celticam deduxisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præfuit, dum vixit. Complures autem quum ei forent filii, nepotesque ac pronepotes, ex quibus universis gentis σύστημα constructum; quinque filiis, natu majoribus, in hereditatem reliquit omnem Celticam. unde in quinque potissimùm genteis, & quinque adpellationes terra universa fuit divisa.

Ea pars, quæ mari interno, oceano Atlantico ac septemtrionali, Pyrenæisque inclusa montibus, *Hispania* posteà dicta fuit, quod nomen generale ab initio habuerit, haud facilè dixerim. Κυνήτας, sive Κυνεσίους in eâ refert antiquissimus scriptorum Herodotus libr. II & IV; & item Herodotus apud Stephanum; ubi hæc leguntur verba: Γλῆτες, ἔθνος Ἰβηρικὸν μετὰ τὰς Κυνήτας· id est: *Gletes, gens Iberica, ponè Cynetas.* Festus Avienus, ex vetustissimis Græcorum scriptoribus oram maritimam interni maris describens, *Cynetas* in Hispanico litore nominat atque *Cempsos.* quorum hos quo situ fuisse voluerit, perobscurum dispectu est. Dionysius tamen Afer Pyrenæo facit proximos, hoc versu:

Κέμψοί θ', οἳ ναίουσιν ὑπαὶ πόδα Πυρρηναῖον.
Cempsique, qui degunt sub pede Pyrenæo.

De Cynetis ita Avienus:

Ana amnis illic per Cynetas effluit.

Et pòst paullo:

Genti & Cynetum hic terminus. Tartesius
Ager his adhæret: adluitque cespitem
Tartesus amnis.

Tartessum amnem eumdem fuisse & Bætim, auctor est Strabo, lib. III. Ex his igitur jam satis patet, non universæ Hispanorum gentis, sed trium tantùm in eâ nationum hæc fuisse vocabula, *Cynetæ*, *Gletes*, *Cempsi.* quamvis ab Gletarum natione vetustissimi Græcorum omnem Hispaniam adpellarint; teste Strabone, dicto libro. idemque à Cynetarum vocabulo factùm, ex Herodoto colligere licet. Posteriores Græci à flumine *Ibero* adpellarunt IBEROS; teste Plinio, lib. III, cap. III: *Iberus amnis; quem propter, universam Hispaniam Græci adpellavêre Iberiam.* At verò, Polybio si credimus, non omnis mox Hispania Iberiæ nomine initio dicta fuit; sed ea pars tantùm, quæ mari interno proxima. Polybii verba, in libro III, hæc sunt: Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῶν προειρημένων ὀρῶν Πυρηναίων τὸ συνάπτον, πρός τε τὰς δύσεις, καὶ πρὸς Ἡρακλείους στήλας, περιέχεται μὲν ὑπό τε τῆς καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς ἔξω θαλάττης· καλεῖται δὲ τὸ μὲν παρὰ τὴν καθ' ἡμᾶς παρῆκον ἕως Ἡρακλείων στηλῶν, Ἰβηρία· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἔξω μεγάλην προσαγορευομένην, κοινὴν μὲν ὀνομασίαν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ προσφάτως κατωπτεῦσθαι. κατοικεῖται δὲ πᾶν ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ πολυανθρώπων· ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα τὸν κατὰ μέρος

λόγον ἀποδώσομεν. hoc eſt: *Reliqua pars Europæ, quæ à dictis montibus Pyrenæis ad occaſum & columnas Herculis pertinet, partim à noſtro, partim ab externo mari ambitur. Quæ porrigitur ſecundùm mare noſtrum portio, ad columnas usque Herculis Iberia vocatur. quæ verò ſecundùm mare eſt externum, quod & magnum indigetant, communem adpellationem nondum invênit: quia non diu eſt, quum fuit explorata. tota autem à nationibus barbaris, iisque frequentiſſimis, incolitur: de quibus poſteà ſingulatim ſumus dicturi.* Quibus in verbis liquidiſſimum conſtruitur teſtimonium, non ab ipſis incolis nomen accepiſſe regionem IBERIÆ; ſed ab exteris populis, ſcilicet Græcis, ut ſuprà dictum, oram ejus maritimam ad columnas uſque & Gadeis navigantibus; Maſſilienſibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Poſteaquàm verò Romani terram omnem, arma bellaque circumferendo, penitus cognoverunt; commune univerſæ gentis nomen prodiderunt, quo HISPANI adpellabantur; terraque ipſa HISPANIA: teſte partim Polybio, libro prædicto, partim Athenæo in principio libri VIII: & item Appiano in Hiſpanicis; clariùs verò in fine Annibalicorum. Græci poſteà univerſam quoque regionem, jam anteà à ſe invento vocabulo, dixêre IBERIAM. Iſacius Tzetza, in Lycophronem: Ἡ δὲ Ἰβηρία καὶ Ἱσπανία καλεῖται παρὰ Λατίνοις. id eſt: *Iberia etiam vocatur Hiſpania Latinis.* Apud Euſtathium, Dionyſii Afri ſcholiaſten, hæc leguntur verba: Ἰστέον δὲ, ὅτι ἡ Ἰβηρία, οὐ πᾶσα μέν τι, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐντὸς τοῦ ῥηθέντος Ἴβηρος ποταμοῦ, καὶ Ἱσπανία συνωνύμως ἢ πολυωνύμως ἐλέγετο. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐκάλεσαν ὕστερον. ὡς εἶναι διώνυμον, Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν. id eſt: *Sciendum autem, Iberiam, non totam quidem, ſed eam tantùm quæ intra Iberum amnem eſt, alio nomine Hiſpaniam vocatam fuiſſe. Romani verò totam deinde ſic vocaverunt; ita, uti duo nomina habeat, Iberiæ & Hiſpaniæ.* Hæc an ſatis probè ab aliis didicerit Euſtathius, equidem neſcio. quamquàm mihi haud dubium, univerſæ Hiſpaniæ nomen aut ab ipsâ urbe ejus antiquâ claràque *Hiſpali*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxiſſe. facilis quidpe liquidæ L in liquidam N mutatio.

Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum, Rhenumque amnem poſita, quodnam peculiare ſibi nomen, præter communem Celtarum adpellationem, poſt Aſchenazis exceſſum obtinuerit, nusquàm reperio. A filio mox Aſchenazis, ſive Celtæ, Gallo, Illyrii fratre, GALLORUM nomen fuiſſe ſortitos, quò Appiani tendit hiſtoria; fabulæ ſunt, ac nugæ meræ. ὀψὲ δέ ποτε Gallos fuiſſe adpellatos, auctorem audivimus ſuprà Pauſaniam. Tunc primùm GALLI dicti videntur, à Celticâ voce *gallen* (quam nunc dicimus *vvallen*; ſignificatque *iter facere*) quum exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exteras petere regiones cœpiſſent; parte eorum in Italiam, parte in Illyricum, atque inde in Græciam, & Aſiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primùm, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuêre, cùm ſibi ipſis, tum proximis Germanis Illyriisque, *thi* GALLEN, ſive GALLER, & aliâ dialecto WALLER; quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die vvanderer*, Latinè *peregrinatores*. quod vocabulum mox Latini, ſuo ori accommodantes, formavêre GALLI. Græci poſteà, paullo longiùs à genuinâ voce deflectentes, dixêre ΓΑΛΆΤΑΙ. quâ equidem adpellatione perpetuò poſtmodùm ſignati fuerunt ab ipſis Galli Aſiatici; raro ΚΕΛΤΟΊ, antiquo univerſæ gentis vocabulo, nuncupati. unde firmiſſimum etiam validiſſimumque argumentum, hos veros fuiſſe Gallos, nomen à re ipsâ, id eſt, à migratione, olim adeptos. Latini poſteà ſimulque Græci univerſam gentem, tam in Aſiâ, Pannoniâ, Italiâ, atque Germaniâ, quàm in antiquâ avitâque ſede inter Rhenum Pyrenæumque, Gallorum, ſive Γαλατῶν adpellatione adfecerunt. Enimverò peregrinam hanc fuiſſe adpellationem, ipſi genti, Rhenum inter Pyrenæumque commoranti, inuſitatam, manifeſtiſſimo adfirmat teſtimonio Jul. Cæſar, initio mox commentarii primi, ut ſuprà dictum. ubi tertiam Galliæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipſorum linguâ Celtæ, Romanorum Galli* vocabantur. Scilicet ii Celtæ, qui primi, Alpeis transgreſſi, Italiæ parteis occuparunt, ſuo ſibi vocabulo, recens à peregrinatione invento, GALLI dicebantur. id poſteà quum ad Romanos, quorum mox urbem ceperunt, perveniſſet, perpetuò deinceps in totâ gente, etiam ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his uſurpatum fuit: quum interim hi ſoli, qui Galliâ egreſſi erant, Galli adpellarentur; illi verò trans Alpeis ſuo ſibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Hinc, longinquo ex Romanorum uſu, ac conſvetudine, Cæſar id tamquàm Romanum prodidit. Verùm neceſſarium fuerit, rationibus oſtendere certis, vocabulum *Galli* deductum eſſe à Celtico verbo *vvallen*, quod *peregrinari* ſignificat. Germanorum lingvam curatiùs qui ſcrutetur, facilè deprehendat, multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitus aliâ dialecto elata fuiſſe aut per G: quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones; corruptâ inibi & commixtâ lingvâ, reſervato G, pro Germanicâ

nicâ literâ *w* adsumsêre *u*. Sic antiquum Germanorum vocabulum *gerre*, quod *bellum* significabat, quum in Italiam, Hispaniam, & Galliam, Romanorum provincias, deferretur, adscivit literam *u*; uti Itali atque Hispani nunc etiam scribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum sit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato G in W, & E in A, *vvarre*. quod illis etiamnum *bellum* significat. Germanis superioribus vocabulum est *vveise*, quod *morem*, seu *ritum* ac *modum* significat: inferiores suâ dialecto dicunt *vvise*; iisdemque id literis scribunt Angli; pronunciant verò ut superiores Germani suum *weise*. id Italis & Hispanis nunc est *guisa*, Gallis *guise*. Quas Latini *manicas* adpellabant, vel Græco vocabulo *chirothecas*, Itali dicunt *guanti*, Hispani *guantes*, Galli *gants*, inferiores Germani *wanten*. Italis est nomen proprium viri *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*: quod Græci scriptores, ut cap. VI ostensum, dixêre Γιλίερμος, Γιλίελμος, & Γουλίελμος. id Germanis superioribus est *Wilhelm*, inferioribus *VVillem*, Anglis *VVilliam*. Hispaniæ quondam populi fuêre, ubi nunc Navarræ regnum, *Vascones* dicti. hi, Pyrenæos monteis transgressi, à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis, & aliis, vocati sunt in Galliâ *Guascons*, & *Gascons*: quod vocabulum etiam nunc eâdem regione manet. Mercurium deum antiquis Germanis dictum fuisse *VVodan*, & adjectâ literâ *Gwodan*, auctor est Paulus Diaconus, lib. I, cap. IX, rerum Langobardicarum. hinc diem Mercurii etiam hodiè inferioribus Germanis dici *VVodensdach*, contractè *VVoonsdach*, & Anglis *VVednesday*, Vestofalis verò *Godensdach*; infrà, cap. XXVI, docebo. Herba est, tincturæ vestium utilis atque nobilis, Latinè *isatis* dicta. hanc Itali vocant *guado*, Galli *guede*, Germani superiores *weid*, inferiores *weed*, Angli *wad*. Italis verbum est *guatare* (Latinè *speculari* interpreteris) Gallis *guetter*. id eamdem originem habere videtur cum Anglicâ dictione *waite*, quod est *attendere*, sive *intentum esse*. ex eodem haud dubiè fonte Germanis est *vvacht*, id est, *excubiæ*; & *vvachten*, id est, *spectare*, sive *exspectare*. Gallis *vas vadis* dicitur *garant*: Anglis est *vvarrent*. Itali dicunt custodem *guardiano*, Galli *gardien*; Anglis est *vvardien*, & quibusdam Germanis *vvardein*. Sed ipsum Italorum verbum *guardare*, & Gallorum *garder*, id est, *custodire*, Germanis dicitur *vvarten*. Galli si, cum aliquo super aliquâ re certantes, in pignus deponant, pignus id adpellant *gageure*. camdem rem Angli vocant *vvager*; à Germanico haud dubiè verbo *vvagen*, quod est *rem in discrimen sive in casum dare*. Galli locum, ubi cuniculi degunt, vocant *garenne*: Anglis is est *vvarren*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diversis nationibus corrogemus; Wallones hodiè atque Picardi, Gallica utraque gens, in plerisque Gallicæ lingvæ vocabulis, incipientibus ab *gu*, geminas hasce literas transmutant in Celticum *vv*: dicuntque *vvarir*, *vvarder*, *vvide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guarir*, *guarder*, *guide*. quamquàm illa duo priora plerumque hodiè Galli sine *u* scribunt, *garir*, *garder*: nec in *guide* eadem vocalis aliud valet, nisi uti genuinum literæ *g* sonum, quem habet ante *a*, *o*, & *u*, heic quoque ante *i* formet. quapropter id Italicè scripseris *ghide*. Ceterùm compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodiéque G præponunt. sic *Victim* insulam, quam Angli dicunt *VVight*, Germani *VVicht*, Walli faciunt *Gvvydh*: quem Cambriæ fluvium Angli dicunt *VVy*, is Wallis est *Gvvy*: quæ urbs ejusdem regionis Ptolemæo *Venta*, Anglis *VVent*, Wallis dicitur *Gvvent*: & id genus complura alia. Ad propositum igitur tandem uti accedamus; exemplis tot productis, manifestissimè nunc patet, GALLORUM vocabulum idem esse WALLORUM; quos antiquiores Celtæ dixêre *thi* GALLAR sive GALLON, & variante dialecto WALLON, item aliâ dialecto WALLEN: unde pars Gallorum etiamnunc suâ lingvâ adpellantur *VVallons*. posteriores Germani, abjecto uno *l*, dixêre *VValen*. Germanobelgæ, vocalem A crassiori pronuntiantes sono, effecêre diphthongum *ae*: unde vox etiamnum durat *VVaelen*. Quod autem ad vocabulum *VVällischen* attinet, quâ Italos indigetant superiores Germani ac Saxones: hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum nemo abnuerit. est enim derivativum à primitivo *VVallen*: quemadmodùm & Anglos plerique Germanorum derivativo vocabulo vocitant *die Engelischen*. Gallorum autem, sive Wallorum nomine rectè adpellaverunt Transalpinos versùs meridiem; quia dimidium fermè Italiæ, Alpeis Apenninumque inter, Galli obsederant: Cisalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc Dani suâ lingvâ Italiam vocant *Valland*; quæ Germanis superioribus *VVällisch land*. Denique quum Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, lingvam incolarum adsimilem Gallorum lingvæ deprehenderent; hos quoque *VVallos* nuncuparunt. unde etiamnum reliquiæ veterum Britannorum Anglis dicuntur *VValshmen*; & regio ipsa *VVales*: quæ Roderico, episcopo Palentino, historiæ Hispanicæ parte IV, cap. XVIII,

vocatur *Gales*, in his verbis: *Princeps de Gales, primogenitus regis Angliæ*. Sed hæc de GALLORUM vocabulo disseruisse sufficiat.

Tertia Celtarum pars, in insulis Celticæ, quando nomen BRITANNORUM, sive BRITONUM (utrumque enim antiquis usurpatur auctoribus) & unde adsumserint, certiùs jam sciri posse videtur. suprà quidpe ex etymologico Græco magno hæc produxi verba: Βρετανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦ τῆς Βρετανοῦ θυγατρός. quæ sanè verba quamvis ingentem, ut antè monitum, contineant errorem (non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtæ filiâ, seu Britanno filio ortam dictamque voluisse quosdam antiquorum scriptorum, verisimile fit) tamen conjicere ex eo licet, uni ex quinque Aschenazis filiis natu majoribus, nomine BRITANNO, insulas maris Celtici hereditate obvenisse: è cujus nomine gens posteà dicta fuit *thi* BRITTAN, & BRITTON, antiquis Celtarum dialectis; quod nunc per E diceremus *Britten*. Id vocabulum dein Romani suo ori accommodantes, fecêre BRITANNI, sive BRITANI, & BRITONES. Insulæ hinc quoque ipsæ dictæ *Britannicæ*, & *Britanniæ*. nam *Britannias* fuisse antiquis Græcorum scriptoribus vocatas, auctor est Plinius, libr. IV, cap. XVI. Ceterò filium fuisse Aschenazis hunc gentis Britannicæ conditorem, non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc distribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus; ut ex sacrâ liquet historiâ.

Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis, mareque Adriaticum sita, mox nomen ILLYRIORUM accepit ab ILLYRIO; ut suprà ex Appiani Illyricis docui. ubi equidem falsò Illyrius Celtæ traditur fuisse frater; quum filius potius Celtæ, id est, Aschenazis, sit habendus.

Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem, ad glacialem usque oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quod peculiare nomen mox post Celticæ divisionem habuerint, opidò quàm difficile dispectu est. Romani eos posteà uno nomine adpellavêre GERMANOS. De his probatus in primis Romanorum scriptor hæc refert C. Tacitus: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est,) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios adsignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam verò licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Sic legendum hunc locum, infrà lib. II, cap. XX, in Tungrorum descriptione bonis argumentis rationibusque apertis adseram. Ceterùm ex dictis modò verbis, haud ita obscuris nec dubiis, satis perspicitur, vocabulum GERMANORUM ipsi genti fuisse peregrinum, à Gallis inventum, iisque primùm populis impositum, qui primi Rhenum transgressi Gallorum agros occuparunt; quod clariùs infrà, in Tungrorum descriptione, explicabitur. Antiquum igitur, verum, atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id verò fuisse idem, quo in hanc usque diem, pro variâ dialectorum ratione, inferioribus Germanis, Gallofranciæ proximis, dicuntur *de Duytschen*, ulterioribus, quos communi nunc vocabulo Saxones nuncupamus, *de Düdschen* & *Düdeschen*, superioribus *die Deutschen*, & *Teutschen*, septemtrionalibus verò *de Tydsker*; colligere datur ex vocabulo TUISTO. istud quidpe nomen *Teutsch*, unà cum gentis origine, à deo suo *Tuistone* sese accepisse, ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani isti Taciti ævo. Hujus igitur originatio discutienda erit; primúmque dispiciendum, quis ille fuerit gentis nostræ conditor, deus TUISTO. Nostri sæculi homines, quia terrâ editum antiqui credebant Germani, eumdem esse arbitrantur, vetustatis ratione ducti, qui divo Mosi in sacrâ historiâ dicitur *Aschenaz*, sive, ut ipsi legunt, *Ascanes*, Noachi pronepos: adpellatosque ex hujus nomine judicant primos Germanos *Tuiscones*, quasi, adjecto Germanicæ lingvæ articulo, *Thi Ascanes*. Verùm, si ab *Ascane* gens nostra primùm dicta fuit *Thi Ascanes*, sive, quod magis Germanicè, *Thi Ascanen*, vel *Ascaner*; &, abjectâ per apostrophum articuli vocali, *Th' Ascanen*: quæro ego, unde, aut quomodò ista lingvæ Germanicæ ignorantia ipsis postmodùm nata fuerit, uti geminato articulo dixerint *thi Thascanen*; & tandem, uti nunc variè apud varias Germaniæ nationes viget, *die Teutschen*, sive *Deutschen*, *de Duytschen*, *de Düdeschen*, *de Tydsker*? Ratio sanè nulla monstrari poterit: modusque hic τοῦ ἐτυμολογεῖν satis ineptus. Derivativas esse apud Germanos voceis, quæcumque χαρακτηριστικὰς, seu formativas habent literas SCH, & apud Danos, Svedosque ac Norvagios SK; nemini lingvæ Germanicæ perito

ignotum

ignotum esse potest. sic Saxones dicunt *de Spanische rüter, dat Vngerische krygesfolk, dat Römische ryk, dat hemmelische levend*, & id genus alia; quæ Latinè interpreteris, *Hispanici equites, Hungarici milites, Romanum imperium, cælestis vita:* à primitivis *Spanien, Vngeren, Room, hemmel*, id est, *Hispania, Hungaria, Roma, cælum.* quæ superiores Germani dicunt, *die Spanische renter, das Vngerische krigesfolk, das Römische reich, das himmelische leben:* Dani & alii septemtrionales, per SK, *De Spaniske rytere, det Vngeriske krigesfolk, det Romerske rige, det hemmelske lefnet.* Ex quibus judicare licet, Germanorum quoque vocabulum *Teutschen, Deutschen, Düdeschen, Duytschen, Tydsker*, non primitivum esse, sed derivativum, id est, ab alio quodam vocabulo primitivo deductum; dictamque sic gentem nostram ad eumdem modum, ut *Itali* quoque derivativo vocabulo adpellantur Germanis citerioribus *die VVälschen, & VVällischen*; & Danis *de Velsker:* à primitivo vocabulo gentis *Gallorum*; quos à voce antiquâ *gallen* dictos suprà docui. item quemadmodùm *Anglus* vocatur *ein Engelischer, & een Engelske:* à primitivo *Engelland*, quo ipsam terram *Angliam* notant. quin sic etiam *Svedus* derivativo vocabulo nunc omnibus pariter septemtrionalibus dicitur *een Svenske*, à primitivo *Sven*; & *Danus* olim *Gdanske*, nunc *Danske*, à *Gdan*, & *Dan*: ut infrà, lib. III, cap. XL & XLI, latiùs explicabitur. sic denique derivativo vocabulo dicunt Germani *hominem, ein mensch*, quasi *mennisch*, sive *männisch*, & Dani *een mendiske*; illi à suo primitivo *man*, hi à *mand*; quorum utrumque *virum* significat. Quemadmodùm igitur prædictæ voces omnes derivativæ sunt, adjectivarum vicem, quoties usus postulat, subeuntes; sic vocabulum quoque *Teutsch* primitivum nullo modo censeri debet. quidpe eâdem ratione dicimus, adpositis substantivis, *ein Teutscher man, eine Teutsche fraue, ein Teutsches roß*; & Danicè, *een Tydske mand, een Tydske quinde, een Tydske hest:* hoc est: *Germanicus vir, Germanica mulier, Germanicus equus.* At si hoc derivativum est vocabulum; quodnam ejus erit primitivum, unde id derivatum? nam à *Tuistone*, id est, si Germanicè vocabulum formes, à *Tuist*, vel *Teust*, derivativum foret *Tuistisch, & Teustisch*; non verò *Tuitsch, & Teutsch*: &, si literas ST transponas in TS, quasi ordo eorum à malè curioso librario turbatus esset, uti fiat vocabulum *Tuitso*; jam hoc ipsum erit derivativum illud Germanicum *Tuitsch, & Teutsch.* Unde suspicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus esse vitiatam. Quærendum igitur aliud primitivum. Verum, genuinumque primitivum plerosque popularium meorum facere video TEUTO: quod viri cujusdam nobilis, vel regis nomen fuisse arbitrantur; ex quo gens etiam, cui ille imperavit, Cimbris contermina, & quondam cum his in expeditionem profecta, TEUTONI nominati fuerint, qui nunc sunt *Dani.* Verùm cur ab unâ hac natione, haud perinde magnâ, nec validâ (Danicas quidpe tantùm tenuisse insulas, infrà, lib. III, cap. XL, ostendetur) tota illa, vastissima universæ Europæ, gens denominata fuerit, rationem satis aptam video prorsus nullam. Hoc quin imò in contrariam me fert opinionem, quòd primus ille gentis nominisque conditor, non rex, nec alius cujusdam conditionis mortalis, sed deus vetustissimis Germanorum creditus est. Proinde hujus genus nomenque maximè investigandum censeo. Deum hunc, quia omnium pater existimabatur, primaque universæ gentis origo, in primis coluisse Germanos, maximè credibile est. at *deorum maximè* eos *coluisse Mercurium, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habuerint*; testis est, in libro de Germaniâ, Tacitus. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquissimis illis temporibus, ΘΕΙʼΘ adpellatum, auctor est in Phædro ac Philebo Plato; & item Cicero, lib. III de naturâ deorum; Lactantius, lib. I, cap. VI. Livius quoque, lib. XXVI, Hispanorum ad Carthaginem Novam memorat *Mercurium* TEUTATEM. & item Lucanus, lib. I, Gallorum refert deum TEUTATEM: cui eadem ipse tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Verba poëtæ hæc sunt:

Et quibus immitis placatur sangvine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis, Scythicæ non mitior, ara, Dianæ.

Et Gallos quoque *deûm maximè coluisse Mercurium, & se à Dite patre prognatos, ex Druidum proditione prædicasse*, auctor est Cæsar, belli Gallici comment. VI. Unde & DITEM Cæsaris, eumdem fuisse TEUTATEM Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur THEUTH, omnino credibile est: quamquàm duos diversos, per nominis errorem, intellexerit eos Cæsar, *Mercurium, & Ditem.* nam quod Cæsar, in dicto commentario, de Gallis scribit, quia à Dite patre prognatos sese putabant, *ob eam causam* eos *spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finivisse; & dies nataleis, & mensium, & annorum initia sic observasse, ut noctem dies subsequeretur:* idem in Germanis nostris exprimit Tacitus his verbis: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur.*

 Proin-

Proinde unam, eamdemque utraque gens sibi credidit esse originem, ab uno eodemque conditore, deo THEUTH, ductam. Hujus nomen, pro multiplici dialectorum lingvæ Celticæ variatione, variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath, Theith, Theoth, Theuth.* & abjectâ posteriori adspiratione, *Theat, Theit, Theot, Theut.* vel etiam primâ, *Teath, Teith, Teoth, Teuth.* vel utrâque, *Teat, Teit, Teot, Teut.* item, *Thiath, Thieth, Thioth, Thiuth:* & *Thiat, Thiet, Thiot, Thiut:* &, *Tiath, Tieth, Tioth, Tiuth:* &, *Tiat, Tiet, Tiot, Tiut.* dein Θ converso in adfine Δ, *Dead, Deid, Deod, Deud:* & posteriore *d* converso in *t*, *Deat, Deit, Deot, Deut.* item *Diad, Died, Diod, Diud:* & *Diat, Diet, Diot, Diut.* item *Dued, Duid;* & *Duet, Duit.* ex quibus omnibus varia postmodùm nomina propria, virorum pariter ac feminarum, maximè tamen virorum, fuêre constructa; quorum exempla passim, cùm apud posterioris sæculi rerum Germanicarum scriptores, tùm apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores, perscripta reperiuntur. Ex hac multiplici vocabuli THEUTH variatione, facilè Cæsar hoc vel illud pro DITIS nomine arripere potuit. apud Tacitum, librariorum lapsu, sive incuriâ, pro voce TUITONEM, vel TEUTONEM, scriptum esse *Tuistonem*, hinc certus sum.

At quis hic tandem fuit deus Mercurius, antiquis simul Ægyptiis, simulque Celtis THEUTH adpellatus: à quo originem se ducere Celtæ nostri prædicarunt? nam, de illo communi omnium reliquorum deorum nuntio, quæ veteres Græci pariter & Latini poëtæ, aliique auctores narrant, meras esse fabulas, putidaque nugarum figmenta; sacri jam dudum nos docuerunt codices. Communem, omniumque primum fuisse universarum gentium deum, patet quammaximè ex eo, quòd nomen ejus non modò ad Ægyptios, & longissimè ab his dissitos Celtas, sed ad Græcos quoque atque Latinos pervenit. nam Græci idem vocabulum suâ lingvâ dixêre ΘΕῸC, levi literarum ΥΘ in ΟC mutatione; quod illi maximè norunt, quibus vera ac germana literæ Θ vis satis cognita: unde etiam primum Θ Dores ac Lacones mutarunt in Σ, pro ΘΕῸC dicentes ΣΕῸC. Sed iidem Græci idem vocabulum ΘΕῪΘ, aliis dialectis dixêre Ζεὺς, & Δεὺς· de quibus plura infrà, cap. XXVI, dicentur. unde Latini etiam habuêre suum vocabulum DEUS. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit universorum mortalium Deus; nullus certè alius fuit, quàm quem sacrata nobis Mosis ostendunt monumenta, cœli terræque & omnium conditarum in iis rerum conditorem: quem, sub tribus personis, PATRIS, FILII, ac SPIRITUS SANCTI, unum verum æternumque Deum agnoscimus atque veneramur. *Celebrant*, inquit auctor noster, *carminibus antiquis Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Quæ sanè verba, haud parum obscura, magna etiam nostri ævi ingenia variè ac miserè hactenus torserunt: quum interim tot commentatores nil nisi meras inde produxerint Chimæras. Quapropter operæ ac laboris fuerit pretium, paullo curatiùs ea hoc loco illustrasse; quò verus tandem eorum atque genuinus sensus constet.

Ab supremo igitur æternoque illo numine quum statuto tempore cœlum & terra, mariaque, & quidquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terrâ conditus fuisset; famâ ejus rei atque memoriâ ad posteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ; longinquâ verò tandem sæculorum extensione penitus, ut fieri solet, obscuratâ: quæque gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipsa voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit. cujus rei testis unus instar omnium fuerit Diodorus Siculus, in lib. I, his verbis: Περὶ δὲ τῆς γένους ἀρχαιότητος οὐ μόνον ἀμφισβητοῦσιν Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἑαυτοὺς αὐτόχθονας λέγοντες, καὶ πρώτους τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων εὑρετὰς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων, καὶ τὰς γενομένας παρ' αὐτοῖς πράξεις ἐκ πλείστων χρόνων ἀναγραφῆς ἠξιῶσθαι. hoc est: *De gentis verò vetustate non modò Græci, sed & barbarorum multi contendunt; se indigenas esse adfirmantes, & omnium mortalium primos vitæ commoditatum inventores; res insuper apud se gestas à plurimis inde sæculis literarum monumenta promeruisse jactitantes.* Idem à nostris quoq; majoribus factum colligunt viri docti. At ego, priscos Germanos, licet non certissima, multo tamen certiora, quàm reliquas genteis omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore suo scivisse adseveraverim. quod ex Taciti simul, profani scriptoris, simulque Mosis, sacratissimi apud Hebræos Dei ministri, monumentis adserere paucis conabor. Ab Noacho igitur, qui de condito à supremo numine mundo, primoque mortalium Adamo, notitiam sine controversiâ habuit, quum filius ejus Japhetus, & à Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, modum creati orbis, primique hominis, acceptum posteris suis tradidissent; tandem Germani terrâ quidem editam, id est, è terrâ factam primam gentis suæ originem rectè crediderunt:

derunt: is enim fuit ADAMUS, omnium mortalium primus pater. rectè item, quòd deum fuisse primum gentis conditorem putarunt: nam Deus Adamum unà cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum seriem Noachus, & ex Noacho Aschenazes, omnium Celtarum parens. nomen quoque THEUT haud perperam primo conditori tribuerunt: hoc quidpe supremo illi æternoque numini antiquissimum apud genteis fuisse nomen, suprà ostendi. In eo autem, propter immensam temporis remotissimi obscuritatem, longiùs aberrarunt, quòd non primum hominem, gentis suæ originem, sed ipsum Deum, à quo homo originem invênit, terrâ editum crediderunt. At in eo iterum haud falsi fuêre, quòd MANNUM, alterum illum gentis suæ conditorem, filium fuisse crediderunt THEUT, id est, Dei. namque Adamus eo ipso patrem habuit omnium rerum creatorem Deum, quia ab eo conditus, sive ex terrâ formatus fuit; animâ sibi à spiritu illius inflatâ; teste Mose in libro geneseos, cap. II, ver. VII, his verbis: *Finxit Iehova Deus hominem de pulvere terræ; sufflavitque in nareis ejus halitum vitæ. sic factus est homo anima vivens.* Unde etiam divus Lucas, euangelicæ historiæ cap. III, ubi genealogiam Jesu Christi ab Adamo deducit, tandem in hæc verba finit: Τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ· id est; *qui fuit filius Enos, qui fuit Sethi, qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò ADAM Hebræis atque Turcis nihil aliud significat, quàm *hominem.* unde etiam à divo Mose, in dicto libro, cap. V, ver. II, tam mari, quàm feminæ, primis nostris parentibus, tribuitur, his verbis: *Marem ac feminam creavit eos; ac benedixit eis; vocavitque nomen eorum Adam.* Nostrâ autem lingvâ *virum* dicimus MAN. unde derivativa illa, ut antè ostensum, vox promanavit *männisch*; quâ ceu primitivâ, vel substantivâ utimur, quando *hominem* indicare volumus. antiquis verò Germanis ipsum MAN notavit hominem. Nec Germanorum id solummodò antiquitus fuisse vocabulum, sed aliarum etiam gentium, inde patet, quòd Ægyptii quoque & Lydi *Adamum* vocarunt MAN, & MEN; ut infrà, cap. XXIII, ostendetur. & *virum* insuper Ægyptii dixêre *manosch*; quem Sarmatica gens Poloni *maż*: quod vocabulum Germanicis scripseris literis *mensch*. unde reliqui Sarmatæ suam quique formavêre dialectum, Bojohæmi *muż*, Lusatii *musch*, Slavones *mosch*, &, quos Dalmatas vulgus Latinè loquentium vocat, *muux*. Quin ex eàdem origine Latinorum quoque profluxisse MAS, dubitare post tot variarum gentium exempla jam minùs licet. Bojohæmorum autem *muż*, & Polonorum *maż*, prodiisse ex MAN, liquet ex eo, quòd Bojohæmis *maritus* vocetur *manżel* & *uxor manżelka*: Polonis verò *masculinum męski*, & *masculum męzny*. quorum illud Germanicis literis scripseris *menski*; hoc, propter literæ *ż* proprietatem, vix expresseris. valet quidpe ea litera idem, quod apud Gallos & Italos *g* ante *e* vel *i*. Bojohæmorum verò *manżel* & *manżelka*, transpositione quâdam literarum Poloni dicunt *małżonek*, & *małżonká*. MANNUS igitur iste Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Mose nobis indicatur ADAMUS; primus mortalium omnium pater, ipse à Deo ex terrâ editus, vel conditus. Adamus autem prima veraq; gentis Germanorum fuit origo; quia ab Adamo descendit Noachus, ab Noacho Aschenazes; ab hoc tandem omnes prognati fuêre CELTÆ, quorum pars maxima GERMANI; ut suprà satis superque demonstratum est.

Sed alius jam heic, in iisdem carminibus, ingens deprehenditur error, veræque circa Adami posteros historiæ mira confusio. *Manno*, inquit noster, *trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur.* Quomodò Manno, id est, Adamo treis adsignaverint Germani filios, haud facilè ego dispicio: nisi treis eos intelligas, qui in sacrâ historiâ soli nominantur, *Cainus, Abelus, Sethus.* Verùm hoc tamen haud satis placet. Alios ego treis ostendam, de quibus nostri illi majores quasi per nebulam nonnihil acceperant. Scilicet, quum ex majorum suorum traditione primi Germani accepissent, omne genus humanum universali terrarum inundatione quondam penitus periisse, præter unum Noachum cum tribus filiis suis, *Schemo, Iapheto*, & *Chamo*, cumque suâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt esse Adamum, id est, ut ipsi vocabant, Mannum; hujusque treis filios, qui erant Noachi. quumque à prædictis tribus Noachi filiis totus terrarum orbis, post inundationem in treis divideretur partes, quod suprà ostensum: Germaniam suam ita divisam fuisse initio à Manni putarunt tribus filiis; quibus ipsi nomina tribuebant *Istævonis, Ingævonis, Herminonis.* Quâ in re quamquàm variè erraverint, tamen hoc deprehenditur verum, quòd Noacho tres fuerunt filii, à quibus orbis terrarum in treis partes divisus: quódque ab horum uno Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, prognati: quorum hic tandem verus omnium fuit Celtarum pater; quorum maxima pars Germani: neque illud de *Istævonis, Ingævonis*, & *Herminonis* nominibus prorsus vanum; ut mox ostendam. Ceterò Aschenazes, quum complures ei forent filii, nepo-

nepotesque ac pronepotes; quinque filiis, ut antè dictum, natu majoribus, universam divisisse videtur CELTICAM, ab se uno anteà, jam inde à primo ex Asiâ adventu, rectam. Horum quæ fuerint nomina, dispicere nusquàm datur. Ei tamen, cui obvênit GERMANIA, *Mannum* jam alio, omnium maximo, crediderunt errore posteriores Germani; si Tacitus vera ex carminibus eorum retulit. Sed quocumque nomine fuerit; quum ipse quoque complureis haberet filios ac nepoteis; natu majoribus aliquot universam distribuit Germaniam: quorum treis fuisse, *Istævonem*, *Ingævonem*, *Herminonem*, antiquis istis traditum fuit carminibus. Quod ut erroris plenum jam anteà ex suprà dictis rationibus adparuit; sic falsum ex eo quoque perspicitur, quòd tria ista Germanorum nomina, *Istævonum*, *Ingævonum*, & *Herminonum*, non omnem occupaverunt Germaniam, ut ex antiquis scriptorum monumentis, quæ suo loco atque ordine citabuntur, liquidò patebit. Hinc denique sequutum est id, quod Tacitus eodem loco scribit his verbis: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina.* Nempe, qui talia adfirmabant, non ipsi erant Germani; ut quidam interpretantur: sed Romanorum quidam scriptores, res Germanicas scripto prodentes; in quibus T. Livius & C. Plinius vel primi. Nam illi, quibus nullus, ut infrà ostendetur, literarum usus, nulla notitia; unde contra antiquorum carminum, à majoribus compositorum, fidem talia adfirmarent? Romani igitur, quum ex longinquâ bellorum consvetudine ab ipsis Germanis didicissent, *Marsos*, *Svevos*, *Vandalios*, *Gambrivios*, antiquas esse genteis; non modò Mannum ex deo Tuitone, sed plureis esse genitos finxerunt; de quorum nominibus gentes istæ adpellationes suas accepissent. Plinius, lib. IV, cap. XIV, quinque iu universum Germanorum facit genera; *Vindilos*, *Ingævones*, *Istævones*, *Hermiones*, & *Peucinos*, quos & *Bastarnas* vocabant. Horum fortè singulis genus nomenque dedisse plureis istos deo ortos filios, tradiderunt alii. Tot fuisse re verâ Germanorum genera, suo loco satis clarè patebit. Ceterùm antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem suam, haud prorsus vani aut falsi fuêre; probabile est, potuisse eos quoque de *Istævone*, *Ingævone*, ac *Herminone* vera quædam prodidisse. nam regionum partitiones quomodò à filiis post mortem parentum factæ, pluresque filiorum principatus ex uno patris imperio nati fuerint, partim suprà ostensum est, partim infrà, cap. XXXVII, ostendetur.

Atque hæc vera veterum istorum gentis nostræ carminum solidaque est explicatio: in quibus quantum majores nostri erraverint, liquidò jam adparet. ni tamen fortè, Taciti potiùs hunc fuisse errorem, ex malo carminum Germanicorum intellectu natum, suspiceris: rectéque de vero æternoque Deo, mundi creatore, primique hominis conditore, majores nostros & sensisse & carminibus cecinisse existimes. quâ de re plura infrà, ubi de diis & theologiâ veterum Germanorum agemus. Id verò vel maximo heic nobis validissimoq; fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus nomine THEUTH, item de mundi creatione, de primi hominis è terrâ formatione, de hujus item nomine MAN, quod idem est ADAM, famam, carminumque monumenta primi Germanorum habuerunt; gentem nostram non posterioribus demum, post diluvium divisionemque lingvarum, sæculis, vel ex Græciâ, vel ex Persiâ, vel aliunde primam duxisse originem; sed mox ab ipsâ lingvarum divisione, gentiumque dispersione, apud ædificationem urbis Babylonicæ factâ, per Aschenazen, Noachi pronepotem, unà cum novâ lingvâ in eam Europæ partem fuisse deductam, quæ posteà CELTICA dicta fuit: quod jam anteà compluribus aliis demonstraveram documentis. unde verè illud Taciti, in dicto libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur.*

Ceterùm posteri Aschenazis tam sanctè, tamque religiosè semper antiquum illud supremi numinis nomen THEUTH in Mercurii sui numine coluerunt, uti frequentia sibi ex eo imponerent nomina; maximè Germani, atque Galli; magis tamen Germani; uti antè dictum est. Ab eodem igitur nomine THEUTH, universam quoque gentem nostram Germanorum adpellationem derivativam accepisse, post tot disertissima documenta dubium esse haud potest. Eâ autem adpellatione variè, pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuêre, *thi Theuthischon* (nam antiqui illi CELTÆ plerumque in *on* formarunt, quæ nostrum sæculum in *en*) *Theutischon*, *Teutischon*, *Teudischon*, *Deutischon*, *Deudischon*: & consimili ratione, *Theathischon*, *Theatischon*, *Teatischon*, *Theadischon*, *Deatischon*, *Deadischon*. item *Theithischon*, *Theitischon*, *Teitischon*, *Theidischon*, *Deitischon*, *Deidischon*. item *Theothischon*, *Theotischon*, *Teotischon*, *Teodischon*, *Deotischon*, *Deodischon*. item *Thuethischon*, *Thuetischon*, *Tuetischon*,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

schon, Thuedischon, Duetischon, Duedischon. & denique *Thuithischon, Thuitischon, Tuitischon, Tuidischon, Duitischon, Duidischon.* Ex his antiquissimis natæ sunt eæ gentis nostræ adpellationes, quæ partim in antiquis monumentis reperiuntur, partim hodiè cùm apud ipsam gentem, tùm apud exteras nationes in usu habentur. In antiquis scriptis sunt istæ : TUISCUS; in quadam transactionis chartâ, Caroli Calvi temporibus conscriptâ : quæ exstat in tomo III rerum Alamannicarum, à Goldasto editarum. Atque huic voci conformem scripsit Tacitus, in Germaniâ suâ, vocem TUITONEM : quam à Rheni accolis inferioribus fortè habuit, quum procurator provinciæ Galliæ Belgicæ propè ipse ageret: vel etiam à Batavis Germanis, ejusdem tractus circa divortia Rheni incolis, custodiam corporum imperatorum Romæ agentibus. nam hodiéque ejusdem regionis incolæ Germanos suâ dialecto vocant *de Duitschen*; ut suprà dictum. Hanc verò vocem ineptissimus quidam nugator corrupit in TUISCONEM; uti hinc gentis nomen formaret, vel formandum innueret. cujus tanta postmodùm evaluit auctoritas, uti in omnibus pariter Taciti exemplaribus, pro vero illo vocabulo, vitiatam hanc vocem perscribere haud dubitatum sit. Ceterùm THEODISCUS est in epistolâ quâdam Rudeperti, magistri S. Galli, in rer. Alamannic. tomi II parte I; item in glossariis Latinotheodiscis manuscriptis. in quorum quibusdam & THEOTISCUS reperitur. apud Servium, in Æneid. lib. VII:

Teutonico ritu soliti torquere cateias.

Servius : *Cateias; tela Gallica. unde & Teutonicum ritum dixit. Cateiæ autem linguâ Theotiscâ hastæ dicuntur.* THEODISCUS est in libro euangeliorum, ab Otfrido Wissenburgiensi in *Teodiscam*, id est, Germanicam lingvam verso. Hodiè gens nostra ab Italis variè pro dialectorum variatione dicitur, *Tadeschi, Tedeschi, Tideschi, Todeschi, Tudeschi.* ubi tamen CH valet K: ideóque in singulari numero est C purum, *Todesco*, & sic in reliquis Hispani quoque vocant nos *Todescos.* Ipsa gens nostra, abjectâ nunc vocabuli I, quæ erat in secundâ syllabâ vocis *Teutischon* (quod in *mensch* quoque factum ex *männisch*, suprà notavi) dissyllabon faciunt Germani superiores, *Teutschen*, & *Deutschen*; inferiores, circa Rheni divortia atque ostia Francogallis proximi, *Duitschen*, vel *Duytschen*; Saxones *Düdschen*, & nonnumquàm *Düdeschen*; septemtrionales *Tydsker.* Ex his jam universis haud ineptum Latino ori formaveris vocabulum TEUTISCI; vel, retentis adspirationibus, THEUTHISCI. quidpe hoc & antiquissimæ adpellationi, quæ fuit ex voce Θεὼθ *Theuthischen*, simulque hodierno nomini *Teutschen* quamproximè congruit: nec ita multum discrepat à superioris sæculi vocabulis, *Theodisci*, sive *Teodisci*, & *Tuitisci.* Vel ipsos quondam Romanos atque Græcos sic formaturos fuisse, ni apud eos *Germanorum* vocabulum, à Gallis inventum, gentique nostræ impositum, obtinuisset; patet ex similibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordisci, Taurisci, Aravisci, Narisci, Cherisci, Carisci*: quos sic dictos derivativis vocabulis à primitivis certarum rerum nominibus, suprà dixi. Idem Teutiscorum vocabulum rectè quoque formaveris TEUTISCONES: sic namque *Gothones* quoque dicti sunt Tacito, & aliis, Germaniæ populi, à patrio nomine *Gothon*; qui posterioribus scriptoribus *Gothi*; ipsis Germanis *Gothen.* sic *Frisiones*, ab antiquo *Frison*, nunc *Frisen*, Tacito, Plinio, Ptolemæo, & aliis *Frisii.* sic item, qui nunc *Sachsen*, & *Saxen*, Ptolemæo, & aliis dicuntur *Saxones*, ab antiquo *Sachson*, vel *Saxon.* sic *Francones*, antiquioribus *Franci* dicti, à *Frankon*, qui nunc *Franken.* Sic qui nunc *Svedi*, Germanis *Svveden*, sibi ipsis *Svenske*, quondam *Sveon*, Eginharto atque Helmoldo *Sveones*, Tacito *Sviones.* sic denique, qui olim sibi ipsis *thi Theuton*, quasi *die Theuten*, Latinis, Græcisque *Teutones*, & *Teutoni.* Atenim quia isthæc formatio in ON haud ampliùs apud nos in usu est, minúsque *Teodiscorum*, ac *Tuiscorum* vocabulis convenit; placet magis illud TEUTISCI, sive THEUTISCI. Ab his rectè jam formaveris ipsius terræ nomen TEUTISCIA, sive THEUTISCIA: quemadmodùm à *Thuscis* Latinis factum est regionis nomen *Thuscia.*

Ceterùm ex suprà dictis satis clarè jam liquet, universam Germanorum gentem non à *Teutonis*, sive *Teutonibus* populis, Danicas quondam colentibus insulas, vel ab horum rege *Teutone*; sed ab ipsius Dei, omnium rerum conditoris, antiquo nomine *Theuth*, *Theutiscorum* accepisse adpellationem. Quocirca etiam perperàm, parùmque propriè, tùm superiorum sæculorum, tùm nostræ tempestatis homines *Teutonicè*, id est, *Teutonicâ lingvâ* aliquem loqui vel scribere dixerunt, quum Germanicam in commune lingvam intelligerent. quidpe *Teutonicè loqui*, propriè dictum fuerit quod est *Teutonicâ uti dialecto*: quæ, Danicis tantùm insulis propria, à ceteris Germanorum dialectis, quarum infinitus ferè numerus, ut suprà ostensum, planè diversa fuit. Proinde, si patrii te vocabuli tenet amor; peregrinumque illud GERMANORUM vocabulum aspernaris: rectiùs

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ctiùs dixeris TEUTISCE loqui vel ſcribere; uti auctor ille chartæ tranſactoriæ dixit *Tuitiſcè*.

Haud minùs tamen una ſingularis natio *Teutonum*, ſeu *Teutonorum*, nomen ſuum traxit ex Dei vocabulo THEUT, quàm aut univerſa Theutiſcorum gens, aut ſinguli etiam, ac privi homines; de quorum nominibus, ex *Theut* conſtructis, ſuprà notavi. Quin ſingulorum etiam virorum nomen proprium fuiſſe ipſius Dei vocabulum *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, & alia, quæ ex his variantur; patet tùm ex eo nominum propriorum, quibus Germani quondam uſi ſunt, catalogo, quem Goldaſtus edidit, in primâ parte tomi ſecundi rerum Alamannicarum, tùm ex aliis rerum Germanicarum ſcriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur Iſidoro, in chronico Gothorum; & Gregorio Turonenſi, lib. II, cap. VII. item Hepidanno, in annalibus Alamannicis. *Theudo* quoque eſt Bajoariorum gentis dux Paulo Diacono, lib. VI, cap. XVI. & *Theudus*, rex Gothorum in Hiſpaniâ, Iſidoro in dicto chronico: qui *Theuda* eſt Gregorio, lib. III, cap. XXX. abbas item eſt monaſterii Sanctogallenſis, dicto Hepidanno in annalibus, & Ekkehardo juniori in hiſtoriâ dicti monaſterii, & antiquis tabulis, nomine variante pro dialectorum ratione, *Thiato*, *Thieto*, *Thioto*. quæ cuncta idem valent quod vox *Theuto*; unde Danicarum inſularum incolæ dicti fuêre *Theutones*, & ſine adſpiratione *Teutones*; aliâque formatione *Teutoni*. Sed de his plura ſuo loco.

De originatione igitur vocabuli TEUTISCORUM hæc dicta ſufficiant. De tempore, quando id primùm gens noſtra adſumſerit, nihil certi habeo quod adfirmem. Multis antè annis, vel etiam ſæculis, quàm Romani, Julii Cæſaris ductu Rhenum transgreſſi, Teutiſcos ſuis in ſedibus noſſe cœperunt, in uſu id apud eos fuiſſe, colligere datur ex carminibus illis antiquis, quibus *Tuitonis* Dei, & item gentis haud dubiè *Teutiſcorum* nomen gens ipſa celebrabat, Ulpio Trajano Romanis imperitante.

CAPUT X.

Theutiſcorum nomen peregrinum GERMANI, *quando primùm inventum. item falſæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.*

OSTENSA hactenus, ſummâ, quantum fieri potuit, cum diligentiâ ſtudioque, gentis juxtà ac nominis THEUTISCORUM verâ origine, rerum ordo poſtulare videbatur, uti alterum quoque illud nomen, quo ſemper Romani, nonnumquàm etiam Græci gentem eamdem peculiariter adpellavêre GERMANOS, penitùs introſpiceretur; quia hoc unum ex antiquorum auctorum monimentis in reliquo opere noſtro citare licebit; Theutiſcorum nomine apud neminem neque Latinum, neque Græcum ſcriptorem exſtante. Verùm quia diſſertatio hæc paullo eſt abſtruſior, nec facilè ante expoſitionem quorumdam Germaniæ populorum tractari poteſt; liceat in præſens, potiori difficiliorique ejus parte in commodiorem locum ſepoſitâ, heic ſaltem, quibus id primùm temporibus in gente enatum, uſurpatumque fuerit, indicare.

Auctor igitur noſter, in libro de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis, Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoreſque. Manno trìs filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævonès, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plures deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* De iis, qui primi Germanorum Rhenum, Galliæ Germaniæque terminum, transgreſſi Gallos agris expulerunt, ſic Jul. Cæſar, belli Gallici comment. II: *Quum Cæſar ab his* Rhemis, Belgicâ gente, *quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; ſic reperiebat: Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe.* En, jam Cæſaris ævo Rheni Belgæ teſtati ſunt, primos Germanos *antiquitus* Rhenum tranſiſſe. nomen igitur etiam *Germanorum* jam tunc erat inter eos antiquum. proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tamquàm ipſius auctoris ævo comparatam accipias neceſſe eſt; ſed ratione *antiquorum* illorum

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

rum *nominum*, *Marsorum*, *Gambriviorum*, *Svevorum*, *Vandaliorum*: quibus postremò *additum* à Gallis (ut infrà suo loco latiùs ostendetur) *vocabulum Germanorum*. Tempus autem migrationis Germanorum, trajecto Rheno, in Gallorum agros, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. Livio colligere licet. Gallos quidpe quondam, Rhenum transgressos, quædam Germaniæ obsedisse loca, quum adhuc Germanos virtute præstarent, auctor est Cæsar in belli Gallici comment. VI; &, Cæsarem sequutus, Tacitus in libro de Germaniâ. factum id Tarquinio Prisco Romæ regnante, auctor est Livius lib. V: ut fusiùs omnia, suo loco atque ordine, deducentur. medium Tarquinii regnum incidit in annum mundi III CIↃ CCCLIII. primum cum Belgis bellum gessit Cæsar P. Lentulo, Q. Metello Coss. id est, anno mundi III CIↃ IↃ CCCXCIV. inter hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum transisse dixi, anni intercedunt IↃXLI. medio hoc annorum spatio, id est, circa annum mundi III CIↃ IↃC XXIV, si fortè primi Germanorum in Galliam transgressi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum CCLXX. cui temporis intervallo commodè aptéque jam conveniet vox illa *antiquitus*; id est, ante annos CCLXX. Quòd si verò minus etiam spatium Gallis concedendum putes, quo, post suorum in Germaniam transmigrationem, pacatè suos in Galliâ agros coluerint; magis etiam congruet vox *antiquitus*. Atque hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primùm à Gallis in Galliâ, in eis Teutiscis, qui primi Rhenum transgressi fuêre, dein verò in Transrhenanis quoque omnibus usurpatum fuit. A Gallis id postmodùm habuêre Romani, à Romanis Græci: ut fusiùs infrà, in Tungrorum descriptione, unà cum verâ vocis etymologiâ, ostendam. nam Tungri id nominis tulêre primi.

Ceterùm error quidam circa Germanorum adpellationem vel turpissimus apud quosdam, etiam doctissimos viros, penè invaluit; quem silentio heic præteriisse fuerit nefas. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis adpellatos; quemadmodùm Celtas promiscuè utramque gentem dixêre Græci. Id ego planè abnuo. Argumenta illorum discutere liceat; quò veritas dilucidior adpareat. Volaterrani verba, initio libri III geographicorum, hæc sunt: *Gallos omneis & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos adpellabant. nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm verò Rhenum transiêre, inque Gallorum finibus constitêre; ab initâ quâdam affinitate Latini Germanos vocavêre: Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut scribit Diodorus lib.* V, *devicto Geryone, in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujusdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit.* Auctorem, qui Germanos, antequàm hoc ipsorum nomen Jul. Cæsar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus ostenderit prorsus nullum. Germaniam item, Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, antequàm Germani Rhenum transierint, id ego demiror, unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatam fuisse Cisrhenanam, haud equidem ignoro. at id factum constat, postquàm Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti sunt. Hoc autem nihil ad Gallorum nomen. Germanorum vocabulum non à Romanis, sed à Gallis inventum fuisse, Germanorumque gentibus inditum, suo loco satis firmis demonstrabo argumentis. Volaterranus verò haud facilè mihi persuaserit, notum fuisse Romanis Germanorum in Galliam transitum, ipso transitus tempore, vel paullo pòst; uti tunc statim id nominis genti imposuerint. Quin ipse Cæsar in belli Gallici comment. II, testatur disertè, ut antè relatum, *à Rhemis* demum *Belgis se reperisse, plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Hinc Cicero quoque, in oratione de provinciis consularibus; *Cum acerrimis*, inquit, *nationibus, & maximis, Germanorum & Helvetiorum, prœliis felicissimè decertavit Cæsar: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parère assuefecit: &, quas regiones, quasque genteis nullæ nobis anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt.* Germanos Rhenum transisse, antequàm Hercules Galaten in Galliâ progenuerat, id quibus documentis auctorumve testimoniis probari queat, viderint alii. nobis hæc χρονολογία haud placet. Gallos vel multis sæculis post Herculis per Galliam transitum (si transisse fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet Pausanias, in Atticis, his verbis: ὀψὲ δέ ποτε αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε· Κελτοὶ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο. id est: *Galli uti adpellarentur, postremò denique receptum est. nam Celtæ antiquitus cùm sibi ipsis, tum aliis vocati sunt.* At magnum opinionis suæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro conjunctim Germanos simul atque Gallos sub uno Γαλατίας, id est, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis describit: quin hæc insuper ad finem adscribit verba;

verba; Χρήσιμον δ᾽ ἐστὶ διορίσαι τὸ παρὰ πολλοῖς ἀγνοούμενον. τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς παρὰ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, Κελτοὺς ὀνομάζουσι· τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, παρά τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Γαλάτας προσηγορεύκασιν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id est: *Nunc, quod à multis ignoratur, definire operæ pretium. Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circum Alpeis, & cis Pyrenæos monteis habitant, hos Celtas nominant. qui verò infra hanc ipsam Celticam, parteis austrum versùs, & ad oceanum, Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque porrò ad Scythiam usque diffusos, Gallos vocitant. At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Mendum heic librariorum latere, ego equidem suspicabar; scriptumque Κελτῶν vocabulum, ubi scribendum erat Γαλατῶν: & è diverso, scriptum hoc, ubi illud scribendum. verùm, quum de Romanis mox ipse addat Diodorus: errorem hunc suum manifestissimè eum prodere animadverti. Quis hoc umquàm, sive Romanus, seu Græcus, præter Diodorum, adfirmavit? vel à quo auctore id habuit? Reperio ego neminem. Cæsaris, Hirtiique habemus commentarios: in quibus Transrhenanorum frequens est mentio, numquàm Gallorum, semper Germanorum nomine. hos Diodorus habere quum potuerit; cur non inspexit, verioraque inde didicit? Germanorum illic saltem didicisset vocabulum; atque insuam transcripsisset historiam. cujus quia mentionem prorsus nullam facit; ignotum id ei omnino, atque inauditum fuisse adparet. Sub eamdem, cum Diodoro, tempestatem T. Livius historiam suam condidit: in cujus fine haud pauca de Germaniæ situ, ipsorumque Germanorum moribus ac bellis scripsit, si scripta superesse fata sivissent. Germanorum vocabulo, non Gallorum, eos adfecisse, liquet ex epitomatore ejus. Præterea Strabo, qui Diodori ætatem protinus subsequutus est, multa quidem in geographicis suis de utrâque gente: nusquàm tamen Gallos adpellavit Transrhenanos. quin his ab ipsis Romanis nomen Germanorum primò inditum opinatus est; ut suo loco ostendetur. Post Strabonem multi fuêre simul Græci simul Latini scriptores, quorum de utrâque gente ad nostram pervenêre ætatem monumenta. horum tamen nemo umquàm Germanos Γαλατῶν, sive Gallorum adpellavit vocabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, ne temerè fidem contra reliquos omneis habeamus, sedulus moneo. Errasse hominem Siculum, in regionibus remotioribus, quis non suspicetur? imò quis non credat? Unum Dionem audi, Græcum & ipsum hominem; Romani verò imperii, quod etiam trans Rhenum posteà prolatum fuit, haud ignarum: ut qui consulatum in urbe Româ gessit; & Illyricis provinciis cum potestate præfuit. Is igitur, lib. XXXIX, sic scribit: ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται. hoc est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occasum profluens, ad sinistram Galliam & ejus incolas, ad dextram Celtas dividit.* En, contraria planè sententiæ Diodori profert Dio noster; Γαλάτας cis Rhenum, Κελτοὺς trans eumdem collocans. quam horum vocabulorum usurpationem aliis quoque Græcis auctoribus esse communem, suprà cap. 11 ostensum est. At Diodoro errorem peperisse poterat, quòd fortè Γαλατῶν, sive Gallorum Helvetiorum & Bojorum, de quibus suo loco agetur, trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum auctores erat mentio. Verùm ne hac quidem re excusari eum posse, natumque aliunde hunc errorem haud simplicem, satis liquidò patet. Vitiatam ejus esse orationem, veroque ordine per rudem aliquem librarium perturbatam, etiam nunc adseverârem; ni ultima de Romanis adjecta forent. Verùm tamen hæc supplere, illa in ordinem ac verum sensum restituere conabor. Scribendum igitur sic erat: Τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, παρά τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Κελτοὺς ὀνομάζουσι. τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς, εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, Γαλάτας προσηγορεύκασιν. id est: *Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circùm Alpeis, cisque Pyrenæos monteis habitant, item qui parteis ad oceanum Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque hinc ad Scythiam usque extensos, Celtas nominant. qui verò, infra hanc Celticam, loca versùs austrum tenent, Gallos adpellant.* Sensus namque horum verborum hic est: Omneis trans Alpium juga, inter Pyrenæum, internum mare, atque oceanum, transque Rhenum amnem, ad Scytharum, id est, Sarmatarum usque confinia, CELTAS vocari: sub quo vocabulo simul Galli Transalpini, & Germani fuêre comprehensi. sub hac autem Celticâ, id est, sub Alpibus, ΓΑΛΑΤΑΣ, sive GALLOS dictos fuisse in Galliâ Cisalpinâ, seu Italicâ. Atque hæc vera est, ipsique rei probè conveniens sententia. nam suprà

prà ostendi, eos, qui primi Alpeis transgressi Italiæ agros obsederunt, à re ipsâ, id est, à peregrinatione, sive migratione, dictos fuisse *Gallos*. Pergit Diodorus: οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id est: *At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Scilicet heic tandem maximus Diodori hæret error. Non omneis, tam in Galliâ citeriore, quàm ulteriore, & item trans Rhenum in Germaniâ, ad Sarmatas usque, dixêre Romani Gallos: sed ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, παρά τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ ἀπὸ τῶν Ἄλπεων τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη. hoc est, omnem Galliam inter internum mare, Pyrenæos monteis, oceanum, Rhenum flumen, & Apenninum montem, ad Æsim usque, sive, qui posteà fuit terminus, Rubiconem amnem. quæ Gallia in citeriorem & ulteriorem Romanis divisa fuit. Ultra Rhenum & Danubium gentem, Germanos semper adpellavêre. At ipse Diodorus, lib. IV, Κελτοὺς vocat oceani accolas, qui Castorem Pollucemque venerabantur. quod Naharvalis, non jam Rheno, sed Vistulæ proximis, adscribit Tacitus in libro de Germaniâ. Suam igitur ipsius inpugnat sententiam, errorisque manifestum se prodit Diodorus.

Ceterùm Glareanus, in commentario ad Taciti librum de Germaniâ, tria adfert argumenta, quibus impulsus idem cum Volaterrano credidit. Primum est; Quia, ubi Strabo & Arrianus Celtas scribunt adiisse Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. Hæc qualis sit argumentatio, viderint alii. Interpres vertit Græcorum Κελτοὺς in Latinorum *Germanos*: ergo Romani adpellarunt Germanos Gallorum nomine. Egregiè sanè. Alterum ex eâdem est officinâ; Quia, ubi Appianus carnificem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat missus, Celtam fuisse tradit, Gallum reddidit interpres; quum tamen Vellejus historicus Latinus, Germanum natione fuisse dicat, ab imperatore eo bello Cimbrico captum. Neque hoc adhuc ad rem. Tertium est; Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit: qui tamen in Germaniâ fontem habet. Ne hoc quidem quidquam ad Gallorum vocabulum. Universa equidem hæc argumenta inter se conjuncta pro eo faciunt, quod Græci uno Celtarum nomine promiscuè & Gallos & Germanos intellexerint. quod nec ego negaverim; quando etiam pluribus id suprà demonstravi documentis, & auctorum testimoniis. Sed hoc nihil ad Gallorum in Germaniâ Transrhenanâ vocabulum. Glareanus sive lapsus est in Appiani Celtâ, manu mentem præcurrente; sive sic ejus habuit exemplar: Appianus certè habet Γαλάτην, non Κελτόν. quod facere pro Glareani opinione quodammodò videri poterat, ni gravis inter Græcos auctor Plutarchus intercessione suâ impediret. is enim in Mario testatur, ambiguam de hoc homine fuisse famam, cujus nationis esset, Gallicæ, an Germanicæ. Verba ejus, partim jam anteà recitata, hæc sunt: Βουλομένοις δὲ τοῖς ἄρχουσι, καὶ συνέδροις τῶν Μιντουρνησίων, ἔδοξε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ διαχρήσασθαι τὸν ἄνδρα. καὶ τῶν μὲν πολιτῶν οὐδεὶς ὑπέστη τὸ ἔργον. ἱππεὺς δὲ, Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. Id est: *At magistratus, & decuriones Mitturnenses consilia conferentes, nullam censuerunt interponendam moram, sed trucidandum Marium. Id facinus nullus civium sustinuit: verùm eques, Gallus natione, aut Cimber (utrumq; enim traditur) cum gladio ad eum ingressus est.* Hæc certè Glareani memoriam fugisse videntur. Cimbrum fuisse, id est, Germanum, qui ad Marium intromissus, tradunt, præter Vellejum, Valer. Maximus, lib. II cap. X; & Lucanus lib. II; Seneca Rhetor, lib. III, controvers. XVII. è diverso, Gallum fuisse, cum Appiano adfirmat Livius, lib. LXXVII. Sed Joannes Rellicanus, in notis ad Cæsaris commentarios de bello Gallico, Volaterrani Glareanique sententiam amplectens, ex Eutropio atq; Orosio jam certò constare ait, quemadmodùm Græcis Celta erat & Germanus & Gallus; sic veteribus Latinis utramque gentem sub uno Gallorum vocabulo comprehensam. *Quum enim*, inquit, *ex Orosio constet, Tigurinos & Ambrones, Gallorum gentes, in Italiam cum Cimbris & Teutonibus minimè profectos: & tamen uterq; Gallorũ nomine Cimbros & Teutones notet, quando de illorum in Italiâ strage loquitur: nemo, ut opinor, negaverit, quin vox Gallus utramq; gentem, quamvis diversam, promiscuè significaverit.* Ad hæc ego sic repono. Ex Eutropio tale quid sanè numquam elicuerit, quo Germanos Gallorum nomine à Romanis adpellatos demonstret. Apud Orosium equidem, lib. V, cap. XVI, hæc leguntur verba: *Ita in his duobus prælis* CCCXL *millia Gallorum occisa, &* CXL *millia capta sunt; absq; innumeratâ mulierum multitudine, quæ se suosq; parvulos femineo furore, vi autem virili necaverunt.* Verùm si hoc de solis Cimbris atque Teutonibus, quos unà cæsos in Italiâ narrat Orosius, dictum putavit Rellicanus, vehementer mehercules deceptus fuit. quidpe utroq; prœlio cæsorum, & in Galliâ Tigurinorum Ambronumque, & in Italiâ Teutonum atq; Cimbrorum, universum numerum Orosius indicat: quum jam anteà illorum CC, horum verò CXL millia cęsa retulerit. Brevitate igi-

tur loquendi factum puto, quòd solum Gallorum nomen in fine capitis expresserit. ni fortè, duas voceis, *& Germanorum*, interiisse in exemplaribus ejus, suspicandum sit. In principio certè ejusdem capitis sic tradit: *Anno ab urbe conditâ* IↃCXLII, *C. Manilius consul, & Q. Cæpio proconsul, adversùs Cimbros, & Teutonas, & Tigurinos, & Ambronas, Gallorum & Germanorum gentes, quæ tunc, ut imperium Romanorum exstinguerent, conspiraverant, missi.* Sic Eutropius quoque haud minùs Germanorum, quàm Gallorum nomen in eâdem historiâ refert. Itaque argumentis tam levibus, tamque inanibus rem tam novam, tamque gravem adfirmare minùs decuit. Apud Ciceronem, in oratione de provinciis consularibus, hæc leguntur verba: *Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvênit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit.* Verùm ne hæc quidem nisi de unis Gallis intra Rhenum dicta. sic quidpe mox posteà: *C. Cæsar cum acerrimis nationibus Germanorum & Helvetiorum, maximis præliis felicissimè decertavit.* Suprà unos nominavit Gallos, quia de unâ Galliâ, Cæsari tribuendâ, ei agebatur: tum quia Gallorum Helvetiorum maxima eo bello fuit virtus; ut infrà, lib. II, cap. IV, patebit. Ceterùm Florus, lib. III, cap. III, idem bellum commemorans; *Cimbri*, inquit, *Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedeis toto orbe quærebant: exclusique Galliâ, & Hispaniâ, quum in Italiam migrarent, misêre legatos in castra Silani, inde ad senatum; petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur.* Hic equidem unus poterat esse auctor, qui nobis persvaderet, Germaniam Galliæ vocabulo fuisse antiquis Romanis adpellatam. verùm quis vel mediocris judicii homo non perspiciat, mendum heic hærere in voce *Galliæ*; pro quâ reponendum, *Germaniæ*. Cimbri quidpe, & Teutoni, ab extremis Germaniæ finibus, isti ex Danicis insulis (ut infrà docebitur) illi ex Cimbricâ peninsulâ, id est, Jutiâ, quas terras oceanum inundasse constat, profugerant. Librario facilem labendi occasionem præbuit vox paullo pòst sequens, *Galliâ*. quæ ut fortè oculis conspecta, menti posteà inhæsit; quæ manum perscribere eamdem jussit. At si veram istam ipsius Flori scriptionem esse contendas; minùs rectè, minúsque propriè Florum heic loquutum ego adseverem. quidpe si Galliæ vocabulum heic rectè valere voluit idem quod Κελτικὴ Græcis, id est, unam terram, quæ posteà, Rheno discernente, duabus adpellationibus *Germania*, & *Gallia* habita est: quâ ratione mox post duodecimam vocem idem vocabulum usurpavit pro unâ Galliâ? Nam ubi *exclusos* ait *Galliâ, & Hispaniâ*, eam solummodò terram eum intelligere, quæ inter Rhenum & Pyrenæum porrigitur, certum est. idque satis liquet ex his verbis; *novas sedeis toto orbe quærebant*: sub quibus ipsa quoque comprehenditur Germania. quum enim oceani inundatione, de quâ fusiùs suo loco agam, Cimbri Teutonique sedibus suis pellerentur; in meridiem conversi, primùm Bojohæmum occupare tentarunt. pulsi à Bojis incolis, Danubio trajecto, ad Scordiscos Celtas, dextram Danubii ripam apud Mœsiam accolenteis, sese contulerunt. inde retrogressi, ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Celtas, qui omnem Dravi ripam tenebant, & Noricum. tandem per Vindeliciam ad Helvetios pervenerunt: ex quorum gente Tigurini, Tugeni, & Ambrones, ditibus eorum prædis illecti, unà expeditionem susceperunt in reliquam Galliam, & Hispaniam. quibus terris exclusi, Italiam petierunt. Hunc Teutonorum Cimbrorumque longinquum errorem, ne in longum alieno loco progrediatur heic oratio, infrà, lib. III, cap. XXII, pluribus firmabo. In præsens hoc ostendisse satis sit; Florum impropriè *Galliæ* vocabulo (si genuina ejus sit vox) pro Teutonorum Cimbrorumque sedibus usum. Nec quidem mirum; quum id in reliquis etiam verbis, nimio brevitatis studio impulsus, fecerit. Quis sanæ mentis homo credat, Tigurinos, Helveticam gentem, extrema Galliæ incoluisse; terrasque eorum oceanum inundasse; ipsos sedeis toto orbe quæsivisse? Quis idem hoc postremum de Cimbris etiam, atque Teutonis non negaverit? quum Europæ fineis numquàm egressi fuerint. Nam quod de Cimmeriorum in Asiam excursione traditum fuit ab vetustissimis rerum scriptoribus; id planè nihil ad Cimbros nostros pertinere, infrà, dicto lib. III, cap. XXII, docebo. Concludatur igitur: Quia fermè in omnibus, quæ ad populorum istorum sedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus est Florus; in *Galliæ* etiam voce (si germana ea auctoris fuerit) nimio brevitatis studio eum aberrasse. stabiliaturque hæc sententia, nullo sæculo movenda; Germanos numquam in universum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodùm Græcis Celtæ.

De Strabone, atque Arriano, quamvis ea res huc minùs spectet, tamen quia interpretes ad Germanos pertraxerunt, etiam expediatur dissertatio. Evaluit equidem ea opinio apud

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

apud nostros homines, & tamquàm pro magnâ laude vulgò jactatur; *Superbum illud responsum Alexandro Germanos reddidisse*. Sed falsum id esse, audacter ego adsevero. jubetque sic Strabo. Is, lib. VII, ubi de Alexandri in Getas bello agit, φησὶ δὲ, inquit, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, κατὰ ταύτην τὴν στρατείαν συμμίξαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτοὺς, τοὺς περὶ τὸν Ἀδρίαν, φιλίας καὶ ξενίας χάριν. δεξάμενον δὲ αὐτοὺς φιλοφρόνως τὸν βασιλέα, ἐρέσθαι παρὰ πότον, τί μάλιστα εἴη, ὃ φοβοῖντο, νομίζοντα αὐτὸν ἐρεῖν. αὐτοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν, εἰ μὴ ἄρα ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐπιπέσοι. Id est: *Tradit Ptolemæus, Lagi F., eâdem expeditione Celtas, qui Adriaticum mare adcolunt, amicitiæ atque hospitii jungendi causâ Alexandrum adiisse. quos rex, comiter exceptos, quum inter pocula rogasset, quidnam esset, quod maximè metuerent: existimans ipsum dicturos: respondisse; Nihil, nisi ne quando cœlum in sese rueret.* Gallos heic Strabo innuit, non Germanos. nam Galli, qui posteà in Asiam transgressi, tunc temporis inter Istrum & Adriaticum mare, parteis Illyrici, parteisque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Iustino. Gallos etiam alios, præter illos, eodem tractu collocat Strabo, eodem libro, paullo antè, his verbis: Λέγωμεν δὲ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς κατὰ τοὺς Οὐινδελικοὺς, καὶ Ῥαιτοὺς, καὶ Ἐλουηττίους· μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δακοὶ, καταπολεμήσαντες Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κριτασίρῳ, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ διείργοντος τοῦ Παρίσου (lego Μάργου. quod suo loco adseram) ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἐπὶ τὸν Ἴστρον κατὰ τοὺς Σκορδίσκους καλουμένους Γαλάτας. Id est: *Primùm omnium Illyrica dicamus, quæ & Istrum & Alpeis attingunt, medio situ inter Italiam & Germaniam, incipientia à lacu* (Rhenus hunc transit) *quem Vindelici, Rhæti, atque Helvetii accolunt. Hujus regionis partem vastam, atque desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis, & Tauriscis, Gallicâ utraq; gente, Critosiro subjectis; eam sibi vendicantes regionem, quamquàm amnis separabat Margus, à dictis montibus defluens in Istrum, per Scordiscos Gallos.* Et mox: Τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βόϊοι καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι· id est: *Celticæ gentes, Boji, atque Scordisci.* paullo antè verò: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ᾽ ἐπὶ Ταυρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας. id est: *Tradit etiam Bojos quondam Hercynium incoluisse saltum. Cimbros verò, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse. mox inde ad Tauristas, & Tauriscos, itidem Gallos.* Et suprà lib. V: Τοὺς δὲ Βοΐους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων· μεταναστάντες δ᾽ εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκας ἕως ἀπώλοντο πανεθνεί. id est: *Bojos ejecerunt Romani suis sedibus*; nempe ex Italiâ: *qui deinde ad Istrum transgressi, juxta Tauriscos habitarunt; cum Dacis belligerantes, donec tota gens deleta fuit.* Ex his igitur universis ac singulis satis patet, Gallorum varias genteis habitasse inter Istrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. quos nemo heic umquàm locavit. Livium insuper etiam audi, haud levis momenti testimonium huic rei perhibentem, lib. XL. *Per Scordiscos* ait *iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque, ex Dardaniâ.* Et lib. LXIII, referente epitomatore ejus: *Livius Drusus consul adversùs Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.* Galli igitur fuêre, qui Alexandrum adiêre; non Germani. Quapropter tollant, moneo, interpretes illi, ex Arriani de Alexandro historiâ Germanorum vocabulum. tollat etiam ille, qui supplemento, quod in Q. Curtii historiam de rebus gestis Alexandri conscripsit, id inseruit. Gallorum genti, antequàm Germanorum res validiores factæ fuêre quondam fortissimæ, laudem intrepidi responsi ne invideamus. Sub Gallorum igitur vocabulo Germanos numquàm Romanis comprehensos fuisse, satis superque jam demonstratum puto.

Nunc Justi quoque Lipsii haud levis notetur error; qui è diverso Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuisse vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo. Locus apud Plinium in panegyrico, Trajano dicto, legitur hujusmodi: *Germaniamque, quam plurimæ gentes, ac propè infinita vastitas interjacentis soli, tum Pyrenæus, Alpes, immensique alii montes, nisi his compararentur, muniunt, dirimuntque. per hoc omne spatium quum legiones duceres, seu potiùs (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum umquàm, non equum respexisti.* Ad hæc Lipsius commentans: *Itane*, inquit, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? Ita. sed latè illius sumtæ, ut Gallias etiam comprehendat. Nec id novum est. & sicut Celtas eos prisci Græci communiter vocarunt; sic Latini modò Germanos, modò Gallos alternant. Plura exempla sunt: sed hoc Senecæ huc apertissimum, consolatione ad Helviam:* Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit. *ubi de gentium migratione agit. Ergo Germani in Hispaniam? Non, quod sciam. sed Galli, id est, Celtæ; à quibus & Celtiberia nomen habet.* Errare heic virum, aliàs doctissimum, vehementer ego vereor: erroremque ejus haud simplicem esse. Ac primùm, non à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dictam Celtiberiam, Hispaniæ partem,

ſuprà oſtenſum eſt. Germanos autem genuinos, id eſt, Tranſrhenanos, Cimbros atque Teutonos, Daniæ quondam incolas, in Hiſpaniam ex Galliâ tranſiſſe quis neſciat, qui verba, paullo antè citata, apud Florum legit; vel ſe legiſſe meminerit? item qui Plutarchi Marium inſpexit? Εὐτύχημα δ᾽, inquit, δοκεῖ τῷ Μαρίῳ μέγα γενέσθαι. τῶν γὰρ βαρβάρων ὥσπερ τινὰ παλίρροιαν τῆς ὁρμῆς λαβόντων, καὶ ῥυέντων πρότερον ἐπὶ τὴν Ἰβηρίαν, χρόνον ἔσχε καὶ τὰ σώματα γυμνάσαι τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὰ φρονήματα πρὸς τὸ θαρρεῖν ἀναρρῶσαι. hoc eſt: *Magno autem fortunæ favore uſus videtur Marius. nam quum barbari* (de Cimbris Teutoniſque loquitur) *quaſi quodam impetus refluxu, ferrentur priùs in Hiſpaniam: ſpatium habuit, ſimul corpora militum exercendi, ſimul animos eorum ad audendum firmandi.* Sic epitomator Livii, lib. LXVII: *Cimbri, vaſtatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum ſunt; per ſaltum in Hiſpaniam transgreſſi, ibique multa loca populati; à Celtiberis fugati ſunt. reverſique in Galliam bellicoſis iterum ſe Teutonis conjunxerunt.* Huc igitur, & ad illa Plutarchi, ac Flori, ſpectant hæc Senecæ: *Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit.* Per vocem autem pluralis numeri *tranſitus*, itum ac reditum intellexit. Ceterò in Plinii panegyrico hallucinari & Lipſium, & Stuckium, & Rhenanum, & ſi qui alii pro termino illic interpretantur Germaniæ Pyrenæum montem, infrà, lib. III, cap. L, fuſiùs docebo. Plura illa exempla Lipſius quæ & qualia habuerit, equidem haud facilè divinaverim. probiora ni fuerint, falſus omnino ubique erit. Ego, tot, tantiſque auctoribus confutatis, firmam hanc ſententiam ſtatuo; Gallos genuinos numquam Germanorum, nec Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuiſſe adpellatos. Cisrhenanos Germanos, in Gallico ſolo, promiſcuè nunc Germanos nunc Gallos paſſim vocari, haud neſcius ſum.

Caput XI.

De magnitudine Germaniæ *antiquæ; item de finibus ejus.*

Parteis igitur vetuſtiſſimæ Celticæ fuiſſe *Illyricum*, *Germaniam*, *Galliam*, *Britannicas inſulas*, atque *Hiſpaniam*, ſatis hactenus abundeque probatum eſt. At harum longè maxima fuit Germania; ut quæ reliquas, non modò ſingulas, ſed inter ſe junctas magnitudine ſuâ ſuperavit omneis: ultima terrarum Europæ versùs ſeptemtriones. nam qui multo latiùs nunc, quàm olim, nomen Germaniæ patere adſeverant; multis modis quàm vehementiſſimè errare deprehenduntur: maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant. Cauſam hujus erroris fuiſſe video auctoritatem Ptolemæi; quem unum illi, ceu principem omnium geographorum, ſequendum ſibi in omnibus ſtatuunt: eoque, ex hujus deſcriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Viſtulâ, amnibus, ſinuque Germaniæ, qui vulgò nunc dicitur adcolis *de Ooſt See*, & mari Germanico, quod eſt inter Cimbricam peninſulam ac Rheni oſtia, definiunt. quod terrarum ſpatium multo arctius eſſe ajunt, quàm quo nunc Germanicum nomen diſperſum eſt. etenim & ultra Viſtulam, Pruſſiæ Livoniæque incolas hodiè eſſe Germanos; & extra Danubium Auſtrios, Stirios, Bajaros, Carinthios, ac Svevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgò dicuntur Svitzeri, item Elſatios, Palatinatenſeis, & Lotharingiorum partem, & quidquid hinc porrò Germanici nominis ad oceanum uſque extenditur. Verùm cur iſti uni Ptolemæo, Ægyptio homini, de his regionibus, quarum ille, ut innumeris infrà patebit locis, maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Romanis auctoribus, Plinio, Tacito, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ verſati fuêre Germaniâ; rationem ego video probabilem nullam. Credibilius ſanè erat, Tacitum, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum librum ſingularem de unâ terrâ Germaniâ edere inſtituiſſet, diligentiùs curioſiùſque in eam terram gentemque inquiſiviſſe, quàm Ptolemæum Ægyptium, totius orbis deſcriptorem. qui quantus ſit Germaniæ turbator, noviſſima vetuſtiſſimis, ſine ullo ætatum diſcrimine, permiſcens; facilè perſpexerint ii, qui Germaniam ejus cum aliorum auctorum ejuſdem terræ deſcriptionibus contulerint. Sed Tacitum audiamus; cui uni maximè omnem antiquitatis ſuæ memoriam debet Germania noſtra. Is igitur in limine mox prædicti libri, *Germania*, inquit, *omnis à Galliis, Rhætiiſque & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens.* Scilicet à Galliis Rheno; à Rhetiâ Noricoque & Pannoniis Danubio ſeparabatur Germania; à Sarmatis, Maſoviam, Lituaniam, & Ruſſiam Minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infrà, lib. III, capite XLII, dicentur. at à Sarmatis Iazygibus, inter Danubium & Pathiſ-

ſum

ſum flumina (hoc vulgò nunc eſt *Tiſſa*) agentibus, montibus ſecernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vaciâ, Hungariæ opido, Danubio ripæ impoſito, adusque Grani Vagique amnium fonteis extenſi: dein à Dacis, qui trans Pathiſſum in lævâ Danubii ripâ Transſilvaniam, Hungariæque parteis, & alias hinc versùs Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo ſubmovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò ſunt adcolis *Szepéſi*, *Krápák*, ſive *Krepak*, & *Bies ciády*. nam ultra hos monteis, in ſeptemtriones & ortum ſolis versùs, ad oſtia uſque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infrà ſuo ordine, atque loco docebitur. Cetera, versùs ſeptemtriones poſita, oceanus ſeptemtrionalis ambiebat, ſupra Norvagiam, Svediam, Finnorum marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam, ac Finniam: quas regiones omneis Germaniæ eſſe antiquæ parteis, probatiſſimis infrà demonſtrabo auctorum teſtimoniis. Hoc igitur terrarum ſpatium, dictis modò finibus incluſum; quanto putas eas terras excedere, quæ nunc ſub Germaniæ ſive Germanici imperii nomine veniunt? Immenſo certè; quum ea, quæ nunc vulgò Germania habetur, ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Pruſſiâ, ac Livoniâ, jam multis abhinc ſæculis à Germaniæ nomine divulſis. quæ ſi à Ptolemæo haud æquè ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fineis computata ſunt; ignorantiæ ejus adſcribendum eſt. quamquàm Ptolemæus Daniam, Svediam, atque Norvagiam & Finnomarchiam, Lappiamque Germaniæ attribuit in inſulis, quas vocat *Scandias*: quas tamen errore ingenti longè minores fecit juſto; ut clariùs reddetur infrà, libro III, capite XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico ſolo, quando primùm eſſe cœperunt Germani? An non CCC ampliùs ante Chriſtum natum annis, id eſt, circa annum mundi III CIↃ IↃC XXIV, ut ſuprà demonſtratum? Falſiſſimum igitur eſt, vel hac parte majorem nunc eſſe Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi Svitzeros, Helvetiorum Gallorum fineis incolentes, facilè conceſſerim. attamen, quantum ex his acceſſit antiquæ Germaniæ, tantumdem deceſſit in Bojohæmo, & conterminâ Moraviâ, Luſatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, ſed à Slavici generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Auſtriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Svabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, hiſtoricisque antiquis terminum conſtitui Germaniæ ab auſtro: verùm tamen haud deſunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte poſuêre Alpeis; ut mox oſtendetur. Quos tamen erraſſe potiùs exiſtimandum eſt, ex nationum ſimilitudine, quum unius ejuſdemque fuerint generis, Celtæ in univerſum dicti. At quantula hæc pars eſt univerſæ nunc Germaniæ, uti cum Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Pruſſiâ, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus, conferatur? Haud major ſanè, quàm mus cum bove comparatus. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuiſſe noſtri ſæculi Germaniâ, ex præſcriptis à Tacito finibus adſevero. Hos verò fineis ei alios quoque ſtatuiſſe complures auctores, nunc oſtendam. Solinus igitur, cap. XXIII, in deſcriptione Germaniæ ſic tradit: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.* Sic hunc locum, in vulgatis exemplaribus vitiatum, eſſe legendum, infrà docebo. oſtendam item ſuo loco, hunc *Hercinium ſaltum* fuiſſe in montium jugo, inter Marum amnem (*March* nunc eſt in Moraviâ) & Vagi fontem: *rupeis* verò *Sarmatarum* eſſe *Sarmaticos monteis* Ptolemæi, Quados Germanos verſus orientem à Sarmatis Iazygibus in Danubii lævâ ripâ dirimenteis.

De Rheno amne, occiduum Germaniæ latus antiquiſſimis temporibus claudente, præter jam dicta Taciti Solinique teſtimonia, ſic Dio in lib. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας. προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐπικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται· καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῆς ἐπικλήσεως ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ, ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. id eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam ejuſque incolas, ad dextram Germanos dividit: tandemq; in oceanum exit. hic quidpe limes in hunc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adeptæ ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuerunt.* De eodem Germaniæ termino ſic Cæſar, belli Gall. com. I, in partitione Galliæ Comatæ: *Belgæ proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt.* & paullo pòſt: *Helvetii continentur unâ ex parte flumine Rheno, latiſſimo atq; altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit.* Et comm. IV, Sigambri Germani ſic Cæſaris reſpon-

respondent legatis, ad se missis: *Populi Romani imperium Rhenum finire. si se invito Germanos in Galliam transire non aequum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Strabo lib. II, memoratâ Hispaniâ: Μετὰ δὲ ταύτην ἐστὶν ἡ Κελτικὴ πρὸς ἕω, μέχρι ποταμοῦ Ῥήνου. id est: *Post hanc est Gallia versùs orientem, ad Rhenum usque amnem.* & lib. IV, in descriptione limitum Galliæ: ἀπὸ δὲ τῶν ἀνατολῶν ὁ Ῥῆνος. *ab ortu est Rhenus.* item lib. VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται. hoc est: *Protinus trans Rhenum, post Gallicas nationes, in orientem versùs sita Germani colunt.* Mela lib. III, cap. III, post enarratam præcedenti capite Galliam Rhenumque amnem: *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpeis obducta est.* Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ: Ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πλευρὰ περιορίζεται τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ, παρὰ τὴν μεγάλην Γερμανίαν. hoc est: *Latus orientale terminatur Rheno amne, juxta magnam Germaniam.* & in descriptione ipsius Germaniæ: Τῆς Γερμανίας τὴν μὲν δυσμικὴν πλευρὰν ἀφορίζει ὁ Ῥῆνος ποταμός. hoc est: *Germaniæ occidentale latus terminat Rhenus amnis.* Plureis adferre testes, non opus est. transeo igitur ad Danubium, meridionale latus cingentem. De hoc quoque, præter Tacitum ac Solinum, testis est Strabo, lib. II: Μετὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Κελτικὴν, τὰ πρὸς ἕω λοιπά ἐστι τῆς Εὐρώπης· ἃ δίχα τέμνεται τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ. φέρεται δ' οὗτος ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐπὶ τὴν ἕω, καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐν ἀριστερᾷ λιπὼν τὴν Γερμανίαν ὅλην, ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ Ῥήνου. Id est: *Post Italiam & Galliam reliquæ sunt partes Europæ, orienti obversæ, quas medius secat Ister amnis. is, ab occidente orientem versùs, in Euxinum labens Pontum, ad lævam relinquit Germaniam omnem, à Rheno orsam.* Ptolemæus in descriptione Germaniæ: Τὴν δὲ μεσημβρινὴν πλευρὰν ὁρίζει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν μέρος. id est: *Meridionale latus finit Danubii pars occidentalis.* Dionysius Afer, de eodem amne loquens:

Τοῦ μὲν πρὸς βορέην τετανυσμένα φῦλα νέμονται,
Γερμανοί, Σαρμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βαστέρναι τε.
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρίκι' ἄστε' ἐρυμνά·
Παννόνιοι, Μυσοί τε.
Cujus quidem in boream extentæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque simul, Bastarnæque.
Ad austrum verò, Gerræque, & Noricæ urbes munitæ;
Pannonii, Mysique.

Per Gerras heic intelligi Rhætos, suo loco docebitur. Sic igitur reliqui auctores pariter omnes eodem amne Germaniam ab hac parte finiunt. unus secus sentit Mela, ad Alpeis usque eam proferens. Verba ejus, jam antè citata, hæc sunt: *Germania hinc ripis Rheni usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus obducta est.* & libro II, capite IV, in descriptione Italiæ: *Alpes ipsæ ab iis litoribus longè latéque diffusæ, primò ad septemtrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verso impetu in orientem abeunt.* Verùm tamen auctorem hujus sententiæ videtur habuisse Mela M. Agrippam: cujus geographica sæpius citans Plinius, inter alia sic ait libro IV, capite XIII: *Græci, & quidam nostri, vicies quinquies centena millia passuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa, cum Rhætiâ & Norico, longitudinem* IↃ C LXXXVI *millia passuum; latitudinem* CCLXVIII *millia: Rhætiæ propè unius majore latitudine.* Longitudinem heic Germaniæ Agrippam sumsisse ab oceano ad Alpeis usque, latitudinem verò ex occasu in ortum, satis clarum est: nam Rhætiæ quoque latitudo erat juxta Danubium amnem, à fonte ejus ad Æni confluentem, millium passuum CCXL. Sed error hic fuit Agrippæ simul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus est. Agrippæ autem inde natus fuisse videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpeis ejusdem erant generis atque lingvæ, cujus Germani; nempe Celticæ, ut suprà ostensum: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam usque extendebatur; ut libro III, capite XLVIII, docebo. Vindeliciam verò ac Noricum parteis fuisse Illyrici, suo loco ostendam. proinde falluntur quàm vehementissimè, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos, Germaniæ populos adpellant: quum ipse Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à lævâ Danubii ripâ statuat.

Ab oriente, ultra suprà dictos Sarmaticos monteis, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo superiori ævo, infrà pluribus dicetur, ubi ad illa loca commentatio nostra pervenerit. Antiquissimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit Vistula amnis. unde Mela, Plinius, Ptolemæus, & posteriores etiam scriptores, quamquàm jam dudum & Æstii, & Bastarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempestates ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint, hunc tamen limitem inter Germanos Sarmatasque statuerunt. Mela lib. III, cap. IV: *Sarmatia, intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Vistulâ amne discreta.* Plinius lib. IV, cap. XII: *Agrippa totum*

eum

eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit. & cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Hinc etiam cap. IV, ejusdem libri, ultimum fluvium in Germaniâ recenset eumdem Vistulam. *Amnes*, inquit, *clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* nam *Guttalum* esse eum amnem, qui hodiè vulgò dicitur *Odera*, suo loco ostendam.

Septemtrionale Germaniæ latus clusisse oceanum septemtrionalem, supra Norvagiam, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam, ac Finniam, jam antè dixi. has verò regiones, quas ingenteis insulas antiqui mortales esse putarunt, parteis fuisse Germaniæ, infrà suo loco satis claris demonstrabo argumentis. Hinc auctor noster in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Et Plinius libro II, capite CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Mela dicto libro III, capite III: *Germania hinc ripis Rheni, usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium, quà septemtrionem spectat, oceani litore obducta est.* & item in fine ejusdem capitis, post descriptionem sinus Codâni, qui nunc vulgò est *Oost see*: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni; ultrà, ultimi Germaniæ, Hilleviones.* sic legendum pro vulgato *Hermiones*, suo loco docebo. Est autem Hillevionum regio, quæ nunc Daniæ pars dicitur *Halland*. Quòd autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano versùs meridiem & Alpeis, unà cum Rhætiâ ac Norico, IↃCLXXXVI tantùm tradidit esse millium passuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum: cujus extrema sunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skage* dicto. reliqua hinc trans prædictum sinum Codânum, in insulis, ut dictum, computabantur.

Hæc igitur breviter de quatuor Germaniæ antiquæ lateribus sint dicta. ad singula posteà ubi ordo operis pervenerit, pluribus patebit argumentis, sic sese ea habuisse.

Cæterò vastissimum hoc terrarum spatium meritò, ac summo jure Ptolemæo adpellatur ΓΕΡΜΑΝΙ'Α ΜΕΓΑ'ΛΗ, id est, GERMANIA MAGNA, in descriptione Galliæ Belgicæ, & deinde lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ. item postea in elencho provinciarum Europæ. siquidem, unâ exceptâ Sarmatiâ, omnium Europæarum regionum fuit maxima. quamquàm ad discrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico solo, sic eam cognominasse videatur.

De CISRHENANA GERMANIA, ita idem Ptolemæus ibidem: τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Regionis quæ Rheno adjacet, pars à mari ad Obringam usque amnem dicitur Germania inferior: pars verò ab Obringâ versùs meridiem protensa, vocatur Germania superior.* Et Cæsar de iisdem terris in belli Gallici comment. I: *Plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductas, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. hoc est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt uti ea Germania vocaretur.* Mihi igitur quoque, in hoc opere, non eorum modò Germanorum nationes exponere consilium est, qui intra veræ germanæque & antiquissimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt; sed cunctos etiam Germanicæ originis populos, cis Rhenum in Gallico solo sitos: item eos, qui trans Vistulam Sarmaticorum agrorum parteis quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in universum omnibus tributum intelligi debet. Ceterùm fineis Germaniæ Cisrhenanæ suo loco ostendam.

CAPUT XII.

De naturâ cœli solique GERMANIÆ.

OStensis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introspicere, naturamque cœli, ac soli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentiùs considerare. Auctor igitur noster in libro de Germaniâ: *Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?* Hæc equidem de cœli asperitate, in quantum terra Germania cum australioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hispaniâ, cœli positu multo mollioribus, comparetur. At si duæ

zonæ, inter torridam ac frigidas hinc inde sitæ, rectè temperati habentur cœli: Germaniæ certè loca australiora, circa Danubium, omnium existimanda sunt temperatissima, ac saluberrima; ut quæ in ipso medio temperatæ zonæ tractu posita sunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur cœlo, quàm quæ in Italiâ circa Padum. unde eadem quoque frugum earumdem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germaniâ glaciem ferat; Padus in Italiâ non item: in causâ est illi positus cœli sub septemtrionibus, tum nimia vicinarum Alpium asperitas, nivibus numquàm detecta. ab illo autem, quamvis Alpibus ab alterâ parte æquè propinquo, tamen situs versùs meridiem, & solis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum est. quem si asperiorem cœlo existimare velis, quàm Italiam; cum meridionalibus hujus partibus, quæ sunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conscripsit librum de Germaniâ, conferas necesse est. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque longiùs à solis semitâ versùs septemtriones, ac zonam frigidam adscendunt, eò magis magisque immitia, cœli frigiditate asperantur. quorum extrema quia Romanis minùs cognita fuêre, media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis amnium ostia, contermina, omnino existimandum est; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perspecta, bellis continuis, quæ in Frisiis, Chaucis, Chattis & Cheruscis, aliisque conterminis gentibus gesserunt, experientiam præbentibus. Hæ igitur partes si cum Italiâ & urbe Româ conferantur; asperrimæ sanè videbuntur. si verò cum septemtrionalioribus locis, versùs polum vergentibus, Norvagiâ, Svediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumque marchiâ, comparentur; satis erunt mitia.

In universum tamen ex potiori parte judicanti, omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hispaniâ, Græciâ, & aliis regionibus austrinis. sic enim Cæsar quoque Galliæ cœlum frigidum dixit, in belli Gallici comment. I; quum tamen cœlum Galliæ, Germaniæ cœlo multo mollius lætiusque. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus innuere vellent, Scythicum, vel Sarmaticum, atque Celticum cœlum nominarunt. Lucianus in libro de historiâ rectè conscribendâ: Τοσαύτη ψυχρότης ἐνῆν, ὑπὲρ τὴν Κασπιακὴν χιόνα, καὶ τὸν κρύσταλλον τὸν Κελτικόν. id est: *Tanta frigiditas inerat, quæ & Caspias niveis, & glaciem Celticam superaret.* Et Dio, lib. LXIX; de Adriano imperatore: Οὔτε τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐν θάλπει, οὐκ ἐν ῥίγει ἐκαλύφθη· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χιόσι ταῖς Κελτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς καύμασι τοῖς Αἰγυπτιακοῖς γυμνῇ αὐτῇ περιῄει. id est: *Nec enim umquàm aut per niveis Celticas, aut per calores Aegyptios opertum caput habuit.* Statius, silvar. lib. X, carm. I:

Parva loquor. tecum gelidas comes illa per arctos,
Sarmaticasque hiemes, Istrumque, & pallida Rheni
Frigora.

Atque hæc de cœlo Germaniæ; quod, prout longiùs à solis viâ recedit, magis magisque terram subjectam asperat, immitemque & horridam reddit. De cetero totam in septemtrione esse sitam, ex cœli partitione adparebit. Hanc bifariam astrologi geographique instituunt. Primùm, respectu universi mundi, terminus inter septemtrionem & austrum constituitur circulus æquinoctialis, sive æquator. quidquid citra æquatorem situm, septemtrioni tribuitur; quidquid ultrà, austro. Altera deinde partitio hujusmodi est: Quum tota sphæra, sive totus terrarum globus in duo æqua secetur per æquatorem hemisphæria; quorum alterum citra æquatorem superius, alterum ultra æquatorem inferius dicitur; quorum utriusque eadem est ratio, idemque habitus, & eadem conditio; ita, uti inferiùs habitantibus polus sit septemtrionalis, quem nos in superiore australem, vel antarcticum vocamus; & australis illis, qui nobis est septemtrionalis, sive arcticus: unumquodque hemisphærium separatim & καθ' ἑαυτὸ in duas dividitur parteis; quarum alteram versùs æquatorem, auster obtinet; alteram versùs polum, septemtrio. Quum autem totum hoc terrarum spatium, ab æquatore ad polum in XC dividatur parteis, quos gradus vocant latitudinis; medium inter septemtrionem austrumque obtinebit terminum gradus XLV. Supra hunc gradum in Europâ regiones sunt istæ: Galliæ pars maxima, ab Garumnæ ostio, & Rhodani Ararisque confluentibus, ad mare usque Britannicum: ipsæ deinde insulæ Britannicæ: Germania omnis antiqua, ad oceanum usque glacialem: & Sarmatia, ad eumdem usque oceanum. Exempla jam ex auctoribus petere libeat. Martialis lib. IV:

An tibi promisit Rhenus, quod non dedit illi
Nilus? & arctois plus licuisset aquis?

Idem, lib. IX: *Me tibi Vindelicis raptum narrabat in oris,*
Nescia nec nostri nominis arctos erat.

Luca-

Lucan⁹, lib. I: *Fregit & arctoo spumantem vertice Rhenum.*
Et eodem libro posteà:
Inter Rhenum populos Alpeisque jacentes
Finibus arctois.
Item lib. II: *Fundit ab extremo flavos aquilone Suëvos*
Albis, & indomitum Rheni caput.
Et lib. III: *Gallorum tantùm populis, arctoq; subactâ.*
Lib. V. *Quid juvat arctois Rhodano, Rhenoq; subactis?*
Statius, silvar. lib. I, carm. IV:
Non vacat arctoas acies, Rhenumq; rebellem
Pandere.
Et lib. V, carm. II:
Arctoosne amneis, & Rheni fracta natalis
Flumina.
Thebaid. lib. I: *Nec arctoos ausim sperare triumphos,*
Bisque jugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum.

Sed hæc exempla de cœlo Germaniæ produxisse sufficiat. De ipsâ terrâ sic Tacitus eodem libro posteà: *Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* Et in eamdem sententiam Mela, lib. III, cap. III: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia.* Taciti equidem exemplaria vulgata sic habent, ut suprà perscripsi. at omnino placet, quamvis aliis displicuerit, quod doctissimus Lipsius super vocabulo *ventosior* disseruit: legendum esse *verticosior*. nam legisse Tacitum Melæ descriptionem Germaniæ, quis dubitet? quam hac in parte iisdem penè imitatus est verbis. Quin etiam, licet invitus aliquid in tanto auctore immutem; tamen haud facilè inducor ne credam, scripsisse eum *humilior*. alienum quidpe ei, eamdem rem continuò repetere, quamvis aliis paullo verbis. An non satis disertè dixerat *humidam* esse terram Germaniam, quum *paludibus fœdam* pronuntiaret? Omnino. Malè igitur heic repetitur res eadem per vocem *humilior*. At *humilis*, & *verticosus*, rectè sibi invicem opponuntur. Ceterò malè heic distinxit Tacitus humilitatem, celsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis. nam etiam quà Galliam spectat, maximâ parte, à Danubii fonte, sive lacu Brigantino, ad Roram usque amnem, satis verticosa est. Ipse Tacitus, eodem libro posteà, sic testatur: *Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant; non ita effusis, ac palustribus locis, ut cetera civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt.* Cattos Hassiam maximè, atque Thuringiam incoluisse, suo loco patebit. Rarescunt igitur colles versùs occidentem æstivum, quà humilis jam palustrisque occurrit Vestofalia. versùs septemtriones verò, quà Cheruscis jungebantur Catti, memorandum est montis jugum, quod vulgò nunc adpellatur *der Harz*. Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis testatur Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Iuhonum monte, ex adverso Bonnæ, Mela: qui etiam altissimos hos omnium Germaniæ montium adseverat, ut suo loco ostendam. Certè hoc tractu, item suprà, quà Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adspexit Germania, ferè dixerim verticosiorem esse, quàm quà Norico contermina. Proinde rectiùs sic distingvatur, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunesvicensis Luneburgiensisque ducatus, Madoburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Iutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandoburgiensis marchia, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua hinc, in meridiem versùs, paullatim collibus durescunt; moxque montibus horridè asperantur. Sed de montibus suo loco *Paludum maximas* in Germaniâ recenset Mela, loco prædicto, *Suesiam, Mesiam, Melsiagum.* singulæ quibus regionibus fuerint, haud facile dictu est. inter Rhenum Albimque fuisse, haud dubium est: heic quidpe in Frisiâ ac Vestofaliâ ingentes sternuntur hodiéque paludes. loca verò trans Albim parum exactè Romanis cognita fuerunt. De montibus suo loco infrà pluribus disseram. De cetero sciendum, neque Melam, neque Tacitum ista de universâ Germaniâ dicta voluisse; sed de eâ tantùm, quæ inter Danubium, Rhenum ac Vistulam amneis, mareque Germanicum & sinum Codânum continetur, vulgò Ptolemæi Germania existimata. quidpe quæ ultra Codânum sinum Germaniæ sunt antiquæ partes, Norvagia, Svedia, Finnomarchia, ac Lappia, vix Britanniam spectant, nedum Galliam. Heic verò nihil ferè aliud, quàm immensa montium juga, saxa perpetua, & rupes excelsæ. de quibus nihil illi in præ-

in prædictis locis meminerunt; quia minùs exploratum, quòd extra Germaniæ continentem in insulis, ut illi opinabantur, posita erant. Hæc igitur de ipsius terræ Germaniæ naturâ.

De ejus fertilitate hæc noster superioribus subnectit: *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens.* Sic equidem omnia vulgata habent exemplaria: ubi ab interpretibus vox *satis* accipitur pro *sat*. Verùm ego longè aliam auctori fuisse mentem arbitror: scripsisseque eum *sati ferax*, hoc est, *segetis ferax*. nam omnino debebat addidisse, cujus rei esset ferax terra. sic enim *impatientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuóque posteà *pecorum fecundam*. Idem noster eodem libro infrà: *Nec enim cum ubertate soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant, & prata rigent.* Sic ego legendum censeo pro vulgatâ lectione, quæ sic habet: *ut pomaria conserant, & prata sepiant, & hortos rigent.* quam jam alii ante me corrigere tentarunt in hæc verba: *ut pomaria conserant, prata rigent, hortos sepiant.* Verùm horti rectiùs pomariis continuantur, quàm prata, quæ sæpè longiùs absunt. In vetustioribus exemplaribus legebatur, *ut pomaria conserant, & prata separent*; & in nonnullis *separarent.* unde satis manifestè adparet, ab imperitis librariis locum miserè fuisse convulsum. Ceterùm prædictis verbis disertissimè auctor testatur, ubertatem soli numquàm Germaniæ defuisse; modò cura atque studium agriculturæ priscis illis Germanis adfuisset. Sed *frugiferarum arborum impatientem* adfirmat fuisse: scilicet ob nimiam cœli asperitatem, frigusque. Frugiferas heic arbores intelligit non pomum & pirum silvestreis, sive agresteis; quas fuisse tum in Germaniâ testatur ipse eodem libro his verbis: *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum:* neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immensa illa Hercynia silva fuit refertissima; neque corylum, cujus ubique proventus: sed oleam, vitem, ficum, amygdalum, persicum, prunum, mespilum, cerasum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, sic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuisse solum Germaniæ, posterior comprobavit Germanorum sollertia. nam dimidia nunc pars ejus Germaniæ, quam Ptolemaicam vulgus nominat, versùs meridiem posita, varia producit vitis genera; in quibus generosissimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibusdam Italicis non modò conferendum, sed & præferendum. Pomaria autem ubique conseruntur, mirâ soli indulgentiâ, unde arborarii fructus abundantissimi, vario genere: nam præter malum Medicam, atque Punicam, reliquæ arbores suprà nominatæ benignissimè proveniunt. Nec hortis sua deest variorum olerum leguminumque gratia. Porrò, idem noster eodem libro: *Aurum,* inquit, *& argentum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?* Curtium Rufum scrutatum esse in Mattiacorum agro, posteà comperit ipse Tacitus; ut in Mattiacis ostendam. Hodiè, solum Germaniæ multis in regionibus esse argenti dives, vulgò scitur. nec ignotum, Rheni flumina superioribus sæculis fuisse aurifera: unde nummis quibusdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohami autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo desunt. Unde satis patet, studium investigandi, curandique Martiæ illi priscûm Germanorum genti defuisse, non res ipsas. Subjicit auctor superioribus ista: *Pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium usque Germaniâ dictum voluerit, equidem ego nescio. nam in Vestofaliâ, & continentibus versùs septemtriones regionibus, quos Romani olim omnium maximè armis pervagati sunt, præsidiisque obsederunt, idem hodiéque perquàm verum est. at in reliquâ versùs meridiem Germaniâ pecora nunc satis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem noster eodem libro: *Equi non formâ conspicui.* & Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Hodiè è diverso Gallia equos è Germaniâ impenso pretio coëmit: magnæque nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quæruntur opes. Sed jam dictis Germaniæ nostræ dotibus, adjiciantur & aliæ, quæ non minùs olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condensis in saltibus opacisque in arbustis varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad victum usurpari solent; fluminum atque stagnorum pisculentissimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, acidulique, qui multis locis scaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hęc omnia cum suprà dictis in unum si conferas; manifestum jam erit, Germaniæ nostræ ad molliter luxurioséque agendum multa, ad benè commodéque vivendum nihil deesse. nam urbeis quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præstantiora, nemo gnarus negare potest.

CAPUT XIII.

De habitationibus, & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.

DE finibus veteris Germaniæ dictum est. quomodò universa in varia gentium nationumque divisa fuerit nomina, posteriùs dicetur; ubi antè de moribus universæ gentis ac vivendi ratione satis dissertum fuerit. Mores veterum Germanorum scripto prodiderunt memoriæ posterûm cùm alii auctores passim, prout historiæ narratio cuique suggessit; tùm maximè Jul. Cæsar, T. Livius, & Cornel. Tacitus. Livius id præstitit, lib. CIV. qui quum totus interierit, hæc ex eo apud epitomatorem ejus exstant: *Prima pars libri situm Germaniæ, moresque continet.* Tacitus idem egit in libro, quem privatim de Germanis composuit: Cæsar verò in belli Gallici commentariorum VI; item comment. IV. ubi equidem unius nationis Svevorum (Chattos esse reliquis auctoribus, suo loco reddetur) mores describere profitetur: at si ea cum illis, quæ posteà, comment. VI, de universâ Germanorum gente memorat, conferantur; eosdem planè esse, facilè quivis deprehendat. Proinde nos etiam promiscuè utrumque commentarium super universâ gente citabimus. In primis autem notandum, quòd Cæsar dicto comment. VI, *Germanos* ait *multùm ab Gallorum consvetudine*, id est, à moribus *differre. nam neque Druides eos habere*, quemadmodùm Galli, *qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis studere. deorum numero eos solos ducere, quos cernant, & quorum opibus apertè juventur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem accepisse.* cui rei maximè adversari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, referuntur. nam & sacerdotes rebus divinis præfuisse; & sacrificiis non minùs, quàm Gallos, studuisse; & deorum maximè Mercurium, dein Herculem, Martem, Isidem, Terram matrem, Matrem deûm, & Castores coluisse, ipse adfirmat: atque omneis ferè ritus, consvetudinesque, quas Gallis suis adscribit Cæsar, ille Germanis attribuit. Quapropter veriùs à Strabone, qui haud ita multo post Cæsarem scripsit, quum notior jam reddita Romanis Germanorum gens, prolata videntur ista in lib. VII: Εὐθὺς τοίνυν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἆλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις, οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. id est: *Statim ergo trans Rhenum, post Gallos, versùs orientem incolunt Germani, parum differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, & flavedinis abundantiâ. ceterùm facie, moribus, & victu sunt quales Gallos esse diximus.* Et Dio, lib. XXXVIII, ipsum Cæsarem, quum prœlium esset commissurus cum Marcomannis Germanis, eorumque rege Ariovisto, ita apud exercitum loquentem introducit: Καὶ μὴν τι καὶ τῶν Γαλατῶν αὐτῶν, τῶν ὁμοίων σφίσι, συχνοὶ ἡμῖν συμμαχήσουσιν. id est: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hostium similes sunt, nobiscum in prœlio erunt.* Vera hæc esse, infrà in singulis morum partibus adparebit. proinde in his etiam tradendis, ut in multis aliis, negligentem fuisse Cæsarem, judicandum est. Uti gentem fuisse unam CELTICAM, Hispanos, Gallos, Britannos, atque Germanos, suprà probatum est; sic, moribus quoque penè iisdem universos vixisse, nisi quatenus Hispani ac Galli nonnullas Græcorum Romanorumque consvetudines adsumserint; clarè infrà patebit. Sed de Germanis meis præcipuus mihi heic erit sermo. De iis igitur consvetudinibus nunc agam, quæ universis ac singulis Germanorum nationibus fuêre communes. ac primùm quidem de habitationibus, ac domiciliis: posthinc de cujusque nationis agrorum divisione.

Auctor noster, dicto libro de Germaniâ, *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes.* At è diverso Jul. Cæsar opida adscribit nonnullis Germaniæ populis: ut, belli Gallici comment. IV, Svevis, id est, Chattis. *Svevos* ait, *postquàm per exploratores, pontem fieri, comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis partes dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent.* item Ubiis, etiam tunc Transrhenanis, in comment. VI. *Ubiis*, inquit, *imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant.* Nec tamen veri est simile, opida Germanis fuisse sub Cæsaris tempora: mox verò, post exitum ejus, interiisse. nam qui Augusti auspiciis, primi post Cæsarem in Germaniæ fineis transgressi, arma bellaque ultra etiam Albim flumen protulerunt; nulla usquàm reperierunt opida: ni omnes pariter fallant nos historici: in quibus Vellejus Paterculus ipse, sub Tiberii ductu, per IX illic annos militavit. In Dionis certè historiâ, lib. LVI, ubi sub eodem Augusto de Varianâ narratur clade, fallun-

tur

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

tur interpretes, qui χωρία vertunt Latinè *opida*. Quem tamen errorem inde natum video, quia paullo antè auctor mentionem facit τῶν πόλεων, in his verbis: Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ Κελτικῇ τάδε συνηνέχθη. εἶχόν τινα οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς, οὐκ ἀθρόα, ἀλλ' ὥς που καὶ ἔτυχε χειρωθέντα· καὶ στρατιῶταί τε αὐτῶν ἐκεῖ ἐχείμαζον, καὶ πόλεις ὠκίζοντο· ἔς τε τὸν κόσμον σφῶν οἱ βάρβαροι μετερρυθμίζοντο καὶ ἀγορὰς ἐνόμιζον, συνόδους τε εἰρηνικὰς ἐποιοῦντο. id est: *Hæc enim eodem tempore in Germaniâ gesta fuère. Loca quædam Germaniæ Romani tenebant; non simul, sed ut fortè subacta fuerunt, hinc inde: hibernaque inibi milites eorum habebant, & opida condebant: jamque mores eorum barbari accipiebant in forum conveniebant, commeatusque inter se pacificos faciebant.* Hæc omnia interpretes ad Germaniam Transrhenanam trahunt; fortè etiam inducti istis Flori verbis: *Drusus, in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* neque obscurum est, ipsum Varum tunc haud procul Luppiæ amnis capite hiberna habuisse; & ante hunc etiam Tiberium ibidem exercitum hibernandi causâ locasse. Verùm falluntur illi quàm vehementissimè. nam Dioni ubique *Germani* dicuntur Κελτοὶ, Galli verò Γαλάται. Κελτικὴν autem adpellat, aut propriè ac peculiariter *Germaniam Transrhenanam*, aut conjunctim tam hanc, quàm *Cisrhenanam*: quâ significatione dicto loco vocabulum id usurpavit. intellexitque hiberna ista militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ, in quâ legionum fuisse hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera, alibi verò chortium alarumque, suo loco atque ordine monstrabitur. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exstructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripâ erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripâ petendum. qui transitus posteà illiciti: sic enim Tencteri Transrhenanus populus, apud Ubios Cisrhenanos disserunt, referente Tacito historiar. IV: *Ad hunc diem flumina ac terras, & quodammodò cælum ipsum clauserunt Romani, ut colloquia, congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode, ac pretio coiremus.* & Ubii Tencteris respondentes: *Sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes.* Sed Dionem Cisrhenana intellexisse hiberna, atque opida, apertissimè ex mox sequentibus patet; ubi sic de Germanis: Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὔαρον ὡς καὶ πάντα τὰ προστασσόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόρρω που ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἔς τε τὴν Χερυσκίδα, καὶ πρὸς τὸν Οὐίσυργον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum ab Rheno, in Cheruscorum fineis, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* In sequenti hinc narratione nihil reperias, quo urbeis in Germaniâ, vel opida fuisse suspiceris: nisi fortè, illam vocem χωρία sic interpretari sine probabili aliquâ ratione velis. Satis igitur jam constat, opida nihilo magis Cæsaris vel Augusti ævo in Germaniâ Transrhenanâ fuisse quàm Taciti tempore. Sed & ipse Cæsar, prædicto comment. VI, ubi universæ Germaniæ mores describit, opida in eâ agnoscit prorsus nulla. *In pace*, inquit, *nullus communis est magistratus: sed principes regionum, atque pagorum, inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Itaque impropriè, ac negligenter, ut multa alia passim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil nisi meri erant vici, ut mox patebit. cujus occasionem ei præbuisse credo speciem opidorum Britannicorum; de quibus sic ipse, belli Gallici comment. V: *Opidum Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossâ munivevunt; quò incursionis hostium vitandæ causâ convenire consueverunt.* Verùm Taciti testimonium improbare atque infringere item videtur Ptolemæus; qui, LX circiter annis post Germaniam Taciti, sub M Aurelio Antonino, si Svidæ credimus, geographiam suam componens, XC ampliùs in Germaniâ Transrhenanâ recenset loca, quæ τῶν πόλεων vocabulo adficit. quæ sanè si πόλεις, id est, opida, seu urbes jam tunc fuerunt; credibile non est, intra LX, post Taciti Germaniæ descriptionem, annos cuncta esse condita: sed jam anteà exstitisse. Verùm & ipsum Ptolemæum falsum hac in re esse, liquet vel ex unius Ammiani Marcellini historiâ. ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio; nulla tamen urbis alicujus, vel opidi, vel castelli, vel munimenti à Germanis exstructi, fit mentio: locorum autem, quoties occasio vel usus postulat, eadem descriptio, quæ vicorum, ac villarum apud Cæsarem, Tacitum, & alios. Proinde etiam Herodianus, lib. VII, in vitâ Maximini, non magis propriè, quàm Ptolemæus fortassis hujus auctoritate atque exemplo inductus, adpellavit apud Germanos πόλεις, in his verbis: Τάς τε κώμας ἐμπιπρὰς διαρπάζειν ἐδίδου τῷ στρατῷ. εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. id est: *Vicosque omneis incendendos, diripiendosque militibus concessit. facillimè namque urbes eorum, atque ædificia omnia ignis depascitur.* Rectiùs sanè antè dixerat κώμας. neque enim ipse Maximinus cum exercitu urbem illic ullam offendit, nedum oppugnavit, vel expugnavit, vel denique incendit. Ridere jam liceat eorum vanitatem, qui hujus vel illius opidi trans Rhenum antiquitatem è Ptolemæo probare conantur. nisi scilicet fateantur, Ptolemæi, Marcellinique

sæculis

sæculis vicos tantùm fuisse eisdem nominibus, quibus nunc etiam indigetantur; posteà verò, in opidorum modum, mœnibus cinctos. quod multis demum sæculis post Ptolemæi ętatem factum. Quum igitur liquidò jam constet, antiquis Germanis nullas habitatas fuisse urbeis, aut opida, reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

Antiquissimus omnium mortalium habitandi mos fuit is, quem auctor noster, sub finem libri de Germaniâ, refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versùs septemtriones & ortum, extremâ. *Fennis*, inquit, *mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem Seneca, in libro de providentiâ divinâ, omnibus in universum tribuit Germanis. *Omnes*, inquit, *considera gentes, in quibus Romana pax desinit. Germanos dico, & quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. perpetua illos hiems, triste cœlum premit; malignè solum sterile sustentat: imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id est, paleis è messe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compositum imponebatur: quod non tam frigorum, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat suffugium. Adde his, quæ Ovidius, Metamorph. lib. I, de omni mortalium genere tradit:

Tum primùm subière domos. domus antra fuerunt;
Et densi frutices, & junctæ cortice virgæ.

Et Juvenalis, Satyrâ VI:

Credo pudicitiam Saturno rege moratam
In terris, visamque diu: cùm frigida parvas
Præberet spelunca domos; ignemque, Laremq.,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.

Ceterò meliora eos, præter hæc, habuisse, parietibusq; ac tecto firmiora domicilia, ostendit auctor noster prædicto libro, his verbis: *Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in nostrum morem, connexis, & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdant.* Duo heic habitationum diversa ostenduntur genera: alterum, quo discreti diversique invicem atque hinc inde dispersi colebant; alterum, quo in vicis, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuisse videtur, primo loco explicandum puto: de altero posteriùs agam.

Primùm igitur majores nostri postquàm cum patre suo Aschenaze in Celticam terram pervenerunt; sparsim hinc inde in agris ac silvis, cum suis quisque liberis atque uxore, ceterâque familiâ, prout fons, aut campus, aut nemus placuit, discreta diversaque habuêre receptacula, idque multis posteà etiam sæculis; ad eumdem scilicet modum, uti etiamnum plurimâ ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandiâ agrestes habitant homines, priscum illum Germanorum morem tenaciter servantes: nisi quòd apud hos non tantoperè nemus, aut fons, aut campus spectetur. De Germanis, Celtarum parte multo maximâ, Tacitum modò audivimus. de aliis duabus ejusdem gentis partibus, Britannis atque Gallis, sic Cæsar belli Gallici comment. V: *Hominum in Britanniâ est infinita multitudo; creberrimaque ædificia, ferè Gallicis consimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comment. VI, de Ambiorige Gallorum rege loquens: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Hinc hodièque in Germaniâ vicorum opidorumque nomina manent, in *campi, silvæ, & fontis* vocabula desinentia; quæ Germanis sunt *feld, wald, & brun*; sive aliâ dialecto, *wold, & born.* item in Angliâ; ubi dicuntur *field, wood, & borne*. Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuêre, addito domini, vel situs cognomine, *habitacula*, sive *domicilia*; Germanicè *haim, & haw*, sive *hausen*. quorum illud variè, pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim, ham, heim, heem, hiem, hoom, hom, hum*: in quæ hodièque innumera opidorum juxtà atque vicorum, per universam Germaniam atque Angliam nomina terminata videmus. nam hoc etiam certum; quotiescumque aliquod vici nomen, maximè in Vestofaliâ, Frisiâ, atque Hollandiâ, conterminisque regionibus in *em*, vel *om*, vel *um* desinit; *hem* id, vel *hom*, & *hum* antiquitus fuisse, quamvis nunc in plerorumque scriptione H

negligatur. In *haus* etiam, & *hausen* permulta hodiè in Germaniâ formata tam opidorum, quàm vicorum nomina reperias. quæ & ipsa dialectis variantur, *huus*, & *husen*; item *huys*, & *huysen*. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuisse communem, patet ex Gallorum in Italiâ opido, cui nomen *Bergomum*, sive *Bergamum*; & Hispanorum *Bergusia*. quæ ab ipsis incolis dicta fuisse *Berghom*, & *Bergham*, & *Berghusen*, suprà, cap. VII, docui. Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones transiit. unde *Bojohæmi*, sive *Bojemi* est nomen, apud Strabonem lib. VII, apud Vellejum lib. II, apud nostrum in libro de Germaniâ: quæ *sedes* fuit *Bojorum*. item *Burgundemi*; quod apud Paulum Diaconum, de gestis Langobardorum, lib. I, cap. XIII, vitiato vocabulo legitur *VVurgondaib*, pro *VVurgondhaimb*. Ceterùm alios quoque in Galliâ Belgicâ populos dispersis habitasse ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuêre Eburonibus, patet exemplo. de Tencteris enim & Usipetibus, Rhenum transgressis, ita Cæsar, comment. IV: *Quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. Sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt.* & mox: *Rhenum transierunt; & omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* De iisdem Menapiis itemque de eorum finitimis Morinis, ita Dio lib. XXXIX, in rebus gestis Cæsaris: οὐ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτῶσι. id est: *Vrbeis non habent; sed in tuguriis degunt.*

Atque hactenus de situ dispersorum ædificiorum. nunc materiam, ac formam videamus. Noster ibidem: *Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem.* Explicat hoc probè Herodianus, loco suprà dicto, his verbis: Εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις, ὗλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων οὔσης εὐπορίας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκηνοποιοῦνται. hoc est: *Facillimè ignis urbeis eorum atque ædificia cuncta depascitur. rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti. sed densas habent silvas; ideóq; lignis quum abundent, iis compositis, compactisq;, tabernacula sibi struunt.* Hic sanè mos etiamnunc in omni Bojohæmo & Thuringico saltu observatur. ubi informibus rudibusq; abietibus, ramos dumtaxat & corticem circumcisis, integros parietes tabulataq; componunt. Hæc tamen ædificia quadrangulâ sunt figurâ. illa olim nescio an non Britannorum Belgarumq; ædificiis fuerint consimilia; de quibus sic Strabo lib. IV: Τοὺς δ' οἴκους ἐκ σανίδων καὶ γέρρων ἔχουσι μεγάλους, θολοειδεῖς, ὄροφον πολὺν ἐπιβάλλοντες. id est: *Domos è tabulis atque cratibus habent rotundas, magno imposito fastigio.* Quin etiam nescio an non hoc ipsum Herodianus in Germanicis ædificiis innuere voluit vocabulo σκηνοποιοῦνται. Belgarum certè ii, qui à Germanis erant orti, Germanicis ferè vivebant moribus. neque verò hoc de ceteris Gallis adfirmat Strabo: qui sanè opida habitabant satis valida, satisq; frequentia; ut vel ex unius Cæsaris passim patet commentariis. Hesychius in lexico: Θόλος, οἶκος εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσαν ἔχων τὴν στέγην, κατεσκευασμένος. id est: *Tholus, domus tectum habens in acutum fastigium desinens.* Id nempe est, quod Strabo adpellat ὄροφον πολύν. nam uti acueretur, extolli necessum erat. In summo cacumine habuisse spiraculum, quo fumus exhalaretur, haud equidem dubito; quandoquidem hac etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conspexi quamvis quadrata; & in magnâ hodiè Germaniæ, versùs Oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino, perrumpit fumus. & in Hungariâ ad Danubii ripam posita vidi piscatorum tuguria, seu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè fastigiata, summo culmine patentia. *Tegularum usum* apud veteres Germanos non fuisse, testatur noster. itaque earum loco straminibus domos intexerunt, ut hodiéque in omni ferè Germaniâ agrestes homines, & nonnulli etiam opidani. De Nerviis, Germanis Cisrhenanis, testis est disertissimus Cæsar, comment. V, de Q. Ciceronis hibernis, à Nerviis oppugnatis, loquens: *Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fusili ex argillâ glandes fundis, & fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, jacere cœperunt.* Germanicus hic haud dubiè fuit mos. Cæsar quidpe omneis Germanos Cisrhenanos haud rarò in commentariis suis adpellat Gallos, quia Gallicum incolebant solum. Cæterò, quamquàm Strabo Belgis μεγάλους adscribat οἴκους, tamen rectiùs heic *casas* eas adpellat Cæsar; & Dio, loco prædicto, καλύβας. quin ipse Strabo, eodem lib. IV, Britannos tradit καλυβοποιῆσαι, id est, *casas*, seu *tuguria struxisse* pro domibus: quum tamen Cæsar ajat Britannica ædificia Gallicis fuisse similia. De Germanicis hæc Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorum per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex iis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Et, aliquot sæculis post Senecam, Marcellinus, lib. XVIII: *Sepimenta fragilium penatium inflammata.* Vilia certè fuêre, levia, & malè constructa, licet magna. unde etiam istud Senecæ, libro primo, de irâ, cap. XI: *Germanis*

magnâ

magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cœli rigorem. Causam ejus rei reddit Strabo, lib. VII: Κοινὸν δ' ἐστὶν ἅπασι τοῖς ταύτῃ τὸ περὶ τὰς μεταναστάσεις εὐμαρὲς, διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν, ἀλλ' ἐν καλυβίοις οἰκεῖν, ἐφήμερον ἔχουσι παρασκευήν. τροφὴ δ' ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθάπερ τοῖς Νομάσιν. ὥστ' ἐκείνους μιμούμενοι, τὰ οἰκεῖα ταῖς ἁρμαμάξαις ἐπάραντες, ὅποι ἂν δόξῃ, τρέπονται μετὰ τῶν βοσκημάτων. id est: *Communis omnibus Germaniam incolentibus est mos, facile atque expeditè solum mutare, ob tenuitatem victus, tum quòd neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant, structurâ in unum diem constantibus. cibus autem eis plerumque è pecore, ut Nomadibus. ad quorum etiam imitationem, rebus suis in currus impositis, quocumque visum, cum pecore abeunt.* Antiquissimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus posterioribus etiam sæculis observatus. Eamdem causam tradit Cæsar, comment. VI, mores gentis nostræ membratim persequens. *Agriculturæ,* inquit, *non student; majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit. neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri: atque anno pòst aliò transire cogunt.* Et comment. IV: *Sed privati ac separati agri apud eos nihil est. neque longiùs anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eamdem sententiam noster, eodem libro de Germaniâ: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur: quos mox inter se secundum dignationem* (prout quisque aut princeps, aut nobilis, aut plebeii ordinis) *partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager.* Lipsius heic penè probavit Bambergensis exemplaris scripturam, *ab universis vicis occupantur.* Verùm ego haud temerè admiserim, uti integra vox *per* pereat. itaque si illud *vices* minùs probum videatur; scripserim, *ab universis per vicos occupantur:* id est, ab universis singulos vicos inhabitantibus. nam certum est, vicatim permutationes istas in singulis civitatibus, sive nationibus factas. Ceterùm ager singulis annis supererat incultus; nempe in parte finium civitatis. quò illud intelligendum, quod Cæsar, commentario proximè dicto, perperàm solis Svevis, id est, Chattis, & falsâ ex causâ, attribuit, his verbis: *Publicè magnam putant esse laudem, quam latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia passuum* C *agri vacare dicuntur: ad alteram partem succedunt Ubii.* Et ex Cæsare, ut alia, Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Bella cum finitimis gerunt. causas eorum ex libidine accersunt: neque imperitandi, prolatandique, quæ possident; nam ne illa quidem enixè colunt: sed ut, circa ipsos quæ jacent, vasta sint.* Vacabat per annum agrorum pars quietis gratiâ; uti insequenti anno eò uberiorem frugem produceret. quæ consvetudo etiamnunc magnâ in parte Germaniæ observatur. Communem fuisse istum dividendi agros in cognationes, sive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quoque ex summâ antiquitate gentibus morem, ex Hispanorum exemplo colligere licet. de Vaccæis namque, Hispanicâ gente, sic refert Diodorus, lib. V: Καθ' ἕκαστον ἔτος διαιρούμενοι τὴν χώραν, γεωργοῦσι· καὶ τοὺς καρποὺς κοινοποιούμενοι μεταδιδόασιν ἑκάστῳ τὸ μέρος. id est: *Agros singulis annis divisos colunt: communicatis inter se frugibus, suam cuiq; partem attribuunt.* Simile quid de Chattis refert Cæsar, prædicto comment. IV: *Svevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causâ suis è finibus educunt. reliqui, qui domi remanserint, se atq; illos alunt. hi rursus invicem anno pòst in armis sunt: illi domi remanent. Sic neq; agricultura, neq; ratio atq; usus belli intermittitur.* Pannonicas quoque genteis per cognationes vicos incoluisse, auctor est Appianus in Illyricis. Sed antiquissimum hunc fuisse omnium gentium morem, exemplis nonnullarum conjicio. De Indis ita Stabo, lib. XV: Παρ' ἄλλοις δὲ κατὰ συγγένειαν κοινῇ τοὺς καρποὺς ἐργαζομένους, ἐπὰν συγκομίσωσιν, αἴρεσθαι φορτίον ἕκαστον εἰς διατροφὴν τοῦ ἔτους. id est: *Nonnullos per cognationes & communiter agros colere. & quum fructus colligant, quemque portionem suam auferre in anni alimenta.* Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis: *In familias passim dispersi degunt.* Sed & hodiéque in extero orbe, & apud Indos nonnullæ nationes per cognationes vicos habitant. Ceterùm causas, cur uno in loco plus anno consistere Germanis nostris haud licuerit, refert idem Cæsar, comm. VI. *Ejus rei,* inquit, *multas afferunt causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium gerendi belli agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant* (in suâ scilicet quisq; civitate: foris enim licebat) *potentioresq; humiliores possessionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atq; æstus vitandos ædificent.* (à parvulis quidpe, suprà eodem libro, ait *duritiei, ac labori studuisse*; quò meliores bello forent) *ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisq; opes cum potentissimis æquari videat.* Agriculturam cur neglexerint, causam indicat Tacitus, dicto libro: *Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè*

persvaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò, & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. At ratio, cur tam malignè habitaverint, satis hactenus patuit. Addit Tacitus superioribus de ædificandi modo ista: *Quædam loca diligentiùs illinunt, terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni suprà memoratas, illinebant variâ terrâ, seu argillâ; quæ alibi rubra, alibi cærulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiamnum quibusdam in locis fieri notavi. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. CXXX circiter annis pòst, quàm is librum de Germaniâ conscripsit, Alexandro Mammææ & Maximino imperatoribus, jam lautiùs habitasse Rheno proximos, ex Herodiani verbis, suprà allatis, perspicio. sic enim ille: λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις· id est: *rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licet raros, tamen nonnullos habuisse testatur. Hinc Marcellinus, lib. XVII, sub Constantio imperatore, id est, circa annum à nato Iesu CCCL, de Juliani Cæsaris exercitu, trans Rhenum in Alemannorum agris ex adverso Magontiaci grassante: *Miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo. extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat.* Hæc igitur de habitationibus hinc inde per agros dispersis, quas ob id ipsum rectè Marcellinus Romano vocabulo adpellavit *villas*, dicta sufficiant.

Ceterò auctor noster aliud habitationum genus indicat, eodem loco; quod non minùs in vicis, quàm in agris passim usitatum fuisse, haud dubium est. *Solent*, inquit, *& subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem & defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt.* Frugeis sic tempore belli in Hungariâ condi, probè memini. Sed subterraneos habitare specus, antiquissimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis simul & Gallis Cisalpinis sic Plinius, lib. XIX, cap. I: *Galliæ universæ tela texunt. in Germaniâ autem defossi atque sub terrâ id opus agunt: similiter & in Italiâ, regione Allianâ, inter Padum Ticinumque amneis.* De Sarmatis Mela, lib. II, cap. I: *Ob sæva hiemis admodùm assiduæ, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.* De eâdem gente sic Virgilius, γεωργικῶν III:

> *Ipsi in defossis specubus secura sub altâ*
> *Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasq;*
> *Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.*

Xenophon, expedit. Cyri lib. IV, de frigidis Armeniæ partibus: Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι· τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δ' εὐρεῖαι· αἱ δ' εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταί, οἱ δ' ἄνθρωποι κατὰ κλίμακος κατέβαινον. ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, ὄϊες, ὄρνιθες, καὶ τὰ ἔκγονα τούτων. Id est: *Domicilia autem erant subterranea: quorum ostium simile putei ori; inferiora autem lata. introitus eorum pro jumentis effossi: homines per scalas descendebant. erant autem in iis capræ, boves, oves, aves, & quæ his procreata.* Ex Taciti verbis patet, nullas etiamdum ejus sæculo habuisse Germanos stubas, quas vulgò vocant. Attestatur idem & Seneca, lib. I, de irâ, cap. XI, his verbis: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cœli rigorem.* Nulla, nisi *subterranei specus; quos multo insuper fimo onerabant, quo rigorem frigorum ejusmodi locis mollirent.* Eòdem spectant illa Melæ, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Post Taciti ævum, quando stubis primùm uti cœperint, haud facilè dixerim. Nec scio, an Gallorum hoc sit inventum. in Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæsare, in Misopogone, his verbis: Ὡς οὖν ἐν τούτοις ἀγελαιότερος ἦν τοῦ συνήθους, ἐθάλπετο δὲ τὸ δωμάτιον οὐδαμῶς, ἔνθα ἐκάθευδον, ὅνπερ εἰώθει τρόπον ὑπὸ τῶν καμίνοις τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεῖ θερμαίνεσθαι, καὶ ταῦτα ἔχον εὐπρεπῶς πρὸς τὸ παραδέξασθαι τὴν ἐκ πυρὸς ἀλέαν. ὡς δὲ ὁ χειμὼν ἐπεκράτει, καὶ ἀεὶ μείζων ἐπεγίνετο· θερμῆναι μὲν οὐδ' ὣς ἐπέτρεψα τοῖς ὑπηρέταις τὸ οἴκημα, δεδιὼς κινῆσαι τὴν ἐν τοῖς τοίχοις ὑγρότητα· κομίσαι δ' ἔνδον ἐκέλευσα πῦρ κεκαυμένον, καὶ λαμπροὺς ἀποθέσθαι παντελῶς μετρίους. id est: *Quum igitur in his rebus durior & agrestior essem, quàm unquàm anteà, nequaquàm cubiculum, in quo requiescebam, calefieri patiebar, quo modo illic pleraque domicilia caminis calefiunt; quamquàm ad ignis calorem excipiendum esset oportunum. quumque hiems invalesceret, atque in dies fieret vehementior; ne tum quidem famulis meis permisi, uti domicilium calefacerent; veritus, ne humorem, qui in parietibus erat, commoverem. itaque accensum ignem, & candenteis aliquot carbones inferri jussi.* Stubas eum intelligere, qualibus nunc universa Germania, & aliæ versùs ortum regiones utuntur, maximè cuivis perspicuum esse puto. Sed de privis etiam domiciliis satis dictum.

De

De congregatis ædificiis sic noster, in eodem libro de Germaniâ: *Vicos locant, non in nostrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat; sive adversùs casus ignis remedium, sive inscitiâ ædificandi.* Sic hodiéque in plurimâ parte Germaniæ habitatur; maximè in Vestofaliâ, & Bremensi episcopatu, ducatuque Luneburgiensi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priscis gentis moribus retinent. In Silesiâ hujusmodi vicos reperii ad III millia passuum extensos. sed & cis Rhenum in Brabantiâ, & in Arduennâ Vosegâque silvis, item in Normanniâ, simile genus vidi. Quo vocabulo vicum prisci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. nunc omnibus dicitur *ein dorf*; & variantibus dialectis, *een dorp, dörp, derp.* Vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *villam.* quæ vox, ut priscis Latinis, nunc etiam Italis privum in agro ædificium significat. Rectiùs veteres Germanicæ nationes, Franci, Burgundiones, Gothi, & alii, qui, primi Galliam Italiamque occupantes, dixère corruptâ Latinâ lingvâ *villagium*, quasi Germanicè dicas *ein gehäuse*, id est, *domorum congregatio.* unde etiamnunc Italiæ vox manet *villaggio*, & Galliæ *village*; quæ *vicum* significant. Orosius lib. VII, cap. XXII, & Isidorus lib. IX, cap. II, & IV, in effingendâ (quod suo loco patebit) Burgundionum adpellatione, hæc referunt verba: *Crebra habitacula constituta burgos vulgò vocant.* quæ planiùs traduntur à Liuthprando, lib. III, cap. XII, de iisdem Burgundionibus, his verbis: *Ipsi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant.* Hanc equidem antiquissimam fuisse apud Germanos adpellationem, ex vetustissimis eorum locis, *Asciburgio, Teutoburgio,* & *Laviburgio*, de quibus suo loco dicam, satis perspicitur. Mirari heic satis nequeo doctissimi Casauboni opinionem; qui, in Strabonem commentans, negat hanc vocem esse origine Germanicam, sed puram putam Græcam, à Macedonibus ac Thracibus usurpatam; qui βύργοι dixerint pro πύργοι· Latinitate autem, post translatum in Thraciam imperium, donatam. Verùm scire ego velim, quum Thracia jam ante Cimbricum bellum Romanorum armis petita fuerit, moxque posteà perdomita; quî factum, uti hæc vox *burgus* apud nullum antiquum auctorem perscripta reperiatur. nam ante Vegetium, qui circa annum à nato Jesu fuit CCCC, nemo eam retulit. Tum, si non Germanica, sed Græca, à Thracibus, & pòst à Romanis usurpata; quæro, unde prædicta illa loca *Asciburgium, Teutoburgium,* & *Laviburgium*, nomina habuêre? à Thracibus, an à Romanis? Thraces quomodò, aut quando huc pervenerint, haud dispicio. Romani quum venirent, jam loca sic cum nominibus reperierunt. quamquàm ad Laviburgium (quod nunc esse in ulteriore Albis ripâ *Lawenburg*, suo loco ostendam) numquàm pervenerunt: aut, si pervenerunt, quod de L. Domitio adfirmat Tacitus annalium lib. IV, non morati sunt. De Thracibus ne quid suspiceris, quasi ab his vox ea Germanis conterminis transdita; neque in ipsâ, quæ propriè Græcis Romanisque dicta fuit Thracia, neque in universæ Thraciæ antiquæ partibus, Mœsiâ, & Getiâ, sive Daciâ, nullum usquàm loci legitur vocabulum in *burg* desinens. contrà verò tota Germania talibus referta. *Asciburgium* in citeriore Rheni ripâ ne à Romanis demum adpellatum opineris; tanta hujus loci fuit antiquitas, uti jam ante Tacitum quidam Romanorum auctorum fabulari ausi fuerint, *ab Ulysse id conditum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον; teste ipso Tacito, sub initium libri de Germaniâ. Nempe, si hoc Græcâ voce sic ab Ulysse adpellatum; unde alterum illud Asciburgium dictum fuerit, quod in Mœni ripâ etiamnunc vulgò vocatur *Ascheburg*; & item vicus in Vestofaliâ *Aschenburg*, inter duo opida *Lunikhusen* & *Alem*? Sed age; videamus tandem, quid *burgus* Romanis apud Vegetium & alios auctores significet. nam horum maximè auctoritatem nobis opponi video. Vegetius igitur, lib. IV, cap. X, ita: *Quòd si ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis, subjecta sit vena, castellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique balistas, sagittariosque constitui, ut aqua defendatur ab hostibus.* Descriptio sanè satis clara ac plana. In eamdem mentem vetus glossarium: πύργος, *turris, burgus.* Largiùs sumitur Orosio, lib. VII, cap. XXXI, Paullo Diacono, lib. XI, & Isidoro, lib. IX, cap. II, & IV. quorum duo priores in hæc verba scribunt de Burgundionibus: *Hos quondam, subactâ Germaniâ interiore à Druso & Tiberio, adoptivis filiis Cæsaris, per castra dispositos in magnam coaluisse gentem: atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Idem totidem ferè verbis refert Isidorus: eâdemque significatione vox ea accipitur in codice juris, titulo De officio præfecti prætorii Africæ, lege II, & tit. De fundis rei privatæ, lege VI. At quomodò hoc Germaniæ nostræ antiquæ convenit? in quâ ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum castellum, ullus murus; ut satis abundéque suprà demonstratum. Et ipse etiam inferioris sæculi scriptor Liuthprandus (vixit quidpe circa annum Christi IↃ CCCCXL) testatur, *burgum* fuisse Burgundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clausa.* Certum igitur est,

aliud apud Germanos antiquos significasse id vocabulum, quàm apud Romanos. Ego equidem, ut antè dixi, antiquissimam hanc adpellationem fuisse domorum complurium congregationibus, id est, vicis, existimo: at non omnibus; sed iis tantùm, qui capita fuêre totius alicujus civitatis, sive nationis. sic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat*, Romanis *Mattium*, teste Tacito, annal. 1: quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*; ut suo loco aliis etiam ostendetur documentis. sic item, quod *Batavorum oppidum*, sine alio proprio peculiarique nomine, vocatur eidem auctori historiar. v, ipsis incolis erat *Batawenburg*, quia caput gentis: unde hodiéque locus is dicitur *Batenburg*. sic *Teutoburgium*, incolis *Theutburg*, Dulgibinorum, ut docebitur, caput, nunc *Dietmelle* in Vestfaliâ. Atque hujusmodi vicorum, id est, *burgiorum*, seu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur *burger*, & variante dialecto *burgar*. unde illud Isidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis dicti; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Satis igitur jam claret, merè Germanicam hanc antiquissimis temporibus fuisse vocem: quam malè ac parum peritè non modò exteri homines hoc ævo, sed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipsi veriùs Romani à Germanis eam acceperint, posterioribus sæculis: quemadmodùm & militaris disciplinæ nonnulla, ut patet ex Vegetio, Marcellino, & aliis ejus ævi auctoribus; & in his maximè dignitatum vocabula, *ducatus* & *comitatus*, ipsis anteà ignota, aut inusitata: quæ & ipsa imperitè nostri homines, à Romanis nos habere, docent; ut suo loco ostendetur. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc scrutari haud alienum fuerit. De hac ego sic existimo: nihil aliud eam antiquissimis temporibus significasse, quàm *sepimentum*; quod aliâ voce patriâ dicimus *ein zaun*, & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. nam eâdem ratione hodiéque in Britanniâ Angli id propriè vocant *a towne*, & Scoti *tune*, quod Gallis est *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus *ein fleck*, aut *markfleck*, id est, uti nunc interpretantur, *opidulum mœnibus portisque non clausum*. inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & ostia, *tuyn* est idem quod reliquis Germanis & Anglis *garden*, & illis aliâ dialecto *garten*, Romanis *hortus*: nempe, quia & hic sepitur. Quin & Slavis quoque, qui etiam post Germanos nullas habitarunt in Sarmatiâ suâ urbeis, ab eodem argumento opidorum urbiumque vocabula nata sunt *Viszygrod, Novvogrod, Stárygrod, Bialygrod, Grodno, Grodek*, & id genus alia; quæ aliis dialectis efferuntur per *gorod, horod, grád, hrád. & hárad*. nam nunc etiam Polonis hortus patrio sermone dicitur *Zágrod*, & *ogrod*; Bojohæmis, sive Czechis *zahrada* & *ohrada*: & sic aliis etiam Slavicis gentibus, pro suâ cuique dialecto. unde etiam Polonis *obsepire* est *ogrodzicz* & *zágrodzicz*; Dalmatiæ incolis *ográditi*, Bojohæmis *ohraditi*, ac Slavonibus *záhráditi*. Quin Latinorum etiam *hortus* ex eodem fonte profluxisse videtur. quantum enim discrimen inter *horod*, & *hort*? Admodùm exiguum. Germanorum certè *gard* cum Slavorum *hárád*, sive *gáråd*, & *gorod*, camdem habet originem. unde etiam illa Slavorum in opidis nomina efferuntur Germanis *Naugard, Stargard*, & sic reliqua. Inferiores Germani hortum, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*. quo eodem vocabulo cùm ipsi, tùm reliqui Germani omnes vocant *aulam* regis, principis, vel alius cujusvis domini: & item eum propter ædificium seu domicilium locum, qui sepimento, vel muro inclusus est. Helmoldo in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ Adamo Bremensi est *cortis*. unde Italis etiam, & Hispanis eadem vox hodiéque dicitur *corte*, Gallis verò & Anglis *court*. quam satis ineptè Galli deducunt à Latinâ voce *cohors*, sine ullâ probabili ratione. Et ipsam Celticam esse, nihilque aliud antiquitus significasse, quàm quod *gard, hof*, & *tuyn*, id est, locum conseptum ac munitum, maximè credibile est. Nec mihi heic objiciatur, quòd illud Germanorum *garden* hodiè Italis dicatur *giardino*, Hispanis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri possit vocabulum *corte*, sive *court*. nam sic etiam Angli nunc distingvunt inter *garden* & *gard*; per hoc locum tam prope domum, quàm procul domo obseptum, per illud hortum intelligentes. Sed hodiéque Gallicâ in lingvâ est vocabulum *courtil*, quod & ipsum hortum significat. Satis igitur ex his tot tantisque argumentis patere puto, vocabulum quoque *burg* antiquissimis temporibus nihil aliud Germanis significasse, nisi locum septum. unde id eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodùm alia vox Germanica *hage*, sive *hagen*: quam & ipsam multis hodiè vicorum opidorumque vocabulis annexam videmus: nihilque aliud significat, quàm sepem, seu sepimentum ex virgultis constans; quod Gallis etiam dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*. Neque ego dubitaverim in eâdem significatione apud antiquissimos Græcorum fuisse vocem πύργος· quam illi, posteaquàm muro munita loca habere cœperunt, turribus atque arcibus indiderunt. Nam sic quoque Germani nostri, postquàm in Galliâ, Rhætiâ, Noricoque viderunt castella,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

stella, atque opida; his nomen dederunt *burg*, quia muris erant septa. unde in hunc usque diem *burg* propriè dicimus *castellum*, sive *arcem*. Hanc autem vocem Celtis atque Græcis fuisse communem, illam verò *gard*, Celtis simul, Sarmatisque & Latinis, mirari nemo dignetur, cui compertum sit, innumera alia quoque esse remotissimis inter se atque ignotissimis gentibus, non modò per hasce terras, quas Asiam, Africam, & Europam vocamus, sed in extero etiam orbe, vocabula earumdem rerum communia; quique credat, primævam illam, totique terrarum orbi communem lingvam à Deo ad ædificationem urbis Babylonicæ fuisse confusam, atque in varias posteà dialectos dissipatam: quâ de re suprà, cap. VIII, plura mihi dicta sunt. Sed hactenus de habitationibus veterum Germanorum disseruisse sufficiat.

Nunc de divisione agrorum in pagos, quæ & ipsa universis Germaniæ nationibus fuit communis, dicendum est. Pagorum quamvis noster auctor faciat mentionem; non tamen apertè aut disertè docet, quid fuerint. aliunde igitur eorum descriptio petenda. Cæsaris verba, comment. VI, jam antè relata, sunt ista: *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Noster hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Pagus igitur non idem qui vicus, quem suprà descripsimus. Plutarchus in Numâ: Διὸ καὶ τὴν γεωργίαν ὁ Νυμᾶς, οἷον εἰρήνης φίλτρον, ἐνεμίξατο τοῖς πολίταις, καὶ μᾶλλον ὡς ἠθοποιὸν ἀγαπήσας τέχνην, εἰς μέρη τὴν χώραν διεῖλεν, ἃ πάγους προσηγόρευσε. id est: *Quamobrem agriculturam quoque Numa, ceu pacis amorisque poculum, miscuit civibus suis: artemque hanc ut bonorum morum effectricem amans, agros in parteis distribuit, quos pagos adpellavit.* Pagus igitur integra amplioris alicujus regionis fuit portio. Cæsar comment. I: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Ammian. Marcellinus, lib. XXI: *Didicit, Alemannos, à pago Vadomarii exorsos, vastare confines Rhætiis tractus.* Regio fuit satis ampla; nam rex ejus fuit, sive princeps, Vadomarius. idem auctor, lib. XIV: *In Gundomadum & Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus.* & lib. XVIII: *Statim rex quoque Vadomarius venit.* In privilegio Theodorici, Francorum regis: *Monasterium vicorum in eremo vastâ, quæ Vosagus appellatur, in pago Alsacensi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum; qui antè appellatus est Murbach.* ubi tota Elsatia vocatur pagus. Aimoinus, lib. IV, cap. CXI: *Imperator reliquum æstatis tempus in pago VVarmacensi transegit.* In privilegio Hlotarii imperatoris, Trajectensi Ecclesiæ dato: *In pago Maso, super fluvium Rure, monasterium, quod Berg nuncupatur, ad præfatam sedem Trajectensem sub omni integritate tradidimus.* Anonymus, in vitâ Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum Ripuarium venit.* In legibus antiquis Ripuariorum, tit. XXXI, paragr. III: *Pagus Ripuarius.* de eodem mox ita tit. LXXXVIII, paragr. V: *Provincia Ripuaria.* Apud ipsos Germanos ejusmodi pagorum vernaculum vocabulum fuit *gaw*, & variantibus dialectis, *gäw, gew, göw, gow*. In traditionibus Fuldensibus, lib. I, cap. IV: *In pago Salagewe, villa Tubba. in pago VVeringewe.* Hinc etiamnunc Varmacensis pagus dicitur *VVormesgaw*; & Brisiaci montis pagus *Brisgaw*; cujus incolæ in Notitiâ imperii *Brisigavi*: sibi ipsis quondam haud dubiè *thi Brisgawer*. Sic, qui Cæsari, comment. II, III, & VII, *Andes* dicuntur Galliæ Celticæ populi, Tacito in annal. III, sunt *Andecavi*, & rectiùs Plinio, lib. IV, cap. XVIII, *Andegavi*, quasi *thi Andegawer*, à pago, seu regione Andium *Andegaw*. Hodiéque in Helvetiâ Tigurinus pagus, Cæsari in comment. I, memoratus, dicitur *Zürichgöw*; & alii ibidem *Turgöw*, *Aargöw*, *VVislispurgergöw*. trans Danubium est *Nordgaw*; quæ & Bojaria superior. inter Franconiam & Hassiam, *Buchgaw*; quæ & Fuldensis abbatia. trans Rhenum, ex adverso Maguntiaci, *Rhingaw*. in Frisiâ *VVestergow*, & *Oostergow*. Hænoniæ comitatus, *Hennegow*: & alii alibi. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minores fuisse videntur. nam unis Semnonibus, Svevicæ genti, Tacitus, in libro de Germaniâ, centum adscribit pagos: quorum tamen universa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multò superavit. & totidem Cæsar comment. IV. attribuit Chattis, quos Svevos ipse adpellat. Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Hillevionum in Scandinaviâ genti, quingentos.* quæ tamen gens quàm ampla fuerit, sciri haud potest. Sic Tacitus, historiar. lib. IV, Gugernis complureis tribuit pagos, in his verbis: *In proximos Gugernorum pagos ductus à Voculâ exercitus:* quum tamen exigua fuerit eorum natio, inter Rhenum & Mosam, à Roræ confluente ad divortium Rheni protensa.

Ceterò hujusmodi pagi in alias iterum divisi fuêre parteis. Tacitus in libro de Germaniâ: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* Ab his posteà totidem pagi partes dictæ fuêre vernaculâ lingvâ *hunderten*. unde etiamnum in Angliâ pagos, quos illi vulgari lingvâ *shires*, à veteri Saxonico vocabulo *scyres*, & Latinè *comitatus* adpellant, divisos videmus in parteis,

quæ dicuntur *hundreds*. Eadem apud priſcos Germanos in bello ordinum ductoribus, ceteriſque fuiſſe dignitatum vocabula, quæ domi pagorum vicorumque magiſtratibus, infrà ſuo loco oſtendam. Tacitus, dicto libro anteà: *Mixti*, inquit, *prœliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt: idque ipſum inter ſe vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor eſt.* Nempe, *thi hunderter* adpellabantur. Poſteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in lingvam ſuam adſciſcentes, ipſas terras dixêre *centen*, & *centgerichte*; comiteis verò illos centenos, *centgraven*. At iidem homines, unà cum ipſis terris, quas regebant, alio nomine dicebantur *ambachte*, & variante dialecto, *ambechte*, quæ vox nunc contracta manet *ambt*, pro quovis officio, ſeu præfecturâ; ut ſuprà, cap. VIII, dictum eſt. Vetus mos videre eſt in Flandriæ comitatu; ubi hodiéque regiones vocantur, *Belle ambacht*, *Caſſel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*: & pars ejuſdem comitatus, Selandiæ, Hollandiæque proxima, *de vier ambachten*, id eſt, IV *ambactiæ*. Verùm hactenus de communi omnium totius Germaniæ nationum agrorum diviſione diſſeruiſſe ſit ſatis.

CAPUT XIV.

De habitu corporum GERMANORUM *externo atque interno.*

DE origine Germanorum, item de ſitu veteris Germaniæ, ipſiusque ſoli naturâ ac cultu poſtquàm ſatis hactenus diſſertum eſt; proximus hinc videtur labos, gentem ipſam, ac mores ejus, vivendique rationem antiquam quamcuratiſſimè deſcribere. ſiquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, ſpectare licebit ſimilitudinem in quinque iſtis nationibus, Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hiſpanis; magnumque inde colligere argumentum, dictas nationes ejuſdem fuiſſe originis, ab uno patre Aſchenaze omneis ſimul propagatas, unoque CELTARUM nomine in univerſum antiquiſſimis primisque temporibus adpellatas. nam quòd Bodinus, Ramus & alii Gallorum ſcriptores, ex hac morum ſimilitudine probare voluerunt, Hiſpanos, Britannos, atque Germanos à Gallis duxiſſe originem; ea ſanè inepta fuit argumentatio, & conſequentia perquàm mala. Sed Illyrii, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, ſic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè Liburni, ac Dalmatæ: qui ſoli poſtmodùm Illyriorum adpellationem apud auctores ſuſtinuerunt. In Hiſpanis atque Britannis multa communia manſerunt. quamquàm & Hiſpanorum pars, mari interno proxima, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginienſibus, imperium in eos obtinentibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undique clauſos, tamquàm in alio orbe ſeparatim agenteis, nonnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum conſvetudinibus alienos, adſumſiſſe credibile eſt. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas verterunt conſvetudines; poſtquàm Phocenſes Græci literas ſimul & humaniorem cultum, unà cum Maſſiliâ coloniâ, intulerunt. unde illud eſt Macriani in periegeſi:

Χρῶνται δὲ Κελτοὶ τοῖς ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς,
Ἔχοντες οἰκειότατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα
Καὶ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐπιξενουμένων.
Vtuntur Galli moribus Græcis;
Familiariſſimè erga Græciam,
Et qui inde advenerunt, adfecti.

Reliqui antiquis moribus, ſub imperatoribus etiam Romanis, egerunt. unde hæc Strabonis verba, ſub initium libri VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα, Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἆλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. διὸ δίκαιά μοι δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τοῦτο αὐτοῖς θέσθαι τοὔνομα, ὡς ἂν γνησίους Γαλάτας φράζειν βουλόμενοι· γνήσιοι γὰρ οἱ Γερμανοὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον. Id eſt: *Protinus trans Rhenum poſt Gallicos populos, orientem versùs ſita loca Germani incolunt, à Gallis parum differentes, ſi feritatis, corporum magnitudinis, & coloris flavi excellentiam ſpectes. ceterùm facie, moribus, & victu ſunt quales Gallos eſſe diximus. quocirca rectè mihi videntur Romani hoc nominis eis indidiſſe, quum eos fratres eſſe Gallorum vellent oſtendere. genuini enim fratres Romanorum linguâ dicuntur germani.* Vera eſſe hæc omnia, præterquàm quod de nomine Germanorum dicit, ex aliis etiam patebit infrà auctoribus. Proinde Cæſarem, ut ſuprà dictum, parum exactè cognitos habuiſſe Germa-

Germanorum mores, quum belli Gallici comment. VI planè diversos à Gallorum moribus eos fecerit, certum est.

Sed ad institutum uti accedam; in ipsâ Germanorum gente considerandus primo loco est habitus corporum externus. Plinius, lib. II, cap. LXXVIII: *Aethiopas*, inquit, *vicini sideris vapore torreri, adustisque similes gigni, barbâ & capillo vibrato, non est dubium: adversâ plagâ mundi atque glaciali, candidâ cute esse gentes, flavis promissas crinibus, truces vero cœli ex rigore.* Et Vitruvius: *Sub septemtrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & rufo, cæsiis oculis, sangvine multo.* Hæc duo isti de omnibus pariter populis septemtrionalibus: sub quibus Germanorum quoque gentem fuisse comprehensam, ex orbis terrarum in septemtrionem austrumque partitione, quæ suprà, cap. XI, facta, intelleximus. nam Germani omnium proximè ad polum septemtrionalem accedunt. Quamquàm Sarmatæ etiam, contermini Germaniæ, eodem corporis habitu adfecti fuerunt. unde illud Herodoti, in lib. IV: Βουδῖνοι δὲ ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλόν, γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστι καὶ πυῤῥόν· id est; *Budini, ingens natio atque numerosa, admodùm cæsiis oculis universa, & rutilo capillo.* Sed de Germanis speciatim Tacitus, in libro de Germaniâ; *Ipse eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam ac sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et annalium II: *Corpus visu torvum, & ad brevem impetum validum.* item historiar. II: *Omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum: quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros ut impares irridebant.* item in vitâ Agricolæ; de Britannis loquens: *Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus Germanicam originem asseverant.* Mela, lib. III, cap. III; *Immanes sunt animis atque corporibus.* Quintilianus, declamatione III, de Cimbris: *Nec minùs animorum immanitate, quàm corporum, belluis suis proximi.* Josephus, belli Judaici lib. II, cap. XVI: Τίς ὑμῶν οὐκ ἀκοῇ παρείληφε τὸ Γερμανῶν πλῆθος; ἀλκὴν γὰρ καὶ μεγέθη σωμάτων εἶδέ που δήπου πολλάκις. id est: *Quis vestrûm non fando accepit Germanorum multitudinem? nam proceritatem & magnitudinem corporum sæpius vidistis.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν τὰ σώματα ἐπιμήκη τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; *Sagittariis corpora Germanorum immensa petentibus.* Polyænus lib. VIII, de Cimbris Teutonibusque loquens: Ἀγρίων ἀνθρώπων, μεγάλων, τὰς ὄψεις ἀλλοκότων, θηριώδη τὴν φωνὴν ἐχόντων. id est; *qui homines erant agrestes, immanique magnitudine, facie insitatâ, & ferinâ voce præditi.* Hæc de Germanis. Reliquos quoque Celtas corporum magnitudine fuisse præstanteis, passim testantur auctores. De Hispanis Vegetius, lib. I de re militari, cap. I: *Hispanos non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est.* De Britannis Strabo, lib. IV: Οἱ ἄνδρες εὐμηκέστεροι τῶν Κελτῶν εἰσὶ καὶ ἧσσον ξανθότριχες, χαυνότεροι δὲ τοῖς σώμασι. σημεῖον δὲ τοῦ μεγέθους· ἀντίπαιδας γὰρ ἡμεῖς εἴδομεν ἐν Ῥώμῃ, τῶν ὑψηλοτάτων αὐτόθι ὑπερέχοντας καὶ ἡμιποδίῳ· βλαισοὺς δέ, καὶ τἄλλα οὐκ εὐγράμμους τῇ συστάσει. id est: *Viri Gallos proceritate superant, minùsque flavos habent crineis: laxioribus autem sunt corporibus. magnitudinis argumentum esto, quòd ipsi adolescenteis Romæ vidimus, qui etiam semisse pedis superarent procerissimos illic homines. erant autem pedibus malè suffultis; & reliqua corporis lineamenta constitutionem non elegantem referebant.* Hæc equidem Strabo simpliciter de universorum Britannorum staturâ. discrimen tamen facit Tacitus, loco proximè dicto. *Habitus*, inquit, *varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus, Germanicam originem asseverant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines. & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt. proximi Gallis & similes sunt.* Atque hæc Tacitus insulâ jam penitus cognitâ. itaque non universi Britanni Gallis fuêre majores; sed ulteriores tantùm, id est, incolæ Caledoniæ, quæ pars nunc maxima Scotiæ. Ceterùm Gallorum staturam idem Strabo indicat, lib. VII: ubi Germanos, ut suprà relatum, ait esse μικρὸν ἐξαλλάττοντας τοῦ Γαλατικοῦ φύλου τῷ πλεονασμῷ τοῦ μεγέθους. Et Livius, lib. XXII, de Gallis hoc referens: *Gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat.* Appianus item, in libro de bellis Syriacis, Antiochum regem narrat Gallos Asiaticos ἀξιομάχους duxisse, διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων· id est: *idoneos bello*, & quos Romanis opponeret, *ob corporum magnitudinem.* Florus quoque, lib. II, cap. IV, *animos ferarum, corpora plùs quàm humana* Gallis fuisse tradit. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos antestiterint, Cæsar maximè ostendit, in belli Gallici comment. I, his verbis: *Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ commeatusque causâ, moratur Cæsar; ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum (qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque experientiâ, in*

armis

armis esse prædicabant, & sæpenumerò sese cum his congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse) tantus subitò timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium menteis animosque perturbaret. Omneis reliquos mortaleis corporum proceritate atque magnitudine præstitisse Germanos, patet ex eo, quòd Florus Gallis *corpora plùs quàm humana* tribuit: Galli verò ipsi apud Cæsarem professi sunt, Germanos corporum magnitudine sese longè antecedere. Hinc est illud Vegetii, loco suprà dicto: *Quid adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere?* Germanis, non Gallis, *proceritatem* dum tribuit, majorem in illis, quàm in his, fuisse eam, apertè indicat. Inepta heic & perquàm delira quorundam removenda est opinio, qui ex istis auctorum verbis, giganteâ omnino fuisse priscos Germanos nostros proceritate, colligunt. Pedis tantùm semisse Britannos superasse Romæ procerissimos Romanorum, tradit disertè Strabo: quos tamen Gallis facit proceriores; id est, Germanis æqualeis. prætereàque singularia Romanorum cum procerissimis Gallorum certamina, passim auctoribus, maximè verò Livio memorata, claro sunt indicio, non fuisse colosseâ staturâ. Ceterò, causam hujus proceritatis in populis septemtrionalibus cœlo tribuunt physici. quippe ut ad austrum ardore corpora siccantur, arctanturque: sic versùs septemtriones humore ali, atque extendi. huc etiam accedere, quòd septemtrionales calore interno abundent; quum australes eo careant. Atque ob eamdem causam Germani etiam Gallos corporum magnitudine superant, quia magis versùs septemtriones siti. & inter Germanos alii alios superant; nempe quibus circa paludeis humidiores sedes: ut sunt, qui inter Scaldem & Albim amneis incolunt, maximè in Vestofaliâ; ubi, præter viros, feminæ etiam totius Germaniæ procerissimæ. Sed, quum omnes ferè auctores populos ad septemtriones proceros, ac robustos, candidosque adfirment, maximè Germanos; idque hodierna satis doceat experientia: mirum videri possit, quòd Hippocrates, in libro de aëre, locis, & aquis, ad septemtriones homines pallore, ac macie deformes pronuntiavit. Verùm ne Hippocratem quidem hac in re opinio fefellit. hodierna quippe ostendit experientia, esse taleis in septemtrionalibus Svediæ, Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari potest hujusmodi: scilicet qui propiùs polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, uti Galli majores sint Italis atque Hispanis: Gallorum tamen maximi, qui oceano Britannico proximi: Gallis rursus majores Britanni, atque Hiberni: Britannorum maximi, qui Scotiam incolunt. unde Tacitus, ut antè relatum, à Germanis ortos Caledonios existimavit, ex magnorum artuum argumento. ex Germanis quoque majores, qui ad inferiores parteis Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis, & ad sinus Codâni litora, item qui in peninsulâ Cimbricâ, quàm qui in Danubii ripis. At ultra Cimbricam peninsulam, sinumque Codânum, paullatim jam deficiunt; ita uti ultra Gutiam, mediocres; in extremis verò veteris Germaniæ partibus, ad oceanum septemtrionalem, admodùm parvi visantur; multoque minores in Groniâ. Verba igitur Hippocratis de his intelligenda sunt locis: quorum cognitionem ex sui sæculi geographis habere eum potuisse, infrà patebit, ubi ad explicationem eorum locorum sermo pervenerit. Romani eam maximè Germaniæ partem literis celebrarunt, quæ armis eorum pervagatissima; id est, Vestofaliam, cum Frisiâ, Geldriâ, atque Hollandiâ. in quibus homines proceritate maximè conspicuos gigni, antè dictum. Hæc igitur de Germanorum staturâ.

De colore corporum in septemtrione candido, jam suprà Plinium & Vitruvium audivimus. De Gallis Asiaticis ita Livius, lib. XXXVIII: *Nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora.* De Gallis, Romam occupantibus, Virgilius Æneid. VIII:

—— Tum lactea colla
Auro innectuntur.

De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italiâ duce Silius Italicus, lib. IV:

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

De Gothis, Germanicâ gente, Istrum, sub Valente imperatore, transeuntibus, ita Eunapius in historiâ suâ: ὁ μὲν ἐκ τῶν διαβεβηκότων ἤρα παιδαρίου τινὸς λευκοῦ καὶ χαρίεντος τὴν ὄψιν· ὁ δὲ ἠλέει γυναικὸς εὐπροσώπου τῶν αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἦν αἰχμάλωτος ὑπὸ παρθένου. id est: *Alius adamabat puerum aliquem ex transgressis, candidum facie, & amabilem: alium mulieris inter captivas formosæ miserebatur; alium virginis capiebat pulchritudo.* De iisdem Gothis, item de Vandalis, ita Procopius, rer. Vandal. lib. III: λευκοὶ ἅπαντές τε τὰ σώματά εἰσι. id est: *Candidi sunt universi corporibus.* De Gallis simul & Germanis Diodorus Siculus, lib. V: γυναῖκας ἔχουσιν εὐειδεῖς· *Feminas habent formosas.* & Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Κελτοὶ τῶν βαρβά-

βαρβάρων καλλίστας ἔχουσι γυναῖκας. id est: *Ex barbaris Celtæ pulcherrimas habent uxores.* Puellæ Alemannæ, nomine Bissulæ, formam celebrat carminibus Ausonius in edylliis:

Delitium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas;
Barbara, sed quæ Latias vincis, alumna, pupas.

Bissula nec ceris, nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa alias simulate puellas:
Temperiem hanc vultus nescit manus. Ergo age pictor,
Puniceas confunde rosas, & lilia misce:
Quique erit ex illis color aëris, ipse sit oris.

Pingere si nostram pictor meditaris alumnam
Æmula Cecropias ars imitetur apes.

Gallos à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quasi ἀπὸ τοῦ γάλακτος, id est, à *lacte*; quia lacteis erant corporibus. At hodiernis docemur experimentis, omneis ceteros Celtas cutis candore superare Britannos, atque Germanos. Cujus candoris causa eidem humori, qui proceros efficit, rectè tribuitur. Hinc etiam Hollandiæ, Frisiæ, ac Vestofaliæ feminæ, non modò opidanæ sed & agrestes, maximè quæ inter paludeis gignuntur, totius Germaniæ, imò totius septemtrionis candidissimæ. Verùm uti ultra sinum Codanum homines jam staturâ minores, sic etiam minùs minúsque candidâ cute versùs polum exsistunt, donec planè fusci evadant.

Oculos septemtrionalibus Vitruvius omnibus, ut antè relatum, tribuit *cæsios*. Tacitus Germanis *cæruleos*: & cum hoc consentiens Juvenalis, ita canit satyrâ V:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hæc illis natura est omnibus una.

Ausonius, de prædictâ Bissulâ:

—— Germana maneret
Vt facies, oculos cærula, flava comas.

Plutarchus in Mario eisdem Germanis χαροπούς. Quæ vocabula diversa unum eumdemque colorem significant. Aristoteles, in quæstionibus, nigrum in oculis colorem, qualis est in australibus, caloris interni penuriam notare tradit: contrà glaucum, qui proximè ad cæsium accedit, magnum esse caloris interni indicium. id quod in septemtrionaleis populos, maximè in Germanos nostros, rectè quadrat. Flavescunt tamen horum oculi magis magisque versùs septemtrionis extrema.

Circa crinium colorem auctores multùm variant. Vitruvius, ut antè relatum, *directam* ac *rufum* tradit capillum populos habere septemtrionaleis. Seneca, de irâ lib. III, cap. XXVI, eumdem adscribit colorem omnibus Germanis. *Non est*, inquit, *Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile, aut fœdum, quod genti suæ publicum est.* Martialis, lib. XIV, eumdem Germanis Batavis, in epigrammate cujus lemma *Persona Germanica*:

Sum figuli lusus rufi persona Batavi.

Tacitus, ut antè dictum, *rutilam comam* omnibus pariter tribuit Germanis. Hippocrates, libro suprà dicto & Aristoteles, problemat. II, sect. XXXVIII, omnibus ad septemtrionem capillum πυῤῥόν. Galenus de temper. lib. II, cap. V, & in commentario ad librum Hippocratis de aëre, cap. X. φοινικοῦν. Strabo, sub initium libri VII, & Diodorus lib. V, item Clemens Alexand. pædagog. lib. III, cap. III, Gallis juxta ac Germanis ξανθόν· eumdem Herodianus, lib. IV, Germanis; Procopius, prædicto loco, Gothis ac Vandalis, Germanicis gentibus. His plerique Latinorum consentientes, *flavos* designarunt crineis: ut Plinius, lib. II, cap. LXXVIII, omnibus septemtrionalibus; ut antè dictum: Juvenalis & Ausonius, locis prædictis, omnibus Germanis: Claudianus, in Rufinum lib. III, Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Lucanus, lib. III, Britannis:

—— Celsos ut Gallia currus
Nobilis. & flavis sequeretur mista Britannis.

Idem poëta, lib. II, Svevis, maximæ Germanorum genti:

Fundat ab extremo flavos aquilone Suëvos
Albis, & indomitum Rheni caput.

Silius

Silius verò Italicus, lib. III, Batavis Germanis *aureos*, his versibus:

At tu transſcendes Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Eumdem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, Virgilius, Æneid. VIII: *Aurea cæſaries ollis.* Hi equidem tot colores inter ſe differunt; gradatimque alius alio eſt obſcurior. omnium lucidiſſimus eſt ξανθὸς, id eſt, *flavus:* huic proximus, paullo tamen obſcurior, χρυσοειδὴς, id eſt, *aureus:* hinc *rutilus*; qui idem ferè πυῤῥός. rutilum obſcurior jam excipit φοινικοῦς, id eſt, *puniceus.* obſcuriſſimus omnium eſt *rufus.* Horum omnium quia magna eſt invicem ſimilitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpreteis confunduntur. Plinius, lib. II, cap. CIII: *Oves rufas facit juxta Ilium Xanthus: unde & nomen amni.* Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Sin maculæ incipiant rutilo immiſcerier igni.

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. V; de aureo vellere:

Tu quoque ſacratâ rutilant cui vellera quercu.

Lucanus, lib. I:

Diffuſum rutilo nigrum pro ſangvine virus.

Boëtius, conſolat. philoſoph. lib. I:

Vel cur Heſperias ſidus in undas
Caſurum, rutilo ſurgat ab ortu.

Virgilius, Æneid. lib. XII:

Puniceis invecta rotis aurora rubebit.

Auſonius, loco ſupradicto:

Puniceas confunde roſas.

Virgilius, eclogâ V:

Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ;
Puniceis humilis quantum ſaliunca roſetis.

Hoc tamen obſervandum: quanto longiùs ab meridie ad ſeptemtriones versùs recedas, tanto in hominibus crinium colorem eſſe obſcuriorem; ita, uti in Daniâ, Svediâ, Norvagiâ, atque Scotiâ, plerique fulvo ac rufo progignantur capillo: ulteriores magis magiſque obſcuro. Ceterùm idem rigidi cæli humor, qui candidiora ad ſeptemtriones, quàm ad auſtrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crineis quoque illis efficit ſplendidiores, quàm his; quibus crines plerumque nigri.

Neque tamen tanta heic intelligenda eſt cœli, ſiderumque vis atque neceſſitas, uti omneis pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cœruleis oculis, & comâ flavâ, ſeu rutilâ, gigni neceſſariò oporteat. nam licet pleroſque ſoli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque ſexu, quorum color Hiſpanos, Italos, Græcos, adeóque Afros mentiatur. Neque in Italiâ, Græciâque omnes naſcuntur nigri. vidi Italos, vidi Hiſpanos, qui cutis candore, criniumque flavedine nulli Germano, Britannove quidquam concederent. Verùm, quòd ſeptemtrionaleis candidis corporibus, cœruleis oculis, cæſarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore, potioreque hominum numero ſumtum. neque Tacitus, ubi ait, *habitum corporum, quamquàm in tanto hominum numero, eumdem omnibus* fuiſſe, facilè perſvaſerit, eo tempore neminem fuiſſe in Germaniâ cute pariter & oculis comâque nigrum, ſive fuſcum. Quamquàm Romani de iis maximè judicarunt Germaniæ partibus, quæ ipſis maximè cognitæ fuerunt, quasque armis ac præſidiis, inter Rhenum & Albim, ad oceanum uſque tenuerunt.

Sermonem Tacitus, hiſtoriar. II, ut antè citatum, Germanis tribuit *horridum.* quod tam de voce, ſive vocis ſono, quàm de loquelâ ipsâ intelligendum. eſt enim Germanis noſtris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hiſpanis, Italis, atque Afris ſit exilis, clara, atque canora. Diodorus, libro prædicto, de omnibus ſimul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Scythiæ ſive Sarmatiæ uſque confinia colentibus: Εἰσὶ δὲ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοὶ, καὶ ταῖς φωναῖς βαρυήχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι. hoc eſt: *Sunt terribili adſpectu; vocemque edunt graviſonam ac prorſus horridam.* Polyænus, ut ſuprà retuli, Cimbris Teutonibusque θηριώδη tribuit τὴν φωνήν· id eſt, *vocem belluinam.* De Gallis quoque hoc eſt apud Livium, lib. V: *Species truces Gallorum, ſonumque vocis, in oculis atque auribus fore.* Atque truceis hos, minaceis, terribilesque ſub torvâ fronte oculos etiamnunc Germani noſtri, licet Germaniâ moribus jam ſatis excultâ, mordicus retinent; maximè, qui versùs oceanum, & ſinum Codânum incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta ſunto.

De interno habitu ita noſter auctor, eodem loco: *Magna corpora, & tantùm ad impetum valida.*

valida. laboris atque operum non eadem patientia. miniméque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove assueverunt. Et annalium lib. secundo: *Corpus, ut visu torvum, & ad brevem impetum validum, sic nullâ vulnerum patientiâ.* Historiar. II: *Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haut toleraturos.* Et sub finem ejusdem libri: *Adjacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æstus impatientia labefecit.* Et tandem paullo pòst: *Longè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species. non vigor corporibus, non ardor animis. lentum, & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior.* Polyænus, lib. VIII: Μάριος Κίμβροις συμβαλῶν, ἀπὸ χειμερίων τόπων ὁρμωμένους, ἠπίστατο κρύος καὶ χιόνα φέρειν δυναμένους, καῦμα δὲ καὶ ἥλιον οὐδαμῶς, ὑπὸ δὲ θάλπους ἱδρῶτα πολὺν μετ' ἄσθματος ἀφιέντας. id est: *Marius cum Cimbris conflicturus, ex frigidis regionibus profectis, sciebat eos glaciem & niveis ferre posse; calorem ac solem non item; æstu confectos plurimum sudorem cum spiritu emittere.* Idem & Livius Gallis adscribit, lib. V, his verbis: *Gallos pestilentia etiam urgebat: quum, loco jacente inter tumulos castra habentes, tunc ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modò, ferente, quum quid venti motum esset (quorum intolerantissima gens est, humori ac frigori assueta) tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis, morerentur.* Et lib. X: *Gallorum corpora, intolerantissima laboris atque æstus, fluere. primaque eorum prælia plus quàm virorum, postrema minus quàm feminarum esse.* Orosius, lib. V, cap. XVI: *Incalescente sole fluxa Gallorum corpora in modum nivium distabuerunt.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἐπίεζε δὲ τοὺς Γαλάτας μάλιστα τό τε θάλπος, καὶ τὸ δίψος, ἀμφοτέρων ἀήθεις ὄντας. id est: *Maximè affligebat Gallos æstus atq; sitis, neutri horum adsvetos.* Et Polybius, lib. III, disertè Gallos μαλακίας καὶ φυγοπονίας, id est, *mollitiei & laboris impatientiæ* arguit. Verùm his haud parum adversari videntur ea, quæ Cæsar, comment. VI, de Germanis ita tradit: *Ab parvulis duritiei ac labori student.* & posteà: *Magna vis est urorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent. &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem.* Item, quæ Mela, lib. III, cap. III: *Immanes sunt animis, atque corporibus; & ad insitam feritatem vastè utraq; exercent: bellando animos, corpora ad consvetudines laborum. Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. viri sagis velantur, aut libris arborum; quamvis sævâ hieme.* Maximè verò ea pugnant, quæ Seneca adfert, lib. I de irâ, cap. XI: *Quid est aliud, quod barbaros, tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum, comminuat, nisi ira, infestissima sibi?* & paullo pòst: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicum illis cura est, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cœli rigorem: hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ, Syriæque molles bello viri, antequàm legio visatur, cadunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam.* Quid; quòd Tacitus, historiar. II, ut antè citatum, *tempestatum* ait esse *impatientes:* Livius verò *humori ac frigori adsvetos:* & ipse Tacitus, in libro de Germaniâ, *frigora eos cœlo adsvevisse* tradit? & quæ pars Europæ majoribus tempestatibus obnoxia, quàm Germania septemtrionalis? quibus certè incolæ magis adsvescant necesse est, quàm aliæ gentes sub cœlo mitiore. Sed errasse dicamus Tacitum in tempestatibus: quid, quod Appianus in Celticis, sive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Ariovisti milite? ὅτι κρύος ὁμοίως ἔφερον θάλπει. id est, *quòd frigoris æstusque juxtà fuerunt patientes.* Frigorum, ac tempestatum fuisse patientissimos, ut quibus maximè omnium in patriâ terrâ adsveti, quis dubitaverit? Æstum, ac sitim non æquè tolerasse, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, nemo negaverit. nam ne hodiè quidem his satis pares sunt. Quum gens tota in septemtrione sita sit, frigidissimâ omnium regione; frigoribus asperrimis, quibus major pars anni infestatur, adsveta, minimum etiam æstum graviter fert. ex æstu quum gignatur sitis, impatientes ardoris largiori restinctione opus habent. quę crebro sumta habitum tandem, adeòque morem producit; uti non solùm æstate, summis caloribus, sed asperrimo etiam hiemis, potare consveverint. Quamquàm physici doceant, corpora nostra magis intus calere hieme, frigore intra poros calorem obstruente, quàm æstate. unde major quoque cibi potusque appetitus hiberno tempore, quàm æstivo. Tacitus ait Germanos *inediam tolerare, solo adsvevisse:* nempe quia solum non impensè colebatur, quod, ut infrà ostendetur, sterile & frugum minimè ferax erat. unde incolis inopia. Verùm hodiè, quia omnia benignè ac copiosè proveniunt, minùs tolerare inediam, quàm aliæ Europæ gentes sciunt Germani. Appianus, qui non minùs æstus, quàm frigoris, inediæque toleranteis facit, hæc è diverso ad-

I dit:

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

dit: Ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικεν, οὐ φερέπονοι ἐν ταῖς μάχαις, οὐδὲ λογισμῷ ἐπιστήμῃ τινὶ, ἀλλὰ θυμῷ χρώμενοι, καθάπερ θηρία. id est: *Laborum in prœliis non admodùm tolerantes fuiſſe videntur, & bella non tam ratione geſſiſſe, quàm belluino quodam impetu.* Veriùs certè Seneca; qui ſolâ irâ, ſibi ipſi infeſtiſſimâ, comminui ſolitos adfirmat. Livius, lib. V: *Galli flagrantes irâ; cujus impotens eſt gens.* Itaque rectè addit Seneca ſuperioribus iſta: *Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam; ut nihil ampliùs dicam; neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere.* Sanè nihil æquè iis defuit, ac diſciplina militaris. quam poſteaquàm addidicerunt, non jam tam facilè, ut anteà, à Romanis prœliis comminuti fuerunt; quod infrà ſuo loco patebit. Atque hæc etiam de interno corporum habitu diſſeruiſſe ſufficiat.

Caput XV.

De generibus, ſive ordinibus, quibus priſci Germani *inter ſe diſtincti fuerunt.*

Habitu naturâque corporum Germanorum explicatis, ordo rerum poſcebat, uti de veſtitu eorum proximè ſubtexeretur. verùm de hoc, aliiſque eorum moribus uti ſatis commodè ſermo poſthinc haberi poſſit; genera hominum, ſive ordines, in quos univerſi per omnem terram Germaniam fuerunt diſtincti, antè indicandi erunt. nam pro ordine quiſq; ſuo, ut in aliis rebus, ſic veſtitu inter ſe diſtingvebantur.

Ordines in univerſum fuiſſe reperio haud ampliùs IV. quorum primus Nobilium; alter Ingenuorum, ſive Liberorum; tertius Libertorum, cui admixtus Libertinorum; quartus Servorum. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam ſcriptor meminit C. Tacitus, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt.* & poſteà: *Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis diſtingvas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Sed quamdiſtinctiſſimè, diſertiſſiméque infrà: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt.* Item poſteà; ubi de Svionibus ſic loquitur: *Eſt apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo: ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſa porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas eſt.* Tacito conſentiens inferioris ævi ſcriptor, Adamus Bremenſis, ſic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa conſiſtit; Nobilium ſcilicet, & Liberorum, & Libertorum, atq; Servorum.* Non modò de unâ Saxonum natione hoc intelligendum; ſed de univerſâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germaniâ univerſis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iiſdem adſcribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & Hucbaldus, Elnonenſis abbas, in vitâ beati Lebuini: *Erat gens Saxonum, ſicut nunc uſq; conſiſtit, ordine tripartito diviſa. ſunt enim ibi, qui illorum lingvâ Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Laſſi vocantur. quod Latinâ ſonat lingvâ; Nobiles, Ingenui, atq; Serviles.* Item Nithardus, hiſtoriæ Francorum lib. IV: *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus diviſa conſiſtit. ſunt enim inter illos Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Lazzi illorum lingvâ dicuntur: Latinâ verò linguâ hoc ſunt; Nobiles, Ingenui, & Serviles.* Atque hi equidem duo malè treis tantùm faciunt ordines; *ſervorum* ordinem omittentes; quod infrà patebit: nempe, quia *liberti non multum ſupra ſervos erant*; ut teſtatur Tacitus. Fuiſſe eorum ordinem à ſervis diſtinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum atteſtantur: in quibus ita legitur; *Manumiſſa, quam Frilazin vocant.* Item gloſſarium vetus Latinotheotiſcum: *Libertini, Frilazzi.* Sed ſingulorum ſtatus, atque conditio inſpiciatur.

Adamus Bremenſis ſuperioribus hæc continuò ſubnectit: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugiis, propriæ ſortis terminos transferat: ſed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam; libertus conjungatur libertæ, & ſervus ancillæ. Si verò quiſpiam horum ſibi non congruentem, & genere præſtantiorem duxerit uxorem; cum vita ſuæ damno componat.* Rigida admodùm lex; fateor: ſed utiliſſima; ut mox adparebit. Hodiè etiam in Germaniâ (in eâ nimirum, quæ ab Galliæ Italiæque finibus, ſimulque moribus remotior) idem mos

quàm-

quam religiosissimè observatur; non equidem pœnæ alicujus præstitutæ metu, sed antiquissimâ persvasione: quum omnino se suumque ordinem nobiles homines pollui credant, si quis vel tenuissimâ sorte vir ducat opidanam licet ditissimam. Quin etiam & ipsi opidani, in magnis opidis, sive celebrioribus urbibus, duobus potissimùm inter se distingvuntur ordinibus; quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum est, ne quis extra ordinem suum uxorem ducat. Vetustissimum hoc, non modò Germanorum nostrorum, sed & omnium gentium fuit institutum, &, si non antè, certè, statim post terrarum inundationem cœptum. unde, in gentium dispersione, in universum orbem divectum. Falsum est, quod Dionysius Halicarnassensis, & Livius, atque Plutarchus Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt: nempe hujus esse institutum, populum Romanum in *patricios, nobileis*, atque *plebeios* distingvere. quod certè non magis verum, quàm quæ eidem Romulo, ac Numæ, de sacrorum ritibus, temporumque divisione attribuuntur. quæ primi illi Romani, non ut nuper à regibus suis inventa, sed ex antiquissimis cunctarum gentium consvetudinibus habuêre; ut infrà in singulis satis clarè patebit. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens, vel natio, cùm antiquis Græcorum, Romanorumque temporibus, tum patrum nostrorum, vel nostro etiam hoc sæculo reperta sine nobilitatis dignitate atque honore. Memorabile sanè exemplum, maximéque dignum, quod cum Germanorum nostrorum moribus conferatur, est in Iaponiis, gente insulanâ, ad Sinarum terram: de quibus hæc in epistolis patrum Jesuitarum, qui illic versati sunt, legimus: *Iaponiorum tres præcipuè ordines numerantur: Patricii, qui vectigalibus civitatis fruuntur: Bonzii, sacrificuli: quorum item ampli sunt reditus: Operarii, qui aliorum veluti servitia sunt; semper iis laborant, semper iis obnoxii degunt. Nam nec patriciis inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec operariis quantavis pecunia dignitatem affert ullam: nec umquàm operarios inter ac nobileis matrimonia commiscentur.* Item ista: *Iaponia gens dignitatis mirum quàm studiosa. sic prorsus, ut eam reliquis rebus omnibus anteponant. Rei familiaris inopia patet illa quidem in hac gente latissimè. sed ea nulli est dedecori: nec sanè minùs idcircò, qui nobiles sunt, à plebe coluntur. neque verò eorum quisquam, pauperrimus licet, connubio cum plebeiis ullâ mercede jungitur. usque adeò existimationem divitiis præferunt.* En, eadem huic genti, longè remotissimæ, mens quæ Germanis nostris. quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepisse, haud temerè dixeris: sed ex unâ eadémque terrâ Schinar, in gentium dispersione, utrosque in suam quosque detulisse regionem, concedas necesse est. quod ex nobilitatis origine, quam mox ostendam, maximè patebit. Ceterùm apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuisse plebeiorum sive ingenuorum divitiis prælatam, cùm ex iis, quæ suprà ex Adamo Bremensi attuli, tum ex hodiernis maximè moribus liquet. quidpe hodiéque in omni eâ, quæ antiquitus dicebatur, ad glacialem usque oceanum, Germaniâ, nobilibus hominibus, licet tenuissimæ sæpè sint censu, honorem tamen, primumque ubique locum locupletissimi etiam opidani deferunt: non tam statuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Antiquam apud Celtas nobilitatis observantiam indicat Cæsar, belli Gallici comment. VI, his verbis de Gallis loquens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. De his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum:* id est, *sacerdotum, & nobilium.* Eamdem nobilitatis præeminentiam indicat maximè ex Posidonii monumentis Athenæus, lib. IV, cap. XIII, his verbis de Gallis, Germanorum consanguineis, loquens: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, καθίζουσι μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem quidem considunt; at in medio præstantissimi est sedes, veluti cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel divitiis.* Ut maximè bellicosus nobili, sic nobilis opulento plebeio anteferebatur. Bellicositas autem nobilitati præferebatur, quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio sic se habet: Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo, conditore suo, inter reliqua, de quibus infrà suo loco ac ordine disputabitur, hoc quoque perdidicerat: nempe Spiritum sanctum habitaturum in animis hominum; ardoremque & fervorem pietatis, omniumq; virtutum excitaturum. Nepotes Adami postquàm, unà cum patre suo Caino (de quo pluribus id infrà ostendetur) à veri æternique Dei, rerum cunctarum conditoris, veneratione ad falsorum numinum cultum, Sathanæ impulsu, delapsi sunt: contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas, ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille spiritus, ipse videlicet Sathanas inspirabat, denique quidquid ad animi simul atque corporis strenuitatem pertinet, pro veris

illis virtutibus, ceu à Sancto spiritu suppeditatis, habuerunt: ob easque res Sanctum spiritum quammaximè venerati sunt, sub Martis, Herculis, Vulcani, aliisque nominibus; ut infrà docebitur. Hinc ipsa bellicositas *virtutis* nomen καὶ ἐξοχὴν sortita est. sic enim apud gentileis auctores τῇ ἀρετῇ, id est, *virtute* gens gentem præstare dicitur; non ob temperantiam, vel fidem, vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum; sed ob animi fortitudinem in certaminibus, manuumque promtitudinem. Hinc illud Ciceronis, in oratione pro Murænâ: *Rei militaris virtus præstat reliquis omnibus.* & paullo pòst: *Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt.* Verissimum est, quod Herodotus, lib. II, scriptum reliquit his verbis: Εἰ μὲν νῦν καὶ τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως κρῖναι. ὁρέων καὶ Θρήϊκας, καὶ Σκύθας, καὶ Πέρσας καὶ Λυδοὺς, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους, ἀποτιμοτέρους τῶν ἄλλων ἡγευμένους πολιητέων τοὺς τὰς τέχνας μανθάνοντας, καὶ τοὺς ἐκγόνους τούτων· τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξιέων, γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τοὺς ἐς τὸν πόλεμον ἀνειμένους. id est: *Hoc ab Aegyptiis an mutuati sint Græci, pro certo dijudicare nequeo: quandoquidem videam & apud Thracas, & Scythas, & Persas, ac Lydos, adeóque apud omneis fermè barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui opificia discunt, horumque liberos: generosiores autem, qui à manuariis operibus abstinent; maximè verò qui militari rei vacant.* Nempe ob unicam illam veterum mortalium virtutem, sive strenuitatem, quæ in bellis spectabatur. Unde hodiéque ea opinio apud omneis gentes obtinet, & in Christiano orbe, maximè apud Germanos, finitimosque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis consequi posse, nisi virtute bellicâ. Tacitus de antiquis Germanis, ut antè relatum, *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Quòd si igitur etiam in plebe, sive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute reliquos omneis, tam nobileis quàm ingenuos, præstaret; is in ducem belli dilegebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè ei simul attributâ. Apud Iaponios, *nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebejis quantavis pecunia addit ullam.* Idem apud majores nostros valuisse, ex prædictis patuit. Sed proh dolor! nos jam in ea incidimus tempora, quibus etiam indignissimi homines in sacrum illum, & maximè venerandum ordinem, non modò admittuntur, sed ultro adsciscuntur: non tam vanitate eorum, qui eum honorem consequi cupiunt; quàm ipsorum principum aviditate, qui leviusculi cujusdam compendii gratiâ perditissimis etiam sæpè mortalibus eum indulgent. Quos tamen antiqui illi atque verè nobiles, interiorem Germaniam colentes, ut impares aspernantur, consortioneque indignos habent. Apud alias nonnullas Christiani nominis genteis adeò opibus habetur honos, uti ferè nulli sint nobiles, quin mercaturam terrâ mariq; exerceant. apud alias rursus mercatores quidem in nobilitate non ponuntur: ob unam tamen opum adfluentiam, non modò nobilibus, sed superioris etiam ordinis viris præferuntur. adeò & heic nobilitas tantùm nomen est. Quamquàm nec ulla apud hos veræ nobilitatis, ex antiquitate generis, vel ex virtute bellicâ prognatæ, imago est. sed nobilis habetur is, quicumque procul mercaturâ atque opificio vitam degere possit. nec quidquam refert, probus an improbus, sceleratusque pater vel ipse etiam paullo antè fuerit; bonis an malis, nefandisque artibus ea quæsiverit, per quæ nobilium vitam agere creditur. Apud priscos quoque Romanos ad summos reipublicæ honores pervectos fuisse eos, qui virtute bellicâ ceteros præstabant, patet ex Livio, Dionysio Halicarnassense, & aliis. unde illud est Senecæ, in epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit?* Tulli Romanorum regis ad Fufetium Albanorum regem hæc refert Dionysius verba, lib. III: Ἀρχή τε καὶ βουλεύειν καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν, οὐχ ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀποδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅς τις ἂν ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. hoc est: *Magistratus, & senatoria dignitas, ceterique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas possident opeis, aut longam majorum indigenarum possunt ostendere seriem; sed iis, qui talibus honoribus sunt digni. nullâ enim aliâ re, quàm virtute, mortalium nobilitatem constare ducimus.* Hæc equidem ori adscribuntur gentili, veriq; Dei ignaro. à quâ mente quàm longè nunc (proh dolor!) nos Christiani absumus? Nam multis in locis, non modò nobilitatis titulus, quod modò dixi, sed & magistratus, & senatoria, judiciariaq; dignitas, & reliqua reipublicæ munia, non solùm bonis sed improbissimis etiam hominibus pretio venduntur. in tantum à veteri illâ veræ nobilitatis existimatione recessimus. Quid tu heic in judiciis, quid in reliquis reipublicæ partibus, ab animis tam corruptis, tamq; vitiosis fieri censes? Scilicet pessima quæque: &, inter alia, maximè id, quod de Româ suâ conqueritur Juvenalis, satyrâ III, his verbis:

Da testem Romæ tam sanctum, quàm fuit hospes
Numinis Idæi: procedat vel Numa, vel qui

Servavit

Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam:
Protinus ad censum; de moribus ultima fiet
Quæstio: quot pascit servos; quot possidet agri
Iugera; quàm multâ, magnâque paropside cœnat?
Quantum quisque suâ numorum servat in arcâ,
Tantum habet & fidei.

Compertum habeo, quum nuper apud judicem quemdam pauperioris conditionis mulierculæ comparuissent, de opulento quodam querelam habituræ: iis conspectis exclamasse protinus judicem; Discederent inde mendicæ cum querimoniis suis importunis: se illi, cujus nomen proferebat, potiùs credere, homini locupleti, atque honorando. O vox Sathanæ, non hominis! Sed hæc & hujusmodi alia, non tam nostra sunt vitia, quàm externarum gentium: quibus vel Svionum, quorum suprà memini, Sitonumque mores retinere, vel Romanorum placuit imitari exemplum: qui & ipsi, à quo Carthaginem & Asiaticos reges debellarunt, in corruptissimas prolapsi sunt mores. unde non minùs lepidè quàm verè de iis ita cecinit, in satyrarum primâ, idem Juvenalis:

Vincant divitiæ; sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:
Quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum
Maiestas.

Et item prædictâ satyrâ III:

Nihil habet infelix paupertas durius in se,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor est, & de pulvino surgat equestri
Cujus res legi non sufficit. & sedeant heic
Lenonum pueri, quocumque in fornice nati:
Heic plaudat nitidi præconis filius, inter
Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanistæ.
Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.

Gentilis hæc est hominis justissima indignatio. cui nos Christiani eamdem Othonis mentem quam arctissimè amplectentes, quid habemus, quod respondeamus? Pudeat sanè, pudeat, pigeatque; si quid etiamnum pudoris in nobis reliquum est. Memini me quondam cum homine extraneo, non rudi, nec imperito, sed literarum satis gnaro, & quidem theologiam professo, sermonem super nobilitate Germanicâ contulisse: qui omnino negabat æquum esse, hominem tenuis fortunæ, licet aliàs sangvine virtuteque nobilem, cuiquam opulento præferri. O vocem, non modò Christiano, ac theologo, sed & barbaro, profanoque homine indignissimam! Adeóne res, à Deo optimo maximo in usum hominis condita, præstantior censeatur ipso homine, divinæque illius auræ particulâ, quâ ipsi Deo nos reddimur quodammodò similes? O tempora; ô mores! Verùm enimverò jam eò perventum est, uti non modò externi sic sentiant populi; sed ipsi inter se Germanorum nonnulli pauperem nobilitatem aspernentur; eorumque rideant sententiam, qui malint angustæ sortis ducere uxorem nobilem, quàm amplissimâ dote opidanam: quum nihil indignius, magisque ridiculum putent nobili homine egeno. ceu verò ad veram nobilitatis dignationem divitiæ plus facere debeant, quàm sangvinis puritas, virtutisque claritudo. Sed age; antiquissimi, quod apud omneis quondam gentes viguit, instituti auctoritatem, ipsumque nomen nobilitatis, fortasse vanum atque inane, si lubet, mittamus. rem ipsam inspiciamus: quantumque vel divitiarum honos mali, vel nobilitatis observantia boni mortalium generi attulit, paucis disquiramus. Primò, ad divitias quod attinet; certum est, ubi his unis omnis habetur honos, atque pretium, illic per fasque nefasque ad eas contendi. nec cuiquam incompertum esse potest, faciliùs, multoque citiùs per malas arteis perveniri ad opeis, quàm per bonas. nam, uti idem eâdem satyrâ III canit poëta,

Haud facile emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Contrà verò, ——— *Omnia Romæ*
Cum pretio.

Vnde fit, uti non modò ii, qui suâpte naturâ sunt improbi, sed boni etiam sæpè homines, exemplis malorum corrupti, facinora flagitiosissima tentent, quibus ad opeis ac denique per has ad honorem illum pervenire queant. Contrà verò vera illa nobilitas non nisi probis, varioq; virtutum genere præditis quondam concedebatur summaq; tunc felicitas erat

hominum, in quibus non poterat superior potentiorque esse, nisi idem & melior. Exempla harum rerum haud desunt illis, qui eas regiones visunt, in quibus unis opibus maximus omnium habetur honos. heic quidpe quamfrequentissimè videre est, etiam primariorum virûm, & qui maximis suis opibus maximam nobilitatem consequuti putantur, filios nepoteisque ad horrendissima nonnunquàm flagitia descendere; atque in iis perpetrandis neque Deum, neque homines vereri; dum in unis opibus satis sit præsidii. quas & ipsas tam temerè per eadem flagitia prodigunt, quàm facilè pater vel avus per nefas quæsiverat. Contrà verò in Germaniâ nostrâ, quamvis multi nobiles petulanter juveniliterque vivant; tamen in regione tam amplâ, tamque vastâ, vix unum atque alterum, vel tertium toto sæculo reperias, qui indignis facinoribus sese contaminaverit, infamemque reddiderit: nisi si quem aliquando castrensium morum corruptela à sanâ mente longiùs abripiat. reliqui non tantùm suæ, sed totius etiam familiæ cognationisque dignitatis reverentiâ continentur. Nec nobiles solùm, sed opidanorum etiam primarii virtutis probitatisque famam quamreligiosissimè custodiunt. Apud illas genteis, quæ maximum opibus habent honorem, inter alia vitia, maximè mireris, quàm statim homines, etiam sordidissimo & parum honesto loco nati, intumescant, superbiantque, ac planè intolerabiles reddantur, ubi quid opum adfluxit. propter quas à minùs opulentis, licet longè meliore loco genitis, coluntur, ferméque venerantur. Eosdem rursus homines, sed & summo loco ortos, ut primùm fortuna faciem mutaverit, continuò adeò & ipsos animum demittere, & ab aliis, qui antè venerabantur, despici, fastidirique cernas, uti nihil umquàm abjectius, nil vilius in orbe terrarum videris. Nec id semel: sed quotiescunque eosdem homines extollere atque deprimere fortunæ visum. Hoc planè barbari est ingenii; non Christianæ mentis: quæ omneis opes, omneis divitias, omneisque thesaurorum acervos in unâ pietate, & quæ hinc procreatur, virtute positos habere debet. At apud priscos mortaleis honos atque dignatio etiam pauperrimæ nobilitati manebat; nuncque manet apud Germanos nostros ferè omneis, conterminosque eorum Polonos, & si qui alii versùs orientem Christiani nominis populi pestifero illo Plutonis spiritu nondum adflati sunt. quos tamen delicatuli illi, & lepidiore vitâ emolliti homines barbaros adpellare haud verentur; nimirum, quia non iisdem secum moribus agunt; id est, non eâdem utuntur comitate, humanitateque, quâ ipsi, in sermone, victu, ac vestitu. Sed hæc comitas, &, ut vulgò nunc vocatur, civilitas, nihil aliud esse deprehenditur, quàm mera adulatio: ubi aliud sentias, aliud loquaris. Nitorem vestium, ædificiorumque splendorem, & in vario ciborum genere lautitias, facilè illis, præ Germanicis quibusdam nationibus, concesserim. sed neque hæc quoquàm gentium invecta, quin eódem pessimi simul mores illati sint. nullibique vera virtus diutius stetit, quàm apud quos horrida illa vita quamlongissimè duravit. Primos ex Europæis Græcos, post hos, Romanos Asiaticis in pessimos fuisse corruptos mores opibus, quis historias eorum scrutatus ignorare potest? Rectissimè, verissiméque Ovidius in primo metamorphoseôn, de ætate hâc ferreâ:

——Fugêre pudor, verumque, fidesque.
In quorum subière locum, fraudesque, dolique,
Insidiæque, & vis, & amor sceleratus habendi.
—— Itum est in viscera terræ:
Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, IRRITAMENTA MALORUM.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis; illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas; & virgo cæde madenteis,
Ultima cœlestum, terras Astræa reliquit.

Harum rerum fortè etiam in Germaniâ haud rara exempla. at in infimâ abjectissimâque plebe. inter nobileis, vel etiam primarios opidanos, haud facilè tale quid reperias. quum contrà apud eos populos, qui omnem nobilitatem in unis opibus habent, fieri non possit, quin per earumdem opum cupiditatem postrema quæque tententur, non ab infimâ plebe tantùm, verùm ab summi ordinis viris, qui per divitias nobilitatem suam auctam cupiunt. Quin hoc etiam iis accedit pessimi moris, & summæ indignitatis, quòd earumdem divitiarum cupido imos summis per connubia misceat; quotiescumque falsam istam & adul-

adulterinam nobilitatem dote auctum iri speratur. adeóque rarò quis curat, improbam, impudicamque esse uxorem, & non solùm sordidissimis, sed sceleratissimis etiam aliquando parentibus prognatam; modò hæc omnia dos ampla compenset. Verùm ego longiùs, liberiúsque processi, dum me corruptissimorum inter Christianos morum piget, tædetque. Hæc tamen cuncta pro defensione Germanicæ nobilitatis dicta sunto: quam penè una gens nostra integram intactamque custodit: quum apud plerasque alias ferè omnis evanuerit. Diu atque æternùm nostri uti custodiant, Deum termaximum precor, venerorque. Nam certum est, ubi hujus dignitas, quemadmodùm apud alios, contemta planè atque contaminata fuerit, summusque honos opibus deferatur; eamdem simul vitiorum copiam nobis affusum iri. Nunc ad reliqua orationem, unde longiùs digressa est, in viam revoco. Nobilitatis igitur dignatio, licet rei familiaris inopiâ sæpe adflicta, supremum tamen semper apud Germanos obtinuit gradum. nec superior hoc, antiquis temporibus, ordo. nam, *rex, princeps, comes,* muniorum in administrandâ civitate erant vocabula, non ordinum; ut pluribus documentis infrà patebit. Ceterùm nobiles homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio sermone adpellantur *die Aedelleute*, & *die Aedelen*; aliâque dialecto, *Eddellüde*, & *Eddelen*; & ipsa nobilitas *der Adel:* sic olim homines dicebantur, pro dialectorum varietate, *thi Adalinge*, *Athalinge*, *Aethelinge*, *Eddelinge*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, sive *Athal*, *Athel*, & *Adel*. *Adalingi* sunt in veteri carmine ad Hludovicum regem: & apud Paul. Diaconum, rer. Langobardicar. lib. I, cap. XXI: ubi, Langobardorum regibus VIII enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt. sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.* Non quædam, mehercules, apud Langobardos, sed quævis apud omneis Germaniæ nationes. In legibus Canuti regis dicuntur *Aethelinge*: in veteri Saxonum chronico Theutisco, *Edelinge:* in Otfridi euangelio Theutisco *Edilinge:* apud Hucbaldum, & Nithardum, *Edlinge*. Hæc de adpellatione. Morem nunc in Germaniâ nobiles observant, uti extra urbeis atque opida, in propriis agris prædiisque habitent. maximâque in parte Germaniæ, si quis nobilis in opidum sese, commorandi gratiâ, cum familiâ conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem suam contaminare, adeóque amittere ducitur. Priscis Germanis eumdem observatum fuisse morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. nam reges quoque civitatum, sive nationum, ædificia sua in agris, sive silvis habuisse seorsim, ex veterum scriptorum lectione disco. Vnum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Cæsar, belli Gallici comment. VI, de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Ammianus Marcellinus, lib. XVIII: *Post quos statim rex quoque Vadomarius vênit: cujus erat domicilium contra Rauracos*; id est, contra Rauracorum Augustam; ut infrà suo loco ostendetur. Huc etiam id accedit argumentum, quod à vicis, id est, à burgis, incolæ eorum dicti fuêre *burger*; qui nunc, opida incolentes, opidani, sive cives vulgò vocantur Latinè loquentibus. Ex nobilitate tamen sumebantur olim, qui vel omnem civitatem, vel singulos ejus pagos, vicosve regebant, ac jura reddebant: ut infrà patebit. Atque hæc sunt, quæ de antiquâ nostrâ nobilitate ex veterum auctorum monumentis eruere licuit.

Proximus ab hoc ordo fuit INGENUORUM, sive LIBERORUM hominum: quos patrio sermone *thi* FRILINGE fuisse adpellatos, quasi dicas *die Freien*, & aliâ dialecto *de Fryen*; suprà ex Hucbaldo atque Nithardo cognovimus. Dicti autem fuêre *Frilingi*, id est, *liberi*; quia nobilibus non erant subjecti: sed suo jure, ut nunc opidani, vivebant. Suprà, cap. XIII, ostendi, vicos priscis Germanis patrio vocabulo fuisse dictos *burg*. à quo eosdem *frilingos* adpellationem accepisse *burgariorum*, patriâ lingvâ *thi burger*, nemini dubium esse potest. Cæsar in prædicto commentario; *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet; & nulli adhibetur consilio.* Plebis vocabulo etiam Germanorum sæpè adpellantur *frilingi* sive *burgarii*, Tacito, Marcellino, & aliis scriptoribus. Ille plebis apud Gallos contemtus an ex aristocraticâ civitatum administratione, quam illos à Græcis Massiliensibus habuisse infrà ostendam, natus sit, equidem nescio. apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuêre. quod vel uno Taciti testimonio probari potest. is enim ita tradit in libro de Germaniâ: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni*

ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt. Atque hæc breviter de *ingenuis*, ſive *frilingis*.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; SERVORUM ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuiſſe genera deprehendo. De utroque ita noſter, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, ſobrii inter ſeria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam ſervitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant. Ceteris ſervis non in noſtrum morem, deſcriptis per familiam miniſteriis, utuntur. ſuam quisque ſedem, ſuos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut veſtis, ut colono, injungit. & ſervus hactenus paret. cetera domus officia uxor & liberi exſequuntur.* aut certè ſervi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epiſtolâ XLVII: *Varianâ clade*, quam Romani in Germaniâ acceperunt, *quam multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit.* Inter ſe etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in ſervitutem duxiſſe, patet ex Taciti annalium XIII. *Anſibariorum*, inquit auctor, *gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam diviſa eſt.* Hujus quoque generis ſervi in bella euntibus dominis miniſtrabant. ſic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites Cattos, prædam prope Rhenum & Magontiacum agenteis, circumveniſſent; *Aucta*, inquit, *lætitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant.* Ceteri illi ſervi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio ſermone dicuntur *die bauren*, & variante dialecto, *de buren*; ſinguli verò *ein baur*, & *buur*: vocibus contractis à *bauer* & *buer*; quæ propriè ſignificant *agri cultorem, agricolam*, ſive *colonum*. nam *bauen* & *buen* eſt *colere*; à quo etiam *colonus* Latinis dictus eſt. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni, penè ut mancipia habentur. opeisque, ſeu cenſum ſi quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa ſunt præſcripta. ultra quæ ſi quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parêre tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare ſervum, ac vinculis, & opere coërcere, rarum. occidere ſolent: non diſciplinâ, & ſeveritate; ſed impetu, & irâ, ut inimicum; niſi quòd impunè.* Hactenus igitur de ſervis.

De LIBERTIS hæc continuò modò dictis ſubnectit auctor: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate. exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & ſuper nobiles aſcendunt*; nempe à regibus ſublati. *apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt.* Quòd ait eos *non multum ſupra ſervos eſſe*; id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant, dum *ſervileis* adpellant. Nimirum, ſervi erant, à dominis manumiſſi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auſpicatio libertatis: quàm denique LIBERTINI, illorum liberi, conſequebantur. Gloſſarium antiquum Latinotheutiſcum: *Libertini, Frilazzi.* Lex Bajuvariorum; *Manumiſſa, quam Frilazin* vocant. Germanicâ nunc linguâ dixeris, *die Freigelaſſene*, id eſt, *in libertatem dimiſſi*. Nithardo dicuntur ſimplici vocabulo *Lazzi*; & Hucbaldo *Laſſi*: quaſi dicas *die Gelaſſene*, id eſt, *dimiſſi*. Ceterùm libertatem hos conſequutos, cùm aliis, tùm eâ potiſſimùm de causâ, quâ & ipſi ingenui nobilitatem conſequebantur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile eſt; quando hæc ſine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittebatur.

Atque hæc ferè ſunt, quæ de IV priſcûm Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum eſt. De clientibus nobilium, qui & ipſi ut liberti ſunt habiti, vel paulo inferiore loco, infrà dicetur; ubi de fœderibus, & clientelis civitatum erit ſermo.

CAPUT XVI.

De cultu corporum, atque veſtitu: item de cubitu.

DE habitu corporum ſuprà quia dictum eſt, nunc de cultu eorum atque veſtitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxiſſe antiquitus corpora genteis, cuivis, monimenta veterum ſcrutanti, perſpicere facillimum eſt. Idem hodiéque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgò notum. Unde certiſſimum documentum, morem hunc eſſe vetuſtiſſimum, jam inde ab urbis Babylonicæ ædificatione, ac diſper-

dispersione gentium, in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis nostris Hispanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eumdem observasse, auctor est ipse in vitâ Agricolæ. De Britannis idem tradunt, Cæsar comment. v, Mela lib. III, cap. VI, & Herodianus lib. III. De Illyriis Strabo, lib. VII. Germani nostri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facilè dictu est: siquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterùm de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt.* Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen miræ omnium fuerunt sordes; ut infrà ostendetur. Plinius, lib. XI, cap. XLI, de butyro loquens: *Non omittendum, in eo olei vim esse; & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Germanos eum heic intelligere per barbaros, mox infrà parebit ex Sidonio.

Rutilis fuisse atque flavis crinibus, suprà pluribus ostensum est. Diodorus Siculus de Germanis simul atque Gallis loquens, Ταῖς δὲ κόμαις, inquit, οὐ μόνον ἐκ φύσεως ξανθοὶ, ἀλλὰ καὶ κατασκευῆς ἐπιτηδεύουσιν αὔξειν τὴν φυσικὴν τῆς χρόας ἰδιότητα. id est: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: sed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere student.* Lavabant quippe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. XXVII: *Videbant lavanteis alios, quosdam comas rutilanteis ex more.* Medicamentum lixivium & sapo. Idem Diodorus, ibidem: Τιτάνου ἀποπλύματι σμῶσι τὰς τρίχας συνεχῶς. hoc est: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. XXVIII, capite duodecimo: *Prodest & sapo. Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo & cinere. optimus fagino, & caprino. duobus modis, spissus ac liquidus. uterque apud Germanos majore in usu viris, quàm feminis.* Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervênit; jam inde priscis temporibus; si Valerii Maximi simulque Plinii auctoritas sit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. II, cap. I, inter prisca Romanorum instituta, morem matronarum *summâ cum diligentiâ capillos cinere rutilandi* refert. Ceterùm Martialis ita, lib. VIII:

—— Mutat Latias spuma Batava comas.

Et lib. XIV:

Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.

Spumam vocat saponem simul & lixivium, quia utrumque in lavando spumam excitat. *causticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo sapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id est, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spissum saponem jam tunc apud priscos Germanos in pilarum speciem formatum fuisse, quemadmodùm apud tonsores & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibusque lavandis; patet ex ejusdem poëtæ alio epigrammate:

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd solis Mattiacis eæ fuerint propriæ; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quàm spuma illa Batavis, vel caustica spuma Teutonis. sed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *VVysbaden*; ut suo loco demonstrabitur. Re tamen ipsâ, non unos Mattiacos, sed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam spumam istam modò Batavis, Rheni insulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis insulis agentibus Rutilandi hunc crineis morem quum majore in usu viris, quàm feminis fuisse testetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuisse ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verùm rationem, causamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: Τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν· ἀλλ᾽ οὐ κοσμοῦνται. ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὔτριχον τοῦ βαρβάρου· καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ πόλεμον ἀπειλεῖ, συγγενές τι χρῶμα τῷ αἵματι. id est: *Ex gentibus Celtæ atque Scythæ comam nutriunt; at non ornatus causâ. Terribile quiddam in se habet, barbarum benè comatum esse. & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus sangvini.* Et noster, eodem libro de Germanis: *Ea cura formæ: sed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti, ut hostium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus usos fuisse Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etsi valeam, parare carmen
Fescenninicolæ jubes Diones
Inter crinigeras situm catervas
Et Germanica verba sustinentem;

Laudan-

Laudantem, tetrico subinde vultu
Quod Burgundio cantat esculentus,
Infundens acido comam butyro?

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud satis mihi liquet. ipsa corpora unxisse butyro, suprà ex Plinio ostensum est. Porrò Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxtà atque Gallis: Ἀπὸ τῶν μετώπων ἐπὶ τὴν κορυφὴν, καὶ σὺν τένοντας ἀνασπῶσιν τὰς τρίχας, ἵνα διαφανεῖς ὦσιν· ὥστε τὴν πρόσοψιν αὐτῶν φαίνεσθαι Σατύροις καὶ Πᾶσιν ἐοικυῖαν. παχύνονται γὰρ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς κατεργασίας, ὥστε μηδὲν τῶν ἵππων χαίτης διαφέρειν. hoc est: *Crineis à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti eò magis sint conspicui: ita, uti Satyros, atque Panas adspectu referant. culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.*

Eumdem crinium cultum ostendit Sidonius, in epistolâ II libri I; Theodorici, Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legulæ, sicut mos gentis est, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonensis, lib. VI, cap. XXIV, de Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item Witichindus, lib. I, de Saxonibus: *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffusas cæsarie scapulas.* Flagella illi duo adpellant, quos *cirros* Juvenalis, atque Tertullianus. Juvenalis verba, in satyrâ V, sunt ista:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipsi aliqua insignia sibi defendere; aut pennas Garamantum, aut crobylos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germanorum.* In eamdem sententiam est illud Martialis, epigrammat. lib. I, ad Flaccum:

——— *Mollesque flagellant*
Colla comæ.

Atque hoc ipsum est, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita densari crineis uti haud absimiles sint equorum jubis. Exemplar hujus comæ adposui ad finem hujus capitis figurâ IX.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Suevorum gente, totius Germaniæ maximâ, hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Suevi à ceteris Germanis, sic Suevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu, quod sæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium. apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur.* Seneca, lib. III, de irâ, cap. XXVI: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis, & coactus in nodum, apud Germanos. utrumque decet. nihil in unâ gente judicabis notabile, aut fœdum, quod genti suæ publicum est.* Item epistolarum ultimâ: *Quid capillum ingenti diligentiâ colis? quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum modo vinxeris.* Martialis:

Crinibus in nodum torti venêre Sicambri.

Erravit heic doctissimus Lipsius, qui *obliquationem crinium* apud Tacitum idem esse vult quod *cirri* Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc subdubitans, correxit: ubi ait, *crinem non in rectum passos fuisse descendere; sed reduxisse in posteriorem verticem, & obliquasse.* quippe omnem comam in verticem, atque inde in cervicem reducentes, nodo substringebant in ipsâ cervice: cujus rei exempla passim ad finem capitis in imaginibus adposita. Ceterùm verba Taciti, dicto loco, sic vulgò distingvi video: *Apud Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant. principes & ornationem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatior iste principum capillus qualis fuerit, omnino debebat indicasse auctor. Sic igitur distingvo: *Apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpè in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ: sed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve: in altitudinem quandam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Nempe principes domi in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervicem obliquatum, nodo substringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infrà patebit, quò præ ceterâ multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores; in solo vertice in altitudinem quamdam eum religabant, quem morem hodiéque observant Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli insulani. Exempla ejus exstant figuris, III, VII, & XI. Atque hæc de comâ.

De barbarum cultu, quo Galli juxtà atque Germani quondam usi sunt, sic tradit Diodorus, libro prædicto: Τὰ δὲ γένεια τινὲς μὲν ξυρῶνται, τινὲς δὲ μετρίως ὑποτρέφουσιν. οἱ δ' εὐγενεῖς τὰς παρειὰς ἀπολεαίνουσι, τὰς δ' ὑπήνας ἀνειμένας ἐῶσιν, ὥστε τὰ στόματα αὐτῶν ἐπικαλύπτεσθαι. διόπερ

ἐσθιόντων

ἐσθιόντων μὲν αὐτῶν, ἐμπλέκονται ταῖς τροφαῖς· πινόντων δὲ, καθάπερ διά τινος ἠθμοῦ φέρεται τὸ πόμα. hoc est: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonsurâ genas quidem lævigant: at mystaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. ideò, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæsar, belli Gallici comment. V. *Capillo*, inquit, *sunt promisso, atque omni parte corporis rasâ, præter caput, & labrum superius.* De Francis, Germanicâ gente, sic Sidonius, carm. V:

—— Vultibus undique rasis,
Pro barbâ tenues perarantur pectine cristæ.

Hunc morem etiamnunc agrestes in Hollandiâ servant ferè omnes senectâ ætate. Nobiles illi priscûm Germanorum eodem ritu mystaceis promittebant; uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodiéque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruscorum posteri: qui nunc Brunesvicenses dicuntur. Barbam priscos rasisse, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere; nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sangvinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor.* Nimirum squalor crinis barbæque submissæ: quæ ignaviæ, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrà rasa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, histor. lib. IV, in Civile, Batavorum duce. *Civilis*, inquit, *barbaro voto, post cœpta adversus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint; sed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemque obliquaverint, aut in solo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò est quod ad barbam tantùm eam depositionem referre velis. quidpe disertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem* eos tunc *revelasse*. Nisi fortè sic interpretari malis, uti barbam tunc demum raserint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat sparsus. Atque hæc ferè sunt, quæ de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis sic Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque annum; ut infrà, cap. XX & XLVII, ostendetur. Sequitur apud eumdem Melam: *Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquissimum, & à Deo rerum omnium conditore ipso primis mortalibus Adamo & Hevæ institutum, posteáque ab omnibus ferè mortalibus usitatum; primo loco de eo dicendum erit. Cæsar, belli Gallici comment. IV, ita scribit de Germanis: *In eam se consvetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. VI, de iisdem: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quòd & promiscuè in fluminibus perluuntur: & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noster, ut modò relatum; *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, sive vestimentum aliquod pellibus consutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæsar, magnam fuisse corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantùm constitit pelle. quod dilucidiùs patet ex Taciti annal. II; ubi de Germanico Cæsare, pugnam cum Cheruscis inituro, sic refert: *Propinquo summæ rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat.* & paullo pòst: *Nocte cœptâ, egressus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Visurgim amnem, more militum Germanorum, in castris Romanis militantium, ferinâ pelle contectus. Ex Eginharto quòd exemplum de Carolo Magno allegetur; quia hic *ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat*: id certè à Taciti ævo longè remotum. quidpe Caroli ætate longè jam cultiùs egit Germania; præsertim Cisrhenana. proinde illius sæculi exempla parum juverint interpreteis istos. Ego etiam vereor, uti mures

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

istæ sub ferarum possint venire nomine. Quin ipsi heic isti interpretes, ex Justini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur*. ubi mures disertè à feris distingvuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planéque averso eos incedere itinere, quicumque vesteis heic pellibus consutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis, bellum Græciæ inferentis, exercitu: Αἰθίοπες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἀναμμένοι. id est: *Aetiopes, pardorum leonumque pellibus amicti*. Et posteà: Λύκιοι αἰγέας δέρματα εἶχον περὶ τοὺς ὤμους αἰωρεόμενα· id est: *Lycii caprarum gerebant pelleis, ex humeris suspensas*. Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: Γυμνῆται δὲ εἰσὶ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι. id est: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavis armati*. Sic, lib. XV, Sibas Indos ait δορὰς ἀμπέχεσθαι καὶ σκυταληφορεῖν, ad imitationem Herculis; id est, *pellibus tegi, & clavas gestare*. Herculis nudi, pelleque tantùm leoninâ humeros ac tergum contecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæsar rectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam*. & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veste distinxit. Cum quibus consentiens Seneca, lib. I de irâ, cap. XI; *Germanis*, inquit, *quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt*. Pilos verò harum pellium non introrsum, sed extrorsum fuisse conversos, infrà quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimentaque fuisse ostendam integras ferarum pelleis, non humeris tantùm, sed & capiti, unà cum auribus atq; cornibus, impositas. quem morem vetustissimum, & per omnem, quod infrà liquebit, terræ orbem quondam dispersum, Americanorum nonnulli etiamnunc servant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani*, inquit, *sine veste, ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium se cute velant, carne vescuntur; præter capita, toti corpora hirsuti*. En, suprà Strabo dixit Troglodytas esse γυμνῆτας καὶ δερματοφόρους· heic verò Mela Carmanos ait *sine veste piscium cute* fuisse *velatos*. Idem *hirsutos* dum vocat; exteriorem cutis partem, extrà fuisse conversam, apertè indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, sive Dacis, Germanorum finitimis:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

Hodiéque in septemtrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinsecus hirsutas gerere, mox ostendam. Usus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveisque. cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, sed mediâ æstate bellum adversùs Cheruscos apud Visurgim gerens, ferinâ pelle contectus fuit: non pectus, sed humeros. Ceterùm barbaras genteis in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte, & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgo notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis, quam Europæ, & Asiæ, Africæq; nominibus distingvimus, partibus factitatum, veterum scriptorum monimenta passim testantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegisse haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus vestiuntur: pars nudi agunt; pars tantùm obscœna velati*. De Brachmanibus, Indorum sapientibus, qui inde τῶν γυμνοσοφιστῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, satis vulgatum est. De Massagetis, Scythicâ gente, sic Strabo, lib. XI: Α'μπέχονται δὲ τὰ τῶν φωκῶν δέρματα· id est: *vitulorum marinorum pellibus velantur*. quod & Herodotus testatur, lib. I. De Æthiopibus idem Strabo, lib. XVII: Κωδιοφόροι δ' εἰσίν. οἱ δὲ γυμνῆται, καὶ περιέζωνται μικρὰ κώδια, ἢ τρίχινα πλέγματα. id est: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto*. Eodem libro de Mauris: Τὰς δὲ λεόντων, καὶ παρδάλεων καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται. hoc est: *Leonum, ac pardalium, & ursorum pellibus velantur*. Et mox: Ε'νιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δορὰς ἀμπέχονται. id est: *quidam & serpentum, & piscium coriis teguntur*. De Troglodytis jam anteà intelleximus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melâ. De Britannis ita scribit Herodianus, lib. III: Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ πλεῖστα τοῦ σώματος, τὸν ἰλὺν καταφρονοῦσιν. οὐδὲ γὰρ ἐσθῆτος ἴσασι χρῆσιν. ἀλλὰ τὰς μὲν λαπάρας, καὶ τοὺς τραχήλους κοσμοῦσι σιδήρῳ, καλλώπισμα τοῦτο καὶ πλούτου σύμβολον νομίζοντες, ὥσπερ τὸν χρυσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. hoc est: *Nudi maximâ parte corporis quum sint, cœni inquinationem non morantur. neque enim vestis usum norunt: sed ventrem & cervicem ferro incingunt; ornamentum id esse, ac divitiarum argumentum existimantes; perinde ac aurum ceteri Barbari. Quin ipsa notant corpora picturâ variâ, & omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis celetur*. Plinius, lib. XXII, cap. I: *Equidem & formæ gratiâ ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam, adverto animum. illinunt certè aliis aliæ faciem in populis Barbarorum feminæ: maresque apud Dacos & Sarmatas corpora sua inscribunt. simile plantagini glastum in Galliâ vocatur; quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt;*

Aethio-

Aethiopum colorem imitantes. Hiſpani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ,& item Thraces,ut auctor eſt Herodotus,libro quinto;nudos egiſſe & ipſos certum eſt. Sed ad Germanos noſtros revertamur. Nudi igitur egerunt, ſagis, ut noſter ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Senecæ, in libro de providentiâ divinâ: *Horrenda iniquitas cœli;intecta corpora.* Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores noſtros egiſſe barbariâ, uti, pecorum ritu, pudendis intectis inceſſerint: eadem fuit ipſis ratio, quæ in reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in ſuprà dictis partibus durat. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud noſtros fuerit pudor, ſatis diſertis indicat verbis Cæſar, ubi ſic ſcribit: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio: quod & promiſcuè,* id eſt, viri pariter & feminæ, *in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet,nec coitus, nec pudendorum, virilium juxtà,ac muliebrium ulla erat occultatio.nam & promiſcuè in fluminibus perluebantur, & præter hoc, in reliquâ vitâ quotidianâ, utrique pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ultra umbilicum deſcendebant. Alias quoque genteis propalàm cum mulieribus, ritu pecorum coiviſſe, patet ex veterum auctorum lectione. De Maſſagetis, & Indorum quibuſdam, teſtis eſt Herodotus lib. I, & III. Idem hodiéque fieri in extero orbe, vulgò notum eſt. Sed pelles iſtæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, diſpiciendum eſt. Auctor noſter, *Gerunt,* inquit, *& ferarum pelles; proximi ripæ negligenter, ulteriores exquiſitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras.* En, quid hoc? proximi ripæ, ſcilicet Rheni, quibus per commercia cultus, negligenter; ulteriores, quibus nullus per commercia cultus, exquiſitiùs. Satis abſurdè, & præter omnem rationem. Locum, à verò genuinoque ordine turbatum, ſic ego ordino: *Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs. eligunt feras,& detracta velamina ſpargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus,atque ignotum mare gignit.* Ulteriores igitur nudas pelleis ſpectabant,humeris, tergoque tegendo aptas. Proximi,duo genera pellium habuêre: alterum, quod maculis ſpargebatur, ſeu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, ſive ſegminibus, ac fruſtulis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebatur. Secundum hoc genus ex quâvis ferâ, modò tegendo corpori ſatis magnâ, ſumi poterat. primum illud lucidi fuiſſe pili, neceſſe eſt; quò maculæ inſperſæ diſcernerentur: ut ſunt luporum, cervorum, caprearum, præſertim albarum, & id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent: miranturque, quomodò priſci illi mortales pelleis ſparſerint maculis, & item pellibus aliis piſcium: mendoſumque hunc locum eſſe ſuſpicantur. quorum ſententiæ haud temerè ego adſenſerim. Pelleis nunc totas, alias aliis ſpargi coloribus videmus. eâdem ratione ſi apud priſcos quoque Germanos maculis ſparſas fuiſſe credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pelleis ſcientiam atque artem eos habuiſſe, colligere licet ex eo, quòd & feminarum amictus lineos purpurâ variaſſe ait auctor noſter: & viri præterea ſaga verſicoloria, armaque picta geſtarunt; ut infrà oſtendetur. Alia verò illa velamina, ſeu ferarum pelleis pellibus belluarum ſpargebant, id eſt, ſegmentis pellium belluinarum verſicoloribus diſtingvebant; quemadmodùm hujus operis etiamnunc exempla conſpiciuntur complura apud Germanos maris Codâni accolas, maximè verò in patriæ mihi terræ Pruſſiæ opidis. Palla eſt, ab humeris ad talos uſque deſcendens, ex diverſorum animalium, quæ ſeptemtrionalis plaga ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus foriſque conſuta. Hac feſtis tantùm diebus, & ad ſolennia amiciuntur: vili plebeiæ mulieres; pretioſiori opulentæ matronæ: quibus argenteæ inſuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedeis uſque, auro, margaritis, ac gemmis, quæſitoque opere diſtinctæ. Hæc igitur tria illa fuêre pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, ſine opere externo; quod ad finem capitis, figurâ II expreſſum: alterum, maculis inſperſum; cujus exemplar figurâ III, in viro: tertium, pellibus belluarum verſicoloribus diſtinctum; cujus exempla eâdem figurâ, in muliere.

Nunc *rhenones* Cæſaris quid fuerint, diſpiciendum eſt. Nullam ait fuiſſe rerum ad Venerem pertinentium occultationem; *quòd & promiſcuè in fluminibus* feminæ cum viris *perluebantur,* & utrique *pellibus* tantùm, *aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ.* Ergo ne rhenones quidem obſcœna velabant. Hinc illud Salluſtii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id manſiſſe, ob rhenonis exiguitatem. Sed

omnium clarissimè Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII: *Rhenones*, inquit, *sunt velamina humerorum, & pectoris, usque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hispida, ut imbres respuant.* Ergo in his quoque pili, ut in suprà dictis pellibus, foràs fuerunt conversi. de cetero indumentum fuisse, corpus undique, ad umbilicum usque, claudens, ex jam dictis satis liquet. Manicis tamen caruisse puto. nam muliebrem quoque vestitum sine manicis fuisse, pòst ostendam. proinde simile indumentum, nisi quòd longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto. *Apud Scritofinnos*, inquit, *est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt olim, & nunc sunt in Scandinaviâ. Est hodiéque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum absimile. vocabulum ei vulgare *een rhene*. è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paullus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium est. nam, quòd quidam grammatici hodiè docent, dictum fuisse *rhenonem*, ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, id est, *ab agninis pellibus*, id falsum esse testatur Varro lib. IV de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat esse vocabulum. & item Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quisquam eo usus est, nisi in Gallis, aut Germanis, id est, in gente Celticâ: quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodiéque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, sed & Americanorum septemtrionales eodem vestimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem sacrata ei adserunt monimenta, in libro geneseos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus vestivit eos.* Insigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantùm humeris ac tergo eorum adponunt; quod genus suprà nobis descriptum est. nam ad velanda celandaque potissimum óbscœna, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, se nudos esse. & consutis foliis ficulneis, fecerunt sibi subligacula.* Exemplar Cæsariani rhenonis exstat figurâ tertiâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium amictu hactenus disseruisse sufficiat. nunc alia etiam vestium videamus genera.

Auctor noster; *Tegumen omnibus*, inquit, *sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur.* Vocabulum *sagum* variè hodiè explicari, generibusq; vestium, quæ nunc in usu sunt, accommodari video. vetus tamen illud sagum quid fuerit, nusquàm reperio satis expressum. Hoc igitur diligentiùs heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Isidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gállicum esse vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, sed omnium pariter Celtarum fuisse & rem & nomen ex eo colligo, quòd & Galli & Britanni, atque Hispani eo usi sunt, ut infrà patebit: & Germani, ut testem modò audivimus Tacitum. Isidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen est. Dictum autem sagum quadrum eò, quòd apud eos primùm quadratum, vel quadruplex erat.* Sanè *quadrum* nemo interpretatus est *quadruplex*, nisi hic grammaticus; sed *quadrangulum*, sive quatuor constans lateribus. Saga igitur ista dicta fuère quadra, quia quadratâ erant figurâ, id est, quadrangula, veluti mensarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comœdiâ testatus est, *sagos quadratos*, masculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetustissima tegumenti apud alias quoque genteis forma. quam hodiéque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infrà ostendam. Dionysius Halicarnassensis lib. III auctor est, Lydorum ac Persarum reges antiquis temporibus gestasse περιβόλαια τετράγωνα τῷ σχήματι· id est: *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primores sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus.* Prædictus Isidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibusdam nationibus sua cuique vestis est; ut Parthis sarabra, Gallis linnæ.* & paullo pòst: *Linnæ, saga quadra & mollia sunt: de quibus Plautus; Linnæ cooperta est textrino Gallia.* Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perspicio; nisi idem sit vocabulum, quod *lænæ*. quod tamen Latinum esse, testis est Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim usque amnem extendit, ex lanâ asperâ, atq; villosâ saga densa contexuisse narrat, quę Romani *lænas* vocabant. Has innuit Juvenalis, satyrâ IX, his versibus: ——— *Pingveis aliquando lacernas,*

Munimenta togæ, duri crassique coloris,
Et malè percussas textoris pectine Galli,
Accipimus.

Easdem

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Easdem lænas disertè saga cum Strabone adpellat Martialis, lib. VI:

Te Cadmea Tyros, me pinguis Gallia vestit.
Vis te purpureum, Marce, sagatus amem?

Texta fuisse quum ajant auctores, figuram eisdem quadram haud obscurè adsignant. Varronis verba, in prædicto libro, hæc sunt: *Quidquid insternebant, à sternendo stragulum adpellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt. In his multa peregrina, ut sagum, rheno, Gallica; gaunacum, majus sagum, & amphimallon, Græca.* Malè igitur hodiè faciunt, qui sagum pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuisse, disertissimis testetur verbis Varro; & quadrâ figurâ Isidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. Majus sagum, ait Varro, Græcis dictum fuisse *gaunacum*. Hesychius autem, Καύνακα, inquit, στρώματα, ἢ ἐπιβόλαια ἑτερόμαλλα· id est: *Caunaca, stragula sunt, sive operimenta, alterâ parte villosa.* At stragulum est quadrum. ergo & sagum. Vetus glossarium, Isidori nomini inscriptum, *gaunaca* interpretatur *gausapa*. Hæc fuisse villosa, ex Persio intelligitur; cujus verba, satyrâ IX, sunt ista:

Tu cùm maxillis balanatum gausape pectas,
Inguinibus quare detonsus curculio exstat?

Disertiùs idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpositum, *Gausapa villosa, vel mantile:*

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum.

Hujusmodi *gaunaca*, sive *gausapa* ἑτερόμαλλα Polonis hodiè frequenti sunt in usu: quibus vocabulum gens imposuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, sive *guniá*; nescio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis sanè vestis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eamdem habet originem Anglorum *gowne*, itidem vestem longam significans. Et quid scio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum Polonorum illo *kotz*, fonte manârit. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, sic posteà indumentis variè apud varias genteis tributa. Verùm hæc nihil ad nostrum sagum. Ceterò Anglis quoque hodiè sunt gausapa, sive operimenta lectorum ἑτερόμαλλα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad sagi Celtici speciem quamproximè accedentia: ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*, itidem vestem longam significans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Isidoro, Hesychio, Juvenale, Martiale, atque Persio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum, quadrum, densum, villosum.* Nunc videndum est, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normannici in Galliâ litoris accolæ tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminæ, in pedeis usque demissis; alii villosis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directa haud patent: sed Romanis similiora sunt togis; quas figurâ fuisse semicirculari, tradit Dionysius, libro suprà dicto. quâ figurâ posteà Romanos saga quoque gestasse, conjicere licet ex eo, quòd sagum Romanum Græci auctores interpretentur κυκλάδα. aliâ, quàm quadrâ, fuisse figurâ, liquet ex eo, quòd Isidorus ait, *primùm apud Gallos sagum fuisse quadrum.* Celtæ quoque prisci omnes sagis usi fuerunt, aliàs villosis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs ostendam: at magnitudine Hibernicis Normannicisque sagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit noster, *sagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur.* Et Senecæ verba, lib. I de irâ, cap. XI, sunt ista: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt.* Ex quibus patet, saga quoque ista fuisse exigua, quemadmodùm pelles suprà descriptæ. nam sagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id est, nudos adpellat auctor noster, & sine veste; quam tandem locupletissimis tribuit. unde etiam *sagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit historiarum lib. II, & V. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxtà atque equites, munimento vestium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & versicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cùm figurâ, tùm magnitudine, simillimum est Celtarum sago. nam humeros tantùm, & tergum, ad nateis usque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit sagorum. Villosa fuisse, ut nunc sunt Polonorum *kocy*, seu veriùs ut Anglorum *rugges*; ex Isidoro simul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hispanicâ gente, sic tradit Diodorus, lib. V: Φοροῦσι δὲ σάγους μέλανας τραχεῖς, καὶ παραπλήσιον ἔχοντας τὸ ἔριον ταῖς αἰγείαις θριξί· hoc est: *Gerunt saga hispida nigri coloris; quorum lana pilis caprinis similis.* Strabo, dicto lib. IV, de Belgis: Ἡ δ᾽ ἐρέα τραχεῖα μὲν, ἀκρόμαλλος δέ. (lego, μακρόμαλλος δέ.) ἀφ᾽ ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσιν. id est: *Lana eorum*

aspera quidem est, sed admodùm villosa; ex quâ densa saga texunt. Hæc Belgarum saga in tantum à Celtiberorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy.* nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis suprà dictas, id est, villis non intus, sed extrà dependentibus, maximè credibile est. quidpe adversùs imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos facilius distillant. Exempla eorum expressa sunt figuris VI, VII, VIII, & IX; item infrà, ad caput XLIV. Dispiciendum nunc, utrùm omnia saga fuerint villosa, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adserere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxtà atque Gallorum moribus, cultu, ac vestitu agens: Ἐπιπορπῶνται, inquit, *σάγους ῥαβδωτοὺς, ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλοὺς, πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένους.* hoc est: *Saga fibulis subnectunt virgata, per hiemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis, florum instar, distincta.* Et Polybius, lib. II: *Οἱ μὲν οὖν Ἴσομβροι καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὐτοὺς ἐξήταζον.* Id est: *Insubres, ac Boji braccati, & levioribus sagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diversa & hunc sagorum genera, id est, gravium ac levium, intellexisse, haud obscurè patet ex genitivo casu *τῶν σαγῶν.* Tacitus histor. lib. V: pugnam in Mosæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus constabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Cisrhenanis, item ex Frisiis ac Marsacis, Transrhenanis) describens: *Simul captæ lintres sagulis versicoloribus haut indecorè pro velis juvabantur.* & histor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Cishrenanâ veniente: *Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, bracchas, tegmen barbarum, indutus togatos alloqueretur.* Hæc Taciti sagula versicoloria, eadem illa erant Polybii saga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum instar, distincta: non verò villosa; quæ erant densa, gravia, & in usum velorum minùs apta. Ut Hispani unius habuêre coloris saga nigra: sic & Germanos, & Gallos habuisse sua saga villosa singulis coloribus, certum est. Persius, satyrâ VI:

Iam chlamydas regum, jam lutea gausapa captis,
Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhenos.

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gausapina:*

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est,
Vt me vel mediâ sumere messe velis.

Et alio, cui lemma *Cubicularia gausapina:*

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Neque verò facilè villosa esse potuerunt virgata; nisi si zonas heic latiusculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, versicoloria, crebrisque laterculis distincta, in eumdem modum, eamdemque formam fuêre contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis, conspiciuntur vestes stragulæ, virgis versicoloribus ac zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Horum exemplar est figurâ VI. Verùm distingvenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis. in illis quidpe virgæ tantùm sive zonulæ veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, distinctæ. in his ipsorum nobilium insignia, quemadmodùm & in scutis, de quibus infrà dicetur, intexta visebantur. insignia, non in hunc nostrum morem efficta; ubi integræ sæpenumerò feræ, ac volucres, adeóque agri nonnumquàm atque ædificia adpinguntur: sed meri tantùm ac nudi colores, in laterculorum speciem interstincti, alternatique. cujusmodi insignia etiamnunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cœruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. nam delectus quoque est in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum est figurâ VII, in viro. Quædam insignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compressos habent. quod genus in veterum sagis fuisse, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura sagi quadri talem figuram haud facilè admittat. nisi ex segmentis versicoloribus consuto saga suspicemur; qualia hodiè in Hungariâ visuntur. Ceterùm, quum quædam insignia pro laterculis latiusculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id est, trabeis dictas; quarum tres plerumque conspiciuntur tantùm binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam, duæ cœruleæ unam candidam; & è diverso: quæ & ipsa, ob hanc simplicitatem, inter vetustissima habentur insignia: hæc quoque sagis olim fuisse intexta, quemadmodùm scutis adpicta, haud dubium est. Exemplar

eorum

eorum est dictâ figurâ VII, in feminâ. Aurum intextum fuisse Gallorum sagis, inter alios auctores testatur maximè Virgilius, Æneid. VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Silius Italicus lib. IV:

Auro virgatæ vestes; manicæque rigebant
Ex auro.

Germanos interiores *possessione & usu auri argentique haut perinde affectos fuisse*, auctor est Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec vestibus id intexuisse existimo. *Proximi provinciis Romanorum* quum *ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint*, teste eodem Tacito ibidem; vesteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Clarè id testatur Herodianus, in lib. IV, de Antonino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, sic scribens: Πολλάκις δὲ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποθέμενος χλαμύδα, ἠμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν περιβλήματα· ἔν τε χλαμύσιν, αἷς εἰώθασιν, ἀργύρῳ πεποικιλμέναις, ἑωρᾶτο. hoc est: *Sæpè etiam, Romano paludamento deposito; Germanicis tegumentis velabatur: atque in sagulis, quibus illi utuntur, argento variegatis, conspiciebatur.* At inter tenuia saga, alia etiam unius tantùm fuêre coloris; & nonnulla ex his limbos tantùm variegata. Sidonius Apollinaris, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Viridantia saga, limbis marginata puniceis.* Atque hæc ferè sunt, quæ de sagis priscorum Celtarum veteres adnotarunt Græcorum Romanorumque scriptores.

Porrò, præter jam dicta saga, pelleisque suprà descriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Et Plinius in proœmio libri XII: *Summum munus homini datum arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἰνδοὶ δὲ εἵματα μὲν ἐνδεδυκότες ἀπὸ ξύλων πεποιημένα· id est: *Indi tecti erant amictu è lignis confecto.* Solinus, cap. LV, de eâdem gente: *Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati.* Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philosophis: Τοὺς δὲ Γερμᾶνας τοὺς μὲν ἐντιμοτάτους Ὑλοβίους φησὶν ὀνομάζεσθαι, ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἀγρίων, ἐσθῆτι δὲ φλοιῶν δενδρέων. id est: *Germanum ait eos esse honoratissimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quòd in silvis degunt, è frondibus & silvestribus fructibus viventes, arborum libris tecti.* Et de Massagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ τοὺς τῶν δένδρων φλοιούς. hoc est: *Velantur arborum libris.* Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rectè uti intelligatur, sciendum priùs, quidnam sit *liber arboris.* Video nonnullos ipsam duriorem corticem interpretari, quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam vestis; quum plicari nequeat? Rectiùs illi, qui tunicam arboris interiorem, ipsi ligno proximè adhærentem exposuerunt. est quidpe pellicula illa, quæ, interiori corticis parti adfixa, ipsum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I de naturâ deorum: *Trunci obducuntur libro, aut cortice, quò sint à caloribus & frigoribus tutiores.* Plinius, lib. XIII, cap. XI: *Palmarum foliis primò scriptitatum. deinde quarumdam arborum libris.* Atqui hi libri in tiliis multiplici sunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi (non modò, qui nunc, quasi peculiari vocabulo, dicuntur Germani; sed per Svediam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis sæculis in Angliam transgressi,) patrio sermone vocant *bast.* funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producitur. Poloni, Germanis contermini, suâ lingvâ adpellant *lyk.* calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agrestes. prætereàque storeas, sive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in palustris navibusque substernunt. Vocabulum his imposuerunt patrio sermone *rogozá*, & peregrino *mátá.* Germani superiores vocant *matzen*; inferiores *matten.* Ad eumdem hunc modum, cùm aliæ gentes, tùm Germanorum quidam, maximè servi, seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuêre, quàm storeæ, seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodùm sagati. Exemplar hujus tegumenti expressum est figurâ IX.

Hactenus igitur de superioribus corporum tegumentis, id est, *de pellibus, rhenonibus, sagis,* atq; *mattis* actum est. De cetero auctor noster, in libro de Germaniâ, *Locupletissimi*, inquit, *veste distingvuntur: non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente.* Distingvebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, prӕter tegumenta

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

menta illa ex pelle, libro arboris, ac lanâ villosâ, haud quidquam vestitus. Doctissimus Lipsius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit*, inquit, *egregiè vestitum hunc nostrum; qui à nobilitate Germanicâ diffusus haud dubiè per Europam.* & in margine libri: *Vestis pressa Germanorum, ut nostra.* Profectò haud perinde egregiè, mi Lipsi, expressit Tacitus vestitum eum, quo tu, vel ætas tua usa est; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus teguntur; ita, uti, cujus formæ sint, haud facilè scias, nisi veste detractâ. Quapropter id vestimenti genus, quo nunc Germani simul ac Galli, Britanni, Hispani, Italiq; parvo equidem inter se discrimine utuntur, in *thoracem*, *bracchas*, & *tibialia* diviso; non à Germanis, sed à Gallis potiùs ulterioribus in reliquam Europam, id est, in Germaniam, Britanniam, Hispaniam, atque Italiam fuit diffusum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipse à Rheno ad Ligerim usque extendit, ita scribit: Σαγηφοροῦσι, καὶ κομοτροφοῦσι, καὶ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμέναις· ἀντὶ δὲ χιτώνων σχιστοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι, μέχρι αἰδοίων καὶ γλουτῶν. hoc est: *Saga gerunt, comamque alunt, & braccis utuntur circùm extentis. loco tunicarum fissilem habent vestem manicatam, ad ingvina usque ac nateis demissam.* Heic quid aliud interpreteris σχιστοὺς illos χειριδωτοὺς, ad ingvina & nateis usque demissos, nisi eam vestium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingva *wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hispani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodiacenses ad Mosam amnem *doblet*? Et quia fissilis fuit hic thorax, laxiorem etiam fuisse Germanorum veste, singulos artus exprimente, certum est. Exemplum ejus exstat figurâ x. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: Ὀνομάζονται δὲ οὕτως, ὅτι σφᾶς τοὺς χιτῶνας χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων λινῶν ἐς πάννους ἐπιχωρίως πως κατατέμνοντες καὶ προσαγορεύοντες συρράπτουσι. id est: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è vestimentis more patrio in pannos, quos vocant, conscindant atque consuant.* Idem genus vestitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paullo diversius, haud facilè dixerim. χιτῶνας Diodorum quoque vocare Gallorum istos thoraceis, infrà patebit.

De inferiore illâ vestium parte apud Gallos, quas ἀναξυρίδας vocat Strabo, sic etiam testatur Diodorus, lib. V, de universis Gallis loquens: Χρῶνται δὲ καὶ ἀναξυρίσιν, ἃς ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν· id est: *Vtuntur & indumentis, quæ ipsi bracas vocant.* Hoc idem esse vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, suprà cap. VIII docui. Vulgus hodiè Latinè loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio constet, caligas pedum fuisse tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, sunt ista: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur.* Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in speculatoriâ caligâ, nonnunquàm socco muliebri conspectus est.* Quis ignorat, *crepidam*, *cothurnum*, & *soccum*, pedum esse tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipsam pedis tegmen cum Tacito intellexisse Svetonium, certum est. unde etiam Dio, lib. LVII, in eâdem Caligulæ historiâ, ὑποδήματα, id est, *calceamenta* interpretatus est. Verùm ne antiquis heic quidem tutò creditur grammaticis. in quibus ita Isidorus, Origin. lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipsa & bracæ, quod sint breves, & verecunda corporis iis velentur.* & cap. XXXIV: *Caligarius non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno, vocatus; sine quo consumi calceamenta non possunt.* Et posteà: *Caliga vel à callo pedum dicta, vel quia ligantur. nam socci non ligantur.* Et Hesychius: Ἀναξυρίδες, φημινάλια, βράκια βαρβαρικά, ἔνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά. id est: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Meliùs Agathias, lib. II, de Francis loquens: Γυμνοὶ δὲ τὰ στέρνα εἰσὶ καὶ τὰ νῶτα, μέχρι τῆς ὀσφύος. ἐντεῦθεν δὲ ἀναξυρίδας, οἱ μὲν λινᾶς, οἱ δὲ καὶ σκυλίνας διαζωννύμενοι τοῖς σκέλεσι περιαμπέχονται. hoc est: *Nudi sunt pectora ac terga, ad lumbos usque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. VII, de Persis: Περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἶχον· id est: *circùm crura braccas habebant.* Vnde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Persarum vestitu: Τὰς δὲ ἀναξυρίδας καὶ σκελέας καλοῦσιν· id est: *Braccas etiam tibialia vocant.* nempe, quia & femora, & tibias tegebant. Ἀναξυρίδας περιτεταμένας adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes, quod testatur Lucanus, lib. I, his versibus:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones, Batavique truces.

Et item Ovidius, Tristium lib. V, eleg. VII, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.

Idem poëta, in Tristium lib. III, eleg. X, non tantùm Sarmatis, ac Getis, sed & proximis Bessis id genus vestitus tribuit, hoc versu:

Pellibus

Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgus adest Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipsis Tomitanis, apud quos exulabat:

Hos quoque, qui geniti Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu, Persica bracca tegit.

Persicam adpellat, quia par Persicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Persis: Ἐσθῆς δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρὶς τριπλῆ· id est: *Vestem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: Σάκαι, καὶ Σκύθαι ἀναξυρίδας ἐνδεδύκεσαν· *Sacæ ac Scythæ braccas induti erant.* Mela lib. II, cap. I, de Sarmatis Asiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic impropriè omne corporis vestimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis usos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, sic tradente: *Gens habitu, armisque Parthicæ proxima.* Atque hæc est Sarmatarum illa Parthorumque vestis *fluitans*, quam auctor noster intellexit, à Germanorum veste *strictâ, & singulos artus exprimente* diversam faciens. Manet hodiéque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos usque demissarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinosque antiquissimorum scriptorum fuisse Sarmatas, suprà cap. IV docui: item apud Persas; qui jam olim Parthis fuêre mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abissinos. in Europâ verò omnium fermè gentium nautæ eodem genere utuntur, maximè Galli, atque Lusitani. Exemplar earum expressum est figurâ x. Omni igitur ævo, apud omneis ferè genteis quum id genus vestis fuerit; haud dubium inde construere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo usos fuisse primos post terrarum inundationem mortaleis; atque inde in dispersione gentium, in varias longéque diversissimas terrarum parteis detulisse, ut multa alia, quorum passim nobis hoc in opere fit mentio. Est aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, simulque crura ad talos usque teguntur. Strictæ equidem sunt circa nateis. at hinc unâ eâdémque laxitate ad talos usque submittuntur. Hoc genere quia nunc diversissimæ, atque longissimè inter se remotæ utuntur gentes; ut Hollandorum, Bremensium, Luneburgiensium, Holsatiorum, & longè hinc dissitorum Polonorum, Litaviorum, Curiorumque agrestes: & ipsum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias, verbis suprà citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixêre Latini. Est pellis, pilis ademtis in commodiorem usum concinnata, atque emollita, tenuisque reddita. patria lingva vocat *sämisch*; inferioris Germaniæ dialectus *semen.* Sed ex lanâ quoque factas bracchas, versicolores, ut saga, ostendit Propertius lib. IV, carm. XI. ubi de Viridomaro, Gæsatarum Gallorum duce, sic canit:

Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis
Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Tenuia non illum candentis carbasa Nili,
Non auro depicta chlamys, non flava galeri
Cæsaries, pictoque juvant subtegmine braccæ.

Ex dictarum igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, exemplo satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur sæculum, per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris insulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum Prussiam, Livoniam, Svediam, Norvagiam, Daniam, & Britannicas insulas, non à Germanorum, quibus *stricta* fuit, *& singulos exprimens artus vestis*, sed à Gallorum more fluxisse: à quibus etiam Batavi, & Vangiones, & alii haud dubiè Germani Cisrhenani eum habuêre; & ab iisdem fortè etiam Britanni; quibus braccas adscribit Martialis, lib. XI, verbis:

—Veteres braccæ Britonis.

Isidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias, bracasque tegant. Tubraci, quòd à bracis ad tibias usque perveniunt.* Hanc peregrinarum vocum rerumque explicationem non magis veram esse suspicor, quàm illam, quâ *braccas* dictas ait, *quia breves, & verecunda corporis velent.* Discrimen tamen aliquod ejus ævo fuisse inter *brachas*, sive *bruchos*, conjicio. nam Itali hodiéque interiores brachas lineas, quibus passim omnes utuntur gentes Europææ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicunt *brache:* & Hispani suâ dialecto *bragas:* Galli *bragues:* & *brayes*; eoque significatu haud semel occurrunt apud inferioris sæculi scriptores, qui Francorum res literis composuerunt. Has Isidorum

intellexisse per *breveis brachas* existimo: quibus superinduebant vel *tubruchos*, quibus dictæ brachæ breves, simulque tibiæ tegebantur; id est, brachas suprà ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubrachos*; qui brachas tantùm breveis operiebant, ad tibias usque: cujusmodi etiamnunc pars maxima Europæorum gestat. Nomina habuisse utrumque genus diversa, quibus inter se distingvebantur, equidem haud dubito. at Isidorus uti ea rectè tenuerit, posteritatique transdiderit, cummaximè vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodiéque quorumdam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod sæpius illi scribunt *britches*: Germanicè scripseris *britsches*. Prisci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; &, ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Posterioribus sæculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provinciis, Galliâ, Hispaniâ, & ipsâ Italiâ, occupatis, Latinam lingvam adfectantes, braccis suis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italis dicuntur *calze*, Hispanis *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chauces*, *k* in *ch*, & *l* post *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hactenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, vestitum indicasse sufficiet. Tempus nunc est, uti ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur. quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, *& singulos artus exprimentem.* Sic Sidonius Apollinaris, in carm. v, de Gothis loquens:

Strictiùs assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet iis altato tegmine poples:
Latus & angustam suspendit baltheus alvum.

Angustam dixit alvum; quia vestis arcta adstringebat: quod secus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniates, inferioris ævi scriptor, de quodam Veneto: Ἦν δ᾽ αὐτὸς ἐσθῆτί τε τὴν πάτριον περικείμενος συνυφασμένην μικροῦ τῷ σώματι, καὶ ῥαφιδευμένην ἑκάστης τὰ εἰς καρποὺς, καὶ τὸ στῆθος ἀφιεῖσαν ἄνετον. id est: *Erat is vestitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adsutus undique erat, manibus tantùm ac bracchiis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum vestem singulos expressisse artus tradit: Sidonius tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: Nicetas idem vestis genus non modò adsutum, sed etiam attextum videri ait. quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferiores Germani utuntur, vel superioribus paullo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At verò est hodiéque egressibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveviâque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens; corpori tam strictè adaptatus, uti adsutus planè videatur: maximè in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdisertissimè exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecundiæque causâ abscondere decebat, ipsa obscœna quammanifestissimè ostenduntur. Qui sanè cultus fœdissimus, atque abhorrendus, nil nisi improbam libidinem nuptis juxtà atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum nostrorum more promanavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantùm, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiscuè in fluminibus viros cum feminis perlui, nullus planè fuit pudor. Nostrum sæculum jam longè cultius, eundem quasi per summam religionem, antiquitatisque venerationem mordicus retinere, satis mirari nequeo. Differebat tamen veterum Germanorum vestitus ab hodierno Francorum Svevorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantùm atque manibus apertis, vestiuntur: illi brachia atque crura intecti fuêre. De brachiis jam anteà ex Nicetâ cognovimus: de cruribus simul atque brachiis sic Sidonius, epist. xx, libri iv, ubi Gothorum describit cultum; *Regulorum, sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur. genua, crura, suræque, sine tegmine. præter hoc, vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. manicæ sola brachiorum principia velantes.* Sic suprà, carm. v, de iisdem:

—— *Patet iis altato tegmine poples.*

Et carm. vii, de Gothorum senatoribus:

—— *Squalent vestes, ac sordida macro*
Lintea pingvescunt tergo; nec tangere possunt
Altatæ suram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Macrum

Macrum tergum poëta heic dixit, quia stricta vestis artus singulos, præsertim in senibus, exprimebat. His verò versibus etiam materiam ipsam designavit, ex quâ vestes Gothorum fiebant: nempe superior pars, qui est thorax, ex lino, sive telâ lineâ; inferior, quas brachas, sive bruchos vocamus, ex pellibus. quod de Francorum etiam in Italiâ brachis adfirmat Agathias, loco suprà citato. Sed & thoraces ex istiusmodi pellibus fuisse confectos, quemadmodùm nunc fiunt, credibile est. Porrò versicolorem fuisse illis vestem, tradit idem Sidonius in dictâ epistolâ xx, libri IV. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuisse, superiore etiam sæculo, hujusmodi vestitum, per omnem Germaniam testantur. Strabo, lib. IV, auctor est, Gallos quoque gestasse τὰς ἐσθῆτας βαπτὰς, καὶ χρυσοπάστους· id est: *vesteis tinctas, & auro variegatas.* Et Diodorus Siculus, dicto lib. V, eosdem usos fuisse scribit ἐσθῆσι καταπληκτικαῖς, χιτῶσι βαπτοῖς, χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένοις· hoc est: *vestibus mirificis, tunicis tinctis, & variis coloribus distinctis.* Per tunicam intellige χιτῶνα χειριδωτόν; quem suprà è Strabone exposuimus. Exemplum Germanorum vestis strictæ refert figura x.

Quo genere calceamenti iidem usi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur.* Ejusmodi perones frequenti hodièque in usu sunt apud genteis septemtrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs, & das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo setoso, id est, crasso, atque longo. Sed ex quâvis pelle duriore pilique crassioris confectos fuisse olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, carm. VII, ex equinâ pelle Gothorum senatoribus adsignat versu suprà citato:

Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Horum exempla passim in imaginibus ad finem capitis exstant. Verùm perones istos locupletum, sive nobilium fuisse calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè servos, id est, colonos nudis incessisse, ut reliquo corpore, pedibus, credibile est. Nec tamen ego dubitaverim, eosdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra silicum spinarumque injurias, induxisse soleas ex arboris libro contextas; quemadmodùm hodièque agrestes in Poloniâ homines calceati visuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adstringente: quorum exemplar imagine IX redditum. Quod equidem genus haud novum, nec posteriori demum hoc sæculo esse inventum, sed jam antiquissimis temporibus in aliis quoque gentibus usitatum; liquet ex antiquo scriptore Philostrato: qui in vitâ Apollonii, lib. VI, cap. VI, ita Apollonium apud gymnosophistas, Nili accolas, introducit loquentem: Τ' ὑπόδημα ἣ αὐτοῖς βύβλου δίδωμι· id est: *Calceamentum iis ex arborum libris dabo.* Atque hactenus de vestitu priscûm Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum scriptis elicere licuit, dictum est.

Nunc dispiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Gallos, finitimos atque consangvineos eorum, haud raró torquatos armillatosque referunt auctores. In quibus Strabo ita lib. IV: Χρυσοφοροῦσι δὲ περὶ μὲν τοῖς τραχήλοις στρεπτὰ ἔχοντες· περὶ ἣ τοῖς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς, ψέλλια. id est: *Aurum gerunt: circùm colla torqueis, & circa commissuram manus cum brachio armillas.* Polybius, lib. II: Πάντες δ' οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας, χρυσοῖς μανιάκοις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. τὸ γὰρ δ' ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον, ὃ φοροῦσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον οἱ Γαλάται. id est: *In primis cohortibus neminem cerneres maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniacæ aurei torques, ad collum & manus gestari à Gallis soliti.* De Germanis igitur ita noster, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modo à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Finitimarum gentium; id est, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipsos quidem aurum possedisse, satis constat. Cum Tacito consentiens Florus, libro IV, capite ultimo de Druso, bellum in Germaniâ auspiciis Cæsaris Augusti gerente, sic tradit: *Inde validissimas nationes, Cheruscos, Svevosque, & Sicambros pariter aggressus est. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut sacramento sumserant bellum; adeò certâ victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione dividerent. Cherusci equos, Svevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retorsum. victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosque prædâ divisit, & vendidit.* Modum gerendi torquem haud dubiè observarunt eumdem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco suprà dicto:

Lactea colla auro innectuntur.

& Si-

& Silius: *Colla viri fulvo radiabant lactea torque.*

Item Propertius:

Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Nempe torques collo impositus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum usum eos unà cum torquibus à finitimis accepisse gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipsum *armillarum* vocabulum merè esse Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, significans, suprà, cap. VIII, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ, Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem gestasse ornamenta, auctor est Appianus in Mithridaticis; & Persis adscribit armillas Herodotus lib. VIII. nec rara earum mentio libris sacris in Hebræorum gente. & hodiéque non modò in nostro hoc orbe, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Vnde haud leve documentum, inventum id esse vetustissimum; & haud dubiè in dispersione gentium, in omneis pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque gessisse priscos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chattis, in eodem libro: *Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Verùm heic non ipsum annulum, sed ferrum in annulo ignominiosum fuisse existimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honestum decorumque duxisse. Hæc igitur de virorum vestitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris nostri verba suprà citavimus ista: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles: ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs.* Et paullo pòst: *Nec alius feminis, quàm viris habitus: nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque vestitus superioris in manicas non extendunt; nudæ brachia, ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba ista, *nec alius feminis, quàm viris, habitus*, non eò accipienda sunt, quasi feminæ quoque *vestem strictam, & singulos artus exprimentem* indutæ fuerint, id est, thoracem ac brachas: hoc enim perquàm fuerit absurdum. sed nonnullæ storeis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut sagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. quò etiam pertinent verba ista: *quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* quæ malè quidam atque inscitè trahunt ad ista; *nudæ brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* quasi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeóque pudendis incessisse nudas? quum promiscuè & ipsæ cum viris in fluminibus sese laverint; & rei Venereæ nulla fuerit occultatio: ut testis est Cæsar, locis suprà dictis. cujus verba, suprà citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem *sæpius feminas lineis amictibus velatas* fuisse noster tradit; id ad locupletiorum nobiliumque spectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. XIX, cap. I, *Galliæ*, inquit, *universæ vela texunt. Iam quidem & Transrhenani hostes. nec pulchriorem aliam vestem eorum feminæ novère.* Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius sermo *linwand* (quasi dicas *pannum lineum*; nam *wand* est *pannus*) & *lynwat*, superiorumque dialecto *leinwat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britanniâ insulâ vulgari vocabulo adpellant *a smock*; quum virilem vocitent *a shirt*: Dani utramque *skiorte*: Germani, citra Cimbricam peninsulam & Codânum sinum, omnes communi nomine *hemde*; Itali *camiscia*, Hispani *camisa*, Galli *chemise*. Indumentum fuisse illud, non nudum tegumentum, quale sagum, vel pellis, patet satis clarè ex verbis Taciti, qui vestitum adpellat sine manicis. Rectéque eum hodiè referunt agrestium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonicis Prussicisque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè vestem superinduunt manicatam, mammas commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto. etenim nulla erat ratio, crura potiùs quàm brachia ac lacertos tecta habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus; *partem vestitus superioris in manicas non extendunt.* verùm ego legere malim, *partem vestitus superiorem.* nullus enim eis erat vestitus superior ab vestitu inferiore diversus; nisi sagum illud, vel pellis. Exemplum

hujus vestitus imago XI refert. Ceterùm, ubi auctor ait amictus istos lineos purpurâ eos variasse: ego non acu pinxisse, sed ipsi telæ intexuisse colorem purpureum existimo; ut vulgò hodieque fieri videmus.

Ad pedeis quod attinet; iisdem calceamentorum quoque generibus feminas usas, quibus viri, suâ quamque pro conditione ac sorte, ordineque, maximè credibile est.

De crinium in mulieribus cultu, nihil adnotatum reperio; nisi quod suprà ex Plinii lib. XXVIII, cap. XII, intelleximus, majorem viris capillorum fuisse curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergumque eos sparsisse, more etiam nunc apud barbaras genteis vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos. nonnunquàm tamen in cervice nodo adstrinxisse credo.

Torqueis olim, atque armillas, annulosque priscas Germanas nobiliores locupletioresque juxtà cum viris gestasse existimaverim.

Cultus igitur corporum, vestitusque, & ornatus apud priscos Germanos sic se habuerunt. De cetero, quamvis lotione, ut suprà ostensum, quotidianâ fuerint usi; tamen miræ omnium fuerunt immunditiæ perpetuæque sordes. Noster eodem libro, circa finem: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito. sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor: ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Rectissimè heic, ac scitissimè Rhenanum vocabulum *procerum*, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendasse in *ceterùm*, infrà in Peucinorum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor: nimirum Peucinos sermone, cultu, sede, domiciliis, sordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, sive uno cetero Sarmatas; nempe connubiis inter se mixtis. Suprà, eodem libro, sic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora in eâdem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Sed præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris communeis omnium Germanorum sordeis disertissimis indicat verbis in carm. VII. ubi non de infimâ vilissimâque plebe; sed de senatoribus Gothorum sic canit:

——Squalent vestes, ac sordida macro
Lintea pinguescunt tergo.

Et quænam esse potuerunt munditiæ butyro unctis, *totosque dies juxta focum atque ignem agentibus*? idque humi, sine sedilibus, pelle tantùm, vel sagulo, atque nonnumquàm nudo gramine substrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos sumsisse, ex Strabone colligo. qui, libro IV, de Gallis, quos moribus atque institutis simileis fuisse Germanis jam dudum constat, ita scribit: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί. id est: *Humi cubant etiamnum plerique.* Et lib. III: Καὶ τὸ χαμευνεῖν, κοινόν ἐστι τοῖς Ἴβηρσι πρὸς τοὺς Κελτὰς· id est: *Humi etiam cubare commune est Hispanis cum Gallis.* Substraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes insidebant: nempe στιβάδας, id est, *toros gramineos*, teste Strabone eodem in libro; vel, ut Posidonius apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, refert, χόρτον, id est, *gramen.* Strabo, lib. III, de Bastetanis, Hispanicâ gente: Μελανείμονες ἅπαντες, τὸ πλέον ἐν σάγοις· ἐν οἷσπερ καὶ στιβαδοκοιτοῦσιν. id est: *Nigro omnes utuntur vestitu, plerumque in sagis agentes: in quibus etiam, substratis toris gramineis, dormiunt.* Vel arborum etiam folia substraverunt; teste Plinio, in prooemio libri XII, his verbis: *Summum munus, homini datum, arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* &, quod post frondeis antiquissimum cubationis genus fuit, λύκων ἢ κυνῶν δέρματα, id est, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis sibi substravisse Celtas, auctor est Diodorus lib. V. vel etiam ursorum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptissimas. Herodotus, lib. IV, tradit, Herculem leonis pellem, quâ semper tegebatur, quietem capturo sibi substravisse. Strabo, lib. XV, Indorum philosophos ait cubasse ἐν στιβάσι καὶ δοραῖς, id est, *in toris ac pellibus.* Libro verò XVII, de Mauris ita scribit: Τὰς δὲ τῶν λεόντων, καὶ παρδάλεων, καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται, καὶ ἐγκοιμῶνται. id est: *Leonum, pardalium, ursorumque pellibus teguntur, iisdemque incubant.* Et posteà, de eâdem gente: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δοραῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ στρώμασι χρῶνται. id est: *Quidam & serpentum, & piscium coriis velantur, ac pro strato utuntur.* Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud nostros natum vocabulum illud contumeliosum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis incessunt.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

incessunt. Auctor noster, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque.* Somno, in pelle plerumque ursinâ; cujus plurimus etiamnunc usus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquàm relinquebant, vocabantur per contumeliam *bärenhäuter*; quasi dicas *ursinarum pellium incubitores.* namque bär ursum, *haut* pellem significat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum versùs orientem æstivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus.* Atque hunc modum vivendi, quem hactenus descripsi, omnium fuisse vetustissimum, omnibusque per universum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque; cùm ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium usu, tùm ex complurium antiquorum populorum consvetudine colligere licet. Præter jam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ interioris populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nullæ quidem urbes stant; tamen domicilia sunt, quæ mapalia appellantur. Victus asper, & munditiis carens. Primores sagis velantur; vulgus bestiarum pecudumque pellibus. Humi quies, epulæque capiuntur.*

Heic inserantur Figuræ XII.

CAP.

figura . I.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 2.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 3.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 4.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 5.ᵃ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura 6.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura 7.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura . 8

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 9.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura . 12 .

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Caput XVII.

De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.

Maiores nostri, uti in vestitu, ac corporis cultu, domiciliisque, sic in victu antiquum morem, ex Asiâ in gentium dispersione in Celticam delatum, bis mille quadringentos ampliùs per annos perpetuò retinuerunt; donec tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes, transgressi, molliorem omnium rerum cultum didicerunt. De vestitu ac domiciliis suprà dictum est. de victu nunc dicendum.

De cibo igitur sic Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Non multùm frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt: multúmque sunt in venationibus.* Et comment. VI: *Agriculturæ non student, majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit.* Item noster in libro de Germaniâ: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum.* Strabo, lib. IV, eadem ferè de Gallis: Τροφὴ πλείστη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων. id est: *Cibus plerumque cum lacte, & carnibus omnis generis.* Idem de Chaucorum, Germanicæ gentis, insulanis inter Amisiæ Albisque ostia, Plinius lib. XVI, cap. I: *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procul abacto frutice.* Cæsar, belli Gallici comment. V, de Britannis: *Ex his omnibus longè sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: neque multum à Gallicâ differunt consvetudine. Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne vivunt.* De iisdem Strabo, libro prædicto: Τὰ δ' ἤθη τὰ μὲν ὅμοια τοῖς Κελτοῖς, τὰ δ' ἁπλούστερα καὶ βαρβαρώτερα· ὥστ' ἐνίους, γάλακτος εὐποροῦντας, μὴ τυροποιεῖν, διὰ τὴν ἀπειρίαν· ἀπείρους δ' εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. hoc est: *Ingenio partim similes sunt Gallorum, partim simpliciores, & magis barbari: adeò, uti quidam eorum, ob imperitiam, caseos non conficiant, quum lacte abundent; nec hortos colendi, aliarumve partium agriculturæ gnari sint.* Herodotus quidem idem de Scythis innuit, lib. IV; Ζώουσιν δὲ μὴ ἀπ' ἀρότου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων. id est: *Non ab aratro, sed ex pecoribus vivunt.* Homerus quoque in poëmatibus suis, vetustissimo illo sæculo victum omnibus tribuit simplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: eumque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac senibus, diebus festis atque in nuptiis eundem; nempe carneis assas; easque ut plurimùm bubulas. Vnde haud leve argumentum, morem hunc per primos post terrarum inundationem mortaleis, simul in Græciam, simulque in Celticam, & alias terras, ex Asiâ delatum. Sed de Germanis nostris auctores quid dicant, penitiùs introspiciamus. Cæsar, ut antè relatum, tradit, eos *non studuisse agriculturæ: nec multùm frumento vixisse.* Hoc eis commune fuisse videtur maximè cum Gallis: de quibus Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά· id est: *Cibus est, panes quidem pauci, at multæ carnes.* Ex frumento panem conficiebant prisci Germani, ex avenâ etiam pultem. Plinius lib. XVIII, cap. XVII: *Primum omnium frumenti vitium avena est. & hordeum in eam degenerat; sic ut ipsa frumenti sit instar: quippe cùm Germaniæ populi serant eam; neque aliâ pulte vivant.* Hodiè puls eadem per Germaniam frequens. quibusdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. Tacitus priscis Germanis cibum, inter alios, fuisse tradit *agrestia poma.* Cruda fuisse credo plerumque. nonnumquàm tamen & cocta. unde mos etiam nunc idem nobis frequentissimus manet; aliis gentibus parum usitatus, aut planè ignotus. Appianus in Celticis, de Marcomannis à Cæsare in Galliâ cum rege Ariovisto victis: Πόᾳ ἐχρῶντο περὶ τὰς ἀπορίας τροφῇ, καὶ ὁ ἵππος ξύλοις· id est: *In egestate herbis victitabant: equi verò virgultis.* Tacitus eodem libro, de Fennis, extremis versùs orientem æstivum omnium Germanorum: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba.* Ex agrestibus autem fuit illis cibus pomis, quia *cum ubertate & amplitudine soli, labore non contendebant: ut pomaria consererent, hortos sepirent, & prata rigarent:* ut testis est Tacitus, eodem in libro. Ergo nec leguminibus, neque oleribus, neque radicibus, sive bulbis vescebantur. quod de Britannis quoque testatur Strabo, loco suprà dicto. Plinius, in procemio libri XII: *Summum munus homini datum arbores silvæque intelligebantur. Hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libris vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Lacte Germanos multo victitasse, tradit Cæsar. Tacitus heic nominat *lac concretum.* Id quale fuerit, haud satis liquet. nam interpretes heic nihil agunt. Butyrum fuisse, ego dixerim. sic enim Plinius, lib. XI, cap. XLI: *Mirum barbaras gentes, quæ lacte vivant, ignorare, aut spernere tot sæculis casei dotem; densantes id alioquin in acorem jucundum, & pingve butyrum. spuma id est lactis; concretiusque, quàm quod serum vocatur. Non omittendum, in eo olei vim esse: & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Satis apertè disertèque butyrum heic appellat *lac concretum,*

concretum, ut Tacitus. Idem Butyrum idem Plinius, lib. XXVIII, cap. IX, vocat *lac coactum*, in his verbis: *E lacte fit & butyrum, barbararum gentium laudatissimus cibus, & qui divites à plebe discernat. plurimum è bubulo; & inde nomen. pingvissimum ex ovibus. fit & ex caprino: sed hieme calefacto lacte; æstate expresso tantùm, crebro jactatu in longis vasis, angusto foramine spiritum accipientibus sub ipso ore, aliàs præligato. Additur paululum aquæ, ut acescat. Quod est maximè coactum, in summo fluitat. id exemtum, addito sale, butyrum est, oleosum naturâ. Reliqua decoquunt in ollis. ibi quod supernatat, oxygala appellant.* Sic ego lego locum mirè ab imperitis librariis luxatum: quem jam anteà vero ordini restituere tentarunt viri docti. Ceterùm satis constat, Plinii ævo *barbaras genteis*, quasi peculiari vocabulo, dictos fuisse maximè Germanos, & nonnumquàm Britannos. Ex Strabone suprà quia intelleximus, Britannorum quosdam, caseos non confecisse; de eâdem gente loquutum Plinium, simulque de Germanis, apud quos fuit, haud dubitaverim. Ad Germanos spectare, quòd ait *barbaros butyro ungi*, superiori capite ostensum est. At Tacitus quia inter cibos Germanorum caseum non nominat; quem tamen recenset Cæsar: per *lac concretum* intellexisse illum, caseum juxtà atque butyrum, existimo. Falluntur, qui ex Plinio butyrum Celtarum credunt inventum. quidpe Strabo, lib. XVII, Æthiopibus id etiam fuisse pro oleo testatur. & non solùm IↃCCC circiter annis ante Strabonem divus Jesaias, cap. VII; sed & Salomon, Proverb. cap. XXX, vers. ultimo, in Hebræorum gente ejus meminerunt.

Super carnibus discrepare inter se videntur Cæsar ac Tacitus; illo *pecuinam*, hoc *ferinam* tradente. Ego, utramque Germanis fuisse in cibo, ex hac auctorum diversitate colligo. Sed apertè id, atque disertè testatur Mela, lib. III, cap. III; Germanorum mores recensens. *Victu*, inquit, *ita asperi incultique, ut crudâ etiam carne vescantur, aut recenti, aut cùm rigentem in ipsis pecudum ferarumque coriis, manibus, pedibusque subigendo renovarunt.* Mos hic edendi carnem crudam servatur hodiè à barbarâ gente Tatarorum. Manibus tamen, aut pedibus non subigunt: sed inter equum stratumque positæ insidentes, uno atque altero curriculo calefactam macerant; statimque vorant. Indorum quoque nonnullos olim piscibus, alios verò carnibus crudis victitasse, auctor est Herodotus lib. III. At Germani, non modò manuum pedumque subactione maceratam, sed recentem quoque id est, pecori ac feræ recens mactatæ excisam, vorabant: ut liquet ex Melâ. quod etiam Tacitus intelligere videtur, ubi *recentem feram* cibum iis fuisse tradit. Atque equidem nescio, an pecuinam carnem, manibus pedibusque subactam, ferinam verò recentem eos comedisse voluerit Pomponius. nam fera facilè statim omnis consumi recens potuit: bovis autem, animalis multo majoris, partes in posteros dies adservabantur. Nisi verò & ferarum & pecudum parteis adservatas, manibus pedibusque subigendo renovasse eos, id est, iterum calefecisse putes. Assâ quoque usos fuisse carne, luculentus est testis Posidonius, apud Athenæum, dicto lib. IV, cap. XIII. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα. id est: *Germani, ut auctor est Posidonius lib.* XXX, *in prandium adferunt carnes membratim assas.* Non modò assas, sed & elixas habuisse consangvineos Germanorum Gallos; testatur idem Posidonius apud Athenæum, eodem loco, his verbis: Ἡ τροφή ἐστι, ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλὰ ἐν ὕδατι, καὶ ὀπτὰ ἐπ' ἀνθράκων, ἢ ὀβελίσκων. id est: *Cibus est, panes quidem pauci, at carnes multæ, elixæ in aquâ, vel super pruinis, aut in verubus assæ.* De Germanis juxtà atque Gallis eadem Diodorus, lib. V: Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. Hoc est: *Prope eos foci sunt igne ardentes, ollisque ac verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt.* Strabo, lib. IV, de Gallis ita: Τροφὴ πλείστη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τῶν ὑείων, καὶ νέων καὶ ἁλιστῶν. id est: *Cibus plurimus cum lacte est, & carnibus omnis generis, maximè suillis; recentibus juxtà & salitis.* Initio autem libri VII, Germanos fuisse ait Gallis καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις παραπλησίους, id est, *& facie, & moribus, & victu simileis.* Ergo & ipsi Germani omnis generis carnibus, quemadmodùm hodiè, olim etiam victitarunt. Ac de suillâ carne, præsertim salitâ, quis ambigat? quando cibus ejus in tam frequenti hodiéque est apud Germanos, maximè Vestofalos, reliquosque Saxonici nominis nationes, usu, uti ab exteris etiam populis tamquàm pro pudore objectetur. Idem Strabo, libro tertio, Cerretanicas Cantabricasque ex Hispaniâ laudat pernas: Athenæus verò lib. XIV, cap. XXI, Gallicas. Marcusque Varro, de re rusticâ lib. II, cap. IV, non modò pernas, sed & succidias. At hodiè Vestofalicæ pernæ omnium habentur nobilissimæ. Sale verò usos jam olim Germanos, patet ex Taciti annalium lib. XIII; ubi hæc leguntur verba: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque magno prælio, dum flumen, gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super*

libidinem cuncta armis agendi; religione insitâ, eos maximè locos propinquare cœlo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri. inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut apud alias gentes, eluvie maris, arescente undâ; sed super ardentem arborum struem fusâ, contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Idem de confectione his in oris salis tradit Plinius, lib. XXXI, cap. VII, his verbis: *Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquam salsam infundunt. Hispaniæ quadam sui parte è puteis hauriunt; muriam appellant. Et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima ut quæ per se cinere sincero vim salis reddat. alibi corylus laudatur. ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est.* Atque hoc est, quod Varro, de re rusticâ libro primo, capite octavo, sic refert: *In Galliâ Transalpinâ, intus ad Rhenum, cùm exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur; ubi agros stercorarent candidâ fossitiâ cretâ. ubi salem nec fossitium, nec maritimum haberent: sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterentur.* Doctissimus Lipsius legendum heic censet, *intus Rhenum*, particulâ addititiâ rejectâ. At quomodò? An alia etiam fuit Gallia Transalpina extra Rhenum in Germanico solo? Cave credas. Rectè, *intus ad Rhenum*: id est, in interiore Galliâ Transalpinâ, quà ad septemtriones simul & versùs orientem ad Rhenum vergit. Sed ad Germanos meos redeo. Ferinâ carne recenti quotidiè vesci potuerunt: quidpe quum ingentes olim per omnem Germaniam silvæ; & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium. Atque in ipsis verum utique fuit, quod Pomponius Mela, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, tradit his verbis: *Victus asper, & munditiis carens. potus est lac, succusque baccarum. cibus est caro, plurimùm ferina. nam gregibus, quia id solum optimum est, quoad potest, parcitur.* Germanis quidpe etiam in unis gregibus summas fuisse opes, infrà patebit. De prædictis Fennis, ita ibidem Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt.* Idem de Scritofinnis refert Procopius, rerum Gothicarum lib. II: οἱ δὲ Σκριθίφινοι θηριώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. οὔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, οὔτε ὑποδεδημένοι βαδίζουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν, οὔτε τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, οὔτε τι αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χρῆμα αἵ τε ὗλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἁλισκομένων σιτίζονται. Hoc est: *Scritofinni belluarum in morem vitam degunt: ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant; nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant cibum: siquidem neque excolunt eam, neque, quæ iis uxores sunt, quidquam operantur: sed juxtà cum viris semper venatibus student. nam feras, & alia animalia, ut magnas opeis, silvæ ferunt immensæ, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarum carnibus captarum semper vescuntur.* Hæc igitur de cibo priscûm Germanorum.

De potu sic noster ibidem: *Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus.* Genus hoc potus antiquissimum post aquæ lactisque potum: ut quod etiam ante terrarum inundationem primi sæculi mortaleis habuisse existimo: si vini usum primus invenisse rectè creditur Noachus. cujus rei nullum certum habemus documentum. Post inundationem certè, ad urbis Babylonicæ structionem, fuisse in usu, quum lingvæ nationesque distingverentur, colligitur ex eo, quòd omnes simul gentes, inde in orbem universum sparsæ, antiquissimis temporibus eo usæ sunt. Strabo, lib. XVII, de Æthiopibus: ζῶσι δ᾽ ἀπὸ κέγχρου καὶ κριθῆς, ἀφ᾽ ὧν καὶ ποτὸν ποιοῦσιν αὐτοῖς. id est: *Milio atque hordeo victitant: ex quibus etiam potum sibi conficiunt.* Plinius, libro vigesimo secundo, sub finem capitis ultimi: *Et frugum quidem hæ sunt in usu medico. Ex iisdem fiunt & potus: zythum in Aegypto; celia, & ceria in Hispaniâ; cervisia, & plura genera in Galliâ, aliisque provinciis.* Germaniam eum puto intelligere, & insulas Britannicas. Idem auctor, libro decimo quinto, capite vigesimo secundo: *Est & occidentis populis sua ebrietas, fruge madidâ: pluribus modis per Gallias Hispaniasque; nominibus aliis, sed ratione eâdem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Nullâque in parte mundi cessat ebrietas. meros quippe hauriunt tales succos; nec diluendo, ut vina, mitigant.* Scilicet idem potus, eâdem ratione ex fruge madidâ confectus, per Æthiopiam, Ægyptum, Hispaniam, Galliam, Britannias, Germaniam, adeóque per omneis mundi partes bibebatur; speciebus tamen diversis, nominibusque aliis. Thracibus eumdem fuisse, nomine βρῦτον, auctor est Hellanicus, antiquissimus scriptor, apud Athenæum, libro X, capite XIV. De Pannoniis item, Illyricâ gente, parte Celtarum, Dio lib. XLIX, his verbis: τάς τε κριθὰς, καὶ

σῖτον κέγχρους δὲ ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν. id est: *Hordeum ac milium edunt juxta ac bibunt.* Apud Ægyptios certè tam vetustus fuit zythi potus, uti ab Osiride, vetustissimo eorum deo, inventum crediderint; teste Diodoro, in libro primo. Atque hinc etiam sacris in libris, Numer. cap. VI, Judic. XIII, & Lucæ I, per *siceram* Hebræorum, ipsum zythum intelligi, facilè suspicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini; pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Isidorus Origin. lib. XX, cap. III: *Sicera est omnis potio, quæ extra vinum inebriare potest. cujus licet nomen Hebræum sit; tamen Latinum sonat pro eo, quòd ex succo frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur: coctisque frugibus aqua pinguior, quasi succus, colatur; & ipsa potio sicera nuncupatur.* Zythi igitur, sive cervisiæ usum majores nostri habuêre jam inde à primordio gentis Celticæ, unà cum gente ex Asiâ in Europam delatum. Patriâ hodiè lingvâ vocatur *bier*, & Saxonicâ dialecto *beer.* quod antiquissimum ejus esse vocabulum, ex ipsâ Asiâ, à confusione primævæ linguæ, unà cum re in septemtrionem delatum, ex eo conjicere datur, quòd ex eâdem radice cum Hebraicâ voce *bar*, quæ frugem seu frumentum significat, originem cepisse videatur; quia ex fruge fiebat. unde & Græca vox mansit πυρός, frumentum seu triticum & ipsa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci, suæ lingvæ accommodantes, scripsêre ζῦθος, sive ζύθον, eâdem ratione à fruge, seu frumento petitum videtur. nam Græca etiam ex eodem haud dubiè manavit fonte vox σῖτος, ipsa quoque frumentum significans: & similior Sarmatarum, quorum partes nunc Poloni ac Bojohæmi, *zyto.* Ab Hebraico *bar*, simili modo deductum est eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II Samuelis cap. XIII. Athenæus, prædicto lib X, cap. XIV. zythum antiquissimis temporibus vocitatum fuisse & βρῦτον, citat ex Archilocho, Hellanico, ac Sophocle. Id vocabulum ego nescio, an non ex eâdem origine cum birâ, seu berâ nostrâ, promanaverit; quasi βερυτὸν principio dictum. At potus is in Ægypto, Hispaniâ, Galliâ, ac Thraciâ sublatus est. quamvis nostrâ hac ætate in quasdam Galliæ parteis consvetudo bibendi, ratioque coquendi revectæ. Manet præterea per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Svedia, Finnia, Lappia. item per Britannicas insulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant *bier:* & Britanni, quamvis aliis litteris, *beere*, eodem tamen sono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*; Italisque *birra:* licet antiquo interdum utrique utantur vocabulo, Galli *cervoise*, Itali *cervigia.* Dani, ac Norvagi nominant *æl.* quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in usu habent; aliâ tantùm dialecto *ale* nuncupantes. Distingvunt tamen *ale* à *beere*: quòd hoc lupulo conditur, illud verò non item. Ea gens, quæ nunc peculiari nomine vocatur Slavonica, Hungaris ab meridie contermina, suâ lingvâ adpellat *oll:* veteri haud dubiè vocabulo Germanorum; à quibus innumera alia in suum mancipavêre sermonem. Reliquæ Sarmatici sive Slavici generis nationes eumdem potum nuncupant *pivo*, vocabulo derivato à verbo *piti*, seu *picz*, quod bibere potareque significat: quemadmodùm Aristoteles, ἐν τῷ περὶ μέθης, adpellavit πῖνον, à verbo πίνειν. Germanicè eâdem ratione dixeris *drincken*; Anglice *drincke*; Danicè ac Svedicè *dricke*; quasi *potum* dicas. Antiqui nominis Gallici *cervisiæ*, tam ineptas, tamque absurdas reddere doctos etiam viros etymologias, mir or; ceuid dictum sit quasi *cerebibia.* quia Ceres, id est, fruges bibitur; vel quasi *Cereris vis in aquâ.* unde etiam ipsum vocabulum vulgò corrumpitur in *cerevisiam:* quum tamen nomen id non Latinum, sed Gallicum esse testetur disertè Plinius, dicto libro XXII, capite ultimo. Magis placet illorum ratio, qui à Gallico sive Celtico vocabulo *zerwe*, quod nunc inferioris Rheni ripæ accolæ vocant *terwe*, significatque frumentum, deductum existimant. Isidorus, Origin. lib. XX, cap. III: *Cervisia à Cerere, id est, à fruge vocata. est enim potio ex seminibus frumenti vario modo confecta.* In quo pretio atque æstimatione priscis fuerit mortalibus, partim indicat Tacitus; ubi *in quamdam similitudinem vini corruptum humorem* esse adfirmat: partim Diodorus; qui dicto lib. I, Osirim, id est, Liberum patrem inventorem ejus tradit. Εἰ δέ τις χώρα, inquit, τὸ φυτὸν τῆς ἀμπέλου μὴ προσδέχοιτο, διδάξαι αὐτὸν φασὶ τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα, λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας καὶ δυνάμεως. id est: *Quòd si qua tellus plantam vitis non admitteret; conficiendum ex hordeo potum docuisse eum ajunt, fragrantiâ & efficacitate haud multùm inferiorem.* Hinc etiam Athenæo, lib. X, cap. XIII, οἶνος κρίθινος adpellatur, id est, *vinum hordeaceum.* Plinius, lib. XIV, cap. XXII, ut antè relatum; *Hispaniæ*, inquit, *jam & vetustatem ferre docuerunt.* Vidi ipse patriâ terrâ biram Dantiscanam annorum LX, mirandæ nigredinis, spissitudinisque. quæ tamen post tantam vetustatem non in sitis, sed morborum remediis habetur.

Ceterùm, præter biræ potum, lacte quoque sitim sedasse majores nostros, haud dubium est;

est; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agresteis biræ defectum lactis potu supplere videmus. Prisci quinetiam moris testem habemus apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Posidonium: qui ipse olim Galliam (nescio an etiam Germaniam Cisrhenanam) ingressus fuit. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα· καὶ ἐπιπίνουσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἄκρατον. hoc est: *Germani, ut auctor est Posidonius lib. XXX, in prandium ferunt carneis membratim assas: ac lac superbibunt, vinumque merum.* Sed lac antiquissimum potus genus apud omneis mortales, post aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno, Germaniæ Galliæque termino, propinquis intelligendum. ulteriores quippe nullum habebant, nec patiebantur vini usum. Tacitus, libro de Germaniâ: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* quò pertinet & illud, quod paullo antè eodem libro dixit: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* minùs quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil nisi cervisiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens, à potiori præstantiorique potus genere vitium denominavit. Sic annal. XI, *vinolentiam* Cheruscis adscripsit; quum tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos; quos vina ad se inferri negat passos Cæsar, belli Gallici comment. IV; Svevos eos, nomine improprio, adpellans. Gallos vino usos, Cæsaris etiam ævo, satis constat. De Ubiis verò Germanicâ gente, sic ipse dicto commentario: *Ubii ceteris humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant; & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Contrà verò paullo antè de Svevis (qui sunt Catti aliis auctoribus: nunc Hassi atque Turingi:) *Vinum*, inquit, *ad se omnino importari non sinunt: quòd eâ re ad laborem ferendum emollescere homines, atque effeminari arbitrantur.* Sic comment. II, de Nerviis, Germanicæ originis in Galliâ populis: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri; quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Hodiè magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino; incognito illic, vel rarissimo biræ usu. Ἄκρατον autem bibere vinum, atque meracum, hodiéque tamquàm summa observatur religio; rideturque in exteris nationibus vini dilutio. Atque hæc de potu priscûm Germanorum; qui trium generum notatur: *biræ, lactis*, atque *vini*. quartum his adjici debet, potus *aquæ*; infimæ, omniumque rerum inopi plebi usitatus. Porrò Diodorus, lib. V, ita tradit de septemtrionalibus Galliæ partibus: Διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὸν ἀέρα κράσεως, οὔτε οἶνον οὔτε ἔλαιον φέρει. διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τούτων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι, πόμα κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς τὸ προσαγορευόμενον ζῦθον· καὶ τὰ κηρία πλύνοντες, τῷ τούτων ἀποπλύματι χρῶνται. hoc est: *Excessus frigoris in causâ est, ut corruptâ aëris intemperie nec vinum nec oleum producatur. Ideò Galli horum fructuum inopes, ex hordeo sibi potum conficiunt, qui zythus adpellatur. favos etiam aquâ diluunt: dilutumque hoc potum illis præbet.* Hujus potus, miror, non meminisse Tacitum in Germaniâ; quum non dubitem jam tum inibi eum fuisse in usu, uti nunc etiam est.

Cibus igitur priscis Germanis, atque potus quales fuerint, hactenus expositum est. Proximus nunc videtur aptissimusque locus, modum capiendi cibum, & rationem convivandi explicare. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Statim è somno*, inquit, *quem plerumque in diem extrahunt, lavantur. Lauti cibum capiunt. Separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa.* Sedeis istas non sublimes, ex ligno, aut aliâ materiâ durâ ac validâ fabricatas fuisse, ex aliis auctoribus disco. Strabo lib. IV, de Gallis: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί· καὶ καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐν στιβάσι. hoc est: *Humi decumbunt etiamnum plerique. sedentes in toris cibum capiunt.* Et Posidonius de eâdem gente apud Athenæum, prædicto lib. IV, cap. XIII: Κελτοὶ τὰς χοὰς προτίθενται, χόρτον ἐπιβάλλοντες, καὶ ἐπὶ τραπεζῶν ξυλίνων, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένων. id est: *Galli gramine, seu fœno substrato, libationes proponunt, super mensis ligneis, leviter à terrâ exstantibus.* ubi per χόρτον idem intelligit, quod Strabo per στιβάδας. sic enim Aristophanes in Pluto; ἀντὶ δὲ κλίνης στιβάδα σχοίνων· id est; *pro lecto, torum seu stratum è junco.* Hunc morem, juncis integra conclavia, & cubilia consternendi, in Angliâ servari video; à veteribus haud dubiè Britannis acceptum. At priscis illis Gallis non tota conclavia fuisse constrata juncis, sive gramine, aut fœno; sed ea tantùm loca, in quibus quisque separatim considere debebat; docet Strabo vocabulo στιβάσι, quod plura numero strata denotat. quò etiam Taciti verba intelligenda; *separatæ singulis sedes.* At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur Diodorus, lib. V, de Gallis simul Germanisque in hæc verba scribens: Δειπνοῦσι καθήμενοι πάντες οὐκ ἐπὶ θρόνων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς, ὑποστρώμασι χρώμενοι λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι. hoc est: *Cibum capiunt sedentes omnes, non in sedilibus, sed humi; pro stragulis, luporum aut canum exuvias subjicientes.* Hoc, inquam, Germanorum moribus quàm maximè conveniebat; ut qui cor-

pora etiam ferarum pellibus velabant; quod suprà ostensum est. *Separatæ* igitur *singulis sedes*, in suâ cuique pelle, aut fæni graminisve toro.

Et sua cuique mensa, inquit noster. idem in Gallis notavit Phylarchus, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ· ἔπειτα δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. ἦσαν δὲ ὄντες εἴκοσι. id est: *Cœnaturi considebant in orbem. deinde mensæ inferebantur, cuique sua. erantque numero viginti.* Communis igitur hic quoque Celtarum mos. Nec Celtarum tantùm: sed & Indorum; teste Megasthene, Indicarum rerum scriptore, apud Athenæum, eodem loco. & Græcorum item: ut ex Homero notavit idem Athenæus, lib. I, cap. XI; singulis scilicet convivis adponi canistrum, mensam, poculum: unde iste versus:

Ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα, δαιτὸς ἐΐσης.
Iam cœnâ sumus satiati, cœnâ æquali.

Unde haud inepto collegeris argumento, morem hunc ex Asiâ, à dispersione gentium secum attulisse Celtas nostros, à Noachi filiis sibi traditum. unde & Indi & Græci habuêre. Ξυλίνας fuisse τραπέζας apud Celtas, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένας, id est, *ligneas mensas, leviter à terrâ exstanteis*, suprà ex Posidonio cognovimus. qui ipse Gallorum mores inspexit, ut auctor est Strabo, lib. IV. Humiles videlicet fuêre, quia ipsi convivæ non sublimes in sedilibus, sed humi in pelle, aut graminis toro adsidebant.

Locum prandii & cœnæ monstrat Diodorus, in dicto lib. V. Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι, καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. id est: *Prope eos sunt foci, igni ardentes, ollisque & verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt.* Ignem struxerunt haud dubiè eodem modo, uti etiamnum fit in Vestofaliæ & illius tractus agris: ubi integra adgeruntur robora. Sic de gentibus, Istri ostia, & Thraciæ monteis, Pontumque & Mæoticas paludeis accolentibus, Virgilius γεωργικῶν III:

Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Locus igitur prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde statim cibus, ex verubus atque ollis petitus, in mensis collocari potuit. Mela lib. II, cap. II, & Solinus cap. XVI, Thraceis tradunt epulanteis focos circumsedisse. Ceterùm de Gallis ita Phylarchus, dicto loco apud Athenæum: Τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. ἦσαν δὲ ὄντες εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων· καὶ ἄρτοι ζυμῖται μεγάλοι προσπεπερονημένοι ἦσαν πρὸς τοῖς κρέασι. hoc est: *Mensæ tripodes inferebantur. hæ numero erant viginti, carnibus in singulos viros distributis onustæ: magnique panes fermentati carnibus erant adfixi.* Nempe sua cuique portio discreta, unà cum pane adfixo, in mensâ adponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit idem Phylarchus ibidem paullo antè. sic enim Athenæus: Παρὰ δὲ Γαλάταις, φησὶ Φύλαρχος ἐν τῇ ἕκτῃ, ἐν ταῖς τραπέζαις ἄρτους πολλοὺς κατακεκλασμένους παρατίθεσθαι χύδην, καὶ κρέατα ἐκ τῶν λεβήτων. id est: *Apud Gallos, ut auctor est Phylarchus lib.* VI, *affatim mensis panes multos confractos imponi, & ex ahenis carnes.* De pane contrariam refert narrationem Posidonius, apud Athenæum eodem loco; & ipse Galliæ morum lustrator, ut antè dictum. Ἡ τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά. hoc est: *Cibus est, panis quidem pauci, at carnes multæ.* Nisi fortè in quotidiano familiarique victu panis adpositus fuerit paucus; in conviviis verò multus. nam Phylarchus de regiis narrat epulis: Posidonius autem de quotidiano, atque inter domesticos usitato cibo. Porrò Phylarchus tradit τὰ κρέα fuisse νενεμημένα singulis. quod nonnulli interpretantur *carneis discissas*. verùm *in singulos viros distributas* intellexisse Phylarchum, patet ex Posidonio; qui integra membra etiam in privatis prandiis atque cœnis adposita fuisse testatur. superioribus namque verbis hæc statim apud Athenæum subjungit: Προσφέρονται δὲ ταῦτα καθαρείως μὲν, λεοντωδῶς δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις αἴροντες ὅλα μέλη ἀποδάκνουσιν. id est: *Mensis carnes equidem puræ atque mundæ inferuntur: leonum verò ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morsu dilaniant.* Nec mirum, integra cuique adposita fuisse membra; quum præter hæc atque panem, nihil omnino ad prandium, vel cœnam habuerint. etenim Tacitus, *Epulæ*, inquit, *& quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt.* & posteà: *Cibi simplices; agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Tum, si quid alicui ex suo carnis membro supererat, id in crastinum adservari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germaniâ Saxonicâ, item in Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, consvetudo adservandi cibum frigidum in totas etiam septimanas. Ceterò, integra ferarum pecorumque membra priscos verutis adfixisse Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè, & Britannorum, Svedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud quas genteis non tantùm membra, sed corpora integra verutis

adfixa

adfixa interdum conſpiciuntur. Addit Poſidonius, apud Athenæum, iſta: Ἐὰν δέ τι ᾖ δυσαπόσπαστον, μαχαιρίῳ μικρῷ παρατέμνουσιν, ὃ τοῖς κολεοῖς ἐν ἰδίᾳ θήκῃ παράκειται. hoc eſt: *Si quid verò difficiliùs divellatur, cultello id præcîdunt, qui vaginâ tectus, & loco peculiari conditus, in propinquo eſt.* Ab hac antiquâ Gallorum, ſive Celtarum conſvetudine hodiernum puto manere morem in Galliâ; ubi etiamnum uno univerſi utuntur in prandio atque cœnâ cultro. De vaſis, quibus cibi adponebantur, ita legitur apud Strabonem, lib. III, in deſcriptione Hiſpanorum: κηρίνοις δ' ἀγγείοις χρῶνται, καθάπερ καὶ οἱ Κελτοί· id eſt, ut vulgò interpretantur; *Vaſis utuntur cereis, ut & Galli.* At quis hoc credat? Doctiſſimus Caſaubonus ad hunc locum commentans, de Gallis idem Diodorum lib. V ſignificare putat verbis ſuprà citatis. Sed quid geographo cum hac metaphorâ? Omnino lego κεραμίνοις ſeu κεραμέοις, id eſt, *fictilibus.* ſic enim Poſidonius apud Athenæum, libro prædicto, de Gallorum conviviis: Τὸ δὲ ποτὸν οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν, ἐοικόσι μὲν ἀμβίκοις, ἢ κεραμέοις, ἢ ἀργυροῖς. καὶ γὰρ τοὺς πίνακας, ἐφ' ὧν τὰς τροφὰς προτίθενται, τοιούτους ἔχουσιν· οἱ δὲ χαλκοῦς, οἱ δὲ κανέα ξύλινα καὶ πλεκτά. id eſt: *Qui ſunt à poculis, potum ferunt in vaſis ollæ ſimilibus, aut fictilibus, aut argenteis. Ex eâdem materiâ ſunt & patinæ, quibus adponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum loco caniſtra lignea, è vitilibus contexta.* Et quis non credat, Strabonem illud ex eodem Poſidonio habuiſſe; quem toties ſuper rebus Gallicis citat? Cibum igitur & potum haud dubiè Germani noſtri menſis intulerunt iiſdem vaſis fictilibus atque ligneis, quibus Galli.

Polybius etiam, apud Athenæum lib. I, cap. XI, Hiſpani cujuſdam regis tradit in medio domus crateras fuiſſe poſitos aureos argenteosque, vino repletos hordeaceo, id eſt, *celia*, ſive *ceria*. ſed hoc in Hiſpaniâ; ubi auri argentique magna vis. In Germaniâ tunc nullæ dum argenti, nedum auri venæ etiam poſterioribus ſeculis repertæ. Auctor tamen noſter, in libro de Germaniâ, *Eſt videre*, inquit, *apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos, ac principeis. reliquos fictilibus tantùm ligneiſque poculis bibiſſe, credibile eſt. & quia ſæpè lacte ſitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuiſſe eos exiſtimo. nec lac tantùm; ſed & biram nonnumquàm. hinc quidpe in ſeptemtrionalibus regionibus morem etiamnunc durare credo, patinis potandi. Auctor noſter dicto loco: *Quamquàm proximi* (Rheno, & Galliæ, Romanorum provinciæ) *ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* Itaque horum fortè principes argento quoque & auro potabant. Aliud genus poculi oſtendit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari ſeptemtrionales potant: urnasque binas capitis unius cornua implent.* Item Cæſar, comment. VI: *Vrorum cornua, ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt: atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur.*

Ceterùm Diodorus, dicto lib. V: Διακονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν. id eſt: *Iuniores iis miniſtrant, femellæ juxtà & maſculi; ſed pueritiæ limiteis nondum egreſſi.* idque nudi. nam nudos perpetuò inceſſiſſe, donec pueritiam excederent, ſuprà oſtenſum eſt. In conviviis tamen alios quoque adhibuiſſe miniſtros, mox indicabitur.

De convictibus igitur ſic Poſidonius, apud Athenæum. prædicto lib. IV, cap. VIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, κάθηνται ἐν κύκλῳ. id eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſidunt.* Et in eamdem mentem Phylarchus ibidem, ut antè relatum: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ. ἐπεὶ τὰ δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. οὗτοι δὲ ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων. hoc eſt: *Cœnaturi conſidebant in orbem. dein menſæ inferebantur, cuique ſua. eæ erant numero* XX, *carnibus in ſingulos viros diſtributis onuſtæ.* Hæc etiam de complurium convictu Phylarchus. ubi notandum; primùm eos conſediſſe univerſos: dein menſas fuiſſe illatas; non vacuas, ſed cibo jam anteà inſtructas. Modum atque ordinem in orbem conſidendi notat graphicè Poſidonius, dicto loco: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθε κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεστᾶσιν· οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται συνευωχοῦνται. hoc eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſidunt: in medio verò præſtantiſſimi ſedes eſt, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adſidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro ſplendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adſtant, qui ſcuta pro armis geſtant. haſtati verò ex adverſo in orbem, quemadmodùm domini, ſedentes cibum unà cum ipſis capiunt.* Hunc conſidendi modum, ordinemque uti rectè teneas; locum convivii finge ante focum, ignemque. dein fac conſeſſum virorum

 ἡμικυ-

ἡμικυκλιώδη. adpone posteà mensas tripodeis, cuique suam, cum cibo suprà descripto, qui consessus ipsorum dominorum erit, sive convivarum. Ex adverso pone alium consessum, itidem semicircularem, cum mensis, ac cibo: qui erit hastatorum, id est, clientum, sive militum dominos comitantium. Hic tamen semicirculus in tantum à priore diductus sit, uti & discrimen inter dominorum clientumque consessus, & spatium ad inferendas mensas cum cibis maneat. A tergo dein dominorum collocentur scutati stantes: qui potum dominis, aliaque ministrent. nam hos simul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepisse, quemadmodùm hastati, falsum est. Privatis in cœnis prandiisque puellæ puerique ministrabant parentibus impuberes; ut suprà ostensum. majoribus in convictibus ministri etiam isti seu famuli scutati. Sic enim noster, in eodem libro de Germaniâ: *Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati, agunt.* & posteà: *Ad convivia procedunt armati.* Proinde dominos etiam in conviviis armatos fuisse, saltem gladio, certum est. Imaginem hujusmodi consessus, quo clariùs intelligeretur, adponendam judicavimus. Ceterùm à veteri istâ Celtarum consvetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli, seu domestici eodem in conclavi, unà cum dominis, discretis tantùm mensis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; sed in principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimisque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Sed suum cuique in mensâ separatâ fuisse cibum, suprà ostensum est. in distribuendo igitùr cibo quem morem observaverint, indicat Diodorus, dicto lib. v: τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις γεραίρουσιν· id est: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt.* Nempe, qui omnium convivarum κράτιστος, ὥσπερ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, aut, si talis nullus adesset, κατὰ τὸ γένος, aut, si neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλοῦτον, , ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior τῷ ὑποδεχομένῳ, id est, convivatori, seu cœnæ domino. ac sic deinceps reliquis, descendendo semper κατ' ἀξίαν, ἧς εἶχον ὑπεροχῆς. Hunc quoque morem vetustissimum ex Asiâ Celtæ nostri, à dispersione gentium, in Celticam detulerunt. nam ab eâdem origine Græcorum quoque antiquissimi heroas suos præstantissimis carnium membris in conviviis cohonestarunt: ut patet ex Homeri carminibus. hinc isti sunt versus, Iliad. lib. VII:

Νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
Ἥρως Ἀτρεΐδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
Tergis autem Ajacem longis honoravit
Heros Atrides latè dominans Agamemnon.

Auctor noster de Germanis: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque.* ac cibo quidem *largi apparatus.* Hanc voracitatem ne quis majoribus nostris, tamquàm ingens vitium, objectet, exprobretve; causa ejus fuerunt crebri illi vehementesque motus. nam à venationibus, aut pugnis redeuntes, plerumque esuriunt homines. Hinc Herculi, omnium bellatorum principi, insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. ideóque larum avem, quam βούφαγον appellarunt, ei tribuerunt. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Porrò Germani nostri, adeóque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatum; sic pocula quoque habuisse singulos distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum, & mensam, sic poculum adposuêre suum: quemadmodùm notare est apud Homerum. Atque hinc Francorum nunc in Galliâ morem durare censeo. apud quos, licet convivæ uni eidemque mensæ complures adsideant; poculum tamen adponitur cuique suum. nec temerè quisquam alterius convivæ poculo biberit.

Mutuò sese priscos salutasse mortaleis propinando, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero, omnium antiquissimo, liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judico; sed primo statim post terrarum inundationem ævo, ex Asiâ in Celticam, per Aschenazem, ejusque liberos atque nepoteis, delatum.

Ceterò in privatis prandiis cœnisque uxores Celtarum, cum suo quamque marito, cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit Hermippus apud Athenæum, lib. VIII, cap. XII: Ἰλλύριοι δειπνοῦσι καθήμενοι, καὶ πίνουσι. ἄγουσι δὲ καὶ τὰς

γυναῖ-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 13

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

γυναῖκας εἰς τὰς συνουσίας· καὶ καλὸν αὐταῖς προπίνειν οἷς ἂν τύχωσι τῶν παρόντων. hoc est: *Illyrii cibum capiunt, potantque ſedentes; ductis in eos conventus uxoribus: quibus indecorum non eſt, cuivis eorum, qui adſunt, præbibere.* Et in eamdem mentem apertiùs Ælianus, variarum hiſtor. lib. III, cap. XV: Οὐ διαπεφεύγασι δὲ νῦν τὴν τοιαύτην αἰτίαν τοῦ πιεῖν οὐδὲ Ἰλλυριοί. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοί γε προσειλήφασι κἀκεῖνο τὸ ἐπίκλημα, ὅτι ἐφεῖται τοῖς ἐν τῷ συνδείπνῳ παροῦσι ξένοις προπίνειν ταῖς γυναιξὶν ἕκαστον, ἐὰν βούληται, κἂν μηδὲν προσήκῃ ἡ γυνὴ αὐτῷ. hoc eſt: *Neque Illyrii carent hoc tempore tali culpâ bibendi. ſed illi hoc quoque dedecus adjecerunt, quòd in convivio hoſpitibus permittitur, ut unusquisque mulieribus propinet, ſi libeat; etiamſi mulier ad eum nihil ſpectet.* Verùm hic mos, quia pro ſingulari quodam refertur in Illyriis; ipſis ſolis proprium fuiſſe judico. Germanorum feminas conviviis non introductas fuiſſe, haud ita obſcurè indicat noſter, in libro de Germaniâ, his verbis: *Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt; nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ceterùm de potatione atque ebrietate Germanorum infrà dicetur; ubi de virtutibus vitiisque eorum erit ſermo.

CAPUT XVIII.

De ſtudiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.

DE veſtitu, cultuque corporum, ac victu priſcûm Germanorum poſtquàm dictum eſt; tempus nunc locusque fuerit, ſtudia quoque eorum indicare, quibus ſinguli intenti vitam transegerint. De his ita Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Vita omnis in venationibus atque in ſtudiis rei militaris conſiſtit.* Et noſter, in libro de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium tranſigunt, dediti ſomno, ciboque. fortiſſimus quisque, ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent.* De militiâ, in quâ plurima omnium vitæ pars fuit, poſteà pluribus diſſeretur capitibus. In pace, ut ordines ſeu genera hominum, ita ſtudia fuêre diverſa. Ad nobileis maximè ſpectant, quæ Tacitus narrat. quamquàm non dubitem, ad ingenuos quoque, ſive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuiſſe venationes. huc quidpe tres magnæ faciunt rationes. quarum prima, quòd cibi plerique fuerunt in *lacte, caſeo, agreſtibus pomis, & recenti ferâ:* altera, quòd æquali libertate ingenui juxtà cum nobilibus vixerint: tertia, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur; ut ſuprà demonſtratum eſt. Porrò Cæſar, prædicto commentario: *Magna*, inquit, *vis eſt urorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conſpexerint, parcunt. hos ſtudioſè foveis captos interficiunt. hoc ſe labore durant adoleſcentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ ſint teſtimonio, magnam ferunt laudem.* Domi omnes *per otium dediti* erant *ſomno, ciboque.* nam *convictibus, & hoſpitiis non alia gens effuſiùs indulgebat*; ut teſtatur noſter, eodem libro. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem noſter poſteà recenſet, his verbis: *Aleam (quod mirere) ſobrii inter ſeria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac noviſſimo jactu de libertate, & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuiſſe exiſtimo in universâ gente: ſed quemadmodùm nunc etiam per omnem Europam leviſſimus quisque, ubi omnia alia luſui defecerunt, temerè membratim de omni veſtitu, ac denique de tunicâ etiam interiore, adeóque de capillo, ac barbâ, noviſſimo jactu contendunt. *Servos*, inquit idem noſter, *conditionis hujus per commercia tradunt; ut ſe quoque pudore victoriæ exſolvant.* id eſt, ad alios populos, extra ſuam civitatem, per mercatores amandant; ubi ignoti. Hinc ſatis patet, turpem fuiſſe, & victo, & victori, noviſſimum illum de libertate & corpore jactum.

Mercaturam nobilitas Germanica nullo ſæculo exercuit, niſi hoc poſtremo; quo jam pleraque majorum præclara inſtituta in peſſimos mores abiverunt. quamquàm ne hodiè quidem omnibus per univerſam Germaniam nobilibus decorum eſt id ſtudium: ſed iis tantùm, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere cenſetur, qui negotiatione, ut re ſervili, & liberali ingenuoque ac generoſo animo minimè dignâ, ſeſe contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, quò exſecranda illa omnis ſimul pietatis, omniumque bonorum morum peſtís nondum pervagata, ſic apud Germanos noſtros nulla omnino fuêre commercia. quidpe, quum ſecundùm naturam, ut infrà oſtendetur, viverent; pro ſe quisque cum ſuis naturali victui neceſſaria ex agris, pecoribus, ac feris quærebant. Polybius, lib. II, in univerſum de Gallis Italicis: Ὤικουν δὲ κατὰ κώμας ἀτειχίστους, τῆς λοιπῆς κατασκευῆς ἄμοιροι καθεστῶτες. διὰ γὰρ τὸ στιβαδοκοιτεῖν, καὶ κρεωφαγεῖν, ἔτι δὲ μηδὲ ἄλλο

πλὴν

πλὴν τὰ πολεμικὰ καὶ τὰ κατὰ γεωργίαν ἀσκεῖν, ἁπλοῦς εἶχον τοὺς βίους· οὔτ' ἐπιστήμης ἄλλης, οὔτε τέχνης παρ' αὐτοῖς τὸ παράπαν γινωσκομένης. ὕπαρξίς γε μὴν ἑκάστοις ἦν θρέμματα καὶ χρυσός· τῷ μόνα ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις ῥᾳδίως δύνασθαι πανταχῆ περιαγαγεῖν καὶ μεθιστάναι κατὰ τὰς αὐτῶν προαιρέσεις. Id est: *Habitabant autem vicatim, sine muris; neque supellectilis ullum usum norant. quidpe simplex illis vivendi modus: ut quibus somnus in herbâ, aut stramenti toro erat; alimonium, carnes tantùm; nec quidquam aliud curæ, nisi res bellicæ, & agrorum cultus: nullâ aliâ neque scientiâ, neque arte apud eos cognitâ. opes singulorum erant in pecore & auro. quòd sola hæc ad omneis fortunæ casus facile sit circumducere, & pro arbitrio transferre.* Unde etiam illud auctoris nostri in eodem libro: *Pecorum fecunda; sed pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæque solæ, & gratissimæ opes sunt. Ne agri* quidem *modum certum*, *aut fineis proprios quisquam habebat: sed, arvis per annos mutatis*, sua cuique *secundùm dignationem* seu ordinem portio *per magistratus attribuebatur*; ut suprà, cap. XIII, ex Cæsare ac Tacito didicimus. Huc & illud pertinet, apud Tacitum, eodem libro posteà: *Levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti multantur.* Sed cunctis per universum terrarum orbem gentibus olim omneis in uno pecore fuisse opes, non modò profanæ, sive gentiles, sed sacræ etiam passim testantur historiæ. Hinc apud ipsos Latinos vocabulum *pecuniæ*, non ab auro & argento primò quæsitum; sed à *pecore:* quia & apud ipsos hæ initio unicæ opes, unicæ divitiæ. Præter pecora, summæ divitiæ, summaque gloria Germanis nostris erat in armis, & aliis ornamentis bellicis. unde hoc etiam Taciti: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* At Rheno finitimos jam Jul. Cæsaris ævo commercia exercuisse, testatur ipse, commentario IV, his verbis: *Mercatoribus est ad eos aditus magis eò, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quàm quò ullam rem ad se importari desiderent.* & paullo pòst: *Ubii paullo sunt ceteris Germanis humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Tacitus: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* Reliqui, quia nulla inter eos erant commercia; neque pecuniâ utebantur, nec auri argentive splendore adficiebantur. Idem noster: *Argentum, & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? Possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores simpliciùs, & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, serratos, bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur: nullâ affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est, promiscua ac vilia mercantibus.* Ergo ne ipsi quidem Rheno proximi pecuniam apud se cudebant: sed Romanâ utebantur. Non modò Rheno, sed Danubio etiam proximos pecuniâ esse Taciti ætate usos, liquet ex eodem libro infrà, ubi ita de duabus nationibus, Danubii accolis, scribit: *Marcomannis, Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum, nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ, rarò armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.* Quàm studiosi pecuniæ redditi fuerint mox posteà, tam Danubio, quàm Rheno proximi, testatur inter alios maximè Herodianus, libro VI, his verbis: Ἔδοξε τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑπισχνεῖτο παρέξειν, ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίου καπηλεύοντες. Id est: *Decrevit Alexander oratores ad illos de pace mittere. pollicebaturq; se omnia illis, quibus foret opus, præbiturum; pecuniamq; daturum magnâ copiâ. sunt enim Germani pecuniæ admodùm avidi: semperque Romanis pacem venalem habent.* De cetero, idem noster infrà: *Fenus agitare, & in usuras extendere, ignotum. ideóq; magis servatur, quàm si vetitum esset.* Tantâ igitur animi æquitate, ac modestiâ, tantâ continentiâ egerunt prisci illi nostri Germani: iratis scilicet diis, qui aurum & argentum mitioremq; vitam, ut innuit noster, negabant. At idem sic in fine libri: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur; partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Cui ne voto quidem opus est, an non ille verè beatus? non res enim, sed animus est, qui te beat.

te beat. At ubi beatitudo, quomodò illic fœda esse potest paupertas? Verissimum illud Socratis; θεοῦ μὲν εἶναι, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι· τὸ δ᾽ ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω θεοῦ. id est: *Dei esse, nullius rei indigere: minimis verò rebus opus habere, proximum deo.* Certè non minùs propitius Deus Germanis nostris, erga aurum argentumque, & reliqua, quæ pretiosa habentur, dedit animum aversantem, quàm primis omnium mortalium parentibus, Adamo ac Hevæ; quibus & ipsis pelleis tantùm dedit in vestitum; victum verò ex herbis & arboribus monstravit. posterioribus carnis esum, aurumque & argentum, gemmas, ebur, & quidquid ad luxum pertinet, iratus magis concessit, ut parens infanti pertinaciùs vagienti, quàm propitius largitus est. neque enim hos magis amavit, quàm primum omnium parentem Adamum: neque hoc fuêre probiores illi. Vis dicam, quantum damni per opeis mortalium generi invectum? Nempe immoderati paucorum dominatus; reliquorum verò omnium infima servitus, & per servitutem summa mollities, ignaviaque fœda, & quicquid improborum morum, horrendorumque scelerum enumerari potest. Sed de vitiis ac sceleribus, ex opum cupiditate nascentibus, suprà abundè mihi dictum, ubi de nobilitatis origine, atque dignitate fuit sermo. De servitute egregium notat exemplum auctor noster in Svionibus antiquis, qui vulgò nunc Svedi adpellantur, his verbis: *Est apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat: nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Ipsi Romani satis benè libertatem suam, multis sæculis, paupertate & divitiarum contemtu tuiti sunt, donec Asiâ, Africâ, Græciâque devictis, cum harum regionum opibus luxuria simul Romam invecta fuit. quæ quid aliud, præter omnis generis flagitia, sceleraque, progenuit, nisi Cinnæ, Sullæ, Marii, Pompeji, Cæsaris, & aliorum atrocissimos dominatus, quibus omnis populus Romanus, tam patricii ac nobiles, quàm infima plebs, in postremam servitutem redacti fuêre. Divitiis verò & opibus emolliri effeminarique animos, quis ausit negare? Tota Aegyptus, tota Syria, adeòque tota Asia testis est. quarum regionum opulentissimarum viri, ubique molles & effeminati adpellantur apud rerum scriptores. Bellicossimi quondam fuêre, præter Germanos, reliqui Celtæ, Hispani, Galli, Britanni, Illyrii. at dum & ipsi cum Germanis pauperrimi. nam Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquàm irrepserunt; molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt: *didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus*; quod de Britannis prædicat Tacitus, in vitâ Agricolæ. Hinc illud est C. Silii, exercitus Romani legati, apud eumdem auctorem, annal. III: *Quanto pecuniâ dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos.* item illud ipsius Taciti, annal. XI: *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat; non ignarus, dites & imbelles esse.* Idem auctor, de Britannis, in vitâ Agricolæ: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi, ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates assvescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domos exstruerent; laudando promtos, & castigando segnes. ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre; ut, qui modò lingvam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor, & frequens toga. paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars servitutis esset.* O os veracissimum! Certè neque ipsum populum Romanum ullâ aliâ re magis primi illi principes in servitutem pertraxerunt, posterioresque in eâdem continuerunt, quàm ejusmodi vitiorum blandimentis. At prisci nostri Germani, quamvis barbari, quamvis rudes, quamvis vani, quamvis stolidè feroces passim à Romanis adpellati sint; tamen mirum dictu, quàm adversùs ea fuerint prudentes, & obfirmati. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit Cæsar, comment. II, *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis mentem, patet ex ejusdem Cæsaris verbis, comment. VI perscriptis. *Neque quisquam agri modum*, inquit, *certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri: atque anno pòst aliò transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant; potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur:*

nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisque opeis cum potentissimis æquari videat. En tibi arteis, modosque, quibus Germani libertatem suam, & cum libertate bonos mores multis sæculis custodiverunt. Vis nunc ostendam, quibus telis potentissimum illud vastissimumque Romanorum imperium expugnaverint? Unis duobus tantùm. suâ scilicet paupertate, seu continentiâ, & ipsorum Romanorum luxuriâ. hac quidpe Romani mollissimi ignavissimique redditi: illa Germanis libertatem perpetuò intactam custodivit, gloriæque cupiditatem subinde suggessit: donec tandem & ipsi in illorum provincias, Galliam, Hispaniam, Italiam, ac Britanniam transgressi, iisdem vitiis corrupti sunt. Certè hoc ipso tempore, quo jam ipsa Germania reliquarum gentium moribus agit, ni una nobilitatis dignatio, atque honor in majore apud plerosque haberetur pretio, quàm opes ac divitiæ; jam dudum, ut apud alias genteis, sacrosancta illa libertas cœlo reddita fuisset. Verùm de beatâ illâ majorum nostrorum paupertate satis dictum puto. reliqua eorum studia nunc expediantur.

Omnibus simul ordinibus commune fuit *studium nandi.* de quo ita Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Nandi non tantùm patientia illis, studium etiam est.* Et Herodianus lib. VII: Εἰσὶ δὲ οἱ Γερμανοὶ πρὸς τὸ νήχεσθαι ἐγγεγυμνασμένοι, ἅτε μόνῳ λουτρῷ τοῖς ποταμοῖς χρώμενοι. id est: *Sunt Germani nandi peritissimi; ut qui in fluminibus tantùm perluuntur.* Aliter de hac re noster in libro de Germaniâ: *Statim è somno lavantur: sæpiùs calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat.* Calidâ sæpè lotos fuisse, equidem haud dubito. at præcipuum tamen eorum studium, nandique exercitium erat in fluminibus: non tantùm viris ac pueris; sed & mulieribus ac puellis. Cæsar, dicto comment. VI: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quòd promiscuè in fluminibus perluuntur.* Ceteros quoque Celtas, atque in his maximè Britannos, nandi arte polluisse, patet ex Dionis lib. LXII: ubi sic regina eorum Bunduica loquitur: Τοὺς ποταμοὺς ἡμεῖς μὲν γυμνοὶ διανεόμεθα, ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ πλοίοις ῥᾳδίως περαιοῦνται. hoc est: *Nos flumina nando nudi transjicimus. illi ne navibus quidem facilè transmittunt.* At verò Germanis equos quoque suos eidem arti adsvefaciebant. atque in eo præcipui Batavi, insulam Rheni incolentes. De quibus ita noster, historiar. lib. IV: *Erat & domi eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his crebra in Romanâ historiâ. Alios quoque Germaniæ populos ejusdem rei fuisse peritos, ostendit Herodianus lib. VIII: Οὔτε οὖν γεφύρας οὔσης, οὔτε νεῶν, ὁ στρατὸς ἐν ἀπορίᾳ καθειστήκει. Γερμανοὶ δέ τινες οὐκ εἰδότες τῶν Ἰταλιωτῶν ποταμῶν τὰ σφοδρὰ καὶ καταρρηγνύμενα ῥεύματα, οἰόμενοι δὲ χολαίτερα ἐπινήχεσθαι τοῖς πεδίοις, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς· ἐπεισπηδήσαντες ἅμα τοῖς ἵπποις διανήχεσθαι εἰθισμένοις, παρενεχθέντες ἀπώλοντο. hoc est: *Itaque, quum neque pons, neque navigia adessent, quibus transmitteret amnem exercitus; substitit incertus consilii miles. At Germanorum quidam, ignari quàm rapido, abruptoque impetu feruntur Italiæ flumina; ratique sensim influere campis, quemadmodùm apud ipsos: ausi seque & equos, nandi peritos, alveo credere, vi amnis abrepti perierunt.* Transrhenanos fuisse, cum quibus tunc temporis Alexandro, & Maximino in Germaniâ fuerat bellum, ostendit Herodianus libro præcedenti.

De agriculturâ sic tradit Strabo, lib. VII: Μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν. id est: *Neque agros colunt, neque frugeis recondunt.* Diversum testatur Tacitus, in libro de Germaniâ: *Solent & subterraneos specus aperire: eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat dissentienteis Cæsar, dicto commentario VI, his verbis: *Agriculturæ non student. majorque pars victus eorum lacte, caseo, & carne consistit.* Id est, agriculturæ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuisse, ut quidam hunc locum indoctè interpretantur, falsum est. Ipse Cæsar, comment. IV, sic ait: *Causa transeundi Usipetibus Tenchtherisque Germanis fuit, quòd ab Suevis complureis annos exagitati bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur. Suevorum gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent; pro se atque illis colunt. hi rursus invicem anno pòst in armis sunt; illi domi manent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. sed non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Auctor noster, libro eodem: *Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur: quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur. Arva per annos mutant: & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant & prata rigent. sola terræ seges imperatur.* De Britannis idem tradit Strabo lib. IV; ἀπείρους εἶναι καὶ κηπείας, ἢ ἄλλων γεωργικῶν. id est: *hortos colendi & aliarum agriculturæ partium ignaros esse.* Causa, cur Celtæ omnes agricul-

turam

turam neglexerint, suprà patuit. De cetero, non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. Noster de Germanis: *Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Amabant inertiam domi; oderant quietem foris: id est, à bello ægrè cessabant. Strabo, lib. III, de Hispanis & Gallis, aliisque gentibus: Κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ Σκυθικά· κοινὰ δὲ καὶ τὰ πρὸς ἀνδρείαν, τήν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται. id est: *Hæc illis communia sunt cum Gallis, Thracibus, & Scythis: sicut & fortitudo, non virorum tantùm, sed & mulierum. hæ enim agros colunt.* Idem intelligit lib. IV; ubi de Gallis ei sermo: Τὸ δὲ περὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τὸ διηλλάχθαι τὰ ἔργα ὑπεναντίως τοῖς παρ' ἡμῖν, κοινὸν καὶ πρὸς ἄλλους συχνοὺς τῶν βαρβάρων ἐστίν. hoc est: *Quòd contrariâ nostris moribus ratione virorum & feminarum officia habent distributa, id eis cum pluribus aliis barbaris est commune.* Feminas tamen nobileis his laboribus abstinuisse, ex hisce Taciti disco verbis: *Frumenti modum dominus, ut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor, ac liberi exsequuntur.* Nempe, quum complureis unus dominus, sive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facilè universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino, uxorique ejus ac liberis sufficeret.

Ceterùm, verba Taciti suprà citata sunt ista: *Interiores simpliciùs, & antiquiùs commutatione mercium utuntur.* Merces istæ quæ fuerint in tantâ omnium rerum inopiâ vel potiùs contemtu, haud immeritò mireris. verùm paucis ego indicabo. Nobiles, locupletioresque homines in domibus egerunt paullo suprà plebeium modum accuratiùs ædificatis; carpentisque ac carris in itineribus ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lanâ, lino, aut alutâ, eleganter, concinnè, atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lanâ, sed pellibus etiam tinctis, ac variegatis. ad hæc vario usi sunt genere armorum; ut infrà patebit: in quibus, inter alia, scuta picta, & nobilium insignibus exornata; galeæque affabrè in varias ferarum aviumque formas effictæ. Hæc, atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, sartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum alius opificii rebus necessariis res suas, nonnunquàm etiam operam, commutarunt. Sic etiam pelleis illas, *quas exterior oceanus, atque ignotum mare* mittebat; rerum commutatione accipiebant. sic servos aleâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant.

Atque hactenus de studiis dictum est terrestribus, quibus olim Germani occupati vitam transegerunt. Ipsa terra Germania, quum ab septemtrionibus immenso oceani latere cingatur, ingentemque ex eo sinum, qui olim Codânus, nunc *Oost see* dicitur, gremio suo recipiat; quæritur, an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint, & quâ dexteritate. De Svionibus igitur, dictum sinum accolentibus, manifestum est testimonium Taciti, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Svionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Timæus historicus à Britanniâ introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam insulam, Nerigon verò Norvagiam, infrà suo loco ostendetur. Navibus igitur usi sunt, non modò Sviones, suprà memorati, sed & Sitones, quos vocat idem Tacitus, Svionum contermini, Norvagiæ incolæ, jam dudum ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent. navigaruntque non circa sua tantùm litora; sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiam & Islandiam. Nec dubium est, hanc insulam primos incolas accepisse ex Norvagiâ, quod lingva indicat, lingvæ Norvagicæ haud perinde absimilis; simulque imperium, quod semper post hominum memoriam Norvagii habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad Mictim insulam, in Britannico fuit oceano. sic enim idem auctor lib. VII, cap. LVI: *Etiam nunc in Britannico oceano naves vitiles corio circumsutæ fiunt.* Oceanus autem Britannicus ubi sit, indicat lib. IV, cap. XIX: *Maria circa oram; ad Rhenum septemtrionalis oceanus; inter Rhenum & Sequanam Britannicus; inter eum & Pyrenæum Gallicus.* Sed rectiùs Mela Britannicum ad Ossimiorum usque promontorium extendit: quod Ptolemæo *Gobeum*, nunc vulgò accolis *le Four* vocatur. Verba Melæ, lib. III, cap VI, hæc sunt: *Sena insula in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus.* *Mictis* igitur in Britannico mari insula nulla alia est, quàm quæ apud Diodorum,

lib. v, vitiato itidem vocabulo legitur ἴκτις, pro οὐίκτις· vulgóque nunc est Anglis *Wight*, Germanis *Wicht:* in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britanniâ transvectum, atq; inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod Plinius ait, *à Britanniâ introrsus*, id est, cis Britanniam versùs Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo primùm in eo, quòd in ipsâ hac insulâ plumbum provenire credidit. dein, quòd VI dierum navigatione eam à Britanniâ abesse putavit: qui ejus error multo gravior errore Pytheæ, qui Cantium Britanniæ promontorium aliquot dierum navigatione à Galliâ abesse prodidit; teste Strabone, in lib. I. tertiò in eo etiam à Timæo erratum, quòd *Mictim* adpellavit insulam, non vero nomine *Victim.* neque enim mendum esse in Plinii exemplaribus dixerim; quando ipse Plinius, eodem capite paullo antè, *Victis* insulæ meminit: quam ille haud dubiè nescivit esse eamdem cum Timæi *Victi.* Nec tamen negaverim, mendoso fortasse Plinium Timæi exemplari fuisse usum: in quo, Μίκτις, ab incurioso librario erat scriptum, pro οὐίκτις. Sed de alienis hactenus satis: Nunc ad nostra redeo. Taciti verba, ex annalium lib. XI, hæc suprà citata sunt: *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tum exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demum didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non Saxones, postquàm, ex Holsatiâ (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore & Rheni ostiis (nam & hæc postmodùm occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. quidpe antequàm patriis sedibus egressi fuêre, nihil de eorum navigationibus prædationibusque maritimis umquàm auditum. Francorum novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim, oceanumque siti; ut suo ostendam loco. Mox post nomen id, corpus exortum, Saxones, ex Holsatiâ profecti, oceani proximum litus, ad Rheni usque ostia, occupaverunt: pulso inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus, Galliæ, Britanniæ, Hispaniæque oras infestarunt. Eutropius, lib. IX, in Diocletiano: *Per hæc tempora Carausius apud Bononiam per tractum Belgicæ & Aremoricæ pacandum mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum: *Domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Nazarius, in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci ipsi præter ceteros truces. quorum vis, quum ad bellum effervesceret, ultra ipsum oceanum æstu furoris evecta, Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* Marcellinus, lib. XXVI, sub Valentiniano ac Valente imperatoribus: *Hoc tempore Picti, Saxones, Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexavêre continuis.* Et lib. XXVII: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ, vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eâdem eruptione sequenti libro ita: *Erupit, Augustis* Valentiniano & Valente *ter Coss., Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; sæpè nostrorum funeribus pasta.* Claudianus, in II panegyrico Stiliconis:

—Nec litore toto
Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Sidonius Apollinaris, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat.

Idem, in epistolâ VI, lib. VIII: *Sed ecce, dum epistolam, quæ diu garrit, claudere optarem, subitus à Santonis nuntius, cum quo dum tui obtentu aliquid horarum sermocinanter extraximus, constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque, inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem in carmine, quod epistolæ IX libri VIII adposuit; de Burdegalâ loquens:

Istic Saxona cærulum videmus,
Assvetum antè salo, solum timere.

Atque ab his continuis Saxonum incursionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre *Saxonica:* quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hosteis præfecti; teste Notitiâ imperii.

Ceterùm, quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Frisiorum, Batavorumque litoribus profecti, indicat idem Sidonius in prædictâ epistolâ VI, hæc continuò suprà relatis subnectens: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari. unde nunc etiam, ut quamplurimum caveas,*

caveas, causa successit maxima monendi. Hostis est omni hoste truculentior. improvisus aggreditur; provisus elabitur: spernit objectos; sternit incautos. si sequatur, intercipit; si fugiat, evadit. ad hoc, exercent illos naufragia, non terrent. est eis quædam cum discriminibus pelagi non notitia solùm, sed familiaritas. nam quoniam ipsa si qua tempestas est, hinc securos efficit occupandos, hinc prospici vetat occupaturos; in medio fluctuum scopulorumque confragosorum, spe superventus læti periclitantur. Huc adde illud Marcellini, ex lib. XXVIII: *Præ ceteris hostibus Saxones timentur, ut repentini.* Atque hinc est, quòd etiam nunc non modò Frisiæ Bataviæque; sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe exsistant nautæ; arte nauticâ à priscis Saxonibus majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ. à quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem, sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanica, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum septemtrionalem jam antiquis sæculis à Germanis Britannisque fuisse navigatum: id est, Timæi, & Himilconis, & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat Sidonius quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod Tacitus *apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem Sidonio, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus.

Sic Festus Avienus, in carmine ad Probum, de Britannicis insulis loquens, quas ille, ex Himilconis Carthaginiensis traditione, adpellat *Oestrymnidas*:

Navigia junctis semper aptant pellibus:
Corioque vastum sæpè percurrunt salum.

Accuratiùs, ac pleniùs, locis suprà dictis, Plinius, adpellavit *naveis vitiles, corio circumsutas.* Vitilia quid sint, ostendit ipse libro XXIV, cap. IX: *Non multum à salice, vitilium usu, distat vitex.* Fuerunt igitur in navibus *vimina.* Solinus, cap. XXV: *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, navigant vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Cæsar belli civilis comment. I, de navigiis, in Hispaniâ ad Sicorim flumen, & opidum Ilerdam à se exstructis: *Quum in his angustiis res esset; atq; omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primùm ac statumina ex levi materiâ fiebant. reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia passuum à castris XXII; militesque his navibus flumen transportat.* Atque hinc rectè *levia navigia* ea adpellavit Tacitus. At & ipsi Hispani eo tempore iis utebantur. Strabo lib. III, de eâ gente: Διφθερινοῖς δὲ πλοίοις ἐχρῶντο, ἕως ἐπὶ Βρούτου. id est: *Coriaceis usi sunt navigiis ad Brutum usque.* Antiquissimum hoc esse inventum, ex eo crediderim, quòd aliæ quoque gentes, à Germanico Britannicoque & Hispanico oceano remotissimæ, eodem genere usæ sunt. Solinus, cap. LX: *Arabicas insulas Ascitæ habent Arabes. quibus è re natâ datum nomen: nam bubulis utribus contabulatas crateis superponunt: vectitatique hoc ratis genere, prætereunteis impetunt sagittis venenatis.* Lucanus, lib. IV, eamdem cum Cæsare historiam referens:

Primùm vana salix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim; cæsoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat oceano. sic, quum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibulâ Memphitis cymba papyro.

Ceterò, de Svionum navibus ita noster, loco prædicto: *Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum navibus fuisse formam, inde conjecerim, quòd hæ etiam remigio impellebantur; quod ex Sidonii epistolâ patuit. Apertè hoc atque disertè docet Procopius, Gothicar. rer. lib. IV, ubi de Anglorum, qui unà cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque hinc in Britanniam transierunt, classe ita tradit: Περίνεως δὲ οὐκ ἦν ἐν τούτῳ τῷ στόλῳ, ἀλλὰ αὐτερέται πάντες. οὐδὲ ἱστία τούτοις δὴ τοῖς νησιώταις τυγχάνει ὄντα· ἀλλ' ἐρέσσοντες ἀεὶ ναυτίλλονται μόνον. id est: *Vectores in hac classe nulli erant: sed remiges omnes. neque enim velis insulani hi utuntur: sed remigantes tantùm semper navigant.* Hæc igitur de priscûm Germanorum navigatione dixisse sufficiat.

CAPUT XIX.

De virtutibus ac vitiis priscûm Germanorum.

TENUITATEM cultus, studiorumque simplicitatem in majoribus nostris postquàm indicavimus; res atque ordo poscere videntur, uti nunc etiam ostendamus, quæ eorum fuerint in tantâ rerum inopiâ atque animi simplicitate virtutes; & item quæ vitia.

Auctor noster in libro de Germaniâ: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Leges igitur scriptas habuêre nullas. Interim tamen suis sibi consvetudinibus eos vixisse, juraque ac justitiam in bonos juxtà ac malos exercuisse, certum est. Cicero, de legibus lib. II, *Hanc igitur video*, inquit, *sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum: sed æternum quiddam, quod universum regeret, imperandi prohibendique sapientiâ.* Et posteà: *Intelligi sic oportet; & hæc, & alia jussa ac vetitia populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi. quæ vis non modò senior quàm ætas populorum & civitatum; sed æqualis illius cœlum atq; terras tuentis & regentis dei.* Item posteà: *Erat enim ratio profecta à rerum naturâ, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans. quæ non tum denique incipit lex esse, cùm scripta est; sed tum, cùm orta est. orta autem simul est cum mente divinâ. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum, ratio est recta summi Iovis.* Nempe primi mortalium Adamus & Heva, quum ab æterno illo universi mundi auctore simul atque rectore ad imaginem ejus perfectissimâ naturâ conderentur; legem istam unà cum divinâ aurâ acceperunt. quam etsi posteà per lapsum horrendum in modum vitiaverint; tamen tantum ejus in omneis posteros eorum promanavit, uti etiam nequissimi sceleratissimique homines æquum ab iniquo, verum à falso suopte ingenio discernere ubique possint, & fateri cogantur: quamvis ex vitiatâ illâ naturâ pessima quæque plerumque sequantur. Atque ita quidem æterna illa imperandi prohibendique sapientia hanc boni rectique opinionem animis hominum impressit; uti, licet maxima pars eorum sit pessima, & omnis generis vitiis sceleribusque dedita; tamen à bonis, numero multo inferioribus, se legibus regi, pœnis coërceri, suppliciisque adfici patiantur. Idem Cicero, de legibus lib. I: *Certè*, inquit, *res ita se habet, ut ex naturâ vivere, summum bonum sit; id est, vitâ modicâ & aptâ virtuti perfrui: aut naturam sequi, & ejus quasi lege vivere; id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura postulet, consequatur: quòd inter hæc velit è virtute tamquàm lege vivere.* Naturam intellige perfectam, primis mortalium in creatione inditam. Hanc opinionem multis sæculis servasse Germanos nostros, donec Romanorum, Rheni Danubiique ripas sub imperio tenentium, moribus corrupti fuerunt, satis ex iis, quæ hactenus ex veterum scriptorum monumentis adducta sunt, intellectum esse puto. Hinc noster, in prædicto libro de Germaniâ, paullo pôst: *Plus ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Verissimum est Platonis dictum; ὅτι παρ' οἷς πλεῖςοι νόμοι καὶ δίκαι, παρὰ τύτοις καὶ βίοι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοὶ, καὶ νόσȣς εἰκὸς εἶναι πολλάς. id est: *apud quos plurimæ sint leges, apud eos etiam liteis esse, & malos mores: quemadmodùm morbi soleant esse multi, ubi multi sunt medici.* Cicero, prædicto lib. II de legibus: *Lex est justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressam naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ supplicio improbos afficiunt; defendunt ac tuentur bonos. Lex autem illa neque tolli neque abrogari potest.* Et eodem libro anteà: *Quæ sunt autem variæ, & ad tempus scriptæ; populi favore magis, quàm re, legum nomen tenent.* Item lib. I: *Iam verò falsissimum illud, existimare omnia justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus.* Et dicto lib. II: *Quid quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latrones aliquas consessu suo sanxerint.* Multa hujusmodi hodiéque passim in Christiani etiam nominis gentibus. quibus sanè multo justiores egerunt prisci nostri Germani; unam illam virtutem θυμικὴν, & bellandi latrocinandique, etiam per vicinas & conterminas sibi invicem ejusdem generis Germanici nationes, consvetudinem si excipias. de quibus ita Cæsar, belli Gallici comment. VI; ubi Germanorum mores describit: *Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circùm se, vastatis finibus, solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere; neq; quemquam prope se audere consistere.* Et mox: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusq; civitatis fiunt. atq; ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* At intra suam quiq; civitatem, seu nationem, tam omneis populares, quàm proximè cognatos, pro consangvineis habebant: quod clariùs infrà ostendetur. Et unde, quæso, mali mores, ac scelera; nisi ex cupidine & possessione opum: quibus unis

maxima pars hominum, ut olim apud opulentas genteis, ſic hodiè non modò ad dignitatum faſtigia nituntur; ſed & flagitiorum impunitatem ſibi concedi poſtulant. Præclarum eſt exemplum, quod Strabo, lib. VII, notavit in Scythis: Καὶ Αἰσχύλος δ' ἐμφαίνει συνηγορῶν τῷ ποιητῇ, φήσας περὶ τῶν Σκυθῶν,

Ἀλλ' ἱππάκης βρωτῆρες εὔνομοι Σκύθαι.

Αὕτη δὲ ὑπόληψις καὶ νῦν ἔτι συμμένει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. ἁπλουστάτους τε γὰρ αὐτοὺς νομίζομεν, καὶ ἥκιστα κακεντρεχεῖς, εὐτελεστέρους τε πολὺ ἡμῶν, καὶ αὐταρκεστέρους. καίτοι ὅ γε καθ' ἡμᾶς βίος εἰς πάντας σχεδόν τι διατέτακε τὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολήν, τρυφήν, καὶ ἡδονάς, καὶ κακοτεχνίας εἰς πλεονεξίας μυρίας πρὸς ταῦτ' εἰσάγων. πολὺ οὖν τῆς τοιαύτης κακίας καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους ἐμπέπτωκε, τούς τ' ἄλλους, καὶ τοὺς Νομάδας. καὶ γὰρ θαλάττης ἁψάμενοι χείρους γεγόνασι, λῃστεύοντες· καὶ ἐπιπλεκόμενοι πολλοῖς, μεταλαμβάνουσι τῆς ἐκείνων πολυτελείας, καὶ καπηλείας. ἃ δοκεῖ μὲν εἰς ἡμερότητα συντείνειν, διαφθείρει δὲ τὰ ἤθη; καὶ ποικιλίαν ἀντὶ τῆς ἁπλότητος, τῆς ἄρτι λεχθείσης, εἰσάγει. Hoc eſt: *Aeſchylus quoq; haud obſcurè Homero adſtipulatur, ſic de Scythis pronuntians; Gens juſta, & equinis caſeis victitantes Scythæ. Quæ ſanè opinio etiamnum apud Græcos durat. exiſtimamus enim, eos eſſe ſimpliciſſimos, minimèque fraudulentos, tum nobis multo frugaliores, atque paucioribus longè rebus contentos. tametſi noſtra vivendi ratio ferè in omneis gentes propagavit mutationem morum in deterius, introductis luxu, voluptatibus, malis artibus, & mille concupiſcendi altumque defraudandi ſtudiis. cujus corruptelæ magna pars etiam ad barbaros permeavit, cùm alios, tùm Nomades. hi enim, re maritima tentatâ, facti ſunt deteriores; latrocinia jam exercentes, & hoſpites interficientes. & quia cum variis hominibus res ipſis eſſe cœpit; ex iis luxuriam, & negotiandi arteis didicère. quæ quamquàm videantur ad exſuendam ferociam conferre; tamen mores corrumpunt, inque locum modò dictæ ſimplicitatis verſutiam ac dolos introducunt.* Idem ſanè accidit Hiſpanis ac Gallis à Græcis ſimul & Romanis; Britannis verò & Germanis maximè à Romanis, & horum ſubjectis provincialibus. At apud priſcos illos Germanos, *Nemo* (ut inquit dicto loco Cæſar) *agri modum certum, aut fineis proprios habuit. ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibus hominum, qui unà coierant, quantum eis, & quo loco viſum erat, attribuebant agri: atque anno pòſt aliò tranſire cogebant. Cujus rei multas afferebant cauſas. ne, aſſiduâ conſvetudine capti, ſtudium belli gerendi agriculturâ commutarent: ne latos fineis parare ſtuderent: potentioresque humiliores poſſeſſionibus expellerent: ne accuratiùs, ad frigora atque æſtus vitandos, ædificarent: ne qua oriretur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones diſſenſioneſque naſcuntur:* denique, *ut animi æquitate plebem continerent, quum ſuas quisque opeis cum potentiſſimis æquari videret.* En; quid loci putas heic relictum fuiſſe pravis cupiditatibus, ac vitiis? An non hoc aureum ferè fuit illud ſæculum? A rerum omnium Domino, æterni Dei filio, Ieſu Chriſto ejuſque diſcipulis & apoſtolis inſtructos fuiſſe diceres, *Omnia inter bonos debere eſſe communia.* Apud Strabonem, lib. XV, haud perinde malè unus ex Indorum ſapientibus, Mandanis nomine, ſic reſpondet Oneſicrito, Pythagoræ, Socratis, ac Diogenis dogmata extollenti; ὅτι τἆλλα μὲν νομίζει φρονίμως αὐτοῖς δοκεῖν. ἐν δ' ἁμαρτάνειν, νόμον πρὸ τῆς φύσεως τιθεμένους. οὐ γὰρ ἂν αἰσχύνεσθαι γυμνούς, ὥσπερ αὐτὸν διάγειν, ἀπὸ λιτῶν ζῶντας. καὶ γὰρ οἰκίαν ἀρίστην εἶναι, ἥτις ἂν ἐπισκευῆς ἐλαχίστης δέηται. id eſt: *De ceteris quidem rebus prudenter illos ſentire ſe exiſtimare: in uno autem errare; quòd legem anteponant naturæ. aliàs enim non puderet eos, nudos agere, ut ipſe; & tenui victu eſſe contentos: quum ea optima ſit domus, quæ minimo adparatu indigeat.* Sed age; ſingulas virtuteis, quibus priſci Germani præditi fuerunt, circumire libeat.

De RELIGIONE atque PIETATE erga deos (utinam erga unum verum Deum dicere liceret) idem de ipſis intelligendum eſt, quod de conſangvineis eorum Gallis tradit Cæſar, de Britannis Solinus, de Hiſpanis Strabo. Hujus verba, lib. III, hæc ſunt: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· id eſt: *Immolationibus ſtudent Luſitani.* Solini, cap. XXV, iſta: *Deos percolunt.* Cæſaris, libro prædicto, hæc: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* Sed & de Scandinaviæ incolis ita Procopius, Gothic. lib. II: θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα· id eſt: *Sacrificant frequentiſſimè.* De parentum pietate in liberos ita noſter in libro de Germaniâ: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Quod ſanè pauciſſimis in gentibus notatum. Adde huc & illud, quod paullo pòſt ibidem ſequitur: *Sua quemq; mater uberibus alit: nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Liberorum erga parenteis, propinquorumque erga propinquos pietas & amor vel ex uno hoc argumento perſpici poteſt, quod *ſuſcipere tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui, quàm amicitias neceſſe fuerit;* ut auctor eſt idem Tacitus, ibidem. Adjice huc & illud, ex eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt: non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* Quin integræ cognationes in ſingulas habitationum congregationes, id eſt, in ſingulos vicos coibant. De conjugum inter ſe amore, ac fide, proximo capite privatim agetur.

 Univerſæ

Universæ gentis FIDEM vel ex eo discas, quòd omnes Romanorum imperatores, abusque Augusto Cæsare, corporum suorum custodiam Germanis, præ omnibus aliis populis, commiserunt. quod hodiéque ab omnibus ferè Europæ fit regibus. Dio lib. LXXVIII, in vitâ Antonini Caracalli: Σκύθας καὶ Κελτοὺς, οὐ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἀφελόμενος ὥπλίκει, καὶ περὶ αὑτὸν εἶχεν, ὡς καὶ μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ στρατιώταις, θαρρῶν. id est: *Scythas & Germanos, non ingenuos modò, sed & servos à liberis & uxoribus abstractos, armaverat, & circùm se habebat; quòd magis his, quàm militibus, fideret.* Scythæ hi nulli alii esse potuerunt, quàm Sarmatæ Iazyges, inter Pathissum & Danubium Pannoniæ contermini; vel alii hinc Sarmatæ, ostia Danubii Pontumque accolentes: quos vulgariter omneis sub Scytharum nomine posuerunt Græci auctores: ut suprà cap. II dictum est. At horum fide longè spectatior fides Germanorum. sic enim noster, historiarum lib. III, quum Vespasianus imperium Romanum occuparet: *Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur: principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur; ac majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos; & gens fidei commissæ patientior.* Ut aliis rebus, sic etiam fide Celticæ nationes sibi invicem fuêre similes. unde est, quòd Appianus, bellorum civil. lib. I, Sertorium tradit Celtiberorum in Hispaniâ fidem, in custodiundo corpore suo, ipsorum Romanorum fidei prætulisse. Cæsarem quoque & Augustum Hispanorum custodias circa se habuisse, auctor est Svetonius, in vitis eorum. At mox ut sub eodem Augusto Germanicæ gentis mores penitùs perspecti, fidesque eorum experta; primus Augustus, & post eum omnes reliqui imperatores, fidem horum omnibus aliis gentibus prætulerunt. Præclara fuit, & notatu etiam hosti Tacito digna visa illa principum Frisiorum Romæ in theatro emissa vox; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos esse*: ut refertur annal. XIII. Admirandi sanè fidei leguntur exempla complura de iis, qui aliorum sese vitæ necique devoverunt. de quibus infrà fusiùs dicetur suo loco. heic ex uno, quod adponam, de reliquis conjicias. *Aleam*, inquit noster, in libro de Germaniâ, *sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis junior, quamvis robustior, alligari se, ac venire patitur. ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant.* Sed ne hodiè quidem ea virtus in minori est pretio, honore, atque religione: ita, uti etiam apud exteras genteis, non modò imperitum vulgus, sed magnos viros, rerumque peritissimos sæpè audiverim prædicanteis; fidem, si toto reliquo orbe pelleretur, in unâ Germaniâ, apud viros pariter ac feminas, exsilium tutum inventuram. Facessant hinc maligni illi obtrectatores, qui non ob fidem, sed ob simplicitatem, Germanos olim in principum custodias fuisse delectos, & nunc deligi, adfirmant. Simplicitatem nusquàm, fidem ubique adpellant veteres auctores gravissimi: quorum omnium judicium qui unus nunc damnare velit, stultissimus ac maximè temerarius à sapientissimo quoque meritò habeatur. At objicient heic isti homines majoribus nostris perfidiam in rumpendis fœderibus, & pace pactâ: quæ ut frequens in Romanorum Græcorumque historiis, sic exempla ejus vel gravissima notantur Straboni, in lib. VII, his verbis: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σούγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διῆχον ἄλλοι, δυναστεύοντες, καὶ καταλυόμενοι· πάλιν δ᾽ ἀφιστάμενοι προδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. πρὸς οὓς μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι, παρ᾽ οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυιντιλίου, παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. hoc est: *Belli initium fecêre Sugambri, Rheni accolæ, duce Melone. huic alii subinde atque alii successerunt, principatu potiti, atque debellati; rursusque deficientes, fide & obsidibus proditis. Adversùs hos plurimum utilitatis est in incredulitate. nam quibus fides habita, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ perierunt.* Verùm de hac re ita habendum: Fidem eos, amicis sponte ac voluntariò datam, pactamve, quàm sanctissimè coluisse. ab hoste verò, imperium in se occupante, expressam, omninò nullam duxisse. ideóque haud diutiùs hanc servarunt, quàm aut conduxerit rebus suis, aut coëgerit necessitas. quamprimùm occasio excutiendi jugi patebat; tanto amore in communis patriæ libertatem ardebant, uti etiam liberos, obsidum loco apud hostem depositos, civitati donarent. Sed de his satis. videamus reliquas virtuteis.

Quum passim apud auctores adpellentur *immanes, truces, feroces, immites, horridi, atroces,* atque *superbi*; insigni tamen fuêre erga supplices adfecti MANSVETUDINE & CLEMENTIA. Mela, lib. III, cap. III: *Tantùm hospitibus boni, mitesq. supplicibus.* Exemplum refert Tacitus,

tus, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupavêre; validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant.* Sic Sigambri partem equitatus Usipetum Tenchtherorumq; post eorum cladem ad se receptam, Cæsari postulanti dedere abnuerunt: teste ipso, in comment. IV. Omnino intellexisse videtur gens Germanorum idem, quod Plato tradit, de legibus lib. II: Ξενικῶν δὲ καὶ ἐπιχωρίων ἁμαρτημάτων τὸ περὶ τοὺς ἱκέτας μέγιστον γίγνεται ἁμάρτημα ἑκάστοις. μεθ' οὗ γὰρ ἱκετεύσας μάρτυρος ὁ ἱκέτης θεοῦ ἔτυχεν ὁμολογιῶν, φύλαξ διαφέρων οὗτος τοῦ παθόντος γίγνεται. ὥςτ' οὐκ ἄν ποτε ἀτιμώρητος πάθοι ὁ τυχὼν ὧν ἔπαθε. hoc est: *Omnium, tam inter peregrinos, quàm civeis, peccatorum maximum, quod in suppliceis est commissum. deus quidpe, per quem supplex fœdus est consequutus, diligentissimus ejus est custos. quare nemo in suppliceis sceleratus impunis abibit.*

Jam verò LIBERALITAS, COMITAS, HOSPITALITASque, non modò in Germanis nostris, sed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta in nullâ aliâ gente ab antiquis auctoribus notata. De Celtiberis, Hispanicâ gente, sic Diodorus lib. V: Ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι· τοὺς γὰρ ἐπιδημήσαντας ξένους ἅπαντες ἀξιοῦσι παρ' αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὰς καταλύσεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἁμιλλῶνται περὶ ξενίας. οἷς δ' ἂν οἱ ξένοι συνακολουθήσωσι, τούτους ἐπαινοῦσι, καὶ θεοφιλεῖς ἡγοῦνται. Id est: *Quod ad mores attinet: erga maleficos & hosteis sunt crudeles: erga hospiteis verò mites atque humani. peregrinis enim omnibus hospitium ultro obferunt: hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant, & diis caros arbitrantur.* Idem auctor paullo antè, de Gallis simul atque Germanis: Καλοῦσι δὲ τοὺς ξένους ἐπὶ τὰς εὐωχίας. καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι, τίνες εἰσὶ, καὶ τίνων χρείαν ἔχουσιν. id est: *Ad convivia peregrinos quoque vocant. cœnâque finitâ, tum demum qui sint, quidque petitum venerint, sciscitantur.* De unis Germanis Tacitus noster, in libro de Germaniâ: *Convictibus, & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hospes fuerat,* id est, qui exceperat, *monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumq;, quantum ad jus hospitii, nemo discernit.* & paullo pòst: *Victus inter hospiteis comis.* Et in eamdem sententiam Cæsar, comment. VI: *Hospiteis violare, fas non putant. qui quâque de causâ ad eos venerunt, ab injuriâ prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Adamus Bremensis, de Sveonibus, qui vulgò Svedi vocantur: *Hospitalitate sunt insignes Sveones. quibus est omni probro gravius, hospitium negare transeuntibus: ita, ut certamen habeant inter se, quis dignus sit hospitem recipere. cui omnia exhibens humanitatis jura, quot illic commorari voluerit diebus, ad amicos suos illum certatim per singulas dirigit mansiones.* Idem de Thules insulæ, quæ nunc est Islandia, incolis: *Multa insignia in moribus eorum, præcipuè charitas: ex quâ procedit, ut inter eos omnia sint communia tam advenis, quàm indigenis.* Ista igitur priscis Germanis, ceterisque Celtis, unde religio? nisi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauserat, satius esse filias virgines improborum illusionibus atque injuriis objicere, quàm peregrinos hospiteis. unde etiam non modò Celtis, sed & aliis gentibus hospitum corpora fuêre sacra. Nempe à primis id universi habuêre mortales parentibus; & in suam quæque, post lingvarum confusionem, detulit terram natio. Hinc Platonis sunt illa, eodem libro paullo antè perscripta: Πρὸς δὲ τοὺς ξένους διανοητέον ὡς ἁγιώτατα ξυμβόλαια ὄντα. σχεδὸν γὰρ πάντ' ἐστὶ τὰ τῶν ξένων καὶ εἰς τοὺς ξένους ἁμαρτήματα παρὰ τὰ τῶν πολιτῶν εἰς θεὸν ἀνηρτημένα τιμωρὸν μᾶλλον. ἔρημος γὰρ ὢν ὁ ξένος ἑταίρων τε καὶ ξυγγενῶν, ἐλεεινότερος ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. hoc est: *Cum peregrinis sanctissima esse fœdera, quisque cogitet. fermè enim omnia peregrinorum & contra peregrinos peccata, præ illis quæ inter civeis committuntur, ultori deo curæ sunt. nam, quum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem & apud deum & apud homines meretur misericordiam.* Certè neque hodiè *convictibus & hospitiis gens alia effusiùs indulget,* quàm Germani nostri inter se: *notumque & ignotum, quantum ad jus hospitii,* parum *discernunt:* maximè verò ii, qui è Saxonico genere mare accolunt. In Britanniâ etiam nuper eadem duravit consvetudo apud Anglos, Germanicæ originis gentem. neque adhuc omnis sublata: præsertim ad septemtriones. *Victus,* inquit noster, *inter hospites comis.* Hodiè maximè apud inferioris Germaniæ nationes, Flandros, Brabantios, Selandos, Hollandos, Geldrios, ac Frisios. De *liberalitate* ita ibidem noster: *Abeunti, si quid poposceris, concedere moris. & poscendi invicem eadem facilitas.* Et hic maximè in Germaniâ nunc viget mos. *Gaudent,* inquit idem, *muneribus. sed nec data imputant: nec acceptis obligantur.* Nunc etiam, si quis id postulet, ridetur. Sanè liberalitas hodiéque, sicubi aliâs, in Germaniâ nostrâ, tam erga peregrinos & alienos, quàm erga suos maximum locum obtinet. quamquàm hac virtute gentes conterminæ Poloni atque Bojohæmi mirum in modum nobiscum certent.

AMICITIÆ nomen jusque priscos Germanos coluisse quàm sanctissimè, quis dubitet? quum

quum tanta inter eos fuerit fides: quumque adulationis vitio, quo ceteræ gentes Europææ immensùm premuntur, nihil etiam nunc alienius ab Germanicâ ſimplicitate: quam ruſticitatem nuncupare eodem jure illis liceat, quo adulationem ſuam comitatem humanitatemque adpellare libet. Julianus Cæſar, in miſopogone: Ἐμοὶ δὲ Κελτοὶ καὶ Γερμανοί, καὶ δρυμὸς Ἑρκύνιος ἔμελε ἄρτι πρῶτον εἰς ἄνδρας τελοῦντι· καὶ διέτριψα πολὺν ἤδη χρόνον, ὥσπερ τις κυνηγέτης ἀγρίοις πολεμῶν καὶ συμπλεκόμενος θηρίοις, ἤθεσιν ἐντυγχάνων, οὔτε θωπεύειν οὔτε κολακεύειν εἰδόσιν, ἁπλῶς δὲ καὶ ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ἴσου πᾶσι προσφέρεσθαι. id eſt: *At ego, ut primùm virilem ætatem attigi, ſtatim ad Gallos Germanosque, & Hercyniam ſilvam ſum dimiſſus. & vixi cum illis gentibus multo tempore, tamquàm venator cum feris bellando: quòd in eos mores incideram, qui adulari neſciunt, ſed ſimpliciter ac liberè cum omnibus æquabilique jure vivere.*

GRAVITAS ſanè in ipſis, ut in Martiis viris, ac nil niſi arma bellaque ſpirantibus, quum nimia foret, moroſitatis ſpeciem obtinuit. hinc eſt illud Diodori, in lib. V: Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοί, καὶ ταῖς φωναῖς βαρύηχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι· κατὰ δὲ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι, καὶ αἰνιγματίαι, καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς. id eſt: *Ipſi terribili ſunt adſpectu: vocemque edunt graviſonam, ac planè horridam. in alloquiis pauci verborum, & obſcuri, per involucra ſynecdochicè pleraque enuntiantes.* Manet idem mos hodiéque in iis Germaniæ nationibus, quæ, à Rheno Danubioque remotiores, Galliæ Italiæque mores nondum induerunt: quibusque vitia ſub virtutum nomine nondum obrepſerunt. Notatu dignum gravitatis exemplum in Hiſpanicâ gente, Germanorum conſangvineâ, refert Strabo, lib. III, his verbis: Τοὺς δὲ Οὐέττωνάς φασι, ὅτε πρῶτον εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων παρῆλθον στρατόπεδον, ἰδόντας τῶν ταξιαρχῶν τινας ἀνακάμπτοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, περιπάτου χάριν, μανίαν ὑπολαβόντας ἡγεῖσθαι τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἐπὶ τὰς σκηνάς· ὡς δέον ἢ μένειν καθ' ἡσυχίαν ἱδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. hoc eſt: *Ajunt, Vettonas, quo tempore primùm in Romanorum venerunt caſtra, quum quosdam centuriones viderent deambulandi gratiâ viam hac illac flectere; opinatos, inſanire homines, duces ſe eis ad tabernacula præbuiſſe. putabant enim, aut in tabernaculo quietè ſedendum, aut pugnandum eſſe.* Certè, hinc inde diſcurrere, hodiéque magis apud Germanos, quàm apud quosdam alios Europæos, turpe ducitur. quamquàm gravitate Hiſpani, Polonique maximè inſignes ſint. Julianus, libro ſuprà dicto, narrat, Cappadocem quemdam ſaltatores ex Antiochiâ in Galliam deduxiſſe: additque rei eventum, his verbis: Οἱ Κελτοὶ δὲ τοὺς ὀρχηστάς, ἐπιτραπέντας ἐν τῷ θεάτρῳ τὴν τέχνην, εἴασαν, οἰόμενοι τοῖς νυμφολήπτοις αὐτοὺς ἐοικέναι. hoc eſt: *At Galli ſaltatores, quum artem ſuam in theatro oſtendiſſent, reliquerunt; quòd furens & fanatica illa videretur ſpecies.*

TEMPERANTIA priſcis Germanis, quamvis in Cerere & Baccho minùs, in Venere tamen multo maximè obſervata fuit. Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla occultatio eſt; quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et in eandem ſententiam Tacitus, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eoque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas: pares, ſimilesque miſcentur.* Atque hi equidem ad pubertatem uſque, & ætatem nubilem totum corpus nudi incedebant; ut ſuprà dictum, pluribusque infrà oſtendetur. Quin reliquas etiam feminas raro aut exiguo veſtitu fuiſſe tectas, jam anteà abundè demonſtratum. De matrimoniorum ſanctitate, adulteriorumque ſeveriſſimis pœnis poſteriùs dicetur. Hanc igitur, in tantâ corporum nuditate, continentiam quis non cum Tacito miretur? Non valuit heic illud Herodoti, in libro I: Ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. id eſt: *Mulier, exutâ tunicâ & verecundiam pariter exuit.* Sed, proh dolor, quanta mutatio! nunc ferè ſola Germania inter Europæos (eam adpello Germaniam, quæ, ſub veteris Germaniæ finibus, Germanicæ lingvæ dialectis etiamnunc utitur, in Daniâ quoque, Svediâ, Norvagiâ, ac Finniâ) non modò brachia ac lacertos, ſed omnem pectoris partem tegit; nuditatemque heic in aliis gentibus miratur, & abhorret: non tamen rara Venus illicita, non rara adulteria. Tegere omnem corporis partem in feminâ, quæ libidinem irritare poſſit, laudabile equidem eſt, maximéque pudicitiæ conducibile. at ubi animus corruptus eſt; nequidquàm veſtis tegit, quæ ille adpetit. Nec tamen negaverim, nuda mulierum per alias Europæ parteis pectora, atque humeros, pudicitiam ſæpiùs prodere; occaſionemque adpetentibus præbere, uti tectæ quoque partes petantur. Veriſſimum illud Plauti, in Curculione:

Semper, tu ſcito, flamma fumo eſt proxima.
Fumo comburi nihil poteſt; flammâ poteſt.
Qui è nuce nucleum eſſe volt, frangit nucem.
Qui volt cubare, pangit ſaltem ſvavium.

Ante-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Antequàm ad quintam (ut Horatii poëtæ utar verbis) nectaris Venerei partem pervenias; quatuor priores antè occupandæ sunt: conspectus, colloquium, osculum, contrectatio. Hæc autem quibusdam hodiè in gentibus, non modò privatim in secreto, sed publicè in cœtibus etiam cuique patent. Proinde negari haud potest, quin multo minoris sit laboris, unum solum, quàm quinque expugnare castella. apud Germanos quidpe (Germanos intelligo eos, qui externis vitiis minùs adhuc imbuti, longiúsque ab illorum finibus remoti) nec conspectus mulieris, nec colloquium facilè dantur: osculum verò & contactus etiam in dedecore, atque opprobrio, adeóque in flagitio ponuntur. Ac sanè, verè æstimare, nec veterem illam, simplicem, horridamque Germaniam, sed ceteras nunc genteis cum hodiernâ Germaniâ interiore conferre si velis; fatearis necesse est, apud nullam omnium *hanc morum partem magis laudandam:* &, quod idem auctor infrà de sui seculi Germanis ait, *paucissima* omnium *in tam numerosâ gente* hodiéque *adulteria. quorum pœna* etiamnum heic, quàm alibi, *præsentior*, ac severior. Sed ad priscùm Germanorum mores mihi heic commentandum est. De Persarum gente sic scribit Herodotus, libro prædicto: ὁκόσα δέ σφι ποιέειν οὐκ ἔξεστι, ταῦτα οὐδὲ λέγειν ἔξεστι. id est: *Quæcumque apud eos nefas est facere, ea nec dicere fas est.* Idem olim in Germanos nostros nudè agenteis convenerit, nec ne, haud facilè dixerim. hodiè certè quàm maximè in eos quadrat. quidpe non modò turpeis corporis actiones, sed & quodvis ejus membrum, vestitu tectum, nominasse nefas habetur. tantâ scilicet heic agitur pudoris reverentia. Ceterùm auctor noster, annalium lib. XI, de Italo Cheruscorum duce, Româ petito, hæc tradit: *Primò lætus Germanis adventus; atque eò magis, quòd, nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret, celebrari, coli: modò comitatem, & temperantiam, nulli invisam, sæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans.* Quas heic intelligat libidines, parum liquet. nam cum aliis interpretibus eas accipere, quæ sunt circa Venerem, piget; quum hæ ab gente nostrâ semper fuerint alienissimæ; maximè verò antiquis illis temporibus. Quàm severæ fuerint, ac rigidæ, tam in innuptis, quàm nuptis, contaminatæ pudicitiæ pœnæ, infrà patebit. Quapropter aut alias heic intellexisse Tacitum libidines, aut omnino ab hac morum parte aberrasse, certum est. Juliani hoc satis convincet locupletissimum testimonium: qui, quum aliquot annos in Galliâ, & Rheni ripâ egisset, hoc scriptum reliquit, in libro suprà dicto: Ἡ δὲ ἐν ἀνδράσιν ἀντυργία παρὰ τοῖς μαχιμωτάτοις καὶ θυμικωτάτοις τῶν ἐθνῶν γέγονεν· ὅπου τὴν γαμηλίαν Ἀφροδίτην, καὶ τὸν μεθυδότην Διόνυσον, γάμου τε ἕνεκα, καὶ παιδοποιΐας, οἴνου τε ὁπόσης ἑκάστῳ δυνατὸν πόσεως, ἴσασι μόνον. hoc est: *Vir jam, & robustus, potestatem adeptus meo more arbitratuque vivendi, inter ferocissimos omnium bellicosissimosque populos egi: qui Venerem, nuptiarum deam, & Bacchum, lætitiæ datorem, conjugii prolisque gratiâ, & vini, quantum cuique libeat, potandi causâ, tantùm norunt.* Gallos & Germanos continuò antè nominaverat. Γάμου τε ἕνεκα καὶ παιδοποιΐας μόνον ubi ait, πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν omnem excludit. Incidit hoc loco quæstio illa, jam dudum inter doctissimos etiam viros jactata, nunquàm certior reddita: nempe, an masculâ Venere usi sint prisci Germani, quemadmodùm complures aliæ per terræ orbem gentes; nec ne. quam equidem quæstionem movit iste auctoris nostri locus, eodem libro de Germaniâ perscriptus: *Proditores, & transfugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cæno, aut palude, injectâ insuper crate, mergunt.* Heic magnus Lipsius vocem *corpore* corrigere, ut mendosam, tentaverat in *torpore*; Athenæumque mendacii insimulare, quòd tale quid τοῖς Κελτοῖς adscripsisset. Verùm rectè ac peritè redarguit Lipsium doctissimus Casaubonus; junctis Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi testimoniis; quibus locum Taciti pristinæ lectioni vindicavit. Cujus sententiam uti ego magis etiam firmem, alium locum Taciti, qui est sub finem ejusdem libri, in medium adducam. is sic sese habet: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Quibus verbis quid Tacitus intellexerit, jam antè dictum, cap. XVI. nempe, Bastarnas Germanis fuisse simileis; *sermone, cultu, sede, ac domiciliis, sordibusque* insuper, *ac torpore:* Sarmatis verò, *connubiis* inter se *mixtis*. Quum igitur hoc loco torporem omnibus pariter Germanis ceu communem tribuat; quî suprà, morte eumdem fuisse punitum, scribere potuit? Non video: nisi fortè sibi ipsi maximè contradicere voluerit. Ast hæc ejus quoque sunt verba, jam sæpè recitata: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* En, quid heic aliud quàm torporem designare voluit? Maneat itaque maximè firma vulgata illa lectio, *cor-*

pore

pore infames. Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi nunc inspicere haud pigeat testimonia, remque ipsam examinare. Aristotelis verba, lib. II de repub., cap. IX, hæc sunt: Καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν, ἢ κἂν εἴ τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. id est: *Quemadmodùm multæ militares ac bellicosæ gentes, præter Celtas, & qui alii consvetudinem & concubitum cum masculis palàm comprobarunt.* Diodorus, dicto lib V: Γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς, ἥκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκὰς ἐκτόπως λυττῶσιν. εἰώθασι δ' ἐπὶ δοραῖς θηρίων χαμαὶ καθεύδοντες, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν παρακοίταις συγκυλίεσθαι. τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, τῆς ἰδίας εὐσχημοσύνης ἀφροντιστοῦντες, τὴν τοῦ σώματος ὥραν εὐκόπως ἑτέροις προΐενται. καὶ τοῦτο αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτῶν χαριζόμενος μὴ προσδέξηται τὴν διδομένην χάριν, ἄτιμον ἡγοῦνται. hoc est: *Feminas licet venustas habeant, minimùm tamen earum consvetudine adficiuntur: quin potiùs nefariis masculorum stupris insaniunt. & humi cubantes in ferarum pellibus, ab utroque latere cum concubinis volutantur. &, quod omnium indignissimum est, proprii decôris ratione posthabitâ, corporis venustatem quàm levissimè aliis prostituunt. nec turpe id putant: sed potiùs, quum quis oblatam ab iis gratiam non acceperit, inhonestum atque infame id ducunt.* Strabo lib. IV: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί τε εἰσί, καὶ οὐ νομίζεται παρ' αὐτοῖς αἰσχρὸν τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νέους. Id est: *Hoc quoque vulgi sermonibus tritum est, omneis Gallos contentiosos esse; neque apud eos turpe judicari, si florem ætatis prostituant adolescentes.* Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Καὶ Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων, καίτοι καλλίστας ἔχοντες γυναῖκας, παιδικοῖς μᾶλλον χαίρουσιν· ὡς πολλάκις ἐνίους ἐπὶ ταῖς δοραῖς μετὰ δύο ἐρωμένων ἀναπαύεσθαι. id est: *Ex barbaris Celtæ, quamvis pulcherrimas habeant uxores, amore puerorum magis delectantur: ut sæpius quidam in pellibus cum duobus amasiis cubitent.* Tot sanè gravissimorum auctorum disertissima testimonia mendacii argui haud temerè debebant: præsertim, quum nihil ad Germaniam nostram spectent. quidpe, quamvis Celtarum vocabulum tam Germanis, quàm Gallis fuerit commune; tamen Aristotelis ævo parum Græcis de Germanorum moribus constabat: uti nihil certius sit, quàm de unis Gallis loquutum esse philosophum: quorum mores jam tum Græciæ maximè palàm fuerunt redditi per Massilienseis Græcos. Diodorus verò quamquàm de utrâque gente, tam cis quàm trans Rhenum, se dicturum polliceatur; tamen nonnulla de Gallis narrat, quæ Germanorum moribus minimè convenerunt. Strabo certè atque Athenæus, Posidonium sequentes, à quo omnia ferè sua de Gallorum moribus se habere satis apertè fatentur, Gallos perpetuò ac constanter Κελτοὺς, Germanos verò proprio hoc nomine Γερμανοὺς adpellant. Quapropter hoc de puerorum consvetudine omnino de unis Gallis accipi debet. qui fœdissimum hunc flagitiosissimumque morem haud dubiè ab iisdem habuêre magistris, à quibus & literarum peritiam, & ceteras mollioris vitæ disciplinas, vitiorumque irritamenta, nempe à prædictis Massiliensibus Græcis. Nam unis Græcis puerorum amorem ab initio fuisse proprium, adeóque legitimum, satis constat. ab iis, præter Gallos, & si quæ aliæ eo fœdatæ fuerint Celtici nominis nationes in Hispania & Illyrico, acceperunt Itali. quibus & ipsis, maximè Romanis, fuisse vulgarem, patet vel ex unis passim poëtis. Persas quoque didicisse à Græcis aversam Venerem, testis est antiquissimus rerum scriptor Herodotus, lib. I. Itaque de Germanis veriùs Quintilianus, in declamatione pro Mariano milite, cujus pudicitiam tentaverat tribunus: *Nihil tale novêre Germani: & sanctiùs apud oceanum vivitur.* Non prorsus tamen ejus rei fuisse ignaros, Taciti magna testatur auctoritas. Et quomodò ignari esse potuerunt, aut omnino intacti, Gallis, huic flagitio deditissimis, tam propè colentibus; insuperque Romanis, rarô continentioribus, intra ipsos Germaniarum fineis agentibus? Tacitus historiar. IV: *Iussu Vitellii Batavorum juventus ad dilectum vocabatur. quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ, ac luxu; senes, aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impuberes, sed formâ conspicui, ad stuprum trahebantur.* Rarissimi tamen Germanorum huic flagitio obnoxii fuêre. &, si quis deprehensus, pœna præsens, ac gravissima. quum è contrario apud Gallos nulli id fuerit pudori, nedum vitæ periculo subjectum. Batavos, Germanicam cis Rhenum gentem, alteram hanc è duabus habuisse causam, cur rebellarent, nempe quòd liberi eorum ad stupra à Romanis traherentur, testatur Tacitus eodem loco.

Atque hactenus de virtutibus majorum nostrorum disseruisse sufficiat. Nunc etiam vitia eorum indicentur. Heic equidem haud dubito, quin aliquis objicere velit pro vitio haud levi illud, quod è Cæsare supra attuli: *Latrocinia nullam habuisse infamiam, quæ extra fineis cujusq. civitatis fierent.* Verùm, si hoc est vitium, certè commune fuit ab initio universo terrarum orbi: quod nemo historiarum peritus negare potest. nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque in externas

genteis

genteis imperia per mera occupata fuerunt latrocinia: atque ideò ipse Alexander, populusque Romanus, latrones apud auctores audiunt. Ac ferè tales re ipsâ fuerunt; quamvis, ex communi omnium gentium opinione, maximâ id virtutum facere sibi visi sint, nempe animositate: de quâ suprà nonnihil diximus, pluraque infrà, in tractatu de religione, dicentur. Proinde nullo jure quisquam Germanos nostros præ aliis gentibus hac re, ceu vitio, notaverit.

At Ebrietatem, quæ & olim apud eos viguit, & nunc maximè omnium aliarum Christiani nominis gentium viget, quis satis excusaverit? De hac ita noster eodem libro de Germaniâ: *Convictibus non alia gens effusiùs indulget.* & paullo pòst: *Diem noctemque continuare potando, nulli probrum.* & mox: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversùs sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis, vincentur.* Quibus adde, quæ suprà ex Juliano de potatione Gallorum simul & Germanorum adduxi. Adde item his, si videtur, quæ de Gallis Diodorus, dicto lib. v, prædicat in hunc modum: κάτοινοι δὲ ὄντες καθ' ὑπερβολὴν, τὸν εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφοροῦνται, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν λάβρῳ χρώμενοι τῷ πότῳ, καὶ μεθυσθέντες, εἰς ὕπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἐμπόρων διὰ τὴν συνήθη φιλαργυρίαν ἕρμαιον ἡγοῦνται τὴν τῶν Γαλατῶν φιλοινίαν. οὗτοι γὰρ διὰ μὲν τῶν πλωτῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῆς πεδιάδος χώρας ἁμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀντιλαμβάνουσι τιμῆς πλῆθος ἄπιστον. διδόντες γὰρ οἴνου κεράμιον, ἀντιλαμβάνουσι παῖδα, τοῦ πόματος διάκονον ἀμειβόμενοι. Hoc est: *Quum verò præter modum vino capiantur: importatum à mercatoribus meracum ingurgitant: & cupiditate ad largiorem potationem & ebrietatem provecti, aut somni gravedine, aut insaniæ vertigine corripiuntur. Propterea multi ex Italiâ negotiatores, pro familiari sibi avaritiâ, temulentiam Gallorum in quæstum suum vertunt. hi enim per amneis navigabiles navigiis, per campestria verò loca plaustris vinum ad eos devehunt, incredibile inde pretium reportantes. pro cado quidpe vini recipiunt puerum, potu ministrum permutantes.* Tacitus equidem suo ævo potandi morem tanquàm singularem in Germanis notavit. verùm habuit ille domi, quod Romanis suis multo ignominiosiùs exprobraret. quidpe Plinius, historiæ naturalis scriptor, Taciti coætaneus, tam horrenda, tam abominanda, ac nefanda de Romanorum ebrietate, lib. XIV, cap. XXII, refert; uti nemo mortalium facilè credat, apud quamquam aliarum nationum, nedum apud Germanos, simplicem, ac nullis propemodùm aliis vitiis imbutam gentem, eadem in usu fuisse. Quin Plinius, dicto capite, quantumlibet multarum gentium ebrietatem recenseat, etiam Hispanorum, & Gallorum; tamen Germanorum ne uno quidem verbo meminit: quorum tamen mores vivendique rationem non ignorabat; ut qui ipse coràm in Germaniâ satis inspexerat. Cujus sanè rei ratio dari nulla potest, nisi quòd nostri ferè sobrii videbantur præ aliis. Nec mirum, quòd Tacitus tam diligenter ebrietatem in nostris notavit; siquidem is unûm Germanorum mores hoc libro describere instituit; non verò omnium simul gentium. Plato, de legibus lib. I: Μέθης δὲ Σκύθαι χρῶνται, καὶ Πέρσαι, καὶ ἔτι Καρχηδόνιοι, καὶ Κελτοὶ, καὶ Ἴβηρες, καὶ Θρᾷκες, πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη. id est: *Inebriantur autem Scythæ, Persæ, Pœni, Celtæ, Hispani, Thraces: quæ bellicosæ sunt gentes.* Indos potandi certamina habuisse, auctor est Ælianus, variar. histor. lib. II, cap. XLI. quod caput integrum, unà cum XV libri III, perlegere haud pigeat, quò eximii ac celebrati variarum gentium potatores cognoscantur. A Græcorum more rei perditissimæ quæsita sunt Latinis verba *græcari*, & *pergræcari*. Romanorum horrendam ebrietatem cognoscere si velis; legas prædictum Plinii cap. XXII libri XIV. invenies illic tam nefandos bibendi modos, tam abominanda vinolentiæ irritamenta, uti similia olim habuisse gentem illam simplicem atque rudem, haud facilè credideris: utique quum hodiè etiam Germanis nostris, multis jam fœdisque aliorum populorum vitiis infectis, eadem ignorentur. Quamquàm non negaverim, varios nunc quoque & dictu pudendos observari in Germaniâ bibendi modos, atque leges. Quin etiam præmia passim ebrietatis, non modò apud privatos homines, sed apud nationum quoque (proh pudor!) principeis constituuntur: ut quanto quisque plus bibat, tanto plus gloriæ atque laudis præmiique ferat. Ac sunt quædam in prædicto Plinii capite, quæ nescio an à Romanis Germani acceperint, an verò communes fuerint aliarum quoque gentium consvetudines: nimirum, *biduo duabusque noctibus perpotationes continuasse: non labasse sermone; nec levatum vomitione; non alterâ corporis parte: dum biberet, matutinas obisse vigilias: plurimum hausisse uno poculo; plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optimâ fide non respirasse in hauriendo: neque exspuisse; nihilque, ad elidendum in pavimentis sonum, ex vino reliquisse:* & id genus alia. Sed inquies; *Gloriam virtute bibendi Parthi quærebant*; teste Plinio, dicto loco: Germanorum item *nulli*

diem

diem noctemque potando continuasse, erat probrum. at Romanis quamvis ebrietas frequens, & in vulgari vitio; tamen non gloria, sed maximum fuit probrum: id quod satis apertè innuere videtur Tacitus. Rectè mones. verùm tamen ego sic existimo: uti neque olim, neque nunc gloria in ebrietate Germanis quæritur; nec tamen ulli est probrum: sic quoque Romanis, ut nulla gloria, sic exiguum fuit probrum. & si quæris quantum: quemadmodùm nunc quibusdam populis lupanaria atque ganeas publicè, omnibus inspectantibus, introgredi nullum ducitur dedecus, neque turpitudo; quod tamen per se satis magnum, aliisque populis, maximè Germanis nostris, exsecrandum censetur flagitium. Ita sanè est; ubi vitia in morem atque consvetudinem, non hominis, sed gentis, non exigui temporis, sed sæculi, abivêre: illic nemini ducuntur probro. Non paucos Romanorum, sed omnem civitatem, principeis juxtà ac plebem, potationibus crebris, adeóque continuis indulsisse, cuique libros eorum, maximè verò poëtas diligentiùs legenti liquet. In plebe egregium exemplum memorat Ovidius, fastorum lib. III: Annæ Perennæ festum graphicè describens. Quapropter, ut antè dixi, nihil habuit Tacitus, quod Germanis magis, genti barbaræ mitiorumque morum planè experti, potationes exprobraret, quàm Romanis suis, morum cultu principatum inter genteis adfectantibus. Quin non viros tantùm principeis, sed feminas quoque illustres vinolentiæ deditas Romæ fuisse, notavit ipse annal. XII. ubi *Domitiam & Lepidam*, illustreis feminas refert, utramque *impudicam, infamem, vinolentam.* quod sanè numquàm fuit in natione nostrâ, neque nunc est. Apud alias verò nonnullas Europæ genteis, quum viris turpe sit inebriari; tamen feminæ etiam reperiuntur vinolentæ, haud raræ, nec plebejæ tantùm. Verùm nunc si reviviseeret Tacitus; proh summe Deus! quanto justiùs vitium hoc ebrietatis genti nostræ opprobraret? ut quæ sola penè, etiam humanioribus jam moribus ceteris in rebus mitigata, mordicus id retinet, quod reliquæ abjectum abominantur, exsecranturque. Pudeat sanè, pudeat, distædeatque *tritum illud Scytharum legati in Parthos* dictum, quod Plinius prædicto loco refert, in unam nostram gentem ab omnibus exteris vulgò jactari; *Quanto plus biberint, tanto magis sitire Germanos.* Manet, (eheu!) manet idem hodie mos, quo *dies noxque potando continuatur:* &, quod unum potissimè ab exteris exprobratur, id nullum inter ipsos probrum. Verùm tamen, si suus cuique populo attributus est error; si vitiis nemo sine nascitur, & optimus ille est, qui minimis urgetur: maneat, maneat, inquam, hoc vitium nostris, dum graviora absint, levitas, fraus, dolus, perfidia, perjurium, blasphemia immodica; sed & inconcessa Venus, in nuptas, in virgines, in puellulas, in pueros, in bruta animalia; quibus maximè urgentur exprobratores nostri. Jupiter, apud Lucianum, Junoni, mollitiem & ebrietatem Bacchi sibi objicienti, sic respondet: enarratis antè rebus præclarè ab ipso gestis: Καὶ μάλιστα, εἰ λογίσαιτό τις οἷος ἂν νήφων ἦν, ὅπου ταῦτα μεθύων ποιεῖ. id est: *Maximè si quis cogitet, qualis hic sobrius futurus erat, quando etiam ebrius hæc facit.* Hæc eadem ego haud ineptè pro Germanis meis responderim ebrietatem iis objicientibus. nam licet vitio huic nimio plus, quàm satis erat, dediti sint; interim tamen cuncta & divina & humana officia tam seriò, tamque sedulò obeunt, uti nec religione, nec virtute cuiquam aliarum gentium concedant: imò omneis ferè superent. ingenia autem si spectes; in quanam, quæso aliâ gente omnes simul artes scientiæque magis excoluntur, quàm in unâ nostrâ Germaniâ? At hæc si ebrii præstant; quid putas futurum, si eadem sobrii tractarent? Miranda scilicet omnia. Sed age; an soli nunc Germani potant? Nonne & inter Britannos passim, non modò in plebe, sed etiam in nobilitate, ebrietas frequentatur? & Galliarum magna pars, Picardi, Normanni, & Vascones, nullâ aliâ re hodiè magis noti, quàm vinolentiâ. Jam verò Poloni, Hungari, Litavi, & quicquid gentium ultrà, ad extrema usque Europæ, abscondunt magis terrarum longinquitate, quàm fugiunt hoc vitium. Quin ipsâ in Italiâ reperi, qui tegerent meliùs, quàm vitarent. In quibus sanè tanto turpius haberi id debebat, quanto minùs per cœli solique naturam excusari possit. nam quum inter physicos conveniat: homines sub septemtrionibus positos multo majori adfici calore interno, quàm qui versùs austrum siti: meritò Germanis nostris, ac conterminis Slavis ignosci debet, si ob id ipsum plus edant bibantque, quàm illi ad austrum. Certè austrini, qui ad nos commeant, vel migrant, ipsi fatentur, se multo magis heic fame sitique urgeri, quàm domi in genitivo solo. Verùm perpotandi mos, omnibus pariter gentibus olim communis, aliam, eamque antiquissimam habuit originem. Nimirum, quum prisci illi mortales nullis aliis studiis, quàm bellis venatibusque dediti forent; redeunteis ab exercitiis hisce crebris atque vehementibus immensùm sitire necessum erat. Svavitas dein, atque voluptas, quæ in ipsâ sitis exstinctione percipiebatur, adeò eos attraxit, uti etiam sæpè non sitientes biberent. quamquam verum sit illud in

Parthos quondam jactatum verbum; quanto quis plus bibat, tanto magis eum sitire. Atque inde est, quòd Plato, ut antè relatum, τὴν μέθην τοῖς πολεμικοῖς ἔθνεσιν adscribat. Verùm de ebrietatis vitio satis abundéque dictum.

Aliud hinc vitium objici nostris posse reor, PIGRITIAM, sive INERTIAM: de quâ ita noster: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Verùm hoc quoque non tam ex nationis nostræ vitio, quàm ex omnium bellicosarum gentium more antiquissimo: ut patet ex Thracum consimili exemplo, quod Herodotus citat, lib. v, his verbis: Ἀργὸν εἶναι κάλλιστον· γῆς δὲ ἐργάτην, ἀτιμότατον. id est: *Otiosum esse, pro honestissimo habetur: agri vero cultorem, pro contemtissimo.*

SUPERBIAM nostris, atque JACTANTIAM, ingeniique VANITATEM adscribit Diodorus, prædicto libro v, his verbis: Πολλὰ δὲ λέγουσιν ἐν ὑπερβολαῖς ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσει δὲ τῶν ἄλλων. ἀπειληταί τε καὶ ἀνατατικοί, καὶ τετραγῳδημένοι ὑπάρχουσιν. id est: *Multa hyperbolicè ad suæ laudis amplificationem, aliorumque contemtum jactant. Minaces prætereà sunt, & elati tragicique exaggeratores.* Exemplum exstat apud Tacitum, annal. II: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* Idem auctor, historiar. v, vanitatem Germanorum notat; ita de Civile, Batavorum rebellantium duce, loquens: *Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi.* & mox: *Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus, Galliâ adventantes, interciperent.* Verùm hoc vitium strenuitati eorum condonandum est: quæ certè tanta fuit, quantam haud facilè apud alias genteis reperieris; quamquàm omni arte ac disciplinâ militari destituti fuerunt; ut infrà ostendetur. Hodiè vanitatis jactantiæque vitium nescio quo jure omnes ferè reliqui Europæi Germanis præripuerint. etenim non modò in sermonibus & colloquiis privatis, sed publicè etiam institutis libris, quævis se natio reliquis præstantiorem esse, per summam impudentiam ementitur, vanisque id ac maximè falsis argumentis probare conatur.

Ceterùm Strabo, prædicto lib. IV, ita de Gallis: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί εἰσιν. id est: *Quin & hoc vulgi sermonibus tritum, omneis Gallos esse rixosos.* Idem de Germanis Tacitus in libro de Germaniâ: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* Sed hoc etiam strenuitati animositatique adscribendum. sic enim continuò subjicit Tacitus: *Raro conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur.* De utrisque Diodorus, dicto lib. v: Εἰώθασι, καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καθισταμένοις, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. Hoc est: *Solent & inter epulas, causâ ex jurgio quomodocumque arreptâ, insurgere, & ex provocatione inter se digladiari, nihili vitæ jacturam æstimantes.* Hodiè quoque gens conviciorum impatientior nulla, quàm Germani. commune quidpe omnibus atque usitatissimum est verbum; *Pauca verba, quæso: res breviùs transigi potest.* moxque ad gladios se proripiunt. Quin adeò conviciis abhorrent, uti, si quis etiam plebeius & infimæ conditionis homo in ea prolapsus fuerit, ignavum & muliebris animi hominem dicant. Livius, lib. v, Gallorum tradit *gentem iræ impotentem* esse. libro verò XXXIII, eamdem *minimè ad moræ tædium patientem.* Idem hodiè de nostris prædicari potest. rarò enim heic, ut apud alios populos, in longum extenduntur, aut in secretum abscondnntur odia: numquàm toxica in ultionem miscentur. sed quamprimùm dissidium aliquod natum, statim alter adversùs alterum propalàm exsurgit; remque è vestigio, ubi adversarius detur, ferro finit. Eamdem fuisse priscis Germanis mentem, patet ex iis, quæ adducta sunt. Verùm de animositate illorum alio loco fusiùs dicetur. Hactenus de virtutibus, vitiisque eorum præcipuis disseruisse sufficiat.

CAPUT XX.

De conjugio, & amore fideque conjugali.

OMNIBUS ferè privatæ vitæ partibus explicatis, restat nunc uti de matrimoniis, & liberorum educatione pauca quædam dicantur. De illis igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Nec alius feminis, quàm viris habitus; nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur: eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt, nuda brachia, & lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem*

pluribus

pluribus nuptiis ambiuntur. Et posteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas: ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Hoc, quæso, unde Germani nostri barbari, nisi ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus, rerum omnium conditor, Adamo, mortalium primo, dederat in paradiso; ut adnotavit Moses, in lib. gen. cap. II, ver. XXIV: quodque ipse Dei filius, Dominus noster Jesus Christus, repetiit posteà, pharisæis super divortio eum percunctantibus; referente divo Matthæo, euangelicæ historiæ cap. XIX, ver. IV, & sequentibus, his verbis: *Non legistis, quòd, qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos: & dixit; Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo illi in carnem unam. itaque non sunt jam duo, sed caro una.* Hoc igitur præceptum prisci Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Iapheto, Gomero, & Aschenaze, in Asiâ acceperant, quamreligiosissimè posteà in Germaniâ observarunt; quamvis veri Dei cultu jam dudum relicto. Nec tamen id soli Germani custodiverunt ex idololatris gentibus; sed alii etiam nonnulli barbari, quod apertè indicat Tacitus: &, præter barbaras genteis, Græci quoque, atque Latini. Ex barbaris alii qui fuerint, præter Ægyptios, de quibus id testatur Herodotus lib. II, & Judæos, haud facilè monstrare queas. Germanorum fuisse consangvineos Gallos atque Hispanos, conjicere tantùm licet. Apud reliquas, postquàm in suas quæque terras à Babylone digressæ sunt, contemto tam sancto, tamque salutari Dei præcepto; aut unam complures habuêre viri uxorem, aut è diverso singuli plureis habuêre uxores, aut communeis inter se complures viri, aut etiam universi; concubinas veriùs, quàm uxores. Cujus rei primus auctor fuit Lamechus, maledicti à Deo Caini propago: dignus eo genere, quo prognatus; quando multis horrendissimis criminibus à majoribus ejus in æternum Deum commissis, hoc etiam ipse addidit haud postremum. Ab hoc in reliquam ejus posteritatem diffusum fuit, ad inundationem usque terrarum. nam hoc quoque inter alia peccata haud dubiè in causâ fuit, cur genus humanum aquis deleretur. Memoria tamen ejus, aquis exstingvi non magis, quàm aliorum peccatorum, potuit. unde, enatatâ eluvie in arcâ Noachi, ad hujus etiam posteros, adeóque ad sanctos Dei viros penetravit.

Ceterùm, quòd auctor noster Germanos *propè solos barbarorum singulis uxoribus contentos* fuisse tradit; *exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur:* ejus rei exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum rege; de quo sic Cæsar, in commentariorum belli Gallici primo: *Duæ fuerunt Ariovisti uxores: una Sveva natione, quam domo secum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis soror; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Regibus hoc tantùm, atque principibus licuisse, patet ex Taciti verbis, *admodùm paucis.* Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atque Getis vicini, horum more complureis, aut communeis inter se habuêre uxores. Tacitus ibidem: *Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Præclara illa consvetudo quarumdam nationum Germaniæ, *in quibus tantùm virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium amarent:* præclara hæc, inquam, consvetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam aliis quoque gentibus, ut infrà patebit, observatam conditionem removeas, quâ uxori marito supervivere non licebat, sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit Procopius, lib. II rerum Gothicarum. Hodiè in quibusdam Christiani nominis regionibus feminas non modò secundas, ac tertias, sed sæpè sextas, septimas, & octavas absolvisse nuptias vidi; quas pudicas pudicæ matronæ vix dixerint.

At videamus tandem, quasnam in uxores ducere priscis Germanis licuerit. quippe Moses, Dei jussu leges Hebræorum genti ferens, ostendit ipsis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. idemque posteà Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortalium in diversas orbis parteis dispergeretur. estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepoteis duxisse in matrimonium sorores: qui mos à dispersione Babylonicâ in omneis pariter genteis diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exstinctus. De Atheniensibus, Græco populo,

testis

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

testis est Aemilius Probus, in Cimone, his verbis: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpenizen; non magis amore, quàm patrio more ductus. Atheniensibus enim licet, eodem patre natas, uxores ducere.* De eodem Cimone, simulque Persarum gente, Cyrillus contra Julian. imperat. lib. VI: *Cimon Elpenizen, eodem semine & sangvine ortam, pro uxore habuit: & Persas ipsos, imò & ipsum Iovem imitatus, eodem cum sorore toro usus est.* Lucianus in sermone de sacrificiis, de Jove loquens; Ἔγημε δὲ, inquit, πολλὰς μὲν ἄλλας, ὑςάτην δὲ τὴν Ἥραν, τὴν ἀδελφὴν, κατὰ τοὺς Περσῶν τούτου καὶ Ἀσσυρίων νόμους. id est: *Duxit autem uxores complureis quidem alias, sed postremo loco Iunonem germanam: idque juxta Persarum Assyriorumque leges.* Strabo, lib. X, de Cretensibus: Φερνὴ δ' ἐςὶν, ἂν ἀδελφοὶ ὦσι, τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ μερίδος. id est: *Dos est, siquidem soror fratri nubit, dimidium portionis fraternæ.* De Ægyptiis, maximéque eorum regibus, idem vulgatum est apud rerum auctores. De Persis multo etiam fœdiora tradit Theodoretus, contra Græcos, orat. IX de legibus: Κατὰ τοὺς Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι, καὶ ἀδελφαῖς, ἀδεῶς γε μέντοι, καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν ἐνόμιζον· hoc est: *Persæ, quibus antiquitus Zarades leges præscripsit, matrum, sororum, filiarumque connubiis susque deque commixti, rem justissimam arbitrati sunt id, quod erat facinus injustissimum.* De iisdem Diogenes Laërtius, in prooemio: Τοὺς δὲ μάγους ὅσιον νομίζειν, μητρὶ ἢ θυγατρὶ μίγνυσθαι. id est: *Magos justum arbitrari, matri aut filiæ misceri.* Strabo lib. XV, de eâdem gente: Τοῖς δὲ μάγοις καὶ μητράσι συνέρχεσθαι, πάτριον νενόμισται. id est: *Magi etiam cum matribus, instituto majorum, coëunt.* Et lib. XVI, de Arabibus: Μίγνυνται δὲ καὶ μητράσι· *miscentur & matribus.* Superabant hæc fidem, ni Cæsar, belli Gall. comment. V, de Britannis, Germanorum consangvineis, idem ferè adseverasset, his verbis: *Vxores habent deni duodenique inter se communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis.* Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentiâ tantâque sanctimoniâ, uti *prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. quòd si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeóque fratrum filias in matrimonio habuisse, etiamnum dubito.

Ostensum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar comment. VI, ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè,* inquit, *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò* XX *feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* In eamdem sententiam noster, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eóque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas; pares, validique miscentur: ac robora parentum liberi referunt.* Ergo adolescens juxtà ac virgo post vigesimum demum ætatis annum matrimonio inter se jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodiéque apud Germanos magis, quàm apud alias genteis, observatur. Adolescentes plerumque in altiorem servantur ætatem.

De dote, & amore conjugali, item de officio uxoris, sic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq. sociam; idem in pace, idem in prœlio passuram, ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata, ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.* Virtus tunc maximè ac probi mores spectabantur, atque ipsum matrimonium. at nunc, antequàm eam, quam quis ducere velit, vel oculis conspexerit, vel ex aliorum relatu, qualis sit, acceperit; de dote, quam allatura sit, primo loco inquirere summa ei est cura. de hac si satis ampliter constet; de reliquo nihil prorsus vir est solicitus. sit deformis, sit manca, sit membris capta, vel mutila, quam numquàm amare queat; sit improbis, sceleratisque, atque infamibus prognata parentibus; sit etiam ipsa impudicitiæ crimine notata: nihil interest, dum dos hæc ampla compenset. Atq; hinc tot discordantia matrimonia, tot adulteria, tot flagitia, tot divortia: sed & ferro venenoque paratæ cædes. Verùm hæc deploranda potiùs hoc sæculo inter Christianos, quàm meliora speranda. Porrò, adde superioribus ea, quæ eodem libro anteà referuntur: *Quodq. præcipuum fortitudinis irritamentum est; non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates; & in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes,*

hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent. Exemplum conjugalis amoris est in Arminii uxore, de quâ Tacitus, in annal. I, ita: *Pugnatum in obsidentis; & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Hactenus de uxorum erga viros amore. subnectit modò dictis continuò auctor, de virorum amore in uxores, ista: *Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoq; nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris est in Arminio, dicto annalium libro, paullo pòst: *Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens.* Reciprocum, ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amorem, haud dubitandum. firmissima quidpe est amatio, ubi nudus amor amore nudo vincitur: ubi non dos atque opes, sed matrimonium amatur. Hinc tanta illa in feminis pudicitia, tanta in communibus laboribus atque periculis constantia, tanta denique virilitas. Ac in pace quidem plus curæ laborisque incumbebat uxoribus, quàm maritis; quod suprà ostensum est.

Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias genteis corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuisse ostendit, his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse priscos istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis Frisiorum: de quibus, Romam legatione missis, sic tradit noster annal. XIII: *Intravêre Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illi per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, percontantur.* De corruptelâ spectaculorum quamverissima prædicavit Seneca, in epist. VII: *Nihil verò est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* O vocem fatidicam atque divinam, tantoque sapientiæ doctore dignissimam! Hoc equidem ille, homo gentilis, divinorum præceptorum, quæ per Mosen olim aliosque prophetas Deus æternus populo suo tradidit, planè rudis. Nos igitur nunc, qui Christianæ disciplinæ militiæque dedimus nomina, quâ fronte ludorum spectacula non solùm excusamus, sed laudamus etiam, atque ulrro instituimus? quæ sanè eo minùs erant toleranda, quo magis veteris illius gentilisque modestiæ modum excedunt. Non enim vitia nunc solummodò per spectandi voluptatem surrepunt: sed, quasi per vim, animis integris atque puris, quà exemplis, quà voce, quà manu ingeruntur: adeò, uti vix umquàm corruptiore licentiâ fictores juxtà actoresque fabularum exstitisse crediderim. Sed hæc externa potiùs, quàm nostra. spectaculis quidpe nunc etiam minùs solicitantur Germanorum feminæ, quàm aliarum gentium. Convivia tamen vel crebriora etiam, quàm alibi, apud nos institui, haud negaverim. & licet minus heic, quàm alibi, tamen nonnihil irritationum ad libidinem in symphoniis, in saltationibus, in variis lusibus. nec aliam partem vitæ apud Germanos corruptiorem nunc dixeris, quàm quæ convictibus transigitur.

Alium prætereà corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui est in literarum scientiâ atque usu, Germanis procul fuisse, docet continuò noster ibidem his verbis: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Prussiâ ac Livoniâ, ceterisque septemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas scire; eamdem ob causam, quam antiquus scriptor Tacitus innuit: videlicet his pudicitiam solicitari, his prodi. Nunc equidem feminæ nostræ literas sciunt vulgò: at suas; non externas, nec Latinas, Græcasve: quibus aliis in gentibus feminæ quædam, maximè nobiles atque illustres, adficiuntur, imbuuntur, corrumpuntur. femina quidpe, quæ supra feminam sapit, feminarum studia aspernatur, fastiditque; jamque viris sese miscet. Neque tamen abnuerim etiam in Germaniâ Germanicis literis sæpius corrumpi virgines juxtà nuptasque. verissimum namque est, epistolam haud erubescere. sæpiùsque literis petuntur, quæ ore numquàm audeas. Verùm hæc de matrimoniis, & castitate priscarum Germanarum disseruisse sufficiat. parem huic in toto orbe vix reperias.

Caput XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus, & hereditatibus.

DE matrimonio poſtquàm ſuperiori capite dictum eſt, commodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumque educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. Strabo igitur, lib. III, Hiſpanicarum mulierum fortitudinem duritiamque notans, hæc verba refert: Κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ Σκυθικά. κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τήν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται, τεκοῦσαι δὲ διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν. ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίνασαι. ἔν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὗται καὶ λούουσι τὰ βρέφη, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίνασαι πρός τι ῥεῖθρον. Ἐν δὲ τῇ Λιγυστικῇ φησιν ὁ Ποσειδώνιος διηγήσασθαι τὸν ξένον ἑαυτῷ Χαρμόλεων, Μασσαλιώτην ἄνδρα, ὅτι μισθώσαιτο ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητόν. ὠδίνασα δὲ μία τῶν γυναικῶν, ἀπέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὸν μισθόν. καὐτὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὀψὲ μάθοι, καὶ ἀφίησι, δοὺς τὸν μισθόν· ἡ δ' ἐκκομίσασα τὸ νήπιον πρός τι κρηνίον, λούσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἴκαδε. Id eſt: *Hæc Hiſpanis communia ſunt cum Celticis, Thracicis, Scythicisq; gentibus. ſicut & fortitudo, non virorum modò, ſed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, ſuo loco viros decumbere jubent, iisque miniſtrant. atq; inter operandum ſæpè infanteis lavant, & faſciis involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. Poſidonius tradit, ſibi in Liguriâ hoſpitem ſuum, Charmolaum Maſſilienſem, narraſſe; quum à ſe ad foſſionem quamdam conducti eſſent viri pariter ac feminæ; inter has quamdam, doloribus partus correptam, non longè ab opere ſeceſſiſſe: editoq; fœtu, ad opus rediſſe; ne mercedem amitteret. Quam ipſe, quum ægrè opus facere videret; primoq; cauſam ignoraret; tandem, re cognitâ, mercede datâ dimiſit. mulierem ad fonticulum quemdam extuliſſe infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detuliſſe.* Eamdem hiſtoriam recitat & Diodorus, lib. IV, hoc modo: Οἱ δὲ Λίγυες εἰθίκασι τὰς γυναῖκας τῶν κακοπαθειῶν τῶν ἐν ταῖς ἐργασίαις κοινωνοὺς ποιεῖσθαι. μισθοῦ δὲ ἀλλήλοις ἐργαζομένων τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ἴδιόν τι καὶ παράδοξον τῶν καθ' ἡμᾶς, συνέβη περὶ μίαν γυναῖκα γενέσθαι. ἔγκυος γὰρ οὖσα, καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐργαζομένη μισθοῦ, μεταξὺ συνεχομένη ταῖς ὠδῖσιν, ἀπῆλθεν εἴς τινας θάμνους ἀθορύβως. εἰς ἃς τεκοῦσα, καὶ τὸ παιδίον φύλλοις ἐνειλήσασα, τοῦτο μὲν εἴς τινας θάμνους ἀπέκρυψεν· αὐτὴ δὲ, συμμίξασα τοῖς ἐργαζομένοις, τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέμενε κακοπάθειαν, οὐδὲν δηλώσασα περὶ τοῦ συμβεβηκότος. τοῦ δὲ βρέφους κλαυθμυριζομένου, καὶ τῆς πράξεως φανερᾶς γενομένης, ὁ μὲν ἐφεστηκὼς οὐδαμῶς ἠδύνατο πεῖσαι παύσασθαι τῶν ἔργων. ἡ δ' οὐ πρότερον ἀπέστη τῆς κακοπαθείας, ἕως ὁ μισθωσάμενος ἐλεήσας, καὶ τὸν μισθὸν ἀποδοὺς ἀπέλυσε τῶν ἔργων. Id eſt: *Ligures feminas quoque in laborum communionem adſciſcere ſolent. Quumque mercede mulieres ſimul ac viri operam elocent; res quædam mira, & noſtratibus inſolens, mulieri cuidam evênit. prægnans dum opus inter viros mercenarium facit, partus doloribus coacta, in virgultum quoddam, abſque ſtrepitu ſecedit. ibique enixa infantem, foliis involutum inter arbuſta abſcondit: & operariis denuò immixta, citra partus indicium eumdem cum ipſis laborem continuat. Re autem per vagitum infantis patefactâ, præfectus operis nullâ ratione puerperam inducere potuit, uti ab opere deſiſteret. nec illa antè ceſſavit, quàm conductor ejus miſertus, perſolutâ mercede vacationem ab opere ei conceſſit.* Non uni ſoli id apud Ligures mulieri eveniſſe, ſed vulgare inter reliquas fuiſſe, oſtendit Ariſtoteles, Poſidonii ætate multo prior, in mirandis ſuis, his verbis: Ἴδιον δέ φασι καὶ τοῦτο παρὰ τοῖς Λίγυσιν εἶναι. αἱ γυναῖκες ἅμα ἐργαζόμεναι τίκτουσι. καὶ τὸ παιδίον, ὕδατι περικλύσασαι, παραχρῆμα σκάπτουσι, καὶ σκάλλουσι, καὶ τἄλλα οἰκονομοῦσιν, ἃ μὴ τεκούσαις ἦν πρακτέον. Hoc eſt: *Peculiare & hoc apud Ligures ajunt eſſe; quòd mulieres, dum opus faciant, pariunt: lotoque infante, ad ſarculum mox, ac foſſionem redeunt; aliaque obeunt munia, puerperis minimè convenientia.* Non ἴδιον hoc Ligurum mulieribus, ſed Hiſpanorum quoque, Gallorum, Germanorum, Thracum, atque Scytharum feminis fuiſſe commune, ſatis apertè docet Strabo, verbis ſuprà citatis. Unde etiam ipſe philoſophus, politicor. lib. VII, cap. ultimo, ita ſcribit: Συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστότατον. διὸ παρὰ πολλοῖς ἐστι τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρόν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν, οἷον Κελτοῖς. Hoc eſt: *Conducit autem tum ſanitati, tum bellicis actionibus, ſtatim ad frigora adſvefacere à parvulis. quocirca multi barbarorum hunc habent morem, ut alii infanteis, ſimul ac editi ſunt, frigido flumini immergant; alii brevi tegumento veſtiant, ut Celtæ faciunt.* Non tantùm Gallos heic intellexit philoſophus per Celtarum nomen; ut voluit Latinus interpres: nec ſolos Germanos; ut contra interpretem contendunt alii: ſed utramque gentem. Verùm tamen, quia hic quoque locus ambigui eſt ſenſus; ita uti haud ſatis intelligas, Celtæne fœtus ſuos, recens

editos,

editos, frigidis undis immerserint; an verò curtis tantùm tegumentis vestierint: alii quoque producendi erunt scriptores. In his Galenus, satis antiquus auctor, in libro de tuendâ sanitate primo, ita tradit: Τίς γὰρ ἂν ἡμῶν ὑπομείνειε τῶν παρ' ἡμῖν ἀνθρώπων εὐθὺς ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἔτι θερμὸν τὸ βρέφος ἐπὶ τὰ τῶν ποταμῶν φέρειν ῥεύματα· κἀνταῦθα, καθάπερ φασὶ τοὺς Γερμανοὺς, ἅμα πειρᾶν αὐτοῦ τῆς φύσεως, ἅμα τι καὶ κρατύνειν τὰ σώματα, βάπτοντας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ὥσπερ τὸν διάπυρον σίδηρον; id est: *Quis, quæso, nostrûm sustineat, modo editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre; ibique, ut apud Germanos fieri ajunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de naturæ vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare?* Veras heic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & Virgilius, Æneid. IX: ubi Numanum Remulum, natione Rutulum, introducit ita loquentem:

Durum à stirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus; sævoque gelu duramus, & undis.

Germanorum peculiarem morem adfinxisse heic poëtam antiquis Italiæ incolis, arguit Goropius in Aduaticis. at communem fuisse multis aliis etiam gentibus, suprà è Strabone & Aristotele intelleximus. Hinc Sidonius Apollinaris, in carmine II, Thracibus eum, unà cum Strabone, tribuit:

Thracum terra tua est, heroum fertilis ora.
Excipit hic natos glacies: & matris ab alvo
Artus infantum molleis nix civica durat.

Iazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

—Ubi tam sævo duravimus amne
Progeniem, natosque recens.

Laconibus Seneca, controver. I: *Athenæ eloquentiâ inclytæ habebantur; Thebæ sacris; Sparta armis. Eurotas amnis hanc circumfluit; qui pueritiam induret, ad futuræ militiæ patientiam.* Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus: *Taygeta Laconices. ubi filios suos moris habent durare frigore aquæ.* Thraceis idem fecisse putant Laconum instituto. at unde Germani id nostri habuêre, unde Ligures, Galli, Hispani, adeóque ipsi Itali? ab iisdem Laconibus; an à Thracibus? Nugæ sunt. antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asiâ, in gentium dispersione, in omneis terræ parteis pervectus. unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, satisque insolentem narrat Julianus Cæsar, in epistolâ ad Maximum, his verbis: Πάντως οὐδὲ ὁ Ῥῆνος ἀδικεῖ τοὺς Κελτούς. ὃς τὰ μὲν νόθα τῶν βρεφῶν ὑποβρύχια ταῖς δίναις πέμπει, καθάπερ ἀκολάστου λέχους τιμωρὸς πρέπων. ὅσα δ' ἂν ἐπιγνῷ καθαροῦ σπέρματος, ὑπεράνω τοῦ ὕδατος αἰωρεῖ, καὶ τῇ μητρὶ τρεμούσῃ πάλιν εἰς χεῖρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδέκαστόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων γάμων, τὴν τοῦ παιδὸς σωτηρίαν ἀντιδωρούμενος. Id est: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infanteis undis abripit, tamquàm impuri lecti vindex. quos autem ex puro semine ortos agnovit, hos in summâ aquâ suspendit, matrisque trementis manibus reddit; & quasi verum incorruptumque casti & laudabilis conjugii testimonium servato infante persolvit.* Huic & alii auctores subscribunt. ut Nazianzenus hoc versu:

Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον Ῥήνοιο ῥεέθροις.
Celtæ quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Et epigramma quoddam Græcum:

Θαρσαλέοι Κελτοὶ ποταμῷ ζηλήμονι Ῥήνῳ
Τέκνα ταλαντεύουσι, καὶ οὐ πάρος εἰσὶ τοκῆες
Πρὶν παῖδ' ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.
Αἶψα γὰρ ὠδίνα μητρὸς ὀλισθήσας διὰ κόλπων
Νηπίαχος πρῶτον προχέει δάκρυ, τὸν μὲν ἀείρας
Αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκε νέον παῖν, οὐδ' ἀλεγίζει.
Οὔπω γὰρ γενέταο φέρει νόον, πρίν γ' ἐσαθρήσῃ
Κεκριμένον λουτροῖσιν ἐλεγχογάμου ποταμοῖο.
Ἡ δ' ἄρα μετ' Εἰλείθυιαν ἐπ' ἄλγεσιν ἄλγος ἔχουσα
Μήτηρ, εἰ καὶ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα,
Ἐκδέχεται τρομέουσα, τί μήσεται ἄστατον ὕδωρ.
Animosi Celtæ flumine zelum habente Rheno
Natos explorant: & non priùs sunt parentes
Quàm viderint puerum ablutum flumine venerando.
Statim enim ubi matris lubricè excidens per sinum
Infans primùm profundit lacrymas, illum attollens

Ipse

Ipſe ſcuto impoſuit novum puerum; neque curat.
Nondum enim genitoris fert animum, antequàm intuetur
Indicatum aquis lectum reprehendentis fluvii.
Illa verò à partu dolores poſt dolores habens
Mater; quamvis etiam pueri verum novit patrem;
Excipit trepidans, quidnam machinetur inſtabilis undâ.

Item Claudianus, in Ruffinum lib. III:

Et quos naſcenteis explorat gurgite Rhenus.

Nonnus, lib. XXIII:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων,
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διαχρίζων τοκετοῖο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα·
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: ſed ut judex;
Et occultum partum diſcernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Et libro XLVI:

Βάρβαρα θεσμὰ φέρουσαν ἐπολβίζω χθόνα Κελτῶν·
Ἧχι νέων βρεφέων καθαρὴν ὠδῖνα διδάσκων
Ῥῆνος, ἀσημάντοιο θεμιστόπολος τοκετοῖο,
Αἵματος ἀγνώστοιο νόθον γένος οἶδεν ἐλέγξαι.
Barbaras legeis ferentem judico beatam terram Celtarum:
Vbi recens natorum infantium purum partum docens
Rhenus, incerti judex partus,
Sangvinis ignoti adulterinum genus novit arguere.

Theophylactus quodam loco: Καὶ ὁ Κελτικὸς ποταμὸς, γνησίου καὶ νόθου, καὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἐλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. id eſt: *Celticus quoque amnis inter genuinum ac ſpurium, interque virtutem ac improbitatem veriſſimus eſt judex.* Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum: Οὗτος δὲ ὁ Κελτικὸς Ῥῆνός ἐστιν, ὁ λεγόμενος τὰ νόθα τῶν γνησίων διορίζειν γεννήματα, οἷα τὰ μὲν ὑπανέχων τὰ γνήσια, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα διδοὺς βυθῷ λήθης καὶ ὕδατος. id eſt: *Hic autem Celticus eſt Rhenus, qui dicitur fœtus ſpurios à legitimis diſcernere. nam legitimos ſuſtinet: ſpurios verò in aquæ fundum ſubmergit.* Hujus igitur rei quum tot ſint ſatis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus mentionem fieri à Tacito noſtro, alioquin morum Germanicorum accuratiſſimo ſcriptore. unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes iſti auctores uno eodémque vocabulo conſtanter Κελτὰς nominant. Julianus certè, haud ſemel Gallorum citans nomen, ſæpius Κελτοὺς, nonnumquàm Γαλάτας adpellat. contrà verò nunquàm Germanos, niſi peculiari eorum vocabulo Γερμανοὺς, vel etiam τοὺς ὑπὲρ Ῥῆνον βαρβάρους· id eſt, *trans Rhenum barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam ſatis certum eſt, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc ſententiam Claudianus quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc ſunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos naſcenteis explorat gurgite Rhenus;
Quoſque rigat retro pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; niſi uni Helvetii, ac Sequani? nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni, ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. quamquàm non ſim neſcius, hos omneis plerumque apud ſcriptores adpellari Gallos. Univerſam Rheni ripam intellexiſſe ſuprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuiſſe reliquos omneis: qui lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipſum hanc explorandæ genuinæ prolis cauſam conjeciſſe magis, quàm comperiſſe dicerem, niſi epigramma teſtaretur, ſcuto eos prolem impoſitam flumini commiſiſſe, quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè poteſt. Sed quid non poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipſam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, ſed fando ſe id accepiſſe, diſertè teſtatur in libro de rebus à Conſtantio geſtis. Verba ejus hæc ſunt: Ὑπάρχειν δέ φασι καὶ Κελτοῖς ποταμὸν ἀδέκαστον κριτὴν τῶν ἐκγόνων, καὶ οὐ πείθουσιν αὐτὸν οὔτε αἱ μητέρες ὀδυρόμεναι συγκαλύπτειν τὴν ἁμαρτάδα, οὔτε οἱ πατέρες, ὑπὲρ τῶν

γαμετῶν καὶ τῶν ἐκγόνων ἐπὶ τῇ κελτοῖ δειμαίνοντες· ἀτρεκὴς δέ ἐστι καὶ ἀψευδής. Hoc est: *Gallis quoque ajunt flumen contingere prolis incorruptum judicem. quem non flectunt, neque matres lamentantes, uti peccatum occultet, neque patres, uxoribus ac progeniei judicium metuentes. verax autem est ac minimè fallax.* Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri solet) rei veræ, ac per se satis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quidquid id fuerit; de solis lævæ, seu Gallicæ ripæ accolis accipiendum esse, patet ex Juliano, Claudianoque. Ipsos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immersisse, ut Hispani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique prisci mortales, è Strabone & Galeno constat.

Cetero Tacitus, in prædicto libro de Germaniâ; *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos heic pro liberis accipere, maximè placet ex sententiâ magni Lipsii: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ soboli operam ampliùs dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè solebant Latini, Græci, & aliæ in oriente gentes: in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt; nempe quoties ob inopiam se alere eos posse diffiderent. Cum Germanis nostris nescio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis ita Strabo, lib. XVII: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ζηλουμένων μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ πάντα τρέφειν τὰ γεννώμενα παιδία. Id est: *Atque hoc de maximè laudatis eorum moribus est, quòd omnem prolem alant.*

De educatione liberorum apud nostros sic Tacitus, eodem loco: *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobilissimis etiam, ac principibus feminis intelligas. nam plebejis nullæ, aut rarò erant ancillæ: quum ipsæ matresfamiliâs non modo domestica officia, sed & rurestres labores obiverint; ut suprà ex eodem hoc auctore ostensum est. Ancillis, atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat usitatissimus Romanis feminis. Nunc non modò eadem Italia, præterque Hispania, Gallia, Britannia, aliæque gentes, sed etiam Germania imitatur. hæc tamen minùs, quàm reliquæ nationes. Vulgare est quibusdam in regionibus, secundo mox, vel tertio à lustratione die, infantem in rus nutricatum amandare: nec, nisi tertio, vel quarto, vel etiam sexto mense, imò interdum anno, ac biennio pòst revisere, aut visum accersere. Quibus sanè fœtibus injuriam fecisse videtur natura, quòd non ex tigride, vel ursâ, vel leænâ, vel aliâ quavis ferarum gigni dederit: quarum nullam tam facilè relinquere posse fœtum suum comperimus. Novi puerperas, quæ, ut primùm proles in lucem edita, quiescere omnino vel nequibant, vel nolebant, antequàm eadem foras nutricatum protruderetur; quiritantes, quoad infans in iisdem secum maneret ædibus, numquam satis à domesticis sibi ministrari. O egregium amorem maternum! ô humanitatem mirandam! Quid tu jam heic fieri censes verbo illo Domini, apud Jesaiam, cap. XLIX, vers. XV; ubi quærit, *An oblivisci possit mulier fœtus sui: ut non misereatur filii uteri sui?* Periit sanè, periit omne. Verùm rationem, causamque habent istæ haud levem. videlicet, ne tenera delicatarum corpora macerentur, suusque mammis servetur honos ac duritia; quò maritis, sed adulteris, magis placeant. At apud priscas nostras Germanas *non magis maritus, quam matrimonium amabatur; idque severum.*

Ceterùm Aristoteles, ut suprà relatum, morem ait fuisse Celtis, infanteis brevi vestire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum passa est duritia. de his quidpe ita noster, eodem loco: *In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt.* Id sanè experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robustiores reddi artus, validiora corpora. Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut disciplinâ assvefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit.* Subjicit noster prioribus ista: *Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Maximâ etiam nunc Germaniæ parte septemtrionali, in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque sub eodem tecto, in eâdem humo cubare videas. in quibus equidem regionibus magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eamdem cum nostro sententiam Cæsar, comment. VI, *Ab parvulis*, inquit, *duritiei ac labori student.* Et Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. & longissima apud eos pueritia est.* nempe ad vigesimum usque ætatis annum; quo *ætas* jam *separabat ingenuos à servis, virtus agnoscebat* in bello; ut fusiùs suo loco dicetur. Sed non pueri tantùm, verùm & puellæ nudæ egerunt, ad dictam usque ætatem. hæc

quidpe

quidpe plerumque ætate nubebant; ut suprà ostensum. Et ne hoc mireris: matres quoque ipsas maximâ corporis parte nudas egisse, humeros tantùm ac terga brevi sagulo, vel pelle tectas, quemadmodùm viri, suprà demonstratum est. Nec certè majori poterat esse pudori in puellâ nuditas, quàm in puero pubescente.

Porrò Cæsar, prædicto com. VI, Gallorum mores enarrans, *In reliquis*, inquit, *vitæ institutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum consangvineis atque finitimis, fuisse moris, haud dubium sinunt esse auctoris nostri verba modò citata: *Dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quin ex eodem prisco more hodiéque Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquàm turpe est filio, simulque parentibus, si quid tale ille conetur. quum è diverso aliæ gentes etiam parvulos suos quoquoversùm secum trahant. Effectus hinc diversi. apud Germanos puer adolescentiæ annos jam jamque ingressurus, neque quomodò sese in congressibus gerat, neque quid loquatur taceatve, tenet. apud illas verò genteis puer, etiam intra XII annum, utrumque probè & eleganter edoctus. Quorum hoc equidem maximè laudarem; ni magnum id plerumque comitaretur incommodum. scilicet idem puer omnis impudentiæ omnisque nequitiæ redditur peritissimus, dum in quosvis congressus, consessusque, nullâ loci hominumve habitâ ratione, ducitur, mittiturque. Quocirca præstare ego Germanorum censeo consvetudinem; ut apud quos post XX etiam ætatis annum locus disciplinæ, virtutique ac bonis moribus relinquatur, quamvis serò: quum è diverso apud alios, bona indoles ante etiam XII annum expellatur. Vulgare est dictum, idque verissimum; *Satis citò, qui satis benè.* Verùm ad priscos Germanos redeo. Non otiosos egisse per omnem pueritiam liberos; quod ex Cæsaris suprà recitatis verbis possis conjicere; sed domesticis officiis fuisse districtos: patet ex auctore nostro, atque Diodoro. Noster eodem libro ita: *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* Nimirum impuberes maximè. sic enim eodem libro antè: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.* Infirmi etiam habebantur liberi ante pubertatem. hinc Diodorus, lib. V: Διακονοῦνται δ' ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀῤῥένων τε καὶ θηλέων. id est: *Iuniores, pueritiæ limiteis nondum egressi, iis ministrant; femellæ pariter ac masculi.* Plerosque nobilium filios, ubi adoleverint, sacerdotum disciplinæ, ad perdiscenda divinarum humanarumque rerum secreta, fuisse traditos, infrà suo loco aperietur.

Universos, tam nobilium, quàm ingenuorum, servorumque sive colonorum pueros natandi studio jam inde à primâ pueritiâ fuisse deditos, maximè credibile est: quandoquidem hac arte gens ipsa auctoribus maximè celebratur. nec pueros tantùm; sed & puellas: promiscuè enim feminas cum viris in fluminibus sese lavisse, suprà ostensum est.

Auctor noster eodem libro: *Nihil neq; publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Nempe, quum pueritiæ annos egressi militiæ munus sustinere juvenes, sive adolescentes possent. Gestare equidem arma antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri discebant. Seneca, de irâ lib. I, cap. XI: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque.* Et epist. XXXVI: *Si in Parthiâ natus esset, arcum infans statim tenderet. si in Germaniâ, protinus puer tenerum hastile vibraret.* Sed & equitare impuberes didicisse reor. Noster eodem libro de Germaniâ: *Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituère majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senès.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. Atque hæc ferè sunt, quæ de partu mulierum in Germaniâ, liberorumque educatione, veteres auctores adnotarunt.

Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Auctor noster eodem libro: *Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sangvinis arbitrantur; & in accipiendis obsidibus magis exigunt: tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum, patris & avunculi. Sed quare id minùs fratrum filii? An, quia de sororum magis, quàm de fratrum filiis constat? Lyciis certè nullam aliam fuisse

fuisse puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant; teste Herodoto, lib. I. Pergit noster: *Heredes tamen, successoresque sui cuique liberi. & nullum testamentum.* Et quorsum testamentum in gente innoxiâ, sine fraude, sine dolo; quorum liberi sine contumaciâ, sine corruptelâ, à parvulis non nisi duritiei ac labori studebant; moxque armis, & venatibus, aut patriæ philosophiæ; de quâ posteà dicetur? At in hereditate capiendâ primogenituræ observabatur illa sive æterni Dei lex, sive communis omnium mortalium consvetudo, ex sacris etiam libris notissima: quâ etiamnum quædam Christiani nominis gentes, maximè verò Britanni, utuntur. De priscis illis Germanis testis est Tacitus, eodem in libro: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius; non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Quòd si nulli filii, haud dubiè filia maxima natu in bona successit; quemadmodum etiamnum in Britanniâ. Hinc est, quod idem noster, eodem libro suprà, de adulteriis dixit: *Publicatæ pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Porrò idem auctor, *Si liberi*, inquit, *non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa; hæc negligebatur, ac despiciebatur, tamquàm ignava, iners, & reipublicæ, quæ armis ac juventute tuebatur, inutilis. Contrà verò Romæ; quod heic innuit noster. Seneca, in consolatione ad Marciam, cap. XIX: *In civitate nostrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit: adeóque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odio filiorum simulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant.* Marcellinus, lib. XIV: *Nec credi potest, quàm obsequiorum diversitate colantur homines sine liberis Romæ.* nempe ob captationem hereditatis. Plinius, in proœmio lib. XIV: *Postquàm cœpêre orbitas in auctoritate summâ & potentiâ esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo: pessum iêre vitæ pretia, omnesque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidêre, ac servitute solâ profici cœptum.* De cetero pergit ita noster: *Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est.* Nimirum reverentiâ sangvinis: à quo dissentire, aut separari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis, cognationisque observantia, vel ex eo perspicitur, quòd integræ cognationes singulos vicos incolebant. Cæsar, belli Gallici comment. VI, ubi Germanorum mores exsequitur: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri.* Quò illud etiam referendum auctoris nostri, in eodem libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ, & propinquitates.* id est, integri vici: quorum magistratus, in bello etiam, singulorum ordinum seu cuneorum fuêre ductores; ut fusiùs infrà ostendetur.

CAPUT XXII.

De religione, ac deorum cultu. ubi primùm ostenditur, deorum cultum, cultusque procuratores sacerdoteis habuisse Germanos jam inde à primordio gentis.

PERACTIS hactenus omnibus ferè vitæ ac morum partibus, quæ ad privos singulosque homines spectabant; tempus nunc est ad ea transgredi, quæ publici fuerunt juris, quæque publicè ab universis, vel numero pluribus administrata sunt. In his primum ordinem atque locum meritò sibi postulaverint religio & deorum cultus; ut quæ ad animum potissimè pertinent. In iis verò explicandis si paullo diutiùs immorabor, æquumque reliqui operis tenorem excedere videbor; veniam mihi dari par fuerit: siquidem pleraque nova, nec facilè aliis adnotata in medium adferentur. quibus, in tantâ rerum obscuritate, haud facilè fidem me inventurum scio, nisi multis magnisque magnorum auctorum testimoniis, documentisque certissimis comprobata fuerint.

Barbara igitur admodùm, & immanitate efferata cunctis in rebus quum fuerit prisca gens nostra Germanorum; sunt, qui negant, ullum eos habuisse deorum cultum, ullam notitiam, ullamve suspicionem, antequàm Romani, superato Rheno amne, Germaniam ingressi sunt. idque Cæsaris inducti arbitrantur verbis, quæ sunt, belli Gall. comment. VI, hujusmodi: *Neque Druides habent, qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis student.* Quod argu-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

argumentum sanè haud leve, nec vanum; nempe, si neque sacra, neque sacerdoteis habuerint, ne deorum quidem venerationem habere potuisse. At prætereuntur heic, seu potiùs dissimulantur ea, quæ continuò Cæsar subnectit, his verbis: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm illorum sententia, opidò quàm absurda, facilè uno atque altero aliorum auctorum testimonio convelli potest. Cicero, in primo de naturâ deorum, ex Epicuri libris hanc de diis adfert opinionem: *Quæ est gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, sine doctrinâ, anticipationem quamdam deorum?* Et paullo pòst, *non instituto aliquo, aut more, aut lege hanc esse* ait *opinionem constitutam.* Ipse Cicero, in secundo de divinatione, *Omnes*, inquit, *reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Sed clariùs Dionysius Halicarnassensis, antiquitat. Rom. lib. VII: οὐχ ἡγοῦμαι ἀποχρῆν τοῖς ἀναγράφουσι, τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς παρὰ τῶν ἐπιχωρίων αὐτὰς παρέλαβον, ἀξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οἴομαι αὐτοῖς δεῖν πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ μέλλουσι πισταὶ φανήσεσθαι. ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι τὰς γινομένας καθ᾽ ἑκάστην πόλιν περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίους σεβασμούς. ταῦτα γὰρ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διὰ φυλακῆς ἔχει Ἑλλάς τε καὶ βάρβαρος χώρα· καὶ οὐθὲν ἀξιοῖ καινοτομεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δείματος κρατουμένη μηνιμάτων δαιμονίων. μάλιστα δὲ τοῦτο πεπόνθασιν οἱ βάρβαροι διὰ πολλὰς αἰτίας, ἃς οὐ καιρὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν. καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτοὺς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδοὺς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐθὲν ἁπλῶς· εἰ μή τινες ὑφ᾽ ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ γενόμενοι, τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν. Hoc est: *Antiquitates alicujus regionis scribentibus non satis esse existimo, si in eis percensendis sequuntur fidem indigenarum: sed opus etiam esse puto multis & irrefragabilibus testimoniis, si fidem mereri velint. inter quæ primum & præcipuum locum tribuo ceremoniis, quæ cuique populo, in colendis diis atque geniis, sunt patriæ. has enim jam diutissimè servant, cùm Græcæ, tùm barbaræ nationes: nec quidquam in eis censent immutandum, iræ divinæ metu. potissimùm verò barbari hoc persuasum habent; multas equidem ob causas, quas enumerare tempus nunc non sinit. nec longâ temporum serie adduci potuerunt hactenus, ut cultum deorum, quorum sacra patrio ritu celebrant, dediscere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Ægyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, aliave ulla gens barbara: nisi quæ fortè in alienam potestatem redacta, ritus victoris recipere coacta fuerit.* Gallos, aliasque genteis occidentales, suâ etiamdum ætate, sub Augusti Cæsaris principatu, Saturno humanis litasse hostiis, testatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum sustulisse, auctor est Plinius, lib. XXX, cap. I. quamquàm Claudio id adscribat Svetonius, in vitâ ejus. Germanos verò etiam longè pòst, quàm Romani Rhenum transierunt, similibus Mercurio sacrificasse victimis, testis est Tacitus, in libro de Germaniâ; ut mox videbimus. Germani igitur, Celtarum pars multo maxima, deorum & notitiam, & cultum, quemadmodùm aliæ gentes barbaræ, multis habuêre sæculis antè, quàm Romanorum nomen umquàm inaudiverint. Et quidem deos à primo usque initio habuêre eosdem, quos reliquæ gentes; quod ne pluribus exemplis atque testimoniis, longè petitis, confirmare opus habeam, unam ipsius Cæsaris, Romanorum principis, citabo fidem. Is, prædicto commentario, *Deûm maximè*, inquit, *Mercurium colunt. hujus sunt plurima simulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem, & Martem, Iovem, & Minervam. de his eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Iovem imperium cœlestium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquies, hæc refert Cæsar; sed de Gallis. è diverso de Germanis ista, paullo pòst: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Rectè equidem mones. verùm ego, Cæsarem hæc de Germanis partim verissimè, partim nimis ignoranter prodidisse, audacter adsevero. Decem ferè per annos bellum in Galliâ quum gesserit; facilè Gallorum mores atque ritus exactiùs perdidicisse potuit. in Germaniâ verò quum, Rheno transjecto, vix pedem posuerit; plurima illic eum ignorasse necessum est: qua de re plura mihi suprà, initio capitis XIII, dicta sunt. Convincit id apertè Tacitus, prædicto libro, quasi consultâ operâ testimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svevorum & Isidi sacrificant.* Et eodem libro posteà: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt.* Et posteà:

Apud

Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Et infrà, de Æstiorum gente: *Matrem deûm venerantur.* Atque hæc Tacitus sub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perspecti fuêre. Ne verò suspiceris, post Julii Cæsaris demum è Galliâ discessum Germanos dictorum deûm notitiam cultumque à Gallis accepisse: postquam Gallia à Romanis, Cæsaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta est, nulla prorsus Gallis cum Germanis fuêre amiciora commercia, nulli invicem commeatus; sed hostiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri, & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæsaris Augusti auspiciis devicti, in Gallicam ripam transducti sunt. post quod tempus statim in ipsum Germaniæ solum Romana præsidia transportata: moxq; inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruscorum duce, cæsus. de quâ clade sic, inter alia, Tacitus annalium lib. I: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Cui deorum mactaverint, ostendit in aliâ clade, annal. XIII: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre: quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Antiquum hunc fuisse omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obscurè ex Cæsare; qui, dicto comment. VI, Gallis eumdem adscribit. *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ: Πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἐννοίην λαβεῖν, καὶ ἱρὰ εἵσασθαι, καὶ τεμένεα, καὶ πανηγύριας ἀποδέξαι. id est: *Primi hominum, quos scimus, Aegyptii dicuntur deorum notitiam percepisse, & sacra constituisse, templaque, & conventus solenneis instituisse.* Idem adserit & Herodotus, lib. II. Lucianus, paullo pòst: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Ab Aegyptiis mox ad Assyrios, & porrò ad Græcos templorum simulacrorumque usurpatio penetrasse putatur; & ab his ad Italos. Omnium horum templis Germanorum religionem ac sacra esse antiquiora, clarè paret ex eo, quòd etiam aliquot sæculis post natum Iesum *cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare*, nefas duxerint; teste Tacito, in libro de Germaniâ. quod ex vetustissimo instituto habuêre illi; ut latiùs ostendetur suo loco. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum sublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum seriem, deorum cognitionem cultumque manasse, atque ita, qui ab Syriâ & Aegypto fuerint remotissimi, eos quoque omnium ultimos ea accepisse, arbitrantur. Sed jam antè, cap. IX, demonstratum est, tam Germanos, quàm Gallos, primam nationum suarum originem deduxisse à Mercurio; ipsumque deum adpellasse THEUTH, antiquissimâ inter mortaleis veri Dei, cœli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Quum igitur eosdem jam inde ab ipso sui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Mercurioque, deorum maximo antiquissimoque, idem tribuerint nomen, quod & longissimè ab iis dissiti, ignotique Aegyptii, & Arabes, & Græci, & Latini; quod partim suprà, cap. IX, ostensum est, partim infrà clariùs patebit: validissimum inde construitur argumentum, omneis simul gentes ex unâ eâdemque Asiâ, post lingvarum divisionem, in mortalium dispersione, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in suas quamque detulisse terras. Atque hæc unica ratio est, cur non modò in hoc nostro orbe, quem Europæ, Africæ, Asiæque vocabulis distingvimus, sed etiam in extero, quem vulgò Americanum nunc vocant, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eisdem ritibus, nisi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuò coluerint; eamdemque de iis singulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei, rerum omnium auctoris, notitiam venerationemque perducta sit. Gentem aliquam sine deorum cognitione cultuque fuisse, nullum idoneum certumque me legisse auctorem memini. Apud Strabonem equidem, lib. III, de gente quâdam Hispanicâ hæc leguntur verba: Ἔνιοι δὲ τοὺς Καλλαϊκοὺς ἀθέους φασί· id est; *Quidam Callaicos nihil de diis sentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, sine rituum numerositate, sine nomine; ut illi, de quibus hæc continuò subjicit idem Strabo; Τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασὶ, καὶ τοὺς προσβόῤῥους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς, ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ θύειν ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικί τε χορεύειν, καὶ παννυχίζειν. hoc est: *Celtiberos autem, & qui versùs septemtriones eorum sunt finitimi, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari ajunt.* Eâdem haud dubiè de causâ Lucanus, lib. I, Iudæos non modò sine nomine, sed incertum omnino deum colere arguit, his verbis:

verbis: — *Dedita sacris Incerti Judæa dei.* Priscos quoque Pelasgos sine nominibus coluisse deos, auctor est Herodotus lib. II. Idem Strabo, lib. XVII, ita scribit de Aethiopibus: Τῶν δὲ πρὸς τῇ διακεκαυμένῃ τινὲς καὶ ἄθεοι νομίζονται εἶναι· οὕς γε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν, καὶ κακῶς λέγειν. id est: *Ex iis, qui ad torridam plagam incolunt; nonnulli sine deorum veneratione creduntur esse; solemque odisse, ac detestari.* quod & Diodorus tradit lib. I. Verùm, quia isti solem exsecrabantur, ut calore nimio infestum, quem plerique alii supremum deorum existimabant, ideò planè athei credebantur: quum interim alia potuerint coluisse numina. Mela item, lib. I, cap. VIII, in Africæ descriptione, ita refert: *Augilæ manes tantùm deos putant. per eos dejerant; eos, ut oracula, consulunt; precatique, quæ voluerunt, ubi tumulis incubuêre, pro responsis ferunt somnia.* At hi hoc ipsum è primâ siderum reliquorumque numinum veneratione habuerunt. Certè nulla gens umquàm ne posterioribus quidem hisce sæculis reperta est, quin deorum aliquam habuerit notitiam ac venerationem, licet nonnullæ admodùm exiguam. Proinde verissimum est Maximi Tyrii testimonium, quod, dissertatione XXXVIII, hac de re ita profert: πλὴν οὐδὲν γένος, οὐ βάρβαρον, οὐχ Ἑλληνικόν, οὐ θαλάττιον, οὐκ ἠπειρωτικόν, οὐ νομαδικόν, οὐκ ἀστυπολῶν, ἀνέχεται τὸ μὴ καθιστάναι σύμβολα ἄττα τῆς τῶν θεῶν τιμῆς. hoc est: *Verùm nullum est genus hominum, neque barbarum, neque Græcum, sive in mari, sive in continente vivat, sive sine sede vagetur, sive urbem incolat, quod non aliqua cultus deorum signa erigat.* Cui adsentitur Seneca, epist. CXVII: *Nulla gens usquàm est adeò extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Hactenus igitur de diis; quorum notitiam, cultumque Germanos jam inde à primordio gentis habuisse, satis constat. Quos habuerint, & ex quâ origine, item quibus nominibus, posteriùs dicetur.

De sacerdotibus etiam nunc pauca quædam expediantur. Cæsar, ut antè relatum, sacerdoteis fuisse Germanis, qui rebus divinis præessent, quique sacrificia curavissent, omnino negat. nihilo minùs tamen deos habuisse eos Solem, Lunam, & Vulcanum, ultro fatetur. Quis umquàm populus, quæ gens, quæ natio deos habuit sine cultu, aut deorum cultum sine sacerdotum administratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæsaris de Germanis opidò quàm falsum. quod ille, ut multa in commentariis suis alia, antequàm satis compertum habuit, nimis negligenter perscripsit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, sine sacerdote gessisse, ex aliis compluribus infrà ostendam auctoribus.

Deorum igitur cultum, cultusque procuratores sacerdoteis quum non minùs Germani quàm contermina, omnibusque morum partibus similis eis alia Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæsar de Gallorum diis ac sacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones accommodabo; si antè de origine earum pauca quædam dixero.

CAP. XXIII.

De origine sacerdotii.

ANtequàm de religione ac deorum cultu dicatur, de origine sacerdotum, qui ea docuerunt, procurarúntque, sermo expediendus erit. Sacerdotum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm inter Germanos extitisse arbitror, quàm ipsum deorum cultum. Nam, quum deorum sacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Asiâ secum in Celticam attulerint; sacerdoteis quoque, sacrorum procuratores, divinæque voluntatis interpreteis, unà inde adduxisse certum est. In Asiâ autem sacerdotium jam inde ab ipsius mundi primordio originem accepisse, cummaximè est credibile. quippe, licet legem scriptam primi mortales ante aquarum eluvionem non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium conditor, ADAMO, omnium mortalium primo, modum sese venerandi colendique, ac rationem vivendi, ceu leges ac statuta quædam, voce tenus tradidit. Vnde enim Abelus, secundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat sacrificium, nisi patre magistro? unde Noachus ante aquarum inundationem τῆς δικαιοσύνης fuit κήρυξ, id est, *justitiæ ac pietatis præco*? (quod divus ait Petrus, in epist. II, cap. II, ver. V.) unde, simul ac egressus est arcam, Deo, servatori suo, sacra facere meminit, nisi traditionibus majorum monentibus, vel ipso jubente Deo? Nullam umquàm placuisse Deo ἐθελοθρησκείαν, gratamve fuisse, testis est sacra scriptura passim: ut in epistolâ Pauli ad Colossenseis, cap. II, ver. XXIII; Deuterom. cap. XII, ver. VIII; Matth. cap. XII, ver. IX. Quin divus Paulus, in epistolâ ad Hebræos, cap. XI, ver. IV, Abelum per fidem sacrificasse, disertè tradit. unde sequitur, ex Dei id eum fecisse mandato. peccatum quippe est, quidquid fit sine fide, teste eodem apostolo, ad Romanos cap. XIV, ℣. XXIII.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

fides autem absque præcedente Dei verbo esse prorsus nulla potest: teste eodem, ad Hebr. cap. XI, ver. I: & item propheta Jesaiâ, cap. I, ver. XII. quæ omnia confirmat divus Petrus, epist. II, cap. I, ver. ultimo: Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. id est: *Non enim libitu hominis allata est umquàm prophetia: sed, acti à Spiritu sancto, loquuti sunt sancti Dei homines.* Deus igitur ipse primum mortalium Adamum sacra facere docuit: hic verò filios, Cainum & Abelum. unde ad omneis eorum posteros sacrorum promanarunt ritus; quos IↃCCC tandem annis post terrarum inundationem Moses Dei jussu scripto mandavit. Hinc est, cur apud omneis pariter reliquas gentes plerique ritus circa sacrificia & alios cultus divinos veri Dei institutionibus, per Mosen conscriptis, pares reperiantur, ferèque eidem; ut infrà patebit. qui certè non ex Mosis demum legibus, ut quidam volunt imperiti, sed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt genteis. Post Mosen, ab Hebræis, longinquâ demum persvasione, reliquas eos accepisse genteis, qui adfirmare velit; is eâdem operâ adseveret, illas ante Mosen nullum habuisse deorum cultum, nullam notitiam. quod quàm sit falsum, satis suprà pluribus ostensum est documentis. quibus hoc etiam, si lubet, adjicias; quòd jam tum Moses, quum legeis à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium superstitiones alienosque ac falsos deos sequeretur. Quòd si igitur gentes jam tum deos coluerunt; certè sacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur sacerdos, sive sacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus. proximi deinde, hujus filii. Tandem, quum hominum excresceret multitudo, ita uti jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines sacris curandis præpositi sunt: quos Græci posteà, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, dixêre ἱερεῖς· Latini eâdem ratione, ab *sacro, sacerdoteis*. Ceterùm inventis falsorum deorum veneratione ac sacris, sacerdoteis his quoque, qui ea curarent, mox additi sunt. quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipsius falsæ venerationis auctor, Cainus; quod infrà ostendetur. Persæ postmodùm, Parthi, Bactri, Arii, Sacæ, ac Medii, aliique orientis populi, suos nuncupavêre *Magos*; teste, inter alios, Luciano in Longævis: Indi suos, *Brachmanes* & *Germanes*: Assyrii, *Chaldæos*: Aegyptii atque Hebræi, suos quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati sunt προφήτας: Celtæ, *Druidas*: alii suos aliis nominibus. Nec quidquam obest huic sententiæ, quòd Persarum *magos* Græci Latinique interpretati sunt *philosophos*. primis quidpe illis sæculis apud omneis pariter gentes penes unos sacerdoteis omnis tam divinæ, quàm naturalis moralisque erat philosophiæ tractatio; quod sequenti capite ostendam. unum heic audiamus Platonem: qui, in Alcibiade I, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, ita ait: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου· (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastris, Horomazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia.* Hunc *Zoroastrem* primum fuisse artis magicæ repertorem, inter omneis olim convênit auctores. Agathius libro II: οὗτος δὲ ὁ Ζωροάστρος ἤτοι Ζαράδης (διττὴ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία) ὁπηνίκα μὲν ἤκμασε τὴν ἀρχὴν, καὶ τοὺς νόμους ἔθετο, οὐκ ἔνεστι σαφῶς διαγνῶναι. Πέρσαι δὲ αὐτοὶ οἱ νῦν ἐπὶ Ὑστάσπεω οὕτω δή τι ἁπλῶς φασι γεγονέναι, ὡς λίαν ἀμφιγνοεῖσθαι καὶ οὐκ εἶναι μαθεῖν πότερον Δαρείου πατὴρ, εἴτε καὶ ἄλλος, οὗτος ὑπῆρχεν Ὑστάσπης. Ἐφ' ὅτῳ δ' ἂν καὶ ἤνθησε χρόνῳ, ὑφηγητὴς αὐτοῖς ἐκεῖνος καὶ καθηγεμὼν τῆς μαγικῆς γέγονεν μαγιστείας· καὶ αὐτὸς δὲ τὰς προτέρας ἱερουργίας ἀμείψας, παμμιγεῖς τινας καὶ ποικίλας ἀνέθηκε δόξας. Id est: *Hic autem Zoroaster sive Zarades (duplex enim ei adpellatio tribuitur) quando primùm floruerit & leges condiderit, liquidò non constat. Persæ verò hujus ætatis, sub Hystaspe, simpliciter tamen citraque ullam adjectionem, vixisse ajunt: adeò ut valdè ambigatur, neque certò sciri possit, an Darii pater, an alius quispiam, hic Hystaspes fuerit. Quocumque verò tempore floruit, autor eis & dux magicæ religionis exstitit; pristinoque sacrorum ritu immutato, confusaneas, quas daret, varias opiniones induxit.* An non ipse primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. Justinus historicus, sub initium libri primi, *Postremum*, inquit, *Nino bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit: qui primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse.* Bactrianum ego hunc non magis fuisse puto, quàm Deucalionem, id est, Noachum, Scytham: quod tamen crediderunt antiquissimi Græcorum; teste Luciano, in libro de deâ Syriâ. Plinius, lib. XXX, cap. I, de eâdem arte loquens, *Sine dubio*, inquit, *illic*, in oriente, *orta, in Perside, à Zoroastre; ut inter auctores convenit.* Hi equidem auctores propiùs in solum, in quo & ex quo conditus Adamus, adduxêre Zoroastrem. Idem Plinius, eodem capite, ait Eudoxum atque Aristotelem prodidisse, *Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse*; Hermippum verò tradidisse, *quinq; millibus annorum ante Trojanum bellum.* quod & Plutarchus refert, in

libro

libro de Iside: Diogenes verò Laërtius, in prooemio, idem citat ex Hermodoro. Ipse Plinius, eodem capite posteà, adfirmat, Zoroastrem *multis millibus annorum* ante Mosen fuisse. Quæ computationes multo magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui post terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc, quod Justinus, inter alios, de Zoroastre tradit; *primum* eum *mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse*. quod uni Adamo quàm rectissimè convenit. hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem, & omnium rerum naturam, & siderum motus, & quidquid scientiarum ex his profluxit, ipso Deo magistro cognovit, filiisque ac nepotibus tradidit; ut etiam infrà, cap. XXXIII, fusiùs clariùsque ostendetur. Adde etiam, quod dictus Hermippus apud Plinium, loco prædicto, prodidit, *Zoroastrem præceptorem, à quo institutus, habuisse Azonacem*. qui nullus alius fuit, quàm ipse summus æternusque Deus: quem priscos mortaleis adpellasse *Aden, Aiden, Atten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim*, infrà, cap. XXVII, docebo. Quantum autem differt *Azonac* ab *Adonai*? nam ζ quoque litera in se δ habet. Si igitur alteram ejus partem, quæ est σ, rejicias; erit vocabulum *Adonac*. Huc faciunt & ea, quæ Lucianus tradit, in libro de deâ Syriâ: Καὶ τὰ Φρύγες, καὶ Λυδοὶ, καὶ Σαμόθρᾳκες ἐπιτελέουσι, Ἄττεω πάντα ἔμαθον. id est: *Ac quibus ritibus Phryges, & Lydi, & Samothraces in sacris utuntur, eos omneis ab Atte acceperunt.* Item, quæ Plutarchus, prædicto libro, ex Persarum theologiâ de Zoroastre refert: οὗτος ἐδίδαξε εὐκταῖα θύειν καὶ χαριστήρια· id est; *Hic docuit votivas & charisticas victimas immolare.* Item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologiâ narrat Diodorus lib. I: Ὑπὸ δὲ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας, τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. id est: *Primùm Mercurium ajunt communem loquelam articulatim distinxisse, & multis rebus, quæ anteà sine nominibus erant, nomina indidisse: literas item invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur & Plato, in Phædro; qui Mercurium istum Aegyptiorum adpellat *Theuth*: de quo suprà, cap. IX, mihi dictum, pluraque dicentur infrà, cap. XXVI. Deum ipsum, rerum omnium auctorem, omnia ista, quæ Diodorus heic, & Plato dicto loco, enumerant, primum mortalium Adamum edocuisse, hunc verò liberos suos, mox infrà patebit. Adde jam his & illud, quòd *Oromazes* ille, quem patrem magi prædicarunt Zoroastris, maximus apud Persas sit habitus deus: isque non è mortalibus sive in his terris natis diis unus; sed ipse omnium rerum conditor; teste Plutarcho, in libro de Iside. De eodem Oromaze ita Diogenes Laërtius, in prooemio: Ἀριστοτέλης δ' ἐν πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ πρεσβυτέρους εἶναι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς μάγους, καὶ δύο κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχὰς, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα· καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὠρομάσδης, τῷ δὲ Ἅδης καὶ Ἀρειμάνιος· φησὶ δὲ τοῦτο καὶ Ἕρμιππος, καὶ Εὔδοξος, καὶ Θεόπομπος. hoc est: *Aristoteles, in primo de philosophiâ, tradit, Aegyptiis antiquiores esse magos: duoque juxta illos esse rerum principia, bonum genium, & malum. alterum ex his Iovem & Oromasden, alterum Plutonem & Arimanium dici. quod & Hermippus & Eudoxus & Theopompus adfirmant.* Per Græca vocabula Ζεὺς & Ἅδης, Persica Ὠρομάσδης & Ἀρειμάνιος interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem esse quod Θεὺθ, id est, veri Dei, rerum omnium opificis, antiquissimam inter mortaleis adpellationem, infrà cap. XXVI docebo. Zoroastres igitur nullus alius, nisi Adamus, à vero Deo, unà cum reliquis rebus, conditus. Idem Diogenes, ibidem: Αἰγύπτιοι μὲν γάρ φασι, Νείλου γενέσθαι παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας, ἧς τοὺς προεστῶτας ἱερέας εἶναι, καὶ προφήτας. id est: *Aegyptii tradunt, Nili filium fuisse Vulcanum; qui philosophiæ aperuit principia; cujus antistites sunt sacerdotes ac prophetæ.* Plato, XI de legibus: Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν τὸ τῶν δημιουργῶν γένος, οἳ τὸν βίον ἡμῖν ξυγκατεσκευάκασι τέχναις. id est: *Vulcano ac Minervæ opificum genus consecratum est; qui vitam nobis suis artibus instruxerunt.* Hunc quoque Vulcanum, verum æternumque fuisse Deum, infrà cap. XXIX ostendam. Idem Diogenes, ibidem, de Aegyptiis: Ἐθέσθαι δὲ καὶ νόμους ὑπὲρ δικαιοσύνης, οὓς εἰς Ἑρμῆν ἀνήνεγκαν. hoc est: *De justitiâ quoque leges statuerunt, quas ad Mercurium referunt.* Et Ælianus, variar. histor. lib. XIV, c. XXXIV: Αἰγύπτιοι φασὶ παρ' Ἑρμοῦ τὰ νόμιμα ἐκμουσωθῆναι· οὕτω δὲ καὶ ἕκαστοι τὰ παρ' ἑαυτοῖς σεμνύνειν προῄρηνται. id est: *Aegyptii sua jura à Mercurio profecta esse ajunt. Ita plerique sua commendare, & augustiora reddere solent.* Quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos, de Mercuriis sic ait Cicero, in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ: qui Argum dicitur interemisse; ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atq; Aegyptiis leges & literas tradidisse. hunc Aegyptii Theuth appellant.* Non modò leges atque literas, sed alias arteis scientiasque hunc *Theuth* apud Aegyptios invenisse, auctor est Plato in Phædro. ubi equidem hunc *Theuth* unum ex antiquissimis facit deis: regem verò totius Aegypti *Thamum*; cui *Theuth* cum litera-

literarum tùm aliarum rerum ſcientias aperuerit, quas diſtribui ceteris Ægyptiis poſtulavit. ex quibus *Thamum* regem alias laudaſſe, alias verò damnaſſe. Satis ineptè, ac ridiculè; quod poſteà excutietur. *Theuth* iſte quum idem fuerit qui verus Deus, id eſt, rerum omnium conditor; ut partim ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt, partim infrà, cap. XXVI, oſtendetur: *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus* in ſacratis vocatur libris, id eſt, primus à Deo conditus homo; quem Deus ipſe ADAM, Ægyptii poſteà, demtâ primâ ſyllabâ, & Δ, per communem omnium gentium conſvetudinem, in confine Θ converſo, adpellarunt THAM. qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroaſtre tradit Iuſtinus; ſed univerſi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroaſtre tradiderunt magi) quem è terrâ ad imaginem ſuam condiderat, tam cœleſtium, quàm terreſtrium rerum, ab ſe conditarum, naturam, virtuteis, effectus, & uſum expoſuit; quidpe cujus causâ eas condiderat. huic item leges, ac modum vivendi præſcripſit: quæ omnia voluit uti ille ceteris mortalibus, id eſt, liberis ſuis transderet. Huc facit alia etiam Ægyptiorum ſacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dediſſe Ægyptiis; ut refert Diodorus, in libro primo. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem Diodorus, ex eorumdem Ægyptiorum theologiâ, vocat Μηνᾶν. de quo ita ſcribit: Τῶν καρπῶν τὴν εὕρεσιν οἱ μὲν εἰς τὴν Ἶσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δὲ εἰς ἕνα τῶν παλαιῶν βασιλέων τὸν Μηνᾶν. id eſt: *Frugum inventionem alii Iſidi adſcribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Iſin ipſum intellectum fuiſſe Ægyptiorum ſacerdotibus verum Deum, omnium rerum auctorem, infrà oſtendam. Deus igitur frugum inventor, ac primus monſtrator; quia à ſe creatas primo mortalium Adamo monſtravit: hic deinceps liberis ſuis ac nepotibus. De eâdem re ita Pollux, lib. IV, cap. VII, ſect. II: Αἰγυπτίοις μὲν ὁ Μανέρως γεωργίας εὑρετής, μουσῶν μαθητής. id eſt: *Aegyptii Manerum tradunt fuiſſe agriculturæ repertorem, eumdemque Muſarum diſcipulum.* Muſarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem ſpectare, indicat Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XIX. ego verò, omneis variorum numinum adpellationes, quas Macrobius uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, eſſe referendas, infrà pluribus documentis oſtendam. De prædicto *Menâ* ita Diodorus paullo pòſt: Μετὰ τοὺς θεοὺς πρῶτόν φασι βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου Μηνᾶν, καὶ καταδεῖξαι τοῖς λαοῖς θεούς τε σέβεσθαι, καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. id eſt: *Poſt deos primum Aegypti regem ajunt fuiſſe Menam; qui deorum venerationem, ſacrificandique ritus populos docuit.* Et Herodotus, lib. II: Βασιλεῦσαι δὲ Αἰγύπτου πρῶτον ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα. hoc eſt: *Primum mortalium in Aegypto regnaſſe Menen dicebant.* Vel ex his ſatis clarè patet, quis MENA iſte, ſive MEN, ſeu MANERUS fuerit. nempe, qui priſcis Germanis, ut ſuprà cap. IX oſtenſum, MAN, Hebræis verò ADAM, & iiſdem Ægyptiis THAM dictus eſt. nam hic omnium mortalium primus in terris, poſt Deum, imperium obtinuit in liberos ſuos atque nepoteis: hosque Deum colere ac ſacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. Ægyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, ſuo adſcripſiſſe ſolo, vulgò notum eſt. Sed & de Lydis ita Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. I: Λέγουσιν, ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάνην γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα. id eſt: *Ajunt, ex Iove & Terrâ progenitum Manem, primum in hac terrâ regnaſſe.* Rectè *Man* iſte Iovis ac Terræ dicebatur filius. quidpe à Iove, id eſt, à Deo, conditus erat è terrâ, ſive humo. ex hac habebat corpus; ex illo animam. Eumdem Manem, fuiſſe & Tagetem dictum, exiſtimo; quem Hetruſci, Italica gens, primum divini cultus apud ſe doctorem tradidêre; ut refert Cicero, de divinatione lib. II, his verbis: *Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, quum terra araretur, & ſulcus altiùs eſſet impreſſus, exſtitiſſe repentè; & eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur viſus; ſed ſimili fuiſſe prudentiâ. Ejus adſpectu quum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidiſſet; concurſum eſſe factum; totamque brevi tempore in eum locum Etruriam conveniſſe. tum illum plura locutum multis audientibus; qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint. Omnem autem orationem fuiſſe eam, qua haruſpicinæ diſciplina continetur. Eam poſteà creviſſe rebus nobis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. Hac accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſervant: hunc fontem habent diſciplinæ.* non tantum haruſpicinæ; ſed omnis divini cultus & ſacrorum rituum. unde etiam *Thuſci* dicti credebantur; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe lib. I, & item Plinio, lib. III, cap. V. Eumdem *Tagen* Feſtus *Genii filium, nepotem Iovis*, qui *puer diſciplinam auſpicii duodecim dederit populis Etruriæ*, fuiſſe adfirmat. Satis igitur ex hactenus dictis liquere puto, omneis tam divinarum, quàm humanarum rerum ſcientias, ipſumque vivendi modum ac leges primum inter mortaleis docuiſſe ADAMUM: qui ipſe magiſtrum habuit eumdem quem patrem, ſive conditorem,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

torem, æternum illum THEVTH; cujus nomen Græci fecêre Ζεύς, Persæ Ὡρομάζης. Atque hæc causa fuit, cur omnes illustres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent, quem alius alio, pro ratione patriæ lingvæ, adpellavit nomine. Ad disciplinas autem quod attinet, quas gentium professi sunt sacerdotes; quemadmodùm perpetuus ille humani generis hostis Satanas primùm pro veri Dei veneratione falsorum numinum cultum discipulis suis subjecit; sic postea etiam ubique τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς permiscuit; ut ex magorum theologiâ refert Plutarchus, in libro de Iside, unde natæ sunt ineptissimæ illæ pessimæque superstitiones, simulque artes abominandæ, quas vulgò *magicas* vocamus, seu veriùs *veneficas:* quarum omni ævo peritissimos fuisse omnium gentium (Dei populum excipio) sacerdoteis, ex auctorum lectione disco.

Ab ADAMO igitur, omnium mortalium primo, per longam sæculorum seriem, quemadmodùm ad alias genteis, sic ad CELTAS nostros tùm sacerdotium, tùm dictæ divinarum juxtà & humanarum rerum scientiæ promanaverunt: quas unis adscribit sacerdotibus sive druidibus Cæsar, loco suprà citato. Ceterùm hæ scientiæ, unà cum falsorum numinum sacerdotio, eâdem ratione aquarum eluvionem in arcâ Noachi trajecerunt, quâ & ipsa numinum veneratio; de quâ posteà dicetur.

CAPUT XXIV.

De variis priscorum sacerdotum, sive sapientum generibus; de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.

OSTENSA hactenus Celticorum sacerdotum origine, ordo rerum poscere videtur, uti de munere eorum ac disciplinis proximo loco dicatur.

Priscis illis sæculis apud omneis terrarum orbis genteis penes unos sacerdoteis omnem tam divinæ quàm naturalis moralisque philosophiæ fuisse tractationem, superiori capite dictum est. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum testimoniis. De Aegyptiis Strabo, lib. XVII: οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ φιλοσοφίαν ἤσκουν, καὶ ἀστρονομίαν, ὁμιληταί τε τῶν βασιλέων ἦσαν. id est: *Sacerdotes philosophiam quoque exercebant, & astronomiam: cumque regibus versabantur.* Diogenes Laërtius, lib. IX, de Democrito Milesio; οὗτος, inquit, μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων, παρ᾽ ὧν τά τε περὶ θεολογίας καὶ ἀστρολογίας ἔμαθεν, ἔτι παῖς ὤν. Id est: *Hic Magos quosdam atque Chaldæos audivit; à quibus & theologiam astrologiamque didicit, quum puer etiamdum esset.* Et exiguo pòst: Τοῖς τε Γυμνοσοφισταῖς φασί τινες συμμίξαι αὐτὸν ἐν Ἰνδίᾳ, καὶ εἰς Αἰθιοπίαν ἐλθεῖν. Id est: *Quidam etiam cum Gymnosophistis eum in Indiâ congressum atq; in Aethiopiam pervenisse tradunt.* Idem hoc tradit Hesychius Illustrius, in libro de Philosophis. Vide Malchum in vitâ Pythagoræ. De Indis ac Persis Appianus, in fine lib. I de bellis civilibus: οἱ Βραχμᾶνες δοκοῦσιν Ἰνδῶν εἶναι μετεωρολόγοι, καὶ σοφοί, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι· id est: *Brachmanes habentur Indorum subtilissimi ac sapientissimi, sicut Persarum magi.* De iisdem Indorum sapientibus Strabo, lib. XV: Ἔφη δ᾽ αὐτοὺς καὶ τὸ περὶ φύσιν πολλὰ ἐξετάσαι καὶ προσημασίαν ὄμβρων, αὐχμῶν, νόσων. hoc est: *Ait, multa eos de rerum naturâ, de signis imbrium, siccitatum, ac morborum disputare.* Atque ob hoc ipsum φιλοσόφους eos adpellat Strabo, eodem loco: Philostratus verò, in vitâ Apollonii, cum Appiano, σοφούς. Hinc est illud Iarchæ, Indicorum brachmanum principis, seu præsulis, dictum ad Apollonium, quod Philostratus, lib. III, cap. VI, refert hujusmodi: Ἐρώτα, ὅ τι βούλει· παρ᾽ ἄνδρας γὰρ ἥκεις πάντα εἰδότας. hoc est: *Interroga, quidquid velis. ad viros enim venisti, qui cuncta sciunt.* Quin hodiéque ejusdem simul gentis in oriente, simulque Africanorum Americanorumque sacerdotes, prædictas omneis profitentur scientias. Celtarum quoque olim druidas iis fuisse simileis, mox infrà ostendam. unde illud Melæ, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam magistrosque sapientiæ druidas. hi terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum, ac quid dii velint, scire profitentur.* Quos hic *sapientiæ magistros,* Diodorus, lib. V, φιλοσόφους vocat: additque; ἔθος δ᾽ αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. id est; *absque philosopho nemini sacrum facere fas est.* Quod de Persarum quoque magis penè iisdem tradit verbis Herodotus lib. I: Ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὔ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι· id est: *Sine mago nullum sacrificium facere illis fas est.* Atque hinc Plinius, lib. XVI, cap. XLIV, Gallorum sacerdoteis, quos *druidas* illi vocabant, ipse adpellat *magos:* & lib. XXX, cap. I, eisdem *artem magicam* adscribit. cujus tamen maxima pars nihil aliud erat, quàm ἱερουργία, id est, sacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio; teste Platone, in Alcibiade: cujus verba, jam antè citata, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, hæc sunt: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου, (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά.

hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastris, Oromazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia.* Idem ex Sotionis libris tradit Diogenes Laërtius, in proœmio, his verbis: τοὺς δὲ μάγους φασὶ περί τε θεραπείας θεῶν διατρίβειν, καὶ θυσίας καὶ εὐχάς· ἀσκεῖν τε καὶ μαντικὴν, καὶ προῤῥησιν. id est: *Magos tradunt deorum vacare cultui; precesque & sacrificia illis offerre: divinationem præterea, prædictionemque exercere.* Hinc igitur Aelianus, variar. historiar. lib. II, cap. XXXI, omnium gentium theologiam vocat σοφίαν. Strabo lib. VII, tradit, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ μάντεις καὶ μουσικὴν εἰργάζοντο· id est; *olim sacerdoteis, sive vateis, musicam quoque exercuisse.* Sed de universo hoc omnium gentium sapientum genere idem auctor, lib. XVI: Τοιοῦτος δὲ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεύς, καὶ ὁ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις, θεὸς τὸ μὲν παλαιὸν, Σάμολξις, Πυθαγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ, ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων Δεκαίνεος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαίκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις, καὶ ἔτι οἱ λεγόμενοι λεκανομάντεις, καὶ ὑδρομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι· παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Τυῤῥηνικοὶ ἱεροσκόποι· τοιοῦτος δέ τις ἦν καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον. Hoc est: *Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Musæus, & apud Getas, deus olim quidem, Zamolxis Pythagoricus, nostrâ autem ætate, qui Byrabistæ vaticinatur, Decæneus: & apud Bosphoranos Achaicarus: apud Indos gymnosophistæ; apud Persas magi, & qui ex mortuorum umbris, & pelvibus, & aquis futura prædicunt: apud Assyrios Chaldæi; apud Romanos Hetrusci haruspices. ac talis ferè fuit & Moses, successoresque ejus.* Hinc Plinius, prædicto cap. I libri XXX, Mosi quoque *magices factionem* adscribit: credo ob eamdem, quam impensissimè ille ex Dei præcepto descripsit, ἱερουργίαν sive θεοῦ θεραπείαν. quamquàm fortassis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moses. Idem Plinius, eodem capite paullo antè, ita tradit: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scientiâ antiquitus, & penè semper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavêre; hanc reversi prædicavêre; hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigasse, auctor est, inter complureis alios, Plutarchus, in libro de Iside. Hinc Lucanus etiam, lib. III, Aegyptiorum theologiam adpellat *magicam*, in his versibus:

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat: & saxis tantùm, volucresque, feræque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.

Sed tempus est, ad Celtarum sapienteis transgredi. Cæsar, belli Gall. comment. VI, *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui in aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo.* & mox: *de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur. ad hos magnus adolescentium numerus, disciplinæ causâ, concurrit; magnoque ii sunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt; &, si quod admissum facinus, si cædes facta, si de hereditate, de finibus, controversia est, iidem decernunt, præmia pœnasque constituunt.* Cæsar equidem heic omne sapientum apud Gallos corpus ac σύστημα sub uno comprehendit *druidum* nomine: quod & Cicero, in primo de divinatione, fecisse videtur. *Et in Gallia*, inquit, *druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aeduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur: & partim auguriis, partim conjecturâ, quæ essent futura, dicebat.* Diodorus tamen, Strabo, & Marcellinus, in tria universos distingvunt genera; quorum nomina *Bardi*, *Vates*, & *Druidæ*. Diodori verba, in libro V, sunt ista: Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν. οὗτοι δὲ μετ' ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι· φιλόσοφοί τέ τινές εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Δρυΐδας ὀνομάζουσι. χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς· οὗτοι δὲ διά τε οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασι δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. οὐ μόνον δ' ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς χρείαις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πολέμους τούτοις μάλιστα πείθονται, καὶ τοῖς μελῳδοῦσι ποιηταῖς, οὐ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι. πολλάκις ἐν ταῖς παρατάξεσι πλησιαζόντων ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων, καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεταμένοις, καὶ ταῖς λόγχαις, εἰς τὸ μέσον οὗτοι προελθόντες, παύουσιν αὐτούς, ὥσπερ τινὰ θηρία κατεπάσαντες. Hoc est: *Sunt etiam apud eos carminum poëtæ, quos Bardos vocant. hi ad instrumenta, lyris non dissimilia, aliorum laudeis, aliorum vituperationes decantant. Philosophi etiam quidam sunt, & theologi, eximio in honore habiti, quos Druidas appellant. Sunt & Vates magnæ apud eos existimationis. hi ab auspiciis & victimarum extis de futuris prædicunt: omnemque plebem dicto audientem habent. Absque philosopho autem nemini sacrum facere fas est. per hos enim, ut divinæ naturæ conscios, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda, per hos internuntios bona*

ab iis

ab iis expetenda censent. nec in pacis solummodò negotiis, sed etiam in bellis, his maximè, simulque melicis poëtis auscultant, non modò amici, sed & hostes. hi inter adversas sæpè acies, dum strictis gladiis & protentis hastis inter se exercitus propinquant, in medium progressi, ac si feras incantamentis cicurarent, prælia dirimunt. Sic & Strabo, lib. IV: Παρ' ἅπασι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί· Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδαι. Βάρδοι μὲν, ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί. Οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι· δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινάς· ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον, καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον· τὰς δὲ φονικὰς δίκας μάλιστα τούτοις ἐπετέτραπτο δικάζειν· θύουσι δ' οὐκ ἄνευ Δρυΐδῶν. Hoc est: *Apud universos tria ferè hominum genera in singulari habentur honore; Bardi, Vates, ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaque conficiunt. Vates sacra curant; naturamque rerum explicant. Druidæ, præter naturalium scientiam, etiam de moribus disputant. de horum justitiâ summa omnium est opinio. itaque & privata iis & publica judicia committuntur; ita uti etiam bella, jam aciebus congressuris, componant. his maximè judicia quoque de cædibus committuntur. ceterùm sacra nulla sine druidis faciunt.* Marcellinus, lib. XV: *Per hoc loci, hominibus paullatim excultis, viguêre studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, & Druidas. Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt. Vates verò scrutantes summa & sublimia naturæ, pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis astricti & consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumq. erecti sunt; & despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* In vulgatis equidem Marcellini exemplaribus legitur vox *Eubages*: Verùm *Vates* legendum, disertissimis evincunt verbis Diodorus atque Strabo: quorum hic vocabulo, quod ab Romanis auctoribus acceperat, utitur Latino: ille idem Græcè interpretatur Μάντεις.

Ex dictis igitur tribus sapientum generibus, DRUIDÆ, testibus Diodoro ac Marcellino, fuêre *theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta scrutantes, animas immortaleis esse pronuntiabant. eosdem etiam *physiologos*, & *ethicos*, *legumque peritos* facit Strabo: & item *sacrificos* idem auctor cum Diodoro. VATES Straboni ac Marcellino sunt *physiologi*; Diodoro etiam *aruspices*. iidem haud dubiè fuêre & *medici*. Plinius lib. XXX, cap. I: *Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatum, medicorumque.* Eosdem fuisse & *astrologos* puto. Cæsar, dicto comment. VI: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant.* Mela, lib. III, cap. II: *Terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum scire profitentur.* BARDI *poëticæ* ac *musicæ*, id est, componendis decantandisque carminibus operam dabant, simulque *oratoriæ*: quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxtà atque Druidarum persvasionibus omnia tam domestica quàm hostilia certamina composita fuisse tradit. confirmatque hanc sententiam de oratoriâ Mela, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas.* Druidarum summam fuisse auctoritatem, ex eo intelligitur, quòd omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuisse Vateis, perspicitur ex Diodoro; qui πᾶν τὸ πλῆθος ὑπήκοον ipsis fuisse testatur.

Consimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuisse, partim ex iis, quæ suprà ostensa sunt, patuit, partim infrà manifestiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuisse eos & *Bardos* suos, id est, poëtas, musicos, atque oratores, testantur carmina eorum. de quibus ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Et annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes.* Rerum tamen forensium curam, summamque reipublicæ administrationem, non sacerdotes, ut apud Gallos, sed magistratus, in id singulis pagis vicisque præpositi, sustinebant apud Germanos: quâ de re fusiùs infrà suo loco dicetur. In ceteris rebus gerundis, simul rex simulque populus ex sacerdotis, qui sorteis deorumque nutus explorabat, nutu pendebant. cujus reverentia multo regis, principis, magistratusque observantiâ major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coërcendi, verberandi, vinciendi, graviùsque puniendi; non quasi suâ auctoritate vel potestate; sed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur minister: ut ex auctore nostro cognoscere est, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem*

agant, admiratione præsunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Et posteà: *Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro cursu sacerdotes ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios, putant.* Ideò etiam in bellis prœliisque dirimendis, ac pace conciliandâ, apud adversam juxtà ac suorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, summaque reverentia: quod de Gallorum sacerdotibus tradunt Diodorus, ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de druidis narrat Cæsar) *omniumque rerum habuerint immunitatem*; tamen ceu sacerdotes, unà cum reliquâ civitate ac populo ad expeditiones proficiscebantur; auspicia ante prœlia explicaturi, aliaque administraturi sacra; & pœnas, quoties ratio postularet, delinquentibus irrogaturi: quibus de rebus plura infrà, ubi de disciplinâ militari erit sermo. Nec tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adsedisse magistratui sacerdoteis, tamquàm juris interpreteis. In universum æstimanti, verum heic est in Germanis, quod de Slavis, Rugiam tunc colentibus insulam, testatur Helmoldus, lib. I, c. VI; *Flaminem eos suum non minùs quàm regem venerari.* & cap. XXXVII; *Majorem flaminis, quàm regis, venerationem apud ipsos esse.* & clariùs lib. II, cap. XII; *Regem apud eos modicæ æstimationis esse, comparatione flaminis. illum enim responsa perquirere, & eventus sortium explorare: illum ad nutum sortium, & porrò regem & populum ad illius nutum pendere.* Idem quidpe Marcellinus, lib. XXVIII, de Burgundionibus, Germanicâ gente, tradit. *Apud hos* inquit, *generali nomine rex adpellatur Hendinos; &, ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus; obnoxius discriminibus nullis, ut reges.* Atque his equidem antiquissimus omnium gentium mos: haud dubiè inde ortus, quòd sacerdotes deorum scire voluntatem, eorumque jussa ad populum perferre credebantur: quod ex Diodori, Melæ, Taciti, & Helmoldi verbis, modò allatis, satis clarè perspectum. Sic Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. III, cap. III, de Indorum brachmanibus: Ἰνδοὶ γὰρ δεδίασι τοὺς σοφοὺς μᾶλλον, ἢ τὸν σφῶν αὐτῶν βασιλέα· ὅτι καὶ βασιλεὺς αὐτὸς, ὑφ' ᾧ ἐστιν ἡ χώρα, περὶ πάντων, ἃ λεκτέα τε αὐτῷ καὶ πρακτέα, ἐρωτᾷ τούσδε τοὺς ἄνδρας, ὥσπερ οἱ εἰς θεοῦ πέμποντες. Id est: *Indi multo magis sapienteis, quàm reges suos verentur. nam & ipse rex, sub quo terrarum quæque est, de omnibus rebus, dicendis juxtà ac gerendis, hos consulit, veluti qui ad oraculum mittunt.* Strabo, lib. XVI, de oraculis agens: Ταῦτα ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, παρά γε τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπιστεύετο καὶ ἐνενόμιστο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάντεις ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ παρὰ θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες παραγγέλματα, καὶ ἐπανορθώματα. Hoc est: *Hæc, utut vera sint, homines certè credebant, & legibus confirmabant. ideòque divinatores in tanto habuerunt honore, ut etiam imperio dignarentur; quidpe qui deorum nobis jussa monitaque exponerent.* Idem auctor, lib. I, ex Polybii historiâ refert ista: Δαναὸν μὲν τὰ ὑδρεῖα τὰ ἐν Ἄργει παραδείξαντα, Ἀτρέα δὲ τοῦ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ οὐρανῷ δρόμον, μάντεις τε καὶ ἱεροσκοπουμένους, ἀποδείκνυσθαι βασιλέας. τοὺς δ' ἱερέας τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίους, καὶ μάγους, σοφίᾳ τινὶ διαφέροντας τῶν ἄλλων, ἡγεμονίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Id est: *Danaum, quòd Argis aquatica instrumenta demonstrasset, & Atreum, quòd solis cursum, cæli conversioni renitentis, docuisset, quum vates & aruspices essent, reges fuisse creatos. & ante ejus tempora, Aegyptiorum simul sacerdotibus, & Chaldæis, magisque, sapientiâ quâdam ceteros homines superantibus, honores & imperia fuisse delata.* Cambysen, quum adversùs Aegyptum bellum moveret, Patigithen magum regni vicarium reliquisse, auctor est Herodotus lib. III. Aethiopas è sacerdotum numero reges sibi creasse, auctor est Diodorus, lib. III. Idem auctor, eodem libro, de Meroë Nisi insulâ, in eâdem Aethiopiâ, hæc narrat; Κατὰ τὴν Μερόην οἱ περὶ τὰς τῶν θεῶν θεραπείας τε καὶ τιμὰς διατρίβοντες ἱερεῖς, μεγίστην καὶ κυριωτάτην τάξιν ἔχοντες, ἐπειδὰν ἐπὶ νοῦν αὐτοῖς ἔλθῃ, πέμπουσιν ἄγγελον πρὸς τὸν βασιλέα, κελεύοντες ἀποθνήσκειν. τοὺς γὰρ θεοὺς αὐτοῖς ταῦτα κεχρηματικέναι, καὶ δεῖν τὸ πρόσταγμα τῶν ἀθανάτων ὑπὸ θνητῆς φύσεως μηδαμῶς παροραθῆναι· καὶ ἑτέρους δὲ (ἐπιφθέγγονται) λόγους, οἵους ἁπλῆ διανοίᾳ προσδέξαιτο φύσις, ἀρχαίᾳ μὲν καὶ δυσεξαλείπτῳ συνηθείᾳ συντεθραμμένη, λόγον δ' οὐκ ἔχουσα τὸν ἐναντιωθησόμενον τοῖς οὐκ ἀναγκαίως προσταττομένοις. Hoc est: *Qui in Meroë insulâ deorum cultus & honores administrant sacerdotes (ordo hic maximâ omnium pollet auctoritate) quandocumque ipsis in mentem venerit, regem, misso nuntio, vitâ se abdicare jubent. oraculis enim deûm hoc edici; nec fas esse, ab ullo mortalium, quod dii jusserint, contemni. aliasque prætereà rationes adjiciunt; quas ingenium simplex, veterique ac perpetuo mori adsuefactum, nec jussis non necessariis refragandi argumenta habens, facili credulitate admiserit.* Eamdem rem Strabo quoque narrat lib. XVII: addiditque, eosdem sacerdo-

ſacerdoteis alium regem in defuncti locum ſemper ſubrogaſſe. De Aegyptiorum ſacerdotibus hæc etiam leguntur apud Diodorum, lib. I: Τῆς δὲ χώρας ἁπάσης εἰς τρία μέρη διῃρημένης, τὴν μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, διά τε τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν, καὶ διὰ τὸ πλείστην σύνεσιν τοὺς ἄνδρας τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρεσθαι. τὴν δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρειλήφασιν εἰς προσόδους. Id eſt: *Tota regio quum in treis partes diviſa ſit, primam ſacerdotum corpus ſibi vendicat: qui magnam apud incolas auctoritatem ac reverentiam obtinent, tùm ob pietatem in deos, tùm quòd ſummam ex eruditione prudentiam ad rempublicam adferunt. ſecunda pars regibus ceſſit in vectigalia.*

Sed præter jam dictos viros ſacerdoteis, feminas quoque habuêre Celtæ, maximè Germani noſtri, eodem in munere, eâdem reverentiâ, atque adeò in veneratione. De Britannis Solinus, cap. XXV: *Scientiam futurorum pariter viri ac feminæ oſtentant.* De Gallis Mela, lib. III, cap. VI: *Sena inſula in Britannico mari, Oſiſmicis adverſa litoribus, Gallici numinis oraculo inſignis eſt. cujus antiſtites, perpetuâ virginitate ſanctæ, numero IX eſſe traduntur. Gallicenas* (lege, *Galli Senas*) *vocant: putantque ingeniis ſingularibus præditas; maria ac ventos concitare carminibus; ſeque, in quæ velint, animalia vertere; ſanare, quæ apud alios inſanabilia ſunt; ſcire ventura; & prædicere; ſed non niſi deditâ* [*operâ ad ſe*] *navigantibus, & in id tantùm, ut ſe conſulerent, profectis.* De Germanis auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate; quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent; adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia eorum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam. ſed & olim Auriniam, & complureis alias venerati ſunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas.* Dio, lib. LXVII: Μάσυος ὁ Μαρκομαννῶν βασιλεὺς, καὶ Γάννα παρθένος, (ἣν δὲ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ θειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν. id eſt: *Maſyus, Marcomannorum rex, & Ganna virgo (ea poſt Velledam in Germaniâ vates oracula reddebat) Domitianum adierunt.* Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipſæ, quemadmodùm ſacerdotes viri, aut domi reſponſa dabant, aut unà cum exercitu, ſuæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in caſtris vaticinabantur. Earum, quæ domi reſponſa dabant, exemplum eſt in dictâ Velledâ. de quâ auctor noſter, in hiſtoriar. IV, *Mumius Lupercus*, inquit, *legatus legionis, inter dona miſſus Velledæ. ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat; vetere apud Germanos more, quo pleraſque feminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione, arbitrantur deas. tuncque Velledæ auctoritas adolevit. nam proſperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat.* Nulli hoc bello contra Romanos in armis Bructeri: ideóque nec Velleda, horum ſive vates, ſive dea, in caſtris. teſtis huic rei luculentiſſimus, auctor noſter, eodem libro infrà. Tencterorum quippe legatis Agrippinenſes ſuper ſocietate jungendâ reſpondentes, ſic finiunt: *Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta ſancientur.* ſubjungit auctor: *Sic lenitis Tencteris, legati, ad Civilem & Velledam miſſi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinenſium perpetravêre. Sed, coràm adire alloquique Velledam, negatum. arcebantur aſpectu, quò venerationis plus ineſſet. ipſa editâ in turre: delectus è propinquis conſulta reſponſaque, ut internuntius numinis, portabat.* At ne ex hoc loco ſuſpiceris, Velledam cis Rhenum in Galliâ in exercitu Civilis tum egiſſe; infrà, hiſtoriar. V, *Multâ luce*, inquit auctor, *revecti hoſtes captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre.* nempe in Bructerorum fineis: Luppiæ quippe ſuperior pars in Bructeris fluebat; ut ſuo loco oſtendetur. Ad eumdem autem modum & *Auriniam, & complureis* illas *alias, numinis loco*, ante Velledam, & poſteà *Gannam habuêre*, domi *conſilia reſponſaque* reddenteis. De vocabulo *Auriniæ*, antequàm ad alia pergam, pauca quædam notaſſe haud pigeat. Farneſianum exemplar habebat, *Fluriniam.* ex quo legendum *Aluriniam*, arbitratus eſt Lipſius: addiditque; *Quod, Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis, non proprium nomen, ſed commune omnium ſagarum fuiſſe.* Jornandis verba hæc ſunt: *Filimer, rex Gothorum, reperit in populo ſuo quaſdam magas mulieres, quas patrio ſermone Aliorunas is ipſe* (credo legendum, *gens ipſa*) *cognominat.* Sed alia exemplaria habent *Alyrumnas.* pro quâ voce quidam legendum cenſent, *Altrunas*; quaſi dicas *vetulas ſagas*; ex *alt*, vetus; & *rune*, ſaga. Verùm, quia hodiéque Germanorum quidam ſagas vocant *alrunen*, ſine *t*; erroris illud *Altrunen* plenum exiſtimo. neque verò illi Germani *vetus* dicunt *alt*, ſed *old*. At, quia commune id fuit olim omnium ſagarum, nuncque etiam eſt, vocabulum; nequidquàm apud Tacitum, pro *Auriniâ*, legas *Aluriniam.* quippe proprium peculiareque unius feminæ voluiſſe auctorem indicare nomen, non minùs in Auriniâ, quàm in Velledâ; nemini dubitare licet. Verùm de hoc ſatis. De cetero, tanta fuit dictæ Auriniæ, Velledæque, & Gannæ,

&cete-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

& ceterarum fatidicarum veneratio, tanta reverentia, tantumque consiliorum earum responsorumque obsequium; uti non modò consilia ac responsa quasi à diis dare, sed hoc ipso veluti imperitare suis gentibus viderentur Romanis. unde Tacitus, *latè* Velledam *imperitasse*, tradit: scilicet, non modò Bructeris, suæ nationi, in quâ genita erat; cujus equidem amplissimi fuêre fines: sed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, sed consilia atque responsa, ceu à numine, sive numinis consciâ, petebant. Idem auctor, histor. v, Batavorum, rebellionem adversùs Romanos pertæsorum, hæc, inter alia, refert verba: *Si dominorum electio; honestiùs principes Romanos, quàm Germanorum feminas tolerari.* Adfinxisse hæc de Germanarum feminarum imperio verba Batavis Germanis Tacitum, ut ferè solent historici in orationibus, vel ipse contra se satis apertè testatur, in quarto historiarum; ubi *consulta responsaque* à Velledâ, tamquàm à numine, non veluti imperia à reginâ, petita fuisse memorat: item in libro de Germaniâ; ubi non imperia, aut jussa feminarum fatidicarum, sed *consilia non aspernatos* Germanos, & *responsa non neglexisse* tradit. Quin imò, eodem in libro, iis gentibus, quibus Velleda consulta responsaque dabat, summam, quod suo loco ostendetur, tribuit libertatem; magnamque reliquis: donec ad septemtrionem progressus, de Svionibus, qui nunc vulgò dicuntur Svedi, *Est apud illos*, inquit, *& opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* & mox: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant.* Soli igitur Germanorum Sitones, qui nunc sunt Norvagii, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ consilia tantùm responsaque consulentibus dabant: licebatque principibus ac magistratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam sine earum consilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decrevisset. nec magis feminæ fatidicæ gentibus suis imperitabant, quàm prædicti viri sacerdotes: quorum tamen veneratio multo major, quàm regum, principumve reverentia. Hoc tamen feminæ viris majores; quòd hi solùm nuntii ac ministri deorum, illæ nonnumquàm ipsius numinis dearumque loco habitæ sunt; si Romanis testibus credere dignum est. Atque hæc de iis feminis, quæ domi de rerum eventibus consulebantur.

De iis, quæ, unà cum exercitu in expeditionem profectæ, in castris responsa dabant, futuraque prædicebant, exemplum est apud Strabonem, lib. VII; ubi hæc leguntur verba: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον. ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. Id est: *Morem Cimbris usitatum fuisse ferunt hujusmodi: Vxores ipsorum, quæ unà cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas sagulis, quæ fibulis subnectebantur, cingulo æreo, nudis pedibus.* Sacra has curasse, deq; eventibus prædixisse, testatur in sequentibus continuò Strabo. responsa quoque consulenti exercitui, vel exercitus duci, reddidisse, auctor est Cæsar, belli Gall. comment. I.: *Quum ex captivis quæreret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat causam: Quòd apud Germanos ea consvetudo esset, ut matresfamiliâs eorum sortibus & vaticinationibus declararent, utrùm prælium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere: Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contenderent.* Ἱερὰς has vocat γυναῖκας Plutarchus in Cæsare, id est, *feminas sacras*. non igitur ipsæ fuêre matresfamiliâs, sive uxores Germanorum; sed has comitantes προμάντεις ἱέρειαι, id est, *sacerdotes fatidicæ*; ut testatur Strabo, dicto loco. quamquàm aliàs uxores quoque fuerint sacerdotes. nam Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, Cammam, Sinati, Asiaticorum Gallorum tetrarchæ, uxorem memorat Dianæ sacerdotem. Sed de munere, atque auctoritate sacerdotum hæc disseruisse sufficiat.

De vocabulo, quo suos adpellaverint Germani sacerdoteis, nihil certi reperio. Gallis suos dictos fuisse DRUIDAS, præter jam citatos alii etiam testantur auctores. De hoc vocabulo ita Plinius, lib. XVI, cap. XLIV: *Nihil habent Druidæ (ita suos Galli adpellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt: ut inde adpellati quoque, interpretatione Græcâ, possint Druidæ videri.* Nam Græcis robur, sive quercus, dicitur δρῦς. Hoc sanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingva, ut suprà cap. III ostensum, haud raro in usu. Verùm, si benè excutias, lubrica tantùm erit, ac nimiùm fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, sed Celticâ lingvâ, in disciplinâ suâ usi sunt: nec literis eam, ut cetera, sed memoriæ per patria carmina mandaverunt; ut mox ostendetur: multique inter eos fuerunt, qui Græcam linguam prorsus ignorabant; in quorum numero fuit Divitiacus, Heduorum princeps; teste Cæsare, belli Gall. comment. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

initio ordini suo dedêre vocabulum. nec probabile fit, abjecto antiquissimo dignitatis nomine, quo etiam antè, quàm Græci Massilienses in Galliam pervenerunt, usi inter se fuerant, novam eos voluisse ex peregrinâ hospitum lingvâ adsumere adpellationem. Nec est, quod quibusdam suspicari libet, non ipsos Gallos, sed Græcos tantùm auctores vocabulo Græco adpellasse illorum sapienteis. diserta enim Plinii sunt verba; *Ita suos adpellant magos.* quod & Diodorus attestatur. Alfricus quidam, in glossario Saxonicolatino, auctor est, Saxonas in Britanniâ *magum* suâ lingvâ vocasse DRY. Verùm neque ex hoc satis certum, ex Germaniâ id secum Saxones attulerint, an verò in Britanniâ demum adsumserint. nam, in Britanniâ jam antè exstitisse, uti credam, Cæsaris me inducunt verba, belli Gall. comment. VI perscripta: *Disciplina in Britanniâ reperta; atque inde in Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentiùs eam rem cognoscere volunt, plerumque illò, discendi causâ, proficiscuntur.* Et *Bardorum* quoque nomen tunc temporis illic fuisse, hodiernus docet usus. nam etiam nunc id genus hominum patrio sermone Wallis, id est, veterum Britannorum progeniei, vocantur *bardes.* At non Britannicâ, quæ etiam tum integra exstabat; sed suâ lingvâ Saxonas adpellasse magum *dry*, disertè adseverat Alfricus. Certè, si Diogeni Laërtio credere fas est, non minùs Germani, quàm Galli, sacerdoteis sive sapienteis suos adpellarunt DRVIDAS. Verba ejus, in proœmio, hæc sunt: Παρά τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυΐδας, καὶ σεμνοθέους εἶναι φασί. id est; *Apud Germanos quoque atque Gallos esse ajunt, qui Druidæ adpellantur, id est, divinæ humanæque philosophiæ periti, religionumque curatores.* Verterat interpres, *apud Celtas sive Gallos*: quasi unam heic eamdemque intellexisset auctor nationem. quâ in re vehementer ab illo erratum; quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos verò per Γαλάτας; ut suprà cap. II ostensum. Verum igitur fuerit testimonium Alfrici, Saxonicâ lingvâ *magum* dictum fuisse ΔΡΥ. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio Δρυΐς, Δρυΐδος. unde etiam Cæsari per tertiam declinationem formatur, *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Posteriores auctores Græci fecerunt Δρυΐδαι, Δρυΐδῶν; & Latini *Druidæ, Druidarum.* Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem esse volunt, quod in antiquo Germanorum sermone legitur *Druchtin*, & *Drughtin*, item *Truchtin*, & *Trughtin*; significatque *dominum.* verùm, quare eo sacerdoteis suos adpellare voluerint Germani vel Galli, rationem satis sanam haud invenio; quando ipsum Deum ubique, quod equidem meminerim, eo adfecerunt. Certiora sanè de eo haud reperio. hæc igitur dicta sufficiant.

De disciplinâ nunc Druidum dicendum est. Cæsar, in prædicto comment. VI, ostendit, infinitum eorum fuisse in Galliâ numerum. *Druides*, inquit, *à bello abesse consueverunt; neque tributa unà cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & suâ sponte multi in disciplinam veniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur.* Strabo, lib. IV, de iisdem Druidibus ita: Ὅταν τε φορὰ τούτων ᾖ, φορὰν καὶ τῆς χώρας νομίζουσιν ὑπάρχειν. id est: *Quumque horum multus est proventus, agrorum quoque fertilitatem consequi putant.* Eumdem morem, eamdemque opinionem apud reliquos fuisse Celtas, maximè verò apud nostros Germanos, minimè dubitandum est. nam præter Celtas, alias quoque genteis sacrorum hominum multitudine abundantiâque gavisas fuisse, patet ex veterum auctorum monimentis. Hujusmodi igitur priscûm Germanorum fuêre scholæ, hujusmodi juventutis eruditio; nempe apud sacerdoteis: ubi nulli erudiebantur, nisi quibus sacrorum arcana committi fas erat; quod mox patebit.

Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, sed ex primâ nobilitate fuisse eos, qui ad sapientiæ arcana, futuraque sacerdotia admittebantur, ostendit Mela, lib. III, cap. II. *Docent multa*, inquit, *nobilissimos gentis, clàm, & diu, vicenis annis.* Rectè equidem, ac prudenter: horum quidpe summa posteà futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Exemplum hujus rei est in Divitiaco, Aeduorum principe; cujus passim in commentariis suis, de bello Gallico, meminit Cæsar: de quo etiam verba Ciceronis suprà adducta sunt. Atque hoc quoque ex vetustissimo omnium simul gentium more. De Persis Cicero, ibidem: *Nec quisquam rex Persarum potest esse, qui non antè magorum disciplinam scientiamque perceperit.* Apud Indos quoque, gentium nostri orbis versùs orientem postremos, regum filii à Brachmanibus & olim instituebantur; teste Philostrato in vitâ Apollonii, lib. II: & nunc etiam instituuntur tam sacrâ arcanâque disciplinâ, quàm profanis artibus. De Iaponiis quoque, insulanâ ad Indias gente, ita tradit Franciscus Saverius, in epistolâ: *Bonzii sacerdotes permultos habent in cœnobiis filios optimatum, instituendos literis.* In Epiro adeò omnes plebeji à sacrarum rerum administratione arcebantur, ut etiam apud Oricum solis oveis sacras, noctu stabulanteis in antro, custodiebant ἄνδρες ἀφαιρημένοι οἱ

πλοῦτῳ

πλούτῳ τε καὶ γένει δοκιμώτατοι τῶν ἀστῶν· id est; *viri delecti ex civibus opibus & genere splendidissimis*; teste Herodoto, in lib. IX. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, inter alia priscûm regum Romanorum munia primum fuisse tradit τὸ ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι᾽ ἐκείνων πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια. id est: *ut sacrorum & sacrificiorum penes eos esset principatus; perque eos gereretur quidquid ad colendos deos pertinet.* Hinc posteà etiam quum regium imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulsum esset; *Reges* tamen *sacrorum* perpetuò creati fuerunt; iique ex nobilissimis familiis ac principum filii. Cicero, prædicto lib. I de divinatione: *Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim sapere, sic divinare regale ducebant: ut testis est nostra civitas; in quâ & reges augures, & posteà privati, eodem sacerdotio præditi rem publicam religionum auctoritate rexerunt.* Idem de Spartanis Herodotus, lib. VI: Γέρεά τε δὴ τάδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δεδώκασι· ἱρωσύνας δύο, Διός τε Λακεδαίμονος, καὶ Διὸς Οὐρανίου. id est: *Dignationes regibus suis hasce tribuerunt Spartani; duo sacerdotia, Iovis Lacedæmonii, & Iovis Cœlestis.* De Aegyptiis Plutarchus, in libro de Iside: οἱ δὲ βασιλεῖς μετρητὸν ἔπινον οἶνον ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὡς Ἑκαταῖος ἱστόρηκεν, ἱερεῖς ὄντες. hoc est: *Reges, ex sacrarum literarum præscripto, certâ mensurâ vinum bibebant, ut tradit Hecatæus: quia & ipsi sacerdotes erant.* Et posteà: οἱ δὲ βασιλεῖς ἀπεδείκνυντο μὲν ἐκ τῶν ἱερέων ἢ τῶν μαχίμων, τοῦ μὲν δι᾽ ἀνδρίαν, τοῦ δὲ διὰ σοφίαν γένους ἀξίωμα καὶ τιμὴν ἔχοντος. ὁ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας. Hoc est: *Reges aut è sacerdotibus, aut è bellicosis legebantur: quorum hoc genus ob virtutem bellicam, illud ob sapientiam in dignatione atque auctoritate foret. Qui verò è bellicosis creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat; philosophiæq; fiebat particeps.* De Aethiopibus Diodorus, lib. III: οἱ δὲ ἱερεῖς ἐξ αὑτῶν τοὺς ἀρίστους προκρίνουσιν. ἐκ δὲ τῶν καταλεχθέντων ὃν ἂν ὁ θεὸς κωμάζων μετά τινα συνήθειαν περιφερόμενος λάβῃ, τοῦτον τὸ πλῆθος αἱρεῖται βασιλέα. id est: *Sacerdotes ex ordine suo optmios quosque secernunt. quemcumque delectorum deus commessabundus pro more circumductus adprehenderit, hunc populus regem creat.* De Cappadocibus Strabo, lib. XII: Καὶ ἔστιν ὁ ἱερεὺς δεύτερος κατὰ τιμὴν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα· ὡς δ᾽ ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν. hoc est: *Estque sacerdos in summo, secundùm regem, honore Cappadocibus. adeóque ex eodem plerumque genere erant sacerdotes cum regibus.* Moses quoque, in libro geneseos, cap. XIV, vers. XVIII: Melchisedecum tradit regem simul Salemi, simulque Dei celsissimi sacerdotem; eumque Abrahami ævo.

Loca, in quibus Gallorum Druidæ, veluti ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philosophiamque, conveniebant, ostendit idem Mela. *Docent*, inquit, *multa nobilissimos gentis clàm, & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* Cum quo consentit Lucanus, lib. I:

—Nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Hoc quoque haud dubiè ex antiquissimâ gentium consvetudine. nam hodiéque idem fit in plerisque Americanis nationibus: & de priscis Indorum theologis philosophisque Strabo, lib. XV, ex Megasthenis scriptis sic memorat: Διατρίβειν δὲ τοὺς φιλοσόφους ἐν ἄλσει πρὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ περιβόλῳ συμμέτρῳ, λιτῶς ζῶντας ἐν στιβάσι, καὶ δοραῖς· hoc est: *philosophos istos ante urbem in luco degere, intra mediocrem ambitum, quo cinguntur, frugaliter viventeis, super toris ac pellibus.*

Quid præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæsaris ostensum est commentario V: cujus verba hæc fuêre; *In primis hoc volunt persvadere; Non interire animas; sed ab aliis, post mortem, transire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa prætereà de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* Nempe, ut antè dictum, universæ philosophiæ, tam naturalis moralisque, quàm divinæ, scientia penes unos erat sacerdoteis, &, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem. reliqui omnes harum rerum erant ignari. Sed de singulis, quæ Druidæ docuerunt, posteà videbimus.

Modum docendi discendique adnotat idem Cæsar, ibidem. *Magnum*, inquit, *numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisq; rationibus, Græcis literis utantur.* Græcas equidem literas Galli à Massiliensibus Græcis primùm didicerunt; ut suprà, cap. III, ostensum. apud Germanos verò, non solùm Cæsaris ævo, sed Trajani etiam in principatu *literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorabant*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. unde etiam istud Taciti, sub initium dicti libri; *Celebrant carminibus antiquis*

(quod

(quod unum apud illos memoriæ & annalium genus) Tuitonem *deum, terrâ editum, & filium* Mannum*, originem gentis, conditoresque.* Ergo & ipsi Germanorum sacerdotes ac sapientes omnem suam disciplinam in carminibus sive versibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodùm alia, ex vetustissimo instituto, omnibus pariter gentibus observato. De gente Hispanicâ Turdulis ita Strabo, lib. III: Οὗτοι καὶ γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι τὰ συγγράμματα, καὶ ποιήματα, καὶ νόμους ἐμμέτρους ἑξακισχιλίων ἐτῶν, ὥς φασιν. id est: *Hi grammaticâ utuntur; & antiquitatis monumenta habent conscripta, & poëmata, ac leges metris inclusas, à sex, ut ajunt, annorum millibus.* Idem auctor, lib. XII, Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομῳδὸν, id est, *legum decantatorem.* De Zoroastre, quem primum divinarum humanarumque scientiarum doctorem inter mortales fuisse suprà ostendi, Hermippus apud Plinium, lib. XXX, cap. I, testis est, *vicies centum millia versuum* de philosophiâ eum condidisse. Diogenes Laërtius, in prooemio: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι φασὶν Ἑρμοῦ καὶ Μούσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης πορείαν, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις. τούτῳ ἀρχὴ τῶν ποιημάτων ἥδε·

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Id est: *Linum* Thebanum *Mercurio Musâque Vraniâ genitum adfirmant. scripsisse autem mundi generationem; solis item & lunæ cursus, animalium & fructuum generationes. hoc autem operis sui fecit initium:*

Tempus erat, quo cuncta simul sunt condita quondam.

Hunc Linum alii Apollinis faciunt filium. Unum, idemque numen fuisse Apollinem & Mercurium, idque verum illum æternumque Deum, omnium rerum conditorem, infrà liquebit. Zoroastrem eumdem esse Adamum, omnium mortalium primum, suprà ostensum est. Unde haud leve argumentum, unum eumdemque fuisse hominem, Zoroastrem ac Linum; qui de universâ mortalium philosophiâ, tam divinâ, quàm humanâ, carmina composuit. Nempe hinc est, quòd Lactantius, lib. VII, cap. XXII, *poëtas multo antiquiores* ait esse, *quàm historicos, & oratores, & cetera genera scriptorum:* & libro V, cap. V; *poëtas multo priores fuisse, quàm philosophos; & ante natum sapientiæ nomen, pro sapientibus habitos.* Herodotus lib. II: Ἔστι δὲ Αἰγυπτιστὶ ὁ Λίνος καλεύμενος Μανέρως. Id est: *Vocatur Linus Aegyptiorum linguâ Maneros.* Ceterùm, rationes, cur philosophiam suam Druidæ literis non mandarint, conjecit Cæsar ibidem. *Id mihi*, inquit, *duabus de causis instituisse videntur: quòd neque disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minùs memoriæ studere. quod ferè plerisque accidit, ut præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* Rationes sanè haud falsæ. nam disciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. ideóque apud omneis gentes strictissimo olim adigebantur atque etiamnunc apud barbaras nationes adiguntur sacramento sacris initiandi, ne quid effutiant. Unde illud est Herodoti, in libro secundo, de Ægyptiorum theologiâ, quam apud illos perspexerat, narrantis: Τὰ μὲν νυν θεῖα τῶν ἀπηγημάτων οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος ἐξηγέεσθαι ἔξω, ἢ τὰ ὀνόματα αὐτέων μοῦνον· νομίζων πάντας ἀνθρώπους ἴσον περὶ αὐτῶν ἐπίστασθαι. id est: *Verùm, quæ mihi de diis narrarunt, ea exponere vel scripto mandare non libet; nisi nomina eorum tantùm: quòd idem de illis omneis homines scire existimem.* Sic & Prætextatus, sacrorum præsul, apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap. VII: *Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est; non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur; sed quæ aut fabulosis admixta disseritur, aut à physicis in vulgus aperitur. nam occultas & mananteis ex meri veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur: sed, si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas jubetur.* Pausanias in Corinthiacis: Τὸν δὲ ἐν τελετῇ Μητρὸς ἐπὶ Ἑρμῇ λεγόμενον καὶ τῷ κριῷ λόγον ἐπιστάμενος οὐ λέγω. id est: *Quæ cognita in Magnæ matris initiis mihi sunt de Mercurio & ariete, consultò reticeo.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ejusque templo: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο, τῶν οἱ μὲν ἱροί, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες. id est: *Inquirenti mihi de annis, quàm diu templum hoc durasset, multi sermones ferebantur: quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii verò perquàm fabulosi.* Sacri dicebantur arcani illi. Vetus epigramma Græcum, εἰς Ἀπουλήιον τὸν μάγον·

Καὶ νοερῆς ἄφθεγκτα Λατινίδος ὄργια Μούσης
Ἄζετο πεπνύμενος Ἀπουλήιος, ὅν τινα μύστην
Αὐσονὶς ἀρρήτου σοφίης ἀνεθρέψατο Σειρήν.
Et intellectualis taciturna Latinæ orgia musæ
Colebat inquirens Apulejus, quem sacerdotem
Ausonia arcanæ sapientiæ nutrivit Siren.

Franciscus quoque Saverius, ex ordine Jesuitarum, qui aliquamdiu in Indiis egit, in epistolâ

quâdam ita ſcribit de quodam juvene Brachmane: *Quum ambo ſimul eſſemus, arcana mihi quædam commiſit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus eſt auditores, jurejurando compellat, numquàm ſe ea, quæ audituri ſint, myſteria revelaturos.* Idem Gallorum Druidas feciſſe, patet è Cæſaris verbis, ſuprà citatis. Mela etiam, prædicto lib. III, cap. II, auctor eſt, *clàm eos docuiſſe diſcipulos ſuos: unumq;* ſolummodò *ex iis, quæ præceperunt, in vulgus effluxiſſe; videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas eſſe animas.* Quibus conſentiens Diogenes Laërtius, in procœmio, ita tradit de iisdem ſimul Druidis ſimulque de Indorum Brachmanibus: Καί φασι τοὺς μὲν Γυμνοσοφιστὰς, καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. Hoc eſt: *Ajunt, Gymnoſophiſtas & Druidas obſcurè ac per ſententias philoſophari: colendos ſcilicet deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* De Brachmanibus hoc etiam Strabo, lib. XV: Ταῖς δὲ γυναιξὶ ταῖς γαμεταῖς μὴ συμφιλοσοφεῖν τοὺς Βραχμᾶνας· εἰ μὲν μοχθηραὶ γίνοιντο, ἵνα μή τι τῶν οὐ θεμιτῶν ἐκφέροιεν εἰς τοὺς βεβήλους· εἰ δὲ σπουδαῖαι, μὴ καταλείποιεν αὐτούς. οὐδένα γὰρ, ἡδονῆς καὶ πόνου καταφρονοῦντα, ὡς δ' αὔτως ζωῆς καὶ θανάτου, ἐθέλειν ὑφ' ἑτέρῳ εἶναι. τοιοῦτον δ' εἶναι τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν σπουδαίαν. Hoc eſt: *Brachmanas cum uxoribus non philoſophari; ne, ſi improbæ ſint, aliquid, quod efferri nefas ſit, in profanos efferant; ſi probæ, viros relinquant. nam qui voluptatem ac dolorem, vitamque & mortem æquè contemnat, eum alii ſubjectum eſſe nolle. hujusmodi autem eſſe probum, & probam.* De Aegyptiis Plutarchus in libro de Iſide: Ὁ δ' ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος, βασιλεὺς εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας, ἐπικεκρυμμένης τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοὶ, πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἱστάντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Id eſt: *Qui autem è bellicoſis creabatur rex, ſtatim ſe ſacerdotibus dabat, ac philoſophiæ fiebat particeps, pleraque fabulis occultantis, ac ſermonibus obſcura veritatis indicia atque argumenta habentibus. quod ſanè ipſi declarant, ante templa ſphingas plerumque locantes: quo innuunt, ſuam rerum ſacrarum doctrinam conſtare perplexâ & ſub involucris latente ſapientiâ.* Atque hæc fuit Aegyptiorum ſacerdotibus cauſa ſacras ſive hieroglyphicas inſtituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuiſſe literas, patet ex Phædro Platonis. cujus verba, quia hujus rei oſtendere originem videntur, paullo pleniora huc adſcribere haud pigeat. Socratem ita loquentem introducit: Ἤκουσα τοίνυν, περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν τινα θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄρνεον τὸ ἱερὸν, ὃ δὴ καλοῦσιν ἶβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεὺθ. τοῦτον δὲ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὑρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα· βασιλέως δ' αὖ τότε ὄντος Αἰγύπτου ὅλης Θαμοῦ περὶ τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ ἄνω τόπου, ἣν οἱ Ἕλληνες Αἰγυπτίας Θήβας καλοῦσι, καὶ τὸν θεὸν Ἄμμωνα. παρὰ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Θεὺθ, τὰς τέχνας ἐπέδειξε, καὶ ἔφη, δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις· ὁ δὲ ἤρετο ἥντινα ἑκάστη ἔχει ὠφέλειαν· διεξιόντος δὲ, ὅ τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς δοκεῖ λέγειν, τὸ μὲν ἔψεγε, τὸ δ' ἐπῄνει. πολλὰ μὲν δὴ περὶ ἑκάστης τῆς τέχνης ἐπ' ἀμφότερα Θαμοῦν τῷ Θεὺθ λέγεται ἀποφήνασθαι, ἃ λόγος πολὺς ἂν εἴη διελθεῖν. ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῖς γράμμασιν ἦν, Τοῦτο δὲ, ὦ βασιλεῦ, τὸ μάθημα, ἔφη ὁ Θεὺθ, σοφωτέρους Αἰγυπτίους καὶ μνημονικωτέρους παρέξει· μνήμης τε γὰρ καὶ σοφίας φάρμακον εὑρέθη. ὁ δ' εἶπεν, Ὦ τεχνικώτατε Θεὺθ, ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλος δὲ κρῖναι τίν' ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι' εὔνοιαν τοὐναντίον εἶπες ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ' ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἔνδοθεν αὐτοὺς ὑφ' αὐτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὔκουν μνήμης, ἀλλ' ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν, οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γάρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες, ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος, ὄντες, καὶ χαλεποὶ ξυνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντὶ σοφῶν. Hoc eſt: *Audivi equidem, circa Naucratin Aegypti, priſcorum quemdam fuiſſe deorum, cui dicata ſit avis, quam ibin vocant. deo autem ipſi nomen Theuth. hunc primum omnium numerum & numeri computationem inveniſſe, geometriamque & aſtronomiam, talorum alearumque ludos, & literas. Erat autem tunc totius Aegypti rex Thamus, in eminentiſſimâ ampliſſimâque urbe, quam Græci Aegyptias Thebas adpellant, deumque ipſum Ammonem. ad hunc regem Theuth profectus, arteis ei demonſtravit ſuas; dixitque, eas diſtribui deinceps ceteris Aegyptiis oportere. Verùm ille, quæ cujusque utilitas foret, interrogavit. & ipſo referente, quod benè dictum videbatur, probabat quidem; quod contrà, vituperabat. Vbi multa de quâlibet arte in utramq; partem Thamus fertur Theutho oſtendiſſe; quorum ſingula ſi enarrare pergamus, prolixior erit oratio. Quum verò ad literas deſcendiſſent; Diſciplina hæc, inquit Theuth, ô rex, ſapientiores & memoriâ promtiores Aegyptios faciet. memoriæ namque & ſapientiæ remedium eſt id inventum. At ille, O artificioſiſſime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus eſt, alius ad judicandum promptior, quid emolumenti damnive ſint utentibus allatura. Atqui*

& tu

& tu literarum pater, propter benevolentiam contrarium, quàm efficere valeant, adfirmasti. nam illarum usus, propter recordationis negligentiam, oblivionem in animis discentium pariet: quidpe qui, externis literarum confisi monimentis, res ipsas intus animo non revolvent. Quamobrem non memoriæ, sed monitionis remedium invenisti. Sapientiæ quoque opinionem potiùs quàm veritatem discipulis tradis. nam, quum multa absque præceptoris doctrinâ perlegerint, multarum rerum periti vulgò, quum ignari sint, videbuntur. Consvetudine quoque & conversatione molestiores erunt, utpote qui non sapientiâ ipsâ sint prædīti, sed opinione sapientiæ subornati. Egregia sanè ratio. quasi verò rex homo deo fuerit sapientior prudentiorque. Sic scilicet ubique in gentium theologiâ falsa veris, maximâ fabularum ἀτοπία, admiscentur. Idem Plato in Philebo, de eo loquens, qui apud Aegyptios primus literas invenerit, Εἴ τέ τις θεὸς, inquit, εἴτε καὶ θεῖος ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ, Θεῦθ τινα τοῦτον γενέσθαι λέγων· id est: *Sive deus aliquis, sive homo divinus, ut Aegyptii ferunt, Theuth quemdam fuisse hunc adfirmantes.* Plutarchus, convivalium lib. IX, quæstion. III, Mercurium ait apud Aegyptios literas invenisse. Cicero, de divinatione lib. III, Mercurium hunc ipsis Aegyptiis ait adpellari *Theuth*. Ipsum esse verum æternumque Deum, rerum cunctarum auctorem; *Thamum* verò *Adamum*; superiori capite ostensum est. Colligere igitur hinc liceat, ipsum Adamum, ut etiamtum, non θεὸν, sed θεῖον ἄνθρωπον, literarum quoque, inter alia, sibi reperisse formas; quemadmodùm omnibus rebus nomina imposuit: de earumque usu Deum consuluisse: Deum verò improbasse, sive ob eas, quas Aegyptiorum adnotarunt sacerdotes, sive alias ob causas. Hinc posteà mos ille plerisque, etiam post natum Christum, gentibus, theologiam suam, omnemque adeò sapientiam, sine literarum præsidio, memoriæ juniorum transdere. De omnibus Europæis disertissimum est testimonium Aeliani, variar. histor. lib. VIII, cap. VI: Τῶν ἀρχαίων φασὶ Θρᾳκῶν μηδένα ἐπίστασθαι γράμματα. ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τὴν Εὐρώπην οἰκοῦντες βάρβαροι, χρῆσθαι γράμμασιν. Id est: *Ex antiquis Thracibus neminem ajunt literas novisse. imò turpissimum putarunt, & summum dedecus omnes Europæi barbari, literis uti.* Atque hoc equidem ex antiquissimo illo instituto, ab Adamo in posteros ejus propagato. Hi verò, postquàm à veri Dei cultu ad siderum aliorumque falsorum numinum venerationem, auctore Caino, sese converterunt; non modò vera illa, quæ in theologiâ suâ continebantur, vulgum celarunt, sed pro iis ineptissimas etiam ac nefandas subjecerunt fabulas; quibus posteà omnes usæ sunt per universum terræ orbem gentes; ut suprà dictum est. De Græcis atque Romanis vulgò satis notum est. de Aegyptiis paullo antè audivimus Plutarchum. deque eisdem plura leguntur apud alios auctores, maximè verò apud Diodorum, lib. I. qui de Aethiopibus, & Atlantiis, quos Americanos esse infrà ostendam, idem enarrat lib. III. de Gallis & Indis etiam ex Diogene Laërtio intelleximus. De Iaponiorum in oriente sacerdotibus Bonziis, ita Franciscus Saverius, in epistolâ: *Antiquitatis peritiâ, & superstitionum suarum fabulis enarrandis magnam sibi auctoritatem comparant.* Reddit ejus rei rationem Strabo lib. I, his verbis: Οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ παντὸς χυδαίου πλῆθος ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσασθαι πρὸς εὐσέβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ διὰ δεισιδαιμονίας. τοῦτο δ᾽ οὐκ ἄνευ μυθοποιΐας, καὶ τερατείας. κεραυνὸς γὰρ, καὶ αἰγὶς, καὶ τρίαινα, καὶ λαμπάδες, καὶ δράκοντες, καὶ θυρσόλογχα, τῶν θεῶν ὅπλα, μῦθοι, καὶ πᾶσα θεολογία ἀρχαϊκή· ταῦτα δ᾽ ἀπεδέξαντο οἱ τὰς πολιτείας καταστησάμενοι μορμολύκας τινὰς πρὸς τοὺς νηπιόφρονας. Hoc est: *Fieri non potest, ut mulierum ac promiscuæ turbæ multitudo philosophicâ oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, ac fidem: sed superstitione præterea ad hoc opus est; quæ incuti sine fabularum portentis nequit. equidem fulmen, ægis, tridens, faces, angves, hastæ quæ thyrsis præfixæ, deorum scilicet arma, atque adeò universa prisca theologia, fabulæ sunt, receptæ à civitatum auctoribus, quibus, veluti larvis, imprudentium animi terrerentur.* Non à civitatum auctoribus, vel regibus, hujusmodi profectas esse fabulas, sed ab ipsis philosophis, sive sacerdotibus, satis ex hactenus dictis patet. Causa an ea fuerit, quam heic Strabo indicat, etiam dubito. In fraudem imperitæ plebis, atque in emolumentum ipsorum sacerdotum id factum, exemplis compluribus colligo. De Indorum Brachmanibus ita Franciscus Saverius, in epistolâ prædictâ: *Primùm à ludi rectore hoc agitur, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur, adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est: sed potiùs idola, quæ dæmonia esse sciebant.* Haud immerito; quum horum maximè ope atque auxilio res eorum consistant. nam veneficas hodiéque exercere arteis, incantationibusque quàm maximè esse deditos, cùm Indorum in oriente, tum Americanorum in occidente, Aethiopumque ad meridiem sacerdoteis, vulgò notum est. Idem omnium pariter gentium antiquis fecisse temporibus sacerdoteis, cuivis ex veterum monimen-

torum lectione liquet. In Indorum sacerdotibus disertè nominat Strabo, lib. XV, ἐπῳδοὺς, id est, *incantatores:* &, lib. XVI, in Persarum magis νεκυομάντεις, id est, *qui mortuorum umbras evocantes percunctantesque vaticinantur futura*. De Indorum Brachmanibus ita Nonnus, Διονυσιακῶν lib. XXXVI:

> —— Θεοκλήτοις δ' ἐπαοιδαῖς
> Πολλάκις ἠερόφοιτον ὁμοίιον ἄζυγι ταύρῳ
> Οὐρανόθεν καθίζοντες ἐφαρμάξαντο σελήνην.
> Πολλάκι δ' ἱππεύοντες ἐπερχομένων ἐπὶ δίφρων
> Ἀστεμφὲς Φαέθοντος ἀνεστήσαντο πορείην.
>
> —— *A deo vocatis incantationibus*
> *Sæpius aërivagam similem injugi tauro*
> *Cælo deducentes rapiunt lunam.*
> *Sæpius equitantes impulsis in curribus*
> *Instabilis solis inhibent transitum.*

De Gallorum sacerdotibus feminis ita Mela, lib. III, cap. VI: *Sena insula, in Britannico mari, Osismiis adversa litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est. cujus antistites, perpetuâ virginitate sanctæ, numero novem esse traduntur. Galli Senas vocant: putantque ingeniis singularibus præditas, maria ac ventos concitare carminibus; seque, in quæ velint, animalia vertere.* Persarum magi quum omnium maximè his rebus forent dediti, *magicæ* inde adpellatæ sunt *artes*. de quibus ita disserit Plinius, libro trigesimo, capite primo: *Magicas vanitates sæpiùs quidem antecedentis operis parte, ubicumque causæ locusque poscebant, coarguimus; detegemusque etiamnum. in paucis tamen digna res est, de quâ plura dicantur, vel eo ipso, quòd fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque sæculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuisse nemo miretur; quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in unam se redegit. Natam primùm è medicinâ nemo dubitat; ac specie salutari irrepsisse velut altiorem sanctioremq́, quàm medicinam: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanum genus. Atq́, ut hoc quoque successit, miscuisse artes mathematicas; nullo non avido futura de sese sciendi, atque ea è cælo verissimè peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodièque etiam in magnâ parte gentium prævaleat, & in oriente regum regibus imperet. Sine dubio illic orta in Perside à Zoroastre; ut inter auctores convenit.* Non penes unos fuisse Persarum sapienteis, sed etiam apud Aegyptios, indicat paullo pòst his verbis: *Quamquàm animadverto, summam literarum claritatem gloriamque ex eâ scientiâ antiquitus, & penè semper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavêre; hanc reversi prædicavêre, hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigasse, suprà dictum est. Omnibus pariter fuisse communem gentibus, ostendit paullo pòst: *Planeq́, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.* nominatque mox Gallias, & Britanniam: tandemq; subjungit: *Adeò ista toto mundo consensère, quamquàm discordi, & sibi ignoto.* Ne autem dubites, incantationes etiam eum intelligere, & veneficas arteis sub magiæ vocabulo; ita pergit initio capitis secundi: *Species ejus plures sunt. namque & ex aqua, & ex sphæris, & ex aëre, & stellis, & lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit; præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Et in fine ejusdem capitis: *Proinde ita persvasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse; habentem tamen quasdam veritatis umbras; sed in his veneficas artes pollere, non magicas.* His igitur artibus ferè usi sunt omnium gentium sacerdotes, ad comparandam sibi immensam illam existimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus. cui quàm nefariè auxilio opeque ipsius diaboli imposuerint, innumeris patet exemplis: quorum unum atque alterum in medium proferre haud pigeat. Benjamin Iudæus, de quadam orientali natione, quam ipse circa annum Domini Jesu Christi CIↃ CL perlustravit, in hanc sententiam scriptum reliquit in itinerario suo: *Colitur ab his sol aris frequentibus & magnis, extra urbem per omnia loca ad dimidium milliare exstructis. Summo itaque mane communiter excurritur; aditurque sol: cui in cunctis aris simulacra sunt sacrata, ad similitudinem orbis solaris, magicis artibus constructa. exoriente enim sole, orbes illi incendi conspiciuntur; magnoque strepitu sonant.* Et ibidem, de aliâ gente insulanâ in eodem oriente: *Habent sacrificulos suos per singula loca in templis, eorum superstitioni dicatis. Sunt autem hi sacrificuli omnium ariolorum incantatorumque totius orbis terræ peritissimi in omni vanitatis hujus genere. Ante singula autem templa campus magnus ac spatiosus est, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet. solentque filios suos per hunc ignem transmittere, expiandi causâ. mortuos etiam suos in medium rogum conjiciunt exurendos. Sunt prætereà ex terræ magnatibus, qui sese vivos igni devovent. Quum verò*

horum quispiam familiaribus ac necessariis atque propinquis suis hujusmodi institutam devotionem indicat; continuò summâ omnium gratulatione & communi voce audit; Beatus tu, & benè tibi erit. Igitur, quo die votum exsolvendum est, magno convivio primùm exceptus, si dives fuerit, equo vehitur; sin pauperior, pedes, suorum aliorumque turbâ comitatus, ad campi usque initium deducitur: unde cursu inito, in ignem insilit. tum verò familiares, cognatique omnes, & consangvinei tympanis & choreis summâ cum lætitiâ exsultant, ac ludunt, quoad ille combustus fuerit. Triduo autem pòst, duo ex præcipuis sacrificulis illius domum adeuntes, familiæ omni domum parare præcipiunt, patre ipsorum eâdem die ipsis adfuturo, atque, quid eos facere oporteat, declaraturo. Advocantur igitur ex civitate testes aliquot. & ecce Satan, illius imaginem imitatus adest. quem uxor & filii rogant, quemadmodùm cum eo in altero sæculo agatur. quibus ille respondens, Veni, inquit, ad socios meos, à quibus non excipior, donec ea exsolvam, quæ amicis ac propinquis debeo meis. distribuitque extemplo filiis res suas: jubetque debita omnia creditoribus persolvere; & à debitoribus, quidquid debeatur, exigere; testibus omnia ejus verba & mandata excipientibus, atque describentibus: à quibus tamen non conspicitur. Tum verò, se viam suam repetere dicens, evanescit. Hujusmodi erroribus, mendaciis, & fraudibus, sacrificulorum calliditate & artibus magicis constructis, vanitatem gens illa tuetur, ac mordicus tenet: sesèque nationum omnium terræ beatissimam esse jactat. De Aethiopibus, Africam ad australe mare incolentibus, ita Herodotus lib. III: Ἡ δὲ τράπεζα τοῦ ἡλίου τοιήδε τις λέγεται εἶναι. λειμών ἐστι ἐν τῷ προαστείῳ, ἐπίπλεος κρεῶν ἑφθῶν πάντων τῶν τετραπόδων· ἐς τὸν τὰς μὲν νύκτας ἐπιτηδεύοντας τιθέναι τὰ κρέα τοὺς ἐν τέλεϊ ἑκάστους ἐόντας τῶν ἀστῶν, τὰς δὲ ἡμέρας δαίνυσθαι προσιόντα τὸν βουλόμενον. φάναι δὲ τοὺς ἐπιχωρίους ταῦτα τὴν γῆν αὐτὴν ἀναδιδόναι ἑκάστοτε. Hoc est: *Solis mensa talis esse memoratur. Est in suburbanis pratum, omnium quadrupedum assâ refertum. quam per noctem singuli civium magistratus properant ponere: ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. hæc autem ipsâ à terrâ assiduè reddi indigenæ perhibent.* Similia hodiéque apud omneis simul profanas, idololatrasque genteis fieri, vulgò pueris etiam notum est. Verùm de his satis: ad Celtas meos redeo.

Temporis spatium, quo perfectos in disciplinâ reddi suos posse discipulos putabant Gallorum philosophi, suprà indicarunt Cæsar atque Mela: nempe *vicenos annos.* Tantumdem Germani suæ impenderint philosophiæ, nec ne, incertum habeo. De Indorum philosophis ex Megasthene ita Strabo, prædicto lib. XV: Ἔτη δ᾽ ἑπτὰ καὶ τριάκοντα οὕτως ζήσαντα ἀναχωρεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν ἕκαστον, καὶ ζῆν ἀδεῶς, καὶ ἀνειμένως μᾶλλον. id est: *Quum triginta & septem annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, & laxiùs licentiúsque vivere.*

Ceterò Cæsar, in dicto comment. VI, *Omnibus*, inquit, *Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares; suffragiis Druidum adlegitur. nonnumquàm etiam de principatu armis contendunt.* Ad eumdem modum apud Germanos quoque, in singulis civitatibus, sive nationibus, unum omnibus reliquis præfuisse sacerdotibus ac philosophis, penes quem summa fuit rerum sacrarum, & apud quem reliqui sacerdotes initiarentur, haud dubium est. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc usitatissimus, divino etiam præcepto per Mosen apud Hebræos institutus. De Germanis quin etiam exemplum peti potest ex Strabone; qui, lib. VII, triumphum Germanici Cæsaris super devictis Germaniæ populis memorans, post alia, Ἐπομπεύθη δὲ, inquit, καὶ Λίβυς τῶν Χάττων ἱερεύς. καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν. id est: *Ductus est in pompâ & Libys, Chattorum sacerdos, aliique multi mortales ex devastatis populis.* Quamquàm in nonnullis manu scriptis exemplaribus legitur, λέβης ἱερός, id est, *lebes sacer.* quod tamen falsum mendosumque esse, ostendunt verba sequentia, καὶ ἄλλα σώματα. Sciolus aliquis, quia mox infrà de duobus Cimbrorum sacris lebetibus auctorem narrare vidit; heic quoque pro Λίβυς legendum, judicio parum felici, putavit λέβης. Ceterùm hunc sacerdotem principem inter reliquos Chattorum sacerdoteis obtinuisse locum, facilè ex eo conjicitur, quòd hunc solum Strabo memorat, quum tamen haud dubiè & plures alii capti forent: siquidem complures numero ad bellum cum exercitu proficiscebantur. penes unos quidpe sacerdoteis, ut antè ostensum, omne jus erat *coërcendi, animadvertendi, vinciendi, verberandi*, prætereáque adversam aciem prœlio victam diis sacrificandi: quæ sanè ab uno solo, in magno numerosoque exercitu, fieri nequibant. Sed disertissimum huic rei testimonium perhibetur à Marcellino, in libro XXVIII; quod jam antè retuli tale: *Apud Burgundios generali nomine rex appellatur Hendinos: &, ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli; vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis, ut reges.*

Caput XXV.

De falsorum numinum venerationis origine.

Per fabulas solummodò atque ænigmata, cùm alias universi orbis terrarum genteis, tùm Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgo aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundéque perspectum est. Attestantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, sphyngibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præsertim poëtarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hactenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Vnde est, quòd Iustinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurimùm poëtarum confutare laboraverint. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conspicui, qui demonstrare summo conatu, maximoque labore aggressi sunt, ipsam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. quo in argumento præstantissimam omnium, meo judicio, locaverunt operam Augustinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; & post hunc nuperrimè nobilissimus juxtà ac doctissimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verùm, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluritatis deorum ostendit; mihi hunc maximè locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nullâ aliâ de causâ, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiúsque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem simul ac conservatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuisse, pluribus documentis, testimoniisque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, seu philosophiâ productis, demonstrarunt in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantùm atque Latinos, sed alias quoque idem sensisse genteis, paucis ego heic ostendam. Aegyptios in eâdem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapienteis, ex Aegypto, in quâ pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philostratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: τὴν μὲν γὰρ πρώτην, καὶ τελεωτάτην ἕδραν ἀποδοτέον θεῷ γενέτῃ τοῦδε τοῦ ζῴου. τὴν δὲ ὑπ' ἐκείνην θεοῖς, οἳ τὰ μέρη αὐτοῦ κυβερνῶσιν. hoc est: *Primam ac perfectissimam sedem tribuendam esse deo genitori hujus animalis*, id est, totius mundi: *proximam verò diis, qui parteis ejus regunt*. De Sarmatis, qui posteà Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias, atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in cælis, ceteris imperitantem. illum præpotentem cælestia tantùm curare: hos verò, distributis officiis, obsequenteis, de sangvine ejus processisse; & unumquemq; eò præstantiorem, quò proximiorem illi deo deorum.* Ac paucis uti absolvam; omneis sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est locupletissimus Maximus Tyrius, in dissertatione primâ, his verbis: Ἐν τούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοί, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεοῦ. ταῦτα καὶ ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ ἠπειρώτης, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφός, καὶ ὁ ἄσοφος· κἂν ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ ἔλθῃς τὰς ἠϊόνας, κἀκεῖ θεοί, τοῖς μὲν ἀνίσχοντες ἀγχοῦ μάλα, τοῖς δὲ καταδυόμενοι. Id est: *In hac tantâ pugnâ, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum esse unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius dei sint filii, & quasi collegæ. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum insulano, sapiens consentit cum stulto: ut si usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus sis; qui haud procul aliis oriuntur, aliis occidunt.* Hic auctor satis apertè etiam ostendit, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius dei filii: nempe sidera cœlestia; quæ aliis gentibus ad oceanum orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt. quod disertiùs adhuc eâdem dissertatione posteà docet, his verbis: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοί, θεοῦ παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ' ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in cælo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ.* Et dissertatione XXXVIII: Ὁ μὲν γὰρ θεός, ὁ τῶν ὄντων πατὴρ καὶ δημιουργός, ὁ πρεσβύτερος μὲν ἡλίου, πρεσβύτερος μὲν οὐρανοῦ, κρείττων δὲ χρόνου καὶ αἰῶνος, καὶ πάσης φύσεως. hoc est: *Deus namque*

omnium,

omnium, quæ exstant, pater conditorque, sole antiquior, antiquior cœlo, omni tempore major, omni ævo, & quidquid in naturâ mutatur. Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum soli dicato: Εἷς μὲν τῶν ὅλων δημιουργός· πολλοὶ δὲ οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. id est: *Vnus quidem omnium rerum est conditor; multi autem sunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Patet igitur ex his, præter antiquissimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, sidera etiam cœlestia pro diis coluisse antiquis temporibus universas terrarum orbis genteis. Origo pestiferæ atque exsecrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Jam inter antiquos Christianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi sæculo, quod aquarum eluvionem antecessit, nullum inter mortaleis fuisse falsorum numinum cultum: hocque malum post eluvionem demum esse natum. cui opinioni plerosque nostri quoque sæculi theologos accedere video. Verùm ego secus sentio. Nempe, quum omnes pariter per universum terrarum orbem gentes eosdem antiquissimis temporibus coluerint deos, eosdemque sacrorum observarint ritus, eademque de mundo, de siderum motu, de cunctarum rerum naturâ disputaverint; quod de singulis fusiùs infrà ostendetur: probabilius est, omnem harum rerum notitiam intra cIↃ IↃ c LVII annorum spatium ante inundationem esse exortam, quàm intra c XXX circiter annos, post inundationem, antequàm in diversas regiones dispersæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc sententia eo argumento, quòd & Ægyptii, & Persæ, & Græci, & alii populi sacra sua, sacrorumque ritus ab ipso Deo, rerum omnium auctore atque opifice, vel à primo mortalium, quem Deus condidit, sese accepisse gloriati sunt; ut suprà satis abundèque demonstratum est. Certè Satanas, postquàm ob rebellionem à vero æternoque Deo cœlo deturbatus; infensus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ, horumque deinde posteris perpetuò insidiatus est; omnibusque tentavit modis, quò omneis pariter in eamdem secum præcipitaret miseriam: donec tandem illos ab obedientiâ, hos prorsus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori suo, summum omnes debebant, seduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ob fraternam cædem acceptâ, in posterum aut dilexisse verè Deum, aut rectè coluisse: sed, quem tanto scelere offenderat, ut invisum infensumque statim reliquisse: moxque à diabolo impulsum fuisse, uti à conditore ad rei conditæ venerationem sese converteret. hac insusurratâ opinione: eum, qui cunctarum rerum fuisset auctor & opifex, cœlestia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologiâ Helmoldus: terrestria autem atque humana permisisse diis inferioribus, filiis suis, in id procreatis, uti parteis mundi regerent; quod ex Indorum protulit theologiâ Philostratus. hos autem deos esse ipsa sidera, solem, lunam, & ceteras stellas, erranteis simul fixasque; ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates atque effectus jam anteà didicerat Cainus à patre Adamo, divinarum juxtà & humanarum rerum peritissimo. hos igitur deos esse venerandos, hos invocandos, horum intercessione supremi illius dei, omnium patris atq; regis, iram placandam; quum per se jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò pestiferam perniciosissimamque opinionem non soli sibi habuit Cainus; sed filiis nepotibusque suis tradidit. unde illud esse puto divi Iudæ in epistolâ; ubi de falsis prophetis, sive doctoribus, populum Dei seducentibus, ita loquitur, ver. X, & XI: Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται. οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν. Id est: *At isti, quæcumque non noverunt, vituperant: quæcumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, sciunt, in his sese corrumpunt. Væ ipsis: nam viam Caini ingressi sunt.* Ubi satis disertè apostolus ostendit, Cainum falsæ doctrinæ primum inter mortaleis fuisse auctorem. De iisdem falsis doctoribus ita scribit divus Petrus, in epist. II, cap. I, ver. ult., & cap. II, ver. I: Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ· ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι. Hoc est: *Non enim libitu hominis allata est olim prophetia: sed acti à spiritu sancto loquuti sunt sancti Dei homines. Fuerunt autem & falsi prophetæ in populo: ut etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus est, abnegantes.* Et eodem capite, ver. V: Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο· ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας: hoc est: *Et prisco mundo non pepercit: sed octavum Noë, justitiæ præconem, servavit, quum diluvium mundo impiorum induceret.* Hic quoque apostolus satis clarè atque dilucidè testatur, fuisse ante terrarum inundationem falsos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortaleis religionem: solum Noachum veram Dei doctrinam prædicasse.

quod & divus Moses testatur, genesios cap. VI, ver. VIII & IX: *Sed Noachus invênit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir justus, integer erat in ætatibus suis. secundùm Deum indesinenter ambulabat Noachus.* Et ipse Dominus, apud eumdem Mosen, cap. sequenti, ver. I: *Te perspexi justum coram me in ætate hac.* Illa igitur Caini doctrina de falsorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in posteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepsit, uti etiam piorum Sethi nepotum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem ex omni mortalium genere, VIII solummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose, ac Petro, locis prædictis. Multa sanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus XII, capitis VI genesios; cujus verba sunt ista: *Adspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruperat omnis caro vitam suam super terram.* Hinc rectè κόσμος ἀσεβῶν, id est, *mundus impiorum* adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem antecessit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantùm sidera, quorum faciem oculis cernebat, cum filiis suis veneratus est. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. I, ver. V: *Qui incurvant se super tecta exercitui cœlorum.* de quibus etiam Domini verba, per Mosen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. XVII, ver. III: *Qui coluerit deos alienos, incurvans se illis, aut soli, aut lunæ, aut ulli exercitus cœlorum; quod non præcepi.* Nepotes verò, vel pronepotes Caini nefariâ hac idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utrisque, lib. II de legibus: *Divos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto, & illos, quos in cœlum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* item istud Ovidii, in carmine in Ibin scripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,
In nostrum cuncti tempus adeste, Chao.

Sed cælestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit: mortalium multi etiam pòst cœlo dicati sunt. Vtrosque deinde Græci (vanum semper atque in risus factum hominum genus) sic fabulositate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habiti sunt, id est, cœlestia sidera, homines natos in terris, eosque omneis in Græciâ suâ, finxerint. unde tanta consequuta est theogoniæ eorum obscuritas, tantæque tenebræ, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, numquàm satis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Assyrii quoque, & Aegyptii, & Aethiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint; testibus, inter alios scriptores, maximè Diodoro, lib. I, II, & III; & Macrobio, Saturnaliorum lib. I. At quæret heic fortè quispiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros forteis ante inundationem, atque potenteis, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ *gigantum* vocabulo indicatur) apud omneis mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis Moses, eodem lib genes. cap. VI, ver. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam posteà: quibus diebus congrediebantur filii Dei cum filiabus hominum; quæ liberos pariebant illis. ii sunt potentissimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi.* Idem Moses Lamecum, quintum ab Caino, fastus tyrannidisque notâ insignit, eod. lib. cap. IV, ver. XXIII, & XXIV, his verbis: *Tum dixit Lamecus uxoribus suis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite sermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adolescentem, ad tumicem meum. quum septuplo sit vindicandus Cainus; utique Lamecus septuagies septies tanto.* Diodorus lib. V: κολασθῆναι δὲ τοὺς γίγαντας ὑπὸ Διὸς διὰ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους παρανομίαν, καὶ διὰ τὸ, ταῖς τοῦ σώματος ὑπεροχαῖς καὶ ῥώμαις πεποιθότας, καταδουλοῦσθαι μὲν τοὺς πλησιοχώρους, ἀπειθεῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ δικαίου τιθεμένοις νόμοις. Hoc est: *Causam, ut à Iove in giganteis ita animadverteretur, fuisse ajunt injustam hominum oppressionem: quòd videlicet proceritate corporum, & virium excellentiâ freti, finitimos in servitutem redigerent; & statutis de justitiâ legibus non obtemperarent.* Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bello memoratur, angelorum id rebellionem significare, haud vanis infrà, cap. XXXI, ostendam documentis. Isti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuêre, quàm qui aquarum inundatione debellati sunt atque deleti. nam Lucianus quoque, in libro de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum monimentis recenset has: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρησσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Hoc est: *Quum contumeliosi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum servaverunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Quocirca facilè crediderim,

gigantum vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant. unde etiam idem vocabulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infrà, dicto cap. XXXI, patebit. Jam ipsum Cainum munivisse urbem, ostendit Moses, proximè dicto capite, ver. XVII: *Et cognovit Cainus uxorem suam. quæ concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem studebat condere urbem. & vocavit nomen urbis de nomine filii sui Chanoc.* Et, si gentilibus credere dignum est auctoribus, *Ioppe Phœnicum*, quæ vulgò nunc *Iaffa*, *antiquior terrarum inundatione* habita fuit; referentibus, Plinio lib. V, cap. XIII, Melâ lib. I, cap. XI, Solino cap. XXXVII. Apud Plutarchum, in Themistocle, sic Artabanus Persa ad Themistoclem: Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. id est: *Nobis, inter multas præclarasque leges, hæc est pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus omnia conservantis dei.* Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. VIII, de Alexandri veneratione svadet postremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii hæc sunt: *Cleo, sicut præparatus erat, sermonem cum admiratione laudum ejus instituit. merita deinde percensuit. quibus uno modo referri gratia posset, si, quem intelligerent deum esse, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia pensaturi. Persas quidem non piè solùm, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere. majestatem enim imperii salutis esse tutelam.* Quin in hanc usque diem Persarum rex pro deo colitur à suis; adpellaturque *Dominus, qui cœlum ac terram fulciat, sustineatque.* & aqua, quâ ille pedeis abluit, religiosè, ceu res sacra, ac salutare morborum omnium medicamentum, adservatur. Strabo, lib. XI, hunc morem eos à Medis primum accepisse tradit. Idem auctor, lib. XVII, ita de Aethiopibus: Σέβονται δ' ὡς θεοὺς τοὺς βασιλέας· id est; *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus attestatur, lib. III. Idem Strabo paullo pòst: Ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς εὐεργέτας καὶ βασιλέας θεοὺς νομίζουσι· καὶ τούτων τοὺς μὲν βασιλέας κοινοὺς ἁπάντων σωτῆρας, καὶ φύλακας, τοὺς δ' ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς εὖ παθοῦσιν ὑπ' αὐτῶν. id est: *Plerosque eos, à quibus beneficium acceperunt, simulque reges, pro diis habent. reges equidem, ut communeis universorum servatores, atque custodeis: privatos verò homines, eorum, qui beneficiis ab iis adfecti.* Plinius, hist. nat. l. II, c. VII: *Deus est mortali, juvare mortalem. & hæc ad æternam gloriam via. hac proceres iêre Romani: hac nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. hic est vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. quidpe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ suprà retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis.* Ovidius, de Pont. l. II, eleg. IX:

Vtilitas igitur magnos hominesque deosque
Efficit, auxiliis quôque favente suis.

Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post mortem ad deos pervenisse; eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus.* Tacitus, annal. lib. II, de Germanico: *Iam classis advenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur.* Cicero, libro prædicto, anteà: *Habet enim venerationem justam, quidquid excellit.* Romani quoque imperatores an non dii vulgò salutati sunt, salutarique voluerunt: aræque iis, ac templa, non modò mortuis, sed vivis etiamdum dicata fuerunt? Idem igitur, vel simile, ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæso, unde primus *dives*, sive primi *divites* dicti? nisi, quòd potentiâ opibusque adfluentes pro diis habiti sint. Quam ne falsam opineris etymologiam; non modò Latini id prisci sic intellexêre, sed & Slavi: quibus quum patriâ lingvâ Deus diceretur BOG, & variante dialecto BOH; divitem, opulentumque adpellarunt *bogáty*, & *boháty*: ipsas verò opeis *bogáctwo, bogástwo, bohatstwi*: quemadmodùm & Latini *divitias*. Ac Turcis, vide, an fortè eâdem ratione dicatur dives *develet*, ab Aegyptiaco vocabulo *devel*, quod deum significat. Hinc tandem Germanis nostris *regnum*, sive *imperium* patrio sermone dictum est, variantibus dialectis, *reich, rych, ryk, rig*; quod idem divitem significat: & nonnumquàm *reichtum, rychtum, ryckdom, rigdom*; quod & divitias, & regnum notat. Hæc igitur tot variarum lingvarum vocabula quamvis post inundationem demum nata fuerint; tamen res ipsa jam antè inter mortaleis sic habita est. De Nino (sive is Nimrodus est) quod & sacræ, & profanæ narrant historiæ, quasi hic primus inter mortaleis fuerit sive rex potens, sive tyrannus; id de primo sæculo post inundationem, non post conditum ævum, intelligendum est. Moses prædicto cap. gen. VI. ℣. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam posteà.* Posteriores hi haud dubiè fuerunt Ninus & alii post terrarum eluvionem.

Sed

Sed jam alia heic oriri potuerit quæstio. nempe, quum universum mortalium genus, præter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitùs exstirpatum sit; unde hæc siderum aliorumque numinum veneratio ad omneis simul Noachi posteros pervenerit; ita, uti posteà sola Hebræorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis, cognitionem juxtà atque cultum servaverit? nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Respondeo: Noachum equidem justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissimè Moses, ipseque Dominus, ut suprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemtor veri Dei, atque idololatra: utique feminæ; quarum mentes in superstitiones semper pronæ. Servari nihilo minùs hos omneis voluit Jehova, non propter ipsorum religionem, atque fidem, sed ob pietatem patris Noachi. sic enim & Ismaëlem, profanæ gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratiâ, sed quia filius erat Abrahami: teste divo Mose, Gen. cap. XXI, ver. XIII. Aut, si hæc minùs placet sententia; licet pii religiosiq; fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cùm ante inundationem in paternis agris, tùm durante inundatione; in arcâ à patre constructâ tamen, postquàm ex hac, cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omnibus certum esse debere existimo in Chamo. cujus flagitiosissimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum. quod ille sanè numquàm perpetrasset, nisi summus divinæ juxtà fuisset atque humanæ disciplinæ contemptor: ob quod ipsum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, consequutus est, ut anteà Cainus. Ab uno autem Chamo, ejusque posteà liberis, in omnem Noachi posteritatem, ante etiam lingvæ primævæ confusionem, disseminata est abominanda ista pestis. Unde omnes, contempto conditore suo, vero Deo, præceptoque ejus, ut suprà capite IV dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggressi sunt. quâ Deus re graviter offensus, lingvam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit; ipsosque in universum dispersit terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter se juncti usi erant, idololatriam unà secum transportarunt. Hinc postmodùm omnes per universum terræ orbem gentes unos eosdemque veneratæ sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliæ nominibus, secundùm suæ quæque lingvæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infrà in singulis earum partibus clariùs patebit: eamdem omnes de singulis diis opinionem tenentes. Unde illud est Plutarchi, in libro de Iside: Θεὼς ἢ ὐχ ἑτέρως παρ' ἑτέροις ἐνομίζομεν, ὐδὲ βαρβάρως καὶ Ἕλληνας, ὐδὲ νοτίως, καὶ βορείως· ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ ὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται ἄλλως ὑπ' ἄλλων, ὕτως ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις κατὰ νόμους γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. id est: *Neque verò alii apud alios existimantur esse dii, aut sui Græcis, barbaris item sui; alii septemtrionalibus, alii australibus: sed, quemadmodùm sol, luna, cœlum, terra, mare, communia sunt omnibus, tantùm aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc universum temperantis, uniusque providentiæ huic præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum instituto habentur.* Et illud apud Livium lib. XLII; ubi Q. Fabius Flaccus censor à senatu Romano increpatur, quòd Lucinæ Iunonis in Bruttiis templum tegulis marmoreis detexerat, uti iisdem tegulis templum Romæ, quod ipse ædificari curabat, tegeret: *Obstringere religione populum Romanum ruinis templorum templa ædificantem. tamquàm non iidem ubique dii immortales sint: sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quò & illud pertinet, quod suprà ex Cæsaris commentar. VI attuli de Celtis; *Deorum maximè Mercurium eos coluisse: post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habuerint opinionem.* Possem heic recensere testimonia auctorum, qui omnium ferè Græcorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totiùs orbis gentibus memorant. sed id nimis longum foret, nec necessarium; quando cuivis, monimenta eorum legenti, ea cognoscere facillimum est. Notatu maximè dignum est, quod Diodorus, lib. III, de Atlantiis populis, magnam insulam contra Africæ litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque ostendi poterit,

terit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: Ἡμεῖς δ' ἐπεὶ περὶ τῶν Ἀτλαντίων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀνοίκειον ἡγούμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ' αὐτοῖς περὶ τῆς τῶν θεῶν γενέσεως, διὰ τὸ μὴ πολὺ διαλλάττειν αὐτὰ τῶν μυθολογουμένων παρ' Ἕλλησιν. id est: *Sed, postquàm de Atlantiis facta est mentio, non alienum ducimus, adjungere quæ illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant.* Exinde ferè omnium deorum dearumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falsorum numinum cultum fuisse prolapsam; en, disertissimum est testimonium in historiâ Jehosuæ, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeò omneis mortales fuisse idololatras, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eâdem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Iehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israëlis: Vltra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim; utpote Therachus pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos. Sed adsumsi patrem vestrum Abrahamum è terrâ, quæ est trans illud flumen.* Atque origo falsorum numinum, quæ non solùm Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeòque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

CAPUT XXVI.

De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.

OSTENSUM est suprà, cap. XXII, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuere: è diversò autem Cæsarem, *Solem* tantùm, *ac Lunam, & Vulcanum* eos novisse, adfirmare; *reliquos ne famâ quidem accepisse.* Utriusque veram fidamque esse narrationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, *reliquos ne famâ quidem acceperunt*; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XVII, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id posteà quamgravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, VII integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, dearum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramur, rerum cunctarum conditorem juxtà ac moderatorem, cùm ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis priscis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

Macrobius igitur, in dicto cap. XVII, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solùm libenter accedo; sed interiùs etiam penetro. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses gen. c. II, ỽ. XIX, & XX; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi sciscitanti, exodi c. III, ỽ. XIV: ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes; quarum haud paucæ in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis posteà gentes, unà cum reliquâ theologiâ, pervênit; ut patet haud ita obscurè è dicto Macrobio. cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: Ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. Id est: *Vnius mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, aliaque repertæ sunt adpellationes.* Illustrant hæc quammaximè, quæ Seneca, in IV de beneficiis, cap. VII, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices. & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd stant*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

stant beneficio ejus omnia, Stator Statiliòque est. hunc eumdem & Fatum si dixeris, non mentieris: nam, quum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum; ille est prima omnium causa, ex quâ cetera pendent. Quæcumque voles, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumque cælestem continentia. Tot adpellationes ejus possunt esse, quot munera. Et capite sequenti: *Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium parens sit, & quòd ab eo primùm inventa seminum vis est, consultura per voluptatem: Herculem, quia vis ejus invicta sit; quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura: Mercurium, quia ratio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est utramque, nec distat.* At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à veri Dei veneratione ad siderum cultum, Satanæ persvasu, defecissent; varias istas Dei virtutes & potestates, variosque effectus, non uni conditori, omnium rerum principio & causæ, sed rebus ab eo conditis, id est, sideribus adscripserunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè sese juvari cernebant; quod de Germanis disertè tradit Cæsar, prædicto com. VI. Mox sacerdotes, qui, ejusdem Satanæ impulsu, omnem de vero supremoque Deo notitiam sibi unis arcanam habuêre, imperito vulgo persvaserunt, unum solem, omnium siderum maximum, verum æternumque esse Deum, qui cetera sidera, simulque res cunctas condidisset: quod pluribus probare contendit documentis Julianus Cæsar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum solis conscripsit. unde Massagetæ, Scythica gens, θεὸν ἥλιον μόνον, id est, *deum unicum solem* agnoverunt; testibus, Herodoto lib. I, & Strabone lib. XI. Quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortaleis, sed apud posteros etiam perpetuò ad hæc usque sæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita sentiunt populi barbari, non solùm in extero orbe, sed & in Africâ, in Asiâ, adeóque in ipsâ Europâ nostrâ. Deinde verò, quum etiam lunæ magno sideri magna vis atque virtus inesset; huic proximum à sole numen, variaque ab effectibus variis nomina adsignarunt. Unde ita de Afris Herodotus, lib. IV: Θύουσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ μούνοισι· τούτοισι μέν νυν πάντες Λίβυες θύουσι. id est: *Solis autem soli ac lunæ immolant: & quidem universi Afri.* Et de Aegyptiis Diodorus, lib. I: Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν. hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt.* Tandem, quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quamdam atque potestatem in se haberent; his etiam singulis suo ordine, ut anteà numina, sic posteà nomina adscripserunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis: quas adpellationes post aquarum inundationem suâ quæque gens sibi interpretata est linguâ. Cicero, in primo de naturâ deorum: *Quot hominum linguæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Vellejus, quòcumque veneris, sic idem in Italiâ Vulcanus, idem in Africâ, in Hispaniâ.* Ita igitur reliqua sidera omnia in deorum habuêre numero; uti SOL *dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio* existimaretur; testibus, Cicerone in somnio Scipionis, & Macrobio in dicto capite XVII: vel etiam *parens ac genitor* illorum; ut Indis juxtà & Slavis visum; testibus Philostrato atque Helmoldo, superiori capite citatis. quod & Julianus, in suprà dicto hymno, pluribus argumentis docere conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex suprà dicto Cæsaris loco; ubi eos *Solem tantùm, & Vulcanum, & Lunam coluisse* testatur. Sed postquàm generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit ad Germanorum superstitiones transgredi; membratimque ostendere, quæ nomina olim venerati sint, & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum conditoris, fuêre adpellationes, virtutesque.

Eosdem omnino fuisse priscis Germanis deos, qui & Gallis, aliisque prætereà Celtis, atque adeò universis per omnem terræ orbem gentibus, suprà satis abundéque ostensum est. Cæsar igitur, dicto belli Gall. comment. VI, *Deûm*, inquit, *maximè Mercurium colunt. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam.* Dii sunt isti omnes gentium antiquissimi; *qui cælestes semper habiti sunt*; ut ait Cicero, in secundo de legibus: nempe sidera cœlestia, sive quinque ex VII planetis: quibus primi, etiam ante terrarum inundationem, numen adscripsêre mortales: è quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodùm reliquis gentibus, VII cognominati sunt dies. De his igitur singulis dicendum erit: ac primùm de Apolline.

SOLIS, cœlestis sideris, cognomentum esse vocabulum Ἀπόλλων, ex pluribus auctoribus vetustissimis demonstrat Macrobius, dicto cap. XVII libri primi Saturnaliorum. quibus accedit hoc Juliani in prædicto hymno: Καὶ Ἀπόλλων καὶ ἥλιος αὐτός. τοῦτο κοινὸν ὄνομα πᾶσι καὶ γνώριμον. id est:

id eſt: *Apollo quoque ipſe ſol: quod nomen apud omneis eſt commune, atque ſatis notum.* Eumdem igitur eſſe deum, intelligendum eſt, Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc ſidus Germani nunc ferè omnes adpellant SON. Angli equidem in Britanniâ ſcribunt SUN; propè tamen eodem proferunt ſono, quo ceteri Germani ſuum *Son.* Ex ſeptemtrionalibus Svedi idem ſidus vocant SOLE; & Dani SOOL, ſive SOEL, pari cum Svedis ſono, quaſi per *ω*. Unde videre eſt, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hauſiſſe, ex quo Latini ſuum SOL: nempe ex Aſiâ, ante lingvæ primævæ confuſionem. Slavorum quin etiam nationibus idem ſidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantùm dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNCE; & aliis, interpoſito L, Polonis SLONCE, Bojohæmis SLUNCE, Luſatiis SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium numero accedere arbitror; qui ſolem vocarunt ἭΛΙΟΝ. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adſpirationem. pro exemplis iſta cognoſcere libeat: Ἅλς, *ſal*; ἁπλόος, *ſimplex*; ἕζω, *ſedere facio*; ἕζομαι, *ſedeo*; ἕδος, *ſedes*; ἑκυρός, *ſocer*; ἕξ, *ſex*; ἑπτά, *ſeptem*; ἕπω, *ſequor*; ἕρπω, *ſerpo*; ἡμιζυ, *ſemi*; ἵδος, ſive ἱδρὼς, *ſudor:* cui tamen plenius reſpondet ὕδωρ· ὕλη, *ſylva*; ὑπὲρ, *ſuper*; ὕπνος, *ſomnus*; ὑπὸ, *ſub*; ὗς, *ſus*. In eumdem igitur modum ex *Sôl* factum cenſeo ἥλιος· quod initio fuiſſe videtur ὥλιος: dein, Doricâ dialecto, ἅλιος: quo utitur Pindarus. tandem ex hoc ἥλιος. ὧλ autem rectè congruit cum Latinorum *ſol:* nam & in hoc, *o* eſt longum ac productum. Jam verò cum Græcorum ἬΛ convenit & Hebræorum EL, quo Deum adpellant; quum propriè ſignificet *fortem.* Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum ALLA. SOL igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, niſi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. XVII, ex Chryſippi ſententiâ tradit, Apollinem Græco ſermone ſic dictum, ὅτι μόνος ἐςὶ, καὶ οὐχὶ πολλοί. *nam primam nominis literam retinere ſignificationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem ſolus obtinuerit,* SOLEM *vocaſſe.* Hoc adeò verum eſt, uti noſtræ etiam lingvæ argumentis demonſtrari queat. à vocabulo quidpe *Son,* derivativis vocibus dicimus id, quod eſt *unum, ſolum,* vel *ſingulum, ſonderlich,* & *ſonderlick,* & *beſonder,* & *inſonders.* atque eâdem ratione, quod Latinis eſt *ſegregare,* nobis dicitur *abſonderen,* & aliâ dialecto *aſſonderen.* & Angli item, quod Latinis eſt *privum,* dicunt *aſunder*; & *ſingulare, ſundry.* Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium ſidus adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. I, cap. XXIII, de Aſſyriorum gente loquens; *Deo,* inquit, *quem ſummum maximumque venerantur,* ADAD *nomen dederunt. ejus nominis interpretatio ſignificat* UNUM. *Hunc ergo ut potentiſſimum adorant deum: ſed ſubjungunt eidem deam Adargatin: omnemq́ poteſtatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes.* Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi EL competunt, quàm ſideri cœleſti: ad illum quidpe rectè ſpectat verſus iſte Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus: Εἷς μόνος εἰμὶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔςι Θεὸς ἄλλος.

Unus ſolus ſum Deus, nec eſt Deus alius.

Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. I. antiquit. Roman., Ἀρκάζι θεῶν ἀρχαιότατον fuiſſe ait, καὶ τιμιώτατον τὸν Πᾶνα· id eſt, *deorum antiquiſſimum, & præſtantiſſimum Pana.* Coluerunt eumdem & aliæ Græcæ gentes, & item Italicæ, & maximè Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè eſt τὸ πᾶν, id eſt, *omne quidquid eſt.* Phurnutus: *Pan ideò dictus, quòd univerſi deus ipſe putaretur.* Macrobius, eodem libro, cap. XVIII, ubi *Dionyſum,* id eſt, *Liberum patrem,* eumdem eſſe Solem oſtendit; *Conſultus,* inquit, *Apollo Clarius, quis deorum habendus ſit, qui vocatur* Ἰάω, *ita effatus eſt:*

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita ſummum omnium deum eſſe Iao;
Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æſtate, autumno feſtivum Iao.

Hujus oraculi vim numinis, nominisq́ interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω *ſignificatur, exſequutus eſt Corn. Labeo, in libro, cujus titulus eſt, De oraculo Apollinis Clarii.* Hunc Labeonis librum ſi haberemus, ſine dubio multa inde ad uſum noſtrum erui poſſent. At quidquid ille commentatus ſit, liquet ex dictis verſibus, Solem adpellatum oraculo fuiſſe ἸΆΩ. Hoc autem eſſe nomen Hebræorum Dei, oſtendit gentilis ſcriptor Diodorus, lib. I, his verbis: Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν ἱςοροῦσι τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον θεὸν προσποιήσασθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι. id eſt: *Apud Iudæos, ferunt, Moſen finxiſſe, Deum, qui cognominatur Iao, leges ſibi tradidiſſe.* Quis autem iſte Judæorum Deus, niſi rerum omnium auctor; quem ipſæ etiam ſacratæ literæ adpellant IAH;

ut Exodi c. XV, ver. II; Psal. LXVIII, ver. V, & XIX; Psal. CXVIII, ver. V, XIV, XVIII, & XIX. qui idem, Exodi cap. III, ver. XIV, se ipsum vocat EHEIE. quod ejus nomen divus Paullus, epist. ad Hebr. cap. XIII, ver. VIII, ita explicat: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· id est: *Iesus Christus heri & hodiè idem est, & in secula.* & divus Joannes, in apocalypsi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, παντοκράτωρ· hoc est: *Ego sum Alpha & Omega,* (id est, principium & finis) *dicit dominus Deus; qui est, & qui erat, & qui venturus est, ille omnipotens.* Atque equidem nescio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & sacrorum librorum JAH, idem sit, qui Italis antiquissimus deorum adpellatus JANUS. Arnobius, adversùs genteis, ita: *Incipiamus,* inquit, *à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidère nonnulli.* Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquissimos mortaleis, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit SOL; ab argumento unitatis, quia nullus alius præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo: quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut suprà demonstratum est. Ceterò nomen SOLIS Latini, & Germanorum septemtrionales, perpetuò integrum conservarunt. Græci id paullatim variarunt: multoque magis Slavi; ut modò ostensum. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ dies, patrio sermone, superioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday*: quæ Christianis nunc Latinè dicitur *dies Dominica,* & *feria prima.* Hactenus igitur de Apollinis numine, atque nomine.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæsar, dicto belli Gall. com. IV, de Gallis; *Deorum,* inquiunt, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam anteà, cap. IX, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ THEUTH, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumque honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos: de Mercuriis sic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre satus; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ; qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges & literas tradidisse.* hunc *Aegyptii* THOYTH *adpellant; eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.* Lactantius, lib. I, cap. VI, hunc Ciceronis locum adlegans, mensem interpretatur Septembrem; quemadmodùm & alii auctores. Sunt autem, tam apud Ciceronem, quàm apud Lactantium, variæ in variis exemplaribus vocabuli hujus scriptiones. alia quidpe habent THOYTH, alia THOUTH, alia verò THOTH, quædam etiam THEUTH. Plato in Phædro ac Philebo, eadem huic deo adscribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæsar, comm. VI, Mercurio, ΘΕΥ̃Θ eum adpellat. quod equidem maximè omnium probaverim; siquidem ex ipsâ Aegypto Plato id ipsum petiit: tum nostra etiam Germanorum gens nomen ex eo invenit THEUTISCI, vulgò *Thi* THEUTHISCHON: & Græcorum quoque ΘΕῸΣ, simulque Latinorum DEUS, originem inde ducunt; ut mox clariùs ostendam. Quamquàm idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Aegyptiis, sed aliis etiam populis, Asiaticis juxtà & Africis. Præcipua tamen sunt apud auctores hæc duo; Θωὺθ, & Θωύθ. reliqua sunt ista: Θὼθ, Θὼτ, Θωὺτ, Θώδ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocalium, & consonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram versione nata est; quod mox infrà patebit. Germanos quoque innumeris modis suum variavisse *Theuth,* suprà, cap. IX, demonstratum est. Nec TITANIS vocabulum aliud fuisse puto, quàm *Theut,* ab illo enim *Titanes* dicti fuére filii ejus, nempe angeli; ut infrà, capite XXXI, ostendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod passim testantur poëtæ. Ceterùm quid vocabulum hoc antiquissimis illis mortalibus significaverit, haud facile promptu est. Id tamen mirari liceat; ipsius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni mensium tributum, idque primo. cujus rei ratio haud facilè detur: nisi suspiceris, *Theuth* significasse *principium:* ideóque id vocabuli primo impositum mensi, quia, sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum, sic September mensis initium conditi mundi, ac temporis, & singulorum annorum. Et priscos quoque Germanos nostros maximum deorum sub patrio nomine *Principii* coluisse, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noster annal. lib. I, ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno, in Marsos cum exercitu irrupisse tradit; *Celeberrimum,* inquit, *illis gentibus templum,* quod TANFANÆ *vocabant, solo æquatur.* Heic, etiam ante meas hasce commentationes, doctissimi ac summi judicii viri dictum dei sive deæ vocabulum interpretati

tati sunt, quasi priscis fuerit Germanis TH'ANFANG; quod nihil aliud, quàm PRINCIPIUM, notat. Huic sententiæ uti ego quoque accederem, movit, sive dei, sive deæ nomen, eidem auctori, annal. IV, memoratum, in Frisiorum gente. *Mox compertum*, inquit, *à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos.* Heic quid BADVHENNÆ vocabulum significet, conjecerint ii, quibus Arabum lingva cognita: Arabes quidpe *principium* sive *initium* dicunt BEDON. Ceterùm Lactantius, prædicto loco, Aegyptiorum Thoth, sive Theuth, cognominatum fuisse adfirmat ΤΡΙΣΜΕ΄ΓΙΣΤΟΝ, id est, TERMAXIMVM. quod epitheton sine dubio ideò ab antiquissimis mortalium ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus. quod uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quàm maximè conveniebat: quem, unà cum MANNO, id est, Adamo, originem suæ gentis, conditoremque prisci Celtæ nostri prædicabant; ideoque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adsentior, qui, prædicto loco, *Theuth* hunc, *hominem* tantùm fuisse *censet antiquissimum, & instructissimum omni genere doctrinæ; adeò, uti ei, ob multarum rerum & artium scientiam, Trismegisto cognomen impositum: qui scripserit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinenteis: quem non modò Platone, verùm etiam Pythagorâ, septemque illis sapientibus antiquiorem* adseverat in libro de irâ Dei, cap. XI. Etenim (ne ea heic repetam, quæ suprà, cap. XXIV, disputavi) si hic THEVTH homo fuit, isque Aegyptius, sive theologus, sive philosophus; quomodò Celtæ nostri ab hoc se progenitos prædicare potuerunt? quomodò Græci cœleste numen ab hoc adpellavêre ΘΕΟ`Ν, & Latini DEUM? quomodò complures, diversæque gentes, Aegyptii, Abissini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni mensem nominarunt? quomodò ab hoc Germani nostri dicti sunt THEUTHISCI? quomodò denique hunc MANNI, id est, Adami patrem dixerunt? Certè nullâ ratione. nomenq; id falsò libris istis, si qui tales fuêre, præscriptum fuisse opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quasi summus ille atque maximus Deus ea ipse tradidisset; quemadmodùm de Mose falsò adserit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè suspicari libeat, ipsum Adamum tales composuisse libros, non prosâ, sed versibus: quod de Lino Græci, de Zoroastre tradiderunt Persæ. quod ad unum pertinere Adamum, suprà, cap. XXIV, demonstratum. ubi etiam patuit, falsò Aegyptios adscripsisse Theuth deo, quæ erant Thami, id est, Adami. Error inde per longinqui temporis obscuritatem natus, quòd ipse Adamus ea à Theuth, id est, à Deo conditore suo acceperat; ut dicto cap. XXIV ostensum est. At Lactantius omnia gentium numina homines fuisse, seu ἀνθρωποφυέας, ut inquit Herodotus lib. I, id est, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus est fabulositate: ideóque hoc uno argumento in omnibus libris suis eos confutat. Ad Germanorum igitur THEUTH redeo. Nomen id Mercurii dei multis sæculis Celtæ simul, Aegyptiique, & aliæ fortè plures gentes servarunt. diutissimè tamen Germani, qui & universæ genti suæ, & singulis hominibus varia inde imposuerunt nomina; ut suprà, cap. IV, indicatum est. Ex reliquis populis, quum Græci τοῦ ΘΕΟΥ͂ vocabulum, & Latini DEI adpellationem promiscuè cuivis alii numini darent; supremo illi omnium deorum deo hi MERCVRII, illi τοῦ Ε'ΡΜΟΥ͂, nova vocabula, nescio unde, quæsiverunt. quem, pro ingenitâ fabulositate, tantùm non omnino è deorum numero cœloque ejicientes, omnium reliquorum fecêre nuntium, atque ministrum. Quamquàm *Mercurii* vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, sed ex Asiâ cum primis, post terrarum inundationem, mortalibus eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde absurdas. in primo enim lib. Reg., cap. XI, vers. VII, Ammonitarum deus memoratur MOLEC: & Levit. cap. XVIII, vers. XXI, & cap. XX, versibus II, III, IV, & V, libros suos huic deo in sacrificium obtulisse homines, testatur divus Moses. in Regum verò lib. II, cap. XXIII, vers. X, eidem deo Ammonitas filios filiasque in sacris cremasse, narratur. Regum autem lib. I, cap. XI, ver. V, & XXXIII, item Reg. lib. II, cap. XXIII, ver. XIII, idem Ammonitarum deus vocatur MILCOM; & in prophetiâ Zephaniæ, cap. I, vers. V, MALCHAM; quod alii legunt MELEC. Hunc igitur eumdem fuisse Latinorum MERCVR, conjicio cùm ex nomine, tum ex sacrificii genere. nam Germanos quoque suo Mercurio humanis litasse hostiis, auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterùm Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. I, cap. IX, ita scribit: WODAN *sanè, quem adjectâ literâ quidam* GWODAN *dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur; & ab universis Germaniæ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, sed longè anteriùs, nec in Germaniâ, sed in Græciâ fuisse perhibetur.* Hunc ferè ad verbum sequutus Gothefridus Viterbiensis, in Chronico, parte XVII, WOTAN, inquit, *quidam* GWOTAN, *adjectâ literâ, dixerunt. ipse est, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab universis Germanis ut deus adorabatur.*

batur. unde usque hodiè GOT *Teutonicâ linguâ dicitur Deus.* Apud eumdem Gothefridum Toclaeus quidam, antiquitatum, ut ipse ait, commentator, tradit, *Vandolos, accedenteis ad idolum suum* GODAN, *victoriam de Vinulis postulasse.* quam fabulam Paullus quoque Diaconus, dicto loco, refert. Hanc DEI adpellationem GOD, & variante dialecto GOT, quâ etiamnum utimur universi, plerique popularium meorum derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè, pro variâ dialectorum ratione, scribitur, *god, good, goed, gud, gut*; significatque *bonum*: quia Deus infinitè bonus, fonsque & origo omnis bonitatis. verùm ego huic opinioni haud temerè accesserim. Persis Deus dicitur CHODA, quod ex eodem fonte promanasse arbitrantur viri doctissimi, ex quo nostrum GOD. quæ equidem conjectatio haud perinde absurda videri possit. quid enim mirum, si utrumque vocabulum ex antiquissimo illo THEUTH profluxisse dicatur? Mensem Septembrem, ut suprà dictum, à Dei nomine adpellavêre Aegyptii *Thoth*, & aliâ dialecto *Thod*. fieri igitur perfacilè potuit, uti Persæ suâ linguâ adspiratam Θ verterent in aliam adspiratam X: quod initio & Germanorum quidam fecisse potuêre: deinde X mutato in adfinem literam Γ, tandem in fine addito N, factum GODAN. Verùm tamen multo saniorem dari posse solidioremque hujus vocabuli originationem, planè mihi persvadeo. JOVIS nomen Græcis variè, pro multiplici dialectorum ratione, dictum fuisse Ζεὺς, Σδεὺς, Δεὺς, Δὶς, Ζὴς, Ζὰς, Ζὴν, Ζὰν, Δὴν, Δὰν, nemo Græcæ lingvæ peritus ignorare potest. adfineis item esse literas Θ & Δ, item Θ & Σ, ita uti sæpius altera in alteram commutetur; vel pueri grammaticâ Græcâ imbuti sciverint. Θ enim utriusque literæ vim quamdam in se habet. Hinc ergo factum est, uti, qui Aegyptiis, & Celtis, aliisque fortasse gentibus, erat ΘΕΥ͂Θ, Græcis deinde dictus sit ΘΕῸΣ, & ΣΕῸΣ, item ΘΙῸΣ, & ΣΙῸΣ, Latinis DEUS. Quum verò Z litera & ipsa disertam in sese haberet vim duarum simul literarum ΔΣ; quidam Græcorum antiquum vocabulum ΘΕΥ͂Θ protulerunt Ζεὺς, primum Θ in Z, & ultimum in Σ vertentes. alii deinde, Aeolio ac Dorico more ΔΣ, quæ erant in Z, transponentes, dixêre Σδεύς· ut σδυγὸς iisdem populis dictum pro ζυγός· & Persarum deus Ὠρομάσδης, pro Ὠρομάζης· Palæstinæ opidum Ἄζωτος, Latinè Azotus, quod Judæis erat Asdod. alii etiam, quemadmodum Latini, Θ in adfine Δ mutantes, vel Σ, quod erat in Z, rejicientes, pro Θεὺθ dixêre Δεύς. alii hinc, diphthongum ΕΥ convertentes in vocalem Ι, pro Δεὺς, dixêre Δίς· unde postmodò obliqui casus in Ζεὺς recepti sunt, Διὸς, Διΐ, Δία· & plurali etiam numero, Δίες, Διῶν, Διοὶ, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deus* dixêre *Dius.* unde etiam nunc Hispanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*; Britannis, quos Wallos vulgi consvetudo vocat, *Diw*. Hinc *Dis pater* nullus alius, quàm Jupiter. hinc etiam Jupiter ipse dictus *Diespiter*, quasi *Dispater:* quemadmodùm *Marspiter*, quasi *Mars pater*; sicuti *Liber pater.* Quidpe quum omnium rerum, tàm cœlestium, quàm terrestrium, atque infernalium regnum atque potestas penes unum ab initio crederetur esse *Theuth*, sive *Ditem patrem*, id est, Deum, rerum omnium auctorem; posteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculiari deo; quem Latini interpretati sunt *Ditem patrem:* Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixêre *Diespiter*; quasi esset *Diei pater.* Facit huc illud Apollinis Clarii oraculum, suprà recitatum:

> Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω·
> Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
> Ἠέλιον θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
> *Cogita summum omnium deum esse Iao;*
> *Hieme quidem Plutonem, Iovem autem vere incipiente,*
> *Solem æstate, autumno festivum Iao.*

Et item Ausonii epigramma, in Liberum patrem:

> Αἰγύπτου μὲν Ὄσιρις ἐγώ, μυστῶν δὲ Φανάκης,
> Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.
> *Aegypti sum Osiris, mystarum Phanaces,*
> *Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.*

Et ejusdem poëtæ proximè sequens epigramma, in eumdem deum:

> *Ogygia me Bacchum vocat;*
> *Osirin Aegyptus putat;*
> *Mystæ Phanacen nominant;*
> *Dionyson Indi existimant;*
> *Romana sacra Liberum;*
> *Arabica gens Aidoneum;*
> *Lucaniacus Pantheum.*

Sed & ipsa vox *dies* ἀπὸ τοῦ Διὸς nomine quæsita: quia summus ille Θεὸς, sive Δεὺς, sive Δὶς, vera, æterna, atque unica lux, & *lucis* conditæ *auctor: unde & Lucetium Salii in carmine canebant Iovem; & Cretenses* τὴν ἡμέραν, id est, diem, *vocabant* δία; teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XV. Slavi eâdem ratione diem dixêre *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant. aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis, dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud sunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemq; vocabulo THEUTH. nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H, pro Ζεὺς dixêre Ζὴς. mox Doricâ dialecto, mutato H in A, factum est Ζάς. posteà verò, quum obliqui casus à recto Ζὴς formativam literam haberent N; rectum quoque eâdem formarunt Ζὴν. quod iterum Doricâ dialecto factum est Ζάν. alii hinc iterum, ut suprà, ex Z abjicientes Σ, vocabulum formavêre Δὴν· & tandem Δάν· quod idem est, quod Ζεὺς· & hoc idem quod Θεὸς. Illud igitur Germani ex Asiâ (unde & ipsi Græci, & Slavi) in suam deferentes terram Celticam; alii dixêre Mercurium DAN; unde in hunc usque diem DANI vocantur populi; qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI, sive TEUTONES; quod fusiùs infrà aliis etiam comprobabitur argumentis: alii verò vocabulum illud, in principio unâ syllabâ auctum, protulêre CODAN; unde ipsa Danicarum insularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sieland*, Melæ est CODANONIA; & ipsi incolæ Ptolemæo, ut infrà ostendetur, CODANONES: & sinus his conterminus, qui nunc vulgò est *Oost Zee*, Plinio ac Melæ dicitur CODANVS. alii idem vocabulum fecêre GODAN; quod referunt Toclacus ille, & Paullus Diaconus, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui, & ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto, quâ ipse Deus DAN, & gens DANI, dicitur DANZIG, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso O, GDANSK, & GDANSKO. Quum autem usitatissimum esset Germanis, (quod latiùs suprà, cap. IX, ostensum) quibusdam vocabulis à G incipientibus, addere W; alii vocabulum GODAN dixêre GWODAN; &, abjectâ prorsus (quod & ipsum frequens) primâ literâ, WODAN; ut testes sunt duo suprà dicti auctores, Paullus, & Gothefridus. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait, deum GODAN *non in Germaniâ, sed longè anteriùs in Græciâ fuisse perhiberi*. quâ equidem in famâ, ex Langobardorum theologiâ haud dubiè progressâ, duæ simul res includebantur. primùm, quòd & Græci deum GODAN appellaverint DAN. dein quòd is in oriente primùm, non equidem in Græciâ, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt, sed in Asiâ fuerit: unde se originem ducere, à DAN, sive à THEVTH, antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè ac perspicuè liquet, Mercurium eumdem esse Jovem. cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solùm Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœlestium juxtà ac terrestrium tribuerunt imperium; quod de Gallis testatur Cæsar, dicto commentario VI, eumque OPTIMVM dixêre, quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem esse Solem, valido argumento inde adparet, quòd *Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum*, teste Plinio, lib. II, cap VIII: idque apud multas genteis: teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XIX. Iovem quoque esse Solem, ostendit Orphei, antiquissimi poëtæ, versus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἅδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol unus Liber pater.

Cui similis ille oraculi versus, à Juliano in suprà dicto hymno recitatus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιός ἐστι Σάραπις.
Vnus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi Clarii versus, quos suprà citavi:

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἥλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao,
Hieme quidem Ditem patrem, Iovem verò vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Quibus adde Orphei alios versus, quos Apulejus, de mundo lib. I, cum interpretatione suâ refert hujusmodi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.

Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πνοιὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πόντου ῥίζα· Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεύς· Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων, ἀρχικέραυνος·
Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολυγηθὲς
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.
Primus cunctorum est & Iupiter ultimus idem:
Iupiter & caput & medium est; sunt ex Iove cuncta.
Iupiter est terræ basis, & stellantis Olympi.
Iupiter & mas est, estque idem nympha perennis.
Spiritus est cunctis, validusque est Iupiter ignis.
Iupiter est pelagi radix: est Lunaque Solque.
Cunctorum rex est, princepsque, & originis auctor.
Namque sinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit; sacro versans sub pectore curas.

Ad unum omnia hæc spectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei versibus, qui sunt hujusmodi:

Ζεὺς βασιλεύς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος,
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γίνεται μέγας, ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον, ἐν ᾧ τάδε πάντα κυκλεῖται,
Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθὴρ, νύξ τε καὶ ἦμαρ.
Iupiter est rex, idemque omnium principium, ac sator,
Vna potestas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Vnum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & aër, & nox, & dies.

Julianus versui prædicto hæc subnectit: κοινὴν ὑπολάβωμεν, μᾶλλον δὲ μίαν Ἡλίου καὶ Διὸς ἐν τοῖς νοεροῖς δυναστείαν. id est: *Communem arbitremur, imò unam potiùs eamdemque Solis ac Iovis in intellectuabilibus potentiam.* Et posteà: οὐδὲν διαφέρειν Ἥλιον Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. id est: *Nihil Iovem ab Sole differre existimantes, veteri opinioni adsentimur.* Hinc Pindarus quoque τὸν Δία epitheto decorat ἅλιον, Doricâ dialecto, pro ἥλιον. Lucianus, in libro de deâ Syriâ, de Jovis apud Hierapolim, Syriæ urbem, simulacro, τὸν αὐτοὶ, inquit, Δία ἐόντα, ἑτέρῳ οὐνόματι κληΐζουσι. id est; *quem illi, quum Iupiter sit, alio nomine nuncupant.* & mox: καὶ δῆτα τὸ μὲν τοῦ Διὸς ἄγαλμα ἐς Δία πάντα ὁρῇ, καὶ κεφαλὴν, καὶ ὄμματα, καὶ ἕδρην, καί μιν οὐδὲ ἐθέλων ἄλλως εἰκάσεις. hoc est: *Atque adeò equidem Iovis simulacrum per omnia Iovem refert, & capite, & oculis, & sedendi habitu, uti ipsum alteri adsimulare nequeas, si maximè velis.* Macrobius, dicto libro, cap. XXIII: *Assyrii quoque Solem*, inquit, *sub nomine Iovis maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur.* Idem auctor, eodem capite posteà, nomen id, quod Lucianus innuit, ADAD fuisse testatur: quod idem & Solis nomen fuisse, jam anteà ex eodem Macrobio ostendi. Ceterùm ex suprà dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN, GWODAN, WODAN; cùm in deorum maximo Mercurio, tùm in natione, quæ apud antiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES, sive TEUTONI, & TEUTONES; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo DANI. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. Posteaquàm verò ad unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni, ceu postliminiò, vindicarunt: quemadmodùm Græci suum ΘΕΟΣ, & Latini DEUS. Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genuinumque dicti Mercurii nomen foret DAN; syllabaque GO fortuito, ut videtur, quodam casu adjecta: hæc potiorem in vocabulo composito partem obtinuit; ita, uti majore parte ex DAN, quo ex Δεὺς & Θεοῦ provenerat, abjectâ, Deus diceretur GOD: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor, ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. quamquàm septemtrionales vocali mutatâ dicant GVD: pars verò alia Germanorum, quæ etiamnum asperiori utitur dialecto, pro D supposuit T; ut liquet, cùm ex hodierno usu, tùm ex Gothefridi testimonio. His ita satis comprobatis, mirari nunc liceat magni viri Justi Lipsii judicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniâ; *Paulus*, inquit, *Diaconus notat, Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam, vel Wonstam: à lucro scilicet, cui præest. Majoribus quidem nostris ita dictum, claret vel ex*

Mercurii

Mercurii die, qui veteri & gentili appellatione nobis Wonſtdach. Nequaquàm, ita ſim felix, à lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quaſi à patrio vocabulo *wonnen*, quod eſt *lucrifactum*, ſive *partum*; quod ipſum eſt à verbo *winnen*, id eſt, *lucrari*, ſive *parere*: ſed ab ipſo Mercurii Triſmegiſti vocabulo GODAN. unde etiamnunc Veſtofalis idem dies dicitur *Godensdach*; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in pleriſque vocibus apud vos *d* in medio duarum vocalium eliditur) *Goensdach*: reliquis *Woensdach*, contractè itidem à *Wodenſdach*; quod à WODAN: quemadmodùm Anglorum in Britanniâ *Wednesday*, vulgari itidem apud hos metatheſi literarum, quaſi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectâ primâ literâ *G*, eumdem adpellant diem *Odhenſdagh*; & Dani *Othensdag*, contractéque *Oensdag*, & abjecto *e*, *Onsdag*. quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à neſcio quo OTHINO deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus hiſtoriam æquè mihi ridere liceat, ac ridiculam eâdem de re riſit fabulam Paullus Diaconus, lib. I, cap. VIII. Verùm neſcivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germanos in principio habent w, in Danicâ id lingvâ abjicere. ſic *ord*, *ynske*, *uld*, dicunt Dani: quæ nos *word*, *wünſche*, *wull*; id eſt, *verbum*, *opto*, *lana*. Ad eumdem igitur modum à *VVodan*, ſive *VVothen*, factum eſt *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii *Othensdag*. Porrò ex jam dictis ſatis etiam patet, in Diaconi Gothefridique exemplaribus, pro *Godan*, *VVodan*, & *Gotan*, *VVotan*, malè atque imperitè ſupponi *Godam*, *VVodam*, & *Gotam*, *VVotam*; tamquàm accuſativi caſus à nominativis *Goda*, *VVoda*, *Gota*, *VVota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterùm, quamvis duûm iſtorum deûm Mercurii ac Jovis exiſtimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanârit origine: tamen Celtæ, atque in his Germani noſtri, diſcretim, quemadmodùm ceteræ gentes, ſuis ritibus nominibusque coluerunt ſingulos; & ſuum cuique diem, quo ſacra facerent, adſignaverunt: quia unius Dei, rerum omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, poſteà verò inter alia etiam ſidera diſtributæ fuerunt; ut ſuprà oſtenſum. Diſpiciendum igitur nunc, Iupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus, lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenſet verſibus:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his TEUTATEM (ſive rectiùs fortè ſcripſeris TEUTANEM) eumdem fuiſſe Germanorum TUITONEM, ſive THEUTONEM, ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt. TARANEM autem fuiſſe Jovem, nemo dubitârit, cui notum, hodiéque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici TARAN. nam Jovis epitheton ab effectu erat apud Græcos Βροντῇος, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant; ſuperiores atque Saxones *donner*, & illi etiam aſperiori ore *tonner*; circa Rheni divortia, atque oſtia colentes *donder*; Angli in Britanniâ *thunder*; ſeptemtrionales Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare* Germani dicunt ſuâ quique dialecto; ſuperiores ac Saxones *donneren*, & illi ſæpius *tonneren*: Rheni divortiorum oſtiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex his iterum diei Jovis factum eſt cognomentum, quod ſuperiores dicunt *Donnerstag*, & *Tonnerstag*, contractéque ſæpè *Dorſtag*, & *Torſtag*; Saxones *Donnersdach*; Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: ſeptemtrionales, *Thorsdag*; & Angli in Britanniâ *Thurſday*. Svedi etiam primum anni menſem Januarium ab eodem deo vocant *Tordsmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, ſive *Tormaanet*. Antiquiſſimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, ſed antè etiam in Aſiâ, Jovis nomen fuit TARAN; & variis dialectis, *Thoran*, *Doran*, *Tonar*, *Donar*, *Tonnar*, *Donnar*, *Tordan*, *Dondar*, *Thondar*. quorum omnium A poſtmodùm dialecti ratione à pleriſque in E (ut in omnibus ferè aliis vocibus ante liquidas) converſum eſt. Juvet heic Magiſtri Adami Bremenſis adduxiſſe teſtimonium; qui ita ſcribit de Sveonibus, ſive Svedis: THOR, *inquiunt*, *præſidet in aëre: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque, ſerena, & fruges gubernat.* & mox: *Thor cum ſceptro Iovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *thonder*, & *tonner*, fonte profluxit. Subit heic mentem, eumdem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingeſtag*. id nominis unde ei quæſitum ſit, ſcire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Chriſtianorum feſtum, quod Græco vocabulo dicitur Πεντηκοστῇ, omnibus ſimul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis, ſuperioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Svedis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingſterdach*, Danis *PintZedach*: nemini Germanicarum dialectorum gnaro ignotum eſſe poteſt. quod equidem nominis à Græcâ voce Πεντηκοστῇ derivatum eſſe, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur feſtum hoc,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

quod annuum semper aliàs, singulis septimanis apud Germanos nostros celebratum fuit? Haud credibile. ideóque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia investiganda est. Mons hodiè inter Alpeis præaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhardi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Iou*, inde Italis *Monte Iove* adpellatur; perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat testimonium; cui, lib. v, cap. iv, dicitur Latinè *Mons Iovis*. *Summum Penninum* antiquissimis temporibus fuisse dictum, infrà, lib. ii, cap. vi, in Veragrorum, Alpinæ nationis, descriptione ostendam. Livius, lib. xxxi, de eodem ita: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum; sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani adpellant.* Ipsum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuisse incolis *Pen*, & variante dialecti *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infrà dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc usque diem *Mons Iovis* adpellatur, ipsum vocabulum Pen, sive Pin fuisse Jovis apud priscos Germanos nomen, juxtà ego cum viris doctissimis arbitror: utique, quum continuò antè Livius, populos Celticos id jugum accoluisse, haud obscurè ostendat his verbis: *Nec veri simile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique, quum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus Semigermanis fuissent.* Ab hoc itaque Penno, sive Pinno, id est, à Jove, quartus septimanæ dies dictus est primùm *Pensdag*, & *Pinsdag*; & superiorum Germanorum asperiore dialecto *Pfinstag*. Adsimili autem modo vocabulum diei septimanæ ex Penno sive Jove, Πεντηκοστῆς diei posteà tributum; quemadmodùm deæ item cujusdam, de quâ sequenti capite dicetur, vocabulum *Eoster*, & variantibus dialectis *Easter*, *Aester*, *Ooster*, Πάσχαλος festo datum. Ceterò hoc quoque vocabulum Pen, sive Pin credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat summus. nam hodiéque excelsarum rerum summitates dicimus *pinnen*, & singulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluisse, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæsar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde suspicari pronum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquàm cognitum fuisse. Verùm Dionysius tamen Halicarnassensis, in lib. i, de priscis Romanis verba faciens, sic testatur: Λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς παλαιούς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι, τέως ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεσθαι, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους. hoc est: *Fertur etiam, veteres Saturnum placare solitos humanis victimis, sicut Carthaginienses, dum stetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias genteis occidenti proximas.* Cicero, de naturâ deorum lib. iii: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus est ex vii planetis, à quo etiam ultimus septimanæ dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit; maximè credibile est, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluisse. Hunc deum eumdem esse Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut gentilis fabulata est antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite ostendetur. Eumdem igitur esse & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quòd & ipse Jupiter est & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilii: *Belus, primus rex Assyriorum. quos constat Saturnum, quem eumdem & Solem dicunt, Iunonemque coluisse. quæ numina etiam apud Afros posteà culta sunt: unde & linguâ Punicâ Bal deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quâdam sacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xl:

Βῆλος ἐπ' Εὐφρήταο, Λίβυς κεκλημένος Ἄμμων,
Ἆπις ἔφυς Νειλῷος, Ἄραψ Κρόνος, Ἀσσύριος Ζεύς·
Εἴτε Σάραπις ἔφυς Αἰγύπτιος αἰνέφελος Ζεύς,
Εἰ Χρόνος, εἰ Φαέθων πολυώνυμος, εἴτε σὺ Μίθρης
Ἠέλιος Βαβυλῶνος, ἐν Ἑλλάδι Δελφὸς Ἀπόλλων.
Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Assyrius Iupiter:
Sive Sarapis es Aegyptius innubis Iupiter,
Sive Tempus, sive Phaëthon multi nominis, sive tu Mithra
Sol Babylonis, in Græciâ Delphicus Apollo.

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. i, cap. xx, sic probat: *Saturnus ipse, qui auctor est temporum, & ideò à Græcis, immutatâ literâ,* Κρόνος, *quasi* Χρόνος *vocatur, quid aliud, nisi Sol intelligendus est? cùm tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus æternitate conductus, visione discretus: quæ omnia actum Solis ostendunt.* At rectiùs, ac veriùs ipse Deus, rerum omnium conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe

cùm

cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum sator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes. quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur: nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis est *sathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Johannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVII:) nomen ei ab hac quoque causâ, sive ratione, imposuêre mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavêre SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiæ regionem, à Saturno dictam Latini auctore censuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum re verâ Saturnus ipse à latitando dictus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facilè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend* & *Sonavend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sondages avend*: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Oosterabend*, *Pfingestabend*, & *Oosteravend*, *Pingestavend*; id est, *vigilia Paschæ*, *& vigilia Pentecostes*. alii vocant *Sambstag*, sive *Samestag*, vocabulo itidem contracto, à *Sabathstag* quod *diem Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodie *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt. At Rheni divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdach*, & Anglis in Britanniâ *Satterday*, & *Saturday*. unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATVR: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consvetudine, postquàm non modò sub imperium ac leges, sed sub lingvam etiam eorum concesserunt. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo judicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cunctæ ad unam referenda sunt Lunam.

HACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac numina non modò ad unius Solis spectare numen: sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtà ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deûm*, & *Terram Matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deorum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. XXV, perspicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solùm dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proserpinæ*, & *Dianæ*, numina ad unam referenda esse Lunam.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Svevorum*, inquit, *& Isidi sacrificat. Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptus colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranasse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento religionem Isidis atque sacrum peregrinum, in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd si hoc malè ego suspicor; certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxtà cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspicère, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Svevos ab ipsis Græcis: eos dico Svevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpè cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrère*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè.

primò;

primò; quia heic nullos Svevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excursus monstraverit ante tempora adhuc Trajani, in cujus principatu hæc scripsit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina sacra adsciscuntur per excursores. denique non terrâ, sed mari navigio advectam Isidis in Germaniam religionem, intellexisse auctorem, quis dubitet? Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teste Appiano in Mithridaticis; & Meroitæ Aethiopes, teste Strabone, lib. XVII. Pro Aegyptiacâ tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Aegyptii, & Græci, & Latini, & simul Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, non ex Aegypto demum, posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem Latinos, Græcos, atque Germanos; sed jam inde à dispersione gentium, ex unâ Asiâ omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse; quemadmodùm & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item sacra, & ceremonias, de quibus infrà dicetur. Quænam tamen hæc re verâ fuerit Isis, haud facilè quis dixerit, in tantâ, ut mox adparebit, opinionum discrepantiâ. Nihilo minùs planum id atque clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo*, inquit, *convertisse in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam setis obsita, jam bos, tranasse dicitur mare, in Aegyptumque venisse: atque ibi, receptâ pristinâ formâ, dea facta; quæ nunc Isis vocatur. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem? Quòd certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranasse illam, sed navigasse.* Cum Lactantio conveniens super Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphos. rem eamdem prolixâ recenset narratione; tandemque finit hoc versu:

Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turbæ.

Verùm has narrationes, cùm Lactantius, tùm Ovidius, juxtà cum aliis auctoribus, ex Græcorum habuêre fabulositate, quos jam anteà dixi ita deorum suorum, dearumque nomina, ac numina multiplicasse, itáque confudisse, uti nunquàm, quis hic vel ille deorum foret, posteriores explanare potuerint. Aliarum igitur gentium de Iside theologiam inspiciamus, necesse est. Manethus, & Hecatæus, apud Diogenem Laërtium in procemio, auctores sunt, Aegyptios tradidisse, θεοὺς εἶναι ἥλιον, καὶ σελήνην. τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δ᾽ Ἶσιν καλουμένην. Id est: *Deos esse Solem, & Lunam; illumque Osirin, hanc Lunam adpellari.* Et Diodorus, lib. I, ex eorumdem Aegyptiorum theologiâ refert ista: Τοὺς δ᾽ οὖν κατ᾽ Αἴγυπτον φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην· ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι, ἀπό τινος ἐτύμου θέσεως ἑκατέρας τῆς προσηγορίας ταύτης· μεθερμηνευομένων γὰρ τούτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον, εἶναι τὸν μὲν Ὄσιριν πολυόφθαλμον, τὴν δ᾽ Ἶσιν μεθερμηνευομένην, εἶναι παλαιάν, τεθειμένης τῆς προσηγορίας ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Hoc est: *Ajunt, vetustissimos in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, sempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum istum Osirin, hanc Isin, ab certâ quâdam nominis ratione, adpellârint. quidpe si Græcè interpreteris, Osirin, esse multoculum; Isin verò, antiquam: quod nomen ab æternâ antiquâ generatione ei sit impositum.* Hinc Plato, lib. VII de legibus, Μεγάλους θεοὺς adpellat Ἥλιον καὶ Σελήνην. Dio Cassius, lib. L, de Antonio loquens, & Cleopatrâ, Aegyptiorum reginâ: Συνεγράφετό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς μὲν Ὄσιρις καὶ Διόνυσος, ἐκείνη δὲ Σελήνη τε καὶ Ἶσις, λέγοντες εἶναι. Id est: *Pingebantur unà, fingebanturque; ille Osirin, ac Bacchum, ipsa Lunam, atque Isin sese dicentes* Et de iisdem eodem libro posteà: Τίς δ᾽ οὐκ ἂν θρηνήσειε, καὶ ἀκούων καὶ ὁρῶν τὸν Ἀντώνιον τὴν ἄνθρωπον ἐκείνην, καθάπερ τινὰ Ἶσιν, ἢ Σελήνην, προσκυνοῦντα; καὶ τούς τε παῖδας αὐτῆς Ἥλιον καὶ Σελήνην ὀνομάζοντα; καὶ τὸ τελευταῖον, καὶ ἑαυτὸν Ὄσιριν καὶ Διόνυσον ἐπικεκληκότα; Hoc est: *Quis non lugeat, quum audiat videatque Antonium istam hominem ut Isin, seu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique se ipsum Osirin ac Bacchum indigetare?* Isin ergo esse Lunam, ex Aegyptiorum theologiâ jam constat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro IX; de eâdem Iside:

——*Inerant lunaria fronti*
Cornua.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim: nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodò ad Lunam quadret, dispicere nequeo; nisi, quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoribus fratris: ut posteà aperiam. Atque hinc est illud Plutarchi, in libro de Iside: Ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τῆς Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Hoc est: *Tradunt*

Aegy-

Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera ralatam, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum siderum alterum Horo, alterum Isidi sacrum Aegyptii censent. Horum esse Aegyptiis Apollinem, auctor est Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Isis dea quod habuerit apud Germanos, velle indicare, id demum fuerit divinare; quando nullum ejus rei exstat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porrò auctor noster, in eodem libro de Germaniâ, de Aestiorum gente, maris Svevici sive Codâni sinus trans Vistulam amnem adcolâ; *Matrem,* inquit, *deûm venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria uno versu refert Catullus, in carmine de Aty:

Dea Magna, dea Cybele Dindymi, dea Domina.

Ovidius, fastorum lib. IV:

Gaudeas assiduo cur dea Magna sono.

Et posteà: *Dindymon, & Cybelen, & amœnam fontibus Idam,*
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: Καὶ οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες, Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, Μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Ἄγδιστιν, καὶ Φρυγίαν, καὶ Θεὸν μεγάλην· ἀπὸ δὲ τῶν τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, καὶ Κυβέλην. id est: *Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam adcolunt, Rheam venerantur, eique orgia peragunt; Matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen.* Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. V in Verrem; & item Livio, lib. XXXIX; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;

——— *Idææ festa parentis erunt.*

Cicero etiam in oratione de haruspicum responsis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eâdem de causâ, ob quam Dea magna, & Mater deûm indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. VIII:

——— *Magnæque Reate dicatum*
Cœlicolûm matri.

Causam indicat Ovidius ibidem, his versibus:

Institeram, quare primi Megalesia ludi
Vrbe forent nostrâ: Cùm dea (sensit enim)
Illa deos, inquit, peperit: cessère parenti;
Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipsum *sanctissimæ, antiquissimæque* ejus fuêre *religiones*: teste Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eamdem hanc esse Lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quòd *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quidpe Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium (ut suprà ex Aegyptiorum ostensum est theologiâ) primos æternosque crediderint deos; ex his cetera sidera, id est, cetera numina, unà cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quum verò Ζεὺς, id est, Jupiter, idem sit Sol; & Jovis uxor habita sit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna. item, quum Saturnus quoque sit Sol; & Saturni uxor habita sit Rhea, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifestissimo hoc argumento erit Luna. quod apertiùs etiam infrà patebit.

Ceterùm auctor noster, eodem libro, de septem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, sive sinum Codânum, inter Albim Chalusumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi,* inquit, *deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctissimus Lipsius, in notis suis ad hunc locum, testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. unde ipse veram, ab auctore perscriptam, fuisse vocem censet *Aerthum*. Conjectatio haud ita absona profectò. variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecêre, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id est, per diphthongum *AE*; nulla tamen adspirationem præposuit. nam Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis nunc superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britanniâ *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuisse diphthongum *AE*; quæ postmodò ab imperitis,

vel

vel incuriosis librariis corrupta in *He.* nam & Germani superiores, quamvis suum *erde* per simplicem scribant vocalem; magis tamen id per diphthongum exprimunt: & Anglorum *Ea* nihil aliud heic sonat, quàm Germanorum *Ae.* Verùm, uti dicere mihi liceat, quod sentiam; certè & *N*, & *V*, propiùs accedunt ad *H*, quàm ad *A*: & hodiéque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde*: prætereáque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *härd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth.* Terræ autem & foci vocabula eamdem habuisse antiquitus significationem, Latinus etiam poëta docuit Ovidius, fastor lib. VI, hoc disticho:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo. In medio rectè apud auctorem scribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth.* ceteræ Germanorum nationes Θ in confine Δ, ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus, feminini sit generis terra; miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronuntiaverit *Herthum*: utique, quum non dei sed deæ esse voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eamdem esse & Lunam, tum satis probatum erit, quum eamdem & Matrem deûm esse patebit. Herodotus, lib. I, de Persis: Τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέουσι. id est; *Omnem cœli gyrum Iovem vocant.* Idem auctor, lib. IV, de Scythis: Νομίζουσι τὴν Γῆν τοῦ Διὸς εἶναι γυναῖκα. id est: *Terram existimant Iovis esse uxorem.* Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Quis ambigat, Matrem deûm terram haberi?* idque probat ex simulacro illius: cujus descriptionem mox videbimus, si eamdem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, fastor. lib. IV, ita describit:

Desierat: cœpi: Cur huic genus acre leonum
Præbent insolitas ad juga curva jubas?
Desieram; cœpit: Feritas mollita per illam
Creditur: id curru testificata suo est.
At cur turriferâ caput est ornata coronâ?
An primis turres urbibus illa dedit?
Annuit.

Macrobius igitur, antè indicato loco, in eamdem sententiam; *Similiter Phryges*, inquit, *fabulis, & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deûm, & Attinen, eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cœli est; cujus ambitu aër continetur; qui vehit terram. Solem verò, sub nomine Attinis, ornant fistulâ, & virgâ.* Et cap. XXIII, de Assyriis loquens: *Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt.* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes.* & mox: *Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis: quibus monstratur, vim cœli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursùm versùm reclinatis radiis insigne est: monstrando, radiorum vi supernè missorum enasci, quæcumque terra progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eâdem ratione terram esse monstrantes, quâ Phryges finxêre Matrem deûm, id est, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad esse Jovem, eumdemque Solem, suprà ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ, ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin*, interpretatur Junonem, additque: Τὴν μὲν Ἥρην λέοντες φορέουσι· id est; *Iunonem leones vehunt.* Et, eodem libro anteà, de eâdem deâ: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἱρός, τὸν ἐγὼ σοφοῦ ἀνδρὸς ἤκουσα· ὅτι ἡ μὲν θεὴ Ῥέη ἐστίν. hoc est: *Fertur & alius sermo; quem ego à sacerdote quodam audivi: nempe deam esse Rheam.* Et paullo pòst: Σημήϊα δὲ ἡ θεὸς τὰ πολλὰ ἐς Ῥέην ἀπικνέεται. λέοντες γάρ μιν φέρουσι, καὶ τύμπανον ἔχει, καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πυργοφορέει, ὁκοίην Ῥέην Λυδοὶ ποιέουσιν. id est: *Multa verò signa adsunt deæ, quæ ipsam Rheam esse ostendunt. nam & leones eam ferunt, & tympanum habet, & coronam capite turritam gestat.* Idem hoc de Matre deûm suprà ex Ovidio intelleximus. Herodianus, lib. I, festum Matris deûm ita refert. Ἦρος ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελοῦσι Ῥωμαῖοι· καὶ πάντα, ὅσα παρ' ἑκάστοις πλούτου σύμβολα, κειμήλιά τε βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θαύματα, τῆς θεοῦ προπομπεύει. ἄδειά τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδιᾶς· ἕκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται. οὐδ' ἔστιν οὕτω μέγα, ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφιεσθέντι ὑπάρχει παῖξαί τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν· ὡς μὴ ῥᾳδίως διαγνῶναι τόν τε ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. Hoc est: *Veris initio quotannis, stato solennique die, festum Matri deûm Romani celebrant. In eo, quæcumque apud quemque sunt divitiarum argumenta, supellexque pretiosa imperatorum, materiæ atque artis spectandæ, præ-*

ferri in pompâ ante deam solent. Ac summa tunc omnibus quovis modo ludendi concessa est licentia: adeò, uti unusquisque, quamcumque velit, personam induat: neque ulla sit tam magna aut eminens dignitas, cujus habitum non liceat, cuicumque libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile sit eum, qui re verâ est, ab eo, quem quis imitatur, dignoscere. De eodem festo ita Ovidius, dicto loco:

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit; & Idææ festa parentis erunt.
Ibunt semimares, & inania tympana tundent;
Aeraque tinnitus ære repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena sonat, ludique vocant; Spectate Quirites;
Et fora Marte suo litigiosa vacent.

His jam confer, quæ auctor noster, dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat, his verbis: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestes, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaq; ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Legere heic malim *vestis*, singulari numero, uti paullo antè *veste*: unum quippe erat lineum velum; quod suo loco demonstrabitur. Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri deûm celebrabant, ex his maximè liquet verbis; *Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur* dea. *non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata.* Item ex eo, quòd servos ministranteis mox secretus ille hausit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deûm sic Virgilius, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum Dominæ subiêre leones.

Multo tamen lucidiùs claret ex eo, quòd & apud Romanos vehiculum, quo Mater deûm vehebatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. XXIII: *Ad diem* VI *Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis undis ablui perhibetur.* Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, sive simulacrum ejus. Ovidius, eodem fastorum lib. IV:

Est locus, in Tiberim quà lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor;
Illic purpureâ canus cum veste sacerdos
Almonis Dominam sacraque lavit aquis.

Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo pòst, de eâdem deâ.

Ipsa sedens plaustro portâ est invecta Capenâ:
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap XXI: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem; nec Isin aliud esse, quàm terram.* At Isis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deûm, & Terra mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Plutarchus, lib de Iside, auctor est, Isin aliquando Aegyptiis dictam fuisse *Muth*; quod matrem significabat. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ, sive Idææ matris; testibus Ovidio, ac Luciano. quod adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire mos fuerit priscis mortalibus. Livius, lib. XXVI: *Disposita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ, silenti nocte, cieri solet.* Auctor noster, annal. lib. I: *Noctem minacem, & in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repentè cælo visa langvescere. id miles, rationis ignarus, omen præsentium accepit; ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prosperéque cessura, quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere.* Diodorus ita de Atlantiis, lib. III: Τοὺς δ' ὄχλους φασὶ θαυμάσαντας τὴν περιπέτειαν, τὸν μὲν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην τῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὰς τιμὰς μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἄστρα, τὴν δὲ μητέρα τούτων Βασίλειαν θεόν τε νομίσαι, καὶ βωμοὺς ἱδρύσασθαι, καὶ διὰ τῆς τῶν τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐνεργείας, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπομιμουμένους τὰ περὶ αὐτὴν συμβάντα, θυσίας καὶ τὰς

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ἄλλας τιμὰς ἀπονείμῃ. Id est: *Populus autem prodigium hoc admiratus, Solem ac Lunam cùm nomine, tum honore inter cœli sidera refert: matrique, jam deam esse persuasi, altaria exstruxerunt; tympanorumque strepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, quæ circa ipsam evenerant, imitatione sacra & honores ejus peregerunt.*

VENEREM quoque eamdem esse & Lunam, tunc maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem esse & Terram matrem, & Matrem deorum, constabit. Macrobius igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I, cap. XXI, *Adonin quoque Solem esse*, inquit, *non dubitabitur, inspectâ religione Assyriorum; apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. nam physici terræ superius hemisphærium, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; inferius verò hemisphærium terræ Proserpinam vocaverunt.* & paullo pòst: *Similiter Phryges fabulis & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deûm & Attinen eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atq; fervore animalibus; quæ natura cœli est, cujus ambitu aër continetur, qui vehit terram.* Et posteà: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem, nec Isin aliud esse, quàm terram, ut diximus, naturamve rerum.* Cicero, de naturâ deorum lib. III, de IV Veneribus loquens; *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyroq; concepta, quæ* ASTARTE *vocatur; quam Adonidi nupsisse proditum est.* In sacris libris, Judic. cap. II, ℣. XIII, & c. III, ℣. VII & VIII, cap. X, ℣. VI, item Regum lib. I, cap XI. ℣. V, eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH. Sacris libris consentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam suo ævo coluisse deam Astarten. Quum igitur Attines sit idem qui Adonis, & hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, sive Astarte eadem existimatur quæ Adargatis, & Isis, & Terra mater, & Mater deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. XVII: Ἔστι δ᾽ ἐν Μέμφει καὶ Ἀφροδίτης ἱερὸν θεᾶς Ἑλληνίδος νομιζομένης· τινὲς δὲ Σελήνης ἱερὸν εἶναί φασιν. id est: *Veneris etiam fanum est Memphi; quæ Græca putatur esse dea. quidam verò Lunæ templum esse ajunt.* Herodianus, lib. IV: Τὴν Οὐρανίαν σέβουσιν ὑπερφυῶς Καρχηδόνιοί τε καὶ οἱ κατὰ τὴν Λιβύην ἄνθρωποι. Λίβυες μὲν οὖν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι· Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι, Σελήνην εἶναι θέλοντες. Hoc est: *Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthaginienses, & Africæ populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phœnices Astroarchen, Lunam intelligentes.* An satis sine mendo Ἀστροάρχην, vehementer ego dubito. intelligi Ἀστάρτην Luciani, aliorumque auctorum, & sacrorum librorum *Astaroth*, nemini dubitare licet. nam *Vraniam* quoque esse Venerem, mox patebit. Hinc igitur Ovidius, dicto fastorum lib. IV, quamvis Idæam matrem, deorum parentem faciat: tamen paullò antè de Venere sic cecinit:

Illa quidem totum dignissima temperat annum:
Illa tenet nullo regna minora deo:
Iuraque dat cœlo, terræ, & natalibus undis:
Perque suos initus continet omne genus:
Illa deos omneis (longum est numerare) creavit:
Illa satis causas, arboribusque dedit.

Hinc etiam est illud apud Plutarchum, in libro de Iside: Εἰσὶ γὰρ οἳ τὸν Ὄσιριν ἄντικρυς Ἥλιον εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι Σείριον ὑφ᾽ Ἑλλήνων λέγοντες, τὴν δ᾽ Ἶσιν οὐχ ἑτέραν τῆς Σελήνης ἀποφαίνοντες. διὸ καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται), καὶ τὴν Ἶσιν Εὔδοξός φησι βραβεύειν τὰ ἐρωτικά. Hoc est: *Sunt, qui Osirin disertè ajunt esse Solem; Isin verò nullam aliam, quàm Lunam. itaq; & ad res amatorias Lunam invocant: & iis rebus præesse Isin, Eudoxus adfirmat.* Diodorus lib. II tradit, in Syriæ opido Ascalone deam cultam fuisse Δερκετοῦς. eamdem Plinius in Phœnicum opido Ioppe cultam fuisse, testatur lib. V, cap. XIII. & eod. lib. cap. XXIII, *Cœle Syria*, inquit, *habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog: ibi prodigiosa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* Strabo, lib. XVI: Ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἔδεσσαν, καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀταργάτιν. hoc est: *Bambyce, quam & Edessam, & Hierapolin*, id est, Sacram urbem, *vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin.* Et in fine ejusdem libri: Ἀταργάτιν δὲ τὴν Ἀθάραν ἐκάλεσαν. Δερκετὼ δ᾽ αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. id est: *Atargatin dixêre Atharam: quam Ctesias Dercetô adpellat.* Fortè Ἀθάργαν· ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur.* quod & ipsum simul ex Strabonis Ἀθάραν, simulque ex notissimo omnium Ἀταργάτιν, correxerim *Atarga*. Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Ascalone fuisse tradit οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱρὸν, πάντων ἀρχαιότατον ἱρῶν ὅσα ταύτης τῆς θεοῦ id est: *Veneris Vraniæ templum, omnium, quotquot hujus deæ* fuerint, *vetustissimum.* Lucianus etiam, in suprà dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuisse ait τὸν κεστὸν, τῷ μούνην τὴν Οὐρανίην Ἀφροδίτην ἐκόσμεον, id est, *cestum, quo solam cœlestem Venerem exornabant.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de eâdem deâ Hierapolitanâ: Ταύτην δὲ οἱ

μὲν

μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥρην νομίζουσιν. id est; *Hanc alii Venerem, alii Iunonem esse arbitrantur.* Ergo ex his jam satis manifestò patet, Venerem esse eamdem, & Dercetûm, & Astarten, & Atargatin, & Matrem deûm, & Terram matrem, & Rheam, & Junonem, & Isin, & ipsam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæsitum τῆς Οὐρανίας, id est, *Cœlestis.* Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. II, cap. VIII, *Veneris sidus alios Iunonis, alios Isidis, alios Matris deûm adpellavisse.* & quod Lucianus, in dicto libro, testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanæ habuisse quiddam & Veneris, & Lunæ & Rheæ. Macrobius Saturnal. I, cap. XXI, de Venere, quam eamdem vult esse Terram: *Simulacrum hujus deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu lævâ intra amictum sustinens. lachrymæ visione conspicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis est, ut diximus, deæ terræ quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata, stupet, fontesque veluti terræ oculi uberiùs manant; agriq. interim suo cultu vidui, mœstam faciem sui monstrant. Sed cùm sol emersit ab inferioribus partibus terræ, vernalisq. æquinoctii transgreditur fines, augendo diem; tunc est & Venus læta; & pulchra virent arva segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideóq. majores nostri Aprilem mensem Veneri dicaverunt.* Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum.* & paullo pòst, finitis diebus festis: *mox vehiculum, & vestis, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Nescio an non idem, vel simile quid prodat Diodorus, dicto lib. II, de magno ac profundo lacu, haud procul Ascalone Syriæ opido; in quem Dercetô sese præcipitasse narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuisse haud longè ab templo Hierapolitano, immensæ altitudinis; ad quem & in quo multa solennia peragebantur. Quin noster quoque, in insulâ oceani, ingentis est altitudinis lacus; ut suo loco, in descriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut suprà relatum, *Terram matrem,* inquit, *colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Quæ dea,* inquit, *ad res omneis veniret, Venerem nostri nominaverunt.* Tacitus ibidem, de eâdem deâ Terrâ matre: *Læti tunc dies: festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* ergo alia subinde atque alia festis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto fastor. lib. IV, eamdem rem de Matre deûm; quamvis ex causâ malè fictâ:

Cur vicibus factis ineunt convivia, quæro,
Tunc magis; indictas concelebrantque dapes?
Quòd benè mutârit sedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis sedibus omen idem.

Nempe mutationis conviviorum causam poëta putavit mutationem antiquæ sedis, quum Pessinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Ἑορτέων δέ, inquit, πασέων, τὰς οἶδα, μεγίστην τὴν ἔαρος ἀρχομένου ἐπιτελέουσιν· id est: *Festorum omnium, quæ novi, maximum incipiente vere peragunt.* Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deûm festum initio veris egisse. Ovidius, dicto lib. IV, factum id testatur Nonis Aprilis. Marcellinus verò, ut suprà citatum, ad diem VI Kalend. Aprilis. cui consentiens Vibius Sequester, *Almo,* inquit; *ubi Mater deûm* VI *Kalend. Aprilis lavatur.* Mensem cum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem Ovidius: Macrobius autem Veneri dicatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Aegyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est Plutarchus in libro de Iside, his verbis: Τῇ δὲ νουμηνίᾳ τοῦ Φαμενὼθ μηνὸς ἑορτὴν ἄγουσιν, ἔμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν Σελήνην ὀνομάζοντες, ἔαρος ἀρχὴν οὖσαν. id est: *In novilunio mensis Phamenoth festum celebrant; quod ingressum Osiridis in Lunam adpellant. est autem id veris initium.* Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ Terræ matri festos egisse ac lætos dies, ex Bedâ disco. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita scribit de Anglis, Germanicâ gente, in Britanniam transgressis: *Aprilis, Eosturmonath,* (manu scripta exemplaria *Aestermonath*) *qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à deâ illorum, quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festa celebrant, nomen habuit; à cujus nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consueto antiquæ observationis vocabulo gaudia novæ solennitatis vocantes.* Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum paschatos festum vocitent *Oostern*; Angli verò *Easter*; vocabulis dissyllabis: nam *Oo,* & *Ea,* sunt diphthongi. ESTAR igitur, sive OSTAR, seu AESTAR dea nulla alia fuit, quàm quæ *Astarte* Sidoniis, & *Atargatis* Assyriis dicta; id est, Terra mater, sive Mater deûm, & Rhea, & Juno, & Venus, & Luna. Ceterùm, quòd Tacitus apud Aestios Germanos *insigne Matris deûm* fuisse tradit *apri formam*; id egregiè, inter alia, competit

petit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemptum fabuloſa tradidit antiquitas.

Porrò Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VIII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipſe fatetur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumſtantiis. Paullus autem, capite ſequenti, Wodanum deum eſſe Mercurium tradit: quod pluribus ſuprà confirmatum eſt argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea eſt credita fabuloſæ illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur ſuperioribus Germanis *Freitag*, inferioribus *Friedach*, Anglis *Friday*, Danis *Fredag*, *Fridag*, & *Frigdag*: à deâ, ut liquidò patet, FREA, ſive FRIA. Hæc igitur, ſine omni controverſiâ, erit Germanorum Venus. Unde manifeſtiſſimo argumento liquet, Venerem nullam aliam eſſe, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium eſſe, quàm Solem, ſuprà ſatis firmis demonſtratum eſt documentis. Magiſtri Adami Bremenſis neſcio quo loco ponenda ſit fides; qui apud Sveones, id eſt, Svedos, ait ſuo ſæculo Vpſolæ (Vpſalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuiſſe; & in eo deum *Wodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hoſteis miniſtrare creditus ſit; ſimulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis ſimulacrum. alterum verò deum *Fricco*: qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cujus ſimulacrum eos finxiſſe cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolaſſe ei victimas. Hæc ſanè contra veterum auctorum narrantur fidem. nam Tacitus diſertiſſimè teſtatur, alium fuiſſe Mercurium apud Germanos deum, alium Martem. Diaconus verò è ſuperiorum auctorum monimentis Feam, quæ eadem & Fricca (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus *Frigdag*) deam, eamque Wodani uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu eſt: niſi ab eâdem credatur origine, à quâ Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* menſem ab eâdem origine dictum putarunt Latini, ut antè oſtenſum. Germani verbum, quod Latinis eſt *procari*, patrio ſermone dicunt, ſuperiores *freien*, inferiores *fryen*. quod & deæ vocabulo FREE, ſive FRIE, & Veneris muneri quàm maximè congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη, breviori voce dicta fuit Ἀφρώ. noſtris Germanis hodiéque ſuperioribus *fraue* eſt domina, Saxonibus *frue*, & Rheni divortiorum oſtiorumque accolis *frouwe* femina ſimul, & uxor, & domina.

Ceterùm Cæſar, ut ſæpius jam antè relatum, Germanis unam LUNAM, Gallis unam adſignat ex omni dearum numero MINERVAM. hanc quoque nullam aliam eſſe deam, quàm Lunam, paucis demonſtrabo. Cicero, de naturâ deorum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitæ colunt.* De hac Serinus apud Stobæum, in ſermone de legibus, & Plutarchus, in libro de Iſide: Τὸ δ' ἐν Σάϊ Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην. id eſt; *Saiticum Minervæ, quam & Iſin eſſe arbitrantur, ſimulacrum inſcriptionem habuit hujusmodi.* Et eodem libro poſteà: Τὴν μὲν γὰρ Ἶσιν πολλάκις τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ὀνόματι καλοῦσιν. id eſt; *Iſin ſæpe Minervæ nomine ſignificant.* Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id eſt, Atargatis ſimulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in ſeſe habuit; teſte Luciano, in libro prædicto.

Sed & CEREREM fuiſſe Lunam, Græcorum teſtatur interpretatio: qui eam deam Δήμητραν vocabant, quaſi γῆν μητέρα· id eſt: *Terram matrem.* Hinc Orphei eſt verſus:

Γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πλουτοδότειρα.
Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.

Herodotus lib. II: Ἶσις δέ ἐστι, κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, Δημήτηρ. hoc eſt: *Iſis autem, ſecundùm Græcorum linguam, eſt Demeter*, id eſt, Ceres. Et poſteà eodem libro: Αἰγυπτιστὶ δὲ Δημήτηρ Ἶσίς ἐστι. id eſt; *Aegyptiorum linguâ Iſis eſt Ceres.* Hinc Virgilius, γεωργικῶν lib. I, Solem ac Lunam ſic alloquitur:

—— Vos ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum;
Liber & alma Ceres.

Cereris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Phyſici ſuperius hemiſphærium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemiſphærium terræ, Proſerpinam vocaverunt.* Scilicet, quia Venus eadem eſt Ceres. imò & Proſerpina eſt Venus: nec magis hujus filia, quàm Dis pater, ſive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proſerpina ſit Ceres. & hæc ſit Venus, & Terra mater, & Luna; Proſerpina quoque nihil aliud eſt, quàm Luna. Iſacius Tzetza in Lycophronem: Περσεφόνη δὲ ἡ Ἶσις, καὶ Γῆ, ἡ Ῥέα, καὶ Ἑστία, καὶ Πανδώρα, ἣ ἕτερα μυρία ὀνομάζεται. Id eſt: *Proſerpina etiam Iſis, & Terra,*

Terra, & Rhea, & Vesta, & Pandora, & innumeris aliis nominibus adpellatur. Plutarchus, prædicto libro: Οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν, ἢ τὸν Πλούτωνά φασι, καὶ Ἶσιν τὴν Περσέφασσαν. id est: *Neque Sarapin alium esse ajunt, quàm Plutonem; & Isin Proserpinam.* Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: *Lunam ideò ipsam voluerunt etiam apud inferos Proserpinam dici, seu quòd nocte luceat, seu quòd humilior currat, & terris præsit.* Hinc Herodotus, lib. II, ex Aegyptiorum theologiâ tradit, Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat Ausonii versus, in Liberum patrem: Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.

Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

& item isti:

Ogygia me Bacchum vocat;
Dionyson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum.

Aidoneus igitur, sive Adoneus, nullus alius, quàm Aides, sive Ades; & hic idem, qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines & Attines, & denique Adonis. cujus uxor quum fuerit Venus, eademque & Rhea, & Terra mater, & Mater deorum, & Iuno, & Ceres, & Luna; Proserpina quoque ipsa est eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARUM, habuisse testatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen, id est, ad Lunam sunt referendæ. Ab Aegyptiis accepisse Aeschylum tradit Herodotus, lib. II, quòd Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proserpina. Strabo, lib. XIV, tradit, Milesios ac Delios Dianam interpretatos esse Lunam. Phornutus, de naturâ deorum: *Sol adpellatur Apollo; ac Luna Diana.* Ovidius, de Ponto l. I, eleg. I:

Ante deûm matrem cornu tibicen adunco
Cùm canit, exiguæ quis stipis æra neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ;
Vnde tamen vivat, vaticinator habet.

Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Dianam & Lunam eamdem esse putant. Luna à lucendo nominata est; eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam; sic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret.* Catullus carm. XXXV:

Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis;
Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.

* *

Sis quocumque placet tibi
Sancta nomine.

Supra ex Plutarchi libro de Iside hæc allata sunt verba: Καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται· id est; *Et ad res amatorias Lunam invocant* At Tibullus, lib. I, eleg. V, ita canit:

Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis
Vota novem Triviæ nocte silente dedi.
Omnia persolvi: fruitur nunc alter amore;
Et precibus felix utitur ille meis.

Hinc festum quoque Dianæ, quod Aegyptii celebrabant in urbe Bubasti, ferè eisdem describit Herodotus ritibus, quibus Matris Deûm festum celebratum fuisse, suprà ostendimus. Verba ejus, lib. II, hæc sunt: πλέουσί τε γὰρ δὴ ἅμα ἄνδρες γυναιξὶ, καὶ πολλόν τι πλῆθος ἑκατέρων ἐν ἑκάστῃ βάρει. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν, κρόταλα ἔχουσαι, κροταλίζουσι· οἱ δὲ αὐλέουσι κατὰ πάντα τὸν πλόον· αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀείδουσι, καὶ τὰς χεῖρας κροτέουσι. ἐπεὰν δὲ πλέοντες κατά τινα πόλιν ἄλλην γένωνται, ἐγχρίμψαντες τὴν βᾶριν τῇ γῇ, ποιεῦσι τάδε. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῦσι τάπερ εἴρηκα· αἱ δὲ τωθάζουσι, βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυναῖκας· αἱ δ᾽ ὀρχέονται). id est: *Navigant viri pariter ac feminæ; magnaque est in singulis navibus utrorumque multitudo. Inter navigandum adsiduè mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canunt: ceteri ceteræque modulantur manusque complodunt. Atque ut ad quamque urbium accedunt navigando, talia agunt: Adpulsâ ad terram navi, mulierum aliæ ea, quæ dixi, faciunt; aliæ compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; aliæ saltant.* NEMESIN equidem Macrobius, dicto libro, cap. XXII, ad Solem refert: sed id perinde est ac si Lunæ adsignasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumque Deum, rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infrà aperiam.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum, videndum est. Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, sive *Maan*; Danis *Maane*, sive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Lapponibus *Mana*; Anglis in Britanniâ *Moone*; quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Muun*, sive *Mûn*. omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus A vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumtum id arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm sint falsi, jam suprà, cap. IX, satis liquidò patuit: ubi *Mannum* esse *Adamum*, documentis probatum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum, ex Asiâ unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est Μήνη. unde etiam mensis Græcis dictus est Μήν· quem nos adpellamus, superiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum *mensis* hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. II de naturâ deorum, tradit, inde *menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum *miesiac*, Bojohæmi *mesyc*, Slavi *messec*, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eâdem origine sic formatum videtur, uti Aeolum μεῖς. At, quum ex Græcis Dores aliorum μήνη pronuntiarint suâ dialecto μᾶνα; quid mirum, Celtas quoque dixisse MANA? quod Lapponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodùm variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita satis jam, abundéque patere existimo, omnium gentilium dearum nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur Cæsar, in suprà dicto commentario sexto. Eamdem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprà dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus; MANA, HERTHA, FRIA, AESTAR.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.

CÆSAR, ut sæpiùs jam relatum, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ, hactenus actum est. restat uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eumdem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eumdem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quòd Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Herculis; teste Plinio, lib. II, cap. VIII: quemadmodùm & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Isidis, aliis Matris deûm; ut suprà ostensum est. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XII: *Salios autem Herculi, ubertate doctrinæ altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, quæ inscribitur* Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς. *in quâ cùm de Hercule multa loqueretur, eumdem esse & Martem probavit. Chaldæi quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est Witichindi, in Chronici Saxon. lib. I, his verbis: *Secundùm errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et Cæsar, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine Ninum, sive Nimrodum; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, si Jose-

si Josepho credimus, auctor: nam omnem Germani sive Celtæ nostri theologiam suam, jam inde ab eo sæculo habuêre, quod inundationem antecessit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliusque infrà passim patebit. sed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi sinas cognomento *Alemannum*; quem vanissimus juxtà atque ineptissimus ille Annius Viterbiensis, in falsis suis sub Berosi nomine commentariis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Augusto demum Romanis imperitante natum est; ut infrà suo loco ostendetur. Fuit igitur ille HERCULES apud Germanos eâdem ratione, quâ THEUTH & MAN eorum fuêre origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Asiâ, ante terrarum inundationem. At non ipsi Germani in carminibus suis memorabant, fuisse apud se in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: sed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, post vocem *vocentur*, spectare, infrà in Tungris docebo. Neque enim Tacitus scribit, *Fuisse apud se & Herculem memorant*: sed, *apud eos*. Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo posteà alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præstantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuisse viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, suprà, cap. XXV, ex Mosis sacratissimis demonstratum est monimentis. Macrobii verba de Hercule sunt ista, Saturnal. lib. I, cap. XX: *Sed nec Hercules à substantiâ Solis alienus est. quippe Hercules ea est Solis potestas, quæ humano generi virtutem ad similitudinem præstat deorum. Nec æstimes, Alcmenâ apud Thebas Bœotias natum, solum vel primum Herculem nuncupatum. imò post multos, atque postremus ille hac appellatione dignatus est, honoratusque hoc nomine; quia nimiâ fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterùm deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur: verùm sacratissimâ & augustissimâ Aegyptii eum religione venerantur, ultraque memoriam, quæ apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & gigantes interemisse, cùm cælo propugnaret, quasi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quàm hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò æstimatam, deos pellere de cælesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant. quod significat, nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi pestiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem esse, vel ex nomine claret. ἡρακλῆς enim quid aliud est, nisi ἥρας, id est, aëris κλέος? quæ porrò alia aëris gloria est, nisi solis illuminatio; cujus recessu, profunditate occulitur tenebrarum. Prætereà sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu multiplicem dei asserunt potestatem; significantes, Herculem hunc esse τὸν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἥλιον; id est*, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite præcedenti, de Marte: *Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus Ἐνυάλιος cognominatur: quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hastâ insigne, non thyrso. Sed & cùm thyrsum tenet, quid aliud, quàm latens telum, gerit; cujus mucro hederâ lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam. nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor, sæpè homines ad furorem bellicum usque propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum, unum eumdemque deum esse voluerunt. Certè Romani utrumque patris adpellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur; quòd eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cùm igitur Liber pater idem ac Sol sit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispanica gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cælestis parentes, magis nominibus, quàm re substantiâque, divisi sint. fervorem autem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait;*

Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος, ἢ ὀλοὸν πῦρ.

Furebat ut Mars hastam vibrans, aut perniciosus ignis.

In summâ pronuntiandum est, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor sanguinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eumdem *fervorem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur*, Vulcanum fuisse existimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: *Si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* At apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex ista: *Vulcano arma, sive cui alii divo, vovere volet, jus esto.* Hinc Romulus, Camerinis devictis, ἀπὸ τῶν λαφύρων τέθριππον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, id est,

ex manubiis quadrigas areas dedicavit Vulcano; teste Dionysio Halicarnassense, lib. II. Sic Livius, lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano sacrata, incendit.* De hoc deo ita Diodorus, lib. I, ex Aegyptiorum theologiâ: Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι αὐτοὺς φασὶ, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. id est: *Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putanteis magnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incrementum.* Plato, de legibus lib. VI, ipsi Soli tribuit γένεσιν, αὔξην, καὶ τροφήν, id est, *generationem, incrementum, ac nutrimentum:* & ipse Diodorus, eodem loco, ignem, sive τὸν Ἥφαιστον, ad Solem refert; quemadmodùm Macrobius ad eumdem Solem pertinere docet & Martem & Herculem. & Ovidius, fastor. lib. VI, ita canit:

Nec tu aliud Vestam, quàm vivam intellige flammam:
Nataque de flammâ corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis amat.

Ergo ex hoc quoque auctore Vesta nihil aliud, quàm Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia ista deorum dearumque nomina ad unum pertinebant nùmen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eamdem ac Terram matrem, superiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Vestam eamdem facit, quam Terram, his versibus:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Dionysius, libro prædicto: Ἑστίᾳ δὲ ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἡ θεὸς, καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον, τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς. id est: *Vestæ ignem dicatum esse arbitrantur, quòd, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè micanteis ignes ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento templum Vestæ in urbe Româ undique erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eamdem & Minervam, ostendit Ovidius, tristium lib. III, eleg. I, hoc versu;

Hic locus est Vestæ, qui Pallada servat & ignem.

Minervam virginem habitam esse, vulgò notum est. Eamdem bellorum fuisse deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, hasta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginiensia sacrata cremavit Scipio; ut auctor est Appianus, in Punicis. Plato in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam eamdem Isin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse ΝΗΪΘ. suprà ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrasse,* NETON *vocanteis.* ex radiis Macrobius colligit, eumdem deum esse Solem. infrà autem, capite XXI, tradit, *Aegyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem* NETON *cognominarunt, maximè coluisse.* Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum Vulcanum nullum alium esse, quàm Herculem, & Martem, & Vestam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Isin & Lunam, & Solem, imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid prætereà nominum deorum, dearumque. Plato, de legibus XI, ubi de deorum muneribus disserit, Vulcano juxtà ac Minervæ artium originem tradit: cui attestans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona, inquit, hominum pars artes Minervæ ac Vulcano tribuêre.* Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, sed Celtas etiam nostros, testis est Cæsar, in dicto com. VI. Cuncta ista deorum dearumque nomina ac numina quomodò ad unum, verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, conservatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; si de Martis vocabulo, quo is apud Germanos adpellatus sit, paucis antè disseruero. Nomina illi tributa ab antiquis mortalibus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sabini; teste Dionysio Halicarnassense, in lib. II: & Græci Ἐνυάλιον; teste eodem auctore, eodem loco; & Macrobio, loco suprà dicto; & aliis auctoribus haud semel. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit ἌΡΗΣ. unde & Latinorum MARS, adjectâ unâ literâ, manasse videtur. Priscis Hispanis, Germanorum consangvineis, dictus fuit voce Celticâ NET; quod idem fuisse Aegyptiorum NEITH, suprà ostendi. hodiéque Germanis dicitur invidia patrio sermone *neid*, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eâdem scaturigine fluxisse Græcorum Ἄρης, & Aegyptiorum Hispanorumq; *Neit*. ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen, è certamine bellum. Quin Græcorum quoque Ἄρης satis aperto indicio provenisse videtur ex Ἔρις, quod *contentionem, rixam, & certamen* notat. Germanorum nonnullis hodiè dies Martis dicitur *Erichtag*. quæ certè vox prope ad Græcorum Ἄρης accedit: multo tamen propiùs

piùs ad Ἔρις. unde etiam conjectura haud perinde vana, priſcos Germanos ſuâ lingvâ Martem vocaſſe ERIC, ſive ERICH: ex quo etiam homines privi nomen habuêre; ut patet ex antiquis juxtà monumentis, & hodierno uſu: quemadmodùm ex Mercurii nomine THEUTH quamplurima habuêre vocabula; ut ſuprà, cap. IX, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ noſtratium parti vulgò vocatur, ſuperioribus *Dingestag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia oſtiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyſſendach*, & *Dysdach*; ſeptemtrionalibus *Tiisdag*; & Anglis in Britanniâ, *Tuesday*: nonnullis etiam Germanis ſuperioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæſitum, haud facile diſpectu eſt. Lucanus, lib. I, ut ſuprà relatum, treis refert Gallorum deos præcipuos, humanis hoſtiis placari ſolitos, his verſibus:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranes*, ſuprà dictum eſt. HESVM eſſe Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam anteà, cap. XXII, ex Tacito didicimus. cui conſentiens Cæſar, dicto comment. VI, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent*. Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis; *Martem ſemper aſperrimâ placavêre culturâ. nam victimæ ejus mortes fuêre captorum.* Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuiſſe arbitror THIES. ex quo factum, adſpiratione abjectâ, *Ties*. unde ſeptemtrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque ſervantes, etiamnum habent *Tiisdag*, & Rheni oſtiorum accolæ, mutatâ literâ adſpiratâ in molliorem, *Dysdach*: his quidpe *y* idem ſonat, quod ſeptemtrionalibus geminum *ii*, & ſuperioribus plerisque Germanis diphthongus *ie*. poſteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ ſyllabâ, fecêre *Tieſſendach*, ſive *Dyſſendach*. poſtremi verò, hoc iterum contrahentes, metatheſi quâdam literarum dixêre *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio Θ vertentes in Z (quod etiam ex Θεὺθ in Ζεὺς factum, ſuprà oſtendi) pro *Thiesdag* dixerunt *Ziestag*: & deinde, modo prædicto, *Zieſſentag*: tandem *Zinstag*. Lucanus verò T ex Θ metri cauſâ abjeciſſe videtur: unde effectum vocabulum HESUS, pro THESUS: ſive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos ſic ferente. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Eſus*, modò *Heus*: evidentiſſimo argumento, vocabulum eſſe corruptum. quia tamen in hoc eſt *H*, & in illo *ſ*: reſtituendum ex Lucano cenſeo integrum ſanumque nomen *Heſus*. nam ex Lucano id nominis deſumſiſſe Lactantium, haud dubium eſt.

Ceterùm auctor noſter, hiſtoriar. lib. IV; *Tencteri*, inquit; *Rheno diſcreta gens, miſſis legatis, mandata apud concilium Agrippinenſium edi jubent. quæ ferociſſimus è legatis in hunc modum protulit: Rediſſe vos in corpus, nomenque Germaniæ, communibus deis, ſed præcipuo deorum Marti grates agimus.* Martem heic diſertiſſimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant.* quæ certè inter ſe pugnant; ita, uti utrum ſit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæſar de Gallis ait: *Deûm maximè Mercurium colunt.* at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc *aſperrimâ ſemper Gothos placaviſſe culturâ*, nempe *mortibus captorum*: item quod Macrobius de Hiſpanis, Germanorum ſimul ac Gallorum conſangvineis, teſtatur, eos *maximâ religione Martem celebraſſe*. Sed de Germanorum gente diſertiſſimum cum Tacito perhibet teſtimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. II, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninſulæ, quam falſo adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον. id eſt: *Hoſtiarum illis pulcherrima eſt homo, quem omnium primum in prœlio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt.* Summo equidem jure Mercurium, ſive THEUTH deum maximâ coluerunt omnes Celtæ religione; quia ab hoc originem ſuam ſeſe habere haud ignorabant, & palàm profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati ſunt deum; quia in omni vitâ nil niſi Martis fuêre filii; utique Germani, poſterioribus etiam ſæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel ſolum, vel omnium maximè coluiſſe alias quoque bellicoſiſſimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, ſatis notum eſt.

Ceterùm

Ceterùm HERCULI, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in prælia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos suâ lingvâ adpellasse Ὄγμιον, OGMIUM, auctor est Lucianus, in Hercule Gallico.

CAP. XXIX.

Priscos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluisse, sub SOLIS, LUNAE, *atque* IGNIS *numinibus.*

QUANTA fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, sed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliarumque gentium theologiâ variorum numinum confusio, satis ex hactenus dictis perspectum est. Causa tantæ confusionis origoque nulla alia fuit, nisi ea, quam suprà ostendi. nempe, quum Adamus, & primi ejus posteri uni illi vero atque æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variasque ob virtuteis, & effectus, varias ac multipliceis tribuissent adpellationes; primò horum filii, verum Deum existimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos sub dictis adpellationibus venerati sunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam sidera inter numina cœlestia adsciscentes, mirificè easdem adpellationes permiscuerunt magis inter ea, quàm distribuerunt. Quâ confusione licet in tantum demissi fuerint labyrinthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem nesciverint; tamen sapientiores, priscæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores sacerdotes, unum esse summum in cœlis Deum, rerum omnium auctorem juxtà ac moderatorem, ceteris illis deis, simulque hominibus imperitantem, professi sunt; ut suprà demonstratum. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longiùs, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuivis intelligere promtissimum est: quos singulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec necessarium. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos ac Gallos, quamdiligentissimè priscæ theologiæ servasse memoriam, vel ex eo satis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoque numine THEUTH, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, MANNO, notitiam satis probam sanamque habuêre. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, quòd summum æternumque THEUTH trinum in unitate, & unum in trinitate professi sunt. Cujus equidem rei apud alias quoque genteis ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Aegyptios: verùm posteà iis sæculis, quibus rectè etiam tum senserunt nostri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidiè ea conspicerent, quid sibi vellent, intelligerent. De Germanis nostris hæc suprà ex Cæsaris cognovimus belli Gall. comment. VI: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Quæ quamlibet falsa videantur ex iis, quæ suprà ex Tacito & aliis auctoribus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per se quàm verissima sunt. quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum, in tribus personis, PATRIS, FILII, & SPIRITUS SANCTI; quemadmodùm ipse primo eorum patri MANNO sese manifestaverat; hic verò filios nepoteisque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hostis, illusione, unà cum reliquis mortalibus, circumducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti Solem intelligerent esse Deum patrem; Lunam, Deum Filium: Ignem, Deum Spiritum sanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque potestas. Vetustissimos idem sensisse Aegyptios, ostendit Diodorus, lib. I, his verbis: Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον φασι ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε Ἥλιον, καὶ τὴν Σελήνην. Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα. τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεόν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. Id est: *Vetustissimos ajunt in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, æternos, atque omnium primos, Solem ac Lunam. hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porrò per interpretationem Vulcanum dicere; & ipsum magnum deum esse existimanteis, qui multum ad cunctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc sententia de nostris Germanis uti satis firmetur, pluribus ostendendum erit argumentis rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole, Lunâ, ac Vulcano, trinitatem

unius veri Dei veneratum esse. Ac de Deo equidem patre, quem Solem interpretabantur, satis jam planum esse puto. omnia quidpe reliquorum deorum numina ad unum spectare Solem, & omneis virtutes, effectusque qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo, cunctarum rerum opifici; pluribus suprà validissimisque expositum est documentis. De Deo igitur Filio, ac de Deo Spiritu sancto, nunc explananda est opinio.

JUNONEM esse Lunam, jam anteà ostensum est. Græci eam adpellabant Ἥραν· quod vocabulum nihil aliud significat, nisi *aërem*. Macrobius, lib. I in somnium Scipionis, cap. XVII; *Iuno*, inquit, *& soror Iovis, & conjunx vocatur. Est autem Iuno aër: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus cælum, etiam aër est procreatus; conjunx, quia aër subjectus est cælo.* Cœlum heic intelligit Jovem. Jupiter igitur quum sit æternus ille ΘΕΥΘ, sive ΖΕΥΣ, sive ΘΕΟΣ, sive DEUS; rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, JESUM CHRISTUM; qui iisdem seminibus, quibus pater, ab æterno existit: unde etiam non soror, sed frater potiùs Dei patris videri poterat; quia illi æquævus erat. subjectus item eidem verè dicitur; non ut conjunx, sed ut filius. Ex Jovis autem ac Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theologia; teste Homero, odysseæ libro V. eum rectè interpreteris SPIRITUM SANCTUM; qui à Deo patre simul, & filio processit. Ignea hujus virtus ac potestas etiam visibiliter in hisce terris adparuit, quum, post adscensum Dei filii in cœlum, super apostolos ejus veniens, lingvas eorum flammarum instar divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. ignis quidpe purissimum omnium est elementum, reliqua etiam elementa purgans. Hinc Romulus, apud Dionysium Halicarnassensem, lib. I, Πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν, τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα· id est: *Pyris ante tentoria incendi jussis, educit populum, & expiandi causâ per flammas salire jubet.* Tum lumen inest igni: quod cummaximè Spiritui sancto convenit; ut qui illuminat menteis nostras. inest item fervor igni: quod idem Spiritui sancto quamrectissimè congruit. is quidpe ardorem & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentiùs adpetant, quàm id ipsum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus sancti vi opinionem quum etiam Germani nostri tenerent; complureis sibi ab ignis vocabulo tam feminarum, quàm virorum adsciverunt adpellationes; ut *Ildebrand* (quod nomen nunc corruptè dicitur *Hillebrand*, & Italis *Aldobrando*) *Ilderich, Ildegard*; & id genus alias. nam ignis hodiéque Danis dicitur ILDE. Hæ autem adpellationes eâdem ratione à Spiritu sunt quæsitæ, ut à generali Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina; quod suprà, capite IX, ostensum. Ignem pro deo coluisse & Aegyptios, è Diodoro cognovimus. Idem fecisse & Persas, auctores sunt, inter alios, Herodotus lib. I, & Strabo lib. XV. ideóque perpetuum custodiverunt; quamreligiosissimè ei sacrificantes; testibus, Maximo Tyrio, diss. XXXVIII, & Procopio, rer. Pers. lib. II. De Ammonii quoque in Africâ ignis cultu, & perpetuo adservatu, testis est Plutarchus in libro de defectu oraculorum. De Romanorum igne Vestali, vulgò notum. Troas hunc anteà in Asiâ coluisse, auctor est Statius, silvar. lib. I, carm. I:

——— *An tacitâ vigilet face Troicus ignis.*

Et Silius, lib. I:

Et vos virgineâ lucentes semper in arâ
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Sed & ipsum Dei populum Hebræos, ex ipsius Dei præscripto perpetuum aluisse ignem, testis est locupletissimus, divus Moses, Levitici cap. VI, ver. XII: *Ignis autem*, inquit, *qui est super altare, alitor in eo. ne exstingvitor: sed facito sacerdos, ut ardeant ligna super illud quolibet mane.* & ver. XIII: *Ignis jugiter alitor; ne exstingvitor.* Per ignem igitur intellexerunt prisci mortales tertiam Divinitatis personam, Spiritum sanctum. At, quum alius etiam, præter sanctum Spiritum, esset spiritus, qui vitiorum ardorem ac cupidinem inspirat, nempe sempiternus ille humani generis hostis Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ, ac latrocinia procedunt: hujus discrimen prisci illi mortales, à veri Dei verâ veneratione delapsi, ignorantes; à bono sanctoque Spiritu horum studiorum ardorem progredi putaverunt; sanctumque Spiritum ob ea venerati sunt sub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit causa, cur bellica virtus FORTITUDO summum semper apud omneis simul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc illud Silii lib. IV:

—— *Dea sola in pectore* VIRTUS *Bellantum viget.*

Isidorus, Origin. lib. XII, cap. II: *Vir nuncupatus, quòd major in eo vis est, quàm in feminâ. unde & Virtus nomen accepit.* Hinc est illud Diogenis Laërtii, in procemio: Καί φασι τὸν

μὲν

μὲν Γυμνοσοφιστὰς καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾷν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. id est: *Ajunt Gymnosophistas atque Druidas obscurè, ac per sententias philosophari; colendos deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* Atque hinc etiam primam bellatoribus, post mortem, in Elysiis campis, sive in cœlo adscribebant sedem. Silius Italicus, lib. XIII:

Cingunt regna decem portæ. quarum una receptat
Belligeros durâ Gradivi sorte creatos:
Altera, qui leges posuêre, atque inclyta jura
Gentibus.

Hoc etiam nostro sæculo sic sentire genteis barbaras, in oriente simul atque occidente, simulque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. HERCULIS equidem nomen propriè Spiritui sancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus est, quasi τῆς ἥρας κλέος, id est, *aëris gloria*; ut superiori capite ostensum. Per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui est Filius Dei; rectè Spiritus S. dicebatur Dei gloria. Jam verò Hercules *credebatur gigantes interemisse, quum cœlo propugnaret, quasi virtus deorum*; ut ait Macrobius, prædicto cap. XX, libri primi Saturnaliorum. Gigantes hosce nullos alios fuisse, quàm angelos, quos rebellanteis Deus cœlo dejecit, infrà patebit. Dii igitur illi etiam, quos gigantes cœlo pellere conati sunt, nulli alii fuêre, nisi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando cœlo, nisi tertia Deitatis persona, Spiritus sanctus? Sed pergamus ad reliqua. Luna dicta fuit *Mater deorum.* Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quum ipse unà cum patre, ceu Juno cum Jove, omnia sidera, & quæcumque his subjacent, condiderit, rectè omnium ipse videbatur genitrix, quorum Deus Pater genitor. Hinc divus Joannes, in euangelio, cap. I, ver. III: Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. id est; *Omnia per eum facta sunt; & absque eo factum est nihil quod factum.* Et divus Paulus, in epistolâ ad Coloss. c. I, ṽ. XVI, & XVII: Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Id est: *Per eum condita sunt omnia, quæ in cælis sunt, & quæ in terrâ, visibilia simul & invisibilia; sive throni, sive dominatus, sive imperia, sive potestates: omnia per eum, & ejus respectu sunt condita. estque ipse ante omnia; & omnia per eum consistunt.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de deâ Hieropolitanâ loquentes: Ταύτην δὲ οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Hoc est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, nonnulli causam & naturam, principia ac semina omnibus rebus ex humido prabentem, esse arbitrantur, & quæ principium omnium bonorum docuit mortaleis.* Solem atque Lunam ab æterno fuisse, atque ex se cœlum & terram, & cuncta procreasse, ob idque Lunam dictam fuisse Ἶσιν, id est, παλαιὰν, *veterem*, ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως, *ob æternam ejus & vetustam generationem*, suprà ex Aegyptiorum θεολογουμένοις testatus est Diodorus. Hoc omnibus partibus quamapertissimè competit Deo Patri, ac Deo Filio. unde etiam *Antiquus dierum* dictus est sancto vati Danieli, cap. VII, ver. IX. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva.* unde etiam Cæsar, quum Germanos Lunam pro deâ habere diceret, Gallos, Germanorum consangvineos, Minervam colere dixerat. Minervam ex Jovis capite prognatam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cummaximè convenit: ut qui ex Deo patre, sine matre, ab æterno progenitus est. Julianus Cæsar, in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Τὴν δὲ τοσαύτην στρατιὰν τῶν θεῶν εἰς μίαν ἡγεμονικὴν ἕνωσιν συντάξας, Ἀθηνᾶ πρόνοιαν παρέδωκεν· ἣν ὁ μὲν μῦθός φησιν ἐκ τοῦ Διὸς γενέσθαι κορυφῆς· ἡμεῖς δὲ ὅλην ἐξ ὅλου τοῦ βασιλέως Ἡλίου προβληθεῖσαν, συνεχομένην αὐτῷ ταύτην· διαφέροντες τοῦ μύθου, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ ἀκροτάτου μέρους, ὅλην δὲ ἐξ ὅλου, ἐπεὶ τ' ἄλλα γε οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πρόνοιαν Ἀθηνᾶν λέγοντες, οὐ καινοτομοῦμεν, εἴπερ ὀρθῶς ἀκούομεν· οὕτω ἄρα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐφαίνετο Ἀθηνᾶ πρόνοια σύνθρονος Ἀπόλλωνι τῷ νομιζομένῳ μηδὲν Ἡλίου διαφέρειν. Hoc est: *Tantum autem deorum exercitum in unam imperatoriam adunationem componens, providentiam ejus tradidit Minervæ. quam fabula quidem tradit ex Iovis prognatam vertice: nos verò totam ex toto rege Sole productam esse, atque ab eo contineri adseveramus. atque hactenus discrepantes à fabulâ, quòd non è supremâ parte, sed totam ex toto arbitramur, nec aliàs Iovem ab Sole quidquam differre putamus, cum veteri opinione consentimus. Neque tamen, dum Minervam providentiam adpellamus, quidquam novi statuimus, modò rectè intelligamur. sic enim priscis quoque mortalibus visa est Minerva providentia, in eodem throno sedens cum Apolline: qui nullus alius, quàm Sol existimatur esse.* Hæc sanè, quæ tam probè in æternum Dei Filium, Jesum Christum

Christum quadrant, ex sacrâ Christianorum magis theologiâ Julianum apostatam, quàm ex gentium fabulis hausisse dixeris. Ceterò Minervam esse *virtutem Solis*, auctor est Porphyrius apud Macrobium, Satur. lib. I, cap. XVII. per Solem quum Deum Patrem intellexerint antiquissimi mortalium; rectè Dei Patris virtus dicitur Deus Filius: per hunc quippe cuncta facta sunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Isis: Isin quosdam Mercurii existimasse filiam, auctor est Plutarchus, in libro de Iside. Mercurius verò quum Aegyptiorum Celtarumque fuerit THEUTH: hic verò summus ille æternusque Deus: Isin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed insigne est in primis de Filio Dei indicium, quod Plutarchus, in dicto libro, & Severinus apud Stobæum, in sermone de legibus, referunt hujusmodi: Τὸ δὲ ἐν Σάϊ τῆς Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὄν, καὶ ἐσόμενον· καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδείς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν. hoc est: *Saiticæ Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum hujusmodi habuit inscriptionem: Ego sum omne quod fuit, quod est, & quod erit: atque velum meum nemo mortalium umquàm detexit.* Hoc cui convenit, nisi unico Dei Filio, Iesu Christo? ipse namque sic apud Joannem, in apocalypsi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. id est; *Ego sum Alpha, & Omega*, hoc est, initium & finis, *dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Et divus Paullus, in epist. ad Hebr. cap. XIII, ỳ. VII: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id est: *Iesus Christus heri & hodiè idem est, & in secula.* Faciem autem Dei neminem umquàm conspexisse, ipse testatur apud Mosen in exodo, cap. XXXIII, ver. XX, his verbis: *Non possis videre faciem meam. non potest enim me homo videre, & vivere.* Et divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII: Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· id est; *Deum nemo vidit umquàm.* Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte, suprà è Macrobio retuli: item, quæ de Germanorum deâ *Terrâ matre* tradit Tacitus; cujus simulacrum erat, *vehiculum veste contectum*; ceu summum arcanum, nemini mortalium, nisi sacerdoti, & statim perituris, visendum. Divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. IV, de Dei Filio, Jesu Christo: Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. id est; *In ipso erat vita; & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet.* Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syriæ deæ Atargatis, id est, de Junonis Hierapolitanæ simulacro refert, his verbis: Λίθον ἐπὶ τῇ κεφαλῇ φορέει· λυχνὶς καλέεται. οὔνομα δέ οἱ τοῦ ἔργου ἡ συντυχίη. ἀπὸ τούτου ἐν νυκτὶ σέλας πολλὸν ἀπολάμπεται· ὑπὸ δέ οἱ καὶ ὁ νεὸς ἅπας, οἷον ὑπὸ λύχνοισι, φαίνεται. ἐν ἡμέρῃ δὲ τὸ μὲν φέγγος ἀσθενὲς, ἰδέην δὲ ἔχει κάρτα πυρώδεα. Hoc est: *Lapidem in capite gerit, qui lychnis vocatur. nomen autem illi dedit operis effectus respondens. ab hoc multus fulgor noctu resplendet; totaque ædes ab eo, perinde atque lucernis, collucet. interdiu autem ipsum quidem lumen marcescit; speciem tamen præ se fert admodùm igneam.* Idem auctor, paullo pòst, in medio duûm simulacrorum, quorum alterum fuit dictæ Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam stetisse narrat simulacrum, nec formâ, nec adpellatione propriâ, cujus neque generationem, neque speciem quisquam mortalium sciverit; in cujus vertice *columba aurea.* Hoc simulacrum Spiritum notasse sanctum, colligo, primùm ex eo, quòd in medio Adad & Atargatis, sive in medio Solis ac Lunæ, hoc est, in medio Dei Patris ac Dei Filii stetit; tum, quòd columbæ effigies ei imposita. hac quidpe figurâ Spiritus sanctus super Filium Dei adparuit, quum is in Jordane amne à Joanne baptizaretur. De iisdem simulacris ita Julianus, in prædicto hymno Soli dicato: Οἱ τὴν Ἔδεσσαν οἰκοῦντες ἱερὸν ἐξ αἰῶνος Ἡλίου χωρίον Σύροι, Μόνιμον αὐτῷ καὶ Ἄζιζον συγκαθιδρύουσιν. αἰνίττεσθαί φησι Ἰάμβλιχος, ὡς ὁ Μόνιμος μὲν Ἑρμῆς εἴη, Ἄζιζος δὲ Ἄρης, Ἡλίου πάρεδροι, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ περὶ γῆν ἐποχετεύοντες τόπῳ. Hoc est: *Edessam, sacrum ab æterno solum, qui incolunt Syri, Monimum & Azizum juxta Solem collocant. Iamblichus ait Monimum significare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adsessores, multa bona in terram derivanteis.* Longè aliter hæc alii auctores; ut suprà patuit. Verùm per Solem intelligas Deum Patrem; per Mercurium, Deum Filium; per Martem, Deum Spiritum S. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi, à deorum principatu detractum, omnium fecère nuntium atque ministrum, quid aliud notare potest, quàm eumdem Spiritum sanctum; qui ad omneis Dei electos benignis largisque cum donis emittitur à Patre simul atque Filio. unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur universis gentibus. quod rectè etiam Vulcano simulque Minervæ adscribit Plato, in XI de legibus. Sed plura argumenta consectari in re tam manifestâ, tamque lucidâ, & clarâ, molestum fuerit lectoribus. proinde finem facio. Trinitatem in uno vero Deo agnovisse antiquissimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adseruit Augustinus Steuchus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; item, post hunc, Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis

gionis Christianæ. Ergo, ex supra dictis quia certum est, priscos mortaleis per SOLEM, LUNAM, atque IGNEM, trinitatem in uno æterno Deò, rerum conditore, intellexisse; haud dubium jam esse potest, quin Germani quoque nostri, quos in *deorum numero Solem* tantùm, *& Lunam & Vulcanum duxisse* auctor est Cæsar, eamdem æterni Dei trinitatem intellexerint. Id quum Cæsar, sive in Galliâ, seu in Germaniâ percunctatus, haud satis percepisset; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, ne famâ quidem eos accepisse, suspicatus est magis, quàm comperiit. Quod autem & Mercurium, & Herculem, & Isin, & Terram matrem, & Matrem deorum coluisse dicuntur, festosque his, cum sacrificiis, egisse dies: non tàm varia coluisse videntur numina, quàm unius solius numinis varias virtutes, variosque effectus. quod ipsum aliis quoque initio gentibus factitatum, ex similitudine theologiæ perspicio. Nec fas est, nimiùm mirari, unos Germanos, præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàmdiutissimè constantissiméque coluisse, donec tandem ad veram plenamque ipsius VERITATIS lucem pervenerunt; quando iidem ipsi, præ omnibus aliis, memoriam, sive notitiam de conditore suo THEUTH, & de mortalium primo, è terrâ condito MAN, quamdiligentissimè tenacissiméque servaverunt. Cujus rei apud alias genteis nullum aliud vestigium, nisi quòd & Scythæ, & Aegyptii, & Aethiopes, & Græci, & Latini, inter se de origine humani generis certârint; in suâ quique regione è terrâ progenitum adseverantes.

CAPUT XXX.

De Castore ac Polluce.

AUCTOR noster in libro de Germaniâ; *Latissimè*, inquit, *patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helvecones, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.* De iisdem deis sic Diodorus, in lib. IV: Οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν μεταγενεστέρων (ὧν ἐστι καὶ Τίμαιος) φασί, τοὺς Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τοῦ δέρους ἁρπαγήν, πυθομένους ὑπ' Αἰήτου προκατειλῆφθαι ναυσὶ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, πρᾶξιν ἐπιτελέσασθαι παράδοξον καὶ μνήμης ἀξίαν. ἀναπλεύσαντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τοῦ Τανάϊδος ποταμοῦ ἐπὶ τὰς πηγάς, καὶ τόπον τινὰ τὴν ναῦν διελκύσαντας, καθ' ἑτέρου πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῦσαι πρὸς τὴν θάλασσαν. ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων ἐπὶ τὴν δύσιν κομισθῆναι, τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ εὐωνύμων· καὶ πλησίον γενομένους Γαδείρων, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν εἰσπλεῦσαι. ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δεικνύντες τοὺς περὶ τὸν ὠκεανὸν κατοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τοὺς Διοσκούρους. παραδόσιμον γὰρ ἔχειν αὐτοὺς ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγενημένην. εἶναι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸν ὠκεανὸν χώραν οὐκ ὀλίγας ἔχουσαν προσηγορίας ἀπό τε τῶν Ἀργοναυτῶν, καὶ τῶν Διοσκούρων. Hoc est: *Non pauci, tùm veterum, tùm recentium (in quibus & Timæus est) scriptorum perhibent, Argonautas, post vellus abreptum, cognito, ostium Ponti ab Aeetâ navibus præoccupatum esse, mirificum, relatuque dignum edidisse facinus. Tanaim quidpe ingressos versùs fonteis amnis adscendisse; navique per aliquod loci intervallum protractâ, per aliud flumen, in oceanum sese effundens, ad mare pervenisse. & tum ab septemtrionibus in occasum versùs ita cursum flexisse, ut à sinistrâ continentem haberent, donec juxta Gadeis in mare nostrum inveherentur. Ad hoc probandum his utuntur argumentis. nempe, quòd Celtæ, oceani adcolæ, deorum maximè Dioscuros venerentur. apud quos à priscis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipsos delatos esse. præteréaque regionem oceano obversam haud paucas habere adpellationes cùm ab Argonautis, tùm ab Dioscuris deductas.* Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis & Dioscuris cognominata, quæ fuerint, apud nullum auctorem, neque geographum, neque historicum, neque poëtam, neque alium quemquam reperio. Fabulam esse de Tanais subvectione, & inde in oceanum transitione, ipse fluminum regionumque situs, quem satis notum nostra nunc habet ætas, manifestò coarguit. Fabula ea ex regionum ignorantiâ antiquis illis nata. nam, ut suprà, capite primo, ostensum, è Riphæis montibus, haud ita procul oceano, exoriri Tanaim, & à septemtrionibus quasi meridianâ lineâ in austrum ad Mæotin paludem Pontumque Euxinum ferri putarunt. Vulgatior fama fuit, Argonautas Istrum, Saum, atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur *Laubach*, subvectos, inde navi humeris Alpium humilia transportatâ ad aliud flumen Istrum, quod hodiè vulgò *Quieto* est in Histriâ, Adriaticum mare intrasse; ut auctor est Plinius, lib. III, cap. XVIII. Ceterùm eosdem heic Celticæ populos intellexisse vetustissimos illos Græcorum scripto-

ſcriptores, quos & Tacitus, nempe *Lygios*, liquet ex eo, quòd *antiquæ religionis lucum* illic memorat noſter. At hi non ad oceanum, ne ad oceani quidem ſinum Codanum;ſed longè inde remoti Viſtulæ amnis lævam ripam, inter Vladiſlaviam & Cracoviam, Poloniæ nunc opida, latè accoluerunt:ut infrà ſuo loco monſtrabitur. Nec traditum eos habuiſſe, ex oceano deos iſtos quondam ad ſeſe delatos, ſatis locuples eſt teſtis idem Tacitus;eorum temporum ſcriptor, quibus clariùs jam, exactiúsque noſcebantur Romanis Germanorum populi, is *nullum* illic ait fuiſſe *peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium*. Nec tamen dubitari poteſt, eoſdem fuiſſe deos, quos *Caſtorem* & *Pollucem* adpellarunt Latini, Græci verò Κάστορα καὶ Πολυδεύκην, ſæpiùs tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκούρους, id eſt, *Iovis filios*; quando & ut fratres, & ut juvenes venerati ſunt noſtri. Sic igitur ego de his ſtatuo. Quum omnia reliqua numina, ut ſuprà dictum, homines primùm in ſuâ Græciâ natos finxerint Græci; mirificaſque inde contexuerint fabulas, ac nugamenta abſurdiſſima: de Dioſcuris etiam idem eos feciſſe, maximè credibile eſt. quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. De his ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit:
Itque, reditque viam toties.

Nempe, fabulabantur Græci; quum cæſus à Lynceo fuiſſet Caſtor, immortalem Pollucem à patre Jove immortalitatem fratri petiiſſe. quam quum obtinere nequiſſet; impetraſſe tamen, ut dimidium ſuæ illi impertire poſſet. proinde alternis eos occidere, atque reviviſcere dicebant. Ex quâ fabulâ ego conjicio, Solem eos primùm intellexiſſe, atque Lunam: quæ ſidera alternis vicibus quotidiè occidunt, oriunturque. Τοῦ Διὸς autem dicta ſunt κοῦροι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, unà cum reliquo mundo, condita fuerunt. Et Lunam dictam fuiſſe ſororem Solis, poëtarum paſſim teſtantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi, quod eſt in libro de Iſide, hujuſmodi: Ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τοῦ Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος, καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸν μὲν Ὥρου, τὸν δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Id eſt: *Tradunt Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Oſiridis imaginem, in honorem ejus inter ſidera relatam, non procul ab Orione, & Cane ferri. quorum ſiderum alterum Horo, Iſidi alterum ſacrum Aegyptii cenſent.* Horum eſſe Aegyptiis Apollinem, auctores ſunt Herodotus lib. II, & Plutarchus eodem libro de Iſide. Apollinem eſſe eumdem & Solem, Iſin verò Lunam, ſuprà ſatis abundéque oſtenſum eſt. Sed quid Aegyptiis cum Græcorum Argonautis? Nihil magis, quàm Germanis noſtris cum eorumdem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet, per τὸ Ὀσίριδος πλοῖον ſive per Argo navim ego intelligo arcam Noachi; in quâ generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fuerunt. cujus rei memoriam poſteà celebrarunt, ſi non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, ſub ſimulacro Iſiaci navigii; ut ſuprà oſtenſum eſt. Ceterò per DIOSCUROS fratres vera ab initio gentium theologia deſignaſſe videtur Deum filium, & Deum Spiritum ſanctum: qui eo nomine fratres inter ſe haberi poterant, quòd ambo ab uno patre Deo, cœli terræque creatore, ortum habebant.

CAP. XXXI.

De reliquâ theologiâ: ac primùm de univerſi mundi & angelorum creatione: item de horum lapſu, & diaboli veneratione.

DE diis igitur, quos priſci Germani coluiſſe traduntur, hactenus actum. nunc reliqua etiam eorum theologia, philoſophiaque inſpicienda eſt.

Ut de vero, æternoque Deo, rerum cunctarum conditore, veram quamdam cognitionem omni ævo habuêre univerſæ per omnem terrarum orbem gentes: ſic ſingularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque ſtatus & conditionis haud exiguam eaſdem habuiſſe notitiam, è veterum juxtà, ac recentium ſcriptorum monumentis perſpicio: adeò, uti nihil ferè in fide noſtrâ Chriſtianâ de iis comprehenſum ſit, quod non è gentium theologiâ liquidò adſerere, ac probare queas. Sed de his quoque, jam ante me, quamcopioſiſſimè pariter ac doctiſſimè egerunt prædicti viri, Auguſtinus Steuchus, in opere de perenni philoſophiâ, & Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Chriſtianæ. Quapropter ego heic non niſi ſuccinctè de ſingulis agam; quatenus ſcilicet explicatio eorum, quæ Celtæ noſtri crediſſe de iis feruntur, poſtulaverit.

Univerſum hunc MUNDUM, id eſt, cœlum, & ſidera, terras, maria, & quæcumque his continentur, ab uno illo, æterno Deo, condita eſſe, omneis crediſſe genteis, ex iis,

quæ suprà disputata sunt, jam dudum patuit. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos eamdem tenuisse notitiam atque opinionem, ex eo perspicitur, quòd antiquissimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipso mundo Celtarum sapientes quid senserint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philosophis: ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχάς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ, καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Eamdem de mundo habuisse opinionem & Græcos & Latinos, testatur Cicero, in somnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo ostendit. cognitionem tamen ejus rei habuisse Celtas nostros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuere notitiam, ut suprà, cap. IX, ostensum est; tùm, quòd etiam aliæ in aversis longéque remotis orbis partibus gentes ejusdem rei memoriam servarunt. De Aegyptiis ita Diogenes Laërtius, in prooemio, ex Hecatæi & Aristagoræ monimentis: τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν φασι, καὶ σφαιροειδῆ. id est: *Mundum genitum esse ajunt, mortalemque, & ad sphæræ modum rotundum.* De Græcis simul atque Indis sic Strabo, lib. XV, ex relatione Megasthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτός, λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτόν, καὶ ποιῶν θεός, δι᾽ ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιίας τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις, πέμπτη τις ἐστὶ φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανός, καὶ τὰ ἄστρα· γῆ δ᾽ ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός· καὶ περὶ σπέρματος δὲ καὶ ψυχῆς ὅμοια λέγεται, καὶ ἄλλα πλείω. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & sit interiturus, & sphæricus, eos quoque tradere; &, quòd conditor & administrator ejus Deus universum pervadat. primordia universarum rerum diversa esse; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam esse, ex quâ cælum astraque exstiterint. terram in medio esse positam universi. item de semine, & de animâ, similia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Crasso, &, qui hunc sequutus est, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσιν. id est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, alii causam & naturam, existimant, ex humore principia ac semina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque sapienteis tradidisse, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæsaris, de iisdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta, neque primus Thales, neque alii Græci, neque Aegyptii, neque Indi, neque Celtæ nostri, ex suis sibi finxerunt cerebris, aut ex somniis observarunt: sed ex ipso veritatis fonte omnes pariter hauserunt; id est, à primo omnium patre ADAMO, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquàm haud satis fidæ mandârint memoriæ. unde postmodùm ipsa veritas multis, temporum longinquitate, involuta est erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuisse omnem initio coopertam, testis est gravissimus sanctus Dei vir Moses, in lib. geneseos, cap. I, ver. II, & IX. Quòd verò *aquam atque ignem aliquando superatura* crederint Celtæ, item, quòd Cicero *eluviones & exustiones terrarum certo tempore accidere necessum esse* putavit; ea partim vera, partim sunt falsa. Verum erat, ignem & exustionem terrarum tandem superatura. id quidpe novissimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus est, futurum esse scimus. At in aquarum eluvionibus quamlongissimè errarunt. harum quidpe, post primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipse pollicitus est Deus, teste Mose, dicto libro, cap. VII, ver. XI, & XV. Causam creati mundi ostendit Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causâ facta esse, & parata.* Hæc igitur de universi mundi creatione, cùm Celtæ nostri, tùm reliquæ senserunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, esse creatos innumeros, Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ posteà Græci secretiora sua hauserunt, quum suam ipsorum antiquissimam illam theologiam ita fabulis obscurassent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere possent. Maximus Tyrius, dissertat. I: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοί, θεοῦ παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ᾽ ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ᾽ οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ᾽ αὖ κατ᾽ αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii,*

& amici

& amici sunt; sed innumeri: partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ. Julianus Cæsar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἷς μὲν γὰρ τῶν ὅλων δημιουργός· πολλοὶ δὲ οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. hoc est: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cœlo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Idem Maximus, in dissertat. XVI: Εἰσὶ δὲ αὐτῷ φύσεις ἀθάνατοι, οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι δεύτεροι, ἐν μεθορίῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ τεταγμένοι. θεοῦ μὲν ἀσθενέστεροι, ἀνθρώπου δὲ ἰσχυρότεροι· θεῶν μὲν ὑπηρέται, ἀνθρώπων ἐπιμελέσται. hoc est: *Immortaleis autem quasdam habet naturas; quas secundos immortaleis vocant, in medio terræ cœlique constitutas. hi minùs potentes sunt quàm dii, magis quàm homines; deorum ministri, hominum præsides: diis proximi, hominum curatores diligentissimi.* Plutarchus, in libro de Iside: Ὅ τε Πλάτων ἑρμηνευτικὸν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει γένος, καὶ διακονικὸν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, εὐχὰς μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντας, ἐκεῖθεν δὲ μαντεῖα δεῦρο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντας. hoc est: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum ministrorumque fungi munere ait: qui ab hominibus vota preceisque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Iaponiæ insulæ incolis ita scribitur: *Unum deum creatorem, ac conservatorem omnium prædicant. cœlorum indigenas angelos esse: quos divinæ majestatis contemplationi vacare ajunt; & insuper hominum custodes esse.* Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet divus Paullus, in epistolâ ad Hebræos, cap. I, ver. ult., de eisdem angelis: Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id est: *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes spiritus; qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis.* Et ipse cœli terræque Dominus, Jesus Christus, apud Matthæum, cap. XVIII, ver. X: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. id est: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis. dico enim vobis, angelos eorum in cœlis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cœlis est.* Idem vel simile cum Aegyptiis, Græcis, atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim. sic quidpe Cæsar de Gallis, comment. VI: *Multa de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* De Scandinaviæ autem peninsulæ, quæ Svediam Norvagiamque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. II: Θεοὺς μέν τε, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους. hoc est: *Deos ac dæmonas plurimos colunt, cælesteis juxtà atque aërios.* Nomina iis universis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM. quæ adpellationes in utrisque spiritibus, bonis simul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priscis sæculis etiam TITAN esset inter mortaleis nomen, ut suprà, cap. XXVI, dictum est; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum posteà bonis pariter ac malis angelis mansit; ut mox infrà videbimus.

LAPSUM angelorum non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet: hoc quidpe Aegyptiorum *Typhon*, Persarum *Arimanius*, Græcorum *Briareus*, *Cottus*, *Gyges*, *Enceladus*, *Python*, item *Gigantes*, *Titanes*, *Aloides*, & alia hujusmodi significant nomina. etenim, ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. Horum procreationem ita describit Hesiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,
Κόττος τε, Βριάρεύς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα.
Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
Ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκαν, ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν.
Ἰσχὺς δ' ἄπλαστος, κρατερὴ, μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει·
Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
Δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς.

Alii deinde è Terrâ & Cælo prognati sunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, superba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant
Inaccessæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, super robustos artus.
Robur autem immensum, validum ingenti in staturâ.

Quotquot enim Terrâ & Cœlo procreati sunt,
Potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti
Ab initio.

Ovidius, Fastorum lib. III:

Saturnus regnis à Iove pulsus erat.
Concitat iratus validos Titanas in arma;
Quæque fuit fatis debita, tentat opem.
Matre satus terrâ, monstrum mirabile, taurus,
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu Styx violenta trium.
Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
Sors erat, æternos vincere posse deos.
Immolat hunc Briareus factâ ex adamante securi.

Sub Cæli ac Terræ fabulis ipsum verum æternumque intellectum fuisse Deum, suprà ostensum est. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui posteà patri suo sese opposuerunt. Non treis tantùm fuisse fratres gigantas, sed complureis alios, passim ex poëtarum fabulis discitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine monteis.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectasse ferunt regnum cæleste giganteis,
Altaque congestos struxisse ad sidera monteis:
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine; & excussit subjectum Pelion Ossæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VI.

Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Iovem detrudere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφὼν, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. sic Nonno etiam, in Dionysiacis, modò Τυφὼν, modò Τυφωεύς. Julianus, in epist. ad Serapionem: Καὶ μὴν καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Τυφωνέως ἐν ἐπινικίοις κηρύττων, καὶ τοῦ μεγίστου τούτου γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιθεὶς, οὐχ ἑτέρωθεν αὐτῷ τῆς εὐφημίας κρηπῖδα τὴν ὑπερβολὴν, ἢ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἑκατοντακέφαλον ἑνὶ βλήματι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς οὔτινος ἄλλου εἰς χεῖρας τοῦ Διὸς ἐλθεῖν ἀντιμάχου γίγαντος νομισθέντος, ἢ ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἑκατὸν κεφαλαῖς ὥπλισεν, οὔτε ἑτέρου τινὸς θεῶν, ἢ μόνου Διὸς ἀξιονικωτέρου πρὸς τὴν τοσούτου γίγαντος καθαίρεσιν ὄντος. Hoc est: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoëi cædem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi hujus gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine eum magnificè adeò commendat, quàm quòd gigantem centeno capite horrendum uno ictu adflixerit, atque prostraverit: tamquàm nullus alius gigas manum cum Iove conserere potuerit, nisi quem solum mater centum capitibus armârat; neque ullus deus, præter Iovem, tantâ victoriâ dignus esset.* Plutarchus, in dicto libro de Iside: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν, καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολὺ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχὸς, ἡδονὴν δεχομένην καὶ πόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἧττον ἐπιταράττει. γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας. τὰ γὰρ Γιγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ᾀδόμενα, καὶ Κρόνου τινὸς ἄθεσμοι πράξεις, καὶ Πύθωνος ἀντιτάξεις πρὸς Ἀπόλλωνα, Φθόγγοι τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρος, οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν, καὶ Τυφωνικῶν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδην μυθολογουμένων ἀκούειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελεταῖς, ἄρρητα διασώζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον. Hoc est: *Meliùs igitur faciunt, qui, quæ de Typhone, Osiride, & Iside narrantur, neque deorum, neque hominum, sed magnorum geniorum eventa esse sentiunt. quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chrysippus, priscorum theologorum imitatione, hominibus robustiores exstitisse ajunt, & potentiâ nostram naturam longè superante: divinâ*

divinâ autem naturâ haud sincerâ, nec purâ præditos; sed quæ, animæ naturâ, corporisque sensu comprehensa, voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minus turbantur. nam, uti in hominibus, sic in dæmonibus etiam sunt virtutum vitiorumque discrimina. Etenim quæ de Gigantibus & Titantibus apud Græcos cantantur, & Saturni quædam scelera, Pythonis cum Apolline certamen, exsilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Osiridis ac Typhonis eventu, aliisque similibus, quæ omnibus licet licenter conficta audire. eadem est eorum quoque ratio, quæ in mysticis sacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturâ, deque lapsu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: οὕτως ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικά, καὶ τὰ Τιτανικά. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id est: *Ejusdem generis sunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuisse pugnas.* Duo diversa heic innuit genera geniorum; bonorum alterum, alterum malorum. hos *Typhonis*, illos *Titanum* adpellatione intelligit; ut suprà, in libro de Iside. At Diodorus, lib. 1, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id est, Apollinem, oppresserunt. Et Ciceronis, de naturâ deorum lib. II, hæc sunt de diis verba: *Vt cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilii, Aeneid. VI, sunt ista:

Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti.

Unde patet, omneis angelos, à *Titane*, sive à *Theut*, id est, à Deo procreatos, dictos fuisse *Titanes*; ut suprà monui. Cœlum igitur, id est, ipsum Deum, patrem ac conditorem suum oppugnasse Typhonem, fastu inflatum, cum sociis ac commilitonibus suis, ex hactenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo & angelis, qui in obedientiâ permanserunt; partim modò è Plutarcho, partim suprà è Juliano didicimus. Plutarchi porrò sunt ista, loco proximè dicto: Δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφῶν λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν. id est: *Geniorum enim ajunt fuisse contra genios prælia: & à deo irrogata iis supplicia, qui in eum deliquerant, qualia in Osirin Typhon.* Et in libro de Iside: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας ἐργασάμενος· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δίκην ἔδωκεν. hoc est: *Typhon, quum, odio impulsus & malignitate, atrocia patrasset facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevisset; tandem pœnas dedit.* Virgilius in Ciri:

Magna giganteïs ornantur pepla trophæis;
Horrida sangvineo pinguntur prælia cocco.
Additur auratâ dejectus cuspide Typhon:
Qui priùs Ossæis consternens æthera saxis,
Emathio celsam duplicabat vertice Olympum.

Verum heic est, quod Ovidius, fastor. lib. III, cecinit his versibus:

Fulmina post ausos cœlum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Ossa novis, & Pelion altius Ossâ
Arsit, & in solidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum anteà commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in Infernum fuisse detrusos, ostendit Pindarus, in Pythiis, ode 1:

Ὅς τ' ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κεῖ-
ται θεῶν πολέμιος,
Τυφὼς ἑκατοντακάρανος, τόν ποτε
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
νυμον ἄντρον, νῦν γε μὰν
Ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι
Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει
Στέρνα λαχνάεντα· κίων
Δ' οὐρανία συνέχει
Νιφόεσσ' Αἴτνα.
Quique in horrendo Tartaro ja-
cendo deorum hostis,
Typhœus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ sunt super Cumam,

Siciliaque ejus premit
Pectora hispida: columna
Verò cœlestis cohibet
Nivosa Aetna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem immani magnitudine, specieque portentosâ. Hic Iovem provocavit, si vellet secum de regno certare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percussit. qui quum flagraret, montem Aetnam, qui est in Siciliâ, super eum imposuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur.* Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

—— Scopulis sed maximus illis
Horror adest, Siculâ pressus tellure Typhoëus.
Hunc profugum & sacras removentem pectore flammas
(Vt memorant) prensum ipse comis Neptunus in altum
Abstulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole resurgentem, torquentemque anguibus undas,
Sicanium dedit usque fretum: cumque urbibus Aetnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adesi
Fundamenta jugi: pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam fesso dum pectore molem
Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, μεταμορφ. lib. V:

Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris; & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhoëa sedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere sæpè:
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro;
Læva Pachyne tibi; Lilybæo crura premuntur:
Degravat Aetna caput; sub quâ resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terræ,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.

Idem & Virgilius tradit, Aeneid. lib. III; nisi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc sunt:

—— Horrificis juxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat; fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac; ingentemque insuper Aetnam
Impositam: ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Corn. Severus, in Aetnâ:

Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Aetnâ
Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis
Aestuat; & patulis exspirat faucibus igneis.

Hinc Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. V, cap. VI: Ἐκεῖνοι δὲ Τυφῶνά τινα, ἢ Ἐγκέλαδον δεδέσθαι φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ.) id est: *Dicunt Typhonem sive Enceladum quemdam sub Aetnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epist. II, cap. II, vers. IV: Ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. id est: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Et divus Judas, epistolæ suæ ℣. VI: Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. hoc est: *Et Angelos, qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, judicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reservavit.* Ipse Dominus ac redemptor noster Jesus Christus, apud Matthæum,

cap.

cap. XXV, ver. XLI: Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Hoc est: *Tunc dicet etiam iis, qui à sinistris: Abite à me, exsecrandi, in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus.* Verùm, quia in ignem protrusum esse Typhonem, seu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philosophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum esse, aut tartari spiramenta, & caminos crediderunt. Hinc posteriores mortales bellum giganteum diversis adscripserunt locis. ut Diodorus, lib. V, postquàm id bellum in Cretâ factum narravit, Καταπολεμηθῆναι δὲ, inquit, ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας τοὺς ἀντιταξαμένους. συστῆναι δὲ καὶ ἄλλους πολέμους αὐτῷ [τῷ Διῒ] πρὸς γίγαντας, τὸν μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τὸν δ' Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους Κυμαῖον προσηγορεύθη. Id est: *Tandem omnes, cum diis bello congressi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in Macedoniâ, & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, posteà verò Cumæi nuncupati sunt, exarsit.* Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θρᾴκης. ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ ᾠκεῖτο ὑπὸ τῶν γιγάντων· καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι. id est: *Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus heic gestum fabulantur.* Diodorus, libro IV: Ὁ δ' οὖν Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν παράλιον τῆς νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατήντησεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογοῦσιν ἄνδρας τῇ τε ῥώμῃ προέχοντας καὶ ἐπὶ παρανομίᾳ διωνομασμένους ὀνομάζεσθαι γίγαντας. ὀνομάζεσθαι δὲ καὶ τὸ πεδίον τοῦτο Φλεγραῖον, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἐκφυσῶντος, παραπλησίως τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτνῃ. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεσούβιος, ἔχων πολλὰ σημεῖα τοῦ κεκαῦσθαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. τοὺς δ' οὖν γίγαντας, πυθομένους τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρουσίαν, ἀθροισθῆναι πάντας, καὶ παρατάξασθαι τῷ προειρημένῳ. θαυμαστῆς δὲ γενομένης μάχης κατά τε τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν γιγάντων, φασὶ τὸν Ἡρακλέα, συμμαχούντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τῇ μάχῃ, καὶ τοὺς πλείστους ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογοῦνται δ' οἱ γίγαντες γεγονέναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατὰ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν Φλέγρᾳ φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσί τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc est: *Hercules motis à Tiberi castris, maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumæum descendit campum: ubi homines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egisse fabulantur. Phlegræus quoque campus is locus adpellatur; à colle nimirum, qui, Aetnæ instar Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur, multa inflammationis pristinæ vestigia servans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis viribus cum instructâ acie illi obviàm procedunt: & commissâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugnâ vehementi; Hercules, deorum societate adjutus, victoriam obtinuit; ac plerisque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob stupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio ista quidam fabulantur; quos & Timæus sequutus est.* De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὖν ηὐτύχει καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς γίγαντας μυθεύουσιν. hoc est: *Atque antiquitas quidem felix fuit ager Phlegræus; in quo rem cum gigantibus gestam fabulantur.* Et posteà, de Puteolorum, opidi inibi locorum, nomine: Οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαιῶν καὶ τῆς Κυμαίας, ὅτι θείου πλῆρές ἐστι καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. τινὲς δὲ καὶ Φλέγραν διὰ τοῦτο τὴν Κυμαίαν νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τῶν πεπτωκότων γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρειν τὰς τοιαύτας προχοὰς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Hoc est: *Quidam à putore aquarum totam istam regionem sic dici censent ad Bajas usque, & agrum Cumanum, quòd sulfuris sit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipsum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occisorum fulminibus inflicta vulnera ignem istum aquasque ebullire.* Nam & Avernus lacus, & Acherusia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia. ideóque ipse Tartarus heic à Virgilio ponitur, Æneid. VI, verbis:

——— Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi; superisque Iovem detrudere regnis.

Idem poëta, Aeneid. IX, Typhonem Prochytæ, Pithecusarum insularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ supponunt; ut ipse Enceladum. Verba ejus hæc sunt:

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis imposta Typhoëo.

Non minùs eleganter, quàm scitè, totam hanc Italiæ oram ita describit Sil. Italicus, lib. XII:

——— *Docet ille tepentes*
Unde ferant nomen Bajæ; comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina, monstrat.
Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorat: medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; quà discidit æquor
Amphitryonides armenti vector Iberi.
Ille olim populis dictum Styga, nomine verso,
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum:
Tum tristi nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffuso virus cœlo; Stygiàque per urbeis
Relligione sacer, sævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauceis
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Iuxtà caligante situ, longumque per ævum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. tum sulfure & igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Ostentant. tellus atro exundante vapore
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
Aestuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, & tremulis metuendum exsibilat antris;
Interdum cavas luctatus rumpere sedeis,
Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, lacerataque viscera terræ
Mandit, & exesos labefactat murmure monteis.
Tradunt Herculeâ prostratos mole giganteis
Tellurem injectam quatere; & spiramine anhelo
Torreri latè campos; quotiesque minatur
Rumpere compagem impositam, expallescere cœlum.
Apparet Prochyte, sævum sortita Mimanta;
Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem, &, si quando evadere detur,
Bella Iovi rursus Superisque iterare volentem.
Monstrantur Veseva juga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, fractusque ruinâ
Mons circùm, atque Aetnæ fatis certantia saxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. II. ad quem ita commentatur Eustathius: Ἄριμα. Ὅμηρος· Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. οἱ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, οἱ δὲ ἐν Συρίᾳ, οἱ δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ γενέσθαι τὸν μῦθον. id est: *Arima. Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoëa dicunt. Quidam in Ciliciâ, quidam in Syriâ, alii verò in Pithecusis ajunt accidisse, quod fabulantur.* Eâ de re Strabo etiam disputat lib. XIII & XVI. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, sunt ista: Τὸ δ' ὄνομα τοῦ γεφυρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντου μετέλαβε, καλούμενος πρότερον Τυφών. μυθεύουσι δ' ἐνταῦθα τὰ περὶ τὴν κεραύνωσιν τοῦ Τυφῶνος, καὶ τοὺς Ἀρίμους, περὶ ὧν εἴπομεν καὶ πρότερον. Φασὶ δὲ τυπτόμενον τοῖς κεραυνοῖς (εἶναι δὲ δράκοντα) φυγῇ κατάδυσιν ζητοῦντα· τοῖς μὲν οὖν ὁλκοῖς ἐντεμεῖν τὴν γῆν καὶ ποιῆσαι τὸ ῥεῖθρον πηγήν· ἐκ δὲ τούτου γενέσθαι τοὔνομα τῷ ποταμῷ. Hoc est: *Is amnis, quum priùs Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Orontes est adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adfingunt, & Arimorum; de quibus suprà dictum. Ajunt draconem fuisse; &, fulminibus ictum, dum fuga latebras quæreret, tractibus terram secuisse, & ut*

fons

fons erumperet, effecisse, cui inde nomen Rexathri. ab hoc igitur Typhone nomen accepisse flumen. Pindarus Olymp. odâ IV:

> Ἀλλ' ὦ Κρόνου παῖ, ὃς Αἴτναν ἔχεις,
> Ἶπον ἀνεμόεσσαν ἑκατογ-
> κεφάλα Τυφῶνος ὀβρίμου.
> *Sed ô Saturni fili, qui Aetnam habitas;*
> *Onus ventosum centi-*
> *cipitis Typhonis validi.*

Ad hæc ita scholia: Ὁ μὲν Πίνδαρος τῷ Τυφῶνι φησὶν ἐπικεῖσθαι τὴν Αἴτνην· ὁ δὲ Καλλίμαχος τῷ Ἐγκελάδῳ. ἔνιοι δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ τὸν Τυφῶνα· ἄλλοι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ δὲ ἐν Σικελίᾳ· οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς καὶ Ἡρόδοτος· οἱ δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ κατὰ Βοιωτίαν. Hoc est: *Pindarus equidem Typhoni impositum esse tradit Aetnam. at Callimachus Encelado. Quidam verò Typhonem in Pithecusis referunt. alii in Phrygiâ. alii in Siciliâ. nonnulli in Aegypto: ut & Herodotus. alii in monte, qui in Bœotiâ est.* Herodotus Typhonis εὐνὰς etiam Aegypto tribuit. Verùm causa hujus variationis nulla alia, nisi quam anteà indicavi. Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuisse *draconem*. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XX, de ejusdem Typhonis sociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant.* Philostratus in Vnitore: Περί τε τῶν λεγομένων ὄφεων ξυμπεφυκέναι τοῖς γίγασι, οὓς ὑπογράφουσιν οἱ ἐπὶ ζωγράφοι τῷ Ἐγκελάδῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. id est: *Item de serpentibus, qui gigantibus innati dicuntur, quos Encelado atque sociis ejus pictores adpingunt.* Ovidius, fastor. V:

> *Terra feros partus, immania monstra, giganteis*
> *Edidit, ausuros in Iovis ire domum.*
> *Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues.*

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

> —— Πετάσσας δὲ βαρυσμαράγων στίχα λαιμῶν
> Παντοίην ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν.
> Συμφυέες δὲ δράκοντες ἐπερρώοντο λεόντων
> Παρδαλίων· βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων·
> Καὶ βοέαις σπειρηδὸν ἐμιτρώσαντο κεραίαις
> Οὐραίαις ἑλίκεσσι.
> —— *Extendens autem gravesonantium aciem gutturum*
> *Variam obstrepebat consonantium vocem ferarum.*
> *Congeniti autem dracones irruebant, instar*
> *Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:*
> *Et bovinis circulatim cingebantur cornibus*
> *Postremis voluminibus.*

Et de toto ejus exercitu, lib. XXV:

> —— Θυρσοφόρος δὲ
> Μοῦνος ἀποτμήξας ὀφιώδεας υἷας ἀρούρης
> Εὔϊος ἔχραε πᾶσι Διὸς πρόμος, ὧν ὑπὲρ ὤμων
> Ἀμφιλαφεῖς ἑκάτερθεν ἀμοιβάδες ἔρρεον ὕδραι,
> Ὕδρης Ἰναχίης πολὺ μείζονες· ἀντὶ δὲ Λέρνης
> Ἀσταθέες σύριζον ἐν αἰθέρι, γείτονες ἄστρων.
> Ἵληκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἔφλεγες ὕδρης,
> Καὶ μόνος Ἡρακλέης μόνος ἥρπασεν οὔνομα νίκης.
> —— *Thyrsiger verò,*
> *Solus amputans serpentinos filios terræ,*
> *Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum super humeris*
> *Copiosæ utrimque per vicissitudinem fluebant hydræ,*
> *Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò*
> *Instabiles sibilabant in æthere, vicini astris.*
> *Propitius sis Iolaë: tu enim corpus combussisti hydræ,*
> *Et solus Hercules solus rapuit nomen victoriæ.*

Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Hercule:

> *Te Stygii tremuêre lacus; te janitor Orci*
> *Ossa super recubans antro semesa cruento.*
> *Nec te ulla facies, non terruit ipse Typhoëus.*

Arduus,

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit anguis.

Et Aeneid. lib. VI:

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernæ
Horrendùm stridens.

Silius Italicus, lib. VI:

Quantis armati cœlum petiêre gigantes
Angvibus.

Ovidius, tristium lib. IV, eleg. VII:

—— Serpentipedesque gigantes,
Centimanumque Gygen.

Item, μεταμορφ. lib. III:

Et quo centimanum dejecerat igne Typhoëa.

Cornelius Severus de Aetnâ:

His natura sua est alvo tenus. ima per orbeis
Squameus intortos sinuat vestigia serpens.

Higynus, loco prædicto: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem, immani magnitudine, specieque portentosâ: cui centum capita draconum ex humeris enata erant.* De manuum, capitumque multitudine etiam ex Hesiodo ac Pindaro intelleximus suprà. Quæ cuncta sanè haud perinde falsò cecinerunt poëtæ isti antiquissimi. in talem quidpe formam eos conversos refert & ipsa sacrosancta theologia: ut in libro geneseos, cap. III; ubi disertè *serpens* adpellatur ipse omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientiâ seduxit. & apocal. cap. XII, vers. IX: ubi idem ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος καὶ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην· id est: *draco ille magnus, serpens ille vetus, qui vocatur diabolus & satanas, seducens omnem terrarum orbem.* Tempus gigantei belli, quo acerrimus iste humani generis hostis lapsus est, ostendit ex Aegyptiorum theologiâ Diodorus lib. I: nempe accidisse id κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῶν ἀνθρώπων· id est; *circa primam hominum generationem.* Et, cum Aegyptiis sentiens, Hesiodus ita canit loco suprà citato:

—— Σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς. Id est: *Suo infensi erant parenti*
Ab initio.

Porrò de Typhone & sacris, quæ ei fiebant ab Aegyptiis, ita tradit Plutarchus, in prædicto libro de Iside: Τὴν δὲ τοῦ Τυφῶνος ἠμαυρωμένην καὶ συντετριμμένην δύναμιν, ἔτι δὲ ψυχορραγοῦσαν καὶ σφαδάζουσαν, ἔστιν αἷς παρηγοροῦσι θυσίαις, καὶ πραΰνουσιν, ἔστι δ' ὅτε πάλιν ἐκταπεινοῦσι, καὶ καθυβρίζουσιν ἐν ἑορταῖς. Id est: *Typhonis autem obscuratam atque contritam potentiam, adeóque semianimem, & instante interitu trementem, interdum sacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contrà in aliis festis deprimunt, contumeliisque adficiunt.* Ergo non penitus potentia ejus exstincta est. Et rectè quidem. sic enim ipse Dominus Jesus Christus loquitur apud Joannem in Euang. cap. XII, vers. XXXI: Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· id est: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* & divus Paullus in epist. II ad Corinth. cap. IV, vers. IV: Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Hoc est: *In quibus deus hujus sæculi excæcavit menteis infidelium, ne irradiet eos illustratio euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei invisibilis.* Plutarchus, sub initium dicti libri: Ὁ δὲ Τυφῶν πολέμιος τῇ θεῷ Ἴσιδι, καὶ δι' ἄγνοιαν καὶ ἀπάτην τετυφωμένος, καὶ διασπῶν καὶ ἀφανίζων τὸν ἱερὸν λόγον, ὃν ἡ θεὸς συνάγει καὶ συντίθησι, καὶ παραδίδωσι τοῖς τελουμένοις θειώσεως. id est: *Typhon autem inimicus deæ Isidi, ob inscitiam erroremque inflatus, discerpit aboletque sacram doctrinam, quam dea colligit, componit, traditque divinitati comparandæ initiatis.* Julianus, in prædictâ epistolâ ad Serapionem: Ὁ δ' αὐτὸς λόγος οὗτος καὶ τὸν ἑκατοντάχειρα Βριάρεω καθίζει πάρεδρον τῷ Διῒ, καὶ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἁμιλλᾶσθαι συγχωρεῖ δύναμιν. id est: *Eâdem ratione centimanus Briareus juxta ipsum Iovem collocatur, & cum patris potentiâ certat.* Plutarchus eodem libro: Οὐ γὰρ ἀεὶ τὴν φθορὰν ἐπικρατεῖν τὴν Τυφώνειον· πολλάκις δὲ κρατουμένην ὑπὸ τῆς γενέσεως καὶ συνδουμένην, αὖθις ἀναδύεσθαι, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν Ὧρον. Hoc est: *Non semper victoriam obtinere corruptelam Typhonicam: sed sæpe victam à vi procreatrice, atque vinctam, rursum emergere, & cum Horo decertare.* Hæc ita Aegyptii. Magi quoque Persarum de hoc inter Deum Satanamque perpetuo certamine multa tradiderunt; quorum nonnulla refert Plutarchus ibidem, his verbis: Παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ

Ἕλλησι

Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην, ὡς οὔτ' ἄνουν καὶ ἄλογον καὶ ἀκυβέρνητον αἰωρεῖται τῷ αὐτομάτῳ τὸ πᾶν, οὔτε εἷς ἐστιν ὁ κρατῶν καὶ κατευθύνων ὥσπερ οἴαξιν ἤ τισι πειθηνίοις χαλινοῖς λόγος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς· μᾶλλον δὲ μηδέν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἄκρατον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φερούσης· οὐ δυεῖν πίθων εἷς ταμίας, ὥσπερ νάματα, τὰ πράγματα καπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυσιν ἡμῖν, ἀλλ' ἀπὸ δυεῖν ἐναντίων ἀρχῶν, καὶ δυεῖν ἀντιπάλων δυνάμεων, τῆς μὲν ἐπὶ τὰ δεξιά, καὶ κατ' εὐθεῖαν ὑφηγουμένης, τῆς δ' ἔμπαλιν ἀναστρεφούσης καὶ ἀνακλώσης, ὅ τι βίος μικτός, ὅ τι κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος οὗτος καὶ μετὰ σελήνην, ἀνώμαλος καὶ ποικίλος γέγονε, καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰρ οὐδὲν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι, αἰτίαν δὲ κακοῦ τἀγαθὸν οὐκ ἂν παράσχοι, δεῖ γένεσιν ἰδίαν καὶ ἀρχήν, ὥσπερ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ τὴν φύσιν ἔχειν. καὶ δοκεῖ τοῦτο τοῖς πλείστοις καὶ σοφωτάτοις. νομίζουσι γάρ, οἱ μὲν θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους, τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν· οἱ δέ, τὸν μὲν ἀμείνονα, Θεόν, τὸν δὲ ἕτερον, Δαίμονα καλοῦσιν· ὥσπερ Ζωροάστρης, ὁ μάγος, ὃν πεντακισχιλίοις ἔτεσι τῶν Τρωικῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἱστοροῦσιν. οὗτος οὖν ἐκάλει τὸν μέν, Ὠρομάζην, τὸν δέ, Ἀρειμάνιον· καὶ προσαπεφαίνετο, τὸν μὲν ἐοικέναι φωτὶ μάλιστα τῶν αἰσθητῶν, τὸν δὲ ἔμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέσον δὲ ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι· διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσιν. ἐδίδαξε μὲν τῷ εὐκταῖα θύειν, καὶ χαριστήρια, τῷ δὲ ἀποτρόπαια καὶ σκυθρωπά. οὐ μὴν κἀκεῖνοι πολλὰ μυθώδη περὶ τῶν θεῶν λέγουσιν. οἷα καὶ ταῦτά ἐστιν· ὁ μὲν Ὠρομάζης ἐκ τοῦ καθαρωτάτου φάους, ὁ δὲ Ἀρειμάνιος ἐκ τοῦ ζόφου γεγονώς, πολεμοῦσιν ἀλλήλοις· καὶ ὁ μὲν ἓξ θεοὺς ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον Εὐνοίας, τὸν δὲ δεύτερον Ἀληθείας, τὸν δὲ τρίτον Εὐνομίας, τῶν δὲ λοιπῶν τὸν μὲν Σοφίας, τὸν δὲ Πλούτου, τὸν δὲ τὸν ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἡδέων δημιουργόν· ὁ δὲ τούτοις ὥσπερ ἀντιτέχνους, ἴσους τὸν ἀριθμόν. ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον, λοιμὸν ἐπάγοντα καὶ λιμόν, ὑπὸ τούτων ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι καὶ ἀφανισθῆναι. Θεόπομπος δέ φησι, κατὰ τοὺς μάγους ἀνὰ μέρος τρισχίλια ἔτη τὸν μὲν κρατεῖν, τὸν δὲ κρατεῖσθαι τῶν θεῶν, ἄλλα δὲ τρισχίλια μάχεσθαι καὶ πολεμεῖν καὶ ἀναλύειν τὰ τοῦ ἑτέρου τὸν ἕτερον. τέλος δὲ ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας. ἡ μὲν οὖν μάγων μυθολογία τοιοῦτον ἔχει τρόπον. Hoc est: *Vetustissima ab sacrarum rerum professoribus & legumlatoribus derivata est opinio, auctore incognito, fide firmâ & indelebili, non in sermonibus ea tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis, tam barbaris, quàm Græcanicis exstans: neq; casu ferri, & à fortunâ pendere universum, mente, ratione, ac gubernatore destitutum: neq; unicam esse rationem, quæ contineat id & dirigat, tamquàm clavum, aut frena moderans. sed, quum multa è bonis juxtà ac malis sint confusa, imò nihil hæc natura sincerum, ut verbo dicam, proferat: non esse unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem cauponis in morem, distribuat, atque misceat. ergo à duobus principiis contrariis, adversisq; duabus facultatibus, quarum altera ad dextram, & rectè ducatur, altera retrorsum avertatur, atque reflectat, cùm vitam esse mixtam, tùm ipsum mundum (si non universum; eum saltem, qui ad terram est, & Lunæ subjacet) inæqualiter ferri, variisque & omnis generis motibus agitari. Etenim, si nihil sit absq; causâ; & mali causam bonum non præbet: necesse est, in naturâ, ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, suumq; principium exstare. Atq; hæc quidem sententia plerisq;, & iisdem sapientissimis probatur. Existimant namq; alii, duos esse deos, quasi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui est melior, Deum; qui deterior, Dæmonem vocant. in quâ sententiâ fuit Zoroastres magus; quem narrant 10 annis antiquiorem bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit. addiditq; hoc enuntiatum de rebus sub sensum cadentibus: illum maximè similem esse luci; hunc tenebris, & ignorantiæ. medium horum esse Mithren. quapropter etiam Mithren Persæ mediatorem, seu internuntium nuncupant. docuitque Zoroastres votivas, & pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ institutas, & tetricas. Ceterùm multa quoq; illi de diis fabulosa narrant. cujusmodi sunt ista: Oromazen natum ajunt è luce purissimâ; Arimanium è caligine. eos bellum inter se gerere. sex deos fecisse Oromazen. primum Benevolentiæ; secundum Veritatis; tertium Aequitatis: reliquos, Sapientiæ, Divitiarum, & Opificem voluptatis, quæ honesta consequitur. Arimanium totidem numero deos, his adversa efficienteis. Appetere porrò fatale tempus, quo necesse sit Arimanium peste ac fame, quas ipse induxerit, omnino perdi, atq; aboleri. Theopompus verò ait de sententiâ magorum, vicibus ter mille annorum alterum deorum superare, alterum succumbere: & per alia tria annorum millia bellum eos inter se gerere, pugnare, & alterum alterius opera demoliri: tandem verò Plutonem deficere: & tunc fore homines beatos, neq; alimento utenteis, neq; umbram facienteis. Hoc modo fabulæ se habent magorum.* Non omnia mehercules sunt μυθολογούμενα, sed multa vera, & sacris literis maximè consentanea. quid enim illud de boni numinis malique dæmonis ἀντιτεχνία aliud esse dixeris, quàm Dei, rerum omnium conditoris, & Satanæ æternum dissidium? quis nescit, Deum esse auctorem omnis boni; dæmonem verò omnis mali? quis ignorat, Deum non modò luci esse simillimum, sed ipsam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à Paullo in epist. ad Ephesios, cap. VI, ℣. XII, adpellatur κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, id est, *princeps, seu imperator tenebrarum hujus sæculi.* Deus certè in principio omnia bona creaverat. at Satanas, cùm in se ipso, tùm in mor-

in mortalibus etiam, postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Unde illud est Plutarchi, jam antè recitatum: τυφῶν πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id est: *Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit.* Quò pertinet & illud Ciceronis, lib. III de legibus: *Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos qui, ut illi cœlestibus, sic hi adversentur magistratibus.* & quæ Ovidius Ponticorum lib. II, eleg. II, scribit:

Non ego concepi, si Pelion Ossa tulisset,
Clara meâ tangi sidera posse manu:
Nec nos, Enceladi dementia castra secuti,
In rerum dominos movimus arma deos.

Ceterùm, quod Plutarchus suprà dixit, Aegyptios Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac delinire; id idem est, quod posteà de Persis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit. sic namque Romani quoque eidem deo *Averrunco* sacrificaverunt, uti mala depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iside: ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγάς τινας, ἢ κοπετοὺς, ἢ νηστείας, ἢ δυσφημίας, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, οὔτε θεῶν τιμαῖς, οὔτε δαιμόνων οἴεται προσήκειν χρηστῶν, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυρὰς, δυστρόπους καὶ σκυθρωποὺς, αἳ χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, καὶ τυγχάνουσαι πρὸς οὐδὲν ἄλλο χεῖρον τρέπονται. hoc est: *Xenocrates etiam nefastos dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obscœna dicta usurpantur, neque deorum convenire venerationi, neq; bonorum geniorum, censet. sed esse in aëre quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac morosas, quæ ejusmodi delectentur rebus; & ubi eas consequutæ sint, ab reliquo maleficio abstineant.* De Slavis, ita Helmoldus, lib. I, cap. LIII: *Est autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali; omnem prosperam fortunam à bono deo, adversam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum suâ linguâ Diabol, sive Czerne boch, id est, Nigrum deum adpellant.* De Indo quodam juvene, è Brachmanum ordine, ita Franciscus Saverius in epistolâ: *Quum ambo simul essemus, is mihi arcana quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est, auditores jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est: sed potiùs idola; quæ dæmonia esse sciebant.* Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque colere, quàm Deum cœlestem; quem rerum omnium esse conditorem fatentur? Hunc sua sponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sive Slavis conterminos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes veram dei naturam ac voluntatem sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reliqua θεολογούμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed disertissimis hoc testatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. II, de Sveonibus & aliis Germaniæ gentibus septemtrionalibus. Θεοὺς μέν τοι, inquit, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos, ac dæmonas plurimos colunt, cœlesteis simul atque aërios, simulque terrestreis, & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis esse traduntur.* De iisdem gentibus ita Mag. Adamus Bremensis: *Næniæ, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri solent, multiplices sunt, & inhonestæ; ideòque meliùs reticendæ.* Verùm de his satis, superque.

Cap. XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.

PRIMUM mortalium ADAMUM à Deo è terra fuisse conditum, omnes itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè est, quòd *Terram matrem* pro deâ coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, sed etiam nomen MAN, & patrem seu conditorem THEUT scivisse, jam sæpiùs dictum, maximè verò cap. IX è Tacito ostensum est. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Aegyptii de primo mortalium tradidêre, sub variis unius adpellationis dialectis THAM, MANERUS, MEN,

MEN, MENAS, MNEUES, Lydi sub eodem vocabulo MAN, Persæ sub nomine ZOROASTRIS, suprà cap. XXIII. demonstratum est. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, sub initium libri I Metamorphoseôn:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeto, mistam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diversitatem materiæ, nempe corporis & animi ostendit: quorum alterum è terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque alia, quibus cohærent homines, è mortali genere sumserint; animus est ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cœlestibus, vel genus, vel stirps appellari potest.* Hinc illud Pythagoræ; Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖς· id est; *Divinum genus est mortalibus.* Seneca, epist. LXVI: *Ratio nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars divini spiritus mersa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras censuit deum animum esse, per naturam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo nostri animi caperentur.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα κατεσχηματισμένων· ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγυτάτω θεῷ καὶ ἐμφερεστάτη. id est: *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam effingunt speciem. anima quidpe hominis deo proxima ac simillima est.* De animis mortalium quid statuerint Celtarum nostrorum Druidæ, indicat Strabo lib IV: ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχάς· id est, *animas interitus esse experteis.* Et Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Non interire animas: sed ab aliis, post mortem, transire ad alios. hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Item Diodorus, lib. V: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Hoc est: *Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuo vitam capessant.* Marcellinus, lib. XV: *Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti, consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; &, despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæsare ac Diodoro adscribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philosophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè sumsisse auctoribus, quæ de Gallorum scripsit origine ac moribus, cuivis in aperto est. Mela igitur, lib. III, cap. II, *Unum,* inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus efflnxisset. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas: vitamque alteram ad maneis.* Non ab alio ad alium transire ait animam, quemadmodùm Cæsar; sed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melâ posterior, de eisdem Druidis, lib. I:

——— *Vobis auctoribus umbræ*
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem spiritus artus
Orbe alio. longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est.

Nempe *hoc* eos *maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæsar innuit, *excitabat.* Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt sibi Celtarum sapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemq., mortis metu neglecto, excitarent*; uti duo isti auctores Romani existimarunt: sed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter posteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, statim ab orbe condito, iterumque ab ipsius lapsu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum exposuit. ubi etiam ostendit, quæ conditio genus humanum maneret. Nimirum; hominem equidem se ad suam ipsius condidisse imaginem; ideóque æternum fuisse fururum. at, quia primus ipse homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos posteros suos ceu pestiferâ quâdam contagione infecerit: animas equidem omnium immortaleis permansuras; corpora verò semel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium suum, quem missurus in hasce terras esset, JESUM CHRISTUM, perfruendam. Hic igitur animæ, corporisque status, quum ab Adamo filiis nepotibusq; traderetur; ita postmodùm ejus notitia in horum posteros cum reliquâ religione pervagata est,

est, uti non modò ante terrarum inundationem, sed pòst etiam, universæ pariter gentes, licet jam dudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad siderum aliorumque vanorum ac falsorum numinum venerationem, Satanæ instinctu persvasuque, deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, atque constantem adhibuerint fidem. Exempla diversarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adsertionis liquidiùs constet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii sapientiæ doctores, quos Latini posteà sequuti sunt, de immortalitate animæ, & post mortem tranquillitate bonorum, impiorum verò pœnis disputaverint, tritiora sunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non suopte quemque ingenio, judiciove reperisse, sed à majoribus traditam accepisse; unanimis reliqui terrarum orbis super eâdem re comprobat consensus. Pythagoras verò, quamvis suæ opinionis auctor ipse à plerisque simul Græcis simul Latinis habitus fuerit; tamen ex Aegypto θεολογούμενα sua in Græciam Italiamque cum attulisse, auctor est Diodorus, in fine libri. à quo non dissentit Strabo, lib. XIV: qui etiam Babylonem ivisse ad Chaldæos, φιλομαθίας χάριν, testatur. Quapropter eadem Aegyptiorum sapienteis de animæ immortalitate sensisse, quæ Pythagoras, certum est. Disertè hoc adfirmat Herodotus lib. II: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται. ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ θαλάσσια, καὶ τὰ πετεινὰ, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν. τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότεροι, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω. Hoc est: *Aegyptii quoque primi exstiterunt, qui animam hominis immortalem esse pronuntiarunt: quæ de corpore in aliud subinde atque aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret. atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria, marina, volucria; rursus in aliquod hominis corpus gentium introire. hunc verò ab eâ circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc sententiam è Græcis sunt qui usurpaverint, tamquàm suam ipsorum, alii priùs, alii posteriùs. quorum ego nomina sciens silentio prætereo.* Pythagoram haud obscurè, inter alios, innuit. De eâdem animæ immortalitate, ac vitâ futurâ, ita Antiphanes, antiquissimus poëta:

Πειθεῖν δὲ μετρίας τοὺς προσήκοντας φίλους·
Οὐ γὰρ τεθνᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδὸν,
Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἐστ' ἀναγκαίως ἔχον,
Προεληλύθασιν· εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς ταὐτὸ καταγωγεῖον αὐτοῖς ἥξομεν,
Κοινῇ τὸν ἄλλον συνδιατρίβοντες χρόνον.
Modicè propinquos luge amice mi tuos.
Nam mortui haud sunt; sed iter emensi priùs,
Emetiendum ceteris quod omnibus:
Et in quod hi venère diversorium,
In illud ipsum postmodùm aggregabimur,
Reliquum omne tempus commoraturi simul.

De Indorum Brachmanibus sic Strabo lib. XV, è Megasthene: πλείστους αὐτοῖς εἶναι λόγους περὶ θανάτου. νομίζειν μὲν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασιν. id est: *Plurimas iis de morte esse disputationes. nam hanc vitam habendam esse quasi recens conceptorum hominum statum: mortem verò, partum in veram illam, & iis, qui philosophati sint, felicem vitam.* Sic philosophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur, (ut idem refert ibidem auctor) nuntio respondit: Μηδὲ αὐτῷ δεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, ὧν οὐδεὶς κόρος· μήτε δὲ ἀπειλῆς εἶναι φόβον, ᾧ ζῶντι μὲν ἀρκοῦσα εἴη τροφὸς ἡ Ἰνδικὴ, ἀποθανόντι δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς σαρκὸς ἀπὸ γήρως τετρυχωμένης μεταστὰς εἰς βελτίω καὶ καθαρώτερον βίον. id est: *Nec se indigere illius donis, qui saturari nequiret: nec minùs terreri, quum vivens satis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam senio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de alio philosopho hæc Cicero, de divinatione lib. I: *Ad mortem proficiscens Calanus Indus, quum adscenderet in rogum ardentem; O præclarum discessum, inquit, è vitâ! quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit.* Haud absimiliter apud Romanos Seneca, epist. CII: *Quum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat; corpus hoc, ubi inveni, relinquam; ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum; sed gravi terrenoque detineor. per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ, longiorique præluditur. Transeundum est.* Et epist. XXXVII: *Mors, quam pertimescimus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* Plutarchus, in libro de Iside: Ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταυθοῖ μὲν ὑπὸ σωμάτων καὶ παθῶν περιεχομέναις οὐκ ἔστι μετουσία τοῦ θεοῦ, πλὴν ὅσον ὀνείρατος

ἀμαυροῦ

ἀμαυρῶς θιγεῖν νοήσει διὰ φιλοσοφίας. ὅταν δὲ ἀπολυθεῖσαι μεθιστῶσιν εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἁγνὸν, οὗτος αὐταῖς ἡγεμών ἐστι καὶ βασιλεὺς ὁ θεὸς, ἐξηρτημέναις ὡς ἂν ἀπ' αὐτοῦ καὶ θεωμέναις ἀπλήστως καὶ ποθούσαις τὸ μὴ φατὸν μηδὲ ῥητὸν ἀνθρώποις κάλλος. Id est: *Hominum autem animæ, quàm diu heic à corporibus, & adfectionibus continentur, nihil habent cum deô consortii, nisi quatenus philosophiæ adjumento, veluti per somnium, intelligentiâ eum attingunt. At postquàm solutæ migraverunt in purum illud, & invisibile, perpessionibusque non obnoxium; ibi tum earum ipse deus ductor ac rex est, ab ipso pendentium, spectantiumque absque ullâ satietate, & desiderantium ineffabilem illam hominibus pulchritudinem.* De Celtis nostris, sive Celtarum parte Gallis, suprà è Strabone, Cæsare, Diodoro, Melâ, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis, id est, Hispanis, Britannis, Illyriis, atque Germanis fuisse opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum sic credidit. auctorum tamen testimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. Silius Italicus, in libro primo, sic de Hispanorum gente canit:

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem.
Namque ubi transcendit florenteis viribus annos,
Impatiens ævi, spernit novisse senectam.
Et fati modus in dextrâ est.

Et lib. III, de Cantabris, Hispanicâ gente:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere saxo;
Nec vitam sine Marte pati.

De Celtiberis Hispanis, item de Germanicâ gente Cimbris, eadem Valer. Maximus, lib. II, cap. VI: *Alacris & fortis philosophia Cimbrorum, & Celtiberorum; qui in acie exsultabant, tamquàm gloriosè & feliciter vitâ excessuri: lamentabantur in morbo; quasi turpiter, & miserabiliter morituri.* Unde hæc, quæso, moriendi promptitudo, adeòque desiderium ac cupido? nisi, quòd & Hispani atque Germani, unà cum Gallis ac reliquis mortalibus, animas immortaleis esse, statimque post corporis mortem in alium transire orbem crediderunt. Imò, qui fortiter perirent, eorumprimas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ sedeis, persvasum sibi habuerunt; ut suprà, cap. XXIX, ostensum est. De Marcomannis, Germanicâ gente, qui duce Ariovisto cum Cæsare bellum commiserunt, ita Appianus in Celticis: Τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταὶ, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως. id est: *Immites erant moribus, animisque ferocissimi, & mortis contemptores, persvasione futuri in vitam reditus.* De Gallis hæc Lucanus præcedentibus subnectit:

—— Populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo; quos ille, timorum
Maximus, haud urget lethi metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum rediture parcere vitæ.

Huc refer Thracum morem, quem Valer. Maximus, dicto loco, sic memorat: *Thraciæ illa natio meritò sibi sapientiæ laudem vendicaverit: quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit.* Et Mela, lib. II, cap. II: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & nominibus & moribus. alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non exstingui tamen, sed ad beatiora transire; alii, emori quidem, sed id melius esse, quàm vivere. itaq; lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur: funera contrà festa sunt, &, veluti sacra, cantu lusuque celebrantur. ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum virorum corpora interfici, simulq; sepeliri, votum eximium habent.* Item Solinus, c. XVI: *Thracibus barbarus inest contemptus vitæ, ex quâdam naturalis sapientiæ disciplinâ. concordant omnes ad interitum voluntarium: dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii, non exstingui, sed beatas magis fieri. Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. denique recens natum fletu parens excipit: contrà verò læta sunt funera; adeò, ut exemptos gaudiis prosequantur. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos, &, quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Ejusdem gentis singularem notatuque maxime dignum morem refert Herodotus, lib. IV, his verbis: Οἱ δὲ Γέται, Θρηΐκων ἐόντες ἀνδρειότατοι καὶ δικαιότατοι, ἀθανίζουσι τόνδε τὸν τρόπον· οὔτε ἀποθνήσκειν ἑωϋτοὺς νομίζουσι, ἰέναι τε τὸν ἀπολλύμενον παρὰ Ζάμολξιν δαίμονα· οἱ δὲ αὐτέων τὸν αὐτὸν τοῦτον νομίζουσι Γεβελεΐζιν· διὰ πεντετηρίδος δὲ τὸν πάλῳ λαχόντα αἰεὶ σφέων αὐτέων ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Ζάμολξιν, ἐντελλόμενοι τῶν ἂν ἑκάστοτε δέωνται· πέμπουσι δὲ ὧδε· οἱ μὲν αὐτέων ταχθέντες κόντια τρία ἔχουσι· ἄλλοι δὲ διαλαβόντες τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Ζάμολξιν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, κινή-

κινήσαντες αὐτὸν μετέωρον, ῥίπτουσι ἐς τὰς λόγχας. ἢν μὲν δὴ ἀποθάνῃ ἀναπαρείς, τοῖσι δὲ ἵλεως ὁ θεὸς δοκέει εἶναι· ἢν δὲ μὴ ἀποθάνῃ, αἰτιῶνται αὐτὸν τὸν ἄγγελον, φάμενοί μιν ἄνδρα κακὸν εἶναι· αἰτιησάμενοι δὲ τοῦτον, ἄλλον ἀποπέμπουσι· ἐντέλλονται δὲ ἔτι ζῶντι. Hoc eſt: *Getæ, qui Thracum fortiſſimi ſunt, atque juſtiſſimi, immortales agunt hoc modo. Mori ſe non putant: ſed defunctum meare ad Zamolxim deum. quem nonnulli eorum opinantur eſſe eumdem & Gebeleizin. Semper autem ſolent quinto quòque anno quempiam è ſuorum numero, ſorte lectum, nuntium mittere ad Zamolxin; mandata ei dantes de iis, quæ ſibi opus ſint. eumque ita mittunt. Quibusdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehenſis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusque, hominem agitantes in ſublime, jactent in jacula: qui ſi è veſtigio exſtinguitur, propitium ſibi deum arbitrantur: ſin minùs; ipſum nuntium inſimulant, adſeverantes, malum illum eſſe virum. atque hoc inſimulato, alium mittunt; dantes adhuc viventi mandata.* Sapientiæ equidem doctores ſuos, non minùs quàm aliæ gentes, habuit haud dubiè natio Thracum. at hi non ex ſuis ſomniis, ſed ex majorum traditione, ac certâ diſciplinâ, unà cum omnibus reliquis gentibus, iſtam hauſerunt ſententiam. Hilares ſcilicet eſſe volebant homines ad exſequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum transire haud dubitabant. De Celtis noſtris ita Diodorus, loco ſuprà dicto: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας· id eſt: *Pythagoræ apud eos evaluit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, ad propinquos defunctos perſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Valer. Maximus, loco ſuprà dicto: *Gallos, memoriæ proditum eſt, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare ſolitos: quia perſvaſum habuerunt, animas hominum immortales eſſe.* De Albanis, Aſiaticâ inter Ponticum Caſpiumque maria gente, ita Strabo lib. XI: Συγκατορύττουσι μὲν τοι τὰ χρήματα αὐτοῖς· id eſt: *Pecunias unà cum defunctis ſepeliunt.* Ex eâdem ſcilicet cum Celtis noſtris opinione, nempe in aliâ illâ vitâ, in quam ſtatim animas tranſire credebant, his uſuros defunctos. Hodiè apud omneis exteri orbis gentes barbaras idem fieri, vulgò notum eſt. quarum & ipſarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramque ac meliorem vitam ſtatuat. A primo igitur mortalium ADAMO, omnes poſteri ejus, id eſt, univerſæ per omnem terræ orbem diſperſæ gentes, opinionem haud dubiam acceperunt, de animarum æternitate, deque vitâ illâ alterâ, verâ, ac felice, quâ probi fruituri ſint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur. quò gentilis etiam reſpexit poëta, Silius Italicus, lib. V; ubi ita cecinit:

—— Tribuit namque ipſa minores
Hos terris natura deos; ſed fœdere certo:
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætherii ſervatur ſeminis ortus,
Cœli porta patet.

Progreſſu autem ſæculorum alii aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omneis pariter in eodem fuiſſe errore videntur cum Celtis; de quorum theologis hæc ſuprà è Lucano adduxi:

—— Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi ſedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt; regit idem ſpiritus artus
Orbe alio; longæ (canitis ſi cognita) vitæ
Mors media eſt.

Heic equidem ea ſententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, manſit ſana atque integra, nempe animam, ſtatim ut corpore defuncto excederet, in aliam tranſire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque credidiſſe, ſuprà è Strabone intelleximus: magisque heic ridendus erat Lucanus, qui ſeptemtrionaleis populos *errore ſuo felices* prædicavit. At id jam per longam ſæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, ſcilicet eadem corpora, definito demum tempore, poſt multa ſæcula, reſurrectura animisque rurſum conjunctum iri: quum illi è diverſo crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuò non ſolùm in alium orbem, ſed in aliud etiam novumque corpus tranſire; ibique alios regere artus. nam prioris corporis artus hoc in orbe igni omnino abſumi, quotidiè cernebant. nec judicium aliquod de benè vel malè factis poſt hanc vitam fore, ſciviſſe videntur. Indi, & Græci, & Latini, dictum judicium credebant: at non poſt multa demum annorum ſæcula, ad cunctorum mortalium reſurrectionem;

ſed mox poſt prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxtà atque Latinos, monimenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita Strabo, dicto lib. XV: παραπλέκουσι δὲ καὶ μύθους, ὥσπερ καὶ Πλάτων, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. id eſt: *Texunt & fabulas, quemadmodùm Plato, de immortalitate animæ, de judiciis, quæ apud inferos fiant; & hujusmodi alia.* Pythagoras, &c, à quibus ille ſuam habuit theologiam, Aegyptii cognoverant, poſt definitum tempus animas defunctorum in corpora reverſuras: quod poſt multa demum ſæcula, in reſurrectione omnium, futurum erat. at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent, poſt mortem crediderunt, δι' ἐτῶν ὡρισμένων, id eſt, *definitis annis*, ut inquit Diodorus, in aliud transgreſſas corpus, vitam denuo capeſſere: nec in humana tantùm transire corpora; ſed & in ferina, *electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima*; ut tradit Macrobius, in ſomnio Scipionis, lib. I, cap. IX. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuêre de eâdem animarum æternitate ſententiam: nempe proborum animas ſtatim poſt corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. Sed ipſa Ciceronis verba, in ſomnio Scipionis perſcripta, in medium proferantur. *Omnibus*, inquit, *qui patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.* & mox: *Hinc profecti, huc revertuntur.* & iterum: *Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquàm è carcere, evolaverunt.* De improbis verò, in fine ejusdem ſomnii: *Eorum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi, circùm terram ipſam volutantur; nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſæculis, revertuntur*: ſcilicet in *æternam illam domum, ac ſedem*; unde omnium, tam improborum, quàm bonorum animas vult profectas. Hanc ſententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert Macrobius, dicto loco, his verbis: *Anima, quam in ſe pronam corporis uſus effecit, atque in pecudem quodammodò deformavit ex homine; & abſolutionem corporis perhorreſcit; &, cùm neceſſe eſt,*

Non niſi cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Sed nec poſt mortem facilè corpus relinquit: quia

——— Non funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes:

Sed aut ſuum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum: non humani tantummodò, ſed ferini quoque; electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mavultque omnia perpeti, ut cœlum, quod vel ignorando, vel diſſimulando, vel potiùs prodendo deſeruit, evadat. Civitatum verò rectores, ceterique ſapientes, cœlum reſpectu, vel cùm adhuc corpore tenentur, habitantes, facilè poſt corpus cœleſtem, quam penè non reliquerant, ſedem repoſcunt. Hæc partim è Pythagoræ, Aegyptiorumque, partim è Ciceronis mente. In Ciceronis autem ſententiâ multa ſunt vera. rectè quidpe judicavit, proborum piorumque animas, corpore ſolutas, ſtatim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac ſceleratorum, corporibus elapſas, circùm alia loca agitari, ad multa ſæcula. in eo autem erravit quamvehementiſſimè, quòd has quoque poſt multa illa ſæcula in cœlum reverti credidit. Verior hæc fuiſſet ſententia; nempe, piorum animas continuò poſt corporis ſolutionem, tamquàm è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circùm alia loca hærere: donec, poſt multa ſæcula conſummato hoc mundo, utrorumque corpora reſuſcitentur, judicioque poſtremo facto, hæ ad æternam pœnam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Silius Italicus, lib. XIII, de centum portis inferorum canens, tandem de extremâ ſic finit:

Hac animæ cœlum repetunt, ac mille peractis,
Oblitæ Ditem, redeunt in corpora, luſtris.

An utrorumque, id eſt, bonorum ſimul & improborum, animas intellexerit, mihi in dubio eſt. tempus certè multorum ſæculorum innuere voluit, poſt quod tandem animæ corporibus iterum jungi debeant, cœloque perfrui. Apud Plutarchum, in libro de Iſide, Theopompus è magorum theologiâ refert, poſt VI cIɔ annos, quo temporis ſpatio perpetuum ſit futurum diſſidium bellumque inter deum ac dæmonem, τέλος ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας· id eſt; *tandem infernum eſſe defecturum, & homines fore beatos, neque alimentis neque umbrâ egenteis.* Hæc, quæſo quàm longè abſunt, aut abhorrent à Chriſtianâ noſtrâ religione? nam de iſtis VI cIɔ annis, an non noſtri etiam ſic ſentiunt theologi: nempe, poſt expleta tot millia annorum, magnum illud ſabbathum, ſive requiem, & æternum beatorum gaudium gloriamque, ceu magnæ ſeptimanæ, quâ duraturus ſit hic mundus, finem impoſitum iri? Quod autem ille

ait,

ait, tunc ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, id de cunctorum resurrectione intelligendum: quod & Silius suprà innuit. Probos atque fideleis fore tunc εὐδαίμονας, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας, quis verè Christianus homo non credit? Eadem magorum theologia, ibidem apud Plutarchum, docet; ἕνα tunc βίον, καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων ἔσεσθαι· id est, *unam fore vitam, unamque civitatem, seu rempublicam beatorum hominum universorum, unâ linguâ utentium.* Addit Diogenes Laërtius, in proœmio, ex eorumdem magorum sententiâ, ἔσεσθαι ἀθανάτους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν· id est: *homines fore immortaleis, & omnia suas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in unâ illâ primævâ linguâ, ut suprà, cap. VIII, docui. Sed ad Celtarum nostrorum theologiam tandem revertor. Seneca, epist. CXVII: *Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. nam, si vis vivere, quid optas mori? si non vis: quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? nam, ut quandoque moriaris, etiam invito positum est; ut, cùm voles, in tuâ manu est.* Et Plinius, lib. II, cap. VII: *Optimum homini dedit deus, in tantis vitæ pœnis, ut sibi possit mortem consciscere, si velit.* Et lib. XXVIII, cap. I: *Hoc primum quisque in remediis animi sui habeat; ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivâ morte: in eâque id optimum, quòd illam sibi quisque præstare possit.* Eamdem Celtis nostris fuisse opinionem, videlicet, licere sibi ipsi, subeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet ex his Lucani versibus:

—— Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum est rediture parcere vitæ.

Item ex isto Silii:

—— Fati modus in dextrâ est.

Hinc erat, quòd nonnulli Gallorum *se in rogos suorum, velut unà victuri in alterâ vitâ, libenter immitterent*; teste Melâ lib. III, cap. II. hinc etiam factum, ut alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quemdam numerum; &, ubi jurejurando cautum esset, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & carissimis amicis distribuissent, supinos se distenderent in scutis jacentes, adstante qui gladio jugulum foderet, atque exscinderet: teste Posidonio, apud Athenæum in lib. IV, cap. XIII. Romanos, Græcosque mortem sibi accelerasse, omnes ferè eorum passim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente, ac meridie, item in occidente gentibus, idem pervulgatum est. At multo rectiùs ac veriùs Cicero, in dicto somnio, ex primævorum haud dubiè mortalium traditione: *Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc* (in cœlum) *tibi aditus patere non potest.* & mox: *Piis omnibus retinendus est animus in custodiâ corporis; nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est; ne munus humanum, adsignatum à Deo, defugisse videamini.*

Hæc igitur priscorum Celtarum, adeóque omnium per terræ orbem gentium, de hominis creatione, de animæ immortalitate, & de futurâ vitâ fuit theologia; quantum ejus è veterum monimentis eruere licuit. Ceterùm tempus, quo Deus condiderit primum hominem, ostendit Cicero, de legibus lib. I. *Hominem*, inquit, *quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falsum. meliùsque Ovidius, qui, loco suprà citato, postremum reliquarum rerum omnium creatum à Deo hominem ostendit. id enim Moses quoque, genes. cap. I, docet. Celtæ nostri idem sensisse videntur. nam de Gallis Plinius, lib. XVI, cap. ult. testis est, *sextam lunam principia mensium annorumque iis fecisse:* cujus rei nullam aliam rationem video, nisi quòd genus mortalium sexto demum die, post principium mundi, originem sui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidisse primum mortalem, vetustissima Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ ista Diodorus lib. I: Ὑπὸ γὰρ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν, τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας· τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. Id est: *Primum enim Mercurium ferunt & communem sermonem articulatim distinxisse, & multis rebus nomine destitutis nomen indidisse; literasque invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur Plato in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipse Theuth, sive Deus, sed ad Thamum, qui erat Adamus, id pertinere, suprà, cap. XXIV, demonstratum est. Nomina rebus, recens à Deo conditis, imposuisse Adamum, testatur divus Moses, genes. cap. II, vers. XIX & XX, his verbis: *Quum formavisset Iehova è terrâ omneis bestias agri, omneisque volucres cæli, & adduxisset ad Adamum, ut videret, quomodò vocaret (etenim quocumque nomine vocavit illas Adamus, animantem quamque, id nomen ejus fuit;) vocavissetque Adamus nominibus pecudem quamlibet, & volucrem cæli, omnemque bestiam agri; non aderat Adamo auxilium commodum.* Ceterò nec lapsum primorum parentum nostrorum gentium ignorasse theologiam, ex veterum monimentis disco. eum namque de Promotheo

ac

ac Pandorâ significant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primùm à Deo summâ pulchritudine, & omnibus gratiis ornata, dein diaboli technis seducta, blanditiisque instructa, Adamo persvasit, uti id aperiret, quod nemini mortalium fas erat conspicere, vel attrectare. Ignem verò is cœlo surripuisse dicitur, quia arcana Dei perscrutari, Hevæ persvasu, curiosus fuit. de quibus me ipsum plura heic scrutari rimarique, nefas duco. Spes tandem unica in imo pyxidis fundo mansit; nempe de Christo. Aegyptiorum theologia Isin Promethei fecit filiam; teste Plutarcho, in libro de Iside. quod & ipsum haud falsum. nam caro Hevæ atque ossa de Adami carne ossibusque erant sumta. Quàm mirificè verò theologiam suam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, satis suprà patuit: ità, uti mirari jam haud æquum sit, idem nomen & Lunæ sideri, & primæ mortalium Hevæ tributum. Eumdem primorum mortalium lapsum Macrobium quoque innuisse puto, dicto lib. 1, in somnium Scipionis, cap. IX. ubi *animam* ait *cœlum vel ignorando, vel dissimulando, vel potiùs prodendo deseruisse.* nam Adamus pariter & Heva quomodò imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque Domini neglexerint, & voluntatem ejus dissimulaverint, denique peccatum apud eum per ignorantiam excusaverint, è Mose satis notum est. A diabolo eos seductos, Aegyptiorum etiam haud ita obscurè docuit theologia. sic namq; Plutarchus in dicto libro de Iside: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάσατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· id est: *Typhon, odio impulsus & malignitate, atrocia patravit facinora: omnibusq; conturbatis rebus, cunctas terras cunctaq; maria malis implevit.* Per eumdem lapsum aureum illud sæculum amisisse primos mortalium Adamum & Hevam, Indorum quoque sapientes haud ignorarunt. sic quidpe è numero eorum nobilissimus Calanus apud Strabonem, lib. xv, adfatur Onesicritum: Τὸ παλαιὸν πάντ᾽ ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ᾽ ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ᾽ ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ᾽ οἴνου, τινὲς δ᾽ ἐλαίου· ὑπὸ πλησμονῆς δ᾽ οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. hoc est: *Olim omnia erant plena triticea & hordeacea farina, ut nunc pulveris; fontesque alii lacte, alii aquâ fluebant, nonnulli melle, alii vino, quidam oleo. homines autem per satietatem & luxuriam ad contumeliam se transdiderunt. Iupiter itaque præsentem statum exosus, omnia abolevit; & vitam per laborem degendam instituit.*

Ceterò terrarum quoque eluvionis notitiam, sive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum Græcorumque vetustissimis monumentis Lucianus, in lib. de deâ Syriâ, iisdem fermè verbis historiam inundationis refert, quibus ipse divus Moses, in lib. geneseos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syriâ, ita disserit: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, καὶ τὴν θεὸν αὐτοὶ ἥντινα δοκέουσι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο· τῶν οἱ ἱροί, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες, καὶ ἄλλοι βάρβαροι, οἱ μὲν τοῖσι Ἕλλησι ὁμολογέοντες, τῶν ἐγὼ πάντας μὲν ἐρέω, δέκομαι δὲ οὐδαμά. οἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν εἵσασθαι λέγουσι, τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ οὗ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπὶ αὐτῷ λέγουσι. ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. Ἥδε ἡ γενεή, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ᾽ ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ, πάντες ὤλοντο, οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσί, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται. ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρησσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ᾽ ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο, καὶ πάντες ὤλοντο. Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα· ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχεν, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη. ἐσβαίνοντι δέ οἱ ἀπίκοντο σύες καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη Διόθεν φιλίη ἐγένετο, καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι, τὰ δὲ ἀπὸ τούτου λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει, μεγάλως ἄξιος θωυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο, Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. Hoc est: *Perquirenti mihi de annis, quibus templum hoc durasset, & de deâ, quamnam ipsi eam esse putarent, multi sermones ferebantur. quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii perquàm fabulosi; rursum alii barbarorum, alii cum Græcis consentientes: quos ego omnes quidem referam, haudquaquàm autem approbo. Complures igitur Deucalionem Scytham illum tradunt templum hoc consecrasse: eum scilicet Deucalionem, cujus temporibus aquarum inundatio fuit. De hoc Deucalione sermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audivi hujusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio non fuisse; eamque, quæ tunc fuit, totam interiisse. hos autem homines, qui nunc sunt, secundi esse generis; nempe ejus, quod rursus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem homi-*

nibus

nibus hujusmodi quædam traduntur: Quum contumeliosi admodùm essent, nefaria opera eos perpetrasse. neque enim jusjurandum observasse, neque hospites recepisse, neque supplicum misertos esse. Ob eam rem maximam eos mox calamitatem esse consequutam. statim enim & tellus multam aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina solito majora decurrerunt, & mare quoque in multum adscendit, eò usque dum omnia aquis inundarentur, atque omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in secundam videlicet generationem, prudentiæ simul ac pietatis gratiâ. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quamdam magnam, quam habebat, impositis in eam liberis suis, & uxoribus, ipse conscendit. Quum verò ipse ingrederetur, venerunt eòdem & apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, aliaque, quæcumque tellure pascuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad se omnia: atque ea ipsum non lædebant; sed magna inter eos, Iove ita dispensante, concordia erat; unâque in arcâ omnes navigabant, quàm diu aqua superabat. Atque hæc quidem de Deucalione Græci tradunt. De iis verò, quæ mox consequuta sunt, fertur alius quidam sermo ab iis, qui Hierapolin incolunt, magnâ sanè admiratione dignus. quòd in ipsorum videlicet terrâ hiatus quidam factus fuerit, ac totam illam aquam absorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta sunt, & aras constituit, & ædem super hiatum illum Iunoni sacram erexit. Græci equidem, ut deorum, hominumque primam generationem, sic & aquarum inundationem, ipsumque Deucalionem suæ adscripserunt Græciæ. unde etiam nostro sæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eamdem esse & Noachi nimis imperitè negaverint. quibus maximo argumento fuisse credo auctoritatem Solini; qui ita scribit, cap. XVII: *Meminisse hoc loco par est, post primum diluvium, Ogygii temporibus notatum, cùm* IX *& ampliùs mensibus diem continua nox inumbrasset, Delon, ante omneis terras, radiis solis illuminatam, sortitamque ex eo nomen, quòd prima reddita foret visibus. Inter Ogygium sanè & Deucalionem medium ævum* IↃ C *annis datur.* Ogygium hunc credo antiquissimos Græcorum intellexisse Adamum: ante cujus generationem terram omnem, informem etiam tum & inanem, aquis fuisse & tenebris coopertam, testis est sacratissimus Moses, genes. cap. I, vers. II. Inter Adamum verò & Deucalionem, sive Noachum, quum non tantùm IↃ C, sed CIↃ IↃ C circiter anni intercesserint; ipsius puto Deucalionis ætatem indicare antiquissimos illos Græcos voluisse, quâ terrarum inundatio facta. IↃ C quidpe tunc annos natum fuisse Noachum, testis est idem Moses, cap. VII, ℣. XI. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non ad Adami, sed ad Noachi pertinere ætatem, patet ex computatione mensium, quibus id durasse ostendit. Verùm ex unâ Luciani historiâ, suprà citatâ, satis manifestè ac clarè perspicitur, Deucalionem istum nullum alium fuisse, quàm Noachum: quem non modò Græci, & Scythæ sibi vendicaverunt; sed & Aegyptii: de quibus ita Diodorus, sub initium lib. I: Καθόλου δὲ λέγουσιν, εἴτε κατὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος γενόμενον κατακλυσμὸν ἐφθάρη τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς μάλιστα διασεσῶσθαι τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν μεσημβρίαν κατοικοῦντας, ὡς ἂν τῆς χώρας αὐτῶν οὔσης ἀνόμβρου κατὰ τὸ πλεῖστον· εἴτε, καθάπερ τινές φασι, παντελοῦς γενομένης τῆς τῶν ἐμψύχων φθορᾶς, ἡ γῆ πάλιν ἐξ ἀρχῆς καινὰς ἤνεγκε τῶν ζώων φύσεις, ὅμως δὲ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον πρέπειν τὴν ἀρχικὴν τῶν ἐμψύχων γένεσιν προσάπτειν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Id est: *In universum tamen ajunt, sive diluvio, tempore Deucalionis facto, maxima pars animantium exstincta sit; Aegypti incolas, sub meridie positos, maximè servatos esse, ut quorum terra pluviæ ut plurimùm expers sit, consentaneum videri: sive, ut quidam adserunt, animantibus omnino pessum datis, terra de integro novas animalium naturas extulit; hac tamen nihilo minùs ratione principem animantium ortum ad hanc regionem pertinere.* Universale igitur totius terrarum orbis fuisse hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Aegyptii. quod & Cedrenus attestatur, his verbis: Τούτου δὲ κατακλυσμοῦ, τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος δηλονότι, δοκοῦσι μεμνῆσθαι καὶ Αἰγύπτιοι, φάσκοντες τὴν χώραν αὐτῶν μὴ κατακεκλύσθαι. id est: *Hujus diluvii, sub Deucalionis ætatem facti, videntur & Aegyptii memoriam servare: suam terram ejus inundationis expertem fuisse adfirmantes.* Sed & Ovidius, μεταμορφ. lib. I, quamvis Deucalionem, ipsiusque arcam Græciæ adscribat, tamen omne mortalium genus eâ inundatione periisse docet. Plinius verò & Italiam, & Phœnicen eâ correptas fuisse ostendit. De Italiâ, lib. III, cap. XIV: *Umbrorum gens antiquissima Italiæ existimatur; ut quos Ombrios à Græcis putent dictos, quòd inundatione terrarum imbribus superfuissent.* De Phœnice lib. V, cap. XIII: *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt.* De cetero Lucianus, ut suprà relatum, Deucalionem ait servatum fuisse ob pietatem. huic consentiens Ovidius, dicto libro, ita canit de ipso & ejus uxore:

Non illo melior quisquam, nec amantior æqui
Vir fuit; aut illâ reverentior ulla deorum.

Et mox: *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.*

Ipse Jehova de Noacho, apud Mosen, genes. c. VII, ℣. I: *Ingredere tu, & universa familia tua*

tua in arcam hanc. te enim perspexi justum coram me in ætate hac. Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta conveniunt cum Mosis historiâ. De aquis etiam Ovidius ibidem ita:

Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.
Nec cælo contenta suo est Iovis ira; sed illum
Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis,
Convocat hic amnes. ———
Iamque mare, & tellus nullum discrimen habebant.
Omnia pontus erant. deerant quoque litora ponto.

De tempore, quo aquæ ac tenebræ duraverint, suprà è Solino intelleximus. De exitu Deucalionis ex arcâ, Plutarchus quoque, in libro de solertiâ animalium, sacris libris haud absona refert ista: οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν, ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην, δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν, εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ, ἀποπτᾶσαν. id est: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arcâ emissam, Deucalioni indicium detulisse tempestatis, quum rursus ingrederetur; serenitatis, quum avolasset.* Protinus, ut arcam egressus, aram excitasse, sacrificiaque peregisse Deucalionem, testatur Lucianus. eâdem de re ita Ovidius, loco prædicto:

——— *Placuit cæleste precari*
Numen; & auxilium per sacras quærere forteis.

De Noacho, arcam commodùm, cum familiâ & animalibus, egresso, ita divus Moses, genes. c. VIII, ℣. XX: *Posteà exstruxit Noachus aram Iehovæ: & accipiens ex omnibus mundis pecudibus, & ex omnibus volucribus mundis, obtulit holocausta in arâ illâ.* Sed hactenus diluvium Noachi ex aliarum gentium ostendisse theologiâ sufficiat. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuisse diluvii in suâ theologiâ memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi nostro, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non ignorant. Sed & monumenta quædam ex Germanorum theologiâ eâ de re exstare puto. sic quidpe Tacitus, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno treis filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Hermiones, ceteri Istævones vocentur.* Plinius, lib. IV, cap. XIV, Istævones Rheno facit proximos. Certè nihilo magis Germani nostri, quàm ceteræ gentes, antiquissimam illam theologiam, à Noacho & hujus filiis acceptam, custodiverunt incorruptam, inconfusamque. Non Manni, id est, Adami, sed Noachi heic intellectos fuisse ab initio treis filios, jam anteà, cap. IX, docui. Ex his igitur INGÆVO, qui SCHEMUS fuisse videtur, in orientem versùs Asiam tenuit: ISTÆVO, qui JAPHETUS, versùs orientem & Rhenum amnem, Europam: HERMINO, qui CHAMUS, medio contra illos situ, Africam. Græcis Iapeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingebant esse Promethei, quem primum hominem è luto formasse fabulabantur. Verùm de aquarum etiam inundatione hæc dixisse satis sit.

Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus est, priscam non ignorasse gentium theologiam, video. Ovidius, dicto μεταμορφ. lib. I:

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Inter Scythas & Aegyptios diu contentionem de generis vetustate fuisse, tradit Justinus lib. II. ubi, inter alia, hoc etiam Scythas attulisse ait: *Si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit, sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; sive ignis, qui & mundum genuit, cuncta possedit: utriusque primordii Scythas origine præstare.* In quibus verbis tres simul historiæ miserè confunduntur. quarum prima erat de terrâ recens creatâ, quam informem etiam tum, ut antè dictum, & inanem, aquæ cooperiebant: altera, de aquarum illuvie, Noachi temporibus factâ: tertia, de futurâ ad novissimum diem ignis vastatione. Ciceronis verba è somnio Scipionis jam anteà relata sunt ista: *Propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* Item hæc de Gallis, Germanorum consangvineis, è Strabonis lib. IV: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam*

& aquam superatura. Aquarum superatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla ampliùs futura. Mundum quia ἄφθαρτον crediderunt, idem de ignis superatione eos sensisse puto, quod Græcorum Latinorumque sapientes: de quibus ita Cicero, in secundo de naturâ deorum: *Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant; ut ad extremum omnis mundus ignesceret; cùm, humore consumto, neque terra ali posset, neque remeare aër: cujus ortus, aquâ omni exhaustâ, esse non posset. ita relinqui nihil præter ignem: quo rursum animante, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Certè inter Christianos etiam theologos nunc sunt, qui mundum igni non omnino absumptum, sed tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui sententiæ magorum quoque theologia convenire videtur. ex quâ ita Plutarchus, in libro de Iside: τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι· id est: *Terrâ æquabili & planâ factâ, unam vitam, unamque civitatem ac rempublicam beatorum hominum universorum, unâque linguâ utentium, fore.* Hactenus igitur gentium theologiam, de mundi & hominis creatione, statu, atque conditione, repetiisse sufficiat.

Caput XXXIII.

De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi variæ ostenduntur temporis distinctiones.

THEOLOGICA, & historica, de mundi, angelorum, hominisque creatione, statu, & conditione, postquàm absolvimus, reliquum est, uti de physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ pauca quædam dicamus.

Cæsar, dicto sæpiùs comment. VI, de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Mela, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem, & formam, motus cæli ac siderum, scire profitentur.* Cicero, de divinatione lib. I: *Et in Galliâ Druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aedum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur.* Hæ quoque philosophiæ partes non à Gallis demum in Galliâ, aut à reliquis Celtis in antiquissimâ illâ Celticâ fuerunt repertæ; sed ab ipso jam inde ADAMO, primisque ejus posteris exortæ; postque terrarum inundationem unà cum Celtarum gente in Celticam delatæ: quemadmodùm ex eâdem etiam origine ad alias quoque genteis promanarunt. Adamus autem earum doctrinam scientiamque habuit, cum reliquâ sapientiâ, de quâ hactenus dissertum, ab ipso DEO, rerum omnium auctore; ut suprà, cap. XXIII, dictum est. unde & Aegyptii à suo *Theuth*, & Græci, Latini, Gallique, & aliæ gentes, à *Mercurio* artium inventionem sese habere prædicarunt. De *rerum* igitur *naturâ* quum *multa* Galli, teste Cæsare, *disputaverint;* eadem ferè eos disputasse atque sensisse, quæ Græci, Latini, Aegyptii, Indi, & alii populi, haud dubium est. De *terrarum* quoque *ac mundi magnitudine, & formâ*, quum *multa disputaverint;* eadem haud dubiè de his statuerunt, quæ prædicti populi. Strabo, lib. XV ita de Indis, ex relatione Megasthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, καὶ σφαιροειδής· γῆ δ᾽ ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, mundum ortum habuisse, interiturumque, & esse rotundum. terram verò in medio universi esse positam.* Plinius, lib. II, cap. II, de ejusdem mundi formâ: *Formam ejus, in speciem orbis absoluti, globatam esse, nomen in primis, & consensus in eo mortalium, Orbem adpellantium, sed & argumenta rerum docent.* Sed & de *cæli siderumque motu multa* quæ *disputarunt*, eadem, aut similia haud dubiè fuerunt, quæ de his Indi, Græci, Aegyptii, Aethiopes, & Assyrii tradiderunt. quippe astrologiam quoque à primo mortalium Adamo profluxisse, quem Zoroastrem adpellavit Oriens, suprà, cap. XXIII, dictum est. Adamus verò ab ipso eam, ut reliqua, habuit Deo. unde Aegyptii, à suo *Theuth* eam se accepisse, prædicarunt, testibus, Platone in Phædro, Diodoro lib. I, Strabone lib. XVII. Verba divi Mosis, in lib. genes. cap. I, vers. XIV, sunt hæc: *Posteà dixit Deus; Sunto luminaria in expanso cæli, ad distinctionem faciendam inter diem & noctem; ut sint in signa tùm tempestatibus, tùm diebus, & annis.* Si sidera Deus in eum condidit finem, uti & annos, & annorum parteis, id est, menseis, atque dies distingverent; non sibi, ut qui his signis opus minimè habebat; sed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum usum primo mortalium Adamo exposuit. Postmodùm verò, ut deorum hominisque primam originem, sacrorumque institutum, sic astrologiæ quoque inventum sibi suoque solo quæque gens adscripsit: quod de Aegyptiis, de Aethiopibus, de Babyloniis, de

Persis,

Persis, de Bactris, de Scythis Caucasi incolis, passim Græcorum Latinorumque testantur libri. Verùm ex siderum usu quantum Germani nostri, vel universi pariter Celtæ, ad posteriora sæcula retinuerint, dispicere laboris fuerit pretium. Moses, in genesi, cap. I, versiculis quinque prioribus: *In principio creavit Deus cœlum & terram. Terra autem erat res informis, & inanis: tenebræq. erant in superficie abyssi; & spiritus Dei incubabat superficiei aquarum. Tum dixit Deus; Esto lux. & fuit lux. viditq. Deus lucem hanc esse bonam. & distinctionem fecit Deus inter hanc lucem, & tenebras. lucemque Deus vocavit Diem; tenebras verò vocavit Noctem. Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* Et posteà, ℣. XVI: *Fecit Deus duo illa luminaria magna: luminare majus, ad præfecturam diei; & luminare minus, ad præfecturam noctis: & stellas.* Cicero, de naturâ deorum: *Fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur.* & posteà: *Sæcula dierum noctiumq. numero, annuis cursibus, conficiuntur.* Et lib. II: *Solis, & lunæ, reliquorumque siderum cursus demetiri maturitates temporum, & varietates, mutationesq. cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt; hominum causâ facta esse, judicanda sunt.* Diogenes Laërtius, lib. III, in vitâ Platonis: Χρόνον τε γενέσθαι εἰκόνα τοῦ αἰδίου. κἀκεῖνον μὲν ἀεὶ μένειν· τὴν δὲ τοῦ οὐρανοῦ φορὰν, χρόνον εἶναι· καὶ γὰρ νύκτα, καὶ ἡμέραν, καὶ μῆνα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρόνου μέρη εἶναι. id est: *Tempusque sempiterni imaginem fuisse. illud semper manere: cœli verò motum tempus esse. noctem enim & diem ac mensem, & hujusmodi cetera omnia, esse temporis parteis.* Alcinonis introduct. in Platonicam philosophiam, cap. XIV: Ἐδημιούργησε δὲ ὁ θεὸς καὶ ἀστέρας τε καὶ ἄστρα· καὶ τούτων τὰ μὲν ἀπλανῆ, κόσμον οὐρανοῦ τε καὶ νυκτὸς, πάμπολλα ὄντα τῷ πλήθει· τὰ δὲ εἰς γένεσιν ἀριθμοῦ καὶ χρόνου, καὶ δεῖξιν τῶν ὄντων, ἑπτὰ ὄντα. Ἥλιος μὲν ἡγεμονεύει πάντων, δεικνύς τε καὶ φαίνων τὰ σύμπαντα· Σελήνη δὲ, ἐν τάξει δευτέρᾳ θεωρεῖται, ἕνεκα τῆς δυνάμεως· οἱ δὲ ἄλλοι πλανῆται ἀναλόγως κατὰ μοῖραν ἕκαστος ἰδίαν. καὶ Σελήνη μὲν μηνὸς μέτρον ποιεῖ, ἐκπεριελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς κύκλον, καὶ καταλαβοῦσα τὸν ἥλιον ἐν τοσούτῳ. ἥλιος δὲ ἐνιαυτοῦ· περιελθὼν γὰρ τὸν ζωοφόρον κύκλον, πληροῖ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. οἵ τε ἄλλοι καθ' ἕνα ἕκαστον περιόδοις ἰδίαις κέχρηνται. Hoc est: *Stellas præterea & astra Deus condidit. & horum quidem alia inerrantia, ad cœli noctisque ornatum: quorum numerus est maximus: alia verò ad numeri temporisque originem, & omnium, quæ sunt, illustrationem, numero VII. Omnium dux est Sol: qui illustrat, ostenditq. oculis res omneis. Luna deinde, quod ad potestatem, secundum obtinet ordinem. ceteri verò planetæ secundùm proportionem pro sorte propriâ singuli. Ac Luna quidem mensis mensuram conficit; eo spatio circulum absolvens suum; tantoq. solem complexa: Sol autem anni mensuram; quidpe per Zodiacum discurrens circulum, anni complet tempora. ceterorum quoq. siderum quodlibet proprios conficit ambitus.* Prima igitur temporis distinctio facta est per *nocteis* atque *dies*. Nox prior die fuit. in principio quidpe, ut primùm Deus cœlum & terram condidit, tenebræ terram informem atq; inanem operiebant. quod etiam gentilis cecinit poëta Ovidius, sub initium l. I. μεταμορφ. *Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan;*

Nec nova crescendi reparabat cornua Phœbe.

Lux deinde creata est. Hinc etiam divus Moses ipse noctem diei præmisit, dicto cap. I, ℣. 5: *Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* & eodem modo deinceps, de reliquis V diebus, vers. VIII, XIII, XIX, XXIII, XXXI. Orpheus:

Κέκλυθι τάξιν ἅπασαν, ὅσην τεκτήνατο δαίμων
Ἔκ τε μιῆς νυκτὸς, ἠδ' ἐξ ἑνὸς ἤματος αὔτως.
Audi omnem ordinem, quem fabricavit Deus
Ex unâ nocte, & ex uno die similiter.

Hesiodus in theogoniâ:

Ἐκ Χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο·
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.
Ex Chao Erebusque & nigra Nox geniti sunt:
Ex Nocte porrò Aetherque & Dies procreati sunt.

Hyginus initio operis: *Ex Caligine Chaos, ex Chao & Caligine Nox, Dies, Erebus, Aether.* Atque hic mos observandi τὸ νυχθήμερον, id est, spatium temporis ex nocte ac die compositum, quod est XXIV horarum, à solis occasu ad solis occasum, plurimis posteà ex Adami traditione mansit mortalibus. De Atheniensibus, antiquissimis Græciæ populis, testis est Plinius, lib. II, cap. LXXVII; &, ex cujus id Plinius monumentis habuit, Varro apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap. III. De Numidis, Africâ gente, Nicolaus Damascenus apud Stobæum, in sermone de legibus & consvetudinibus: Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων, οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. id est: *Ex Africæ populis Numidæ, non dierum, sed noctium numero tempus suum computant.* De Celtarum parte multo maximâ Germanis idem refert Tacitus, in libro de Germaniâ. *Coëunt,* inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspica-*

V tissimum

tiſſimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant. ſic conſtituunt, ſic condicunt: nox ducere diem videtur. Hebręi inde dies *lunas* adpellabant. ut Eſdra, lib. 1, c. 1, ℣. 1, *Joſiam immolaſſe* ait *paſcha Domino quartadecimâ lunâ primi menſis.* De aliâ Celtarum parte Gallis ſic Cæſar, dicto comm. VI: *Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant. idq; ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam cauſam ſpatia omnis temporis, non numero dierum, ſed noctium finiunt; & dies nataleis, & menſium, & annorum initia ſic obſervant, ut noctem dies ſubſequatur.* Druidas carminibus ſuis ceciniſſe, Gallos ab Dite prognatos, id equidem facilè concedo: nam Ditem hunc non eſſe Plutonem, ſed qui antiquiſſimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus,* & *Deus,* id eſt, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani ſeſe ortos prædicabant; ſatis ſuperque ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt. ob eam autem cauſam temporis ſpatia computata fuiſſe noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Athenienſibus, & Hebræis, crediderim: certumque eſt, hoc non Druidas prodidiſſe; ſed Cæſarem ſuopte conjeciſſe judicio. Ceterùm eadem conſvetudo hodiéque apud Anglos in Britanniâ vulgari in ſermone durat; quum jam pridem in ipsâ terrâ Germaniâ evanuerit. Germani ἑβδομάδα, id eſt, *ſeptimanam,* patrio ſermone vocant *eine Woche,* &, variante dialecto, *Weeke:* in communi autem loquendi uſu dicunt *eine acht tage;* ut & Hiſpani *ocho dias,* Itali *otto giorni,* Galli *huit jours.* idem temporis ſpatium Angli, Græcorum Latinorumque numero obſervato, exprimunt *a ſennight:* quod compoſitum contractumq; eſt ex duabus vocibus *ſeven nights;* quæ Germanis ſuperioribus *ſiben nächte,* inferioribus *ſeven nachte,* Latinis *ſeptem nocteis* ſignificant. Germani iterum ſuperiores, duas ſeptimanas ſive ἑβδομάδας comprehendentes, dicunt *eine vierzehen tage;* inferiores *veertien dage:* Hiſpani, addentes geminatæ ſeptimanæ unum diem (ut anteà etiam ſimplici) dicunt *quinze dias;* & ſic Galli *quinze jours,* Itali *quindeci giorni.* idem ſpatium Angli, duplicato priore numero, dicunt *a fortnight:* quod itidem compoſitum contractumque ex duabus vocibus *fourten nights;* quæ Germanis ſuperioribus *vierzehen nächte,* inferioribus *veertien nachte,* Latinis *quatuordecim nocteis* notant. Verùm hæc computandi ratio in duobus tantùm dictis temporum ſpatiis apud Anglos obſervatur. in reliquis, brevioribus juxtà & longioribus, dierum, haud noctium, fit computatio. Ceterùm uti olim Celtæ noſtri, & Numidæ Africani, & Græcorum Attici, & Hebræi, ſic hodiéque ex antiquiſſimo illo gentium more, Bojohæmi, & Poloni, & nonnulli alii populi, à ſolis occaſu ad proximum ſolis occaſum diem ducunt: ita, uti horologia ad occaſum ſolis XXIV ictus edant: qui vigeſimæ quartæ horæ, id eſt, totius diei finem indicant. inde jam unus ictus, id eſt, prima ſequentis diei auditur hora; quæ eadem prima eſt noctis. Atque hactenus de primâ, ac principe conditi temporis diſtinctione.

Alia dehinc obſervatur diſtinctio, per dierum *ſeptimanas.* Cujus origo talis. Quum DEUS cœlum & terram, & cuncta, quæ iis continentur, intra VI dierum ſpatium condidiſſet; ſeptimo denique die ab omni opere ſuo ceſſavit; diemque illum ſacravit: teſte Moſe, geneſ. cap. II. Sacer uti in poſterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodùm poſteà, in lege ſcriptâ per Moſen, omni populo ſuo, Hebræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex DEUS, intra dictum dierum ſpatium omnia condere, ſeptimoque tandem die ab omni opere ceſſare, jam inde à principio ſtatuiſſet: ſeptem, inter alia, condidit primaria ſidera, eaque errantia, quorum ſignis prædicti VII dies diſtingverentur, ſeptimanaque finiretur; quod haud perindè obſcurè indicat Moſes, prædicto in libro, c. 1, ℣. XIV, & XVI. Ea temporis per ſeptenos dies diſtinctio omnibus poſteà mortalibus, non tantùm Hebræis, perpetuò obſervata eſt. hinc quippe primus dies ſeptimanæ, qui primus idem fuit conditi ævi, cognominatus eſt SOLIS, à maximo omnium ſidere; ſecundus, LUNÆ: tertius, MARTIS; quartus, MERCURII; quintus, JOVIS; ſextus VENERIS; ſeptimus atque ultimus, SATURNI. quæ omnia VII ſiderum errantium ſunt nomina. Neque enim χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta ſunt: ſed ab antiquiſſimis, primiſque adeò jam inde ſæculis, ad hoc uſque ævum, non ſolùm Græcis atque Latinis, aliiſque gentibus, ſed etiam Germanis noſtris, reliquiſque Celtis obſervata. De Judæorum gente Dio, lib. XXXVII: τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλουμένην ἀνέθεσαν. id eſt: *Diem, qui Saturni vocatur, religioni habent* & mox: Τὸ δὲ δὴ ἐς τοὺς ἀστέρας τοὺς ἑπτὰ τοὺς πλανήτας ὠνομασμένους τὰς ἡμέρας ἀνακεῖσθαι, κατέστη μὲν ὑπ' Αἰγυπτίων, πάρεστι δὲ καὶ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους, οὐ πάλαι ποτὲ, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ἀρξάμενον· οἱ γοῦν ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδαμῇ αὐτὸ (ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι) ἠπίσταντο. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ πάνυ νῦν τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ αὐτοῖς Ῥωμαίοις ἐπιχωριάζει, καὶ ἤδη καὶ τοῦτο σφίσι πάτριον τρόπον τινὰ ἐστὶ, βραχύ τι περὶ αὐτοῦ διαλεχθῆναι βούλομαι, πῶς τε καὶ τίνα τρόπον οὕτω τέτακται. Hoc eſt: *Quòd autem dies ad VII illa ſidera, quos planetas vocant, referuntur, id, ab*

Aegyptiis

Aegyptiis haud ita dudum, ut paucis dicam, institutum, ad omneis pariter homines dimanavit. nam priscis Græcis, quantum mihi equidem constat, notus is mos non fuit. Sed quia is nunc omnibus simul mortalibus, simulque ipsis Romanis usitatus est, veluti patrio quodam instituto; paucis disseram, quâ ratione, & quo pacto ita constitutus sit. Addit hinc rationes duas, è mathematicorum sive astronomorum disciplinâ desumptas. Verùm non ab Aegyptiorum demum astronomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuisse inventum; sed jam inde ab ipso mundi primordio primis mortalibus observatum; sacrato nos tutiùs credimus divi Mosis testimonio, simulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipse heic citat Dio. Quin jam IↃCC ferè annis ante Dionem Herodotus hoc adscripsit, ceu antiquissimum institutum, Aegyptiis, lib. II, his verbis: Καὶ τάδε ἄλλα Αἰγυπτίοισί ἐστι ἐξευρημένα· μείς τε καὶ ἡμέρη ἑκάστη θεῶν ὅτευ ἐστί. id est: *Alia insuper ab Aegyptiis sunt inventa; ut, quis mensis, diesque cujus deorum sit.* De Indis haud obscurum testimonium est apud Philostratum, lib. III, de vitâ Apollonii: ubi hæc leguntur verba de Iarchâ, Brachmanum pontifice; Φησὶ δὲ ὁ Δάμις, καὶ δακτυλίους ἑπτὰ τὸν Ἰάρχαν τῷ Ἀπολλωνίῳ δοῦναι, τῶν ἑπτὰ ἐπωνύμους ἀστέρων· οὓς φορεῖν τὸν Ἀπολλώνιον κατὰ ἕνα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν. id est: *Tradit Damis, Iarcham quoque VII annulos Apollonio dedisse, à VII stellis cognominatos. quorum singulos diebus singulis gestabat Apollonius, juxta dierum nomina illos distingvens.* Græcis eumdem morem fuisse observatum, præter Dionis testimonium, patet etiam ex Clementis Alexandrini stromatum lib. VIII; item è Justini Martyris apologiâ secundâ; è Sozomeni lib. I, cap. VIII; & ex aliis auctoribus. Apud Justinum, inter alia, hæc leguntur: Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας, κόσμον ἐποίησεν. id est: *Solis die communes cœtus & conventus facimus; si quidem hæc prima est dies, quâ Deus, caligine dispulsâ, mundum condidit.* De Romanis ita Isidorus, etymologiar. lib. V, cap. XXX: *Dies dicti à diis: quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. primum enim diem à Sole adpellaverunt; qui princeps est omnium siderum; sicut & idem dies caput est cunctorum dierum: secundum à Lunâ; quæ Soli & splendore & magnitudine proxima est; & ex eo mutuatur lumen: tertium à stellâ Martis: quartum à stellâ Mercurii: quintum à stellâ Iovis: sextum à Veneris stellâ: septimum à stellâ Saturni.* Idem tradit & Ausonius in eclogario; & Beda in libro de ratione temporum, & item in hymnis. Idem Isidorus eodem libro, cap. XXXII: *Hebdomada numero VII dierum dicta est: quorum repetitione & menses, & anni, & sæcula peraguntur.* Celtas quoque, & in his maximè Germanos nostros, eumdem VII dierum observasse ritum, patet vel inde, quòd is dies, qui Græcis fuit τοῦ Ἑρμοῦ, Latinis *Mercurii*, priscis Germanis cognominatus fuit *Godansdagh*, & *Wodansdagh*, à *Godan*, sive *Wodan*, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis *Mercurius*; ut suprà, cap. XXVI, ostensum: & is, qui Græcis τοῦ Διὸς, Latinis Jovis, nostris fuit *Thorsdagh*, & *Thonarsdagh*, à *Thor*, sive *Thonar* deo, qui Græcorum Δὶς, sive Ζεὺς, & Latinorum *Iupiter*: & qui Græcis τῆς Ἀφροδίτης, Latinis *Veneris*; nostris *Fridagh*, & *Fredagh*, & *Frigdagh*, à *Fria*, seu *Freâ*, sive *Friggâ* deâ; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis *Venus*. sic denique & *Solis diem* nostri dixère *Sondagh*, à deo *Son*, qui Latinis *Sol*: & *Lunæ diem*, *Manedagh*, à deâ *Mane*, quæ Μήνη Græcis & Σελήνη, Latinis *Luna*. Sed & Sarmatas (qui postmodùm dicti fuère Slavi) sua septimanis distinxisse temporis spatia, indicat haud obscurè Helmoldus, in chronico Slavorum, libro I, capite LXXXIV, his verbis: *Accidit, ut in transitu veniremus in nemus. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus; quæ dicatæ fuerunt deo terræ illius Pronen; quas ambiebat atrium, & sepes accuratior, lignis constructa, continens duas portas. præter penateis enim, & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terræ: cui flamen, & feriationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerant. illic enim secundâ feriâ populus terræ, cum flamine & regulo convenire solebant, propter judicia.* En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Christianorumque religionis, non modò Hebræorum, acerrimos hosteis, *secundæ feriæ*, id est, *diei Lunæ*, perpetua observatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, nisi ex vetustissimâ illâ omnium gentium consvetudine, quæ originem cepit cum ipso simul mundo? Ex hactenus igitur dictis satis jam constat, septimanarum usum non post Christianismum tandem Europæis, ut magni docent viri, sed jam inde à primâ haud dubiè ex Asiâ in Europam migratione fuisse receptum.

Sed alia hinc rursus temporis distinctio fiebat per mensium spatia. De his ita Censorinus, in libro de die natali: *Mensium genera duo: nam alii sunt naturales, alii civiles. naturalium species duæ: quòd partim Solis, partim Lunæ esse dicuntur. secundùm Solem fit mensis, dum Sol unumquodq; in Zodiaco orbe signum percurrit. Lunaris est autem temporis quoddam spatium à novâ Lunâ. Civiles menses sunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas suo instituto observat;*

ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes sunt. Julianus in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: οἱ μῆνες ἅπασι μὲν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Σελήνης ἀριθμοῦνται· μόνοι δὲ ἡμεῖς καὶ Αἰγύπτιοι πρὸς τὰς Ἡλίου κινήσεις ἑκάστου μετροῦμεν ἐνιαυτοῦ τὰς ἡμέρας. id est: *Menses omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à Lunâ numerantur: soli nos atque Aegyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies.* Ergo & Celtæ nostri, secundùm Lunæ motus revolutionesque suos computarunt menses. quod equidem ignorare Julianus haud potuit; ut qui diu in Galliâ & ad Rhenum egerat. Facit huc etiam illud, quod paullo antè ex Tacito adductum: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur.* Sed disertum ejus rei testimonium est apud Plinium, lib. XVI, cap. ultimo: ubi de lectione visci apud Gallos loquens; *Petitur*, inquit, *ante omnia sextâ lunâ; quæ principia mensium, annorumque iis facit, & seculi, post tricesimum annum.* Sed id ipsum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo MANA, MANE, MONA, MONE, dictus est Celtis mensis MANAT, MANET, MONAT, MONET: ut & apud Græcos οἱ Μῆνες ἀπὸ τῆς Μήνης· & ab eodem vocabulo Latinorum MENSES; ut suprà, cap. XXVII, ostensum. quo etiam argumento perspicitur, Romanis quoque & Græcis non solares ab initio, sed lunares fuisse menseis. Principium igitur mensium non à primo statim, sed à sexto demum novæ lunæ die fecisse Celtas, ex Plinio patet. Ratio ejus rei superiore capite explicata, ubi de creatione hominis actum est.

Alia iterum temporis fiebat distinctio per annorum spatia. Anni spatium complureis gentes Lunæ decursu terminasse, satis notum est. quâ de re plura cognoscere qui velit, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In istis gentibus fuisse & Celtas nostros, disertè testatur Plinius, loco prædicto. Cæterùm uti τοῦ νυχθημέρου, sic anni quoque initium à nocte inchoasse Gallos, auctorem paullo antè audivimus Cæsarem. Germanos idem fecisse, haud dubium esse potest, quando & ipsi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

Alia denique temporis distinctio mortalibus observata est per quatuor anni parteis; quarum nomina Latinis, *Ver, Aestas, Autumnus, Hiems.* Hanc DEUS an Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. Ovidius μεταμορφ. lib. I, de aureo sæculo, quod Adami lapsum antecessisse, superiori capite dictum;

Ver erat æternum, inquit.

de argenteâ autem ætate, quæ lapsum Adami statim sequuta;

Iupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hiemes, æstusque, & inæquales autumnos,
Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.

Quæ sanè gentilis hominis opinio, si cum nostrorum theologorum sententiâ conferatur, haud perinde absona videri possit. quidpe Adamum, quem divini mandati transgressione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiso, amisisse omnem scimus, æterni quoque illius veris jocunditate fructuq; simul privatum fuisse, probabile erat. Verùm, quum æstates hiemesque nullâ aliâ re, quàm solis accessu recessuque terris fiant; sol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubium esse haud potest, quin & hiemis & æstatis distinctiones jam inde ab solis origine exstiterint. Nec quidquam huic sententiæ obstat, quod Deus apud Mosen, gen. cap. VIII, ℣. ult., ita ait; *Posthinc, quàm diu erit terra, sementis, & messis, frigusque, & æstas, & hiems, diesq., & nox, non cessabunt:* quasi post inundationem demum aquarum Noacho ejusque posteris sic quatuor anni tempora constituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quòd & dierum & noctium distinctiones tum primùm ordinaverit. At, sive ab initio mundi, sive à terrarum demum inundatione ipse Deus IV anni constituerit tempora; Celtæ nostri prisci, quorum pater atq; conditor omnium Noachi pronepos ASCHENAZES, ab eâ constitutione abiverunt. Sic enim auctor noster, in dicto libro de Germaniâ: *Arva per annos mutant; & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoq. ipsum non in totidem* (deesse videtur, *quot nos*) *digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum & vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.* Hodiè in parte veteris Celticæ Britanniâ quum & pomaria serant, & hortos sepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; prisca tamen illa Celtarum consvetudo, treis numerandi tantùm species sive parteis anni, manet. quidpe hiems his dicitur *winter*; ver, *spring*; æstas, *summer:* autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. physiologi tantùm, & astronomi, & si qui alii ex literatorum grege, eam partem ex Latinorum consvetudine ac vocabulo vocant *autumne.* è plebeio literarumque ignaro homine si quæras, quid id no-

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

id notet; planè se ignorare respondebit Ceterùm messem, sive messis tempestatem vocant *harvest*: vero genuinoque autumni nomine quo etiamnum universa utitur Germania citra Codânum sinum & Cimbricam peninsulam, diversis dialectis, *herbst, herbest, hervest, harvest*. Ac nescio, an istud Angli è Danorum consvetudine; qui & messem, & autumnum uno eodemque vocabula adpellant *hæst*: nam magnam cùm gentis tùm lingvæ suæ partem Dani olim misêre in Angliam. Tacitus equidem dictam consvetudinem ex eâ causâ Germanis fuisse ait, quòd *neq. pomaria conseverint, neque hortos sepiverint, neque prata rigaverint*. Verùm hoc ego, conjectasse leviter eum magis quàm curatè explorasse, crediderim. Diodorus, sub initium libri primi, de Aegyptiorum theologiâ disserens; post memoratos eorum deos Osirin & Isin, id est, Solem & Lunam: τούτους δὲ, inquit, τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα τριμερέσιν ὥραις, ἀοράτῳ κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσαις, τῇ τε ἐαρινῇ καὶ θερινῇ, καὶ χειμερινῇ· hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia, tripartitis anni tempestatibus, inadspectabili circuitum motu absolventibus; nempe vere, æstate, & hieme*. Ex his manifestum est, Aegyptios quoq; totum in treis tantùm digessisse species annum. An igitur his etiam nulla pomaria, nulla prata, nulli horti? Haud opinor. quidpe Aegyptii, non modò sacrorum, & scientiarum, sed omnium etiam rerum, quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ usum, primos sese inventores prædicarunt. Proinde quum & apud Aegyptios austrinum populum, simulq; apud remotissimam in septemtrione Celtarum gentem eadem fuerit observata consvetudo; verisimilius est, antiquissimam hanc fuisse observationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Asiâ ante lingvæ confusionem, adeóque fortè ante etiam diluvium usurpatam. Quæritur nunc, quâ tempestate initium anni fecerint Celtæ; veris, æstatis; an hiemis principio? Omninò hiemis credo principio, ut Aegyptii, Hebræorumque vetustissimi. nam id ipsum conditi ævi fuit initium. Julianus in prædicto hymno: τοῦ γὰρ ἐνιαυσίου κύκλου τὴν ἀρχὴν ἄλλοι ἀλλόθεν ποιοῦσι· οἱ μὲν τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, οἱ δὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ θέρους, οἱ πολλοὶ δὲ φθίνουσαν ἤδη τὴν ὀπώραν, Ἡλίου τὰς ἐμφανεστάτας ὑμνοῦσι δωρεάς. id est: *Annui circuli principium alii aliunde faciunt. quidam vernum æquinoctium, quidam adultam æstatem, plerique verò deficientem jam autumnum, ut Solis manifestissima dona celebrant*. In ultimis his haud dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuisse rationem Tacitum, cur à hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

Hactenus igitur de temporum distinctionibus, quibus prisci nostri Germani juxtà cum aliis gentibus usi sunt. Ceterùm diei civilis, sive τοῦ νυχθημέρου per XXIV horas distinctionem nullam illis fuisse, sed naturalibus tantùm matutini, meridiani, & vespertini temporis intervallis notasse diem, ut hodiéque Turcis, Arabibus, Persis, Tartaris, & ceteris Orientis gentibus, quibus nulla horologia, consvetudo ea manet, maximè credibile est. nam & illis rudi illo ævo nulla esse potuerunt horologia. Quin omnibus simul ab initio mortalibus hanc diei in XXIV parteis distinctionem in nullo fuisse usu, arguit antiquissima significatio vocabuli ὥρα. quo quodvis temporis spatium, sive breve sive longum, notatum fuit: ita, uti nihil aliud sit, quàm quod Latini *tempus*, & *tempestatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci suo vocabulo adpellarunt ὥρας· quo etiam Diodorus usus est in tripartitâ anni apud Aegyptios distinctione; ut suprà relatum. Apud priscos quoque Germanos nostros haud aliam habuisse vim atque significationem vocabulum *stunde*, quod nunc horam valet, uti credam, hodiernus septemtrionalium me inducit usus. quidpe *horas* illi vocant *timar*; quod idem vocabulum quodvis temporis spatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *zeit*, & variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britanniâ *time*.

CAPUT XXXIV.

De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.

HABVISSE priscos Germanos deos jam inde à primordio gentis, item quos habuerint, pluribus suprà demonstratum est. cultum eorum, atque sacra qui homines procuraverint, etiam dictum. restat nunc igitur, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus sacra fecerint.

Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident*. Templum aliquod, in quo Deus coleretur, sacrave ei fierent, populum Dei Hebræorum gentem ante Salomonis ævum habuisse, negant disertissimis verbis sacrata monumenta, in lib. VII Samuelis, cap. VII. & quamquàm Lucianus, gentilis auctor, in eo libro, quem de deâ Syriâ conscripsit,

Deucalionem, id est, Noachum, post cessationem diluvii aras excitasse, templumque constituisse tradat; tamen sacratioris fidei, auctoritatisque augustioris scriptor, divus Moses, in lib. genes. c. VIII, ℣. XX, aram tantùm eum erexisse, Deoque in eâ sacrificasse testatur. Proinde Germani quoque nostri, Taciti quidem ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuêre, nullis cohibendos parietibus deos: ab initio tamen non ex suo judicio aut conjecturâ eam habuêre opinionem; sed ex majorum theologiâ. nam Adamum haud dubiè primum monuit Deus, ne sibi ædem aliquam strueret: habitaculum namque sibi esse universum hunc mundum, sive magnum illud cœlum, quod omnia, à se condita, intra sese concludat. quâ de re primi illi nostri Celtæ, Noachi pronepotes, rectè senserunt. ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eamdem habuêre opinionem. unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ sapientum, ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι· id est, *templa diis non esse ædificanda.* De Persis ita tradit Herodotus, lib. I: Ἀγάλματα μὲν, καὶ νηοὺς, καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐμφέρουσι· ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς, καθάπερ οἱ Ἕλληνες, εἶναι. id est: *Neque statuas, neque templa, neque aras exstruere consvetudo est. quin imò hoc facientibus insaniæ tribuunt: credo, quia non ex hominibus deos esse ortos arbitrantur, quemadmodùm Græci.* De eâdem gente sic Cicero, de legibus lib. II: *Deorum delubra esse in urbibus censeo. nec sequor magos Persarum; quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos; quibus omnia deberent esse patentia ac libera; quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus.* Scythæ quoque quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, nisi uni Marti: cui & ipsi templum fuit ex sarmentis tantùm; teste eodem Herodoto, lib. IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipsum Cainum, quem primum siderum falsorumque numinum veneratorem fuisse, suprà ostendi, statim unà cum prima urbe primum quoque falsis suis diis struxisse templum: vel saltem hujus primos filios atque nepoteis. Quamquàm Aegyptii, ut omneis reliquos divinos cultus, theologiamque omnem, suum id institutum esse gloriati sint; testibus, Herodoto lib. II, & Luciano, in dicto libro de deâ Syriâ. Originem sive causam templorum indicat Cicero, modò dictis hæc subjungens: *Meliùs Græci, atque nostri; qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt. est enim quâdam opinione species deorum in oculis, non solùm in mentibus.* O stultas cæcasque menteis! quasi verò, urbem aliquam atque fanum si incoleret Deus, propiùs nobis foret, quàm si magnam illam domum, omnem hunc mundum impleret. Multo sanè meliùs nostri atque Persæ; qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamque diligentissimè servantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. meliùs & ipse sensit Cicero, in somnio Scipionis; *Dei templum esse hoc omne* adfirmans, *quod conspicimus.* Sed templum tamen Deus fieri sibi tandem, non jussit, verùm concessit Salomoni, II cIɔ Iɔ CCCC circiter annis post conditum orbem: quod jam anteà pater Salomonis Davides statuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

At auctor noster, quamquàm Germanos templa suâ ætate habuisse dictis verbis neget; tamen eodem libro posteà, de populis agens, qui *Hertham deam*, id est, *Terram matrem* colebant; *sacerdotem*, ait, *satiatam conversatione mortalium deam templo reddidisse.* Verba ejus integra adscribere liceat, quò mens ejus clariùs perspiciatur. *Est*, inquit, *in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur.* Verùm templum heic haud dubiè intellexit auctor ipsum *nemus*. nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum narrat: &, postquàm dea templo in vehiculo reddita, tunc demum & vehiculum, & vestis, & ipsa dea secreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo, parietibus constructo, sed in nemoris penetrali, de quo mox plura dicam, factum esse, ex lacu colligitur. Alius tamen est apud eumdem auctorem locus, in annal. lib. I, ubi templum & nominat, & parietibus structum intelligit. De Marsorum gente loquens, quam Germanicus Cæsar noctu armis oppresserat; *Profana simul*, inquit, *& sacra. & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Quæ profectò verba de luco aliquo, seu nemore, intelligi haudquaquàm possunt: quia ædificia solo æquari dicuntur, non arbores. Verùm, quum hujus templi eversio LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum

moribus

moribus ac populis condidit; sic ego statuo: Germanos & ante Romanorum in Germaniâ potentiam, & pòst, nulla habuisse diis consecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materiâ exstructa. postquàm verò Augustus Cæsar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in quâ & Marsorum fuit gens, armis subegit, præsidiisque pressit; Romanorum svasu atque impulsu Germani primum templum in Marsis, ad imitationem Romanorum, per Romanos fortè etiam architectos (nam ipsi harum rerum erant ignari) statuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate suâ, non solum Marsis, sed omnibus circà gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico excisum. Ante Augusti principatum nulla fuisse Germanorum populis templa, satis apertè ex Cæsaris perspicitur commentariis. qui ipse Rhenum transgressus, quum prope eadem loca fuisset; neque sacerdoteis habere, neque sacrificiis eos studere, tradidit in belli Gall. commentar. VI. Quum igitur jam satis constet, nulla Germanos habuisse templa; videndum nunc, quibus in locis cultum sacraque diis suis peregerint. Auctor noster, ut antè citatum, *Lucos*, inquit, *ac nemora consecrant; deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident*. Mag. Adamus Bremensis, de Saxonibus: *Frondosis arboribus, fontibusque venerationem exhibebant*. Claudianus, de laudibus Stiliconis lib. I:

Vt procul Hercyniæ per vasta silentia silvæ
Venari tutò liceat: lucosque vetustâ
Religione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Sed omnium accuratissimè Gallorum circa Massiliam lucum sacrum ita describit Lucanus, lib. III:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent: sed barbara ritu
Sacra deûm. structæ diris altaribus aræ;
Omnisque humanis lustrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit superos mirata vetustas,
Illis & volucres metuunt insistere ramis;
Et lustris recubare feræ. nec ventus in illas
Incubuit silvas: excussaque nubibus atris
Fulgura non ullis frondem præbentibus auris.
Arboribus suus horror inest. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit. simulacraque mœsta deorum
Arte carent, cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. non vulgatis sacrata figuris
Numina sic metuunt. tantum terroribus addit,
Quos timeant, non nosse deos. Iam fama ferebat,
Sæpè cavas motu terræ mugire cavernas;
Et procumbentes iterum consurgere taxos;
Et non ardentis fulgere incendia silvæ;
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant;
Sed cessère deo. medio cùm Phœbus in axe est,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipse sacerdos
Accessus; dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immisso silvam procumbere ferro.
Sed fortes tremuère manus: motique verendâ
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secureis.

Idem Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Ex omni animante, quod masculinum est*, IX *capita offeruntur; quorum sangvine deos tales placari mos est: corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulæ arbores ejus, ex morte vel cibo immolatorum, divinæ credantur*. Hujusmodi igitur fuit & illa *silva Herculi sacra*, quam Tacitus memorat, annal. II, trans Visurgim in Cheruscorum finibus, item *Baduhennæ lucus*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

in Frisiis, annal. IV. & *Batavorum sacrum nemus*, historiar. IV. & *sacrum* illud *nemus in insulâ oceani*. & si quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum consecratio ex vetustissimo more, atque adeò ab ipso Adamo profluxit. De Fennis, Germanicâ gente, idem noster, in libro de Germaniâ: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Eodem, vel simili ritu primum mortalium Adamum cum uxore ac liberis habitasse, haud dubium est. Quum itaque sacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipse habitabat, id est, in luco, seu nemore; posteri quoque ejus eumdem morem ad multa sæcula observarunt, non modò Celtæ nostri, sed omnes pariter gentes: quod auctorum testimoniis adseritur creberrimis. Ac primùm quidem de ipso jam tum Abrahamo ita testatur divus Moses, genes. cap. XXI, ℣. XXVIII: *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Iehovæ, fortis, æterni.* Dionysius Halicarnassensis antiquitat. Romanar. lib. I: Ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφὲς, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥ τε προσεχὴς τῷ κρημνῷ νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος· ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν οἱ Ἀρκάδες. Hoc est: *Erat tum, ut fertur, spelunca sub tumulo magna, denso querceto contecta, & sub petris profundi fonticuli, solumque rupibus contiguum nemorosum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. ibi arâ deo exstructâ, more patrio sacra fecerunt Arcades.* Sed de Italiæ sacris lucis passim canit Virgilius: ut Aeneid. lib. VIII, de eodem luco:

Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit;
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; jam tum silvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iovem, cùm sæpè nigrantem
Aegida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.

Et anteà, Aeneidos lib. III:

—— *Silva alta Iovis, lucusve Dianæ.*

Aeneidos lib. VI:

—— *Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Item eclogâ VII:

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

Sic Aeneid. lib. VII, *Fauni* memorat *lucum*, & *Aegeriæ*, & *Dianæ Triviæ*, & *Numici*, & *Feroniæ*; lib. VIII, *Herculis*, & *Silvani*; lib. IX, *Pilumni*. In Siciliâ etiam refert *Martis lucum* & *Pelici*, Aeneid. IX:

—— *Genitor quem miserat Arcens,*
Eductum Martis luco, Simethia circùm
Flumina: pinguis ubi & placabilis ara Palici.

In Epiro ad Buthrotum opidum, Aeneid. lib. III:

Solenneis tum fortè dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromaches: manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrymis, sacraverat aras.

De Jovis luco in Græciâ, γεωργικῶν lib. III:

Aut Alphea votis prælabi flumina Pisæ
Et Iovis in luco currus agitare volanteis.

De luco Matris deûm, in Idâ Asiæ monte, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris
Et juncti currum Dominæ subière leones.

De Jovis luco in eâdem Asiâ, eodem libro posteà:

Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti;
Quos Iovis eduxit luco silvestris Hiera.

In

In Africâ, de Ammonis luco, Silius Italicus, lib. III:

Vnde genus proavumque Iovem regina ferebat;
Et sua fatidico repetebat nomina luco.

Sed quum posteà Aegyptii, Græci, Latini, Assyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa struerent, iisdem ea struxêre in lucis, sive nemoribus, quæ jam anteà diis erant sacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africâ sic Diodorus, lib. XVII: καθίδρυται δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἐκτὸς οὐ μακρὰν ἕτερος ναὸς Ἄμμωνος, πολλοῖς καὶ μεγάλοις δένδροις σύσκιος. id est: *Extra arcem haud procul aliud est templum Ammonis, multis ac magnis arboribus adumbratum.* De Aegypto, Mela lib. I, cap. IX: *In quodam lacu Chemmis insula, lucos silvasque & Apollinis grande sustinens templum, natat.* In eâdem Aegypto, apud Bubastin, Dianæ templum cum luco refert Herodotus, lib. II. De Junonis templo ad Carthaginem ita Virgilius, Aeneid. lib. I:

Lucus in urbe fuit mediâ, lætissimus umbrâ.
Heic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.

Templum Jovis militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Cariâ, memorat Herodotus, lib. V. Jovis lucum cum templo apud Olympiam in Peloponneso, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert Strabo lib. VIII. & Apollinis lucum cum templo apud Actium Epiri, lib. VII. De cetero densitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui sacrandis. Lucanus, loco suprà citato:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Silva capax ævi, validâque incurva senectâ
Aeternùm intonsæ frondis stat pervia nullis
Solibus. haud illam brumæ minuêre, notusve
Ius habet, aut Geticâ boreas impactus ab ursâ.
Subter opaca quies; vacuusque silentia servat
Horror; & exclusæ pallet mala lucis imago.
Nec caret umbra deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc, piceâ cedrisque & robore in omni
Effictam, sanctis occultat silva tenebris.

Idem poëta, silvar. lib. II, in genethliaco Lucani:

Docti largiùs evagentur amnes;
Et plus Aoniæ virete silvæ.
Et si qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.

Prætereà dilectum quoque habuêre in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. *quercum* maximè omnes spectarunt. nescio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis suffugio imbrium ventorumque ac nivium dilegerat, ut foliis ramisque densissimam. certè Hosea propheta, cap. IV, vers. XIII, populi sui recensens peccata, sic fatur: *In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt, sub quercu, populoque & robore, eò quòd bona sit umbra ejus.* Plinius lib. XVI, cap. XLIV: *Non est omittenda eâ in re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos adpellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos: nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt.* Lucanus, loco prædicto:

Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. ——
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
—— *Motique verendâ*
Majestate loci, si robora sacra ferirent.

Et Claudianus:

—— *Robora numinis instar*
Barbarici.

Non Celtarum hoc proprium. aliæ quoque per omnem terræ orbem usurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum testimonia. Homerus, Odyss. lib. XIV:

Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ.

Hunc in Dodonam dicebat ire, ut dei
E quercu procerâ Iovis consilium audiret.

Virgilius, eclogâ VII:

Heic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius; éque sacrâ resonant examina quercu.

Georgicor. lib. II:

Castaneæ, nemorumque Iovi quæ maxima frondet
Aesculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.

Georgicor. lib. III:

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingenteis tendat ramos.

Aeneidos lib. III:

—— Quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, silva alta Iovis, lucusvé Dianæ.

Aeneidos libro X:

Da nunc Tybri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam dari per pectus Halesi:
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Tullius Cicero de legibus, libro primo: *Lucus Arpinatium, & quercus vetus, ex quâ olim evolavit*

Nuntia fulva Iovis, mirandâ visa figurâ.

Silius Italicus, lib. III, de Ammonis luco:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die.

Divus Jesaias, cap. I. vers. XXIX & XXX, de Hebræis, falsa numina venerantibus: *Nam pudefient ob quercus, quas desiderastis: & erubescetis propter hortos, quos elegistis. nam eritis similes quercui, defluenti folio suo; & horto, cui nulla est aqua.* Sed & valles maximè spectabant in lucis dedicandis. Virgilius, Aeneid. VI; ut antè relatum:

—— Latet arbore opacâ
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Et Aeneid. VIII: *—— Vndique colles*
Inclusêre cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.

Aeneidos IX: *—— Luco tum fortè parentis*
Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. III, cap. II, de Druidis: *Docent multa nobilissimos gentis, clam & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* nam & hoc in sacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis genteis. Et in vallibus etiam quærebantur fontes. Lucanus de Gallorum luco prope Massiliam, ut suprà dictum:

—— Plurima nigris
Fontibus unda cadit.

Dionysius Halicarnassensis, loco suprà dicto: Καὶ κρηνίδες ἦσαν ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι· id est, *sub petris profundi erant fonticuli.* Virgilius, Aeneidos lib. VII:

At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit; lucosque sub altâ
Consulit Albuneâ; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat.

Strabo, lib. XVI, de Syriæ locis: Ἡ Δάφνη, κατοικία μετρία· μέγα δὲ καὶ συνηρεφὲς ἄλσος, διαῤῥεόμενον πηγαίοις ὕδασιν· ἐν μέσῳ δὲ ἄσυλον τέμενος, καὶ νεὼς Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. id est: *Daphne mediocris est vicus, cum luco ingenti, opacoque, fontanis irriguo aquis; in cujus medio est asylum, cum fano Apollinis ac Dianæ.* In montibus quoque luci sacri, ac templa condita passim leguntur in historiis, & apud poëtas, geographosque. *Idæum* montem, Jovi sacrum, in Cretâ, inter alios refert Mela, lib. II, cap. VII. eodem nomine Jovi simul ac Junoni, Matrique deûm sacrum celebrat passim Homerus in Iliade. Templum Jovis Labradensis, in monte Cariæ, apud Labrada vicum, refert Strabo, lib. XIV. Idem auctor ibidem, memorat montem

tem sublimem, Veneri sacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypro insulâ: item templum Dianæ Pergææ in loco excelso, in Pamphyliâ: & in Rhodo insulâ, templum Jovis Atabyrii, in monte Atabyri altissimo. cui etiam Isidis templum addit Appianus in Mithridaticis. Idem Strabo, lib. IX, Apollinis Delphici templum locat in monte. libro verò VIII, Veneris templum in summo vertice Corinthi. & lib. VII, Apollinis templum in colle, eidem deo sacro, ad Actium, Epiri opidum. Mons Meros in Indiâ, Jovi sacer, refertur Melæ, libro III, capite VII; Solino, capite LV. Celtas quoque nostros hunc observasse morem, patet ex Livii historiis. Is, libro XXXI, de Alpium incolis Celticâ gente Veragris, ita scribit: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice, Pennum montani appellant.* Jovem fuisse, suprà, cap. XXVI, docui. De Persis ita testatur Herodotus, lib. I: οἱ δὲ νομίζουσι Διῒ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν. id est: *Moris habent, editissimis quibusque montibus conscensis, Iovi hostias immolare.* Sed de his omnibus ita cecinit Prudentius, in Symmachum:

Quidquid humus, pelagus, cœlum, mirabile gignunt,
Id duxêre deos; colles, freta, flumina, flammas.

Silius Italicus, lib. XIV, de Marcello loquens:

Testatus divos Siculorum, amnesque, lacusque,
Et fonteis Arethusa tuos, ad bella vocari
Invitum.

Adamus Bremensis de Saxonibus: *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis sic scripsit Helmoldus, circa annum à nato Christo CIϽ C LXVIII, in lib. I, cap. I: *Usque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium; quos autumant pollui Christianorum accessu.* Est hodiéque in patriâ mihi terrâ, duobus circiter passuum millibus à Godanio urbe, cum amœnissimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id est, *sacer fons* dictus. cui id cognominis ex nullâ aliâ re hærere puto, quàm ex antiqua superstitione, alicui deorum dicatâ. hodiè locus est, cum villâ juxtà sitâ, æstivis opidanorum exspatiationibus celeberrimus. De incolis Scandinaviæ peninsulæ (quam ille falsò adpellat Thulen insulam) ita Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θεοὺς καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε, καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos ac dæmonas complures colunt, cœlesteis, aërios, terrestreis, & marinos, aliaque dæmonia, quæ in fontium fluminumque aquis esse dicuntur.* Apud Tacitum, histor. lib. V, ita Civilis, Batavorum dux, in concione ad suos: *Rhenum, & Germaniæ deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam.* Originem atque causam hujus superstitionis adnotare voluit Ammianus Marcellinus, Christianorum religioni alioquin haud ita iniquus scriptor, in lib. XXI, his verbis: *Et quoniam erudito & studioso cognitionum omnium principi malevoli prænoscendi futura pravas arteis assignant; advertendum est breviter, unde sapienti viro hoc quoque accidere poterit doctrinæ genus haud leve. Elementorum omnium spiritus, utpote perennium corporum, præsentienti motu semper & ubique vigens, ex his, quæ per disciplinas varias affectamus, participat nobiscum munera divinandi; & substantiales potestates, ritu diverso placatæ, velut ex perpetuis fontium venis, vaticina mortalitati suppeditant verba.* Exemplum diabolicæ hujus elusionis fuit in fonte Castalio: de quo idem auctor ita lib. XXII: *Multorum curiosior Julianus, novam consilii viam ingressus est; venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis; quem obstruxisse Cæsar dicitur Adrianus mole saxorum ingenti; veritus, ne, ut ipse præcinentibus aquis capessendam rempublicam comperit, etiam alii similia docerentur.* Verùm fonteis, valleis, specus, flumina, monteis excelsos, & quidquid tandem secretum recessum, vel admirandi quiddam in sese continuerit, cur primi mortales sacra habuerint, veram, genuinamque ostendit causam & originem Mela, lib. I, cap. XIII; ubi de Corycio Ciliciæ specu ita loquitur: *Intus spatium est magis, quàm ut progredi quispiam ausit, horribile; & ideò incognitum. totus autem augustus, & verè sacer; habitarique à diis & dignus, & creditus. nihil non venerabile, & quasi cum aliquo numine se ostentat.* De Solis fonte admirando ad Ammonis templum in Africâ, Græcis simul & Latinis monumentis pervulgatum est. nec dubium, quin ab fontis veneratione templum originem invenerit. Sed maximè notabile, quod de Germanis nostris refert Tacitus, annal. lib. XIII: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prœlio, dum flumen, gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cœlo; precesque mortalium à deis nusquam propiùs audiri.* Solinus, cap. XXV, in descriptione Britanniæ insulæ: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen.*

Ceterùm,

Ceterùm, licet omne nemus, latè patens, certo alicui deo consecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrale, templi instar, sepibus exstructum erat; certæque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præstantiores, sacrabantur. quam rem satis graphicè exhibet Helmoldus, in chronico Slavorum, lib. I, cap. LXXXIV, his verbis: *Accidit autem, ut in transitu veniremus in nemus, quod unicum est in terrâ illâ: tota enim in planitiem sternitur. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, quæ dicatæ erant deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & sepes accuratior lignis constructa, continens duas portas.* Pollux, lib. I, cap. I, sect. IX: Οἱ δὲ ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλση τε, καὶ τεμένη, καὶ ἕρκη· id est: *Diis consecrati loci sunt, nemora, luci, septa.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Prætereà Samothraciam, eaque quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur, silvestribus sepibus densa.* Similia penetralia in lucis suis sacris habuisse Germanos, docet auctor noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit.* Hoc penetral mox templum vocat: *Idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddit. mox vehiculum, & vestis, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Ergo totus lacus sepibus, sive penetrali fuit cinctus. In Rugiâ hunc etiamnum esse insulâ, infrà lib. III, cap. XXVII ostendetur. Pergit Helmoldus de prædicto luco ita: *Præter penateis & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terræ: cui flamen, & fertationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerunt. illic enim secundâ feriâ populus cum flamine ac regulo convenire solebant, propter judicia. Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum.* Densa igitur fuêre sepimenta, ne quis introspiceret: quod etiam Cicero, loco prædicto, testatur. Atque hactenus de locis, quos ex vetustissimo, eoque omnium gentium more consecrarunt prisci nostri Germani.

Porrò, quum deorum finxerint imagines, sive simulacra, Aegyptii, Græci, Latini, atque aliæ nonnullæ gentes; de Germanis sic Tacitum testantem suprà citavimus: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Hæc etiam opinio primam originem cepit ex æterni DEI, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo statim mortalium Adamo dederat; quodque posteà Mosen, cum reliquis legibus divinis, scripto mandare jussit. unde etiam auctor noster, historiarum lib. V, ita de populo Dei, Judæorum gente, perscripsit: *Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. Iudæi mente solâ, unumque numen intelligunt. profanos, qui deûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. summum illud & æternum neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt. non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor.* De Mose ita Diodorus, lib. XL: Ἄγαλμα δὲ θεῶν τὸ σύνολον οὐ κατεσκεύασε, διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν· ἀλλὰ τὸν περιέχοντα τὴν γῆν οὐρανὸν μόνον εἶναι θεόν, καὶ τῶν ὅλων κύριον. hoc est: *Nullam omnino deorum imaginem fabricavit, quòd deum humanam habere formam non arbitraretur: sed cœlum hoc, quod terram circumquaque ambit, solum esse deum, & cunctarum rerum dominum.* Sed exactiùs, meliúsque de eodem Mose Strabo, lib. XVI: Ἔφη γὰρ ἐκεῖνος, καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῖεν οἱ Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. οὐδ' οἱ Λίβυες, οὐκ εὖ δὲ οὐδ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεός, τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν, καὶ κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου δὴ τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν, τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον, τιμᾶν ἕδους χωρίς. id est: *Adfirmavit enim ille, docuitque, non rectè sentire Aegyptios, qui bestiarum ac pecorum imagines diis tribuerent; nec Afros, neque Græcos, qui hominis figuram iis adfingerent: id enim solum esse deum, quod nos simul & terram ac mare continet; quod cœlum ac mundum & rerum omnium naturam adpellamus. cujus profectò imaginem nemo sanæ mentis similem alicui earum rerum, quæ penes nos sunt, audeat effingere. proinde, omnium simulacrorum effictione repudiatâ, dignum ei templum ac delubrum constituendum, ac sine aliquâ effigie colendum.* Templi certè ædificandi consilium falsò adscribitur heic Mosi. id quidpe primus agitavit Davides rex; Deo etiam tunc indignante. tandem Salomo, filius illius, perfecit. in quo quamvis parietibus septus fuerit divinus cultus; tecto tamen non fuit cohibitus; ut gentilis etiam scriptor testis est Dio, lib. XXXVI, his verbis: Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄρρητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι· καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον, καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ' ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν. hoc est: *Nullum ex ceteris diis colunt. unum autem quemdam summo studio venerantur. nec ullum simulacrum*

in ipsis

in ipsis Hierosolymis umquàm habuerunt. nimirum illum suum deum ineffabilem, formâque expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant. cui templum summæ molis, eximiaq; pulchritudinis struxerunt: quod tamen apertum, & nullo culmine tectum fuit. In eâdem fuisse cum Germanis nostris initio opinione & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, haud dubium est; ut qui omnes pariter eam ex Asiâ in universam Celticam detulerint. nam quòd Gallos *Mercurii plurima* habuisse *simulacra* tradit Cæsar, belli Gall. comment. VI; id à Græcis demum Massiliensibus, quemadmodùm innumera alia, didicerunt. sic & Hispani Accitani effictionem simulacri, de quo suprà, cap. XXVIII, dictum, à Carthaginiensibus, vel Gaditanis, vel iisdem Massiliensibus, Emporias & Rhodam, opida Hispaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germanâ suâ propriaque theologiâ, quæ habuerint deorum signa Galli, ostendit Lucanus, loco suprà citato, his verbis:

——— *Simulacra mœsta deorum*
Arte carent; cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.

Cum quibus conveniunt illa Claudiani, de Germaniæ lucis:

——— *Lucosque vetustâ*
Relligione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Magister Adamus Bremensis, de Saxonibus, ac Sveonibus: *Truncum ligni, non parva magnitudinis, in altum erectum, sub divo colebant, patriâ eum linguâ Irminsûl appellantes: quod Latinè dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Τὸ δὲ βαρβαρικὸν ὁμοίως ἅπαντες μὲν ξυνετοὶ τοῦ θεοῦ· κατεστήσαντο δ' αὑτοῖς σημεῖα ἄλλοι ἄλλα. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς. hoc est: *Inter barbaros similiter, qui deum non agnoscat, nemo est. alii tamen alia ei statuunt signa. Celtæ Iovem colunt. Iovis autem simulacrum apud eos est alta quercus.* Atque hoc ipsum est, quod auctor noster ait Germanos *lucos ac nemora consecrasse; deorumque numinibus adpellasse secretum illud, quod solâ reverentiâ viderint.* Sed & reliquas per terræ orbem genteis initio ejusdem fuisse cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quàm templorum claustra, componere fas habuisse, ostendit Diogenes Laërtius, in prooemio, è Sotionis libris, his verbis: Τῶν δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους, καὶ μάλιστα τῶν λεγόντων ἄρρενας εἶναι θεοὺς, καὶ θηλείας. id est: *Signa, statuasque reprehendere magos; maximéque eos, qui mares esse deos ac feminas adseverant.* cujus rei testimonium de Persis suprà etiam adduxi è primo libro Herodoti. De Jove Ammone in Africâ ita Silius Italicus, lib. III:

Sed nulla effigies, simulacrave nota deorum:
Majestate locum, & sacro implevêre timore.

Et sub finem ejusdem libri:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venère die. prisco inde favore
Arbor numen habet; coliturque tepentibus aris.

De Numâ, Romanorum rege, ita Plutarchus, in vitâ ejus: Οὗτος δὲ διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ῥωμαίοις νομίζειν. οὐδ' ἦν παρ' αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν, οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ πρότερον, ἀλλ' ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομούμενοι διετέλουν, καὶ καλιάδας ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν. ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτε ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Id est: *Hic vetuit Romanos hominis vel bestiæ formam tribuere deo. Neque fuit ulla apud eos antè vel picta vel ficta imago dei. sed primos* C LXX *annos templa quidem exstruxerunt, & cellas diis; simulacrum verò per id temporis habuerunt nullum: nefas putantes, augustiora exprimere humilioribus: neque adspirari aliter ad deum, quàm mente, posse.* Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus. verùm longè credibilius est, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fonte, ex quo Celtæ nostri, & aliæ gentes. Primos Aegyptios templa juxtà & simulacra deûm instituisse, convenit inter auctores antiquos. Id adeò verum est, uti etiam posteriores Græci atque Latini; quum templorum, simulacrorumque institutum ab Aegyptiis majores suos accepisse scirent; ipsorum quoque deûm numina, ac religiones primos reperiisse eosdem Aegyptios crediderint. Sed de his etiam ita Lucianus in libro de deâ Syriâ: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἦσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Originem atque causam simulacrorum ostendere conatus est Cicero, in primo

de divinatione, his verbis: *Quis tam cæcus in rebus contemplandis umquàm fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices.* Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. VIII:

Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,
Quique deûm coràm corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
Sic homines novêre deos; quos arduus æther
Occulit: & colitur pro Iove forma Iovis.

Certè error hic in speciem humanam effigiandi deum, Afris, Græcis, aliisque gentibus inde natus est, quòd à primis mortalibus acceperant, Deum condidisse primum hominem ad imaginem suam: quâ de re suprà, cap. XXXII, actum. quam rem profanæ istæ, falsisque religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipsum Deum humanâ figurâ esse putarunt. Maximus Tyrius, dicta dissertatione XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καταστησαμένων. ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον. id est; *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam imaginem effingunt. anima enim hominis deo quàm proxima, ac simillima est.* Ceterò, de Sarmatarum sive Slavorum gente ita Helmoldus, loco prædicto: *Est autem Slavis multiplex idololatriæ modus: non enim omnes in eamdem superstitionis consvetudinem consentiunt. hi enim simulacrorum imaginarias formas prætendunt de templis, veluti Plunense idolum, cui nomen Pogoda: alii silvas & lucos inhabitant, ut est Prone, deus Aldenburg; quibus nullæ sunt effigies expressæ.* Hæc equidem opinionum in Slavorum fuit religione varietas. at apud universos pariter Germanos nulla prorsus admittebantur deûm simulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ formæ. Sed inquies; Quid igitur illud sibi vult, quòd Tacitus, eodem libro antè, eos ait *effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prœlium tulisse?* an non, has deorum fuisse effigies, credendum est? Minimè gentium. cave auctorem tam labilis memoriæ vitio oneres, uti, quid in eâdem paginâ scripserit, mox antequàm paginam finiret, oblitus sit. Signa hæc erant militaria, (nam de bello præcedentia simul atque consequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodùm & Romani & aliæ gentes in prœlia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus adservabantur; ut & prædictis Romanis in templorum sacrariis: quod latiùs infrà ostendam. Ac ne mens tua circa has imagines in aliquo relinquatur dubio, quod alius locus ejusdem libri excitare possit; hunc quoque explanabo. De Aestiorum igitur gente, trans Vistulam flumen Prussiam Livoniamque olim incolente, ita noster: *Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumq; tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Ex his equidem intelligi poterat, simulacrum Matris deûm fuisse formam apri. Sed falsò. Non ipsius deæ erat imago, seu effigies, sed superstitionis tantùm, sive religionis signum, quo se ab aliis nosci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt signa, non simulacra, nec imagines. Quemadmodùm verò Romani ac Græci, aliæque gentes, suam cuique deo adsignarunt feram, vel avem; sic ex communi omnium gentium vetustissimoque more, Germani quoque suis diis alii aliam adscripserunt feram; cujus formâ pro insigni militari utebantur: quod clariùs suo loco demonstrabo.

Caput XXXV.

De sacerdotum vestitu cultuque, & de sacrorum ritibus.

LOCA, in quibus sacra diis peragebantur, superiori capite indicata sunt. de ipsis sacrificiis quamvis satis ampla jam alii ante me conati sunt componere volumina; tamen, ne hàc parte Germanorum meorum theologia manca relinquatur, pauca quædam & ego de iis hoc loco adferam, haud vulgaria.

Sacrificasse priscos Germanos diis, quemadmodùm reliquæ gentes, ostendit disertè auctor noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svevorum & Isidi sacrificat.* Et annal. lib. XIII: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Hinc & hostiis & victimis vocabula quæsita apud Latinorum vetustissimos. Ovidius, fastorum lib. I:

Victima,

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* De Britannis Solinus, cap. XXV: *Deos percolunt.* De Hispanis Strabo, lib. III: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί. id est: *Immolationibus student Lusitani.* De Scandinaviæ peninsulæ incolis, Svedis ac Norvagiis Procopius, rerum Gothicarum lib. II: θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα· id est; *Sacrificant quamfrequentissimè omnis generis hostias.* Religiosi igitur admodùm fuère omnes Celtæ. De modo ac ritu sacrificandi apud Germanos nostros antequàm dicam, de hominibus primùm dicendum erit, qui sacrificia curarunt. Sacerdoteis eos fuisse, non solùm apud idololatras genteis, sed apud summi etiam æternique Dei selectum populum, Iudæorum nationem, satis constat. Germanis etiam quum sui fuerint sacerdotes, ut suprà, cap. XXII, demonstratum; ab his sacra deûm administrata fuisse, nemini dubitare licet. Cæsar, prædicto comment. VI, ita de Gallorum Druidis: *Illi rebus divinis intersunt; sacrificia publica ac privata procurant.* & posteà: *Qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent: administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur.* Strabo etiam firmiùs adseverat, in lib. IV: Ἔθυον δὲ οὐκ ἄνευ Δρυϊδῶν· id est; *Sine Druidibus nulla sacra faciebant.* Diodorus lib. V, eosdem Druides adpellans philosophos, Ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, inquit, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacra diis obferenda, per hos internuntios bona ab illis expetenda censent.* Hæc non minùs de Germanis, quàm de Gallis intelligenda. quidpe Diodorus utriusque gentis, ad Scytharum (sive ii Sarmatæ fuerint) usque fineis, mores se persequuturum promittit. Strabo verò, eodem libro paullo antè, ita tradit de utrâque gente: Καὶ γὰρ τῇ φύσει καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις. hoc est: *Nam & naturâ & vitæ institutis gentes hæ similes, & cognatæ sunt inter se.* quod & posteà, lib. VII, adfirmat. Ergo, quia jam constat, omnibus rebus divinis Germanos adhibuisse sacerdotum operam, de horum cultu, ornatuque, quo inter sacrificandum usi sint, proximè nunc dispiciendum est. Plato, de legibus lib. XII: Χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη· quæ ita vertit Cicero, de legibus lib. II: *Color albus præcipuè decorus deo est.* Hæc sanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit somniata, temeréve ac vanè excogitata: sed ab ipso æterno Deo primo mortalium Adamo cum reliquis sacrorum ritibus tradita: posteáque per Mosen populo suo Judæorum genti declarata; ut patet ex sacratissimis Mosis monimentis. sic namque tradit in libro Levitici, cap. VI, vers. X: *Indutus sacerdos vestimento suo lineo, & femoralibus lineis.* & cap. XVI, vers. IV: *Tunicam lineam sanctam induito; & femoralia linea sunto super carnem ejus; baltheoque lineo accingitor; & cidari lineâ tegitor.* item cap. eod. vers. XXXII: *Quum induerit sacerdos vestimenta linea, vestimenta sacra.* Ab Adamo quum idem institutum, quasi per manuum traditiones, ad Noachum usque, & terrarum inundationem pervenisset; post inundationem, ab hujus nepotibus in omneis simul orbis terrarum partes dispersum est; perpetuóque in hæc usque tempora observatum. nam præter Europæos, Asiaticos, atque Afros, Americanorum quoque sacerdoteis, sacra peracturos, candido velari vestitu, satis notum est. De Persarum magis ita Diogenes Laërtius, in prœmio: Τούτων δὲ ἐσθὴς λευκή· id est: *His vestis candida.* De Jovis Ammonis sacerdotibus Silius Italicus, sub initium libri III:

——— *Nec discolor ulli*
Ante aras cultus: velantur corpora lino;
Et Pelusiaco præfulget stamine vertex.

Et de iisdem, sub finem ejusdem libri:

——— *Ante aras stat veste sacerdos*
Effulgens niveâ.

Ovidius Tristium lib. V, eleg. V, sacrificaturus diis, natali die conjugis suæ:

Quæque semel toto vestis mihi sumitur anno,
Sumatur fatis discolor alba meis.

Fastorum lib. IV:

Alba decent Cererem; vesteis Cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris usus abest.

Metamorph. lib. X:

Festa piæ Cereri celebrabant annua matres

Illa, quibus niveâ velatis corpora veste
Primitias frugum dant spicea serta suarum.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. III:

Delius heic longè candenti veste sacerdos
Occurrit.

Virgilius Aeneid. lib. XII:

——*Alii fontemque ignemque ferebant*
Velati lino.

Proinde Germanorum quoque sacerdotibus album, sive candidum fuisse amictum, nemini dubium esse debet. Ac de Gallis, Germanorum consangvineis, apertissimum est testimonium Plinii, in lib. XVI, cap. XLIV. *Nihil habent*, inquit, *Druidæ visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius.* & paullo pòst: *Sacerdos candidâ veste cultus, arborem scandit, falce aureâ demetit. candido id accipitur sago. tum deinde victimas immolant.* Germani quum etiam feminis usi sint sacerdotibus; has quoque albo vestitu cultas refert Strabo, lib. VII, his verbis: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον· ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις, παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. id est: *Morem fuisse Cimbris usitatum ferunt hujusmodi: Vxores eorum, quæ unà cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas saguli, quæ fibulis subnectebantur; cingulo cinctas æreo, nudisque incedenteis pedibus.* Quid *sagulum*, sive *sagum* apud Germanos fuerit suprà, cap. XVI, cognitum est: ubi etiam feminarum amictus explicatus, ex his Taciti verbis. *Nec alius feminis, quàm viris, habitus: nisi quòd feminæ sæpiùs lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertas: sed & proxima pars pectoris patet.* Eodem amictu & sacræ illæ feminæ velabantur, nisi quòd purpurâ non variato. super hunc amictum carbasino sive lineo contegebantur sagulo. Sic Vestalibus quoque apud Romanos virginibus ἐσθῆτα καρπασίνην tribuit Dionysius Halicarnassensis, lib. II. Apud Germanos quia omnes pariter viri sagulis tegebantur; sacerdoteis quoque viros candido amictos fuisse sagulo, cummaximè credibile est. De cetero veste tecti fuère strictâ illâ, & singulos artus exprimente. Coronabantur præterea in sacrificiis non modò victimæ & altaria, sed & homines sacrificantes. Apollonius, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.
Flavaque sunt viridi redimiti tempora lauro.

Virgilius, Aeneid. lib. III:

——*Phœbique sacerdos*
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro.

Item Aeneid. lib. XII:

Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Aeneid. lib. VIII:

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Et γεωργικῶν lib. I:

——*Neque antè*
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Plinius, loco prædicto: *Nihil habent Druidæ visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt. enimverò quidquid adnascatur illis, è cœlo missum putant; signumque esse electæ ab ipso deo arboris.* Ergo & ipsi Druidæ sacrificantes quercu viscosaque fronde tempora redimiti fuerunt. Hæc igitur de sacerdotum amictu, ornatuque.

De locis, in quibus sacra fiebant, superiori capite dictum. nempe fuisse apud Germanos lucorum penetralia, densissimis sepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias genteis, ex viridi gramine, sive cespitibus. Virgilius, Aeneid. lib. XII:

——*Parabant*
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas.

Silius, lib. VII, de Romano exercitu:

——*Mille hinc (venerabile visu)*
Cespite de viridi surgunt properantiùs aræ.

Et

Et lib. XVI, de fœdere inter Scipionem & Syphacem, in Africâ icto:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris.

Ovidius, Trist. lib. V, eleg. V:

Araque gramineo viridis de cespite stat.

Hujusmodi ergo fuêre aræ, de quibus Tacitus, annalium lib. I, ad cladem Varianam loquitur his verbis: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Quin ipse Jehova hujusmodi sibi erigere aram Mosen jussit; teste ipso Mose, Exodi cap. XX, vers. XXIV, his verbis: *Aram terream facito mihi: uti sacrifices supra eam holocausta tua.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo. quam posteà repetiit Noachus, arcam egressus. Ceterùm arâ erectâ, instrumenta, quibus mactaretur aperireturque victima, & vasa cum aquis, quibus purgarentur exsta, simul inferebantur. Virgilius, loco prædicto: —— *Parabant*

In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia ista ad eumdem ferè modum apud Judæos fuisse administrata, Mosis nos docent leges atque instituta, ipsius Dei jussu perscripta. His ita in penetralibus præparatis, ignique in sacrâ arâ excitato, victima adducebatur. Silius, loco suprà citato:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris,
Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni.

De victimis sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Mercurio humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* De humanis istis hostiis posteriùs agam. nunc de animalium victimis. Omnis generis animalia eos immolasse, auctor est Procopius, rerum Gothic. lib. II, de Sveonibus, Gutis, ceterisque Scandinaviæ peninsulæ incolis ita loquens: Θύουσι δὲ ἱερεῖα πάντα· id est: *Immolant omnis generis hostias.* Et de Germanorum consangvineis Gallis Strabo, lib. IV: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὡλοκαύτουν. hoc est: *Fœni colosso exstructo, lignoque subdito, pecudes & omnis generis animalia, ac homines concremabant.* Hoc equidem colosso, è singulari more, in publicis majoribusque sacrificiis utebantur; in quo non solùm omnis generis, sed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuêre. in minoribus candidum colorem, ut in aliis rebus sacris, sic & in victimis spectatum fuisse, ostendit Plinius, loco prædicto. *Sacrificiis*, inquit, *epulisque ritè sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros; quorum cornua tunc primùm vinciantur.* Non Celtarum hoc fuisse proprium, sed aliis etiam gentibus commune, docent passim auctores. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Silius, lib. III; de Annibale Pœno:

Iamque deûm regi Martique sub omine fausto
Instauratur honos: niveoque ante omnia tauro
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. I:

—— *Dabit auratis & cornibus igni*
Colla pater; niveique greges altaria cingent.

Ovidius, Tristium lib. IV, eleg. II:

Candidaque adductâ collum percussa securi
Victima purpureo sangvine tingit humum.

Idem, de Ponto lib. IV, eleg. IV:

Colla boveis niveos certæ præbere securi.

Et eod. lib. eleg. IX:

Albave opimorum colla ferire boum.

Sed candidi coloris victimæ superis tantùm immolabantur diis. inferis ater colos quærebatur. Virgilius, Aeneid. lib. VI, de Aeneâ in Avernum antrum descendente:

Quattuor heic primùm nigrantes terga juvencos
Constituit.

Et paullo pôst: —— *Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit.

Plinius, lib. XXX, cap. II, de Nerone, magicas scrutante arteis: *Dies eligere certos, liberum erat;*

erat; pecudeis verò, quibus non nisi ater colos esset, facile. Juvencs immolasse Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco superiori Plinius; ubi tradit, *tunc primùm cornua eorum fuisse vincta.* unde etiam juvencos adpellat Virgilius. Lucianus, in libro de sacrificiis: Ἀλλ᾽ οἵγε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μηδὲ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ. id est: *Iam verò quum immolant, primùm sertis coronant pecudem, multòque antè explorant, num legitima sit, & sacris idonea, ne quid fortè mactent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant.* Ergo Celtæ nostri victimam quoque quernâ fronde ac visco coronarunt. Ceterùm victimâ etiam in hunc modum paratâ, sacerdos manus purâ aquâ abluebat. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις·

> Μηδέ ποτ᾽ ἐξ ἠοῦς Διῒ λείβειν αἴθοπα οἶνον
> Χερσὶν ἀνίπτοισι, μηδ᾽ ἄλλοις ἀθανάτοισι.
> *Neque umquàm de manè Iovi libato nigrum vinum*
> *Manibus illotis, neque aliis immortalibus.*

Homer. Iliad. VI:

> Χερσὶ δ᾽ ἀνίπτοισι Διῒ λείβειν αἴθοπα οἶνον
> Ἅζομαι.
> *Manibus illotis Iovi libare nigrum vinum*
> *Metuo.*

Dionysius Halicarnassensis, lib. VII, de Romanis loquens: Συντελεσθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἐθυθύτουν εὐθὺς οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον, καὶ ὁ τῶν θυηπόλων τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν τῷ παρ᾽ ἡμῖν. χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι, καὶ Δημητρος καρποὺς ἐπιρράναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. τῶν δὲ οἱ μὲν, ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος, σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον· οἱ δὲ πίπτοντος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας· καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε, καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζειᾶς ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες, ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. ἕκαστον δ᾽ ὅτι κατὰ νόμους ἐγίνετο τοὺς ἀμφὶ θυσίαν ὑφ᾽ Ἑλλήνων καταστάντας, ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως γνῶναι ῥᾴδιον. Hoc est: *Peractâ pompâ, confestim sacrificabant consules, sacerdotesque, quibus fas erat, & victimarii: idque more nostratium. lotis enim manibus, & lustratis aquâ purâ victimis, inspersisque in eorum capita frugibus cerealibus, conceptisque precibus, tum demum ministros mactare eas jubebant. quorum alii stantem etiam tum hostiam fuste feriebant in tempora: alii suppositis cultris cadentem excipiebant; & mox excoriatam concidebant membratim; delibatasque ex singulis extis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; & vinum inter adolendum effundebant. quæ juxta Græcas sacrificiorum leges factitata esse, ex Homeri poësi facile cognoscere est.* Imò non ex Græcorum hæc apud Romanos fiebant legibus, sive institutis: sed ex omnium gentium more, à primo mortalium patre Adamo, & deinde à Noacho tradito. nam ipsum æternum Deum, rerum omnium auctorem, sacra docuisse Adamum eadem, quæ posteà Judæorum genti in ceteris legibus conscribere jussit Mosen, suprà, cap. XXIII, ostensum est. Atque hinc est illa rituum similitudo apud omneis pariter genteis. Lucianus, in dicto libro, de Aegyptiis loquens: Αἱ δὲ θυσίαι καὶ παρ᾽ ἐκείνοις αἱ αὐταὶ, πλὴν ὅτι πενθοῦσι τὸ ἱερεῖον, καὶ κόπτονται περιστάντες ἤδη πεφονευμένον· οἱ δὲ θάπτουσι μόνον, ἀποσφάξαντες. *Porrò sacrorum peragendorum idem apud illos ritus, qui apud alios; nisi quòd hostiam luctu prosequuntur; jamque mactatæ circumfusi membra laniant: alii verò sepeliunt tantùm, postquàm occiderint.* Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, sive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem, inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis setas adprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum, sive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

> *Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido*
> *Candenti vaccæ media inter cornua fundit.*

Et libro VI:

> *Quattuor heic primùm nigranteis terga juvencos*
> *Constituit: frontique invergit vina sacerdos:*
> *Et summas carpens media inter cornua setas,*
> *Ignibus imposuit sacris libamina prima;*
> *Voce vocans Hecaten: cæloque Ereboque potentem*
> *Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem*
> *Suscipiunt pateris.*

Ovidius, μεταμορφ. lib. VII:

> —— *Dum vota sacerdos*
> *Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.*

Et Tristium lib. v, eleg. v:

Da mihi thura puer, pingues facientia flammas;
Quodque pio fusum stridat in igne merum.

De Aegyptiis, Herodotus, lib. II: Ἀγαγόντες τὸ κτῆνος πρὸς τὸν βωμόν, πῦρ ἀνακαίουσι· ἔπειτα δὲ ἐπ' αὐτοῦ οἶνον ἐπισπείσαντες, καὶ ἐπικαλέοντες τὸν θεόν, σφάζουσι. id est: *Pecude ad aram adductâ, pyram incendunt. deinde super hostiam libato vino, ac deo invocato, eam mactant.* Plinius, dicto suprà loco de Druidarum visco: *Tum deinde victimas immolant; precantes, ut suum donum deus prosperum faciat his, quibus dederit.* Apud Judæos quoque, ex lege divinâ eum, qui sacrificium offerebat, victimæ manu impositâ, preceis peregisse, haud obscurè patet ex Levit. cap. I. ℣. IV; cujus verba hæc sunt: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* Sed clariùs posteà cap. XVI, vers. XXI: *Nitens Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci, qui vivus erit, confitebitur super ipsum omneis iniquitates filiorum Israëlis.* Carminibus peractas fuisse preceis apud profanas genteis, ostendit Ovidius, trist. lib. II, hoc versu:

Exorant magnos carmina sæpè deos.

Feriundi victimam modus haud idem fuit apud omneis. Dionysius Halicarnassensis, loco prædicto, *fuste* Romanos percussisse tradit. è diverso Ovidius *securi*; & Silius *bipenni*. Scytharum ritum eâdem in re talem memorat Herodotus, lib. IV: Τὸ μὲν ἱρήϊον αὐτὸ ἐμπεποδισμένον τοὺς δύο πόδας τοὺς ἐμπροσθίους ἕστηκε· ὁ δὲ θύων, ὄπισθεν τοῦ κτήνεος ἑστεώς, σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου, καταβάλλει μιν· πίπτοντος δὲ τοῦ ἱρηΐου ἐπικαλέει τὸν θεόν, τῷ ἂν θύῃ· καὶ ἔπειτα βρόχῳ περὶ ὦν ἔβαλε τὸν αὐχένα· σκυταλίδα δὲ ἐμβαλὼν περιάγει, καὶ ἀποπνίγει. id est: *Victima ipsa primoribus implicita pedibus adsistit. ejus à tergo adstans immolator, laquei extremo sublato pecudem ferit. eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat. mox circumdat laqueum collo: injectoque baculo circumducit, hostiamque strangulat.* At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuste vel securi ferisse, moxque cadentem cultro suffodisse, ex suprà citatis manifestum est. Id ex ipsius, credo, æterni Dei instituto, quod dederat primo sacrificatori Adamo; ut haud obscurè patet è Mosis legibus, de ritu sacrificiorum conscriptis. Ceterùm auctor est Trebatius, apud Macrobium, Saturnalior. lib. III, cap. v, *hostiarum duo fuisse genera; unum, in quo voluntas dei per exsta disquirebatur; alterum, in quo sola anima deo sacrabatur; unde etiam animales hostiæ vocabantur.* Hostia igitur consultoria, statim ut humi prolapsa jacebat, cultro recludebatur, exstaque inspiciebantur. Virgilius, dicto Aeneidos lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deûm pingveis spatiatur ad aras;
Instauratque diem donis: pecudûmque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exsta.

Eumdem ritum observasse & Druidas nostros, testis est Diodorus, lib. v: Οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι. id est; *Hi ex auspiciis, & victimarum exstis de futuris divinant.* Strabo lib. III: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· τά τε σπλάγχνα ἐπιβλέπουσιν οὐκ ἐκτέμνοντες· προσεπιβλέπουσι δὲ καὶ τὰς ἐν τῇ πλευρᾷ φλέβας· καὶ ψηλαφῶντες καὶ τεκμαίρονται. hoc est: *Sacrificiis Lusitani student: & exsta inspiciunt non exsecta. præterea & laterum venas inspiciunt: ac contrectando etiam divinant.* Porrò sangvis concidentis hostiæ, paterâ exceptus, aræ per sacerdotem adfundebatur. Lucianus, dicto libro de sacrificiis: Ὁ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἕστηκεν ᾑμαγμένος, καὶ ἀνατέμνων τὸ ζῷον, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων. hoc est: *Sacrificus autem ipse, sangvine conspersus, animal incidit, intestina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eâ de re Dei etiam populo lex data, passim à Mose perscribitur. ut Exodi cap. XXIX, ℣. XVI: *Iugulato ariete, accipiens sangvinem ejus, insperges altari circumquaque.* Levit. cap. I, ℣. v: *Quando jugulabit sacerdos subrumum juvencum coram Iehovâ, offerentes filii Aharonis sacerdotes sangvinem ejus, spargent eum circumquaque super altare.* & cap. XVII, ℣. VI: *Adsperget sacerdos ipse sangvinem sacrificiorum super altare Iehovæ.* Atque istas equidem victimas consultorias, inspectis exstis, totas flammis tradebant gentes. Lucianus, loco prædicto: Ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας ὁ ἱερεύς, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον. id est: *Post omnia demum incenso igni, capram ipsam pariter cum pelle deportatam imponit sacerdos; ipsam item cum lanâ ovem.* Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingve superque oleum fundens ardentibus exstis.

Apud veri Dei populum, Judæorum gentem, quum ex divinâ institutione hostiarum aliæ

forent *votivæ*, sive in gratiarum actionem oblatæ, quas Græci vocant εὐχαριστικὰς; aliæ verò *expiatoriæ*: has quoque totas flammis fuisse traditas, ex Mosis patet legibus. Sic enim ille in Exodi capite XXIX, ℣. XI, & sequentibus, de Aharonis, filiorumque ejus expiatione & consecratione scribit: *Et jugulabis juvencum illum coram Iehovâ. Deinde accipiens de sangvine ejus, impones cornibus altaris digito tuo. Omnem autem reliquum sangvinem effundito versùs fundamentum altaris. Accipiens quoque omnem adipem, qui operit intestina, & reticulum, quod est super jecur, ambosque renes ejus, & adipem, qui est super illos; adolebis super altare. Carnem verò juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus, igne comburito extra castra. Oblatio est pro peccato.* Eidem ritus circa expiatorium sacrificium traduntur Levit. cap. IV, vers. III, & sequentibus, ad usque XXIII. Sed breviùs de expiatoriis hisce hostiis, versiculo ultimo capitis VI: *Omne peccatum, de cujus sangvine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor; igne comburitor.* Hoc genus sacrificii, sæpius adpellatur, Numer. cap. XV, XXVIII, & XXIX, *sacrificium*, sive *holocaustum igne absumendum, in odorem gratum Iehovæ.* Sed hactenus de holocaustis, id est, de hostiis consultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

De *animali hostiâ* sola diis sacrabatur anima; teste Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipse sangvis; teste ipso rerum cunctarum opifice, apud Mosen, in libro genes. cap. IX, vers. IV, his verbis; *Carnem cum sangvine ejus, qui anima est ipsius, ne comeditote*; quæ sæpiùs repetuntur Levit. cap. XVII: sangvis, paterâ exceptus, flammis infundebatur. unde Virgilius, Aeneid VIII, de Euandri sacrificio:

Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno, divisque ferebat,
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Vnà omnes juvenum primi, pauperque senatus
Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ipsa verò victimæ viscera cum exstis in epulas sacrificantibus parabantur. Hinc paullo pòst Virgilius ita Euandrum refert Aeneam adloquentem:

Intereà sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum; onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus exstis.

Idem, Aeneid. lib. I:

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Ad hæc ita Servius: *Viscera non tantùm intestina dicimus: sed quidquid sub corio est. ut; In Albano Latinis visceratio dabatur. id est, caro.* Et Aeneid. lib. III, ita poëta canit de Ulyssis sociis, à Cyclope in Siciliâ consumptis:

Visceribus miserorum & sangvine vescitur atro.

Ad quæ ita Servius: *Viscera propriè carnes sunt.* Aliter tamen paullo Dionysius Halicarnassensis, loco suprà citato: οἱ δὲ πίπτοντος τοῦ θύματος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. καὶ μετὰ τοῦτο δάραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζειᾶς ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν· οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες, ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. Hoc est: *Alii verò suppositis cultris cadentem hostiam excipiebant: & mox excoriatam concidebant membratim: delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; vinum inter adolendum adfundentes.* Reliqua in epulas cedebant sacrificantibus. Sic Moses quoque Exodi cap. XVIII, ℣. XII: *Acceptum obtulit Iethro socer Mosis sacrificium, & victimas Deo. & venit Aharon, & omnes seniores Israëlis, ad comedendum cibum cum socero Mosis, coram Deo ipso.* Ceterùm farinâ consperserunt sacrificium omnes gentes. Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de thure loquens: *Nec minùs propitii dii erant molâ salsâ supplicantibus: imò verò ut palàm est, placatiores.* Salsam intelligit farinam. Sed salem sacrificiis adhibuerunt & ipsi Judæi, ex ipsius Dei instituto; quod ita perscribitur à Mose, Levit. c. II, ℣. XIII: *Omnem oblationem muneris*

neris tui sale salito: neque cessare finito salem fœderis Dei tui à munere tuo. cum omni oblatione tuâ offerto salem. Vinum igni affusum fuisse inter adolendum, modò è Dionysio intelleximus. de oleo ita suprà audivimus loquentem Virgilium, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Dei quoque populum Judæos vino oleoque ad sacrificia ex divino instituto usos fuisse, passim testatur Moses in dicto Levitico. Virgilius, dicto suprà libro VIII Aeneidos, in Euandri sacrificio, ita pergit, post narratam, dapibus remotis, de Caco seu fabulam, sive historiam:

Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas; & pocula porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus: ocius omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo intereà propior fit vesper olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras:
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudeis
Herculeas, & facta ferunt.

Multa, adeóque pleraque ad hunc peregisse ritum in sacrificiis suis Celtas, maximè credibile est; quando aliæ quoque gentes ferè eumdem observarunt. Festos autem egisse dies, festasque sæpè ac ludicras cum solennibus epulis nocteis Germanos nostros, mox infrà ostendam.

Ceterùm apud alias genteis ipsos homines, pro quibus sacra fiebant, manum rebus admovisse divinis, patet ex Didonis exemplo: de quâ sic Virgilius;

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Item ex Aeneæ exemplo: —— *Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.

Nisi fortè Aeneam Didonemque sacris fuisse initiatos, suspicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admovisse manum, liquet ex his ejusdem poëtæ verbis:

Pallas huic filius unà,
Vnà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Sic & Martialis lib. VIII:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura senatus.

Apud Judæos etiam manum victimæ imposuisse ipsum, qui eam pro peccatis suis offerebat, ostendit Moses, Levit. cap. I, vers. IV, his verbis: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* At apud Celtas nostros, nemini, nisi uni sacerdoti, sacra attingere atque peragere, fas fuisse, docet Diodorus, lib. V: Ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda; per hos internuntios bona ab illis expetenda, censent.* Porrò de sacrificiorum oblatoribus ita Lucianus, in dicto libro de sacrificiis: Προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργός, ἄρνα δὲ ὁ ποιμήν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιβανωτὸν, ἢ πόπανον· ὁ δὲ πένης ἱλάσκεται τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. id est: *Victimas offerunt, bovem aratorem agricola, agnum opilio, capram caprarius: est qui thus, & qui placentulam offerat. at si quis pauper fuerit, is ita deo litat, uti suam ipsius dextram dumtaxat exosculetur.* De Sarmatis ita Helmoldus lib. I, cap. LXXXIV: *Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus; vel, quos mortis urgebat periculum: his enim minimè negabatur asylum.*

Nempe,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Nempe, quum nemini penetralia ingredi concessum, nisi unis sacerdotibus, & pro quo, seu quibus sacra ii facerent; tamen, si quis, graviore periculosioreque adflictus morbo, ipse victimam pro suâ salute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adsistere hostiis, precesque pro se deo fundere, licebat. Maximâ cum reverentiâ accessisse sacrificanteis, & summâ cum veneratione adstitisse sacris, vel potiùs in genua, adeóque sæpè in faciem procubuisse; haud dubium est. hinc enim illa manus exosculatio, apud Lucianum: hinc totius corporis incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, seu capitis submissio, sacris etiam Christianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus supplicantium, honorantiumq; superiores, omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus usurpati, quàm ex ipsis sacrorum ceremoniis; quas primus mortalium liberos suos edocuit Adamus, ut jam dudum ostensum est. Ammiani Marcellini hæc sunt verba, lib. XIV: *Alemannorum reges & populi, formidantes, per oratores, quos videtis, summissis cervicibus concessionem præteritorum poscunt, & pacem.* Et lib. XVII, de Quadis, Germanicâ gente: *Qui, quum oblati, eorum ritu stantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non possent; ultimæ sortis infortunia metuentes, dederunt obsides imperatos.* De iisdem lib XXX: *Cúmque, membris curvatis, starent metu debiles, & præstricti; docere jussi, quæ ferebant, usitatas illas causationum species, jurandi fidem addendo, firmabant.* Et dicto lib. XVII: *Quados, Sarmatis adjumenta ferenteis, attrivimus. qui post ærumnosa dispendia inter decursus, & repugnandi minaces anhelitus, quid nostra valeat virtus experti, manus, ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine, ponè terga vinxerunt; restareque solam salutem contemplantes in precibus, affusi sunt vestigiis Augusti clementis.* Similia his, adeóque eadem sunt, quæ, lib. XVIII, in Mesopotamiâ gesta narrat, his verbis: *Antoninus, ambitiosè prægrediens agmina, ab Ursicino agnitus, & objurgatorio sono vocis increpitus, proditorque & nefarius adpellatus, sublatâ tiarâ, quam capite summo ferebat honoris insigne, desiluit equo; curvatis membris, humum vultu penè contingens salutavit, patronum adpellans & dominum, manus post tergum connectens; quod apud Assyrios supplicis indicat formam.* & mox: *Simul hæc dicens, è medio prospectu abscessit, non aversus, sed, dum evanesceret, verecundè retrogradiens, & pectus ostentans.* Apud Lucianum, in Dialogo de amicitiâ, ita Toxaris Scytha: Αὐτὸς δ' ἐκπετάσας χαμαὶ τὴν βύρσαν, κάθηται ἐπ' αὐτῆς, εἰς τοὐπίσω περιαγαγὼν τὼ χεῖρε, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ἀγκώνων δεδεμένοι. καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡμῖν ἡ μεγίστη ἱκετηρία. id est: *Ipse autem extenso humi corio insidet, manibus in tergum reductis; more eorum, qui à cubitis vincti sunt. atque hoc equidem apud nos maximum supplicandi genus.* Sic arbitror Quados quoque nostros manus post terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodò in pugnæ celeritate?) sed digitis pectinatim inter se implexis connexas, atque inter se complicatas habuisse. Sed de hoc ritu, in sacris observato, ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sangvinis populi legationibus coëunt; cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est; attolli, & insurgere, haut licitum: per humum volvuntur. eóque omnis superstitio respicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera subjecta, atque parentia.* Sed tempus est, de humanis quoque dicere victimis.

Humanarum hostiarum sacrificiis deos coluisse priscos Germanos, testem audivimus jam sæpè Tacitum. idem de Cimbris, Germanicâ gente, testatur Strabo, lib. VII; & de Gallis Germanorum consangvineis, lib. IV. de his etiam Cæsar, belli Gallici comment. VI; & Dionysius Halicarnassensis, antiquitat. Romanar. lib. I; item Mela, lib. III, cap. II; & Plutarchus, in libro de superstitione. de utrisque Diodorus, lib. V. Romani equidem isti Græcique auctores, humanarum hasce hostiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatem in Celtis notant. nec injuriâ: ita enim profectò erat. at non unis tantùm fuit usitata Celtis; nec in Celticâ primùm reperta. auctor ejus quisquis tandem fuerit, in Asiâ certè primam ei originem dedit unde per omnem terræ orbem, in universas pariter genteis, post inundationem, consvetudo ejus dispersa. Quum omnia peccata, id est veri Dei contemtus, & odium, item siderum aliorumque falsorum numinum veneratio atque cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo instituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint: ob quorum causam summus atque æternus Deus inundationem humano generi immisit: hanc quoque diram, nefandam, exsecrandamque crudelitatem simul jam tum initium cepisse, cummaximè credibile est. Quin sacra id Mosis scripta, quamvis haud ita clarè, indicant tamen quodammodò, genes. c. VI, ỳ. V, his verbis: *Quum itaque videret Iehova augescere malitiam hominis*

in

in terrâ; & omne figmentum & cogitationes cordis ejus tantummodò malas esse omni tempore. & ℣s. XI: *Quumque terra corrupta esset coram Deo ipso, & impleta esset violentiâ.* item ℣s. XII: *Aspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat. corruperat enim omnis caro viam suam supra terram.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ex vetustissimis Græcorum monimentis causas, cur primum mortalium genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert hujusmodi: τ' ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. hoc est: *Quum contumeliosi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum observarunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. Ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Hæc equidem levia, præut divina testatur Mosis historia. graviora multo Ovidius, & in nostram opinionem propiora, metamorphos. lib. I. illic enim, postquàm gigantum descripsit interitum, (quâ fabulâ angelorum significari lapsum, diabolorumque ortum, suprà, cap. XXXI, ostensum) hos continuò subjicit versus:

Et ne nulla suæ stirpis monumenta manerent,
In faciem vertisse hominum. sed & illa propago
Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis,
Et violenta fuit. scires è sangvine natam.

Quibus versibus novam mortalium progeniem poëta instituit; quam posteà inundatione terrarum totam à Jove deletam narrat: quasi illa, ab initio mundi per Japeti, uti ipse vult, filium condita, jam omnis anteà interiisset. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris Abeli interfectorem, apertiùs poëta describere potuit, quàm hoc versu?

Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis.

Sed hujus ætatem ille cum primi mortalium generis fine, id est, cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. de quo pauca quædam ipsius Jovis indignantis hæc citasse verba suffecerit:

—— Facto nondum vulgata recenti,
Fœda Lycaoniæ referens convivia mensæ.

Et paullo pòst: *Cùm mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,*
Struxerit insidias notus feritate Lycaon.

Et mox: *Contigerat nostras infamia temporis aureis.*

Et iterum: *Longa mora est, quantum noxæ sit ubique repertum,*
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.

Tandem: *Signa dedi venisse deum: vulgusque precari*
Cœperat. irridet primò pia vota Lycaon:
Mox ait; Experiar, deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis. nec erit dubitabile verum.
Nocte gravem somno nec opinâ perdere morte
Me parat. hæc illi placet experientia veri.
Nec contentus eo est: missi de gente Molossâ
Obsidis unius jugulum mucrone resolvit:
Atque ita semineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim subjecto terruit igni.
Quos simul imposuit mensis.

Hæc ante inundationem facta, moxque eam consequutam esse, narrat poëta. quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta; tamen multum veri, multâ licet obscuritate involutum, continent. Lycaon iste, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei, cunctarum rerum conditoris, impiissimus fuit contemtor: & quum falsos deos sub siderum formis coleret; his humanis hostiis, si non primus, certè ante inundationem litavit; mandendasque humanas carneis mensis imposuit: quemadmodùm omnes posteà gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Vnde rectè de Celtis nostris Diodorus, dicto libro V, παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id est, *ex longinquâ vetustatis observatione* fidem ait Druidas invenisse, ex humanis hostiis divinanteis. & ex antiquissimis Græcorum poëtis Sophocles, in Andromedâ:

Νόμος γάρ ἐστι τοῖσι βαρβάροις, Κρόνῳ
θυηπολεῖν βρότειον, ἀρχῆθεν, γένος.

Ritus est antiquissimus barbaris, Saturno
Immolare humanum genus.

Quod adeò verum est, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor, sanctus æterni Dei propheta Moses, idem attestetur, Levit. cap. XVIII, ỷs. XXI; & cap. XX, ỷs. II, III, IV, & V. Ammonitarum nationi ritum hunc fuisse vulgarem, testantur & aliæ sacræ historiæ; Reg. lib. I, cap. XI, ỷs. V, VII, & XXXIII: & lib. II, cap. XXIII, ỷs. X, & XIII. De Tauris, Pomponius Mela, lib. II, cap. I: *Immanes sunt moribus, immanemque famam habent, solere pro victimis advenas cædere.* De Neuris, idem auctor, eodem capite: *Mars omnium deus. ei homines pro victimis feriunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centesimum quemq; Marti immolasse hominem, auctor est Herodotus, lib. IV. Apud Albanos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur; teste Strabone, lib. XI. De Indis Mela, lib. III, cap. VII: *Quidam proximos parentesque, priusquàm annis aut ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt; cæsorumque visceribus epulari, fas & maximè pium est.* De Persis Plutarchus, in libro de superstitione: Ἄμηστρις δὲ, ἡ Ξέρξου γυνὴ, δώδεκα κατώρυξεν ἀνθρώπους ζῶντας ὑπὲρ αὐτῆς τῷ Ἅδῃ. id est: *Amestris, quæ uxor fuit Xerxis, Plutoni XII pro se vivos homines defodit.* De populis inter Arabicum sinum ac Nilum colentibus, Procopius, rer. Persicar. lib. I: Οἱ μὲν τοι Βλέμυες καὶ ἀνθρώπους τῷ Ἡλίῳ θύειν εἰώθασι· ταῦτα δὲ τὰ ἱερὰ οὗτοι δὴ οἱ βάρβαροι καὶ ἐς ἐμὲ εἶχον. ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰουστινιανὸς καθελεῖν ἔγνω. id est: *Blemyes etiam homines Soli immolare consvêrunt. eaque sacra isti barbari ad mea usque tempora servarunt. sed Iustinianus tandem imperator ea sustulit.* Ægyptios in Idithyæ urbe vivos combussisse homines Typhoni, auctor est apud Plutarchum, in libro de Iside, Manethon. Carthaginienses Saturno humanis litasse hostiis, inter complureis alios, auctores sunt Dionysius Halicarnassensis, antiquit. Roman. lib. I, & Plutarchus in dicto libro de superstitione. Nec solis barbaris nationibus hæc fuit usitata feritas; sed ipsis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? Lactantius, lib. I, cap. XXI: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit. quod est nuper, Hadriano imperante, sublatum.* Idem auctor de Romanis, mox eodem capite: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. siquidem Latialis Iupiter etiamnunc sangvine colitur humano.* Saturnum quoque apud eos antiquitus *eodem genere sacrificii cultum fuisse, non quidem uti homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponto Mylvio mitteretur*, idem testis est, capite eodem, paullo pòst. cui adstipulatur, inter alios, Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. VII: & multo hoc vetustiores, Dionysius dicto libro, atque Ovidius, Fastor. lib. I. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hostias. Silius Italicus, lib. IV:

Ausonii totidem numero; quos miserat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis.

Plinius, lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* COSS. *senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur: palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata.* Flav. Vopiscus, in Aureliano: *Capitolium Aurelianus invectus, ut illic cæderet servos, quos captos vovisse Iovi opt. max. ferebatur.* Denique omneis universi orbis terrarum gentes humanis litasse hostiis, hodiéque in orbe extero, sive Americano, & in Africæ meridionalibus, Asiæque orientalibus, litare; nisi si qui patrum nostrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti sint; satis ex veterum recentiumque scriptorum monimentis constat. quâ de re jam ante me haud pauca dixerunt alii. proinde pluribus ea heic exponere haud opus esse duco. ad Germanos meos redeo. Tacitus, ut suprà relatum, in libro de Germaniâ: *Deorum maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent.* Et posteà, de Semnonibus Svevis: *Cæso publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Procopius, rer. Gothic. lib. II, de Scandinaviæ incolis, id est, de Sveonibus atque Norvagiis: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστι. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo.* quod & Mag. Adamus Bremensis de iisdem adfirmat. Idem Procopius, eodem libro posteà, de Francis Italiam vastantibus: Θυσίαις χρῶνται ἀνθρώπων. id est: *Hostiis utuntur humanis.* Et rer. Persicar. lib. I, de Herulis, Germanicâ itidem gente, Vistulæ ostia quondam accolente: Πολλούς τινας νομίζουσι θεοὺς ὅμιλον· οὓς δὴ καὶ ἀνθρώπων θυσίαις ἱλάσκεσθαι ὅσιον αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι. hoc est: *Deos complureis colunt. quibus humanis quoque hostiis litare, religiosum ac pium arbitrantur.* De consangvineis Germanorum Britannis ita Tacitus, annal. lib. XIV: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* De aliis consangvineis Germanorum Gallis sic Mela, lib. III. cap. II: *Gentes superstitiosæ: aliquando etiam immanes adeò, ut hominem optimam & gratissimam diis victimam crederent. Manent vestigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cædibus temperant, ita*

nihilo

nihilominùs, ubi devotos altaribus admovêre, delibant. Plutarchus quoque, in prædicto libro de superstitione, Gallos ait atque Scythas θεοὺς εἶναι νομίζειν χαίροντας ἀνθρώπων σφαττομένων αἵματι, καὶ τελεωτάτην θυσίαν καὶ ἱερουργίαν ταύτην νομίζοντας· id est; *eos opinari deos esse, qui sanguine jugulatorum hominum gaudeant, idque pro perfectissimo sacrificio habeant.* De iisdem Gallis Jul. Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus: obque eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent: administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quòd pro vitâ hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, quum ejus generis copia deficit; etiam ad innocentium supplicia descendunt.* Humanarum igitur quoque hostiarum duo, uti in aliis definivit Trebatius, fuêre genera: *unum, in quo voluntas deorum disquirebatur; alterum, in quo sola anima diis sacrabatur.* utrumque Cæsar his indicat verbis: *aut immolant, aut se immolaturos vovent.* De priore igitur genere priore heic agam loco.

Immolabant scilicet hominem pro vitâ hominis, votis simul nuncupatis, si aut graviori morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri essent, atque tunc de futuro exitu exsta immolati hominis inspiciebantur. Diodorus, dicto libro V, de Celtarum sacerdotibus: Οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. μάλιστα δ᾽ ὅταν περί τινων μεγάλων ἐπισκέπτωνται, παράδοξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμον. ἄνθρωπον γὰρ κατασπείσαντες τύπτουσι μαχαίρᾳ κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον· καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος, ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως, τὸ μέλλον νοοῦσιν. Hoc est: *Hi ex auspiciis & victimarum exstis de futuris divinant: eisque plebs universa morem gerit. In primis, ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum observant. Hominem immolantes, supra transversum septum gladio feriunt. quo caso, prolapsoque, è casu & convulsione membrorum, simulque è cruoris fluxu de futuro præsagiunt.* Strabo, lib. IV, idem de Gallis memorans; dorsum feriisse tradit. Ἄνθρωπον, inquit, κατεσπεισμένον παίσαντες εἰς νῶτον μαχαίρᾳ, ἐμαντεύοντο ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ. id est: *Hominis, libamine perfusi, tergum gladio ferientes, ex palpitatione divinabant.* Scythas quoque victimas suas à tergo feriisse, suprà ex Herodoto intellectum. Idem Strabo, lib. III, de Lusitanis, Hispanicâ gente: Σπλαγχνεύονται δὲ καὶ δι᾽ ἀνθρώπων αἰχμαλώτων, καλύπτοντες σάγοις· εἶθ᾽ ὅταν πληγῇ ὑπὸ τὰ σπλάγχνα, ὑπὸ τοῦ ἱεροσκόπου μαντεύονται πρῶτον ἐκ τοῦ πτώματος. id est: *Ex captivorum quoque exstis conjiciunt, sagis ea contegentes. sub quibus quum pulsum edant, primùm ex cadavere haruspex futura prædicit.* De Britannis paullo antè ex Tacito citavimus ista: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* Strabo, lib. XI, de Albanis, Asiaticâ gente; apud quos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur: Προαχθεὶς εἰς τὴν θυσίαν τῆς θεοῦ, σὺν ἄλλοις ἱερείοις θύεται μυρωθείς. τῆς δὲ θυσίας ὁ τρόπος οὗτος. ἔχων τις ἱερὰν λόγχην ᾗ περ ἐστὶ νόμος ἀνθρωποθυτεῖν, παρελθὼν ἐκ τοῦ πλήθους, παίει διὰ τῆς πλευρᾶς εἰς τὴν καρδίαν, οὐκ ἄπειρος τοιούτου. πεσόντος δὲ, σημειοῦνται μαντεῖά τινα ἐκ τοῦ πτώματος, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀποφαίνουσιν. id est: *Perductus ad immolationem deæ faciendam, unà cum aliis victimis, mactatur unguentis delibutus. Mactationis autem ritus hic est: Quidam sacram tenens hastam, quâ fas est homines sacrificandi causâ interficere, cominus accedens, per latus cor ferit; rei hujus haud imperitus. Conlapso homine, è cadavere vaticinationes quasdam concipiunt, inque publicum enuntiant.* Ceterùm è dictis suprà Strabonis patet verbis, eodem ritu, quo animalia immolabantur, homines quoque apud Gallos mactatos fuisse. id est; admotâ ad aram hostiâ, sacerdos vinum, seu, ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem, fronti ejus invergebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, igni libamina adfundebat; preceis simul seu vota deo peragens. mox ipsa hostia gladio feriebatur. Longè tamen alium observabant ritum feminæ sacerdotes, in Cimbrorum exercitu: de quibus sic idem Strabo, lib. VII: Τοῖς οὖν αἰχμαλώτοις διὰ τοῦ στρατοπέδου συνήντων ξιφήρεις· καταστρέψασαι δ᾽ αὐτοὺς ἦγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκοῦν, ὅσον ἀμφορέων εἴκοσι. εἶχον δὲ ἀναβάθραν, ἣν ἀναβᾶσα ὑπερπετὴς τοῦ λέβητος, ἐλαιμοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα· ἐκ δὲ τοῦ προχεομένου αἵματος εἰς τὸν κρατῆρα, μαντείαν τινὰ ἐποιοῦντο. ἄλλαι δὲ διασχίσασαι, ἐσπλαγχνεύοντο ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. Id est: *Eæ per castra captivis occurrebant strictis gladiis: conversosq; ad craterem æneum ducebant, amphoras circiter viginti capientem. Habebant autem pulpitum; quo conscenso super craterem sacerdotum una, singulis in sublime elevatis guttur incidebat. è sanguine, in craterem profuso, divinationem quamdam captabant. reliqua cadavera cæsorum recludebant, exstisque inspectis, victoriam suis vaticinabantur.* Nempe de Cimbris hic est sermo, qui cum Teutonis finitimis suis, peragratâ totâ ferè Celticâ, id est, Germaniâ, Illyrico, Galliâ, atq; Hispaniâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

exercitibus ducibusque fusis. unde plurimos in castris suis habuêre è Romanis captivos; è quorum cæde, seu immolatione, de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hostias super craterem, sive lebetem, non peregrinando demum, longinquasque pervagando terras, addidicerant; sed jam inde domo attulerant. domi quidpe eodem usos, liquet ex ejusdem auctoris testimonio; qui eodem libro paullo antè, suâ, ait, tempestate Cimbros è Cimbricâ peninsulâ, id est, è patriis sedibus, Augusto Cæsari misisse donum, τὸν ἱερώτατον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτουμένους φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ὑπηργμένων· id est; *lebetem, qui sacerrimus apud illos habebatur; amicitiam, & veniam illatarum injuriarum petenteis.* Cave autem suspiceris, veterem illum lebetem, quo in prædictis expeditionibus usi sunt, in Cimbricam fuisse relatum peninsulam. ita enim exercitus eorum, cùm in Galliâ, tùm in Italiâ, deleti sunt, *ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit*; teste Seneca, lib. I de irâ, cap. XI. Hic tamen ritus Scythis quoque fuisse communis videtur ex his Herodoti verbis, libro IV perscriptis: Ἐπεὰν οἶνον ἐπισπείσωσι κατὰ τῶν κεφαλέων, ἀποσφάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἄγγος· hoc est; *Vinum ubi capitibus libaverunt, ipsos homines in vas quoddam jugulant.* Manus humanis victimis post terga fuisse revinctas, ostendit Ovidius, de Ponto lib. III, eleg. II:

Protinus immitem Triviæ ducuntur ad aram,
Evincti geminas ad sua terga manus.

Hinc illud Mosis, genes. cap. XXII, ℣. IX, de Abrahamo, filium sacrificaturo: *Vt autem pervenerunt ad locum illum, quem dixerat ei Deus; exstructâ ibi arâ, Abrahamus disposuit ligna. posteà colligans artubus Isaacum filium suum, imposuit eum altari super ipsa ligna.* Ceterùm, divinatione è lapsu cæsi corporis, è palpitatione ac convulsione membrorum, è sangvinis fluxu, atque exstis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis: de quibus ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hostiarum, quas *consultorias* vocabant.

De alteris illis, quas *votivas* adpellabant, sic Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Sed clariùs eâ de re Tacitus, annal. XIII: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* scilicet sacris adhibitis; quæ epulæ etiam sequebantur. Idem auctor, annal. I, de clade Varianâ: *Adjacebant fragmina telorum, equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* & mox: *quot patibula captivis, quæ scrobes.* Et Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de Sveonibus ac reliquis Scandinaviæ peninsulæ incolis loquens: Τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δοριάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι. ἱερεύουσι δὲ τὸν αἰχμάλωτον, οὐ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας ῥιπτοῦντες, καὶ ἄλλοις τε κτείναντες θανάτου ἰδέαις. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo, quem omnium primum in prœlio ceperint. hunc Marti immolant: ut quem deorum maximum ducant. Sed captivos sacrificandi is apud illos est ritus, uti non solùm hostiam mactent; sed ab arbore suspendant, aut in senticeta ac vepreis projiciant; alisque mortis modis enecent.* De iisdem Sveonibus ita Magister Adamus Bremensis: *Ex omni animante, quod masculum est, IX capita offeruntur: quorum sangvine deos taleis placari mos est. corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Ibi etiam canes pendent cum hominibus. quorum corpora, mixtim suspensa, narravit mihi quidam Christianorum, se LXXII vidisse.* Alium prætereà ritum refert dictus Procopius, eodem libro, his verbis: Ἐπιλαβόμενοι δὲ τῆς γεφύρας τοῦ Πάδου Φράγγοι, παῖδάς τε καὶ γυναῖκας τῶν Γότθων, οὕσπερ ἐνταῦθα εὗρον, ἱέρευόν τε, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸν ποταμὸν, ἀκροθίνια τοῦ πολέμου, ἐρρίπτουν. id est: *Franci, ponte Padi occupato, liberos uxoresque Gothorum, quos ibi deprehenderant, pro victimis mactarunt; corporaque eorum in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjecisse Saxones piratas, Galliæ maximè litora infestanteis: de quibus ita Sidonius Apollinaris, lib. VIII, epist. VI: *Priusquàm de continenti, in patriam vela laxantes, hostico mordaces anchoras vado vellant, mos est remeaturis, decimum quemque captorum per æquales & cruciarias pœnas, plus ob hoc tristi quàm superstitioso ritu necare; superque collectam turbam periturorum, mortis iniquitatem sortis æquitate dispergere. Talibus se ligant votis, victimis solvunt: & per hujusmodi, non tam sacrificia purgati, quàm sacrilegia polluti, religiosum putant cædis infaustæ perpetratores, de capite captivo magis exigere tormenta, quàm pretia.* Ceterùm Cæsar, ut antè relatum, belli Gallici commentar. VI: *Supplicia*, inquit, *eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. Sed quum ejus generis*

generis copia deficit, etiam ad innocentium ſupplicia deſcendunt. Igitur gratiſſima eorum, qui bello capti. horum quidpe noxa maxima; ut qui non unius vel alterius hominis, ſed univerſæ civitatis fortunas perditum iverint. Per *innocentium ſupplicia* intellige cædeis maximè liberorum. quod genus feritatis Celtis noſtris cum aliis gentibus fuit commune. De Carthaginienſibus ita Silius lib. IV:

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poſcere cæde deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

De eâdem gente ita Plato, in Minoë: Ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ' ἀνόσιον· Καρχηδόνιοι δὲ θύουσιν, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς· καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ. id eſt: *Nobis haud fas eſt homines immolare; ſed impium id atque nefandum exiſtimamus. at Carthaginienſes immolant, ceu pium ac legitimum ipſis: adeóque nonnulli eorum filios ſuos Saturno mactant.* Juſtinus, lib. XVIII, de iisdem: *Quum, inter cetera mala, etiam peſte laborarent; cruentâ ſacrorum religione & ſcelere pro remedio uſi ſunt. quidpe homines, ut victimas, immolabant: & impuberes (quæ ætas etiam hoſtium miſericordiam provocat) aris admovebant; pacem deorum ſangvine eorum expoſcentes, pro quorum vitâ dii rogari maximè ſolent.* Lactantius, lib. I, c. XXI: *Peſcenius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſatyram refert, Carthaginienſeis Saturno humanas hoſtias ſolitos immolare. & quum victi eſſent ab Agathocle, rege Siculorum, iratum ſibi deum putaviſſe. itaque ut diligentiùs piaculum ſolverent, ducentos nobilium filios immolaſſe.* Ritum immolandi liberos apud Carthaginienſeis ita refert Plutarchus, in libro de ſuperſtitione: Εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα καθιέρουν. οἱ δὲ ἄτεκνοι παρὰ τῶν πενήτων ὠνούμενοι παιδία κατέσφαζον καθάπερ ἄρνας, ἢ νεοσσούς. παρειστήκει δὲ ἡ μήτηρ, ἄτεγκτος καὶ ἀστένακτος. εἰ δὲ στενάξειεν, ἢ δακρύσειεν, ἔδει τῆς τιμῆς στέρεσθαι· τὸ δὲ παιδίον οὐδὲν ἧττον ἐθύετο. κρότου δὲ κατεπίμπλατο πάντα πρὸ τοῦ ἀγάλματος ἐπαυλούντων καὶ τυμπανιζόντων, ἕνεκα τοῦ μὴ γενέσθαι τὴν βοὴν τῶν θρήνων ἐξάκουστον. Hoc eſt. *Scientes prudentesque ſuos ipſi liberos ſacrificabant. Quibus verò nulla erat proles, ii à pauperibus infanteis, veluti agnos, aut avium pullos, ad eam rem mercabantur. Adſtabatque mater, ſine luctu, ac gemitu. quem ſi ederet, aut fleret; pretio mulctabatur. infans autem nihilo minùs mactabatur. Omnia verò ante ſimulacrum ſtrepitu fiſtularum tympanorumque opplebantur; ne ejulatus mactatorum exaudiri poſſent.* Ergo in ipſo ſimulacro comburebantur. Confer jam cum his, quæ Cæſar, dicto commentar. VI, de Gallis memorat. *Alii,* inquit, *immani magnitudine ſimulacra habent: quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent: quibus ſuccenſis, circumventi flammâ exanimantur homines.* Non ſolùm homines, ſed animalia etiam inibi cremata fuiſſe, diſco è Strabonis verbis, lib. IV perſcriptis: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα, καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦν. id eſt: *Fœni coloſſo exſtructo, lignoque ſubjecto, pecudeis, & omnis generis feras, hominesque concremabant.* Adde igitur jam ſuperioribus Cæſaris verbis hæc ſequentia: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui ſuperaverunt, animalia capta immolant.* Ammonitarum quoque deo, qui *Molec* adpellatur in ſacratis libris, & *Melec*, & *Milcom*, & *Malcham*, ut cap. XXVI dictum, immenſæ magnitudinis tradunt conſecratum fuiſſe ſimulacrum, ſeptem ſpatiis intrinſecus diſtinctum; in quorum primo farina locata, in ſecundo turtures, in tertio ovis, in quarto aries, in quinto vitulus, in ſexto taurus, in ſeptimo homo. Sanè ex eâdem ſtirpe omneis immenſos illos prognatos fuiſſe exiſtimaverim coloſſos æreos, lapideosque, per Græciam, per Aſiam, per Aegyptum. quorum uſus initio nullus alius, niſi uti hoſtiæ in eis tam humanæ quàm pecuinæ immolarentur. Poſteriores mortales, quum ab hujusmodi ſacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioſo, abhorrerent, verum quidem germanumque coloſſorum uſum abrogarunt, ipſos tamen coloſſos, ut admirandæ ſtructuræ opera, perpetuò ad poſtrema uſque ſæcula retinuerunt, novosque ſubinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur ſententia, qui apud Lucianum, in libro de deâ Syriâ, factos arbitrati ſunt Δευκαλίωνος εἵνεκα, ἐκείνης ξυμφορῆς μνήματα, ὁκότε οἱ ἄνθρωποι ἐς τὰ οὔρεα καὶ ἐς τὰ περιμήκεα τῶν δενδρέων ἤισαν, πολλὸν ὕδωρ ὀρρωδέοντες· id eſt; *Deucalionis gratiâ, ceu monumenta ejus calamitatis, quando homines in monteis & in altiſſimas arbores adſcenderunt, aquarum inundationem formidantes.* Sed quum hac de re diu mecum ipſe adhuc dubitarem, confirmavit tandem ſententiam meam ejusdem rei exemplum, quod ſuperiori ævo Hiſpani maritimis itineribus orbem terræ luſtrantes, in inſulâ quâdam reperierunt: ubi frequentes conſpiciebantur ſtatuæ æneæ, diis ſacratæ, quibus pueri infantesque incluſi, igne ſuccenſo diis immolabantur. Verba Domini apud divum Moſen, Levitici cap. XVIII, verſ. XXI, ſunt hæc: *De ſemine tuo ne permittito traducendum Moleco.* De eâdem re ita perſcriptum eſt Reg. lib. II, cap. XXIII, ℣ſ. X: *Polluit etiam Ioſias Thophetum, quod eſt in valle filiorum Hinnomi: ne traduceret quis-*

quam filium suum aut filiam suam per ignem Moleco. Miror sanè, adeò heic nonnullos potuisse interpreteis nugari, uti docuerint, inter duos igneis transisse tantùm incolumeis purgandi expiandique causâ homines: quum planè combustos fuisse, disertissimis testentur verbis haud semel sacri libri. Chron. libro II, capite XXVIII, ℣. III, de Achazo rege: *Adolevit in valle filii Hinnomi; & arsit filios suos igne, secundùm abominationes gentium, quas expulerat Iehova à facie Israëlitarum.* Divus Jeremias, cap. VII, ℣. XXXI: *Et ædificarunt excelsa Thopheti, quod est in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne.* & cap. XIX, ℣. V: *Et ædificarunt excelsa Babalis, ad comburendum filios suos igne, holocausta Babali.* Hic *Babales* nullus alius, quàm Assyriorum *Belus*: quem eumdem Saturnum esse, suprà, cap. XXVI, ostensum est. Ergo si quis privatus in graviori aliquo vel morbo vel periculo versaretur; captivorum aliquem, vel, si deessent, suam ipsius deo immolabat prolem. sin verò tota civitas, sive universa natio in graviori verteretur discrimine; publicè, certo liberorum, eorumque nobiliorum (si captivi, aut malefici deessent) numero contributo, præsentem deorum iram avertere properabant. unde Cæsar: *publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Ac votiva quidem sacrificia publica ex hoste fiebant: nempe, si superarent, adversam aciem, aut primaria ejus capita deo se immolaturos. huc namque spectant Cæsaris ista; *se immolaturos vovent.* Sed & alios, præter jam citatos, habuisse Gallos immolandi ritus, ostendit Strabo, prædicto lib. IV: Καὶ ἄλλα δὲ ἀνθρωποθυσιῶν εἴδη λέγεται· καὶ γὰρ κατετόξευόν τινας, καὶ ἀνεσταύρουν ἐν τοῖς ἱεροῖς· id est: *Sed & alia feruntur hominum immolationis genera. alios namque sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris.* Germanos quoque captivos in crucem egisse, sive patibulo adfixisse, suprà ex Taciti annal. I intelleximus. Attestatur idem & Dio, lib. LIV: Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται τε καὶ Τέγτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς τῶν Ῥωμαίων συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id est: *Sigambri, Usipetæ, & Tencteri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno trajecto, Germaniam citeriorem Galliamque depopulati fuerant.*

Jam verò reliqua de humanis hisce hostiis, in quibus sola anima diis sacrabatur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermissum videatur. Pecudum victimas votivas, in quibus sola anima sacrabatur, totas cessisse in epulas, suprà ostendi. idem de humanis victimis sæpè factum si dixero, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Certè vix egomet facinus tam horrendum, tamque nefandum de majoribus meis crederem, ni in Asiâ etiam, & in Africâ, veterum memorarent scriptorum monumenta genteis ἀνθρωποφάγους frequenteis; ni in novo item, quem vocant, orbe tales hodiéque reperirentur ubique populi: quibus omnibus mos iste exsecrandus vescendi humanâ carne ex nullâ aliâ origine, quàm ex majorum sacrificiis promanavit, quæ illi humanis peragebant hostiis. At de Celtis nostris rem certam liquidamque me tibi adseverare uti intelligas; en Plinii luculentissimum testimonium in lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* COSS. *senatus consultum factum est, ne homo immolaretur. palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Gallias utique possedit; & quidem ad nostram memoriam. namque Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum & hoc genus vatum medicorumque. Sed quid ego hæc commemorem in arte oceanum quoque transgressâ, & ad naturæ inane pervectâ? Britannia hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensêre, quamquàm discordi, & sibi ignoto. Non satis æstimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulêre monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandere etiam saluberrimum.* Idem auctor, libro XXVIII, cap. I: *Aspici humana exsta nefas habetur. quid mandi? Quis ista invênit ostenta? Tecum enim res erit, eversor juris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condidisti; credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invênit, singula membra humana mandere? quâ conjecturâ inductus? quam potest medicina ista originem habuisse? quis veneficia innocentiora effecit quàm remedia? Esto. barbari externique ritus invenerint: etiamne Græci suas fecêre has arteis?* Certè; si Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos eadem theologia, eædemque ceremoniæ, quæ apud illos. tum & ipsos hominem immolasse, suprà ostensum est. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc scelere pollutus fuit. nec Judæos quidem, electum veri Dei populum, excipere queas; ut suprà patuit. Homine igitur cæso, postquàm sangvinem, paterâ exceptum, flammis sacerdos adfudit; aut tota ac solida ejus viscera exstaque, aut membratim dissecta in epulas parabantur: quemadmodùm de pecuinis victimis factum, suprà docui.

Atque hactenus de sacrorum ritibus, sacrificiorumque generibus disseruisse sufficiat. Cuinam potissimè deorum humanas immolaverint victimas, nunc etiam scire fuerit cura. Mercurio id factitatum apud Germanos, auctor est, ut sæpè ostensum, Tacitus in libro de Germaniâ. Cæsar quoque, deorum maximè Mercurium coluisse Gallos, tradit in dicto comment. VI. cui haud dubiè præstantioribus litarunt hostiis. At idem Tacitus, annal. XIII, Marti pariter ac Mercurio adversam devovisse aciem, memorat, Hermunduros, adversùm Cattos prœlianteis. & Jornandes Gothos ait Martem semper captorum immolationibus placavisse. Strabo etiam, lib. III, Lusitanos tradit Marti immolasse captivos. Dionysius verò Halicarnassensis, lib. I, non modò Carthaginienseis, atque Gallos, aliasque Occidenteis genteis (in quibus haud dubiè intellexit Hispanos) sed & Græcos ac Latinos Saturno humanis sacrificasse victimis, testatur. Lactantius, lib. I, cap. XXI, Græcos simul & Latinos Jovem eodem sacrificii genere coluisse docet. Procopius, rerum Persic. lib. I, Blemyas, Africam gentem, Soli id tribuisse, adfirmat. Nulli igitur uni deo id servatum; sed omnibus communiter concessum. quamquàm initio rerum ad unum Solis numen referebatur: cui uni cuncta reliquorum deorum nomina juxtà & numina competiisse, suprà ostensum est.

Ceterùm festos egisse ad publica ac solennia sacra dies, ludosque celebrasse omneis pariter gentes, passim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc esse antiquissimum, haud dubiè è terrâ Shinar in dispersione gentium cum reliquis ritibus in universum orbem pervectum. De pópulo Israëlitico, aureo vituli simulacro sacrificante, ita tradit divus Moses, Exodi cap. XXXII, vers. VI: *Surgentes itaque postridiè manè, obtulerunt holocausta, & applicarunt eucharisteria. seditque populus ad edendum. deinde surrexerunt ad ludendum.* Quem ritum procul dubio in Aegypto didicerant Israëlitæ: unde & vituli, id est, Apis, simulacrum habuère. quamquàm suis etiam sacris Judæi publicis ac solennibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum, inter alia, maximè nota sunt Olympia, Pythia, Isthmia, & Nemea sacra simul atque ludicra, tot veterum scriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquàm apud Latinos, aliasque genteis, sacrificium publicum votivum, sive εὐχαριστικὸν peractum est sine ludis. In Germanis nostris, reliquisque Celticis gentibus, unum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Auctor noster, librò de Germaniâ: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quacumque adventu hospitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque festum hoc deæ Terræ matris celebrârint Romani, suprà, cap. XXVII, ostensum est. Idem noster, eodem libro paullo antè: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sangvinis populi legationibus coëunt; cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* De Sveonibus, qui pars quondam Svevorum, ita Magister Adamus: *Solet quoque post IX annos communis omnium Sveoniæ provinciarum solennitas celebrari. ad quam videlicet solennitatem nulli præstatur immunitas. reges & populi omnes, & singuli sua dona ad Upsolam transmittunt.* De Marsorum gente, Rhenum quondam accolente, auctor noster, annal. lib. I: *Attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanæ luco: in quo eâ ipsâ nocte, oppressis Marsis, templum Tanfanæ exercitus Romanus diruit. Idem auctor, histor. lib. IV, de Batavorum rebellione: *Civilis primores gentis & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias, & raptus, & cetera servitii mala enumerat.* Præmissa fuisse epulis sacra, omnino ego existimo. quidpe cur alioqui in sacrum vocaret nemus? Nec facilè convivia aliqua publica acta fuisse priscis illis gentibus sine sacris, vel uni poëtæ Homerus Virgiliusque satis docent. Strabo, lib. III, de Hispanis: τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασί, καὶ τοὺς προσβόῤῥους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ, ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικί τε χορεύειν καὶ παννυχίζειν. id est: *Celtiberos ajunt, & qui ad septemtriones versùs ii sunt conterмini, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio ante portas cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari.* Sed nuptiis quoque, ac deinde infantium lustrationibus adhibuisse sacrificia Celtas, quemadmodùm Græci, Latini, & aliæ gentes, haud dubitandum est.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT XXXVI.

De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.

ABSOLUTIS omnibus reliquis theologiæ philosophiæque priscorum Germanorum partibus, restat nunc, uti pauca etiam quædam de divinationum generibus dicantur. Cicero igitur, sub initium libri primi de divinatione; *Gentem quidem*, inquit, *nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse censeat.* Et lib. II: *Omnes reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Aelianus, variar. historiar. lib. II, cap. XXXI: Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι Ἰνδοὶ, Κελτοὶ, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχνων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων, καὶ διδαγμάτων. hoc est: *Prædicti autem barbari, Indi, Celtæ, & Aegyptii, & esse deos adfirmant, & nostri curam gerere, & præsignificare nobis futura, per aveis, signa, seu omina, per exsta, & alias quasdam observationes atque documenta.* De barbarissimâ tum temporis atque immanissimâ gente Germanis disertè testatur auctor noster, in dicto libro de Germaniâ, *auspicia* eos *sortesque ut quos maximè observasse.* Ars certè, sive scientia divinandi, meritò vetustissimam sibi vendicaverit originem; ut quæ & ipsa primùm in Asiâ nata sit; atque inde in gentium dispersione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffusa. Ante tamen inundationem terrarum, jam tum in primâ mortalium ætate exstitisse, haud temerè adfirmaverim. auspicia quidpe nescio quid sentiant, corvum atque columbam aveis à Noacho post cessationem aquarum ex arcâ emissos. Cicero, initio lib. I de divinatione; *Vetus*, inquit, *opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani, & omnium gentium firmata consensu, versari quamdam inter homines divinationem, quam Græci* μαντικὴν *adpellant, id est, præsensionem, & scientiam rerum futurarum.* Heroica tempora nulla alia fuerunt, quàm quibus Noachi nepotes, post lingvæ primævæ ad Babylonem confusionem, colonias, sive gentium semina in universas terrarum parteis deduxerunt. Sive igitur ex certo aliquo fonte, seu ex suo ipsius judicio Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam censuit; convenit certè hæc opinio dictis Noachi avibus; quarum indicio ille aquas recessisse cognovit. At licet auspicia ab inundatione demum terrarum initium cepisse videantur; tamen haruspicinam, quæ exsta inspiciebat, quæque ex lapsu immolatæ victimæ è fluxu sangvinis, è palpitatione membrorum divinabat, & item sortilegia, jam ante inundationem sumsisse originem putaverim. Cicero, libro proximè dicto: *Similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjecturâ enim nititur: ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse nonnumquàm: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in quâ quum penè innumerabiles res eódem evenirent, iisdem signis antegressis; ars est effecta, eadem sæpè animadvertendo, atque notando.* Sic Diodorus, lib. V, Celtarum nostrorum haruspiceis fidem divinationis inter suos invenisse ait παλαιᾷ τινὶ καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id est, *à longinquâ vetustâque observatione.* Utut res sese habeat; omnis certè divinandi scientia atque observatio unam eamdemque habuit originem, in Asiâ, ante gentium dispersionem. Eâ quomodò Germani nostri usi sint, indicare, in præsens mihi cura est. Cicero, de divinatione lib. II. in tria eam distribuit genera; in *haruspicinam, auspicia, ac sorteis.* De haruspicinâ, quæ exsta spectabat, jam satis abundéque superiori capite intellectum puto. nunc igitur de auspiciis ac sortibus dicendum. ac primùm de sortibus; ordine ab auctore nostro sic observato. Notandum autem, & sortibus & auspiciis præmissa fuisse sacrificia; per quæ dii exposcebantur, uti futura significarent. Exemplum est in Romulo ac Remo, novæ urbis nomen per auspicia captantibus: de quibus ita Dionysius Halicarnassensis, lib. I: Ἐκέλευσεν αὐτοὺς προθύσαντας τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους. id est; *Jussit eos, peractis legitimis sacris, observare faustas aliteis.* Auctor igitur noster, in dicto libro de Germania: *Sortium*, inquit, *consvetudo simplex. virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, si privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur.* Ne hoc quidem Germanorum proprium, sed cum aliis gentibus commune; manifestissimo indicio. hoc ipsum quoque sortilegii genus ex Asiâ in Celticam, cum reliquis divinationum generibus, delatum. Herodotus, lib. IV: Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοὶ, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε. ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ διεξελίσσουσι αὐτούς· καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες, θεσπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες

ταῦτα,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 34.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ταῦτα, συνειλέουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέν τοι ἡ μαντικὴ πατρωΐη σφι ἐστί. οἱ δὲ Ἐνάρεες, καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι. φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ, καὶ διαλύων χρᾷ. hoc est: *Apud Scythas permulti sunt divinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum: Grandeis virgarum fasces postquàm attulerunt, humi positos dissolvunt; & separatim ponentes earum singulas, vaticinantur. simulque, dum hæc dicunt, virgas rursum convolvunt, & singulatim in unum componunt. atque hæc illis tradita à majoribus divinatio. Enares autem, atque Androgyni ajunt sibi à Venere traditam divinandi scientiam: qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit; digitis eam implicando, ac resolvendo tractat: atque in hunc ritum de futuris prædicit.* Hoc equidem Scythici sortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diversum; tamen ex eodem fonte eâdémque origine profluxisse, satis adparet. In primis autem antiquitas scientiæ proditur eo, quòd non ab se inventam, sed à majoribus illi, hi ab ipsâ jam inde Venere sibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem sortibus id obiter notandum, quòd his etiam candidus intercessit colos, quemadmodùm omnibus aliis rebus divinis.

Porrò idem noster sic de sortibus simulque auspiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio. sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare.* Malunt quidam heic pro *notum*, legere *natum*. quibus an subscribam, vix equidem scio. miror tamen, cur auctor miratus, illud etiam in Germaniâ notum; quum jam anteà adfirmaverit, *auspicia* Germanos *sorteisque ut quos maximè observasse*: & de consangvineis eorum, aliâ Celtarum parte, Gallis Justinus, lib. XXIV, *augurandi studio* eos *præter ceteros valuisse*. cujus rei exemplum Cicero, de divinat. lib. I, in Deiotaro, Gallorum in Asiâ rege, refert: *quem nihil umquàm nisi auspicato gessisse*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auspiciorum scientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quòd maximè omnium gentium eam & callebant, & observabant. Quòd verò Cicero, in dicto libro, Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis ac Lyciis, excellentiam dictæ scientiæ præ aliis adscribit; id nihil Taciti Justinique auctoritati ac fidei derogat. quidpe Ciceroni parum Galliæ, multoque minùs Germaniæ ritus moresque cogniti fuêre; ut qui numquàm eas terras ingressus est dictarum autem Asiæ nationum consvetudines ipse coràm diligentiùs perdidicisse potuit, dum eis cum potestate præesset; uti ipse testatur eodem loco. De auspiciorum virtute prisci quid senserint mortales, liquidò indicat Ammian. Marcellinus, lib. XXI. *Auguria*, inquit, *& auspicia, non volucrum arbitrio, futura nescientium, colliguntur; nec enim hoc vel insipiens quisquam diceret: sed volatus avium dirigit deus; ut rostrum sonans, prætervolans pinna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret. amat enim benignitas numinis, seu quòd merentur homines, seu quòd tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia sanè indigna homine à Christianâ religione haud perinde alieno. Ceterùm ex hoc auctore, simulque ex Taciti verbis, suprà citatis, adparet, *voceis volatusque avium* maximè eos notasse. Sic & Ovidius, trist. lib. I, eleg. VIII:

Lingvave servatæ pennave dixit avis.

Et Lucanus lib. I:

Fulminis edoctus motus, venasque calenteis
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Silius Ital. lib. I: —— *Huic superos sentire monenteis*
Ars fuit, ac pennâ monstrare futura magistrâ.

Valer. Flaccus Ἀργοναυτικῶν lib. I:

Cui genitor tribuit monita prænoscere divûm,
Omnia; seu flammas, seu lubrica cominus exsta,
Seu plenum certis interroget aëra pennis.

Cicero de Gallorum auspiciis sic scribit, in secundo de divinatione: *Externa auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur: nec admodùm paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus percunctari nostri augurii disciplinam: & ego ipsius. dii immortales, quantum differebat! ut quædam essent etiam contraria. Atque iis semper utebatur.* Gallorum Germanorumque auguria fuisse inter se similia ac paria, haud dubitandum; quia unius gentis Celticæ fuêre nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumque partibus pares.

Porrò auctor noster, eodem lib. de Germaniâ: *Proprium gentis*, inquit, *equorum quoque præsagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mor-*

tali opere contacti. quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. Ditmarus quoque, in chronico, lib. VI, suo ævo in Luiticiorum natione præsagium equinum notavit, verùm ritu paullum diverso. *Equum,* inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duorum cuspideis hastilium, inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt: &, præmissis sortibus, quibus id exploravêre priùs, per hunc, quasi divinum, denuò augurantur: &, si in duabus his rebus par omnium apparet, factis completur.* Proprium hoc præsagium, ait Tacitus, fuisse Germanorum. ego verò dubito, an non & Sarmatis, & Persis id fuerit, ejus ævo, commune. Sarmatæ certè, sive Slavi fuêre Luiticii; quos nunc Lusatios vulgò vocant. & in exercitu Xerxis, Persarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuisse τούς τε ἵππους σὺν ἱροὺς καὶ τὸ ἅρμα τὸ ἱρὸν, id est, *equos sacros, & currum sacrum,* auctor est Herodotus, lib. VII. & in Cyri exercitu, quum Babylonem is peteret, fuisse ἱροὺς ἵππους λευκοὺς, id est, *sacros equos candidos,* idem est testis, libro I. Unde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuisse vetustissimum, in Asiâ ante gentium dispersionem exortum.

Aliud hinc præsagii genus subjicit continuo auctor noster, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.*

Atque hæc sunt genera divinationum, quæ Tacitus Germanis usitata recenset. Alia etiam, præter hæc, habuisse eos, haud dubium est. Plinius, lib. XXX, cap. I, omnem augurandi divinandique scientiam *magicam* adpellans *artem; Britannia,* inquit, *hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensêre, quamquàm discordi, & sibi ignoto.* paullo autem antè: *Primus exstat, ut equidem invenio, commentatus de eâ Osthanes, Xerxem regem Persarum in bello, quod is Græciæ intulit, comitatus.* Initio verò capitis II: *Vt narravit Osthanes, species ejus plures sunt. namque & ex aquâ, & ex sphæris, & ex aëre, & ex stellis, ex lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit: præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Omneis hos modos, vel saltem plerosque, non solùm Britannos, sed reliquos etiam Celtas exercuisse, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vitâ Cæsaris; prœlium hujus commemorans quod cum Ariovisto, Marcomannorum rege, in Galliâ commisit. Ἔτι δὲ μᾶλλον, inquit, αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. hoc est: *Magis etiam eos retardaverunt sacrarum feminarum vaticinationes: quæ inspectis amnium vorticibus, fluentorumque gyris ac fragoribus notatis; certis inde signis futura prædicebant. hæ prœlium ante novam lunam committere vetabant.* Ceterò Plinius, toto libro trigesimo, varios magicæ artis mirosque recenset modos, partim rerum naturæ congruenteis, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuisse sacerdoteis, seu theologos, philosophosque, ac palàm exercuisse, suprà, cap. XXIV, ostensum est. Easdem magicas, seu veriùs veneficas arteis etiam nunc, non modò apud barbaras profanasque genteis, sed inter Christianos quoque vigere, nihil mirum sit: quandoquidem idem humani generis sævissimus hostis Satanas, qui ab initio mox in primis mortalibus, deo rebellibus Caini posteris, eam seminavit, hodiéque & vivit & humano generi insidiatur; plurimamque ejus partem, cùm his, tùm aliis illecebris, in eumdem secum æternum illum trahit ignem. Credat nunc, quisquis velit, sagas magosque nullos esse, nec arte suâ quidquam posse. Quod tamen credere prorsus neminem ego existimo, nisi cui aut ipsa divinarum, juxtà humanarumque rerum ignorantia imponit, aut nefandus ille, nimiúmque (heu dolor!) inter etiam Christianos hodiè pervagatus ἀθεϊσμὸς persvadet. Verùm jam inde à primis fuêre sæculis, qui adfirmare haud veriti sunt, *totam de deo immortali opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causâ; ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret:* quod testatur Cicero, in primo de naturâ deorum. unde illi etiam nati sunt versus, qui Petronio Arbitro adscribuntur, homini in libidines & impietatem effusissimo. sunt autem isti:

Primus in orbe deos fecit timor: ardua cælo
Fulmina cum caderent, discussaque mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos. mox Phœbus ad ortus
Lustratâ dejectus humo, Lunæque senectus,
Et reparatus honos, hinc signa effusa per orbem,
Et permutatis disjunctus mensibus annus,

Projecit

Projecit vitium hoc. atque error jussit inanis
Agricolas primos Cereri dare messis honores,
Palmitibus plenum Bacchum vincire, Palemque
Pastorum gaudere manu. natat obrutus, omni
Neptunus demersus aquâ: Pallasque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Iam sibi quisque deos avido certamine fingit.

Certè infinitus eorum etiam inter Christianos nunc reperitur numerus, qui cum illo sentiant Celio, de quo ita Martialis, epigram. lib. IV:

Nullos esse deos, inane cœlum
Adfirmat Celius; probatque, quòd se
Factum, dum negat hoc, videt beatum.

Quâ opinione animo obdurato, aut fœdissimis voluptatibus libidinibusque volutantur, aut in omnis generis flagitia sceleraque nefanda ruunt; adeò, uti cœlum terramque & omnia inter se miscere haud vereantur, modò queant. Liceat heic cum Boëthio exclamare;

Heu quàm præcipiti mersa profundo
Mens hebet, & propriâ luce relictâ,
Tendit in extremas ire tenebras!

Sed his si tantisper animum à teterrimi hostis sui, principis tenebrarum, vinculis sibi vindicare daretur, donec ea, quæ suprà ex omnium gentium theologiâ collegi, mecum penitùs cognoscerent: certè, si non unâ sacrorum apud Christianos librorum auctoritate, saltem universarum gentium unanimo inducerentur consensu, esse deum, esseque eum, quem sacra nobis ostendit Christianorum theologia. Ego equidem ista fortassis, ut alieno in opere, fusiùs copiosiùsque tractavi, quàm par erat. verùm dari veniam mihi, æquum censeo; quandoquidem prisca illa Germanorum meorum theologia, parcè ab Græcis Latinisque auctoribus adnotata, explicari aliter, primæque suæ origini adseri nequiverit, nisi ex dicto omnium reliquarum gentium consensu. Nec indignum videatur, patriæ me gentis eam præstitisse operam honori, quam alius quispiam Græcorum Latinorumque impendisset nomini. nam & Celtæ nostri non pauca, *sed multa de cœlo ac sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine & formâ, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate, ac quid ii velint, disputarunt, juventutique transdiderunt*; ut suprà è Cæsaris ac Melæ intelleximus monumentis. ubi fortasse haud pauca etiam veriora, quàm quæ aut Græcorum aut Latinorum de iisdem rebus prodiderunt sapientissimi. Haud levia sanè notasse videntur in Celtarum simul & Assyriorum Persarumque philosophiâ Aristoteles & Sotion, ob quæ antiquiorem eam Græcorum philosophiâ duxerunt; ut testis est Diogenes Laërtius, in procemio. Certè, quantum ex suprà disputatis judicare licet; vix umbram veræ illius sapientiæ, à primo mortalium Adamo traditæ, adnotarunt in tot tantisque monumentis suis Græci. quam tamen ipsam ex Aegypto eos hausisse, postquàm suam domi per ingenitam vanitatem prodegissent, suprà ostensum est. Contrà verò ex iis, quæ tam parcè illi de Celtarum nostrorum Aegyptiorumque ac Persarum theologiâ memoriæ prodiderunt, satis adparet, longè meliorem hos venoremq; ac planiorem tenuisse rerum divinarum juxtà atque humanarum notitiam: adeò, ut verissimum sit testimonium Aeliani, quod variar. histor. lib. II, cap. XXXI, his reliquit conscriptum verbis: Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπαινέσειε τὴν τῶν βαρβάρων σοφίαν; εἴγε μηδεὶς αὐτῶν εἰς ἀθεότητα ἐξέπεσε· μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ θεῶν, ἆρά γέ εἰσιν, ἢ οὐκ εἰσίν· καὶ ἆρά γε ἡμῶν φροντίζουσιν, ἢ οὔ. οὐδεὶς γοῦν ἔννοιαν ἔλαβε τοιαύτην, οἵαν ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ἢ Διογένης ὁ Φρὺξ, ἢ Ἵππων, ἢ Διαγόρας, ἢ Σωσίας, ἢ Ἐπίκουρος, οὔτε Ἰνδὸς, οὔτε Κελτὸς, οὔτε Αἰγύπτιος. λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν. καὶ ὑπὲρ τούτων ἰσχυρὰν ἔχοντες τὴν πίστιν θύουσί τε καθαρῶς, καὶ ἁγνεύουσιν ὁσίως, καὶ τελετὰς τελοῦσι, καὶ ὀργίων φυλάττουσι νόμον, καὶ τὰ ἄλλα πράττουσιν, ἐξ ὧν, ὅτι σφῶν θεοὺς ἰσχυρῶς καὶ σέβουσι, καὶ τιμῶσιν, ὡμολόγηται. id est: *Et quis non Barbarorum sapientiam laudibus extollat? siquidem nemo eorum ad contemtum deorum umquàm prolapsus est; neque in dubium vocant, sintne dii, an non sint, & curentne res humanas, an non. Nemo igitur neque Indus, neque Celta, neque Aegyptius, eam cogitationem in animum induxit, quam vel Euemerus Messenius, vel Diogenes Phryx, vel Hippo, vel Diagoras, vel Sosias, vel denique Epicurus. sed barbari isti, quos dixi, contendunt & esse deos, & nostri curam gerere. Atque hæc immotâ fide tenentes, purè rem divinam faciunt, sanctè vitam agunt, ceremonias obeunt, orgiorum legem observant, & alia patrant, ex quibus certum est, quòd deos obstinatè colant, & venerentur.* Adeò scilicet, cùm Aegyptii, Assyrii, Persæ & Indi, tum Celtæ nostri, majorum theologiam, sive sapientiam, quam illi ab Adamo acceptam iis tradiderant, diligenter ac sedulò, summâque

cum

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

cum reverentia ad Aeliani etiam usque tempora custodiverunt: quum jam dudum Græci in abominandum istum ἀθεϊσμὸν prolapsi essent. Vulgaris equidem hæc fuit apud Græcos atque Latinos, jam multis ab inde sæculis, & nunc etiam nostris theologis est opinio, omneis homines, duce naturâ, sine ullâ doctrinâ, habere anticipationem quamdam dei sive deorum: eóque esse factum, uti nulla usquàm gens reperta fuerit sine deorum cultu ac veneratione. Verùm huic ego opinioni haud temerè subscripserim. nam duce naturâ, quæ nobis post Adami lapsum tota corrupta vitiosaque mansit, nec boni quidquam, nisi suppeditante Spiritu sancto, concipit, Protagoram potiùs eò pervectum fuisse crediderim, uti omninò negaret sese de diis habere, quod liqueret, essent, non essent, qualesve essent: & multo magis Diagoram illum Melium, & Theodorum (indignum hoc nomine) Cyrenaicum, qui nullos omninò esse putaverunt. è quorum numero innumeri alii olim fuêre, & etiamnum inter Christianos quoque reperiuntur. Certè, quidquid natura in nobis possit, eâ duce pro se quisque excogitare nequivit, esse deum, esseque unum supremum atque æternum, qui cœlum, & terram, & sidera, & angelos, & primum hominem creaverit: angelorum verò quosdam imperium supremi Dei adfectasse, bellumque illi molitos: ex quorum lapsu factam Typhonis reliquorumque dæmonum generationem: animas hominum esse immortaleis; corporibus heic semel intereundum; & post multas sæculorum revolutiones in aliam æternamque vitam redeundum: mortalium genus aliquando aquarum eluvione fuisse deletum, præter Noachum, quem alii alio adpellaverunt nomine, & ejus familiam: mundum tandem igni vel absumtum vel purgatum iri. dein, cultus etiam divini ceremonias atque ritus si consideres; animalium immolationibus placandam esse divini numinis iram, gratiamque ejus exposcendam: nihil neque publicæ neque privatæ rei majoris alicujus momenti sine sacrorum intercessione esse occipiendum: in sacris verò rebus omnibus album observare colorem, & reliquos ritus, quos paucis suprà indicavi. Hæc, inquam, atque talia, quum universæ non modò in nostro hoc, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus, sed in extero etiam, longéque remotissimo orbe crediderint gentes, ac religiosissimè observaverint; non naturâ duce, sine aliquâ doctrinâ, singulas per se didicisse, sed majorum traditionibus, jam inde à primo mortalium Adamo manantibus, accepisse, ut suprà ostensum, certum est. Atque hinc sunt illæ Græcorum sapientum voces: ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος· ὡς οἱ παλαιότατοι λόγοι· ὡς φασὶν οἱ ἀρχαῖοι· ὡς φασὶν οἱ πρεσβύτεροι· id est; *ut antiquus est sermo; ut antiquæ ferunt traditiones; ut ajunt veteres; ut prisci mortales adfirmant.* unde etiam illud Plutarchi, in libro de Iside: Διὸ καὶ παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλ' ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην. id est: *Proinde vetustissima à professoribus rerum sacrarum & legum latoribus derivata in poëtas atque philosophos est opinio, auctore incognito, sed fide firmâ & indelebili, non in sermonibus tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis tam barbarorum, quàm Græcorum, longè latéque pervagata.*

Hunc igitur fontem, hanc originem, hoc principium habuit, non modò Celtarum nostrorum, sed omnium pariter per orbem terræ gentium theologia, ac reliqua sapientia; non à Græcis, ut plerique volunt cum Diogene Laërtio; nec à Celtis, vel Persis, vel Indis, vel Aegyptiis, vel Assyriis, ut Aristoteli, Sotioni, & aliis visum; sed à primo omnium mortalium patre MANNO: qui ipse primus doctorem habuit eumdem, quem originem conditoremqua sui, supremum illum æternumque THEUTH. cui pro tantis donis sit honor, laus, & gloria, in sæculorum sæcula; amen.

CAPUT XXXVII.

De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.

SATIS hactenus de priscæ Germanorum gentis religionibus, & sacrorum ritibus, postquàm dictum est; ordo rerum nunc poscere videtur, uti de publico etiam populorum regimine quædam dicantur; paucisque monstretur, quænam fuerint per universam olim Germaniam rerumpublicarum formæ.

Tria potissimùm quum sint omnium rerumpublicarum genera, sive tres formæ, MONARCHIA, ARISTOCRATIA, & DEMOCRATIA; quas auctor noster, annal. lib. IV, his interpretatur verbis; *Cunctas nationes, & urbes, populus, aut primores, aut singuli regunt:* duas ex his tantùm, *Democratiam*, ac *Monarchiam*, id est, *populi*, & *singulorum*, qui *reges* dicuntur,

cuntur, regimina in universis totius Germaniæ nationibus olim fuisse deprehendo. nam qui *Aristocratiam* in nonnullis Theutiscorum populis statuunt; vereor, uti sententiam suam satis tueri ac defendere possint. quamquàm, nonnulla mixta è monarchiâ atque democratiâ fuisse imperia, non negaverim. Sed origines monarchiæ democratiæque primo loco ostendendæ erunt. Aristoteles, πολιτικῶν lib. IV, cap. II, πρώτην καὶ θειοτάτην ait τὴν βασιλείαν, id est, *primum maximéque divinum esse regnum.* Causam, cur sit *maximè divinum*, adfert Cicero, de legibus lib. III, his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terræque; & hominum vita jussis supremæ legis obtemperat.* additque: *Atque, ut ad citeriora veniam, & notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primùm ad homines justissimos deferebatur.* In eamdemque sententiam Justinus, lib. I: *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad fastigium hujus majestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat.* Eadem mens fuit Aristoteli, πολιτικῶν lib. III, cap. XIV; & item Thucydidi, lib. I: nisi quòd ille ad eos primùm delata fuisse regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id est, legibus instructus, aut armis defensus fuerat. uterque verò πατρικὰς fuisse hasce μοναρχίας, sive βασιλείας, κατὰ νόμον, censet; id est, *regna*, seu *monarchias certo jure præfinitas, successione à patribus in filios delatâ.* Illud quidem satis verum, certumque, primam omnium exstitisse monarchiæ quamdam speciem. at primam ejus originem aliam ego fuisse censeo, quàm quæ ab gentilibus istis tradita scriptoribus. Idem Aristoteles, dicto proximè loco, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους, id est, *heroum temporibus* ejusmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuisse post terrarum inundationem sæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos *heroum* vocabulo innuerunt vetustissimi mortalium, filios suos atque nepoteis, id est, nationes, secundùm lingvarum divisionem numerumque, in suas quisque regiones deduxerunt; superiori capite dictum est. In his igitur primam post inundationem exortam fuisse regnorum speciem, lubens ego philosopho & aliis adsenserim: non tamen primùm ab universo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata; sed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenita. quod in uno Celtarum patre declarasse satis fuerit: reliquorum quidpe regnorum consimilis atq; eadem fuit origo. CELTARUM igitur omnium parens ASCHENAZES, quum gentem simul nostram simulque lingvam in CELTICAM terram detulisset; unus omnibus patrio jure ac potestate, veluti rex subjectis, præfuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepotesque; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam: unde in V potissimùm genteis, & V nomina, *Hispanorum, Britannorum, Gallorum, Theutiscorum,* & *Illyriorum*, universa divisa fuit. sub V his reliqui fratres, filiique ac nepotes, suas quisque portiones possederunt, tamquàm subditi sub regibus: quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoresque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aschenazis filio, cui THEUTISCIA hereditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nusquàm reperio. Hic complures iterum quum haberet filios; V natu majoribus omnem distribuit Theutisciam: à quorum imperiis nominibusque omnis Theutiscorum gens in V divisa fuit nationes, *Istævones, Ingævones, Vandalios, Hermiones*, atque *Bastarnas*: quorum fines suo loco describentur. Singulis iterum his Aschenazis nepotibus quum complures progignerentur filii; complures etiam cujusque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta sunt nomina, *Marsorum, Gambriviorum, Chattorum, Hermundurorum,* & alia. Quorum regiones quum jam ultrà in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum angustias nequirent; in unum inposterùm filium, natu maximum, imperii successio in quâque gente, sive natione, perpetuò delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiæ stirpis consangvineos, vel etiam nobilitate præstantissimos, defunctorum successio transivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id est, *jure ac legibus præscriptis*; quod de primis illis regnis adfirmat Aristoteles, loco suprà dicto. Atque hinc est, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, de Germanorum nationibus tradit, his verbis: *Neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno pòst alio transire cogunt.* Nempe singuli vici singulæ erant cognationes; & sic quoque singuli pagi; ac tandem tota civitas, sive natio, ab unâ stirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam spectat auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familiæ & propinquitates.* Eumdem hodiéque Americanas genteis, in vicis & cuneis constituendis, observare morem, vulgò notum est. Sed *initio, fines imperii*, ut inquit Justinus, lib. I, *tueri magis, quàm proferre, mos erat:* &, ut Tacitus annal. III, *intra*

suam

suam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine. At postquàm exui æqualitas, & pro modestiâ ac pudore ambitio & vis incedebat; non modò rapinæ ac bella in finitimos, sed domi etiam in suos civeis, liberiores *provenêre dominationes*, regnaque jam infinita, cum potestate imperandi absolutissimâ. quorum primum conditorem, post inundationem, fuisse Nimrodum, sive Ninum, sacræ juxtà profanæque testantur historiæ. unde absolutissima illa in Oriente imperia, non tam in subditos ac civeis, quàm in vilissima mancipia æternùm mansêre. Atque hoc tandem est, quod Aristoteles, haud dubiè ex veterum traditionibus, adfirmat, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους prima regna fuisse exorta. Eadem posteà quum in Germaniâ quoque exorirentur; non nullos apud populos evaluerunt: quidam, uti per vim ea atque libidinem à regibus arrepta videbant, sic statim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque sese & absolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiquâ Theutiscorum gente rerumpublicarum puræ ac simplices nulloque alio genere permixtæ formæ, MONARCHIA, ac DEMOCRATIA. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad posteriora quoque sæcula retinuerunt, vel saltem abolitum revocarunt, unde tertium quasi genus, è monarchiâ democratiâque confusum ac mixtum. Sed singulorum generum exempla ex veterum ostendere monumentis atque clariùs illustrare libeat.

CAPUT XXXVIII.

De democraticis rebuspublicis cum principatu.

QUODNAM rerumpublicarum genus sit optimum, ceterisque præstantissimum, nec hujus operis est inquirere, & multi jam dudum ostendere conati sunt. unum hoc ego heic dixerim; libertatem, atque ex eâ natam democratiam ut plurimùm amplexos fuisse Germanos nostros; adeò, uti uno fermè LIBERTATIS nomine atque famâ Græcis juxtà ac Latinis monimentis maximè celebrati sint. Unde hæc auctoris nostri, in libro de Germaniâ, verba: *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone* COSS. *ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. inde otium; donec occasione discordiæ nostræ, & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Ergo omnium toto orbe gentium fortissimi Germani. Nempe una LIBERTAS fortitudinis certa mater, nutrixque fidissima. E diverso, Orientis populi meritò auctoribus *molles bello viri* passim adpellantur; ut qui absolutissimis regnis ceu dejectissima servitia continebantur. A liberorum igitur Germaniæ populorum, ut omnium nobilissimorum, democratiâ initium facere haud iniquum fuerit: imò maximè necessarium. hujus quidpe explicatione præmissâ, reliqua rerumpublicarum genera, qualia fuerint, faciliùs intelligentur.

Democraticarum igitur rerumpublicarum aliæ cum principatu fuêre, aliæ sine principatu. de his posteriùs agam: de illis hoc capite. PRINCIPATUS in democraticis Germanorum rebuspublicis erat eminens unius auctoritas, reliquorum omnium potestate atque legibus definita. Tacitus, prædicto libro de Germaniâ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt.* Rectè equidem majores nostri *reges ex nobilitate, duces ex virtute* sumebant. quidpe virtute opus erat foris, uti hostis profligaretur; nobilitate domi, uti auctoritas polleret in civem. Ceterùm regis nomen heic impropriè pro principis auctoritate esse sumtum, ipse auctor infrà, ubi de conciliis agit, satis disertè his verbis indicat: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus: cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter, & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considant armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout*

ætas

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernantur: ſin placuit, frameas concutiunt. Heic ſcilicet nullum inter regis ac principis imperium diſcrimen: uterque enim *auctoritate magis ſvadendi, quàm jubendi poteſtate, audiebatur.* quod clariùs etiam patet ex Cæſaris belli Gallici commentario V: ubi Ambiorix, Eburonum (Germani erant Cisrhenani) dimidiæ partis rex, ſic adfatur Romanos: *Neque id, quod fecerat de oppugnatione caſtrorum, aut judicio, aut voluntate ſuâ feciſſe; ſed coactu civitatis. ſuaque eſſe ejuſmodi imperia, ut non minùs haberet in ſe juris multitudo, quàm ipſe in multitudinem.* Nimirum hoc eſt, quod Tacitus ait, *ſvadendi magis auctoritate, quàm jubendi poteſtate, regem vel principem audiri.* ita, uti Ambiorix rex, etiamſi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum disſvaſiſſet; tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel ſaltem juberi potuerit. Quin ſuos, ut Romanorum caſtra oppugnarent, non juſſiſſe, ſed concitaviſſe eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, teſtatur Cæſar eodem commentario. Tacitus annal. lib. XI: *Eodem,* inquit, *anno Cheruſcorum gens regem Romà petivit; amiſſis, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, ſtirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii: mater ex Acrumero, principe Cattorum, erat.* Cheruſcos regnatos fuiſſe ante hunc Italum, nuſquàm reperio. principes eorum refert Tacitus, in annalibus, fratrem Flavii (qui ſtipendia fecit in Romanorum exercitu Tiberio ac Germanico ducibus) *Arminium*; dein duos fratres *Segeſtem* ac *Semigerum.* Proinde principem quoque voluiſſe Cheruſcos, non regem, Italum, omnino credibile eſt. Ipſi certè Cheruſci, prædicto libro apud Tacitum, principem adpellant. *Adeò neminem,* inquiunt, *iisdem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cheruſci regem peterent, qui Arminium, anteà principem, regnum adfectantem oppreſſerant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germaniâ regem, quum ſe regno ſuo adjicere armis tentaret, Arminii ductu repreſſerant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceteriſque Maroboduo ſubjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum iſtud Itali non alius fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multitudini cum regibus fuit poteſtas: hoc eſt, principalis auctoritas in democratiâ, cum ſvaſorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tùm Tacito in Cheruſcorum Italo, tùm Cæſari in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemq; imperii genus Romani modò *regis,* modò *principis* promiſcuè uſurparunt vocabulis: illud tamen quaſi priſcûm Romanorum Spartanorumque imitatione; qui conſimilis poteſtatis imperium regum quoq; titulo adficiebant; ut mox oſtendam. Sic igitur Tacitus, hiſt lib. IV, Claſſicum quoque, alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, regio fuiſſe genere tradit; quum tamen Indutiomarum, à quo Claſſicum genus originemq; traxiſſe mox infrà patebit, principem fuiſſe Treverorum adfirmet Cæſar, belli Gall. com. V. ſic item Julium Paullum, & Claudium Civilem, regiâ ſtirpe fuiſſe apud Batavos, ait Tacitus eodem libro, quum principeis tantùm olim habuerint Batavi, non reges; ut infrà liquebit. At quàm exigua fuerit principum iſtorum, ſive regum, in democraticis rebuspublicis auctoritas, ſvadendi magis quàm jubendi, diſertè indicat idem Tacitus, in libro de Germaniâ, per comparationem aliorum in Germaniâ regum. *Trans Lygios,* inquit, *Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumq; harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* En: dum Gothonibus addictius jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obſequium, quo veluti inſigni ab reliquis antè enarratis Germanorum nationibus diſtingvuntur: ſanè ceteris illis plenam, integram, atque infinitam concedit libertatem. Paullo pòſt, de Svionibus, qui Svedi nunc vulgò dicuntur; *Eſt apud illos,* inquit, *& opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Quibus verbis itidem abſolutam atq; infinitam ceteris Germaniæ nationibus adſignat libertatem, quorum reges, ſeu principes hoc ipſo à Svionum regibus diſcernit, quòd hi liberam in ſuos & infinitam habebant poteſtatem imperandi; unique ſoli imperitabant: Gothonum verò regibus non niſi precarium erat ac ſvaſorium jus parendi, cum multis exceptionibus ſubjectorum: qui tamen ipſi addictiùs regebantur, quàm ceteræ civitates. In his igitur puraputa democratia meritò dici debet. quidpe ſumma imperii poteſtas majeſtasque apud univerſum erat populum. in quo licet ordines diverſi, alius alio ſuperior, *principis, ſacerdotum, primorum,* ſive *procerum, nobilium,* & *plebis*; tamen in conciliis ac conventibus, ſine jure aut dignitate *προεδρίας, ut turbæ placuit, armatus* quisque *conſedit:* & iterum, ſine jure *προτιμίας, prout ætas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat*; pro ſe quiſque ſententiam dixit:

idque in negotiis gravioribus, quæ ad ſtatum totius civitatis ſpectabant. ſic enim idem noſter; *De minoribus rebus principes conſultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur.* & poſteà: *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iiſdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Sine ipſâ igitur plebe nihil audebat ſtatuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne proceres quidem, ſeu primores. Hinc Civilis, regiâ, ut antè dictum, ſive principali apud Batavos ſtirpe ortus, quum gentem ad rebellionem pertrahere vellet; *primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocavit*; teſte eodem noſtro, hiſtoriar. lib. IV. ſcilicet, quia ſine vulgo, id eſt, ſine plebe, neque Civilis, Batavorum nobiliſſimus, neque primores quidquam decernere, jus faſve habebant. Quamobrem vehementiſſimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam ariſtocraticam fuiſſe Civile vivente arbitrantur. neque eorum ſententiæ quidquam patrocinantur verba Strabonis, ita, lib. IV, de Belgis loquentis: Ἀριστοκρατικαὶ δ' ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν· hoc eſt: *pleræque eorum reſpublicæ per optimateis adminiſtrabantur.* etenim τὰς πλείους, non verò omneis fuiſſe ait ariſtocraticas. nomen autem Belgarum longiùs ipſe, quàm quiſquam alius auctorum, in ultimam uſque versùs occaſum ſolſtitialem Galliam, quæ nunc *Britannia* dicitur *minor*, extendit. quapropter ex *pleriſque* illis, cùm aliæ nationes, tùm maximè Batavorum civitas exemta eſſe poterat: imò jure debebat; quia Batavi Germanorum, unde orti erant, moribus agebant in omnibus rebus: ariſtocraticum autem imperandi genus à Græcis Maſſilienſibus Galli acceperant: à quibus nihil prorſus Batavi; ne propiores quidem cis Rhenum in Gallico ſolo Germani. ſic namque in Eburonum quoque, Germanicæ nationis, civitate, ut antè oſtenſum, ſumma imperii poteſtas penes multitudinem fuit. Strabo verò ſuperioribus continuò iſta ſubjungit: Ἕνα δ' ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ' ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ' αὔτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. id eſt: *Antiquitus unum quotannis deligebant principem: ſimiliterque unus belli dux à multitudine deſignabatur.* En; apertè Strabo teſtatur, non ὑπὸ τῶν ἀρίστων, id eſt, *ob optimatibus* duceis iſtos belli fuiſſe conſtitutos, ſed ὑπὸ τοῦ πλήθους, hoc eſt, *à multitudine*; *quam plebem* atque *vulgum* vocat Tacitus. Quod ergo reliquum eſt inſigne, quodve indicium, quo Batavorum, Germanicæ gentis, reſpublica ariſtocratiæ magis quàm democratiæ adſimiletur? Nempe, quòd Cæſar, belli Gall. comment. VI, ſcribit, *plebem penè ſervorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi conſilio*; ſed imperium omne intra Druidas & equiteis conſiſtere. Ad hoc quoque facilis & eadem eſt reſponſio. Nempe, ſi de Gallorum plebe verè hoc ſcripſit Cæſar; Gallis ego ſuos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm Transrhenanis ne quis temerè eos tribuat, ſedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimùm moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Maſſilienſium moribus corrupti forent. Proinde non modò Batavos, ſed omneis pariter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitateis ſuas ſive reſpublicas gubernaſſe, maximè credibile eſt. ſic enim in Eburonum quoque civitate, ut antè dictum, ſumma imperii poteſtas non penes unos proceres, nec penes unos equiteis, id eſt, penes unam nobilitatem, ſed penes omnem fuit multitudinem. ſic Indutiomarus, teſte Cæſare ſub finem com. V, quum Cingetorigem, generum ſuum, Cæſaris parteis ſequentem, hoſtem judicari vellet; *armatum multitudinis concilium indicit; quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.* Sine multitudine igitur, id eſt, ſine plebe ſeu vulgo Indutiomarus Cingetorigem *hoſtem judicare, bonaque ejus publicare* nequivit. cogebatur autem plebs convenire, non Indutiomari principis imperio, neque procerum juſſu; ſed *lege communi*, communiter ab omni ſimul plebe latâ. Hinc ſub initium com. VI, *Interfecto*, inquit Cæſar, *Indutiomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur.* nimirum ab omni Treverorum multitudine. nam proceres jam dudum ſponte parteis Indutiomari deſeruerant, Cingetorigi mox à Cæſare conciliati: ut auctor eſt ipſe Cæſar, in comment. V; qui *principes* eos adpellat, quos Tacitus, hiſtoriar. V, *ſenatores*. ſed & hic in libro de Germaniâ, eumdem ordinem vocat *principes*: ut mox oſtendam. Mera igitur atque germana fuit democratica, cùm Batavorum, Eburonum, ac Treverorum, tùm omnium haud dubiè Germanorum cis Rhenum colentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germaniâ, unà cum ceteris Germanorum moribus, in Galliam tranſlata. Ceterùm, quum tam abſoluta tamque pura fuerit iſtarum civitatum democratia: principes eorum, ſive reges eodem modo, ut apud Lacedæmonios, ſolo nomine tantùm fuére reges; re autem ipsâ ἀρχὴ eorum nihil aliud fuit, quàm στρατηγία διὰ βίου, id eſt, *imperium bellicum per totam vitam*; ſive στρατηγία ἀΐδιος, *imperium militare æternum*: ut tradit de Lacedæmoniorum regibus Ariſtoteles, πολιτικῶν lib. III, cap. XIII.

nam

nam in hoc potissimùm ab initio constituti fuêre, uti hostem à suæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in finitimorum agros educerent. omnis namque eorum vita nil nisi perpetuum fuit bellum. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Romanorum regum potestate loquens; quam Romulum instituisse arbitratur: Ἐκ δὲ τῆς Λακωνικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενεγκάμενος. οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν, ὅτι βούλοιντο πράττειν· ἀλλ᾽ ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. id est: *Hoc quoq; à Laconicâ republicâ desumsit. quidpe Lacedæmoniorum reges non erant sui arbitrii, ut, quidquid vellent, facerent: sed penes senatum erat tota publicæ administrationis potestas.* Idem auctor, lib. V: Κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἅπασα πόλις Ἑλλὰς ἐβασιλεύετο, πλὴν οὐχ ὥσπερ τὰ βάρβαρα ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νόμους τινὰς καὶ ἐθισμοὺς πατρίους. καὶ κράτιστος ἦν βασιλεὺς, ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος, καὶ μηδὲν ἐκδιαιτώμενος τῶν πατρίων. hoc est: *Ab initio omnibus Græciæ urbibus sui erant reges: qui tamen non barbaricâ licentiâ dominabantur; sed juxta leges & mores patrios regnum exercebant. optimusq; rex habebatur, qui esset justissimus, & legum observantissimus, nusquàm discedens ab institutis patriis.* In Atheniensium δημοκρατίᾳ dicebantur ἄρχοντες. Verum in Germanis nostris, quod Aristoteles, πολιτικῶν lib. V, cap. V, in commune ait, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τὸν αὐτὸν γίνεσθαι δημαγωγὸν καὶ στρατηγόν· id est, *priscis temporibus eumdem populi, eumdemq; exercitus fuisse ductorem.* Apud nostros exemplum dictæ dignitatis est in Arminio, Cheruscorum principe; quem *duodecim potentiæ annos explevisse*, quum *propinquorum dolo caderet*, auctor est Tacitus, fine annal. II. Romani equidem homines, ob Lacedæmoniorum regum similitudinem, *reges* eos adpellarunt. at re verâ nil nisi duces exercituum erant, quos patria lingva dixit *Herzogen*; de quibus plura pòst dicam. In bello haud minùs, quàm aliarum civitatum duces, qui in certum tempus certumq; bellum delecti erant, *exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præfuerunt.* nam, quemadmodùm domi in conciliis, sic foris in militia, *neque animadvertere, neq; vincire, neq; verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum* erat; *non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credebant.* Iidem hi reges sive principes sæpè à plebe seu multitudine pro legatis mittebantur extra civitatem. sic Malorix atque Verritus, Frisiorum principes, missi sunt Romam ad Neronem imperatorem; teste Tacito, annal. XIII. sic Masius Marcomannorum rex cum Gannâ, virgine sacerdote, missus ad Domitianum; teste Dione, libro LXVII. sic Vallomarius, ejusdem gentis rex, ad Mallium Bassum, Pannoniæ præfectum; teste Petro Patricio in historiâ. Sed ne reditus quidem regibus istis è regis vel principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos est civitatibus*, inquit Tacitus in libro de Germaniâ, *ultro, ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit.* Ex hoc comitibus suis, de quibus suo loco dicam, *epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. Materia* autem *munificentiæ per bella, & raptus.* id est, ex hostibus habebant, quæ comitibus suis donabant. *magnumque comitatum non nisi vi belloque tuebantur. exigebant enim* comites, *principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam*; de quibus infrà disseretur. Illud tamen quasi ex lege, seu instituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor his verbis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Nec satellitum, sive stipatorum, seu corporis custodum aliquod ex regiâ potestate vel dignatione erat præsidium: sed comitatus solummodò domi militiæque voluntarius; de quo dicam, ubi de militiâ eorum mihi sermo erit. In universum æstimanti, summa auctoritas, tam in eâ democratiâ, quæ cum principatu, quàm quæ sine principe vel rege erat, penes unos fuit sacerdoteis, cùm domi in pace, tùm foris in bello; ut suprà, cap. XXIV, ostensum est. Domi tamen principem jus habuisse atque potestatem indicendi concilium, item præsidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo suprà citato. Et quia singulis cujusque civitatis pagis ac vicis suus erat magistratus, sive, ut Tacitus & Cæsar vocant, princeps, qui jus reddebat; supremum quoque totius civitatis principem, sive regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemque habebat, locum juris dicundi obtinuisse credibile est. pagum verò fortè incoluit, qui totius civitatis caput. Nomen *regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impositum; quum haud dubiè è re ipsâ sermone patrio dicerentur *thi Försten*: antiquo vocabulo Germanico *förste*, quod hodiéque apud Danos, Svedos, atque Norvagios *primum* numero significat: eâdémque significatione apud Anglos in Britanniâ est *first*. quâ ratione etiam vocabulum *princeps* Latinis derivatum à voce *primus*. Posteriores Germani, in Galliam transgressi, quum Latinæ lingvæ usum illic addiscerent, ejusdem dignitatis viros Latinè vocaverunt *principeis*: quod vocabulum ad hanc usque diem in Germaniâ durat. Germanicè tamen etiamnunc, ut olim, Svedis, Norvagiis,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neq; verberare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Reges democraticarum civitatum, sive principes, si usus postularet, bellumque aliquod incideret, exercitum semper duxisse, neque alios eis civitatibus fuisse bellorum duceis, superiori capite demonstratum est. heic igitur quum auctor inter dictos reges, aliosque quosdam duceis distingvat; apertissimo ostendit indicio, duceis hosce in certum dumtaxat constitutos fuisse tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum est apud eumdem auctorem, histor. lib. IV, in Brinione Caninefate. quidpe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis suis persvasisset; tractis in belli societatem Caninefatibus ac Frisiis, *Brinio, stolidæ audaciæ Caninefas, claritate natalium insignis, cujus pater multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium impunè spreverat. igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit: impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur* totius exercitus, qui ex Batavis, Caninefatibus, ac Frisiis constabat. At extra bellum domi ducibus his nullum fuisse imperium, nullam potestatem, omninoq; civitateis istas democraticas sine duce seu principe communi egisse, patet clariùs ex aliis auctoris ejusdem verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero, convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi scilicet pars multæ cedebat, si regem gens haberet: civitati autem, sive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, si natio sine rege vel principe ageret. Ac de his equidem civitatibus Cæsarem puto id inaudivisse, quod omnibus in universum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comment. VI, his verbis: *Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ, necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus.* De officio atque potestate horum ducum in bello, infrà commodiore loco fuerit sermo, ubi de militiâ agetur. nunc, quæ domi istarum rerumpublicarum democraticarum sine principatu fuerit administratio, potissimè dicendum erit; si, puras putas fuisse democraticas, nullo aristocratiæ genere permistas, antè ostendero. Liquet hoc ex Taciti verbis, prædicto libro de Germaniâ in universum de utroque democratiarum genere relatis. *Coëunt,* inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* & posteà, ubi de magistratibus democraticarum rerumpublicarum agit; *Eliguntur,* inquit, *in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auxilium, adsunt.* En; suprà ait, turbam in concilio consedisse, & pro se quemque sententiam dixisse. heic verò magistratus (quos *principum* vocabulo indicat, ut mox declarabitur) à turbâ, id est, à plebe dilectos ostendit: & ubi *consilium & auxilium,* id est, senatum pagorum indicat; non ex *optimatibus,* vel *primoribus,* vel *nobilibus*; sed *ex plebe* eum fuisse constitutum, disertè testatur. plebs autem erat, quos ipsi *burgarios* & *frilingos* adpellabant; ut suprà, cap. XV, ostensum est. Ceterò, reipublicæ administratio heic eadem fuit, quæ in democratiis cum principatu. nam quum in his regis vel principis ἀρχὴ nihil aliud esset, quàm στρατηγία, id est, *imperium militare,* ut suprà docui; cui domi in civitate nihil præter nomen, & decus: per alios magistratus administratam fuisse universam rempublicam necesse est. De his igitur sic Cæsar, dicto commentar. VI: *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Et Tacitus noster, ut modò retuli: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Quid *pagi,* quid *vici* vocabulo auctores Romani in Germaniâ intellexerint, suprà, cap. XIII, explicatum est. Quot igitur pagi vicique, totidem rectores, sive magistratus, vel judices; qui pagis & regionibus, sive agris circùm sitis, jus reddiderunt. Auctor præfationis in legem Salicam: *Gens Francorum inclyta dictavit Salicam legem per proceres ipsius gentis; qui tunc temporis apud eamdem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri IV, Wisogast, Arbogast, Salogast, & Windogast. qui per treis mallos, id est, comitia convenientes, omneis causarum origines solicitè discernendo, tractantes de singulis, judicium decreverunt.* Hinc illud Marcellini, lib. XXVII, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquentis: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum, ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et lib. XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus,*

lacrymæ vel ſangvis exſtingveret. quorum regulus Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus ſubregulus, aliique optimates & judices, variis populis præſidentes, viſo exercitu in gremio regni ſolique genitalis, ſub greſſibus jacuêre militum; & adepti veniam, juſſa fecerunt. Principes autem illic adpellantur ab Cæſare & Tacito, vocabulo à communi uſu diverſo; è Germanorum tamen, ut mea fert opinio, more atque conſvetudine adſumto. Etenim, quum hi quoque magiſtratus, vel rectores, primi in ſuo quisque pago vel vico forent; Germani, è ſimplicitate quâdam animi, quum titulorum varium ſplendorem vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aſpernarentur, patrio ſermone vocavêre eos *thi Förſten.* quos æquipollenti Romani vocabulo dixêre *principeis.* Non ejusdem dignitatis principeis heic intelligere auctores, cujusmodi ſuperiori capite indicavi, liquet ex ſubſequentibus continuò Taciti verbis: *Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in conſilium vel auctoritatem: ſed *plurimi, & acerrimi comites* ad *æmulationem* finitimorum principum electi. *hæc* enim illorum *dignitas, hæ vires, magno ſemper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præſidium. nec ſolùm in ſuâ gente cuique, ſed apud finitimas quoque civitates, id nomen,* ea fama, *ea gloria erat, ſi numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur* quin etiam ex aliis civitatibus; *legationibus, & muneribus ornabantur*; nempe uti *ipsâ* virtutis *famâ bella profligarent.* denique hi ab ipſis principibus alebantur, perpetuóque iis præſtò erant. At *centeni* iſti *comites* non niſi in conventibus ac judiciis, tamquàm *conſilium & auctoritas* aderant. Sed & Cæſar idem inter diverſarum democratiarum principeis diſcrimen apertiſſimè oſtendit, in belli Gall. comment. v: ubi, de Treverorum loquens civitate, *In eâ,* inquit, *civitate duo de principatu inter ſe contendebant, Indutiomarus & Cingetorix.* ubi ſummum totius gentis Treverorum intelligit principem. paullo verò pòſt, *Nonnulli,* inquit, *principes ex eâ civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventum noſtri exercitus perterriti, ad Cæſarem venerunt.* & iterum paullo pòſt: *Principibus Treverorum ad ſe convocatis, eos ſigillatim Cingetorigi conciliavit Cæſar. quod cùm merito ejus à ſe fieri intelligebat, tùm magni intereſſe arbitrabatur, ejus auctoritatem inter ſuos quàm plurimum valere, cujus tam egregiam in ſe voluntatem perſpexiſſet.* En; auctoritatem Cingetorigis principis in ſuos, id eſt, in iſtos Treverorum principeis, valuiſſe ait. ergo non ſummam hi habuêre auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuêre, quàm ſingulorum pagorum vicorumque rectores, magiſtratus, ac judices. Hos *ſenatores* adpellat Tacitus, hiſtoriar. lib. v: ubi, de Civilis Batavi rebellione, cui acceſſerunt & Treveri, loquens, *Tranſiêre,* inquit, *Rhenum Tutor quoque & Claſſicus, & centum tredecim Treverorum ſenatores.* Et item Cæſar belli Gall. comment. IV: *Tenchtheri & Vſipetes petunt, ſibi uti poteſtatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum ſi principes ac ſenatores ſibi jurejurando fidem feciſſent; eâ conditione, quæ à Cæſare ferretur, ſe uſuros oſtendebant.* Iidem *primores* & *proceres* ſæpius adpellantur Tacito. ſic annal. libro I: *Segeſtes, parari rebellionem ſæpè aliàs, & ſupremo convivio, poſt quod in arma itum, apéruit: ſvaſitque Varo, ut ſe & Arminium, & ceteros proceres vinciret. nihil auſuram plebem, principibus amotis.* & annal. II: *Viſurgis Romanos Cheruſcosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adſtitit.* & poſteà: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant ſuos quisque hortari.* & paullo pòſt: *Pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, ſenes, agmen Romanum repentè incurſant.* item hiſtoriar. lib. IV, Civilem ait *primores gentis, & promtiſſimos vulgi convocaſſe,* quum rebellionem in Romanos genti ſuæ Batavæ perſvadere vellet. Et eodem libro poſteà: *Movebatur vulgus; condebantque gladios; cùm Cumpanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidêre.* Item in libro de Germaniâ: *Nec ulli auſpicio major fides, non ſolùm apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes.* At hos pagorum vicorumque ſive principeis, ſive magiſtratus, ſenatores, primores, proceresve, ex nobilitate ſumtos fuiſſe, quemadmodùm reges, ſive ſupremi civitatum principes, patet ex Cæſaris comment. v. nam ubi Cæſar *nonnullos principeis ex Treverorum civitate, & familiaritate Cingetorigis adductos, & adventu Romani exercitus perterritos, ad ſe veniſſe* ait; ipſe *Indutiomarus, legatis ad Cæſarem miſſis, ſeſe idcircò à ſuis diſcedere, atque ad eum venire noluiſſe adfirmat, quò faciliùs civitatem in officio contineret; ne, nobilitatis diſceſſu, plebs propter imprudentiam laberetur.* Porrò ſummum imperandi, jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas heic quoque penes ſacerdoteis fuit. de utrisque enim democratiis, tam ſine principatu, quàm cum principatu, loquitur Tacitus iſta: *Vt turbæ placuit, conſidunt armati. Silentium per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus eſt, imperatur.* Atque hujusmodi respublicas democraticas ſine principatu complureis fuiſſe in Germaniâ deprehendo: præſertim minoribus in civitatibus; quales fuêre Marſo-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Marſorum, Tencterorum, Uſipiorum, Tubantum, Anſibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum, & aliorum. De Marſis teſtis eſt Tacitus, annal. lib. II: *Ipſe Germanicus majoribus*, inquit, *copiis Marſos irrupit. quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defoſſam Varianæ legionis aquilam modico præſidio ſervari indicat.* Et de Anſibariis, annal. XIII: *Eoſdem agros Anſibarii occupavêre, validior gens, non modò ſuâ copiâ, ſed adjacentium populorum miſeratione: quia pulſi à Chaucis, & ſedis inopes, tutum exſilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum ſe rebellione Cheruſcâ, juſſu Arminii, referens; mox, Tiberio & Germanico ducibus, ſtipendia meruiſſe, quinquaginta annorum obſequia. Id quoque adjungere, quòd gentem ſuam ditioni noſtræ ſubjiceret.* Non principem Anſibariorum vel regem fuiſſe hunc Bojocalum, liquet ex eo, quòd Arminii juſſu vinctus fuerat: item, quòd ſtipendia poſtmodùm ſub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatum nonnulli hujus generis fuêre. nam de Chaucis ſic auctor noſter, annal. lib. XI: *Per idem tempus Chauci, nullâ diſſenſione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incurſavêre, duce Gannaſco; qui natione Caninefas.* Ejuſdem generis fuiſſe & Bructerorum civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quòd nuſquàm eorum regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximè Tacitum, bellorum Bructerûm memoratio. nam quod hic hiſtor. lib. IV, *Velledam virginem, nationis Bructeræ, latè imperitaſſe* ait; id veneratione magis, dum exitum bellorum vaticinatione ſuis prædiceret, quàm obſequio factum eſſe, ſuprà, cap. XXIV, demonſtravi. Cis Rhenum quoque Germanis ejuſmodi fuiſſe reſpublicas democraticas ſine principatu, haud obſcurè è Cæſaris colligitur commentariis de bello Gallico. nam, quum multa belli Nerviorum, Atuaticorum, Menapiorumque fiat memoratio; nulla tamen ullius regis vel principis harum civitatum reperitur mentio: quum interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud ſemel. At poſtquàm Romani Gallias pacârunt, ſuoque imperio ſubjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum ſeu principum ſimul ereptum. unde de univerſis Belgis ita Strabo, in lib. IV: Ἀριστοκρατικαὶ δ᾽ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν. ἕνα δ᾽ ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ᾽ ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ᾽ αὕτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. νυνὶ δὲ προσέχουσι τοῖς τῶν Ῥωμαίων προστάγμασι τὸ πλέον. hoc eſt: *Pleræque eorum reſpublicæ ab optimatibus gubernabantur olim. unum verò quotannis ducem ſumebant: ſimiliter unus belli dux à multitudine deſignabatur. nunc verò Romanorum juſſis pleriſque in rebus parent.* Et de univerſis Galliæ incolis, paullo antè: Νυνὶ μὲν οὖν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, καὶ ζῶντες κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. id eſt: *Noſtrâ equidem ætate omnes pacati ſerviunt; Romanorum, à quibus ſubacti, juſſis parentes.* Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum, Civile Batavo impulſore, rebellarent, non reges ſeu principeis habuêre belli duceis; ſed ex nobilitate, Claſſicum atque Tutorem. *Interfecto Hordeonio*, inquit noſter hiſtoriar. IV, *commeavêre nuntii inter Civilem Claſſicumque, præfectum alæ Treverorum. Claſſicus nobilitate opibuſque anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipſe, è majoribus ſuis, hoſtis populi Romani, quàm ſocius jactabat. Miſcuêre ſeſe Iulius Tutor & Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni à Vitellio præfectus.* Regium erat Claſſico genus, ex iis majoribus, ob quorum memoriam hoſtem potiùs ſeſe, quàm ſocium præbere Romanis debuit: id eſt, quia majoribus ſuis Romani, duce Julio Cæſare, bellum intulerant. quod Indutiomaro, Treverorum principi, factum ipſe teſtatur Cæſar, prædictis belli Gall. comment. V, & VI. Regem autem cur heic vocet Tacitus Indutiomarum, quem Cæſar principem, ſuperiori capite declaratum eſt. Sed & Batavi, quum anteà à principibus regerentur, poſtquàm Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuêre, rempublicam democraticam ſine principatu habuerunt; Romanis ſupremum, ut in reliquâ Galliâ, imperium obtinentibus. unde illa Taciti, hiſtor. lib. IV: *Civilis primores gentis, & promtiſſimos vulgi, ſpecie epularum, ſacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâque gentis orſus, injurias & raptus, & cetera ſervitii mala enumerat. Neque enim ſocietatem, ut olim; ſed tamquàm mancipia haberi. Quando legatum (gravi quidem comitatu, & ſuperbo cum imperio) venire? tradi ſe præfectis, centurionibuſque.* Et de eâdem Batavorum gente, hiſtoriar. lib. I: *Galliæ, ſuper memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis, & in poſterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ; quædam etiam finibus ademtis, pari dolore commoda aliena ac ſuas injurias metiebantur.* Item, prædicto lib. IV, poſteà: *Mox valeſcentibus Germanis, pleræque civitates adversùm nos armatæ; ſpe libertatis, &, ſi exuiſſent ſervitium, cupidine imperitandi.* Et iterum poſteà, ex Civilis oratione: *Secretis ſermonibus admonebat malorum, quæ*

tot annos perpessi: Miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquàm tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. Et haud multo pòst: *Ausos aut libertas sequetur; aut victi, iidem erimus.* Et rursus, è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: *Nunc hostes, quia molle servitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.* Et tandem, lib. V, ex ipsorum Batavorum sermonibus: *Non prorogandam ultrà ruinam. nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli.* & mox: *Sibi non tributa, sed virtutes & viros indici. proximum id libertati: &, si dominorum electio sit; honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas* (Velledam Bructeram intelligunt) *tolerari.* Sic ipse auctor, in libro de Germaniâ: *Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur.* Quod sepono, atque reservo, omnino in meâ est possessione ac potestate. quocircà hunc honorem & hoc societatis insigne meritò ipsi Batavi non in ipsâ libertate, sed proximè libertatem posuêre: Voculaque adpellavit *molle servitium.* Verissima illa apud Livium, lib. XXXV, vox Menippi, Antiochi regis legati, in concilio Aetolorum contra Romanos: *Græciæ pristinam dignitatem in libertate positam esse, quæ suis stet viribus, non ex alieno arbitrio pendeat.* Item lib. XXXIX, Lycortæ, Achæorum prætoris, apud legatos Romanos oratio: *Vanam illam vocem præconis fuisse, qua liberos esse omnium primos Achæos jussissent Romani: nec ratum fœdus esse, nec societatem & amicitiam ex æquo observari. specie æquum esse fœdus apud Achæos; re, precariam libertatem: apud Romanos Aeltani imperium esse.* Atque hujusmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum suarum nonnullis populis concedere solebant Romani. Sic in eâdem provinciâ, Galliâ Belgicâ, liberi recensentur populi Plinio, lib. IV, cap. XVII, *Nervii, Suessiones, Silvanectes, Leuci, Treveri*, & fœderati *Lingones*, & *Remi.* quorum tamen conditionem Batavorum conditioni comparandam non puto. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruscos armis peteret, Batavi socii non regem, nec principem, sed ducem habuêre Coriovaldam; teste Tacito, annal. lib. II. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulsore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem sibi dilegerunt ducem, teste eodem Tacito, historiar. IV. Neque verò Civilis ante eam rebellionem sive dux sive princeps Batavorum fuit; ut quidam opinantur: sed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut testis idem Tacitus, libro proximè dicto. ubi hæc quoque de Civile ejusque fratre leguntur: *Iulius Paullus & Claudius Civilis, regiâ stirpe multo ceteros anteibant.* En; *anteibant ceteros*: non principatu, nec regno; sed regiâ stirpe tantùm; id est, quia majores eorum regiam sive principalem in Batavis dignitatem obtinuissent, antequàm insula eorum & reliquum agri in Romanorum pervênit potestatem, jusque diligendorum principum ipsis ereptum. Neque post Civilem, & Vespasiani tempestatem, regia dignitas in Batavis ostendi umquàm potest, quoad Romano subjecti fuêre imperio. nam, quòd quidam ex Ammiani Marcellini libro XVI reges subjicere conantur; id planè irritum est atque inane. Verba illic leguntur ista: *Quo cognito* (scilicet Cornutos ac Bracchatos, militeis Romanos, premi à Germanis) *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum regibus, formidabilis manus.* Quorsum heic, quæso, regum mentio? aut quæ mentionis necessitas, vel usus? vel etiam, quot reges exiguam Batavorum gentem habuisse censes? item, quot eorum in uno exiguo militum globo, vel manipulo? Responsio sanè heic nulla satis apta fuerit. Lego igitur dictum locum hoc modo: *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum Herulis, formidabilis manus.* Herulos quidpe sub unâ fuisse cum Batavis manu, sive sub uno vexillo, auctor est idem Marcellinus, lib. XXVII, his verbis: *Post cujus interitum, Herulorum Batavorumque vexillum direptum.* Ceterò, trans sinum Codânum & Vistulam amnem ingentes fuêre ac validæ gentes, in plureis quæque nationes divisæ: de quibus Tacitus sub finem libri de Germaniâ ita scribit: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis; ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur: quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia Sarmatis diversa sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopia ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

reges ſive principes in democraticis civitatibus, *mobilem, & ex voluntate parentium conſtantem* obtinebant *principatum:* hic autem Maroboduus *certum imperium, vimque regiam* occupavit: illi voluntarios circùm ſe habebant comites ex nobilitate: hujus corpus ſatellitum præſidio cuſtoditum. Et hic quidem maximum illo ævo inter liberas Germanorum genteis obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Viſtulam amneis, ſinumque Codânum; quod ſuo loco demonſtrabitur. Unde toti Germaniæ, ſed & Romanis formidabilis factus. Idem Vellejus, libro prædicto: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium: gerebatque ſe ita adversùs Romanos, ut neque bello nos laceſſeret, &, ſi laceſſeretur, ſupereſſe ſibi vim ac voluntatem reſiſtendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæſares, interdum ut ſupplicem commendabant, interdum tu pro pari loquebantur. Gentibus hominibusque à nobis deſciſcentibus, erat apud eum perfugium. totumque ex malè diſſimulato agebat æmulum. exercitumque quem* LXX *millium peditum,* IV *equitum fecerat, aſſiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. eratque etiam eo timendus, quòd, quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo ſedium ſuarum haberet Noricos; tamquàm in omneis venturus, ab omnibus timebatur. Nec ſecuram incrementi ſui patiebatur Italiam. quidpe quum à ſummis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus* CC *millibus paſſuum abeſſet.* Sed Maroboduus, quum in nimiam prolaberetur ſuperbiam, regnumque, quod vi paraverat, in Svionum prorſus ac Sitonum formare modum, plureisque ei adjicere genteis liberas tentaret, inviſus popularibus, tandem regno pellitur. Tacitus, annal. II: *Svevi prætendebantur, auxilium adversùs Cheruſcos orantes.* non equidem ipſi orabant Svevi; ſed rex eorum Maroboduus. at mox: *Vis nationum, virtus ducum in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cheruſci ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsêre bellum: ſed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi defecêre ad eum.* Arminius quoque ipſe, quum ſimile regnum quæreret, mortem invenit. idem auctor, in fine ejuſdem libri: *Ceterùm Arminius, abſcedentibus Romanis, & pulſo Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adverſam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit.* De Catualdâ Gotone & Vannio Quado, ſuprà dictum eſt. Atque democratias, monarchiaſque priſcûm Germanorum hactenus ſatis cognovimus.

Reſtat nunc tertium rerumpublicarum genus, *ex democratiâ atque monarchiâ mixtum*, paucis nobis dicendum. Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium. Svionum hinc civitates, ipſo in oceano. Eſt apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Fuêre Gothones, Rugii, ac Lemovii inter Viadrum & Viſtulam amneis ad oceanum, ſive oceani ſinum Codânum, medii inter democraticas & monarchicas civitateis. Ceteræ illæ Germanorum gentes ſunt omnes ab auctore prænominatæ, quas democratias vel cum principatu, vel ſine principatu habuiſſe, ſuprà oſtendi. *Addictiùs* his *regnatos* fuiſſe ait Gothones, Rugios, atque Lemovios; at *paullo* tantùm, *necdum ſupra libertatem: multis exceptionibus, & precario jure parendi.* à quâ libertate quia nullos eximit; non modò proceres, ſeu primores, nec nobileis tantùm, ſed omnem quoque plebem, id eſt, burgarios liberos fuiſſe, obſequium regibus non niſi è voluntate ac legibus communiter præſcriptis præſtitiſſe, haud dubium eſt. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod Mag. Adamus Bremenſis ita deſcribit in Svionum gente: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi ſententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: niſi ejus decretum potius videatur. quod aliquando ſequuntur inviti. Itaque domi pares eſſe gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi.* Lemovios Taciti poſterioribus ſæculis dictos fuiſſe *Herulos*, infrà, lib. III, cap. XXXV, oſtendam. De his ita Procopius, rer. Gothicarum lib. II: Καί τοι δὲ πρότερον ὄνομα μὲν παρ' αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς εἶχεν· ἰδιώτου δὲ ὁπηοῦν οὐδὲν τι σχεδὸν ἐφέρετο πλέον. ἀλλὰ καὶ ξυγκαθῆσθαι αὐτῷ ἅπαντες, καὶ ξύσσιτοι εἶναι ἠξίουν· καὶ ἀνέδην, ὅσοις βούλοιτο, ἐς αὐτὸν ὕβριζον. id eſt: *Quamquàm & anteà nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil ferè differebat. nam & adſidere ei omnes, & unà conveſci volebant; & impudenter, ut cuique libitum, convitiari jurgarique ſolebant.* Continuò antè narrat idem Procopius, regem ſuum Anerichum eos interfeciſſe, nullam aliam ob cauſam, niſi quòd ſub nullius imperio eſſe vellent. Quum autem facti eos pœniteret, miſiſſe legatos in patriam terram, qui è regiâ ſtirpe hominem accerſerent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, ſive Gothis, Herulo-

Herulorum apud Viſtulæ oſtia conterminis, in eamdem ſententiam ita Theodoſius: ὅμως δὲ ὁ βασιλεὺς τιμῶν οὐκ ἔληγεν· ἀλλ' ὁμοτραπέζους εἶχε καὶ ὁμοσκηνοῦς, καὶ πολὺ τὸ φιλόδωρον ἐς αὐτοὺς ἦν. οὐδαμοῦ δὲ ἐξεφέρετο· καὶ παρεγυμνοῦτο τὰ τῆς φιλονεικίας. id eſt: *Quamquàm ne honore quidem ac reverentiâ inter eos rex potiebatur. ſed ejuſdem menſæ participeis eos habebat, atque contubernaleis; donisque benevolentiam eorum captabat: rixas verò eorum atque contentiones nusquàm efferebat.* Harum igitur gentium reſpublicæ mixtæ fuêre ex monarchiâ & democratiâ: ita tamen, uti hæc longè ſuperaret illam. Malè & impropriè Menander, qui in hiſtoriâ ſuâ Ἀλβοΐνον τῶν Λαγγιβάρδων adpellavit μόναρχον. Certè hæc regna non multum differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quòd ſi fuerit aliquod erga reges *obſequium*, ut vult Tacitus & Mag. Adamus; quamproximè ad patriam in liberos acceſſit auctoritatem. patris quidpe boni eſt, ſeverè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta caſtigare: at diligere tamen, & ſæpè indulgere. & contrà, proborum liberorum eſt, obſequium præſtare parenti; ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum; imò ipſa eſt libertas. Hæc igitur tria fuêre rerumpublicarum genera in omni terrâ Germanicâ.

Cap. XLI.

De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.

RERUMPUBLICARUM generibus deſcriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam diſſerere. Jul. Cæſar, in belli Gall. com. VI, ubi Gallorum ſimul Germanorumque mores deſcribit; *In Galliâ*, inquit, *non ſolùm in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; ſed penè etiam in ſingulis domibus factiones ſunt: earumque factionum ſunt principes; qui ſummam auctoritatem, eorum judicio, habere exiſtimantur: quorum ad arbitrium judiciumque ſumma omnium rerum conſiliorumq. redeat. idque ejus rei causâ antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. ſuos enim opprimi quisq. & circumveniri non patitur. neque, aliter ſi faciat, ullam inter ſuos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio eſt in ſummâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis diviſæ ſunt. Quum Cæſar in Galliam vênit, alterius factionis principes erant Aedui; alterius Sequani. Hi, quum per ſe minùs valerent, quòd ſumma auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaq. eorum erant clientelæ; Germanos atque Arioviſtum ſibi adjunxerant; eosque ad ſe magnis jacturis pollicitationibusq. perduxerant. prœliis verò compluribus factis ſecundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfectâ, tantum potentiâ antecefferant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad ſe transducerent; obſidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil ſe contra Sequanos conſilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam, poſſiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Quâ neceſſitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causâ Romam ad ſenatum profectus, infectâ re redierat. Adventu Cæſaris factâ commutatione rerum, obſidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis reſtitutis, novis per Cæſarem comparatis; quòd ii, qui ſe ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atq. imperio æquiore ſe uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateque amplificatâ; Sequani principatum dimiſerant. In eorum locum Rhemi ſucceſſerant. quos quòd adæquare apud Cæſarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis conjungi poterant, ſe Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. ita & novam & repentè collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen ſtatu res erat, ut longè principes haberentur Aedui; ſecundum locum dignitatis Rhemi obtinerent.* Cæſar heic *clientelas* adpellat atque *amicitias*, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit *protectiones*. ſic enim Genuenſium in Italiâ, & Veſontinorum in Galliâ, liberæ civitates, ſub protectione vulgò dicuntur eſſe regum Hiſpaniæ: ſic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, ſub protectione regum Daniæ; ſic Aquæ Grani, ſub protectione ducum Juliacenſium: id eſt, ſi Latialiter loqui velis, *in clientelâ*, *in amicitiâ*, ſive etiam *in fide*. ſic enim idem Cæſar, eodem commentario anteà, de Senonibus Gallis: *Legatos, deprecandi causâ, ad Cæſarem mittunt. adeunt per Aeduos; quorum antiquitus erat in fide civitas.* & mox: *Eodem Carnutes legatos obſidesque mittunt: uſi deprecatoribus Rhemis; quorum erant in clientelâ.* Sed & *ſub imperio eſſe* dixit Cæſar, idem quod *in amicitiâ*; ut ſuprà de Aeduis intelleximus. Ac ſanè fuit imperium illud multo veriùs in populis Celticis, quàm amicitia, ubi inferiores fœdere haud æquo ſuperioribus juncti. hi quidpe majeſtatem illorum atque leges, tributaque impoſita agnoſcebant. Amicitiam id adpellavit haud ſemel Cæſar in Gallis Germaniſque, more Romanorum; qui per hunc

fucum,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

fucum, per has blanditias gentium ſub imperium redactarum animos emolliebant, quò minùs inviti jugum collis ſuis ſuſciperent. Non minùs eleganter id, quàm verè Vocula, Romani exercitus dux, *molle* vocavit *ſervitium* in Batavis; ut ſuprà, cap. XXXIX, oſtenſum eſt. Sic & alii illi in Galliâ fuêre populi, quos *amicos* adpellabant Romani, *& ſocios*, & complures, quos *liberos:* qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celtæ noſtri inter ſe qualeis habuerint amicitias, qualiaque fœdera, oſtendatur. Fœderum omnium duo potiſſimùm ſunt genera: alterum *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Aequo fœdere inter ſe qui junguntur, verè *amici ſociique* dici poſſunt: quia utrorumque æqua manet majeſtas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati, rectiùs dicuntur clientes: quia eâ gratiâ inter ſe junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant ſuperioribus; majeſtatem atque imperium eorum agnoſcant: certaque tributa pendant, vel officia quædam præſtent: ſuperiores verò è reciproco inferiores, reſque eorum ſummâ fide contra hoſteis tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, non modò in Germanis noſtris atque Gallis, reliquiſque Celtis, ſed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuiſſe antiquiſſimum, cuivis, hiſtorias veteres legenti, deſpectu facillimum eſt. Inter alia inſtituta, quæ Livius, Dionyſius Halicarnaſſenſis, & Plutarchus, aliique auctores Romulo, primo Romanorum regi, adſcribunt, hoc etiam opidò falſum eſt, quòd illum primum *patronorum clientumque* cùm nomina, tùm conditiones in Romano populo, nuper à ſe in unam civitatem remque publicam collecto, inſtituiſſe tradant. nam quibus id verbis Dionyſius ac Plutarchus de Romanis memorant; iiſdem penè de Celtis dictum à Cæſare ac Diodoro reperio. nec tamen quemquam tam vecordem, tamque imbecillæ mentis reperiri puto, qui credat, Celtas id à Romanis demum accepiſſe; præſertim quum ipſe Cæſar teſtetur; antiquum id fuiſſe Gallorum inſtitutum jam tum ſuo tempore. Mihi ſanè haud dubium eſt, quemadmodùm innumera alia, ut ſuprà patuit, adeóque pleraque in moribus & vivendi ratione, ſic hoc etiam jam inde ex Aſiâ, in gentium diſperſione, detuliſſe cùm Celtas in Celticam, tùm Græcos in Græciam, Italos in Italiam, alias genteis in ſuas quamque terras. Atque hinc eſſe exiſtimo, quòd hodiéque per omnem terrarum orbem frequenti uſu inferior ſuperiorem, quamvis nonnunquàm ſenex adoleſcentulum, à quo aliquid beneficii ad ſe redire poſſe putet, *patrem* vulgò adpellitet. unde etiam *patroni* & *patrocinandi* apud Latinos nata ſunt vocabula. Dionyſii verba de Romulo hæc ſunt, lib. II: Παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους, ὃν αὐτὸς ἐβούλετο, νέμειν προστάτην· ἔθος Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν, καὶ Ἀθηναῖοι κατ᾽ ἀρχάς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τε ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξαιέν τι τῶν κελευομένων, πληγὰς ἐντείνοντες, καὶ τἆλλα ὥσπερ ἀργυρωνήτοις χρώμενοι. ἐκάλουν δὲ Ἀθηναῖοι μὲν θῆτας τοὺς πελάτας, ἐπὶ τῆς λατρείας· Θετταλοὶ δὲ Πενέστας, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπικλήσει τε εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε, Πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν. καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους καὶ πολιτικὰς κατασκευαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας. ἦν δὲ τὰ ὑπ᾽ ἐκείνου τότε ὁρισθέντα μέχρι πολλοῦ διαμείναντα Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον, ἅπαντα πράττοντας ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δ᾽ ὀλίγα περὶ πολλῶν ἄν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἧς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχειν. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδιδόναι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα, ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας, ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γερηφορίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν. καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνειῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις· ὅτε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκλοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν. τῶν μὲν πελατῶν, ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων, ὡς δυνάμεως εἶχον, ὑπηρετεῖν· τῶν δὲ πατρικίων, ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικήν τε οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων. Hoc eſt: *Commendavit patriciis plebeos; optione cuique è vulgo datâ, uti, quem vellet, patronum ſibi legeret. mos ſanè Græcus, & antiquus; quo diu Theſſali uſi ſunt, & Athenienſes priſci: ſed tum receptus in melius. illi namque ſuperbè utebantur clientibus; opera eis injungentes, quæ non decent liberos homines: & ſi quando juſſa non feciſſent, intentantes verbera: ad cetera quoque abutentes, tamquàm emtitiis.*

emtitiis. Hos Athenienses θῆτας *vocabant, ob ministeria: Thessali vero* πενέστας; *ipso statim vocabulo fortunam iis exprobrantes.* (nam πένεσθαι Græcis significat pauperem esse.) *Romulus contrà, & adpellatione decorâ hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abjectorum: & commoda utrisque addidit officia, excogitatâ civili & humanâ copulâ. Ius illud patronatus à Romulo tunc præscriptum; diuque à Romanis observatum, hujusmodi constabat officiis: Patronos oportebat clientibus respondere de jure: cujus illi rudes essent: & absentium æquè ac præsentium curam gerere: facienteis, quidquid pro filiis parentes solent facere, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus suscipere; si eis contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, si in jus vocarentur, sustinere accusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, quâ maximè opus haberent, parare à privatis publicisque negotiis. Vicissim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juvare, si eis parum esset pecuniæ: &, si vel ipsi, vel ipsorum filii capti essent, pretium hosti dependere: privatarum quoque litium perditarum æstimationes, & mulctas publicas pecuniarias pro eis solvere: idque sumtu proprio, non fœnore, sed gratis: in magistratibus item, & muneribus gerendis, ceterisque publicis impendiis, sumtuum partem non minùs, quàm genere propinquos, sustinere. Et maxima laus erat nobilium, habere clienteis quàm-plurimos; non hereditariis tantùm clientelis conservatis, verùm etiam novis, propriâ virtute partis. ingensque certamen erat utrisq., ne vincerentur mutuâ gratiâ & benevolentiâ, dum clientes patronis omnia pro virili obsequia præstare nitebantur; & vicissim, patroni nullis corrumpi muneribus poterant, uti clienteis molestari sinerent.* Eadem Plutarchus in Romulo breviùs ita: Ἐπεὶ δὲ τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τῶν πολλῶν διῄρει, πάτρωνας ὀνομάζων, ὅπερ ἐστὶ προστάτας· ἐκείνους δὲ κλίεντας, ὅπερ ἐστὶ πελάτας. ἅμα δὲ πρὸς ἀλλήλους θαυμαστὴν εὔνοιαν αὐτοῖς καὶ μεγάλων δικαίων ὑπάρχουσαν ἐνεποίησεν. οὗτοι μὲν γὰρ ἐξηγητάς τε τῶν νομίμων, καὶ προστάτας δικαζομένοις, συμβούλους τε πάντων καὶ κηδεμόνας ἑαυτοὺς παρεῖχον. ἐκεῖνοι δὲ τούτους ἐθεράπευον, οὐ μόνον τιμῶντες, ἀλλὰ καὶ πενομένοις θυγατέρας συνεκδιδόντες, καὶ χρέα συνεκτίνοντες. Id est: *Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem clienteis. eâque re mirificam benevolentiam mutuò excitavit; quam jura invicem magni ponderis consequuta sunt. illi enim interpreteis juris patronosque in foro litigantium, consiliariosq. omnium & procuratores sese exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, sed dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborarent, conferentes, inque debitis exsolvendis eos adjuvantes.* Hæc isti duo de Romanorum plebe. Cæsar, prædicto comment. VI, penè eadem de Gallorum plebe tradit; hæc superioribus continuò subtexens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo; alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Hoc equidem magis ad Thessalorum, quàm ad Romanorum morem. Verùm ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Galliâ notaverit: multoque meliorem credo fuisse apud Gallos τῶν πενεστῶν conditionem. Probiora sanè verioraque sunt ea, quæ paullo pòst sic narrat de equitum genere: *Eorum ut quisq. est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circa se ambactos, clienteisq. habet. hanc unam gratiam potentiamq. noverunt.* Certè clientes hi iidem erant, qui ambacti, homines liberi è plebe ob rei familiaris angustiam in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgressi. Diodorus, lib. V, de Germanis simul atq; Gallis ita scribit: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες· οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ministros liberæ conditionis in bella secum ducunt, ex egenis dilectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant.* Atque ad hos ambactos, sive ministros, spectant illa Cæsaris verba: *Penè in singulis domibus factiones sunt. earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumq. summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem.* Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambacti, quemadmodùm Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis suis obstricti fuerint. inter quæ hoc vel maximum, uti omneis tam adversæ, quàm prosperæ fortunæ casus unà cum ipsis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro primo, ita tradit: *Germanis pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obsidentîs: & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientium manu.* Et annal. lib. II: *Non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum; sed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu*

clientum ad Maroboduum perfugisset. Item annal. lib. XII: *Digressus castellis Vannius, funditur prælio, quamquàm rebus adversis laudatus, quòd & pugnam manu capessiit, & corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &, acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt.* Sic prædicto annal. libro secundo: *Et Maroboduus quidem Ravennæ habitus. Idem Catualdæ casus: neque aliud perfugium. pulsus haut multo pòst, Hermundurorum opibus, & Iubillio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque Julium usque sequi haud licuerit; tamen adversam unà cum illis perferre sortem, patriâque exsulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in pace non multo meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quàm servorum colonorum, facilè crediderim: nisi quòd clientes liberi. Tacitus, in libro de Germaniâ, de colonis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi, quòd impunè.* Consimili impetu patronos nonnumquàm in clienteis fuisse invectos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæsari natum; *In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Atque hactenus de clientelis privatis. De publicis ita Cæsar continuò subjungit: *Eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis divisæ sunt;* & quæ sequuntur. Hoc equidem in Galliâ Celticâ, ante Cæsaris in eas oras expeditionem. Germanis eumdem observatum fuisse morem, uti, quæ civitates per se minùs valerent, eæ in validiorum se traderent clientelam, docent historiæ. Cæsar ipse, in comment. IV, de Condrusis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ spe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Et comment. V, de aliis Germanis Cisrhenanis: *Facilè hac ratione Nerviis persvadet. itaque confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos; qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt.* Clienteis vocat eosdem mox posteà, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Commentario verò VI, de Chattis, gente Transrhenanâ, quos ille Svevos impropriè vocat: *Fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* Hos paullo pòst socios adpellat: *Vbii referunt, Svevos omneis, postquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse.* Tacitus, ut antè relatum, annal. lib. II: *Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum.* Fuêre in his haud dubiè, cùm alii circùm populi, tùm maximè Fosi, qui aliis posteà dicti Saxones, trans Albim incolentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt.* & mox: *Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent.* De aliis Cheruscorum sociis, sive clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemæo adpellari, suo loco ostendam, hæc refert Strabo, lib. VII: Οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι. παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυϊντιλίου παρασπονδηθέντα, ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id est: *Cherusci, & qui sub eorum sunt imperio: apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventæ perierunt.* Atque hæc ferè sunt, quæ de clientelis priscùm Germanorum, tàm privatis, quàm publicis, dicere habui.

CAP. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

DE rerumpublicarum generibus postquàm superioribus capitibus actum est, de conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur; item de judiciis publicis, & delictorum pœnis. Conventuum, sive conciliorum duo fuerunt genera: alterum *majorum, minorum* alterum. Auctor noster in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Minores res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus, de quibus suprà dictum. super majoribus rebus tam plebs quàm singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noster, eodem libro: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam*

agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Quod equidem vitium, ex eâdem libertate gentis, nimio plus quàm satis erat, ad hoc usque tempus in Germaniâ viget. *Vt turbæ placuit,* inquit auctor, *considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.* Credibile est, ad ejusmodi conventus convictibus indulsisse eos, ut etiam nunc fieri videmus. sic enim idem noster posteà: *Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget.* Sed disertissimum ejus rei testimonium sequitur mox posteà: *Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Antequàm res ipsa explicetur, verba priùs examinanda erunt. meritò quidpe à multis doctissimis viris hæsitatum est in voce *adhuc:* quæ si retineatur, ut auctoris propria; nullus umquàm probus sensus orationi dari poterit interpretatione. Proinde omnino ego cum eruditissimo Pichenâ legendum censeo; *aperit tunc secreta pectoris;* nempe in convivio. nam duo diversa tempora satis apertè innuit auctor: scilicet, tempus convivii, & tempus posteræ diei. Illud verò *ergo* (quod ab omnibus hactenus interpretibus malè pro *igitur, idcircò, ideò, quapropter,* explicari video) pro *ceterùm, ceterò,* sive *porrò,* apud auctorem hunc accipiendum est. sic eodem libro paullo antè; postquàm multa de matrimoniis, de dote, de feminarum fortitudine, probitate, ac modestiâ dixit; tandem, *Sic vivendum,* inquit, *sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria.* Et infrà, circa finem libri, postquàm de Svionibus dixit, quos ad oceanum usque protendit septemtrionalem; *Illuc usque,* inquit, *tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur.* Hi fuêre in Prussiâ ac Livoniâ. Tribus igitur istis locis, nisi vocem *ergo* intelligas pro *ceterùm,* (quod & ipsum auctori in omnibus libris frequentissimum) nullum sanum expresseris orationis sensum. Quapropter integrum illum locum lege ita: *Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Nempe agitabant inter se publica negotia, consultabantque de iis in conviviis & compotationibus; ubi loci, vinique seu biræ licentiâ secretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò posterâ die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis constituebant sobrii, ac serii. Vetustissimum hunc fuisse reperio gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex Homero passim, & ex Plutarchi convivalium lib. VII. De Cretensibus auctor est Athenæus, lib. IV, c. V. de Persis Herodotus, lib. I. & de iisdem ita Strabo, lib. XV: Ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται· καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται· id est: *De rebus maximis ad vinum consultant. eaque decreta ipsi firmiora censent, quàm quæ sobrii statuunt.* Credo quia *in vino veritas;* ut inquit Plinius, l. XXII, c. XIV. Aliam tamen rationem adfert Maximus Tyrius, dissertatione XII: Ἀνέκειτο τοῖς Πέρσαις αἱ βουλαὶ εἰς τὰς εὐωχίας, ὥσπερ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὰς ἐκκλησίας Ἀττικῆς. ἐκεῖ μὲν γὰρ νόμος κολάζων τὴν μέθην, ἐπήγειρεν αὐτῶν τὰς ἀρετὰς τῇ εὐωχίᾳ, καθάπερ ἔλαιον, πῦρ ἐπιχέων τῇ ψυχῇ συμμέτρως· μὴ τελείως σβεννὺς αὐτῆς τὸ φιλότιμον, μήτε ἐξάπτων τῆς χρείας περαιτέρω. hoc est: *Deliberare in conviviis Persæ, sicut in concionibus Athenienses, solebant. quum enim per legem inebriari nefas esset, modicus vini usus, non aliter quàm oleum igni infusum, animos eorum excitabat; ut nec ardorem eorum penitus restingueret, nec ultrà tamen, quàm necesse esset, accenderet.* De eâdem gente ita Athenæus, l. IV: Μεθυσκόμενοι δὲ εἰώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιότατα τῶν πραγμάτων. τὰ δ' ἂν ἅδῃ σφίσι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στέγαρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται. καὶ ἢν μὲν ἅδῃ καὶ νήφουσι, χρέονται αὐτῷ· εἰ δὲ μή, μετιᾶσι. τὰ δ' ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι. id est: *Poti de rebus suis gravissimis deliberant. Quod tum consilium capientibus placuit, id postridiè sobriis proponit earum ædium dominus, in quibus deliberaverant. & hoc si jejuni probant, exsequuntur: sin minùs, rejiciunt. quæ verò, dum sobrii consultant, statuta sunt, ebrii retractant, & in disquisitionem revocant.* Denique omneis hodiéque barbaras Orientis Occidentisque genteis ad potum de rebus gravioribus deliberare, vulgò notum est. Sed & in ipsâ etiamnunc Germaniâ antiqua illa consvetudo manet inter paganos. De

cetero mulieres quoq; omnibus conciliis ſuis adhibuiſſe Gallos, auctores ſunt Plutarchus, in libro de virtutibus mulierum, & Polyænus ſtratagem. lib. VII. Cauſam uterque eamdem iisdem ferè verbis refert. unum recitaſſe Plutarchum ſufficiet: Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἄλπεις καὶ κατοικῆσαι τῆς Ἰταλίας, ἣν νῦν νέμονται, χαλεπὴ στάσις ἐμπεσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος, εἰς πόλεμον ἐμφύλιον προῆλθεν. αἱ δὲ γυναῖκες ἐν μέσῳ τῶν ὅπλων γενόμεναι, καὶ παραλαβοῦσαι τὰ νείκη, διῄτησαν οὕτως ἀμέμπτως καὶ διέκριναν, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστὴν καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατ᾽ οἴκους γενέσθαι πρὸς πάντας. ἐκ τούτου διετέλουν περί τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν, καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι᾽ ἐκείνων βραβεύοντες. ἐν γοῦν ταῖς πρὸς Ἀννίβαν συνθήκαις ἐγράψαντο, Κελτῶν μὲν ἐγκαλούντων Καρχηδονίοις, τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων ἐπάρχους καὶ στρατηγοὺς εἶναι δικαστάς· ἂν δὲ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλῶσι, τὰς Κελτῶν γυναῖκας. Hoc eſt: *Galli, antequàm, Alpeis transgreſſi, Italiæ eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & implacabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progreſſæ, cognitis controverſiis, tam dextrè eas & æquè dijudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbitrio amicitia omnium per urbeis ſingulasq; domos exſtiterit. Itaque in poſterum mos à Gallis ſervatus eſt, ut conſultationibus de bello ac pace feminas ſuas adhiberent; & liteis, cum ſociis ortas, earum operâ componerentur. Quare etiam in fœdere, quod cum Annibale ferierunt perſcriptum fuit; Si Galli haberent, quo nomine Carthaginienſeis accuſarent; judicium fore ducum ac præfectorum Carthaginienſium in Hiſpaniâ. ſin Carthaginienſes Gallis aliquid objicerent; cauſæ cognitionem futuram penes Gallorum feminas.* Fabulam eſſe, vetuſtatis licentiâ confictam, non veram rei originem ſeu cauſam, eo argumento convincitur, quòd & Germani eamdem conſuetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. ita enim noſter, eodem libro: *Efficaciùs obligantur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoq; nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt.* Quid agitaverint in dictis conviviis conciliisq; ſui Germani, indicat idem noſter loco ſuprà citato: nempe, *de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de aſciſcendis principibus, de pace denique ac bello.* quibus verbis adjice & iſta: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* & quæ paullo antecedunt: *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere.* Ex quibus patet, de quibusvis rebus eos illic egiſſe, tam privatis, quàm publicis. De principibus ac magiſtratibus, ſuperioribus capitibus actum. de bello poſteriùs dicemus. nunc de judiciis & delictorum pœnis pauca quædam diſſerenda. Judicia igitur habebantur vel publicè in univerſali totius alicujus civitatis ſeu nationis concilio; de quibus hoc Tacitus; *Licet apud concilium accuſare quoque, & diſcrimen capitis intendere:* vel privatim in ſingulis pagis, vicisque; de quibus iſtud; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt:* & illud Cæſaris, commentario VI; *Principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Hi equidem ſupremi erant, in ſuo quisque pago, vel vico, judices. conſiliarii autem, ſeu adſeſſores judicii eis addebantur, de quibus ſic noſter: *Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* De delictorum pœnis, quibus Franci, Alemanni, Burgundii, Langobardi, Gothones, Angli, & aliæ Germanicæ gentes, uſæ ſunt, in Galliam, Italiam, Hiſpaniam, Britanniamque transgreſſæ, ingentia volumina Latino ſermone conſcripta exſtant. Verùm nobis, ea tantùm explicare, quæ ab antiquioribus adnotata ſunt auctoribus, in præſenti opere cura eſt. Igitur ut delicta, ſic pœnæ diſtingvebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rurſus in duo diſtingvebantur genera. de his ita noſter, eodem libro: *Diſtinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus ſuſpendunt. ignavos & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ inſuper crate, mergunt. Diverſitas ſupplicii illuc reſpicit, tamquàm ſcelera oſtendi oporteat, dum puniuntur; flagitia abſcondi.* De civilibus ſic ibidem: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur.* Quia hæc ſola apud illos in pretio, hæ unæ opes, hæc ſola poſſeſſio; ut ſuprà, cap. XVIII, oſtenſum eſt. *Pars multæ,* inquit auctor, *regi, vel civitati, pars ipſi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exſolvitur.* Regi pars; ſcilicet, ſi regem gens haberet: pars autem civitati, in fiſcum ſeu ærarium nationis, quæ ſine rege agebat: altera pars ei, qui vindicabatur; aut, ſi hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim,* inquit auctor, *etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque ſatisfactionem univerſa domus.* De adulteriorum pœnis ita ibidem: *Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria. quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Acciſis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo: ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, ſæculum vocatur.* & mox: *plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Hoc loco doctiſſimus Lipſius, pro *publicatæ enim pudicitiæ*, mavult legere *publicatæ etiam pudicitiæ*: additque;

Non

Non enim hoc ad adulteras refero : sed ad eas, quæ adhuc injuges, vulgò tamen se vulgabant. At vereor ego, uti satis rectè. Quasi verò maritatarum non æquè diceretur vulgari pudicitia. De nuptis ista loqui auctorem, convincunt præcedentia; sed magis consequentia, quæ sunt hujusmodi: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur.* Ex quibus satis clarè patet, jam anteà auctorem fecisse mentionem earum, quæ bis nupserint. Vbi autem hoc, nisi in his verbis: *publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* nempe secundum; ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Hic igitur verus est atq; germanus verborum Taciti sensus. Ceterò eamdem ferè prostitutæ virginitatis adulteriique pœnam posterioribus quoque temporibus in Germaniâ mansisse, ostendit Bonifacius archiepiscopus, in epistolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. *In antiquâ,* inquit, *Saxoniâ* (id est, in Germanicâ Saxoniâ: nam nova erat in Britanniâ, Saxonibus eò transgressis) *ubi nulla Christi cognitio, si virgo in maternâ domo, vel maritata sub conjuge sit adulterata; manu propriâ strangulatam cremant: aut cingulo tenus vestibus abscissis, flagellant eam castæ matronæ, & de villâ in villam missæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* Certè paucissima fuisse adulteria necesse est, ubi tam præsens, tam severa, tamque rigida pœna. Hæc tamen barbarorum consuetudo propiùs ad divinum præceptum accedebat, quod de vulgatâ tam virginum quàm nuptarum pudicitiâ per Mosen populo suo olim dedit Deus; quàm istud multarum nunc Christiani nominis gentium jus, quo adulteria, etiam sæpius iterata, ridentur magis, quàm puniuntur; quoque *corrumpere & corrumpi, sæculum vocare* licet. *publicatæ* quidpe *pudicitiæ* haud minùs nunc illic *præsens venia*, quàm apud priscos nostros Germanos *præsens pœna.* Non minùs verum, quàm egregium est dictum illud Theoderici, Gothorum regis, quod, super eâdem re pronuntiatum, refert Cassiodorus, variar. lib. V, epist. XXXII, hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, si in tantâ reverentiâ sine aliquo terrore peccetur.* Gravissimum est ipsius Dei præceptum in Levitico, c. XX, ℣ſ. X: *Vir qui adulterabit cum uxore alicujus qui adulteravit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.* item deutero. c. XXII, ℣ſ. XXII: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritatâ marito, omnino morientur pariter ambo; vir, qui cubavit cum muliere, & mulier ipsa. sic sustuleris malum è medio tui.* Sed, inquiunt, neque Christus Iesus adulteram, ad se adductam, puniendam pronuntiavit. Egregii sanè sacræ scripturæ interpretes. quasi verò non ipsius Christi sint verba, apud divum Ioannem in euangelio, cap. III, ℣ſ. XVII: *Non enim misit deus filium suum in mundum, ut damnet eum: sed ut servetur mundus per eum.* & cap. XII, ℣ſ. XLVII; *Non veni, ut damnem mundum; sed ut servem mundum.* Verùm viderint nostri sive latores, sive vindices legum, quid in novissimo illo judicio responderint de officio suo ipsi Christo.

CAP. XLIII.

De militiâ. ubi primùm de bellorum studio, & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de disciplinâ militari.

HACTENUS, domi in pace quæ fuerit priscis Germanis vivendi ratio atque disciplina, impensâ, quantum fieri potuit, operâ demonstravimus. in bello quas habuerint consuetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum studium, facilè colligitur ex his auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusq; & infirmissimo cuiq; ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* His adde, quæ Iulius Cæsar, belli Gall. comment. VI, de eisdem scribit Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimas circùm se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.* & comment. IV:

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Publicè maximam putant esse laudem, quàm latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. item, quæ noster innuit, annal. lib. XIII. *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum, magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cœlo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri.* cui adsimile illud Gallorum in Italiâ, apud Livium lib. v. *Romanis*, inquit, *quærentibus, ecquid in Hetruriâ rei Gallis esset, cùm illi, se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent.* Adde item, quæ Tacitus, eodem libro de Germaniâ, super matrimoniis refert: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque in vicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraq. bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq. sociam, idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramq. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Sed breviùs, clariùsque Cæsar, dicto comment. VI, paullo ante ea quæ suprà retuli: *Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.* & Seneca, lib. I de irâ, cap. XI: *Germanis quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus.* Idem, de Germanorum consangvineis, Hispanicâ gente Cantabris, Silius Italicus, lib. III, his versibus:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelleis jam dudum annos prævertere saxo:
Nec vitam sine Marte pati. quippe omnis in armis
Lucis causa sita; & damnatum vivere paci.

Et eodem libro posteà, de aliâ Hispanorum natione Gallæcis:

—— *Misit dives Gallæcia pubem,*
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis;
Nunc pedis alterno percussa verbere terra
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas:
Cetera femineus peragit labor. addere sulco
Semina, & impresso tellurem vertere aratro,
Segne viris. quidquid duro sine Marte gerendum est,
Callaici conjunx obit irrequieta mariti.

Item posteà, lib. VIII, de Gallis:

—— *Mœrebant, cæde sine ullâ*
(Insolitum sibi) bella geri: siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.

In universum æstimanti, omnis Germanorum vita nil nisi militia fuit. cujus usus ubi defuit, omnis exercitatio corporum simul & armorum exigebatur in venatu: qui & ipse belli quædam imago, ac species. Atque hinc factum, uti *nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati egerint*; teste Tacito, in libro suprà dicto. Lucianus, in dialogo de gymnasiis, Solonem introducit, hæc de Scytharum gente loquentem: Ὑμεῖς δὲ συγγνωστοὶ, ἐν ὅπλοις ἀεὶ βιοῦντες. τό τε γὰρ ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν, ῥᾴδιον ἐς ἐπιβουλὴν, καὶ οἱ πολέμιοι μάλα πολλοί. καὶ ἄδηλον, ὁπότε τις ἐπιστὰς, κοιμώμενον κατασπάσας ἀπὸ τῆς ἁμάξης, φονεύσειεν. id est: *Vobis ignoscendum est, perpetuò in armis viventibus. vivere enim in loco aperto atque incustodito, facilè insidiis obnoxium; & hostium admodùm numerosa est copia: neque illud certum, quo tempore adsistens quispiam, dormientem, è plaustro pertractum, jugulet.* Quæ res in Germanis quoque nostris causa videri poterat perpetuæ armorum gestationis; ut quibus nihil satis custoditum, nihil tutum, pauperculas vileisque habitantibus casas. verùm hi non tam ob metum, ne quis, de subito irrumpens, dormientem jugularet, aut imprudentem opprimeret, armis perpetuò instructi fuerunt; quàm uti iis, quotidiano continuoque usu adsuefacti, eò dexteriùs in bello uterentur: quemadmodùm idem mos hodiéque apud Suitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ studium non peculiare fuit unis Germanis, solisque proprium; sed omnibus pariter Celtis initio commune: sed & Sarmatis, ac Scythis, adeóque cunctis nationibus barbaris. quod, à Nino, primo omnium mortalium post terrarum inundationem venatore juxtà ac bellatore, acceptum, in suâ quæque terrâ instituerunt; perpetuóque exercuerunt, donec mitiores, alii post alios, didicêre mores, primi,

à Deo

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

à Deo ipſo, rerum omnium auctore, Hebræi; ab his deinde Aegyptii, ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hiſpani, Galli, atque Britanni. Germani verò, multis etiam ſæculis pòſt, eisdem vixère moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis transmarinisq; terris agere nationes, bella inter ſeſe atq; latrocinia continenter exercenteis, vulgò notum eſt. At quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit; eum præſtantiſſimum omnium exiſtimatum fuiſſe, qui optimè iis ac ſtrenuiſſimè uſus ſit, omnino neceſſe eſt. Hinc iſtud auctoris noſtri, de conciliis, eodem libro de Germaniâ: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia eſt, audiuntur.* Sed meliùs Poſidonius de Gallis, Germanorum conſanguineis, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν δ' ἢ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id eſt: *Convivæ ad cœnam ſi complures conveniant, in orbem conſidunt. in medio verò præſtantiſſimi eſt ſedes, veluti totius cœtus principis; qui vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis, vel divitiis ceteros anteit.* Vbi & nobilitate bellica ſtrenuitas præfertur. Hinc etiam optimæ carnium portiones omnium bellicâ virtute præſtantiſſimo in conviviis adponebantur; ut ſuprà, cap. XVII, monſtratum. Quin & ipſa nobilitatis dignatio, ut cap. XV docui, & omnes honorum muniorumque tituli ex nullâ aliâ re, quàm ex bellorum decore, originem capiebant; ut fuſiùs infrà, cap. XLVI, oſtendam. At in tanto armorum bellorumque ſtudio ac dignitate, quàm exigua ipſis penéque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignaris, diſciplina militaris, paſſim innuunt rerum auctores. Fl. Vegetius, de re militari, lib. I, cap. I: *In omni prœlio non tam multitudo, & virtus indocta, quàm ars & exercitium ſolent præſtare victoriam. nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem ſubegiſſe terrarum, niſi armorum exercitio, diſciplinâ caſtrorum, uſuque militiæ. Quid enim adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuiſſet? quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt. Afrorum dolis atque divitiis ſemper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquàm dubitavit. Sed adversùs omnia profuit tyronem ſolerter eligere; jus (ut ita dixerim) armorum docere; quotidiano exercitio roborare; quæcumque evenire in acie atque in prœliis poſſint, omnia in campeſtri meditatione prænoſcere; ſeverè in deſides vindicare. ſcientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit quod ſe benè didiciſſe confidit. etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promtior: rudis & indocta multitudo oppoſita ſemper ad cædem.* Ἔνθα γὰρ σοφίης δεῖ, βίης ἔργον οὐδὲν, inquit Herodotus, lib. III: id eſt; *Vbi opus prudentiâ, ibi vi agere nihil proficit.* At Germanis noſtris nulla prudentia militaris, nulla diſciplina. vi omnia, iracundiâ, atque impetu agebant, ſine certis imperiis, ſine ducibus. Seneca, loco prædicto: *Quid Cimbrorum Teutonorumque tot millia, ſuperfuſa Alpibus, ita ſuſtulit, ut tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quòd erat illis ira pro virtute? quæ, ut aliquando perculit ſtravitque obvia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque; quorum unicùm illis cura eſt, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum proviſa ſunt, non ſuffugia adversùs perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hiſpani, Gallique, & Aſiæ Syriæque molles bello viri, antequàm legio viſatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis armis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam; ut nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere.* Ex ſilvis maximè inſidiatos fuiſſe, apud alios auctores reperio. Frontinus, ſtratagem. lib. I, cap. III: *Imperator Cæſar Domitianus Auguſtus, cùm Germani more ſuo è ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent noſtros, tutumque regreſſum in profunda ſilvarum haberent, militibus per CXX millia paſſuum actis, non mutavit tantùm ſtatum belli, ſed ſubjecit ditioni ſuæ hoſtes, quorum refugia nudaverat.* Noſter, annal. lib. I: *Arminius, colligi ſuos, & propinquare ſilvis monitos, vertit repentè: mox ſignum prorumpendi dedit iis, quos per ſaltus occultaverat.* & paullo pòſt: *Circùm ſilvæ paulatim adclines: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine onuſtum ſarcinis armiſque militem cùm anteveniſſet.* & eodem libro anteà: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vſipetes: ſaltusque, per quos exercitui regreſſus, inſedère.* & mox: *Sed hoſtes, donec agmen per ſaltus porrigeretur, immoti; dein latera & frontem modicè adſultantes, totâ vi noviſſimos incurrère.* Aliis etiam hoc commune fuiſſe Celtis, è Gallorum exemplo diſco: de quibus ita Polybius, lib. III: Οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι πρὸς μὲν τοὺς ὑλώδεις τόπους ὑπόπτως εἶχον, διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς ἀεὶ θεῖναι τὰς ἐνέδρας ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις. id eſt: *Ro-*

mani omnia ſilvoſa loca ſuſpectabant, eò quòd Galli ad inſidiandum ea ſemper deligunt. Crebris tamen, jam inde ab Auguſti Cæſaris temporibus, adverſus Romanos bellis aliquid diſciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noſter, annal. lib. II, de prœlio inter Arminium Cheruſcum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque ſpe; nec, ut olim apud Germanos, vagis incurſibus, aut disjectas per catervas. quippe, longâ adverſùs nos militiâ, inſueverant ſequi ſigna, ſubſidiis firmari, dicta imperatorum accipere.* De eodem Maroboduo ita Velleius Paterculus, lib. II: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ diſciplinæ formam redactum, brevi in eminens & noſtro quoque imperio timendum perduxit faſtigium. exercitum, quem LXX millium peditum, IV equitum fecerat, aſſiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat.* De Chattorum gente ita noſter, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos,* id eſt, ut eſt captus Germanorum, *rationis ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excurſus, & fortuita pugna. Equeſtrium ſanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior conſtantiæ eſt.* Atque hanc diſciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperitante habuêre.

Cap. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priſcorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè deſcribam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certiſſimum documentum, ex Aſiâ noſtros in ſuam detuliſſe ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eâdem in ſuas quæque terras. nam quòd Herodotus, lib. IV, ex Aegypto ait primò clypei galeæque uſum in Græciam deportatum, id opidò falſum eſt. quamquàm ipſe Herodotus, lib. I, armorum bellicorum inventum tradit eſſe Carum: quibus & Strabo nonnulla adſcribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquiſſimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adſcribunt veteres, & olim pleræque gentes uſi ſint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum eſt, hæc omnia ante gentium in tam diverſas & longè inter ſe remotas terras diſperſionem fuiſſe inventa.

Sed armorum alia ſunt, quibus corpus protegitur adverſùs hoſtium ictus; alia, quibus hoſtis feritur. Illorum rurſus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia manibus geſtantur. De corpori hærentibus ſic auctor, in libro de Germaniâ: *Paucis loricæ: vix uni alterive caſſis, aut galea.* & paullo antè: *Nudi, aut ſagulo leves pugnant.* In pace cunctos, qui virilem ætatem attigiſſent, aut *ſagulo*, aut *rhenone*, aut *ferinâ pelle*, aut denique *arborum libris* fuiſſe tectos, ſuprà, cap. XVI, oſtenſum eſt. in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæſati Galli apud Polybium, lib. II, in pugnâ adverſùs Romanos in Italiâ commiſsâ: οἱ μὲν οὖν Ἴνσομβροι καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὑτοὺς ἐξήπταζον. οἱ δὲ Γαισάται διά τε τὴν φιλοδοξίαν, καὶ τὸ θάρσος ταῦτ' ἀπορρίψαντες, γυμνοὶ μετ' αὐτῶν τῶν ὅπλων πρῶτοι τῆς δυνάμεως κατέστησαν, ὑπολαβόντες οὕτως ἔσεσθαι πρακτικώτατοι, διὰ τὸ ἐνίους τῶν τόπων βατώδεις ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἐφάμμασι, καὶ παραποδίζειν τὴν τῶν ὅπλων χρείαν. Hoc eſt: *Ad pugnam Inſubres & Boji braccati & levioribus ſagulis contecti prodière. Gæſatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis ſagiſque abjectis, nudi, cum ſolis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditiſſimos fore ſeſe rati, quum ſenticeta alicubi eſſent, quæ, dependentibus laciniis ac vinculis adhærentia, armorum uſum impedirent.* Vt igitur hi Galli, ſic Germanorum noſtrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoque teſtatur, lib. XXXVIII, Cæſaris orationem ad militeis, cum Arioviſto prœlium inituros, habitam referens: Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς μὲν κατὰ πάνθ' ὁμοίως τὸ σῶμα ὡπλίσμεθα· ἐκεῖνοι δὲ δὴ γυμνοὶ τὸ πλεῖστον εἰσίν· id eſt; *Quis neſcit, nos totum corpus armatos eſſe; illos verò plerumque nudos.* Quamquàm hoc ad eos quoque referri poſſit, qui ſagulis tantùm velabantur: quorum varia genera prædicto cap. XVI deſcripſi. Levibus in bello uſos, ex Inſubrium Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco ſagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quidpe Romanorum exercitu ſic auctor noſter, in hiſtor. lib. II: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes.* prætereáque exemplum eſt Germanici Cæſaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. II; quod ſuprà, dicto cap. XVI, retuli:

retuli: Atque hoc gregarii militis, sive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro II; *Non loricam Germano, non galeam.* Quòd autem, in libro de Germaniâ, *paucis* ait *esse loricas*; id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, seu ordinum ductoribus intelligendum: qui à reliquâ plebe *veste distingvebantur strictâ, & singulos artus exprimente*: cui lorica superinduebatur. Imagines singulorum ad finem hujus capitis reperies. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæsare è Galliâ M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Crasso missis: Ἦν δὲ ἄνισος ἔν τε ταῖς πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Sed hæc fortè seminuda tantùm. sic Livius, lib. XXII; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi.* Ergo tantùm braccati. Et Batavos fuisse, Treverosque Germanos, qui à Cæsare Crasso mittebantur, suprà, cap. III, docui. Lucanus, lib. I:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,
Vangiones Batavique truces.

Imagines horum equitum ad finem capitis sequentis adpositæ sunt. Ceterùm LORICA quid fuerit, ostendit Varro, de lingvâ Latinâ libro IV. *Lorica*, inquit, *à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. posteà succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.* Hinc Silius Italicus, lib. V, de consule Romano, qui ad Trasumenum lacum adversùs Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè cæso detracta, induerat:

Loricam induitur. tortos huic nexilis hamos
Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.

Et Diodorus, lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηροῦς ἁλυσιδωτούς, οἱ δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένοις ἀρκοῦνται, γυμνοὶ μαχόμενοι· hoc est: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant.* Item Plutarchus in Mario, de Cimbris, Germanicâ gente: Θώραξι δὲ ἦσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς· id est; *Loricis erant exculti ferreis.* Hodiè patriâ lingvâ id tegumenti bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*; quod Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodùm nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; ut suprà, cap. XVI, ostensum est. Lorica porrò tegebatur interdum dicto sagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capitis figurâ VII exhibitum est. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noster ibidem: *Paucis loricæ; vix uni alterive cassis, aut galea.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν ἐς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus.* Dio, lib. XXXVIII, de Ariovisti acie: Ταῖς κεφαλαῖς γυμναῖς μαχόμενοι ἦσαν· id est; *Capitibus nudis pugnabant.* Communem hunc omnibus Celtis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet è Vasconum, Hispanicæ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ versantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

—— Galeæ contemto tegmine Vasco.

Et item lib. XI:

—— Nec tectus tempora Vasco.

Item ex Britannorum exemplo: de quibus sic Herodianus, lib. III: Θώρακος δὲ ἢ κράνους οὐκ ἴσασι χρῆσιν, ἐμπόδιον νομίζοντες πρὸς τὴν δίοδον τῶν ἑλῶν· id est; *Loricæ ac galeæ ignorant usum; impedimentum id esse arbitrantes transgrediendis paludibus.* Apud Germanos sine galeis principes etiam pugnas iniisse, patet ex Taciti libro de Germaniâ: *Sæpè*, inquit, *in ipso solo vertice religant capillum principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ; sed innoxiæ. neque enim ut ament, amenturve; in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Exemplum principis armati exstat dictâ figurâ VII. Mos is hodiéque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθοι Σκυθικῶς ἐπὶ τὸ φοβερὸν τῶν ἀνασίλλων κομῶνται· id est: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hostium capillum in vertice religant.* Ceterùm Isidorus, lib. XVIII, cap. XIV, ita inter *cassidem* & *galeam* distingvit: *Cassis de laminâ est; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam cassidem sæpiùs adpellent galeam. Gallorum

rum galeas sic describit Diodorus, dicto lib. v: Κράνη χαλκᾶ περιτίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὑτῶν ἔχοντα παμμεγέθη, φαντασίαν ἐπιφέροντα τοῖς θεωμένοις. τοῖς μὲν γὰρ πρόσκειται συμφυῆ κέρατα· τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζῴων ἐκτετυπωμέναι προτομαί. hoc est: *Aeneis utuntur galeis, cum magnis adpendicibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa sunt; aliæ avium aut quadrupedum formas expressas habent.* Et eodem libro posteà, de Celtiberis, Hispanicâ gente: Περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾶ περιτίθενται φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id est; *Aeneas capitibus imponunt galeas, cristis puniceis exornatas.* De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: Οἱ δὲ ἱππεῖς μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι τὸ πλῆθος ὄντες, ἐξήλασαν λαμπροὶ, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφοις ἔχοντες· ἃ ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος, ἐφαίνοντο μείζους. hoc est: *Equitum* XV *millia numerò effuderunt se splendidè: galeas gerebant, quæ repræsentarent sævarum beluarum rictus, & insuetatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis, adparebant eminentiores.* De Vettonibus, Hispanicâ gente, Silius Italicus, libro prædicto:

—— Ore ferarum
Et rictu horrificant galeas.

Gallis atque Hispanis æneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantùm habuisse, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terræ memorans, *aurum & argentum deos iis negasse* ait; *nec ferrum quidem superesse, sicut ex genere telorum colligatur.* ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id suppeditaverint. Exempla harum galearum expressa sunt ad finem hujus capitis, figurâ VI, & seq. cap. fig. II. Ceterò Stewechius, ad Vegetii libri primi caput XX, super iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus, commentans, sic inquit: *Ex re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum exornata atque distincta videmus; cùm galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes. Originem moris tam antiqui spero me nunc primùm invenisse. ab Aegyptiis enim descendisse observavi apud Diodorum Sicul. lib. II: ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Aegyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; præsertim, quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib.* VII, *cap.* LVI. Haud absurda sanè & satis commoda transitio ab Aegyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porrò ad Celtas quomodò, quâ occasione, & quando? Vix dixeris; nisi & nudis omnino corporibus ad prœlia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis sive à Græcis eosdem Celtas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodiéque utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuêre Aegyptiis? Certè hoc saltem haud temerè dixeris. Omnes ritus suos, tam humanos quàm divinos, ipsos Celtas ex Asiâ in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris suprà validissimisque patuit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore promanasse, cùm ad nostros, tùm ad Græcos & alias totius orbis genteis, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores, sine loricâ, sine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam eximio illi & antiquissimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. II, in Terone, Herculis Saguntini sacerdote:

Atque illi non hasta manu, non vertice cassis:
Sed fisus latis humeris, & mole juventæ,
Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.
Exuviæ capiti impositæ, tegmenque leonis,
Terribilem attollunt excelso vertice rictum.

Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. id est: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur.* Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioscuris:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοιο καὶ αὐχένος ᾐωρεῖτο
Ἄκρον δέρμα λέοντος ἀφημμένον ἐκ ποδεώνων.
A tergo verò & collo pendebat
Pellis leonis, ab extremis suspensa pedibus.

Sic de Tirynthiis Græcis, prœlium inituris, Statius Thebaidos lib. IV:

--- *Qui-*

—— Quis amenta, nec enses
Triste micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaoniæ rictu caput asperat ursæ.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum gestant patulos pro cassìde rictus.

De Mezentio, Hetruscorum duce, Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.

Silius, dicto libro posteà:

Nec segnis Teron tantæ spe laudis, in ipsos
Adversus consurgit equos; villosaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo rictuque minaci
Quadrupedes.

Nempe totum os leonis, vel alius cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur unà cum dentibus; ita, uti superior pars rictus sive hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano inter antiquas inscriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita sunt ad finem capitis, figuris II, III, IV, & V. Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Orphito:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis.

Alii dehinc caput tantùm muniebant. idem poëta, dicto lib. VII, de agresti quâdam Latinorum legione:

—— Pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. κ, de galeâ, quam Thrasymedes Vlyssi imposuit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφι ἔθηκε
Ταυρείην, ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον, ἥτε καταῖτυξ
Κέκληται.

—— Et ei galeam capiti imposuit
Taurinam, sine cono, & sine cristâ, quæ catatyx
Vocatur.

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlyssi caput munivit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφι ἔθηκε
Ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
Ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
Ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὖ καὶ ἐπισταμένως· μέσση δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.

—— Et ei galeam capiti imposuit
Ex pelle factam. multis autem intrinsecus loris
Ligata erat fortiter: extrinsecus autem candidi dentes
Albidentis suis crebri muniebant utrimque
Benè, ac scitè. in medio autem pileus aptatus erat.

Κυνέην adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiam auctoribus Græcis usurpatur, pro *galeâ*, & *galero*, & quovis capitis tegmine; quia à principio ἐκ τοῦ κυνὸς, id est, ex canis corio fiebat. Silius, lib. V:

Scylla

Scylla super fracti contorquens pondera remi
Instabat; sævosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargani spolium: quod rege superbus
Bojorum cæso, capiti illacerabile victor
Aptârat.

Quâ ratione & ipsum *galeæ* vocabulum Græcum esse volunt γαλέην, quod *felem*, seu *catum* significat; quia ex felis quoque capite antiquitus fiebat. Atque hinc confirmatur distinctio illa Isidori, *galeam è corio, cassidem è laminâ* adfirmantis. Utroque genere usos fuisse Germanos nostros, testem suprà audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alterive cassis, aut galea.* At posteaquàm thoraces bello, loricæque ferreæ, & cassides inventæ; pelles his superinduebantur: sæpéque itidem diversæ, ex aliâ ferâ loricæ, ex aliâ cassidi. Silius, lib. IV, de Apulorum duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem:

Huic horret thorax Samnitis pellibus ursæ,
Et galea annosi vallatur dentibus apri.

Et lib. V, de consule Romano in galeâ Gallicâ:

——*Aequorei tergo flavente juvenci*
Cassis erat munita viro.

Polybius, lib. VI, de Romano sui ævi milite: Προσεπικοσμεῖται δὲ καὶ λιτῷ περικεφαλαίῳ· ποτὲ δὲ καὶ λυκείαν, ἤ τι τῶν τοιούτων ἐπιτίθενται, σκέπης ἅμα καὶ σημείου χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσι προκινδυνεύοντες ἐρρωμένως, καὶ μὴ διάδηλοι γίνωνται. id est; *Adornantur & vili capitis tegumento. cui lupina interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; simul tutelæ causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter seciusve prœliis, dignosci ab ordinum queant ductoribus.* Sed & alias genteis ejusmodi ex corio usas fuisse galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. VII, de Roxolanis: Χρῶνται δὲ ὠμοβοΐνοις κράνεσι, καὶ θώραξι· id est; *Vtuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis.* & lib. XI, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caspiumque maria colentibus: Περικεφαλαῖα δὲ θήρεια ἔχουσι, παραπλησίως τοῖς Ἴβηρσι· id est; *Galeas ferinas habent, ut Iberi.* Ibidem de Amazonibus: Δορὰς θηρίων ποιοῦσι περίκρανα· hoc est; *Ex ferarum pellibus galeas conficiunt.* Istiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Aegyptii initio, unà cum reliquis mortalibus, non ex suo invento, sed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortassis posteà primi in cassides mutare cœperunt. Diodorus, lib. III: Παραδεδόσθαι δὲ τὸν Ἄμμωνα κριοῦ κεφαλὴν τετυπωμένην, παράσημον ἐσχηκότος αὐτοῦ τὸ κράνος κατὰ τὰς στρατείας. hoc est: *Ammon ille arietis caput effigiatum habuisse traditur, quòd hoc signo galeam in bellis ornatam gestasset.* Plutarchus, in libro de Iside, de pugnâ inter Horum, Isidis filium, & Typhonem: Ἑρμῆν δὲ περιθεῖναι βούκρανον αὐτῇ κράνος. id est; *Mercurium Isidi galeam è bovis factam capiti imposuisse.* Diodorus, lib. I, de Osiride: Τῷ δ' οὖν Ὀσίριδι συνεστρατεῦσθαι δύο λέγουσιν υἱούς, Ἄνουβίν τε καὶ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀνδρείᾳ· ἀμφοτέρους δὲ χρήσασθαι τοῖς ἐπισημοτάτοις ὅπλοις ἀπό τινων ζώων, οὐκ ἀνοικείων τῇ περὶ αὐτοὺς εὐτολμίᾳ· τὸν μὲν γὰρ Ἄνουβιν περιθέσθαι κυνῆν, τὸν δὲ Μακεδόνα λύκου προτομήν. hoc est: *Cum Osiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine præstanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abludentibus, armaturas maximè insigneis gestarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdedisse.* Et eodem libro posteà: Ἐν ἔθει γὰρ εἶναί φασι τοῖς κατ' Αἴγυπτον δυνάσταις περιτίθεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόντων προτομάς, σημεῖα τῆς ἀρχῆς. καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ. ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὐκ ὀλίγα· καὶ διὰ τούτων ἅμα μὲν ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν, ἅμα δὲ τοὺς ἄλλους εἰς καταπληξιν ἄγειν, καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν. Hoc est: *Aegyptiorum enim principeis ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies, ut regiæ potestatis insignia, capiti imposuisse, ut his decorè sese exornarent, simul ut stuporem aliis & superstitionem injicerent.* Plutarchus, in dicto libro de Iside, de iisdem Aegyptiis: Οἱ δὲ σὺν ὕστερον βασιλεῖς φασι, ἐκπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων, ἐν ταῖς μάχαις ἐπιφαίνεσθαι θηρίων χρυσᾶς προτομάς, καὶ ἀργυρᾶς περιτιθεμένους. id est: *Alii ajunt posteriores reges, terrorem hostibus incutiendi causâ, in prœliis occurrisse ferarum aureis argenteisque capitibus armatos.* Verùm alii posteà simpliceis illas cassides, è laminâ confectas, pellibus non ampliùs munierunt, sed cristis, simul in ornatum sui, simul in terrorem hostium, instruxerunt. unde Virgil. Aeneid. lib. IX:

Galeam Messapi habilem, cristisque decoram.

Et Aeneid. libro VIII:

Terribilem tristis galeam.

Has cristas primùm fuisse ex setis equinis, passim in poëmatibus suis docet Homerus. ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν

ἵππου-

Ἵππουριν. δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
Capiti autem forti galeam adfabrè factam imposuit,
Cristatam ex setis equinis. horribile autem crista desuper nutabat.

Theocritus, in Charitibus de Siculis:

—— Ἱππεῖαι δὲ κόρυν σκεπάωσιν ἔθειραι.
Equinæ autem galeam inumbrant jubæ.

Virgilius, Aeneid. lib. IX, de Turno:

—— Injectis sic undique telis
Obruitur. strepit assiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea; & saxis solida æra fatiscunt;
Discussæque jubæ capiti.

Hinc etiam Aeneid. lib. II, *comantem* dicit *galeam*; & lib. III, *cristas comanteis.* Conus verò, cui inserebatur crista, non in posticâ galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; sed ipso in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam contuente:

Ταρβήσας χαλκόν τε ἰδὲ λόφον ἱππιοχαίτην,
Δεινὸν ἀπ' ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.
Timens æsque & cristam ex equinis setis factam,
Terribiliter à summâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem, Iliad. λ.

Κρατὶ δ' ἐπ' ἀμφίφαλον κυνέην θέτο, τετραφάληρον,
Ἵππουριν.
Capiti autem circùm conos habentem galeam imposuit quatuor,
Cristatam ex setis equinis.

Et poëta Latinus, Aeneid. VII, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita jubâ galea alta.

Originem harum cristarum disco ex Herodoto; qui, lib. VII, ita scribit de orientalibus Aethiopibus: *Οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης Αἰθίοπες προμετωπίδια ἵππων εἶχον ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι. καὶ ἀντὶ μὲν λόφου ἡ λοφιὴ κατέχρα· τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότα εἶχον.* hoc est: *Aethiopes, qui ex Asiâ erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque jubis, in capitibus habebant: ut ipsæ jubæ pro cristis essent, & hirtæ aures equinæ rigerent.* Pro jubis equinis posteà pennæ impositæ sunt avium, apud omneis pariter gentes. Herodotus ibidem: *Λύκιοι περὶ τῇσι κεφαλῇσι πίλους εἶχον πτεροῖσι περιεστεφανωμένους·* id est; *Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata.* Sed in his rubrum maximè spectasse colorem antiquitatem observo: nescio quam ob rationem, nisi quòd is colos sangvini genuinus. Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Turno:

—— Maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ.

Eodem libro infrà, de eodem:

—— Ipsum illum clypeum, cristasque rubenteis
Excipiam sorti.

Polybius, lib. VI, de militibus Romanis: *Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις προσεπικοσμοῦνται πτερίνῳ στεφάνῳ καὶ πτεροῖς φοινικίοις ἢ μέλασιν, ὀρθοῖς τρισίν, ὡς πηχυαίοις τὸ μέγεθος. ὧν προστεθέντων κατὰ κορυφὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ μέγεθος, ἡ δ' ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις.* Hoc est: *Accedit ad hæc omnia, quòd in galeâ serto pennaceo insuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, iisque rectis, longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet; species autem exsistit pulchra, & hosti formidabilis.* De Hispanicâ gente Celtiberis, suprà ex Diodoro intelleximus, gestasse eos *κράνη χαλκᾶ, φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις·* id est, *galeas æreas, puniceis exornatas cristis.* Sic Silius, lib. II, galeam describens, quam Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

—— Galeamque coruscis
Subnixam cristis; vibrant cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

Germanos quoque posteà adhibuisse, ostendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris *πτερωτοὺς λόφους* tribuens, id est, *pennatas cristas.* Alii, priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusque ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt; adpositis nihilominùs cristis: quod ex Cimbrorum maximè atque Gallorum patet exemplis, suprà allatis. Non proprium hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune; testantur passim auctores. Herodotus, prædicto lib. VII, de Thracibus Asiaticis: *Ἐπὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χάλκεα εἶχον· πρὸς δὲ τοῖσι κράνεσι, ὦτά τε καὶ κέρεα προσῆν βοὸς χάλκεα.*

hoc est: *In capite æreas gerebant cassides: & super eas bovis aureis & cornua ex ære facta; impositis etiam cristis.* Virgilius, Aeneid. VII, de Turno:

Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram
Sustinet, Aetnæos efflantem faucibus igneis.

Sed hæc galearum, simulque scutorum, de quibus proximè dicetur, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuêre insignia, quibus primùm reges, vel principes à populo, ut ex Aegyptiorum liquet exemplo, dein etiam nobiles familiæ à plebe distingvebantur. qui mos, licet aliis quoque gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximéque Germanos, tam severè religioséque perpetuò ad hæc nostra usque tempora observatus est; uti etiam nunc in Germaniâ nostrâ, si quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis insigne usurpare conetur; cuivis nobili homini id, quocumque in loco pictum fictumve conspiciat, deturbare, ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hactenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prœlio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de SCUTO agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis.

Virgilius, Aeneid. libro VIII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: —— *Scutis protecti corpora longis.* Strabo, lib. IV, de universis Gallis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρός· id est: *Armatura eis pro ratione corporum; scutum longum.* Et Tacitus, annal. lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immensa barbarorum scuta.* De utrâque verò gente Diodorus, lib. V: Ὅπλοις δὲ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν· hoc est; *Armis utuntur, scutis quidem ad staturam hominis porrectis.* Immensa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: Εἰσὶ δὲ μαχιμώτατοί τε καὶ φονικώτατοι, ἀσπίδα μόνην στενὴν περιβεβλημένοι καὶ δόρυ· id est; *Sunt autem bellicosissimi & avidissimi cædis; tantùm scuto angusto, & hastâ armati.* Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: Οὐ γὰρ δυναμένου τοῦ Γαλατικοῦ θυρεοῦ τὸν ἄνδρα περισκέπειν, ὅσῳ γυμνὰ καὶ μείζω τὰ σώματα ἦν, τοσούτῳ συνέβαινε μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἔνδον. hoc est: *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minùs jacula cadebant irrita.* Et in eamdem mentem Livius, lib. XLVIII, de Gallis Asiaticis: *Scuta longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Verùm de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo. nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuêre staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sanè mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως, οἱονεὶ ἔμβολον· δελτωτῷ γὰρ ἐοίκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπρόσθιον ὁπόσον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τε ἦν καὶ πεπυκνωμένων τῷ πάντοθεν ταῖς ἀσπίσι περιπεφράχθαι. hoc est: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undiquaque inter se consertis munita.* Quòd si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conseri inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haudquaquàm potuissent. Sed mox iterum Agathias: Ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως ἂν τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι. id est: *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti.* Sic Cæsar, belli Gall. comment. I, de Ariovisti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex consuetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent.* Cæsarem sequutus Orosius, libro VI, cap. VII, ita refert eamdem pugnam: *Sed postquàm aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque insignes, supra obductam saliêre testudinem, scutisque singillatim, velut squammis, revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam versi sunt.* Aliter sanè de eâdem pugnâ Dio, libro XXXVIII: Συστρεφόμενοι οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας ἁπανταχόθεν σφῶν προεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο. καὶ οὔτε ἔδρων οὐδὲν, οὔτε ἔπασχον. οἱ οὖν Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ μήτε ἐκεῖνοι ἀντεπῄεσαν σφίσιν, ἢ καὶ ἔφευγον, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεσαν, καὶ αὐτοὶ τά τε δοράτια κατὰ πρώτας εὐθὺς, ἅτε μηδεμίαν χρῆσιν ἔχοντα, ἀπέθεντο, καὶ τοῖς ξίφεσιν οὐκ ἐδύναντο οὔτε συστάδην μάχεσθαι, οὔτε τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ᾗπερ καὶ μόνον ἁλωτοὶ, οἷα που γυμνοῖς αὐτοῖς μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνεῖσθαι, τάς τε ἀσπίδας ἀπέρριψαν, καὶ προσπίπτοντες σφίσιν, οἱ μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς, οἱ δὲ καὶ ἐγγύθεν, ἀνείλοντο τρόπον τινὰ καὶ ἔκοπτον αὐτούς.

καὶ τοῦτο πολλοὶ μὲν ἀθρόοι, ἅτε ἐκ μιᾶς ἐπικοπῆς ὄντες, ἔπιπτον· πολλοὶ δὲ καὶ, πρὶν πεσεῖν, ἀπέθνησκον. ὑπὸ γὰρ τῆς πυκνότητος τῆς συστάσεως καὶ τεθνηκότες ὀρθοὶ ἀνείχοντο. Hoc est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, aliquando pauciores, scutis undequaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt, sed stipatos uno loco, turris instar, consistere, quum primo congressu pila ipsi, quorum usus tunc nullus esse poterat, abjecissent; neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaque hostium (quæ sola vulneribus exposita erant, quia nudis pugnabant) impetere possent; projectis scutis partim cum cursu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggressi sunt, magnamque cædem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quòd omnes uni cædi essent expositi: complures, antequàm caderent, mortui sunt; qui propter densitatem agminis conglomerati, etiam confossi recto corpore exstabant.* Hæc certè non satis benè phalangem illam Cæsaris, testudinemque Orosii, exprimunt; quum haud obscurè tradat Dio, non supernè capita, sed pectora hostibus adversa scutis munivisse Marcomannos: quod idem de Francis testatur Agathias; & quàm clarissimè de Gallis, seu potiùs de Cisrhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæsare in Syriam ad M. Crassum cum filio P. Crasso missis, Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἰδόντες δὲ θῖνα βουνώδη πλησίον, ἐχώρουν ἐπ᾽ αὐτήν· καὶ τοὺς μὲν ἵππους ἐν μέσῳ κατέδησαν· ἔξωθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ᾤοντο ῥᾷον ἀμυνεῖσθαι τοὺς βαρβάρους. id est: *Conspicati in propinquo clivum sabulosum, eò contenderunt, religatisque in medio equis, foris se scutis concludebant: atque ita faciliùs se protectos adversùs barbaros fore rebantur.* Sic & ipse Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: *Quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent.* Nempe pilis, ut gravioribus telis, scuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantisque auctoribus, adde insuper, si libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. I, ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie, in Asiâ contra Turcas exstructâ: Ἐχώρουν ὁμοῦ πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς· id est: *Procedebant simul, turris in modum compositi confertique.* Πυργηδὸν hic dicit, quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις, quia τοὺς θυρεοὺς, sive τὰς ἀσπίδας περιεβάλλοντο, & inter se conferebant. Liquet igitur ex his satis apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construenteis, non tantùm super capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extulisse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse. quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Certè, cùm multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæsare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipse in prœlio contra Ariovistum quum steterit, ignorasse, seu non advertisse eum, aut oblitum fuisse; cujusmodi testudinibus se defenderint Germani? Quin jam ante hoc prœlium ex superiori Romanarum rerum historiâ Gallorum in Italiâ consimileis testudines cognovisse poterat. & post id prœlium haud dubiè in ipsâ Galliâ iisdem usi fuerunt Galli. Verùm de his non hujus loci est pluribus disputare. Ceterùm ex suprà allatis cùm ipsius Livii, tum aliorum testimoniis satis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem implesse. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequissent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset. Exempla horum scutorum expressa sunt figuris IV, V, & VI. Porrò ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint scuta, indicat auctor noster, annal. lib. II. *Non loricam*, inquit, *Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro nervove firmata; sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas.* Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; sed omnia fuêre plana. quod disertissimis testatur verbis Livius, jam antè citatis. *Scuta*, inquit, *longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Scuta verò è viminibus, aut tabulâ tenui, non nisi levia esse potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro suprà dicto, adfirmat his verbis: Ὁπλίζονται δέ τινες τῶν Κελτιβήρων Γαλατικοῖς θυρεοῖς κούφοις· id est; *Celtiberorum quidam levibus Gallorum armantur scutis.* Duobus dictis generibus tertium addit Val. Flaccus, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & ostia Istri accolentibus. verba ejus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, hæc sunt:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsâ quasi naturâ, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gentes eo usas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, Thebeid. lib. VIII:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum:
Arborei dant ſcuta ſinus.

Poſteà viminum textus inventi ſunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis uſas reperio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuiſſe cenſeo; id eſt, oblongam ad hominis ſtaturam, anguſtam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat noſter, quàm maximè convenit. cuneata ſcuta inferiore parte non fuiſſe, inde conjicere datur, quod geſtatores ſuos ita turris in modum incluſerunt, uti nullâ corporis parte lædi ab hoſtibus potuerint. Cortices tamen non fuêre plani, ſed ſinuati; ut natura arboribus circumdederat. Utrorumque exemplar refert figura I. Ceterò fuit alia ſcutorum in Germaniâ forma apud genteis Viſtulæ oſtiis & ſinui Codano proximas: de quibus ita noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* Hinc illud eſt Sidonii Apollinaris, lib. IV, epiſt. XX, de Segiſmeris, apud Gothones ſive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis lævam partem adumbrantibus. quorum in orbibus nivea fulva in umbonibus.* Quas, annal. II, *fucatas colore tabulas* adpellat noſter, eas in libro de Germaniâ ſic cum Sidonio deſcribit: *Nulla cultus jactatio: ſcuta tantùm lectiſſimis coloribus diſtinguunt.* Diodorus, dicto libro V: ὅπλοις δ᾽ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως. τινὲς δ᾽ ἐ ζώων χαλκῶν ἐξοχὰς ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν εὖ δεδημιουργημένας. hoc eſt: *Arma illis ſunt, ſcuta ad ſtaturam hominis porrecta, & inſigni proprio variegata. quidam verò æneas animalium imagines, tam ad defenſionem quàm ad ornatum adfabrè factas præferunt.* De imaginibus equidem hujuſmodi æneis, aut ferreis, omnino in Germanis negat Tacitus; *ne ſcuta quidem eorum ferro firmata, coloribus tantùm lectiſſimis diſtincta* fuiſſe adſeverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis, equitibus ita in Mario Plutarchus: θυρεοῖς δὲ ἦσαν λευκοῖς στίλβοντες· id eſt; *Scutis fulgebant candidis.* Et de Gothonum rotundis ſcutis Sidonius, loco prædicto: *Quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Animalia tamen etiam nonnumquàm fuiſſe adpicta, teſtatur Quinctilianus, lib. VI cap. II: *Imago galli, in ſcuto Mariano Cimbrico picta. Tabernæ autem erant circa forum: ac ſcutum illud ſigni gratiâ poſitum.* Hoc ſcutum refert imago IV. Sic tamen hac de re ego judico: Nobiles homines apud priſcos Celtas lectiſſimis tantùm coloribus ſua ſinguli diſtinxerunt ſcuta. unde etiamnum ea omnium antiquiſſima ac maximè genuina nobilitatis ducuntur apud Germanos inſignia, quæ omnium ſimpliciſſima, certis dumtaxat ſpatiis ac coloribus diſtincta: in quibus vulgatiſſima ſunt illa, quæ Græci πλινθία & ῥάβδους, Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt; ut ſuprà, cap. XVI, in ſagis Celtarum expoſui. patrius nunc ſermo vocat has *ſtriche*, id eſt, *lineas*, ſive *balken*, id eſt, *trabeis*, illos verò *rauten*, vel *wecken*, id eſt, *rhombos*. At univerſis civitatibus, ſive nationibus, auguſtiora fuere inſignia, τῶν ζώων, ut inquit Diodorus, puta equi, tauri, urſi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentia. Hæc autem nulli, niſi principes civitatum, & duces exercituum, in ſcutis gerebant, tabulis illis planis, & lectiſſimis coloribus, id eſt, familiæ, ex quâ princeps vel dux ortus erat, inſignibus jam anteà diſtinctis adfixa. Poſterioribus autem ſæculis hæc privorum quoque nobilium ſcutis adrepſerunt, ipſorum principum indulgentiâ, qui ſuis uti inſignibus, coloribus tantùm mutatis, huic vel illi nobili permiſerunt: ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, ſed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes ſolummodò effigiaretur: quò ſua principibus maneret dignitas atq; reverentia, ab inferiori ordine diſcreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus conceſſæ ſunt. Tandem ſæculo hoc poſtremo, uti ipſa veneranda illa antiquæ veræq; nobilitatis dignitas & ſacrum ampliſſimi ordinis nomen fœdè profanantur, dum ipſi homines nobiles ordine ſuo indigna perpetrant, & plebeji vulgò ſine ullis honeſtioribus meritis, nedum virtute bellicâ, ſolius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui ſolis olim dabatur fortibus, etiam indigniſſimi conſequuntur: ſic etiam principum auguſta illa ſacratiſſimaque inſignia nimis latè vulgantur; adeò, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adſciſcuntur, unum aliquod animal adſcriptum habuiſſe haud contenti, duos ſæpè leones, vel duas aquilas, regias feras aveiſque, nonnumquàm plureis tam facilè impetrent, quàm vanè ſtolidèque poſcant. quorum tamen fatuitatem meritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, plurimùm ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejuſque inſignium antiquitatem ignorantes, integros campos atque ſilvas, & feras, & caſtella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum Latinorumque heroum clypeos imitantes, uni eidemque ſcuto, multitudine rerum ac varietate miſerè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiquitas, virtutiſque juſta æſtimatio jacet. Ceterùm pugnanteis priſcos Celtas manu ſcutum ſuſti-

sustinuisse, docet Livius, lib. VII, his verbis: *Gallus, velut moles, superne imminens, projecto lævâ scuto in advenientis arma hostis, vanùm cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit.* Extra pugnam, vel domi in pace, à lævo suspendisse humero, ostendit Agathias, lib. II, in Francis: Ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρῃώρηται· id est; *Scutum lateri lævo adpendet.* Tam equites, quàm pedites, unâ atque eâdem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquàm alibi. Atque scutum priscùm Germanorum sic se habuit.

Nunc de Gladio. Auctor noster, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur.* & annal. II: *Nec immensa barbarorum scuta, enormîs hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina.* ubi satis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. Diodorus, dicto libro V, de Gallis atque Germanis: Ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους σπάθας ἔχουσι μακράς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id est: *Pro gladiis spathas gerunt prælongas, ex catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* Et paullo pòst: τὰ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω· hoc est; *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis.* Plutarchus, in Mario, de Cimbris: Μεγάλαις ἐχρῶντο καὶ βαρείαις μαχαίραις· id est; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderosis.* Strabo, lib. IV, de Gallis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρά, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρόν, καὶ θυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Diodorus, eodem libro paullo pòst, de Celtiberis: Ξίφη δὲ ἀμφίστομα, καὶ σιδήρῳ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φοροῦσιν. hoc est: *Gladios gestant ancipiteis, è ferro exquisito fabricatos.* Isidorus, lib. XVIII, cap. VI, in frameâ equidem vehementer, quod infrà patebit, errans, spatham rectè sic describit: *Framea, gladius ex utrâque parte acutus; quam vulgò spatham vocant.* & posteà: *Spatham Latinè autumant dictam eò, quòd spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potiùs vocabulum esse crediderim, quemadmodùm & *lancea*, & *sparus*, & *gæsum*, & *cateja*; de quibus infrà dicetur. Hodiéque instrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis lingvâ vocatur *spate*, & *spade*. Vegetius, lib. II, cap. XV, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumserant è disciplinâ militari Gallorum Germanorumque: *Habebant*, inquit, *cassides, cataphractas ocreas, scuta, gladios majores, quos spathas vocant: & alios minores, quos semispathas nominant.* Polybius, lib. III: Τῶν δὲ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν θυρεὸς ἦν παραπλήσιος· τὰ δὲ ξίφη τὴν ἐναντίαν εἶχε διάθεσιν. τοῦ μὲν γὰρ οὐκ ἔλαττον τὸ κέντημα τῆς καταφορᾶς ἴσχυε πρὸς τὸ βλάπτειν· ἡ δὲ Γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἶχε χρείαν, τὴν ἐκ καταφορᾶς κατ' αὐτὴν τὴν ἐξ ἀποστάσεως. hoc est: *Hispanorum atque Gallorum scuta ejusdem formæ erant; dissimiles gladii. nam Hispanorum non minùs ad punctim feriendum hostem valebant mucrone, quàm ad cæsim petendum: Gallorum gladii ad cæsim dumtaxat feriendum utiles. quam ad rem opus intervallo.* Et in eadem ferè verba Livius, lib. XXXII: *Gallis Hispanisque scuta ejusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis prælongi, ac sine mucronibus; Hispano punctim magis, quàm cæsim, assveto petere hostem, brevitate habiles, & cum mucronibus.* Iterum Polybius, lib. II: Συνδραμόντες εἰς τὰς χεῖρας τοῖς μὲν Κελτοὺς ἀπράκτους ἐποίησαν Ῥωμαῖοι, ἀφελόμενοι τὴν ἐκ διάρσεως αὐτῶν μάχην, ὅπερ ἴδιόν ἐστι Γαλατικῆς χρείας, διὰ τὸ μηδαμῶς κέντημα τὸ ξίφος ἔχειν. hoc est: *Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adversariis usum armorum adimunt; facultate ablatâ gladios ad cæsim feriendum attollendi: qui proprius est Gallorum modus; quòd mucrone gladius eorum omnino careat.* Apud Diodorum igitur etiam *spathæ* Gallorum Germanorumque sine mucronibus intelligendæ sunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, nescio quo id argumento probare queat. Diodori verba disertissima hæc sunt: Τὰ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω· id est; *Sauniorum mucro major est, quàm gladiorum.* scilicet, quia gladii sine mucronibus: sauniis verò mucrones acutissimi; quemadmodùm & hastis, sive frameis, de quibus infrà dicetur. *Spathæ* igitur istæ Germanorum Gallorumque fuêre gladii ingentes, prælongi, ancipites, mucrone carentes; qualeis ex antiquo illo more etiam nunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Tacitus, historiar. lib. I, de Roxolanis, Sarmaticâ gente: *Neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui.* Quomodò iis in pugnâ usi sint, ostendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: Τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ σὺν οὐδεμιᾷ τέχνῃ καταφέροντες, ὤμους μάλιστα καὶ κεφαλὰς διέκοπτον. id est: *Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* quod de iisdem Gallis Polyænus quoque testatur, stratagem. lib. VIII. De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Asiâ cæsis, ita tradit Nicetas Choniates,

 in vitâ

in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν γὰρ δόρασι διηλαύνοντο, οἱ δὲ τοῖς τῶν ξιφῶν ἐπιμήκεσιν ἀπεχώρουν διχῆ διαιρούμενοι. id est: *Alii namque hastis confodiebantur; alii prælongis gladiis medii dissecabantur.* Mirum sanè lacertorum robur; quum interim gladii ipsi parum validi, aut firmi. Polybius, lib. II, de Gallis: Αἵ τε μάχαιραι τῆς κατασκευῆς μίαν ἔχουσι μὲν πρώτην καταφορὰν καιρίαν· ἀπὸ δὲ ταύτης εὐθέως ἀποξυστροῦνται, καμπτόμεναι κατὰ μῆκος, καὶ κατὰ πλάτος, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἐὰν μὴ δῷ τις ἀναστροφὴν τοῖς χρωμένοις, ἐρείσαντας πρὸς τὴν γῆν ἀπευθῦναι τῷ ποδὶ, τελέως ἄπρακτον εἶναι τὴν δευτέραν πληγὴν αὐτῶν. Hoc est: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cædendum primum dumtaxat ictum habeant: à quo statim & in longitudine & in latitudine, instar strigilum, incurvantur; usque adeò, uti, nisi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorsus inefficax secundus eorum sit ictus.* Et Plutarchus item de Gallis, in Camillo: Τέλος δὲ τοῦ Καμίλλου σὺν ὁπλίταις ἐπάγοντος, οἱ μὲν, ἀνατεινάμενοι τὰς μαχαίρας, συνδραμεῖν ἔσπευδον· οἱ δὲ τοῖς ὑσσοῖς ἀπαντῶντες, καὶ σεσιδηρωμένα μέρη ταῖς πληγαῖς ἐπιφέροντες, ἀνέστρεφον τὸν ἐκείνων σίδηρον μαλακὸν ὄντα, καὶ λεπτῶς ἐληλαμένον, ὥστε κάμπτεσθαι ταχὺ καὶ διπλοῦσθαι τὰς μαχαίρας. id est: *Tandem, Camillo armatos militeis in hosteis ducente, hi subrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus subjicientes, retuderunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenueis laminas productum; ita, uti statim curvarentur, duplicarenturque gladii.* Pollux tamen, lib. II, cap. X, sect. XIII, inter laudatissima arma refert μάχαιραν Κελτικήν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc dispiciendum est. Primùm, vaginâ tectos fuisse scorteâ, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in mensis secabatur, vaginâ tali fuisse tectos, suprà, cap. XVII, ex Athenæo intelleximus. Porrò Diodorus, ut antè relatum, Σπάθας, inquit, ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id est; *Spathas habent prælongas, ex catenis ferreis, vel æneis, ad dextrum latus dependenteis.* Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis istæ spathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. sinistra quidpe (ne quid de eâ suspiceris) prælongo, ut suprà ostensum, scuto occupata atque impedita fuit. Consentit tamen cum Diodoro Strabo, libro IV, de Gallis sic scribens: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum; gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Romanos quoque militeis à dextrâ gestasse gladios, testis est locupletissimus Polybius, lib. VI, his verbis: Ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιρα. ταύτην δὲ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μηρόν. καλοῦσι δ' αὐτὴν Ἰβηρικήν. ἔχει δ' αὕτη κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀβελίσκον αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. id est: *Unà cum scuto est gladius: quem ad dextrum femur gestat miles. Hispaniensem vocant. estque ad punctim lædendum excellens; & ad cæsim ex utrâque parte feriendum vehemens. constat enim laminâ validâ, ac firmâ.* Hinc Horatius, epodôn odâ VII:

Quò, quò scelesti ruitis? aut cur dexteris
Aptantur enses conditi?

Quia igitur gladium Romani habuêre ab Hispanis, Hispanos quoque à dextris eum gestasse maximè fit credibile. Eosdem verò etiam μακρὰ ξίφη gestasse, auctor est Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adscribens. Agathias, lib. II, Francorum armaturam describens, Ξίφος, inquit, τῷ μηρῷ, καὶ ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρῃώρηται· hoc est: *Gladius femori, & scutum sinistro lateri adpendet.* quorum verborum sensus planè dubius atque anceps. nam, quia in scuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi possit, utrum intelligat. Verùm, sana hujus loci integraque si existimanda sit scriptio; lævum itidem intellexisse femur Agathiam judico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba Græca sic verterunt Latinè: *Gladius è femore lævo, è latere scutum dependet.* Quam sententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat testimonium, in carm. II, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:

—— Bullis hostilibus asper
Applicat à lævâ surgentem balteus ensem.

Prætereáque in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur esse Pictorum, Britanniæ septemtrionalia quondam incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conspiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquissimis temporibus omneis Celtas, tam Germanos, quàm Gallos, atque Hispanos, Britannosque, à dextro gestasse latere gladios; posteà verò ad sinistrum transtulisse. De modo adpendendi gladium nunc videamus. Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque collo; alter, quo à femore suspendebatur. Prior ille antiquissimus fuisse videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attulisse sufficiet. Iliad. β, de Agamemnone:

Ἀμφὶ δ᾽ ἄρ᾽ ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Circùm verò humeros posuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyss. β, de Telemacho:

—— *Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ᾽ ὤμῳ.*
—— *Gladium acutum suspendit ab humero.*

Nec semel Virgilius. Aeneid. lib. VIII, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegeaum subligat ensem.

Aeneid. lib. IX, de Ascanio:

—— *Humero simul exuit ensem.*

Et lib. XI, de Aeneâ:

—— *Ensem collo suspendit eburno.*

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* Isidorus, etymolog. lib. XIX, cap. XXXIII: *Balteus dicitur non solùm, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* Hinc ita Virgilius, Aeneid. lib. XII:

—— *Infelix humero cùm apparuit ingens*
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus, loco suprà citato: *Σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας.* id est: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* *Λαγὼν* propriè est lateris cavitas laxior & exossis, inter coxas & coxendicem; quæ *ilia* dicuntur Latinis. unde Sidonius, carm. II, de Hunnis:

—— *Viris stant pectora vasta,*
Insignes humeri, succincta sub ilibus alvus.

Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ, aut æneâ, sed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: *Ὁ δὲ Βρέννος, οἷον ἐφυβρίζων καὶ καταγελῶν, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα, προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς.* id est: *Brennus, veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit.* Baltei autem isti erant lati; qualibus etiamnunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. V, de Francis:

Strictiùs assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet illis altato tegmine poples:
Latus & angustam succingit balteus alvum.

Ornamenta baltei fuêre bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at postquàm in Italiam Galliamque transivêre Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuêre, quemadmodum galeæ, & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantùm fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterùm Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

Applicat à lævâ surgentem balteus ensem.

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paullatim à mucrone ad capulum sese attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta sint. Ceterùm Dio, lib. XXXVIII, Ariovisti militibus, præter *τὰ μακρότερα ξίφη*, *βραχύτερα* quoque tribuit. an satis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adscripserit, equidem dubito. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximos, iis usos, ut & rotundis scutis, suprà ex Tacito didicimus.

Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *tela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.* Hispanicum vocabulum esse LANCEAM, auctor est M. Varro, apud Gellium, lib. XV, cap. XX. unde etiam unum atque alterum in Hispaniâ quondam opidum, nomine *Lancea.* Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro V, Germanis simul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademtum, Hispanis tribuisse, multo iniquiùs faciunt, majorem Diodoro, homini ex Siciliâ Græco, quàm Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hispanos atque Gallos, unà cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ,

fuisse populos, sub uno CELTARUM nomine in commune comprehensos, satis validis suprà demonstratum est documentis. Hodiéque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* significabat. nam *knecht*, quod nunc *servum*, sive *ministrum*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio sermone ab equitando, quod nobis est *reiten*, & *riden*, dicimus *ritter*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britanniâ Scotique vocant *knight*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in sermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de priscorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita describit Diodorus, libro prædicto: Προβάλλονται δὲ λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαίας τῷ μήκει τοῦ σιδήρου, καὶ ἔτι μείζω τὰ ἐπιθήματα ἐχούσας· πλάτει δὲ βραχὺ λείπουσας διπαλαίστων. id est: *Hastas jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest.* Ancipiteis fuisse, ostendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ διβόλαια. id est; *Pro telo singuli habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, satis apertè innuit, dum, post memoratas lanceas, hastis demum angustum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant*; nempe elephantos. Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lanceis alius in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minus. Ἐπιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspideis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodiéque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *partisanen* dictis. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII; *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum medio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV:

—— Hasta juvatur
Amento; renovantque novâ fornace bipenneis.

Et paullo pòst:

—— Iam tantum campi dirimebat ab ictu
Quantum impulsa valet comprendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

—— Disce en nunc, inquit; & unà
Contorquet nodis, & obusto robore, diram
Vel portas quassasse trabem. Sonat illa tremendùm,
Ac nimio jactu servasse improvida campi
Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.

Et mox, de Romano consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:

Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam.

Item lib. VII, de Bruto:

—— Totam pectoris iram
Mandat atrox hastæ; telumque volatile nodo
Excutit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:

Indignans & opem amenti, socioque juvare
Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires
Taurea, vibrabat nudis conatibus hastam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit auctor noster. *majores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*; de quibus posteà dicetur. Exemplar majorum expressum est figurâ VII; & seq. cap. fig. II. Ceterùm aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex Strabone disco. cujus verba, lib. IV, de Gallis sunt ista: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχη κατὰ λόγον, καὶ μάταρις παλτοῦ τι εἶδος. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum latus dependens, & scutum longum, & hasta pro ratione, & materis Persici jaculi quædam species.* Persicum jaculum verto παλτὸν, quia Persis semper tribuitur à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuisse, quod amento vibrabatur, ipse innuit Strabo, ibidem mox postea. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἀφιέμενον. id est: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento, sed è manu vibrant.* ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, παλτῷ concedit. Amentum verò nullum nisi in jaculo. Hinc Pollux, lib. II, cap. X: Σάρισα Μακεδονικὴ, τὸ δόρυ·

καὶ παλτὸν Μηδικόν, τὸ ἀκόντιον. id est: *Sarissa Macedonica, quæ est hasta; & paltum Medicum, quod jaculum.* Sic & Strabo, lib. x: Διττὴ ἡ δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρός, ἡ δ' ὡς παλτοῖς. id est: *Geminus est hastarum usus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit, lib. IV, *matarim*, inter longam hastam, de quâ mox dicam, & minora illa spicula, γρόσφῳ similia. Cæsar, belli Gall. comment. I, de pugnâ cum Helvetiis commissâ: *Pro vallo carros objecerant, & è loco superiore in nostros venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasque, mataras ac tragulas subjiciebant.* Quòd si longæ fuissent hastæ, inter carros rotasque uti iis nequissent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo *lanceam* adpellat Diodorus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. III Sisennæ: *Gallia materibus, Suevi lanceis configunt.* & ex lib. IV: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen.* Atque hoc teli genus usitatissimum fuisse Gallis, præterquàm quòd ex Diodoro, disco etiam ex auctore ad Herennium: *Ut si quis Macedones adpellaret hoc modo: Non tam citò sarissæ Græciâ potitæ sunt: aut idem Gallos significans, dicat; Nec tam facilè ex Italiâ materis Transalpina depulsa est.*

Aliud fuit teli genus, FRAMEA dictum; de quo sic idem noster: *Hastas, vel ipsorum vocabulo frameas gerunt: angusto & brevi ferro; sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò est, quando id longiùs in hostem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis: Διττὴ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρός, ἡ δ' ὡς παλτοῖς· καθάπερ καὶ ὁ κοντὸς ἀμφοτέρας τὰς χρείας ἀποδίδωσι· καὶ γὰρ συστάδην χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες· ὅπερ καὶ ἡ σάρισσα δύναται, καὶ ὁ ὑσσός. id est: *Duplex hastarum est usus: alter comminus; alter jaculando, ut paltis: quemadmodùm & contus utrique inservit usui; quo & comminus, & eminus, ceu missili, res geritur. idemque sarissa præstat, & pilum.* Verùm aliter intelligit istic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & sic pugnando, hasta seu framea retinebatur manu: scilicet quia longa. sic annal. lib. I: *Cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profundâ; idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus: corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruscis: sueta apud paludes prœlia; procera membra; hastæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul.* Et annal. lib. II: *Nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina.* Item historiar. libro II: *Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Et historiar. lib. V: *Immensis corporibus, & prælongis hastis fluitantem militem eminus fodiebant.* Item dicto annal. lib. II, posteà: *Nec minor Germanis animus. sed genere pugnæ & armorum superabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas hastas non protenderent, non colligerent.* Atque hoc erat illud *vel comminus, vel eminus pugnare.* comminus pugnabant hastâ collectâ; eminus, protensâ. Hinc rectè Dio, lib. XXXVIII, in prœlio Ariovisti cum Cæsare, ejusmodi prælongas Marcomannorum hastas appellat κοντούς. Idem teli genus hodiéque frequenti est apud omneis ferè Europæos in usu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis nostris *eyn langer spiess*; id est, *hasta longa.* Hispani, Itali, Galli, & Angli, suâ quique dialecto, *picam longam* indigetant. quâ, ut olim prisci Germani, nunc etiam omnes, *prout ratio poscit, vel comminus, vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum dumtaxat est telum. apud priscos Germanos etiam equitum fuit. Idem noster: *Et eques equidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt.* Ceterùm nomen hoc hastis quæsitum ab re ipsâ; id est, ab eo, quòd erant cuspide acri: quemadmodùm apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus.* Germanis etiamnum sutorium ac sartorium instrumentum, quo corium, vel vestis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis. *friem, pfriem, priem, preem.* Atque hanc *frameæ* formam postquàm satis dilucidè ab auctore nostro descriptam habemus; Isidori grammatici circa idem telum liceat monstrare errorem, ex lib. XVIII, cap. VI. *Framea,* inquit, *gladius, ex utrâque parte acutus; quam vulgò spatham vocant. Ipsa est & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea est. nam sicut ferramentum, sic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea.* Ne *romphæam* quidem fuisse gladium, infrà patebit. Gallis idem teli genus fuisse usitatum, ex Lucani disco lib. I:

Et Biturix, longisque leves Suessones in armis,
Optimus excusso Leucus Rhemusque lacerto.

Quod & Strabo docet lib. IV, his verbis: Ὁ δ' ὁπλισμὸς σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρά, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρόν, καὶ θυρεὸς μακρός, καὶ λόγχαι κατὰ λόγον. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus, & scutum longum, & hasta pro ratione.* Sed & Hispani habuêre. Idem auctor, lib. III, de Lusitanis: Ἀκόντια δ' ἕκαστος πλείω ἔχει. τινὲς δὲ καὶ δόρατι χρῶνται· ἐπιδορατίδες δὲ χάλκεαι. *Spicula singulis plura. nonnulli etiam hastâ utuntur, æreâ cuspide.* Longiores hastas intelligere Strabonem per τὰ δόρατα, suprà ex libro x patuit.

Ad

Ad brevia tela nunc transeo. Diodorus, dicto lib. v: τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω. τὰ δὲ σαύνια τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω. id est: *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis. sauniorum verò mucro major est quàm gladiorum.* Quibus verbis mensuram sauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiorum longitudinem non excessisse. quò Tacitus quoque respexisse videtur, dum ea brevia tela adpellat. quamquàm saunia intra gladiorum longitudinem stetisse haud temerè crediderim. Hesychius σαύνιον interpretatur ἀκόντιον βαρβαρικόν, id est, *jaculum sive spiculum barbaricum.* Dionysius Halicarnassensis passim tela Romanorum militum vocat σαύνια, quæ Livius *pila*, ac *veruta*. Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, sauniorum genera, planè inter se diversa, nisi quòd cuncta brevia. Vnde colligo, *saunii* vocabulo quodvis telum breve designatum fuisse missile, seu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, σαυνιάζειν dixit, quod noster *missilia spargere*. Pergit igitur de sauniis sic Diodorus: Τούτων δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλκευται, τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει. id est: *Horum alia in directum fabricata sunt; alia sinuosos per omne ferrum habent amfractus.* Primum illud genus fuit simile Romanorum pilo. Vegetius, lib. I, cap. XX: *Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali; quæ in scuto fixa, non possent abscindi. & loricam, scienter & fortiter directa, facilè perrumpunt. cujus generis apud nos jam rara sunt tela. barbari autem scutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant.* Et libro II, cap. XV: *Bina missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: quod pilum vocabant: nunc spiculum dicitur: ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites; quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transverberabat.* Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis nostris refert: *Pedites & missilia spargunt, pluraque singuli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus scriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas* ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum missilium expressa sunt figurâ v. Ceterò Γαισάτας Κελτοὺς, id est, *Gæsatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepisse, auctor est Strabo, lib. v: & ejusdem nominis Gallos cum Insubribus, post primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, testis est Polybius, lib. II; & item Plutarchus, in Marcello; cui non Γαισάται ut Straboni, nec Γαισάτοι, ut Polybio, sed Γεσσάται dicuntur. Polybius, dicto libro: προσαγορευομένους, διὰ τὸ μισθοῦ στρατεύειν, Γαισάτους· ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως. id est: *Gæsati à re dicti, quòd æra bellando mereri soliti. id enim vox ista propriè significat.* Plutarchus item, prædicto libro: Οἱ δὲ τὴν ὑπαλπείαν νεμόμενοι τῆς Ἰταλίας Ἴνσομβρες, Κελτικὸν γένος, μεγάλοι καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, δυνάμεις ἐκάλουν. καὶ μετεπέμποντο Γαλατῶν τοὺς μισθοῦ στρατευομένους, οἳ Γεσσάται καλοῦνται. id est: *Subalpinam autem Italiam incolentes Insubres, Gallica gens, quum validi per se essent, copias advocabant; accersebantque ex Gallis stipendiarios militeis, qui Gessatæ vocantur.* Ergo non gentis, sed conditionis vocabulum fuit *Gæsatæ*, sive *Gessatæ*. quod locupletissimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud postrema, nempe, quòd Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodiéque conductitios famulos sive ministros vocant *guessin:* & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id est, omne famulorum famularumque σύστημα, adpellamus *gesinde:* quod vocabulum jam olim famulitium significasse, suprà, cap. VIII, ostendimus. Vox autem *Gæsatæ*, sive *Gesatæ*, haud dubiè derivata fuit à *gæso*, sive *geso*; quod teli genus fuisse apud Gallos, auctor est Nonius Marcellus. Hesychius equidem, in lexico, sic ait: Γαισός, ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθὸν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον· id est: *Gæsus, jaculum, totum ferro constans. quidam verò mercedem, sive stipendium interpretantur, aut telum propulsatorium.* Et Pollux, lib. VII, cap. XXXIII: Δόρυ ὁλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισὸς, ἔστι Λιβυκόν· hoc est; *Hasta tota ferrea. vocatur autem gæsus; & est Libyca.* Lego, Κελτικὸν, id est, *hasta Celtica.* Stipendium significare, haud dubiè inde arbitrabantur, quòd, ab hoc dicti *Gæsatæ*, stipendiarii erant milites. Sed veriùs fuisse telum, id est, jaculum, sive spiculum, Polybii, Varronis ac Virgilii comprobant testimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id est, Germanos, *bina, ac* nonnumquàm *terna* ait *pila*, seu *bebras, in præliis portasse:* Tacitus item tradit, Germanorum *pedites missilia sparsisse, plura singulos:* Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. III, ut refert Nonius, *Qui gladiis*, inquit, *cincti, sine scuto, cum binis gesis essent.* Livius, lib. IX, de Romano cum servo suo per Ciminiam silvam penetranti: *Ire pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisque binis armati.* & Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Gallis Romam capientibus:

—— Duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Non

Non tota ferro constitisse, indicat satis disertè Polybius, lib. VI; gæsas tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius hastas. nam harum nullæ apud Romanos fuêre ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus satis jam claret, *gæsa* seu *gesa* Gallorum nihil aliud fuisse, quàm brevia illa missilia Germanorum; quorum plura singuli in prœlia ferebant. Hæc autem non triangulo fuisse antiquitus ferro, ut describuntur ab Vegetio, sed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; nisi, quòd hoc, pro ratione hastilis, majus fuit; docet in simili spiculo Virgilius, Aeneid. lib. I; ubi sic de Aeneâ canit:

—— Ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Et de Turno, Aeneid. lib. XII:

—— Bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Idem poëta, Aeneid. lib. V, discrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, sic loquentem introducit Aeneam:

Cnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadem tela adpellata fuisse *lanceas minores*, ut innuit Tacitus, maximè credibile est. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Masæsylos, aliosque Africæ populos tradit habuisse πλατύλογχαν μικρὰν, id est, *lanceam latam & parvam.* Sallustius de bello Catilinario, *lanceas*, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. *Sed ex omni*, inquit, *copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* Cui adsentiri videtur Martialis, hoc disticho:

Splendida jam tecto cessent venabula ferro,
Nec volet excussâ lancea torta manu.

Sed *sparum* fuisse Celticum telum, militare juxtà atque venatorium, infrà mox ostendam. Ab hoc igitur argumento, *lanceas* quoque Gallorum *minores* intellexisse dictis locis Sallustium & Martialem, omnino arbitror. Ac nescio equidem, an non easdem voluerint Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de Crassi filio P. Crasso, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugnâ Parthicâ, sic loquentes: Ἦν δὲ οὐκ ἴσος ἐν τε ταῖς πληγαῖς, καὶ τῇ φυλάξει, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Quamquàm credibile non sit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt gæsa, pugnasse telis. magis verisimile est, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuasse; quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterùm conductitii milites, qui antiquissimis Celtarum dicti fuêre, ab teli genere, *Gæsatæ*, ab eodem argumento Germanis nuncupati sunt *lanzknechte*, quasi dicas *lancearios*: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *militeis conductitios*, sive *mercenarios*: quamquàm sæpius nunc pro *peditibus* accipiatur. Idem teli genus Sidonius adpellat *secureis missiles*, dictâ epist. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, securibusque missilibus dextræ refertæ.* Auctor noster de prædictis missilibus: *Pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant.* Idem de Lusitanis, Hispanicâ gente, Germanorum consangvineis, Diodorus, dicto libro V: Ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγας ὑπάρχουσιν. id est; *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere sauniorum Diodori, id est, de brevibus jaculis, sive missilibus, quæ dicebantur *gæsa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' εὐθείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

De sinuosis antequàm agam, notandum primò est aliud directi teli genus, Agathiæ lib. II memoratum; quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, Τόξα, inquit, ἢ σφενδόνας, ἢ ἄλλα ἄττα ἑκηβόλα ὅπλα οὐκ ἐπιφέρονται· ἀλλὰ πελέκεις ἀμφιστόμους, καὶ τοὺς ἄγγωνας, οἷς δὴ καὶ τὰ πλεῖστα κατεργάζονται. id est: *Arcubus, aut fundis, aliisve telis, quæ eminus jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt.* Eminus hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infrà, quod mox videbimus, docet, ad comminus feriendum iis usos, frontique illisisse, simul atque angonem, quem unà cum securi in prœlia ferebant singuli, scuto inhærentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. aliàs quippe ad comminus fronti illidendum fuissent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad graviorem

viorem ictum, quo facilè dissiluissent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpedivissent.

Sinuosa illa σαύνια sic describit Diodorus, dicto loco: τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει, πρὸς τὸ καὶ κατὰ τὴν πληγὴν μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ θραύειν τὰς σάρκας, καὶ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος σπαράττειν τὸ τραῦμα. hoc est: *Alia tortuosos per omne ferrum habent amfractus: ut ictum in ferendo non tantùm secent, sed etiam frangant carneis, hastilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent.* Telum igitur hoc erat, quo comminus hostis feriebatur? Haud facilè dixerim. nam ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος hostis etiam ipse ictus facere potuit, dum telum vulneri evelleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, nisi quòd pluribus amfractibus sinuosum: cujusmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammarum formâ vulgò flammatos vocant. Exemplar hujus teli exhibet figura VI.

Tertium genus sauniorum, Lusitanis attributum, sic describit Diodorus: χρῶνται δὲ σαυνίοις ὁλοσιδήροις, ἀγκιστρώδεσι. ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακράν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγες ὑπάρχουσιν. id est: *Vtuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea: eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Appianus bellor. civil. lib. V: Ὁ δὲ Μενεκράτης τὸν μηρὸν ἀκοντίῳ πολυγλώχινι Ἰβηρικῷ ὁλοσιδήρῳ ἐτρώθη· καὶ οὐκ ἦν ἐξελεῖν αὐτὸ σὺν ἐπείξει. Id est: *Menecrates in femur ictus est telo Hispanico hamato ac soliferreo. quod non potuit eximi celeriter.* Huc puto respexisse Hesychium ac Pollucem, quum γαισὸν facerent ὁλοσίδηρον. Telum hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathiâ; qui dicto loco ἄγγωνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusque describit verbis in hunc modum: Εἰσὶ δὲ οἱ ἄγγωνες δόρατα οὐ λίαν σμικρά, οὐ μὴν οὐδὲ ἄγαν μεγάλα, ἀλλ' ὅσα ἀκοντίζεσθαί τε, εἴπου δεήσοι, καὶ ἐς τὰς ἀγχεμάχους παρατάξεις, πρὸς τὰς ἐμβολὰς ἀφικνεῖσθαι. τούτων δὲ τὸ πλεῖστον μέρος σιδήρῳ πάντοθεν περιέχεται, ὡς ἐλάχιστον ἢ διαφαίνεσθαι τοῦ ξύλου, καὶ μόλις ὅλον τὸν σαυρωτῆρα. ἄνω δὲ ἀμφὶ τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς, καμπύλαι τινὲς ἀκίδες ἐξέχουσιν ἑκατέρωθεν, ἐξ αὐτῆς δήπου τῆς ἐπιδορατίδος, ὥσπερ ἄγκιστρα ὑποκαμπτόμεναι, καὶ ἐς τὸ κάτω νενεύκασι. οὐκοῦν ἀφίησι, τυχὸν ἐν συμπλοκῇ, τοῦτον δὴ τὸν ἄγγωνα Φράγγος ἀνήρ. καὶ εἰ μὲν σώματί που ἐγχρίμψειεν, εἰσδύεται μὲν ἔσω, ὥσπερ εἰκός, ἡ αἰχμή· οὔτε δὲ αὐτὸν τὸν βληθέντα ἐρύσαι ῥᾳδίως ἔνεστι τὸ δόρυ· εἴργουσι γὰρ αἱ ἀκίδες ἔνδον ἐνεχόμεναι τῇ σαρκί, καὶ πικροτέρας ἐπάγουσαι τὰς ὀδύνας· ὥστε εἰ καὶ μὴ καιρίαν τὸν πολέμιον τραυθῆναι ξυνενεχθείη, ἀλλὰ ταύτῃ γε διαφθαρῆναι. εἰ δέ γε εἰς ἀσπίδα παγείη, ἀποκρέμαται μὲν αὐτίκα ἐξ αὐτῆς, καὶ ξυμπεριάγεται, συρομένη ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ ἀπολήγοντος· ὁ δὲ βληθεὶς οὔτε ξυνελκύσαι τοῦτο δὴ δύναται τὸ δόρυ, διὰ τὴν εἴσδυσιν τῶν ἀκίδων, οὔτε ξίφει διατεμεῖν, τῷ μὴ ἐφικνεῖσθαι τοῦ ξύλου, ἀλλὰ τὸν σίδηρον περιτετάσθαι. ἐπειδὰν δὲ τοῦτο ἴδοι ὁ Φράγγος, ὅδε ἀθρόον ἐπιβὰς τῷ ποδί, καὶ ἐμπατήσας τὸν σαυρωτῆρα, καταβρίθει τὴν ἀσπίδα, καὶ καθέλκει, ὡς ὑποχαλάσαι τὴν τοῦ φέροντος χεῖρα, καὶ γυμνωθῆναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στέρνον. τότε δὴ οὖν ἄφρακτον ἐκεῖνον ἑλών, ῥᾳδίως ἀπόλλυσιν, ἢ τὸ μέτωπον πελέκει πατάξας, ἢ δόρατι ἑτέρῳ τὴν φάρυγγα διελάσας. Hoc est: *Sunt autem angones, hastæ quædam, neque admodùm parvæ, neque nimiùm magnæ; sed & ad jactu feriendum, sicubi res postulet, & ubi comminus collato pede confligendum est, impetusque faciendus, adcommodatæ. Hæ plurimâ sui patre ferro sunt obductæ; ita, uti perparum ex ligno, adeóque vix quantum in capulum sufficit, conspiciatur. in superiori autem parte, ad mucronem spiculi, aduncæ quædam cuspides utrimque prominent, ex ipso spiculo instar hamorum reflexæ, ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc agonem jacit. quòd si corpore inflictus fuerit, adigitur mox altiùs, ut par est, spiculum: neque is, qui ictus est, facilè telum evellere potest. obstant quidpe cuspides illæ hamatæ, altiùs carni inhærentes, & acerbissimos excitant cruciatus; adeò, uti, etiamsi hostem nequaquàm letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum; statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ suî parte solum verrens ac versans. is verò, qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis mordicus inhærentibus: neque gladio præcidere, eò quòd ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obsistente. Ia simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans imam hastam, scutum pondere sui corporis deprimit; ita, uti gestantis manu nonnihil sese laxante ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facilè obtruncat; sive securi frontem feriens, sive aliâ hastâ jugulum trajiciens.* De eodem telo eadem Eustathius, haud dubiè ex Agathiâ desumta: Ἄγγος, εἶδος δόρατος Φραγγικοῦ, οὔτε λίαν μικροῦ φασίν, οὔτε μεγάλου, οὗ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιέχεται· id est: *Angus, species est hastæ Francicæ, neque admodùm parvæ, neque magnæ; cujus plurima pars ferro obducta.* Sed & ante Agathiam, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πεζοὶ οὐδὲ τόξα, οὐδὲ δόρατα εἶχον· ἀλλὰ ξίφος τε καὶ ἀσπίδα ἔφερεν ἕκαστος, καὶ πέλεκυν ἕνα· οὗ δὴ ὁ μὲν σίδηρος ἁδρός τε καὶ ὀξὺς ἑκατέρωθι ἐς τὰ μάλιστα ἦν, ἡ λαβὴ δὲ τοῦ ξίφους (lege τοῦ ξύλου) βραχεῖα ἐς ἄγαν. τοῦτον δὲ πέλεκυν ῥίπτοντες ἀεὶ ἐκ σημείου ἑνός, εἰώθασιν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τάς τε ἀσπίδας διαρρηγνύναι τῶν πολεμίων, καὶ αὐτοὺς κτείνειν. Hoc est: *Pedites neq; arcus neque hastas habebant; sed gladium & scutum quisque gerebat,*

gerebat, & ſecurim unam: cujus ferrum multum, & utrimq; acutiſſimum; lignum verò admodùm breve. hanc ſecurim, ſigno dato ſemper jacientes, in primo conflictu, clypeos hoſtium perfringere, & ipſos ſimul interficere ſolent. Ex his igitur claris atque dilucidis *angonis* deſcriptionibus liquidò jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati ſunt Germanicè *eyn Fränkiſcher haken*; quaſi dicas *uncum Francicum:* haud dubiè ex iſto Sidonii loco, in lib. IV, epiſt. XX: *Lanceis uncatis ſecuribusque miſſilibus dextræ referta.* ubi impropriè ipſe Sidonius *uncatas* adpellavit *lanceas*, quæ *hamatæ* dicendæ erant. nam aliud eſt uncus, ſi pro *harpagone* accipias, aliud hamus. Non harpagonis formam habuiſſe, ipſum ſatis indicat vocabulum *lance*; quod propriè *jaculum*, ſeu *miſſile* ſignificat: à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer*, Italis *lanciare*, Hiſpanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priſcis Celtis fuit *lanzon*, & *lanzen*; id eſt, *jaculari.* Verùm multo pejus illi, qui angonem eſſe voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard.* quod vocabulum nihil aliud ſignificat, quàm *ſecurim palatinam*; quâ regum nunc principumque ſatellites & corporum cuſtodes armantur: *halle* quidpe eſt *atrium palatii*, veteri Germanorum ſive Celtarum vocabulo, Anglis etiam nunc uſitato; & *bard, ſecuris.* Ego vocabulum *angon* merè Germanicum eſſe agnoſco: dictumque ſic priſcâ dialecto, quod poſtmodùm *angen*, & tandem, ut nunc eſt, *angel*; ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* ſignificans. niſi fortè ſuſpicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuiſſe *angol:* quod Græco ori Agathias accommodans, verſo λ in ν, fecit ἄγγων. Verùm de hoc ſatis. exemplum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis uſitatum, refert Strabo, dicto lib. IV: Ἔστι δὲ καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμενον, τηλεβολώτερον καὶ βέλους· ᾧ μάλιστα καὶ πρὸς τὰς τῶν ὀρνέων χρῶνται θήρας. id eſt: *Habent & lignum quoddam, groſphi formâ; quod non amento, ſed manu torquetur, longiùs etiam quàm telum: quo maximè utuntur ad aucupium.* Γρόσφον ſic deſcribit Polybius, lib. II: τὸ δὲ τῶν γρόσφων βέλος ἔχει τῷ μὲν μήκει τὸ ξύλον ὡς ἐπίπαν δίπηχυ, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαῖον· τὸ δὲ κέντρον σπιθαμιαῖον. hoc eſt: *Haſta velitaris telum eſt, habens haſtile duos ut plurimùm cubitos longum; craſſum verò digitum unum. ſpiculum illi dodrantis unius.* Vegetius lib. II, c. XV: *Bina habebant miſſilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, haſtili pedum quinque, & ſemis: quod pilum vocabant, nunc ſpiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, haſtili trium pedum & ſemis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur.* Groſphus igitur Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo miſſili Vegetii; quoad lignum, ſive haſtile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè ſimile fuit veruto. Hinc Silius, lib. III, de Artabris, Hiſpanicâ gente:

—— Movet Artabrus arma
Aclide, vel tenui pugnax inſtare veruto.

Groſphi tamen Polybii, *haſtæ* ſunt *velitares* Livii: qui & ipſe has facit tela levia, miſſilia, & exigua; ut quorum plura ſinguli dextrâ gerebant. Libro XXXVIII, velitum armaturam deſcribens; *In dextrâ*, inquit, *haſtas habet, quibus eminus utitur.* Libro XXXI: *Velites, emiſſis haſtis, comminus gladiis rem gerebant.* Libro XXVIII: *Velites primò miſſilibus territavêre. deinde, emiſſis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant.* Amento haſce haſtas fuiſſe excuſſas, docet Cicero in Bruto: *Haſtæ velitibus amentariæ traduntur.* Hinc Strabo telum illud Gallicum groſpho ait eſſe ſimile, armento tamen non torqueri. Anguſtum fuiſſe ferrum in dictis haſtis, haud dubium eſt; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto. teres fuiſſe antiquitus, haud obſcurè oſtendit Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Pila manu, ſævosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.

Gallicum illud telum, quod manu ſine amento impellebatur, tereti fuiſſe ferro uti credam, inducit me uſus ejus ad aucupium: cui anguſtum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejusdem omnino formæ telum, quod ex ultimâ illâ haud dubiè antiquitate reſervatum, Hibernis frequenti in uſu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart.* Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti poſſe exiſtimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreſte. Virgilius lib. X: Agreſtisque manus armat ſparus. Varro Meleagris: Aut ille cervum, qui volabile currit, ſparo ſecutus tragulâve trajicit.* Virgilii locus integer ſic habet:

—— Procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco

Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis:
Agrestisque manus armat sparus.

Sparus igitur fuit telum agreste, ac venatorium. Festus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrò.* Si igitur *sparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud existimandum, quàm telum illud Gallicum grospho simile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuisse commune, arbitror. in Galliâ quidpe, quum hoc vocabuli hodiè prorsus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri sparo simile vel par habente, nisi ipsum cuspidem teretem: quod Germanis *spär*, Anglis *speare* adpellatur; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atque Britannis, quàm Gallis, Hispanis, & Italis dictum. Priscis Hispanis fuisse commune, ostendit Silius, lib. III; ubi de Vettonibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem sequebantur, Italiæ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum sparus; ore ferarum
Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

Non modò *sparum* heic nominat Hispanicum illud telum, quo Vettonum natio utebatur; sed & venatorium id fuisse, apertè testatur. Sallustius, ut suprà dictum, ab militaribus id excludit armis, libro de bello Catilinario: *Sed ex omni copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* & item Virgilius, ut antè relatum; *agreste* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiam & prœliis inferri solitum, haud obscurè innuens. cui consentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. x, cap. xxv, inter alia tela bellica id recensens: item Cicero, in oratione pro Milone: *Scutorum, gladiorum, framearum, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur.* Sed tam excludendus erat Sallustio Cellarum *sparus* ab usu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ suprà satis demonstratum est.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & Istri ostia accolentibus:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat;
Aequaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Isidorus grammaticus, qui, loco suprà dicto, *romphæam* ait esse eamdem & *frameam*, & *spatam*, sive *gladium ex utrâque parte acutum.* Meliùs Gellius, dicto loco; qui genus id teli ait esse Thraciæ nationis; quæ & ipsa quondam contermina Bastarnis, circa Istrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celticis: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἀκοντίῳ, ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑσσούς, ξύλου τετραγώνου τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου τετραγώνου. id est: *Erant autem hastæ jaculo dissimilia tela: quas Romani hyssos* (imo sic Græci, Romani *pila*) *vocant, hastili quadrangulo, præfixas ferro quadrangulo paris longitudinis.* Et Polybius, lib. VI, ὑσσοὺς refert τετραγώνους· ὧν τὸ ξύλον τὸ μῆκός ἐστιν ὡς τρεῖς πήχεις· προσήρμοσται δ' ἑκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτόν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις· id est: *quorum hastile tria ferè cubita longum est: aptumque singulis ferrum hamatum, paris longitudinis cum ipsis lignis.*

Atque hactenus de telis priscûm Germanorum sive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuisse tela brevia, ferro carentia, indicat apertè auctor noster, in annal. lib. II, his verbis: *Primam utcunq; aciem hastatam: ceteris præusta aut brevia tela.* Nempe prima acies prælongas illas habebat hastas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præusta, aut, si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuêre neque bipennis seu securis, neque lanceæ flammatæ, neque hami figuram; sed in teretis tantùm veruti seu spari formam fuêre cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. Sallustius, loco prædicto: *Alii præacutas sudes portabant.* Virgilius, Aeneid. lib. VII:

—— Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Arcades hi, gens una viris, sed dissona cultu
Scinditur; hi Paphias myrtos à stirpe recurvant,
Et pastorali meditantur prœlia trunco;
His arcus, his tela sudes.

Herodotus, lib. VII: Λίβυας καὶ Μυσοὺς ἀκοντίοισι ἐπικαύτοισι χρεωμένους refert in Xerxis exercitu; id

id est, *Afros & Mysios, praeustis jaculis utenteis.* De hoc genere telorum intelligenda sunt illa auctoris nostri, in libro de Germaniâ: *Ne ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur.* Exemplar eorum exstat figurâ I. Sed sudes, genus telorum antiquissimum, tenuiorum tantùm & infimæ fuit plebis; quibus neque vestis, neque sagulum, neque pellis, neque galea in bello; sed, præter sudem, scutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuspidandi genus habuêre; de quo Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Urorum cornibus barbari septemtrionales potant. alii præfixa hastilia cuspidant.* Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noster, in fine libri de Germaniâ: *Sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.*

Aliud prætereà fuisse priscis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto Aeneidos libro VII:

Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere catejas.

Teutonico dixit *ritu*, quia Teutoni, Germanica gens, bellum Italiæ unà cum Cimbris moventes, iis usi sunt; quiaque horum prima Romani experti sunt arma Germanica. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII, sic de catejâ, in voce *clavâ*: *Hac & cateja: quam Horatius cajam dicit. est autem genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; sed, quò pervenit, vi nimiâ perfringit.* Cateja igitur est clava, ex materiâ lentissimâ, id est, ex ligno lentissimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem, sive magnitudinem, atque usum ostendit Ammianus Marcellinus lib. XXXI, in Gothorum gente, Thraciam vastante: *Barbari, ut reparabiles semper & celeres, ingenteis clavas in nostros conjicientes ambustas, mucronesque acriùs resistentium pectoribus illidentes, sinistrum cornu perrumpunt.* His igitur arma fuêre singulis gladius atque cateja. hac eminus, illo comminus decernebant. Antiquissimum hoc, ac fortè omnium primum fuisse teli genus, patet ex eo, quòd Herculi, bellatorum primo bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. Id est: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis munimentisque utebantur.* Unde & illud Statii, loco prædicto:

—— Hi Paphias myrtos à stirpe recurvant:
Et pastorali meditantur prælia trunco.

Et eodem libro:

—— Quibus amenta, nec enses
Triste micant: flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Item, lib. VII:

Tela rudes trunci; galeæ, vacua ora leonum:
Arborei dant scuta sinus.

Plinius, lib. VII, cap. LVI: *Prælium Afri contra Aegyptios primùm fecère fustibus.* De Campanis, Italicâ gente, Silius, lib. VIII:

—— Leviora domo de more parentum
Gestabat tela, ambustas sine cuspide cornos.

Et lib. III, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam sequentibus:

—— Pandâ manus est armata catejâ.

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum sinum colentibus, Strabo, lib. XVI: Γυμνῆτες δέ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι, διατελοῦσιν· id est: *Nudi agunt, pelleis & clavas gestantes.* & mox: Οἱ δὲ Μεγάβαροι Αἰθίοπες τοῖς ῥοπάλοις καὶ τύλους προστιθέασι σιδηροῦς. id est: *Aethiopes Megabari clavas ferreis nodis armant.* De Assyriis Herodotus testatur, lib. VII, inter alia arma habuisse & ῥόπαλα ξύλων τετυλωμένα σιδήρῳ, id est, *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo pòst de Aethiopibus: Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά· id est; *Habebant & clavas præferratas.* De Hyrcanis, Asiaticâ gente, Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν VI:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Aeneas occîdit, Virgilius, Aeneid. lib. X:

—— Nec longè Cissea durum,
Immanemque Gyam, sternentes agmina clavâ,

Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvère manus.

De Lucanorum in eâdem Italiâ gente, in bellum ad Cannas eunte, Silius dicto lib. VIII:

—— *Quæ Buxentia pubes*
Aptabat dextris irrasæ robora clavæ.

Quin hodiéque apud plerosque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Isidorus, ego equidem ignoro. id scio: Lusatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj*: & Polonis, itidem Slavis, *kiy*: Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. nescio an cuncta ex unâ eâdemque origine. Hoc hodiéque Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumque & aliarum quarumdam nationum agrestibus, peregrè euntibus, usitatissimum telum. nec magis quidquam viatores expavescunt, quàm rusticorum in Poloniâ *kiy*, & in Hungariâ *fejesbot*, seu *páltza*, in Bojohæmo *palice*; id est, *clavam*.

Ceterùm Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, telaque enumerat, neque in annalibus & historiis, ubi haud raras ejusdem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum sagittarumque apud eos aut fundarum usu narrat: quæ tamen omnibus aliis circùm gentibus fuère communia. & de Francis, validâ inter Germanos gente, multis nominibus inter Rhenum Albimque incolente, disertè sic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II: Οὐδὲ τόξα εἶχον, id est, *neq. arcus habebant*. & de iisdem Agathias, lib. II: Τόξα ἢ σφενδόνας οὐκ ἐπιφέρονται. id est; *Arcubus aut fundis non utuntur.* Vnde suspicari pronum, omnem pariter Germaniam duobus istis telorum generibus caruisse. Verùm de Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æstivum extremis, sic noster in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.* Et de Gothis, quorum antiqua sedes ad lævam Vistulæ amnis ripam, ostiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gothos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt.* Idcircò rectè de Germanorum quoq; gente dici potuit, quod Strabo lib. IV scripsit de Gallis: χρῶνται δὲ καὶ τόξοις ἔνιοι, id est, *Vtuntur quidam & arcubus.* Sed quæ forma speciesque fuerit arcui Germanico, cognoscere sit cura. Indicat haud obscurè Marcellinus, lib. XXII, his verbis: *Cùm arcus omnium gentium flexis curventur hastilibus, Scythici soli, vel Parthici, circumductis utrimq. introrsus pandis, & patulis cornibus, effigiem lunæ decrescentis ostendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente.* Silius Italicus, lib. VIII, de Hetruscis:

Spicula bina gerunt; capiti codone ferino
Sat cautum: Lycios damnant hastilibus arcus.

Parthici sive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omneis pariter nationes Persicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis nostris dicitur patriâ lingvâ *eyn Tatarischer flitschbogen*, id est, *Tataricus arcus.* Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & nostri Germani, quâ specie arcus fuerint, satis apertè docet Marcellinus his verbis; *Arcus flexis curvantur hastilibus.* quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur insulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum lignum, sive hastile, viri staturam æquat. sagitta etiam multo major Scythicâ, seu Tataricâ. unde etiam ob quamdam longitudinis similitudinem nomen ei quæsitum compositum è Romanorum *pilo*, & ipsorum Germanorum *flitsche*, *ein flitschpiel*, & aliâ dialecto *flitschpfeil*. nam hodiéque Germanis *flitsche*, & Gallofrancis *flesche* dicitur, quod Latinis *sagitta*. Tales igitur fuère veterum Gothorum Fennorumque arcus & sagittæ; quas ossibus aut cornibus asperabant: quemadmodùm etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè sunt genera armorum telorumque, quibus prisci Germani in bello usi sunt.

CAP. XLV.

De vetustissimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.

DE armorum telorumque generibus, quibus olim usi sunt Germani, pedites juxtà atque equites, satis hactenus copiosè curatéque dissertum puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res postulat. De Britannis sic tradit Diodorus, lib. V: Κατοικεῖν φασι τὴν Βρεττανικὴν αὐτόχθονα γένη, καὶ τὸν παλαιὸν βίον ταῖς ἀγωγαῖς διατηροῦντα. ἅρμασι μὲν γὰρ κατὰ τοὺς πολέμους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων

ἥρωες

figura. 15.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 16.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura 37.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 38.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 19.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura 23

ἥρωες ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ κεχρῆσθαι παραδέδονται). id est: *Britanniam ferunt indigenas incolere genteis: quæ antiquos adhuc vivendi mores retineant. curribus namque in bellis utuntur; quemadmodùm priscos Græcorum heroas in bello Trojano belligerasse traditur.* Priscum sanè hunc esse bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus usitatum, passim profanæ juxtà ac sacræ docent historiæ. quapropter & Celtas nostros pariter omneis eo usos, haud dubitandum est. Ac de Britannis manifestum est modò dictum Diodori testimonium. cui consentit Cæsar, primus Romanorum Britanniam cum exercitu ingressus, belli Gall. comment. IV, & V: ut mox videbimus. & Strabo, lib. IV. De Gallis idem Diodorus, eodem libro: Ἐν δὲ ὁδοπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν· id est; *In itineribus & pugnis utuntur bigis.* Florus, lib. III, cap. II, de bello Allobrogico: *Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento; qualis pugnaverat.* Strabo, dicto loco, de Britannis simul & Gallis: Πρὸς δὲ τοὺς πολέμους ἀπήναις χρῶνται τὸ πλέον, καθάπερ καὶ τῶν Κελτῶν ἔνιοι· id est: *In bellis vehiculis utuntur plerumque, quemadmodùm & Gallorum quidam.* Et Mela, lib. III, cap. V, de iisdem Britannis: *Dimicant non equitatu modò aut pedite, verùm & bigis, & curribus, Gallicè armati. covinos vocant; quorum falcatis axibus utuntur.* Frontinus, stratagem. lib. II, cap. III: *Cajus Cæsar Gallorum falcatas quadrigas palis defixis excepit, inhibuitque.* In Hispanorum equidem bellis, in quantum ea à Græcis Latinisque scriptoribus tradita nobis cognoscere datur, nullus curruum usus usquàm reperitur. quare jam inde eo tempore, quo Romani Hispaniam ingressi sunt, in desvetudinem apud eos abivisse hunc bellandi morem, probabile est. Nec illos quidem Gallos, qui, magnâ Italiæ parte occupatâ, priscis etiam temporibus crebra cum Romanis gesserunt bella, eo in Italiâ usos invenio: nec alios illos in Asiâ. Et Germanorum creberrima diutinaque cum Romanis bella quamvis Tacitus, & post eum alii, quàm curatissimè memoraverint; tamen de curruum usu in pugnis ne γρῦ quidem. unde haud leve nec vanum documentum, nullum hunc omnino fuisse apud eos morem. Verùm, quia unius ejusdemque gentis atque originis fuerunt Germani cum Gallis atque Britannis, unà cum his ex Asiâ in eam terram, quæ posteà Celtica dicta fuit, profecti: dubitare haud licet, quin & ipsi ab initio eumdem pugnandi modum in Germaniâ suâ habuerint. proinde etiam eum, uti à Cæsare ac Diodoro describitur, huc introducere haud alienum existimo. Cæsar igitur, belli Gall. comment. IV, de pugnâ quâdam, in Britanniâ commissâ, ita narrat: *Tum dispersos nostros, depositis armis in metendo occupatos, subitò adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverunt; simul equitatu atque essedis circumdederunt. Genus hoc est ex essedis pugnæ: primò per omneis partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: &, quum se inter equitum turmas insinuavêre; ex essedis dissiliunt, & pedibus præliantur. aurigæ interim paullum è prælio excedunt; atque ita se collocant, ut, si illi à multitudine hostium premantur, ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in præliis præstant: ac tantum usu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consueverint. Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit.* Ergo nusquàm Galli eo genere pugnæ usi fuerant in Galliâ contra Cæsarem. Diodorus, dicto libro, id genus sic breviter describit: Ἐν δὲ ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν, ἔχοντος τοῦ ἅρματος ἡνίοχον, καὶ παραβάτην. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἐφιππεύουσιν ἐν τοῖς πολέμοις, σαυνιάζουσι τοὺς ἐναντίους, καὶ καταβάντες εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ξίφους συνίστανται μάχην. hoc est: *In itineribus & præliis utuntur bigis; quæ aurigam simulque militem gestant. occurrentes in bello equitibus hostem petunt missilibus: dein desilientes ex curru, ad gladii conflictum congrediuntur.* Mobilitatem velocitatemque horum curruum indicat & Virgilius, γεωργικῶν lib. III, de equorum educatione disserens:

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.

Ceterùm, quos Diodorus παραβάτας adpellat, militeis ex curribus propugnantes, subindeque desilienteis ac rursus adscendenteis, Cæsar, comment. VI, ab ipsius currus vocabulo nominat *essedarios*. Atque de hoc genere pugnæ pauca hæc dixisse sufficiat; siquidem ejus jam nullus Julii Cæsaris sæculo in Germaniâ usus.

De equis nunc, ex quibus pugnare semper soliti sunt Germani, nonnihil dicendum. Cæsar, comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus præliis sæpè ex equis desi-*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

liunt, ac pedibus prœliantur: equosque eodem remanere vestigio (nempe extra prœlium, ut esseda) *assvefaciunt. ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt.* Et auctor noster, in libro de Germania: *Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eòque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Cæsar, comment. I: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copiâ singuli singulos suæ salutis causâ delegerant. cum his in prœliis versabantur; ad eos se equites recipiebant. hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant. si quò erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Non semper jubis sublevatos cursum equorum pedibus adæquasse; sed ponè etiam equitem sæpiùs eodem equo fuisse vectos, ostendit Strabo, lib. III, his verbis: Οὐκ ἴδιον δὲ τῶν Ἰβήρων οὐδὲ τοῦτο, σὺν δύο ἐφ' ἵππων κομίζεσθαι· κατὰ δὲ τὰς μάχας τὸν ἕτερον πεζὸν ἀγωνίζεσθαι. id est: *Neque hoc Hispanis peculiare est, binos equo vehi: quorum alter pedes in prœliis certamen init.* Gallos credo, & Britannos, Germanosque eum, præter Hispanos, intellexisse. De Bastarnis, ultimâ versùs ortum brumalem Germanorum gente, à Vistulæ fontibus ad Istri usque ostia quondam incolente, Plutarchus in Aemilio Paullo: Ἧκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστάρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ παραβάται. hoc est: *Auxilio namque veniebant roganti* X *millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Sic vocem heic παραβάται interpretatur Livius lib. XLIV; ubi eamdem, haud dubiè ex Polybio desumtam, narrat historiam. De Batavis, Treverisque, Cisrhenanis Germanis, quos P. Crassum in pugnâ Parthicâ duxisse, suprà diximus, ita idem Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Τούτοις γὰρ ἐθάρρει μάλιστα, καὶ μετὰ τούτων ἔργα θαυμαστὰ διεπράττετο. τῶν τε γὰρ κοντῶν ἐπελαμβάνοντο, καὶ συμπεριπλεκόμενοι τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τῶν ἵππων ἐώθουν, τῇ βαρύτητι τοῦ ὁπλισμοῦ δυσκινήτους ὄντας· πολλοὶ δὲ τοὺς ἑαυτῶν ἀπολιπόντες ἵππους, καὶ ὑποδυόμενοι τοῖς ἐκείνων, ἔτυπτον εἰς τὰς γαστέρας· οἱ δ' ἀνεσκίρτων ὑπ' ὀδύνης, καὶ συμπατοῦντες ἐν ταὐτῷ τοὺς ἐπιβάτας καὶ τοὺς πολεμίους ἀναπεφυρμένους ἀπέθνησκον. Id est: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehensis namque hostium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobileis. multi etiam, equis suis relictis, hostium equos subeuntes, ventreis eorum fodiebant. qui, præ dolore subsultantes, excutiebant sessores, & tam suos quàm hosteis proculcabant promiscuè.* Communem hunc fuisse omnium Germanorum morem, ex Taciti annal. lib. I disco; ubi hæc præscripta sunt verba: *Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit. sed, ut hæsère cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus. & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum delectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sangvine suo & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes.* Ceterùm Cæsar, commentar. IV, suprà citatis hæc addit: *Neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent.* Phaleris tamen usos, testis est noster, in dicto libro de Germaniâ. *Gaudent*, inquit, *præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Et Sidonius, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, cultu: *Illum equus phaleris comtus, imò equi radiantibus gemmis onusti antecedebant.* Sed phaleras etiam sine ephippio dici, ostendit Gellius, lib. V, cap. V: *Equitatus frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgens.* Antiquissimum fuisse morem, sine ephippiis equitare, disco ex Virgilio, Aeneid. VIII:

Omnibus extemplò Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

His picta ista tapeta loco ephippiorum fuère. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum principeis duceisque torquatos, ac phaleratos, & in his Segismerem regium juvenem, equitasse credo. De Chryxo, Bojorum duce in exercitu Hannibalico, sic equum suum adloquitur consul Romanus, apud Silium, libro IV:

—— *Videsne,*
Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmia pono

Illum

Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.

Sed talia Tacitus de Germanis Rheno proximis: de quibus eodem libro istud: *Quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* de ulterioribus verò hoc: *Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. possessione & usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* His igitur, loco tapetium, sive ephippiorum, sagulis versicoloribus insternebantur equi. Frenatos tamen fuisse, ostendit idem auctor, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus affert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves, & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prœlium descendebat; adjectis tamen tegumentis, loricâ, ac galeâ, de quibus suprà dictum. Idem auctor ibidem anteà: *Et eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt; pluraque singuli; atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves.* Quibus in verbis quia gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluisse. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus, locus liquidò negat. Nec minùs certè sagulum aut pellem ferinam habuêre equites quàm pedites. De feminis porrò ista subjungit Tacitus: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum.* Hinc illud Nicetæ Choniatis, in vitâ Manuelis Comneni, de Alemannis ac Francis: οἷς ἐθήλεα κατελέγοντο ὡς ἄῤῥενας ἐφιππάζουσαι, καὶ ταῖς ἐφεστρίσιν οὐ συμβάδην τὼ πόδε διαχαλῶσαι, ἀλλὰ περιβάδην ἀνέδην ἐποχούμεναι. id est: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, sed virorum ritu, largiter diductis, super sagis equitantes.* Sed hactenus de equitatu disseruisse sufficiat.

CAP. XLVI.

De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.

BELLICIS armis summâ, quantum fieri potuit, curâ descriptis, tempus nunc est ad ipsum bellum transire. Tantum igitur quum fuerit, ut suprà dictum, priscis Germanis armorum studium, tantusque belli amor; facilè quævis res vel levissima in causam belli sufficere potuit: adeò, uti raro justum aliquod bellum ab iis susceptum existimem; nisi si bellum sibi illatum propulsaverint, aut exortam tyrannidem exstinxerint. in ceteris istud auctoris nostri vigebat, in libro de Germaniâ perscriptum: *Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persvaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sangvine parare.* Item illud Silii, lib. III, de Vettonibus, Hispanicâ gente:

——Venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vi raptaque pascunt.

Vnde illud sequitur, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, testatur de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* Cujus rei exemplum exstat apud Tacitum, annal. lib. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.*

At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis duces præpositi, primo loco indicandum est. Tria fuisse apud eos rerumpublicarum genera, quum suprà ostensum sit; unum *democraticum*, alterum *monarchicum*, tertium ex utroque *mixtum*: ex his, monarchis, sive regibus, liberâ atque absolutâ potestate imperitantibus, pro suâ libidine atque auctoritate quodvis bellum instituere atque decernere licitum fuisse, certum est. Bella autem hos gessisse cum finitimis, patet ex hisce auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ: *Svionum hinc civitas, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* quorsum quidpe arma & classes, nisi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut ipsi reges præerant, aut alium quempiam, è subjectorum numero, cum ducis imperio ac potestate præficiebant. Mag. Adamus Bremensis de eisdem Svionibus: *In prælium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* non liberæ, aut ingenuæ conditionis; sed servus, vel libertus. Sic enim de iisdem Svionibus paullo

pòst noster: *Est apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Et eodem libro anteà, de moribus Germaniæ in commune loquens: *Liberti non multum supra servos sunt. raro aliquod momentum in domo, numquàm in civitate: exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros libertini, libertatis argumentum sunt.*

At in mixtis ex monarchiâ ac democratiâ rebuspublicis, in quibus tamen plebis regimen prævaluit, regem unà cum proceribus bellum decrevisse, quod posteà populus probavit; ducem verò ejus ipsum regem fuisse, credibile est. in hoc namque unum rex creabatur, uti ductu suo civitatem contra hosteis defenderet.

In puris democratiis quæ fuerint harum rerum consvetudines, clariùs jam ex Romanorum monimentis cognoscere datur. quippe hujus generis civitates, Rheno amni Galliæque, Romanorum provinciæ, proximæ, crebra bella & Romanis intulerunt, & ab ipsis passæ sunt. unde curatior atque exactior earum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur Tacitus, in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Ergo etiam de bellis omnes, id est universa plebs, consultabant. nam bella in maximis esse rebus, quis non intelligit? De cetero, quinam heic intelligantur principes, jam anteà ostensum est: nempe magistratus, proceres, seu primores, pagorum vicorumque rectores, ac judices; in iis scilicet civitatibus democraticis, quæ sine principatu fuerunt: penes quos concilium quoque sive conventum indicendi fuisse auctoritatem, suprà dictum est. Quòd si verò civitas democratica principem haberet; (quem regem vulgò adpellabant Romani:) in hujus erat potestate concilium imperare. *Coibant*, ut testis est Tacitus, *nisi quid fortuitum & subitum incideret, certis diebus; cùm aut inchoaretur luna, aut impleretur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credebant.* Lunam itaque non observasse neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruscis, neque Civilem Batavum, quum hic gentem suam in rebellionem adversùs Romanos trahere tentaret, credibile est. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos possent, aucupabantur. Aliàs *illud ex libertate*, ut idem ait auctor, *vitium* erat, *quòd nec simul nec jussi conveniebant: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumebatur.* Denique, *ut turbæ placuit, considebant armati.* nam armati tunc convenire omnes jubebantur. unde *concilium* dictum *armatum*, teste Cæsare, belli Gall. comm. v. ubi de Indutiomaro, Treverorum principe, loquens; *Armatum*, inquit, *concilium indicit. Hoc, more Gallorum,* (imò omnium Celtarum) *est initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur.* Deinde *silentium* (auctor est Tacitus) *per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus erat, imperabatur.* Omnibus rebus agendis auspicia eos atque sorteis præmisisse, suprà ostensum est. itaq; de bello etiam si consultandum foret, auspicia primùm atque sorteis petisse, certum est. Sed sorteis primo loco experiebantur. hæ *si prohibebant, nulla de eâdem re in eamdem diem consultatio habebatur*; sed in posterum diem rejiciebatur. *sin permissum*, scilicet vel primo, vel secundo, vel tertio denique die; *auspiciorum adhuc fides* pariter *exigebatur*; *& equorum præsagia.* Hæc cuncta si adnuerent, tunc demum de bello decernebant in concilio publico. *Mox rex*, inquit noster, *vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur*, de bello suscipiendo disserentes; *auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia; fremitu aspernabantur: sin placuit, frameas concutiebant. honoratissimum* quidpe *assensus genus* erat, *armis laudare*. Bellum igitur hoc modo decernebatur.

Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipse princeps; quod suprà, cap. XXXVIII, demonstratum: sin verò civitas sine principe vel rege ageret; *dux sumebatur ex virtute*, teste eodem Tacito; id est, omnium bellicosissimus. nam omnis eorum virtus in unâ animi lacertorumque consistebat strenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni simul plebe; ut dicto cap. XXXVIII ostensum. Ritum deligendi ostendit idem noster, historiar. lib. IV, in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. *Igitur ipso*, inquit, *rebellis familiæ nomine placuit. impositusq; scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur.* More gentis, non Batavæ tantùm, vel Caninefatis, sed universûm Germanorum. Apud Cassiodorum, var. lib. x, Gothorum, Vistulæ ostia quondam accolentium, rex: *Indicamus, parenteis nostros Gothos, inter procinctuales gladios more majorum scuto supposito, regalem nobis contulisse, præstante Deo, dignitatem,*

ut ho-

figura. 24.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ut honorem arma darent, cui opinionem bella pepererant. Gregorius Turonensis, historiar. lib. II, cap. XL, de Chlodovei, Francorum regis, electione: *At illi ista audientes, plaudentes tam palmis quàm vocibus, eum clypeo evectum, super se regem constituunt.* Ceterùm scuto impositum aliquoties in gyrum circumtulisse, ostendit idem Gregorius, lib. VII, cap. X, in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parmæ superpositus, rex est elevatus. Sed, quum tertiò cum eo gyrarent, cecidisse fertur ita, uti vix manibus circumstantium sustentari potuisset.* De eâdem re ita Aimoinus, lib. III, cap. VI: *Evocatum Gundobaldum, more antiquorum Francorum regem proclamantes esse suum, elevaverunt cum clypeo. quumque tertiò totum cum eo circuissent exercitum, repentè ruens rex vix à terrâ elevari potuit.* Atque hoc est, quod rerum scriptores *in regem elevare* passim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud Herodiani, sub finem lib. VIII: Ἀράμενοι δὲ τὸν Γορδιανὸν, καίσαρα ὄντα, αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσι. id est: *Sublatum in sublime Gordianum Cæsarem, imperatorem declarant.* Sic & Capitolinus, in Maximino ac Balbo: *Gordianus Cæsar, sublatus à militibus, imperator est adpellatus.* De Juliano Am. Marcellinus libro XX: *Impositus scuto pedestri, & sublatiùs eminens, Augustus renuntiatur.* De eodem Zosimus, lib. III: Καὶ ἐπί τινος ἀσπίδος μετέωρον ἄραντες ἀνεῖπον Σεβαστὸν αὐτοκράτορα. id est: *Sublimem in scutum quoddam elatum, imperatorem Augustum adpellant.* Atque isti quidem Gallicani Germanicianique milites. Sed & in Græciâ posteà hæsit. Zonaras, in vitâ Justiniani, de Hypatio, seditiosè contra Justinianum electo: Καὶ ἐπ' ἀσπίδα αὐτὸν μετέωρον ἄραντες, ἀναγορεύουσι βασιλέα. id est: *In clypeum sublimè elatum, regem adpellant.* Et Curopalates, de officiis aulæ: Ὁ νέος βασιλεὺς, ἐπὶ σκυταρίου κατατεθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος· id est: *Novus imperator, scuto impositus, tollitur in altum.* Nicephorus Gregoras, libro tertio, de Theodoro, Ducæ filio: Ἀνηγορεύετο δ' ὕστερον βασιλεὺς παρ' ἑκόντων τῶν ὑπηκόων ἁπάντων, κατατεθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος. hoc est: *Adpellatus posteà imperator est à volentibus subditis omnibus, impositus scuto, more hac in re recepto.* Deligebatur igitur apud nostros dux, primùm à multitudine in publico concilio, sententiis collatis. dilectus deinde scuto imponebatur; atque in sublime humeris sustinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti salutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quo patriâ lingvâ dicebatur HEERZOG, & variante dialecto HEERTOG; id est, *dux exercitus.* nam *heer* significat *exercitum*; *zog* verò, quasi *ziger*, dux. quippe *zigen* vel *zihen* (quod in flexionibus mutat *h* in *g*) est *ducere.* & *zog* item, sive *zug*, notat *expeditionem*: variantibus autem dialectis, *tog* & *tug.* unde ipse dux hodiéque superioribus Germanis dicitur *Herzog*; inferioribus *Hertog*; septemtrionalibus, id est, Svedis, Danis, atque Norvagiis *Hertug.*

Jam verò ceteri ORDINUM DUCTORES qui fuerint, ex Taciti annal. libro secundo perspicitur. ubi duas adversas acies, Romanorum atque Cheruscorum, describens: *Nec Arminius,* inquit, *aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari.* nempe suos quisque ordines. proceres quidpe isti nulli alii fuerunt, quàm singulorum ordinum ductores. De iisdem eodem libro, paullo antè: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit: quæsitoque, an Cæsar venisset, postquàm adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo, paucis antè annis, duce Tiberio. Tum permissum. progressusque salutatur ab Arminio. qui amotis stipatoribus, ut sagittarii, nostrâ pro ripâ dispositi, abscederent, postulat.* Primùm eos heic *primores* adpellat, dein verò *stipatores*: non quia stipatorum, sive satellitum, id est, corporis Arminii custodum munus in castris obiverint; sed quia tum Arminium, ad ripam fluminis progredientem, comitati essent, lateraque ejus stipassent, id est, honoris causâ deduxissent; ut vulgò fieri solet, extra castra duce procedente. Quamquàm stipatores heic maximè intellexisse potuit auctor *comiteis* ducis, procerumque; de quibus infrà dicetur: cum quibus tamen & ipsi poterant abiisse primores. Ceterùm in pace qui fuerint *primores,* sive *proceres,* suprà, capite trigesimo nono, ostensum est: nempe pagorum vicorumque principes, id est, magistratus, rectores, seu judices. Itaque, quia in bello quoque ordinum ductores erant eorumdem pagorum, quos singuli ducebant, rectores, iisdemque simul, cum ipso duce, totius exercitus judices; iisdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur singuli *eyn fürst,* & variante dialecto *een forst.* unde etiam auctor noster iisdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipso duce præfuisse, juraque militibus reddidisse, patet ex Cæsaris comment. VI, de bello Gallico. *Quum bellum,* inquit, *civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur.* Hinc etiam Ammian. Marcellinus eosdem adpellat *judices.* ut libro XXVII, de Athanarico,

uno è Gothorum principibus, loquens: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum; ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et libro XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel sangvis exstingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuère militum: & adepti veniam jussa fecerunt.* Antiquissimus hic etiam nunc apud barbaras genteis, non tantùm in oriente ac meridie, sed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priscos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magistri equitum, tribuni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hostem ducerent. quâ de re ita Dionysius Halicarnassensis, lib. II: Ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατείας ἐξάγειν, οὔτε χιλιάρχους τότε ἔδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλάς, οὔτε ἑκατοντάρχας κατὰ λόχους, οὔτε ἱππέων ἡγεμόνας, οὔτε ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λογίζεσθαι, καὶ τάξιν ἕκαστον τὴν προσήκουσαν ἀναλαμβάνειν. hoc est: *Quoties namque ei visum est expeditionem facere; neque tribunos opus erat eligere per tribus, neque centuriones per centurias, neque magistros equitum, neque censum & delectum haberi, & in suum quemque ordinem redigi.* Falsò, quemadmodùm alia multa, hoc quoque Romulo adscribi puto; quasi is primus id ita in republicâ Romanâ invenerit; quum multo credibilius ex Germanorum simul & ceterorum Celtarum, multarumque aliarum gentium exemplo fiat, morem hunc primùm ex Asiâ, in gentium dispersione, in universum terræ orbem fuisse delatum. Verùm ad Germanos meos redeo. In acie igitur, atque pugnâ, summa auctoritas penes unum erat ducem, sive regem, si civitas hunc haberet. Mag. Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Domi pares esse gaudent. in prælium euntes, omnes præbent obedientiam regi, vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* Quod ex Taciti etiam annal. libro II clarè patet. De duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus, loquens auctor; *Vis nationum*, inquit, *virtus ducum in æquo: sed Marobodum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum; sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecêre ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juvenis patruus senex parere dedignabatur.* Quocirca Strabo, lib. VII, impropriè Seginundum, Segestis filium, & Segimerum Segestis fratrem, juxtà cum Arminio duceis adpellat; idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæsari in deditionem venêre. etenim nil nisi proceres, sive primores, eos fuisse, id est, singulorum ordinum ductores, patet ex Taciti annal. lib. I. ubi omnis belli summa penes unum consistit Arminium. Quin ipse Strabo dicto loco testatur, Arminium Cheruscis fuisse ducem, quum illi, rupto fœdere, Quinctil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum ista scriberet ipse, bellum sustentasse; nullâ summi imperii parte dictis fratribus vel alterius filio tributâ. Quo ipso anno, id est, M. Silano, C. Norbano Coss. Arminius dolo propinquorum periit, postquàm XII *potentiæ annos implevisset*; teste Tacito, in fine annal. II. At in deditionem venerunt illi quadriennio antè, id est, Druso Cæsare, C. Norbano Coss. Verùm ipse quoque Tacitus, annal. I, idem ducis vocabulum Ingviomero simul & Arminio adsignat, eodem in bello. *Haut minùs*, inquit, *inquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis agebat; Arminio, sinerent egredi, egressosque rursum per humida & impedita circumvenirent, svadente: atrociora Ingviomero, & læta barbaris; ut vallum ambirent; promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur, ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant.* Atque heic etiam Ingviomeri sententia prævaluit. Sed non tamquàm ducis; verùm velut suorum ordinum, id est, clientum magnæ manus, de quâ suprà memoratum, ductor. quidpe auctor, haud multo antè: *Conciti*, inquit, *per hæc* Arminii hortamina *non modò Cherusci, sed conterminæ gentes: tractusque in partis Ingviomerus, Arminii patruus.* scilicet, ut validâ clientum manu Arminium sequeretur. ideóque auctor omnia istius belli gesta unius Arminii nomini adscribit; donec de Cæcinæ castris expugnandis deliberetur: ubi Ingviomeri sententia, quia atrocior, obque id ipsum popularibus lætior, in concilio evicit. nam *duces*, ut inquit auctor libro de Germaniâ, *exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præerant; auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* Sed diserta hæc sunt auctoris verba, annal. libro II, suprà recitata: *Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugit; non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur.* Ceterò *principum* quoque vocabulo fuisse adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodùm

domi in pace, liquet ex libro de Germaniâ. *Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.* Heic quidpe non ipsum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, sed ordinum singulorum ductores intelligit, qui plures erant numero. *Comites pro principe pugnabant;* nempe pro suo quisque comitatus principe, id est ordinis ductore. Clariùs hoc ex sequentibus ejusdem loci perspicitur verbis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quiâ & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tutantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* En; quos anteà *nobileis adolescentes* adpellaverat, mox *principis* vocabulo adficit, *magnos*que iis *comitatus* adsignat. quod de ipso belli duce intelligi nequit; quidpe qui unus, & in suâ civitate dux. ordinum verò ductores nonnumquàm etiam ab externis dilegebantur, primoribusque internis præferebantur, si virtute conspicui, & bello clari. Idem noster, paullò antè: *Magnaque principum æmulatio, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant.*

Sed de auctoritate officioque ducis ampliùs audiendus idem noster. Sic igitur ipse eodem libro: *Duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Egregii ducis parteis omnes implevit, præ aliis, dictus Arminius, Cheruscorum dux: de cujus virtute multa annal. libro primo, & secundo. sed ultimum ac verum elogium in fine annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* De principum sive ordinum ductorum officio idem auctor, in dicto libro de Germaniâ: *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principi non adæquare. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.*

Atque hactenus quidem de justis bellis, eorumque ducibus; quorum consultatio atque constitutio ad omnem pertinebat civitatem, id est, ad omnem populum, seu nationem. Latrocinia, de quibus suprà mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum, vicorumque, & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu & arbitratu suo, instituere juventutemque ad ea educere licuit. sic enim Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & caussam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur. qui ex iis sequuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis posteà fides abrogatur.* Adeò scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, juventutis exercitia, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est patriâ lingvâ, *verräter und schelmen*, haberentur.

CAP. XLVII.

De militum delectu: de ætate militari; & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.

BELLO decreto, duceque designato, quem deinde militum habuerint delectum prisci Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimùm fuerint in veteri Germaniâ rerumpublicarum genera, *monarchia* & *democratia*; ex his monarchiæ quia omnium versùs septemtriones remotissimæ, & ob id ipsum Romanorum monumentis parum memoratæ, quem morem & consvetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratiæ quia & ipsæ nullas habitârint urbeis,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

urbeis, nulla opida, nulla castella, nulla alia loca munita; subitas atque inopinatas invicem eas fecisse incursiones, maximè credibile est: unde, pro defensione, certus delectus haberi potuit nullus: sed universa simul civitas pro se quisque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine sequebantur. Et, si bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciscendarum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ suscipiebatur; universos, quotquot arma per ætatem ferre poterant, viritim ad expeditionem eam profectos fuisse, simile veri est: præsertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris studium una omnibus fuerit vita. Hucque spectat illud Cæsaris, in comment. v, de *concilio armato: quo omnes puberes armati convenire congebantur. quod initium erat belli.* In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re observaverint consvetudinem, ostendit idem Cæsar, comment. iv, in Svevorum, qui aliis auctoribus sunt proprio nomine Chatti, exemplo. *Svevorum*, inquit, *gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent: pro se atque illis colunt. hi rursus in vicem anno pòst in armis sunt: illi domi remanent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani, quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus septimus decimus, finem sextus & quadragesimus: sed initium faciebat apud illos annus xx; finem vel ipsa mors, vel exsangvis tandem senectus. quod auctorum testimoniis confirmandum erit. De initio ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Probabat scilicet ex ætate. sic enim eodem libro posteà: *In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eàdem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Aetas ea fuit prima adolescentia; ante quam nudi agebant. Mela Pomponius, libro iii, capite iii: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est.* Longam fuisse eorum pueritiam, indicat & auctor noster, historiar. libro iv, de Batavis loquens: *Impuberes, sed formâ conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur.* Item Cæsar, belli Gallici commentar. vi: *Qui diutissimè impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* Annus igitur primæ adolescentiæ videtur fuisse vigesimus ætatis, quo barba crescere plerumque incipit. Tacitus, in libro de Germaniâ: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Hoc nempe est, quod antè dixerat; *ætatem separare ingenuos à servis; virtutem agnoscere.* Cæsar, in dicto commentar. vi, eumdem morem in Gallorum gente refert, his verbis: *Liberos suos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiuntur: filiumque in puerili ætate in publico in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Militaris igitur ætatis initium à primâ adolescentiâ. hæc à pubertate atque barbæ eruptione; quæ plerumque à vigesimo incipit anno. Vigesimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque suffecturi probabantur. Eamdem ætatem & alias observasse genteis, invenio. De Persis, Strabo libro xv: Στρατεύουσι δὲ καὶ ἄρχουσιν ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἕως πεντήκοντα, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς· id est; *Militant, & ordines ducunt à vigesimo anno ad quinquagesimum usq., pedites pariter & equites.* De Iudæorum gente legem dedit ipse rerum omnium Dominus, in libro numerorum, capite i, versu iii: *Recensebitis à nato* xx *annos & deinceps, omneis aptos ad egrediendum in militiam, in Israële.*

Modum, seu ritum, in ætatis probatione apud Germanos observatum, refert noster, prædicto loco: *Arma*, inquit, *sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameàque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ.* Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus suis observarunt, τὸ εἰς τὰ ἀρχεῖα τὰ δημόσια ἐγγράφειν, id est, *inter viros publicè adscribere*; teste Dionysio Halicarnassense, libro ii. Idem ille mos etiam nunc in Germaniâ apud principeis, & in nobilitate durat. vocaturque res ea, patrio sermone, *eynen Weerhaftig machen*: quasi dicas, *armis aliquem aptum idoneumque facere*, sive *pronuntiare*; vel, *jus alicui portandorum armorum dare.* Priscis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis sive nationis

concilio ea probatio fiebat: probante scilicet primùm juvenis ætatem toto concilio; dein principum, id est, pagûm rectorum, sive ordinum ductorum aliquo, vel patre, vel propinquo, frameâ scutoque eum ibidem ornante. At nunc privatim principes, atque nobiles viri, in suâ quisque aulâ, seu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam solennitatem transigunt. Ibi adolescens, novâ veste paullo antè liberalitate domini excultus, mox in conspectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino, cujus jussa puer antè exsequebatur, ornatur: equoque, si aliquanto nobilior, heroque carior fuerit, & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Antè hanc diem vocantur *jungen*, sive *bueben*, & *knaben*, id est, *pueri:* mox *kärlen*, sive *männer*, id est, *viri.* quæ consvetudo ex antiquo illo priscûm Germanorum more permansit. nam & illis ante armorum gestationem dicebatur *pueritia:* postquàm arma data, *virilitas*; ut ex auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites sive sectatores principis erant futuri, auctor est Tacitus, eodem libro, his verbis: *Magnum comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus. sed *canebant*, ut inquit noster eodem libro, *insignes, & hostibus simul suisque monstrati; donec exsangvis senectus tam duræ virtuti impares faceret.* tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant. *Fortissimus quisque*, inquit idem, *ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.*

Ceterùm ad stipendia quod attinet; quum duo potissimùm fuerint, ut antè dictum, rerumpublicarum genera, monarchia atque democratia: harum nullam stipendia militibus suis solvisse maximè credibile est. etenim quum in monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*; subjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se quemque arma militiamque sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse proximo capite ostendam, unæ *epulæ*, ut inquit ibidem noster, *&, quamquàm incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, *pro stipendio* cedebant. qui mos etiamnunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum* quidpe omnibus pariter *& iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sangvine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum* nomine, sed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. Tacitus, annal. I: *Arminius integer, Ingviomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est; donec ira & dies permansit.* Et annal. II: *Plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant.* Am. Marcellinus, lib. XVI: *Cùm placuisset per Decempagos Alemannam aggredi plebem, densatis agminibus tendebat illuc solito alacrior miles.* & posteà, eodem libro: *Confestim Vadomarii plebs agminibus bella cientium barbarorum sese conjunxit.* paullo pòst: *Subitò Alemannorum peditum fremitus, indignatione mixtus, auditus est, unanimi conspiratione vociferantium; Relictis equis secum oportere versari regales; ne, si quid contigisset adversum, desertâ miserabili plebe, facilem discedendi copiam reperirent.* lib. XXVII: *Iovinus inopinus majorem barbarorum plebem, antequàm armaretur, temporis brevi puncto præventam, ad internecionem exstinxit.* lib. XXXI, de Gothis: *Fritigernus exclamavit; Graviore pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum vulgus sineretur exire cum sociis; quod, arbitratum humanitatis specie ductores suos occisos, in tumultum exarsit.* & posteà: *Legiones, ab Armeniâ ductas, opposuêre vesanum adhuc spirantibus barbaris, opere quidem Martio sæpè rectè compertas, sed impares plebi immensæ.* & iterum: *Atque, ut mos est, ululante barbarâ plebe ferum & triste, Romani duces aciem struxêre.* Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtà & comitum suorum virtutis famam *nomenque, legationibus ad profliganda bella expeterentur*; tamen non stipendiis, sed *muneribus* tantùm *ornabantur.* de cetero *mos erat, ultro ac viritim* his quoque *conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus, stipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus*, apud principem suum; & si qua fortè *munificentia per bella & raptus:* teste Tacito, in libro de Germaniâ.

Porrò sacramentis nullis adigebantur, antequàm in prœlium descenderent. itaque de his infrà agetur.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Cap. XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.

DE ducis principumque COMITIBUS, qui veluti corporis *præsidium in bello, in pace* verò *decus* fuerunt, pauca quædam superioribus capitibus dicta sunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aspici.* Nempe si quis esset insigni præ aliis nobilitate & bonæ spei indole conspicuus adolescentulus, postquàm, pueritiæ fineis egressus, arma in publico concilio ex totius civitatis probatione accepisset, principis quoque dignationem, id est, titulum, sive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id est, ordinum ductoris, non nisi virtutis experimentis merebatur. nempe, quum dignum *virtus agnosceret*; ut ait noster. Interim ceteris comitibus *robustioribus*, id est, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum gestationem *probatis aggregabantur*; ducemque, vel principem unà sectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comiteis adspici*; quia inter meliores, id est, bello virtuteque probatos versabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur.* Dux scilicet, vel princeps, prout quemque comitum bellicâ virtute præstare videret, alium alii præferebat. *Magnaque* erat *& comitum æmulatio*, per virtutem, *quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas* principi, *hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique* principum, *sed apud finitimas quoque civitates id nomen*, ea fama, *ea gloria* erat, *si numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim*, cum suo quisque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, *& muneribus ornabantur: & ipsâ plerumque famâ*, ex numero ac virtute comitum partâ, *bella profligabant. Cùm ventum in aciem; turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti erant, longâ pace & otio torperet; plerique nobilium adolescentium*, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, *petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescebant: magnumque comitatum non nisi vi belloque tuerentur. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus.* Tales igitur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuêre comites. Eorumdem descriptio legitur apud Marcellinum lib. XVI: ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum comitibus suis in deditionem Romanis vênit, sic loquitur: *Quibus visis, compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus; tradidêre se vinciendos.* Tacitus *magnum* tradit fuisse principibus *comitatum.* idem indicat Marcellinus, *ducentos comiteis* cum uno Chonodomario in deditionem venisse adfirmans. paullo autem antè, de eodem rege, iisdemque comitibus; *Lapsus*, inquit, *per funerum strues, cum satellitibus paucis.* Comiteis adpellat iterum libro XXI: *Finitis epulis, Vadomarium, fortiter apprehensum, rectori militum, arctè custodiendum apud signa, commisit, textu lecto jussorum; comitibus ejus ad sua redire compulsis; super quibus nihil fuerat imperatum.* Satelliteis rursus, libro XXIX: ubi de Maciano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per insidias petito: *Ignium enim crepitu, dissonisque clamoribus satellites exciti, idque, quod acciderat, suspicati, carpento veloci impositum regem angusto aditu circumfractis collibus abdiderunt.* & libro XXXI; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus: *Lupicinus satellites omnes, qui pro prætorio, honoris & tutelæ causâ, duces præstolabantur, occidit.* Sed longè ante & Marcellinum & Tacitum, meminit hujusmodi comitum Cæsar, belli Gallici commentario VI; de Ambiorige, Eburonum Germanorum cis Rhenum rege, ita loquens; *Sed hoc quoque factum est, quod,*

ædificio

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

ædificio circumdato silvâ, comites familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. At non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem, sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis idem Polybius, libro II: Περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστην σπουδὴν ἐποιοῦντο, διὰ τὸ καὶ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον, ὃς ἂν πλείστους ἔχειν δοκῇ τοὺς θεραπεύοντας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ· id est: *Amicitiis sodalitatibusque colendis præcipuè studebant. is namque apud illos plurimùm timetur, & potentissimus existimatur, quem plurimi colunt, ex nutu illius ac voluntate pendentes.* De iisdem Cæsar, belli Gallici commentario III: *Aliâ ex parte opidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum* IↃC *devotis, quos illi soldurios adpellant; (quorum hæc est conditio, ut omnibus in vitâ commodis unà cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint; si quid iis per vim accidat; aut eumdem casum unà ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoriâ repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.) cum his Adcantuannus eruptionem facere conatus est.* Satis *magnus* hic fuit Adcantuanni *comitatus*, sexcentorum numero. De Hispanis, Valerius Maximus, libro II, capite III: *Celtiberi nefas esse ducebant, prælio superesse, quum is occidisset, pro cujus salute spiritum devoverant. Laudanda animi præstantia, quòd fidem amicitiæ constanter præstandam arbitrantur.* Plutarchus, in Sertorio: Ἔθους δ' ὄντος Ἰβηρικοῦ, τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἑταίρων, Σερτωρίῳ δὲ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσπεικότων ἑαυτοὺς ἠκολούθουν. id est: *Quum autem mos esset Hispanis, uti cohors prætoria unà cum occidente principe mortem obiret; quam rem illius regionis barbari vocabant devotionem: ceteros quidem duceis pauci stipatores & amici, Sertorium verò multa millia mortalium, qui se ei devoverant, sequebantur.*

Ceterò hanc Comitatus dignitatem, proximam fuisse à principum fastigio, omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorem, ex eo conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fuerunt, eam & ipsi adfecerunt: quæ Principatus dignitati nunc etiam est proxima. Principis verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis est Fürst, Förſt, Forst, item Ducis nomen, quod est Herzog, Hertog, & Hertug, quia antiqua sunt, ut cap. XLVI ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; Comitis quoque adpellationem, quæ est Germanicè Grave, & Greve, haud novam nec nuper repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm *comitem*, sive *sectatorem*. munusque comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello hodiè est eorum, qui, ducum tribunorumque militum, sive chiliarchorum sectatores, patrio sermone dicuntur *aufwarter*: à verbo *aufwarten*, quod est *intendere*, & *præstò esse*: nisi antiquis illis major apud suos principeis vel belli duceis fuit honos. nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germaniâ trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus nostris studium, sic summa fuit honoratio. eaque una est ratio, cur hodiéque Ducis dignitas in Germaniâ superior sit ordine Principum; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitum*que adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & Ammiano Marcellino, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit Marcellinus, libro XV, *Francorum multitudinem in palatio* Constantii imperatoris *floruisse*. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adscivisse, patet primùm ex principis super scutum elevatione, de quâ cap. XLVI actum; tum ex Vegetii disertissimo testimonio, quod tale est libro I, cap. XX: *Locus exigit, ut, quo armorum genere vel instruendi vel muniendi sint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est. nam licet exemplo Gotthorum, & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint; pedites tamen constat esse nudatos.* Proinde falluntur, qui dictos Ducatus, Comitatus, Palatinatusque titulos è Romanorum demum imperatorum aulâ in Germaniam accitos tradunt. nam ne in Romanorum quidem historiis eos reperias, antequàm Germani in eorum palatio versari muniaque obire cœperunt. Sed de *Palatinatus* vocabulo atque dignitate dissertationem abstrusiorem infrà, lib. III, cap. XXXVI, in Burgundionum explicatione fusiùs exsequemur. nunc ad institutum regredimur.

Cæsar, belli Gall. commentario VI, de equestri apud Gallos ordine, id est, de nobilibus

loquens;

loquens; *Eorum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clienteisque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè, his verbis: *Plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et commentario I: *Orgetorix, Helvetiorum nobilissimus atque ditissimus, ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omneis clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eòdem conduxit, per eos, ne caussam diceret, se eripuit.* De his nobilium clientibus, sive *ambactis* plura mihi dicta sunt cap. VIII, & XLI. Ministerium eorum maximè indicat Diodorus, libro V, de Germanis simul atque Gallis ita loquens: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ducunt & ministros secum ingenuæ conditionis, ex pauperum atque inopum numero delectos; quibus rhedariorum propugnatorumque loco utuntur.* Quibus verbis nihil aliud Diodorum, quàm *ambactos* illos atque *clienteis* Cæsaris designare, suprà, dictis capitibus, ostensum est. *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm ministri, seu famuli, qui nobilibus præstò erant in prœliis, eos *defendebant* & *tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem suprà audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duceis sectabantur & principeis tantùm: illi ex infimâ burgariorum plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, καθίζουσι μὲν ἐν κύκλῳ, μέσος δ' ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον· ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθε κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τοῦ ὄπισθεν παρεστᾶσιν. οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται, συνευωχοῦνται. id est: *Convivæ plures si conveniant, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant clypeati: hastati verò ex adverso, in orbem, quemadmodùm domini, sedentes, unà cum iis cibum capiunt.* Modum hunc ritumque considendi in orbem, suprà, cap. XVII, exposui. ex quo discrimen dictorum *graviorum ambactorumque* clarè ac perspicuè dignoscere licet. *ambacti* quidpe heic, οἱ τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες, quos Diodorus παρασπιστὰς vocat: *comites* verò, sive *soldurii*, seu *gravii*, οἱ δορυφόροι. hi adsidebant; illi stabant: hi unà cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. XVII dictum.

CAP. XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

ROMANI, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat Plinius, libro X, capite IV: *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consulatu suo, propriè dicavit. Erat & anteà prima, cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique, singulos ordines anteibant.* Hæc animalium signa Romanos ab ultimâ usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis signis usa est. De Persis Xenophon, expeditionis Cyri libro I: Τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον. hoc est: *Regium se signum videre ajebant, aquilam auream in peltâ, ligno in sublime erectam.* Et pædiæ Cyri libro VII: Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. id est: *Erat ei signum, aquila aurea, longæ hastæ imposita. quod insigne etiamnum Persarum regi manet.* Aegyptii, quum omnem antiquitatem sibi unis attribuerent, ut suprà passim patuit, hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt. Diodorus libro I: Τὸ παλαιὸν οἱ κατ' Αἴγυπτον, διὰ τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πολλαῖς μάχαις ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων ἡττηθέντες, ἐπενόησαν σύνθημα φέρειν ἐπὶ τῶν ταγμάτων. φασὶν οὖν κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων, ὧν νῦν τιμῶσι, καὶ πήξαντας ἐπὶ σαυνίων, φορεῖν τοὺς ἡγεμόνας, καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου γνωρίζειν ἕκαστον, ἧς εἴη τάξεως. hoc est: *Aegyptii veteres, quum, propter ordinis in exercitu confusionem, à finitimis sæpè pugnâ superarentur, signa ordinibus præferenda excogitarunt. Animalium igitur, quæ nunc venerantur, formasse dicuntur imagines, quas hastis impositas duces gestarent: ut hoc pacto, cujus quisque ordinis esset, certò dignosceret.* Eâdem de re ita Plutarchus, in libo de Iside: Οἱ μὲν Ὄσιριν ἐν τῇ μεγάλῃ στρατιᾷ φασὶν εἰς

μέρη

μέρη πολλὰ διανείμαντα τὴν δύναμιν (λόχους καὶ τάξεις Ἕλληνες καλοῦσιν) ἐπίσημα δοῦναι, καὶ ζωόμορφα ποιῆσαι, ὧν ἑκάστῳ γένει τῶν συντεμηθέντων ἱερὸν γενέσθαι, καὶ τίμιον. id est: *Quidam Osirin ajunt magnum exercitum suum in certas coborteis atque centurias divisisse, ac singulis signa tradidisse, in animalium species effigiata: singulosque populos ac nationes id, quod sibi obtigerat, honore ac sacro cultu dignatas esse.* Hæc illi, ut pleraque alia, de Aegypto suâ fabulati sunt. ex quibus tamen antiquitas signorum militarium haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quidpe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur Tacitus in libro de Germaniâ: *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Militaria heic intelligi signa, quæ ad noscendos ordineis militibus præferebantur, satis apertè patet ex historiar. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversam ripam agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est; juxtà belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Hoc loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prœlia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque heic neque alibi declarat auctor noster, nec alius quisquam. omnis generis fuisse, ut lupi, apri, ursi, tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodùm apud Romanos & Aegyptios, maximè credibile est. & avium quin etiam effigies habuisse, quemadmodùm in galeis suprà docui, omnino ego existimo. Signa autem hæc militaria in silvis ac lucis recondita extra bellum habebant; primùm, quia *lucos ac nemora diis consecrabant*, ut suprà ostensum; tum, quia signa ista non minùs, quàm deorum simulacra alibi, sancta sacraque ducebant. quod & ipsum ex ultimâ eos traxisse antiquitate, ex aliarum gentium consimilibus exemplis colligo. De Romanis, Dionysius Halicarnassensis, libro VI: Τιμιώτατον γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα τὰ σημεῖα ἐπὶ στρατείας, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται. hoc est: *Nihil quidpe in Romanâ militiâ signis habetur venerabilius: nec minùs sacra ducuntur, quàm deorum simulacra.* Unde etiam ἱερὰ σημεῖα, *sacra signa* vocantur apud eumdem auctorem libro X, & XI. quæ & ipsi, quemadmodùm in sacris lucis Germani, in sacris recondebant templis Romani; teste eodem auctore, dicto libro X. Sic de Luizicorum, Sarmaticæ sive Slavicæ gentis, templis Ditmarus in chron. libro VI: *Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, & tunc per pedites, hinc nullâtenus moventur.* Sed & Græcorum antiquissimos in rebus sacratis habuisse signa militaria, mox infrà ex Platonis manifestum reddetur monimentis. Ceterò ferarum istas apud Germanos sive imagines sive effigies seu formas non in tabulâ, aut velo aliquo pictas fuisse, sed ex solido ligno, vel, si mavis, è ferro, pro captu gentis barbaræ ac simplicis, expressas, omnino credibile est; quemadmodùm Persarum quoque fuére aquilæ ex solido auro; & Romanorum ex auro, vel argento. Dio, lib. XL, ita tradit de Romanis: Καὶ τὸν ἀετὸν εἷς ἀνὴρ ἐπὶ δόρατος μακροῦ, ἐς ὀξὺ τὸ στύρακα ἀπηγμένου, ὥστε καὶ ἐς τὸ δάπεδον καταπήγνυσθαι, φέρει. id est: *Aquilam hastæ prælongæ impositam unus quidam vir portat: cujus hastæ pars infima cuspidata est, ut in solum defigi possit.* Idem Persas fecisse, iisdem penè verbis testatur Xenophon, loco suprà dicto. Idem & Germanos observasse, necessum est, si conspici signa à militibus debuerunt. Et in sublime fuisse elata, satis perspicitur ex eo, quòd Germanorum acie in ulteriore ripâ constitutâ, imagines ferarum in citeriore ripâ à Romanis obsessis conspecta fuerunt. Atque hæc antiquissima fuére signa militaria, cùm aliis gentibus, tùm & Germanis nostris.

Ceterùm & alia quædam, præter jam dictas ferarum effigies, innuere signa credo auctorem nostrum in libro de Germaniâ, dum ita distingvit; *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Quòd si rectè conjicio, haud alia ista fuére signa, quàm vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc apertè ostendit Marcellinus, libro XXXI, de Thervingis, Germanicâ natione, in Thraciam sub Valentis principatu inrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublatis.* scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores: sed iis parvis. Dio tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert σημεῖα μεγάλα, τοῖς ἱστίοις ἐοικότα, id est, *signa magna, velorum nauticorum similia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphratem raperetur; Crassus reliqua præscindere jussit, ὅπως βραχύτερα ἐκ τούτου, καὶ βεβαιότερα φέρεσθαι εἴη. hoc est; *uti hoc modo breviora, & adferendum habiliora forent.* Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non

Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro XII de legibus: Χρώματα δὲ λευκὰ πρέπον τ' ἂν θεοῖς εἴη, καὶ ἄλλοθι, καὶ ἐν ὑφῇ· βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. quæ verba Cicero, de legibus lib. II, sic interpretatur: *Color autem albus præcipuè decorus deo est, tùm in ceteris, tùm maximè in textili. tincta verò absint; nisi in bellicis insignibus.* Unde etiam perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterùm signa heic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacratis ducebantur; ut suprà dixi. Atque hactenus de signis & ferarum imaginibus, quæ in prœlia euntibus præferebantur.

Nunc de Tubis; quibus profectionis & pugnæ signum dabatur; milesque ad prœliandum excitabatur. Diodorus, dicto lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Σάλπιγγας δ' ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικάς. ἐμφυσῶσι γὰρ ταύταις, καὶ προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. hoc est: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem sonum edunt.* Hinc Lucanus, libro I:

Vangiones Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ.

Martialis, epigram. lib. VII, de Odrysarum gente Thraciâ:

Quatenus Odrysios jam pax Romana triones
Temperat, & tetricæ conticuêre tubæ.

Quamquàm Lucanus magis poëticè, quàm propriè tubæ descripsisse formam videtur. Vegetius, lib. III, cap. V: *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* Et de buccinâ Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Cava buccina sumitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab imo.

Idem de tubâ, eodem libro anteà;

Nondum præcipites cingebant opida fossæ:
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erat.

Rectè autem interpreteis σάλπιγγα vertere in tubam, non verò in buccinam, liquet ex Dionysii Halicarn. lib. VIII: Συνετέλουν δ' ἦσαν καὶ τούτοις δύο λόχοι βυκανιστῶν καὶ σαλπικτῶν. hoc est; *His duæ attributæ erant centuriæ, buccinatorum, & tubicinum.* Poëticâ licentiâ usum Lucanum, impropriéque loquutum de tubâ, patet ex eo, quòd hac ipsâ, veluti proprio ac peculiari quodam insigni, Vangiones Batavosque à reliquis Galliæ nationibus, Cæsarem contra Pompejum sequutis, discernere voluit: quum tamen omneis pariter Gallos tubis usos, ex Diodoro satis manifestum fiat. Sed Vangiones atque Batavi Germanicæ fuêre nationes, Rhenum olim, ut suo ostendetur loco, transgressæ. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit Plutarchus, in Mario: Τὰ μὲν συγχρήματα διήρπασαν οἱ Μαρίου στρατιῶται· τὰ δὲ λάφυρα, καὶ τὰς σημαίας, καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάτλου στρατόπεδον ἀνενεχθῆναι λέγουσι. id est: *Prædam diripuêre Marii milites. spolia, signa militaria, & tubas in castra Catuli ajunt fuisse relata.* Marcellinus, de dictis Thervingis: *Vexillis de more sublatis, auditisque triste sonantibus classicis, jam turbæ prædatoriæ concursabant.* quod rectè convenit illi Diodori, προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν, καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. Idem Marcellinus, eodem libro posteà, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eâdem Thraciâ commissam, describens; *Signo*, inquit, *ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè heic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. sic quidpe, eodem libro posteà, *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. *Buccinis*, inquit, *optimatum monitu occinentibus, instauratum est prœlium.* De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo. de tubis ex suprà dictis satis constat.

Cap. L.

De metatione castrorum; de tempore pugnæ, & aciei structurâ.

ORDO rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consvetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster, licet haud raras eorum memoret in annalium historiarumque libris pugnas, tamen nullam castrorum facit mentionem; nisi annalium secundo, ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, post prœlium cum Arminio commissum, *castra in colles subduxisse* narrat. item in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ sinum* (qui Codânus Melæ Plinioque dicitur) *proximi*

osca-

oceano Cimbri tenent: parva nunc civitas, ſed gloriâ ingens: veterisque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Atque heic equidem caſtra quædam vallo foſsâque cincta intelligi poterant; quorum veſtigia ad uſque Taciti ævum duraverint, ad Atheſin Italiæ amnem; apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. verùm impedire hanc ſententiam ſuo interventu videtur Plutarchus in Mario; qui fuſis Cimbris, Τοὺς δὲ φεύγοντας, inquit, ὡσαύτως πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάταις ἐνετύγχανον πάθεσιν· αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι τοὺς φεύγοντας ἔκτεινον. hoc eſt: *Quum effuſos ad caſtra ſubmoviſſent, inciderunt in horrendiſſima ſpectacula. feminæ namque pullatæ, in plauſtris conſiſtentes, interficiebant fugienteis.* & quæ illic ſequuntur. Morem quidpe fuiſſe priſcis Germanis, aciem inſtructam, ad prœliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare, mox infrà oſtendam. quod & apud Plutarchum de Cimbrorum caſtris poſſit intelligi. Neque enim ipſe ϛρατόπεδον ea adpellat, quemadmodùm in eâdem hiſtoriâ ſæpè Romanorum caſtra; ſed χαράκωμα tantùm: quæ vox nihil aliud heic ſignificat, quàm loci munitionem; quæ plauſtris quoque fieri poterat. Sed clarè ac diſertè hoc tradit Oroſius, libro quinto, capite vigeſimo ſexto, de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis, ipſæ deſuper propugnantes diu, propè repulère Romanos.* Vallum tamen ſatis diſertè innuit Tacitus. ac fortè non ad Atheſin in Italiâ, ſed in Galliâ ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque inſtituto ſumtum; Germanos plauſtris ſua antiquitus compoſuiſſe caſtra, planè clarèque docet locupletiſſimus ejus ævi teſtis Marcellinus, libro XXXI. ubi de Gothorum in Thraciâ circummunitione loquens, *Richomeres*, inquit, *Profuturo ſociatur & Trajano, tendentibus prope opidum Salices. unde haud longo ſpatio ſeparatum vulgus inæſtimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digeſtâ plauſtrorum, tamquàm intramuranis cohibita ſpatiis, otio fruebatur, & ubertate prædarum.* Complureiſque intra has munitiones Gothi egerunt dies: nec aliud vallum, quamvis hoſte prope adſiſtente, aliamve foſſam ſibi ſtruxerunt: eodémque, poſt pugnam graviſſimam, ſeſe receperunt. conſimiliterque anno pòſt, quum Valens imperator ipſe prœlio cum iis congreſſurus, versùs eorum caſtra contenderet; *Decurſis*, inquit Marcellinus, *viarum ſpatiis confragoſis, cùm in medium torridus procederet dies, octavo tandem* [miliario] *hoſtium carpenta cernuntur; quæ ad ſpeciem rotunditatis detornata, digeſtaque, exploratorum relatione affirmabantur.* Pugnâ hinc commiſsâ, imperator cum exercitu cæſus eſt. Poſtridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. is conatus quum irritus foret, *Reverſi*, ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimenſum tereti figurâ plauſtrorum.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, conſimile & illud Cimbrorum fuiſſe χαράκωμα, ſive *vallum*, maximè credibile eſt. Vegetius, libro tertio, capite decimo: *Omnes barbari carris ſuis in orbem connexis, ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſupervenientibus exigunt nocteis.* Germani eâdem vallatione hodiéque nonnumquàm utentes, patrio vocabulo adpellant Wagenburg, id eſt, *plauſtrorum munitionem.* nam *burg* nihil aliud antiquâ Germanorum lingvâ notare, quàm *munitionem*, ſive *ſeptionem*, ſuprà, cap. XIII, oſtenſum eſt. Non Germanorum proprium hunc fuiſſe morem, ſed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex Cæſaris patet commentariis. Belli civilis comment. I: *Venerant eò ſagittarii ex Rutenis; equites ex Galliâ cum multis carris, magnisque impedimentis; ut fert Gallica conſvetudo.* quæ in nullum alium cedebat uſum, quàm ad caſtra munienda. belli Gallici commentar. I, de Helvetiorum caſtris: *Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt; propterea quòd pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venienteis tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtrosque vulnerabant.* In eamdem igitur mentem & illud intelligendum eſt, commentario IV, de pugnâ cum Tencteris Uſipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgreſſis, commiſsâ: *Milites noſtri, priſtini diei perfidiâ incitati, in caſtra irrumpunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, pauliſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiſerunt.* Atque hæc ferè ſunt, quæ de caſtrorum metatione ex veterum monimentis producere licuit.

De tempore pugnæ, item de aciei ſtructione nunc deinceps dicendum. Auctor noſter, libro de Germaniâ: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt.* Maximè prœliis committendis. hinc Cæſar, belli Gall comment. I: *Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prœlio non decertaret; hanc reperiebat cauſam: Quòd apud Germanos ea conſvetudo eſſet, ut matres familiâs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent,*

utrùm prœlium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere; *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prœlio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste Frontino, stratagem. lib. II, cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuisse prœlio decernere, docemur à Tacito. Quòd si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena exspectabatur prœlio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspicatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Ariovistus non de tempore prœlio auspicato interrogavit; sed, utrùm tunc, quandoquidem adeò Cæsar urgeret, prœlium committi, decrescente lunâ, fas esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum, ut suprà cap. XXXVI ex Plutarcho ostendimus, responderunt: Quia plenilunium jam præterisset, exspectandum omnino novilunium. Sic Velleda, Bructeræ nationis virgo fatidica, quum Civilis Batavus, & alii Germanorum principes, de belli eventu eam consulerent; *prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixit.* quod quum ita evenisset, *adolevit ei auctoritas* vaticinandi; ut auctor est Tacitus, histor. lib. IV. Sed de fatidicarum apud Germanos feminarum vaticinationibus satis suprà cap. XXXVI dictum est. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ observationem, alia quoque auspicia ac sorteis de prœliorum eventu eos consuluisse, ibidem ostensum est. Ceterò, præcipuum super hac re auspicium indicat Tacitus, libro de Germaniâ, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.* In rebus subitis, quum hostis imprudentibus irrueret, casus fortuiti necessitas sorteis auspiciaque observare vetabat. βουλὴν γὰρ, ἢ χρόνον, ut ait Dionysius Halicarn. lib. VIII, ὁ κίνδυνος, ὀξὺς ὢν, οὐκ ἐπιδέχεται· id est; *Imminens periculum nullam consultationem aut moram patitur.* Postquàm verò pugnare aut monuissent auspicia, aut hostis coëgisset; signum tubâ dabatur ad sumendum arma, & in aciem coëundum. Marcellinus, prædicto lib. XXXI, de pugna Gothorum, in Thraciâ cum Romanis consertâ: *Signo ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato; barbari, postquàm inter eos ex more juratum est, tumulosos locos appetere tentaverunt.* More scilicet gentis. quæ mutua juratio pro SACRAMENTO erat MILITARI. Auctor noster, historiar. lib. IV, de Civile Batavo, popularibus rebellionem contra Romanos persvadente: *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu & patriis exsecrationibus universos adigit.* Sed hoc extra & aciem & castra, in sacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile institutas, tamquàm in concilio. ex Marcellino apertissimè docemur, morem fuisse Germanis, in prœlia ituris, signo ad capienda arma dato, antequàm strueretur acies, *barbaro ritu & patriis exsecrationibus* inter se in castris jurare. Jurasse autem invicem putandum est, primùm singulorum pagorum catervas; dein etiam ipsos inter se principeis, sive universorum pagûm ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur. Acies exhinc struebatur per belli ducem & ceteros ordinum ductores. At scientiæ heic olim artisque parum; ut suprà, cap. XLIII, dictum est. In universum tamen *acies componebatur per cuneos*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. *Cuneus* quid fuerit, docet Vegetius, lib. III, cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ junctâ acie primò angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant* CAPUT PORCINUM. Marcellinus, libro XVII: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit: eosque imperatori acriter imminenteis, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris adpellat) impetu disjecit ardenti.* Hinc apud Cæsarem, belli Gallici commentario VI: *A frumentatione redeuntes, ab hostibus castris exclusi, cuneo facto, cohortati inter se, per medios hosteis perrumpunt.* Quapropter imperitè faciunt, qui Ariovisti aciem, apud Cæsarem, per catervas quadratas, seu quadrangulas, compositam distingvunt. Germanorum autem cuneos, quos innuit Tacitus, simili modo, ut Vegetius Marcellinusq; describunt, fuisse compositos, ostendit dilucidissimè Agathias, lib. II, Francorum prœlium, cum Narsete in Italiâ commissum, ita memorans: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως οἱονεὶ ἔμβολον. δελτωτῷ γὰρ ἐῴκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπρόσθιον, ὅπερ ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τε ἦν καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντοθεν τῶν ἀσπίδων περιπεφράχθαι, φαίης τε ἂν αὐτοὺς συὸς κεφαλὴν τῇ συνθέσει ἀποτυποῦσθαι. τὰ δὲ σκέλη ἑκατέρωθεν κατὰ στίχους τε καὶ λόχους εἰς βάθος ξυγκείμενα, καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐς τὸ ἐγκάρσιον παρατεταμένα, διΐστατο ἀλλήλων ἠρέμα καὶ ἀπεκέκριτο, καὶ προϊόντα, ἐς μέγιστον εὖρος ἀπετελεύτα, ὡς καὶ τὸ μεταξὺ χωρίον κενὸν καθεστάναι, καὶ τὰ νῶτα γυμνὰ τῶν ἀνδρῶν στοιχηδὸν διαφαίνεσθαι. ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως ἂν τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο, τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι, τὰ δὲ ὀπισθίδια τῷ ἀλλήλοις ἀντιτετάχθαι διαφυλάττοιντο. Hoc est: *Erat autem iis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram referens; anteriore sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa,*

densa, scutis undiquaque inter se consertis munita: dixisses suis caput suâ structurâ efformare. alæ verò utrimque, ex centuriis & decuriis, in longum compositæ, & ut plurimùm in obliquum protensæ, paulatim ab sese dilatabantur, dirimebanturque, in maximam latitudinem desinentes; adeò ut locus intermedius vacuus relinqueretur, & nuda militum terga seriatim conspicerentur. aversi enim inter se stabant, ut hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti; terga verò mutuâ illâ inter se contrapositione tuerentur. Atque hæc tota Francorum acies uno constabat cuneo, adjectis alis longè extensis; quæ in vulgaribus haud fuêre cuneis. Consimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Asiâ contra Turcas structa; de quâ ita Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni, libro secundo: Εἰς ὁμαιχμίαν μίαν φραξάμενοι, καὶ τῇ χειρὶ δόντες τὰ δόρατα, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ παιανίσαντες, καὶ τὸ συνηθὲς ἀλαλάξαντες, ἐχώρουν ὁμόσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς. id est: *Acie in unum condensatâ, hastisque porrectis, cantuque & clamore de more sublatis, hostem simul aggrediuntur, turris in modum compositi, stipatique.* Antiquissimos in Italiâ eumdem observasse modum Gallos, auctor est Livius, libro decimo, his verbis; *Quum Galli, structis ante se scutis, conferti starent; nec facilis, pede collato, videretur pugna: jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant; atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus.* Et paullo pòst: *Galli, testudine factâ, conferti stabant. Tum Fabius, auditâ morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites, excedere acie jubet, & circumvectos, à tergo Gallicam invadere aciem.* Quia in hac etiam acie terga erant nuda; ut in illâ Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hispani suas hoc modo struxêre acies. Idem auctor, lib. L: *Celtiberi, ubi ordinatâ acie, & signis collatis, se non esse pares legionibus senserunt; cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quâcumque parte perculère impetu suo, sustineri nequeant.* At apud Tacitum, in libro de Germaniâ, plures in unâ acie intelliguntur cunei. *Acies*, inquit, *componitur per cuneos.* Exemplum est apud Cæsarem, in acie Ariovisti: *Tum demum necessariò Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudeis, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemeteis, Sedusios, Suevos.* Generatim; id est, per nationum genera: quorum fuêre in dictâ acie VII, ordine heic enumerata. cunei igitur & ipsi in hac acie fuêre VII. Sic noster, historiar. lib. IV, de Civili Batavo: *Ubi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit.* & libro sequenti: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit.* id est; agmen ejus non in longum, vel in frontem porrectum erat: sed in latum sive in latera, paribus cuneorum intervallis, extensum. Nec tamen Celtæ tantùm, sed & aliæ ex vetustissimo id habuerunt more gentes. de Scythis ac Thracibus testis est Aelianus, in libro de instruendis aciebus, cap. XVIII. Ceterò causam, cur generatim, seu propriis componerent cuneis aciem Germani, ostendit auctor noster, dicto libro V historiarum, infrà: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt.* Aliam tamen, verioremque adfert causam in libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates.* Huc facit, quòd non stipendiis hinc inde conquirebantur; sed suum quisque rector, seu princeps, pagum ducebat. At quia singulæ nationes in majoribus bellis, vel singuli pagi in minoribus, propriis compositi fuêre cuneis; cuneum alium alio numerosiorem, fortioremque, ac firmiorem fuisse necessum est: quidpe quum ipsarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc sententiam exemplum aciei Ariovistinæ; de quâ sic Cæsar: *Ipse à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat, prælium commisit.* & mox: *Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.* Densos fuisse hujusmodi cuneos, suprà equidem satis ex Agathiâ, Nicetâ, & Livio patere poterat: verùm tamen, quia illic de universâ hoc dictum acie, in unum cuneum formatâ; de singulis aliarum acierum cuneis sic noster, historiar. lib. IV: *Illi, veteris militiæ memores, in cuneis congregantur: densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt.* & annal. lib. I: *Turbantur densis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi catervæ Germanorum apud nostrum juxtà aliosque auctores memorantur, semper dicti cunei intelligendi sunt. Hæc igitur de pedestri acie.

De equitatu sic idem noster, in libro de Germaniâ: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eòque mixti præliantur; aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nam *centenarii* vocabantur; patrio sermone *die hunderten.* Usum quoque Ariovistum

vistum hoc genere pugnæ, testis est Cæsar: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prælio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi: quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant. cum his in præliis versabantur; ad hos se equites recipiebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant: si quò longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Usum & ipsum posteà Cæsarem, testatur Hirtius, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico adjecit octavum. *Germani,* inquit, *quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur.* Fuerunt in his Batavi, Caninefates, & Ubii: cum quibus unis Cæsar amicitiam, ipsorum rogatu, fecerat. Hirtius, eodem commentario, posteà: *Equitatum omnem Germanosque pediteis, summæ velocitatis omneis, ad castra hostium præmittit.* Germanos fuisse & hos equiteis, ostendit Hirtius paullo pòst: *Cognoscit Germanos equiteis, imprudentibus omnibus, de improviso advolasse, & prælium commisisse.* At Ariovistini illi pedites, inter equiteis prœliantes, non domi *ex singulis pagis centeni* erant delecti: sed in castris, *ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant.* quemadmodùm apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium insuper hujus delectus genus ostendit Tacitus, in libro de Germaniâ: nempe, non centenûm ex singulis pagis; sed devotorum. *Ut primùm adoleverint,* inquit, *crinem barbamque summittunt: nec, nisi hoste cæso, exsuunt votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova.* Ceterùm, ut pedites per cuneos, sic equites hi, peditibus delectis permixti, per *turmas componebantur.* Idem noster, eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio, turmam aut cuneum facit; sed familiæ, & propinquitates.* Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & singulæ turmæ ante singulos cuneos in fronte positæ; unde primus in adversam aciem fiebat impetus. De his intelligendum illud Germanici Cæsaris, apud nostrum, annal. libro II: *Primam utcumque aciem hastatam. ceteris præusta, aut brevia tela.* Nam & equitem frameâ scutoque fuisse armatum, jam anteà, cap. XLIV, ostensum est. De Gallis in Italiâ ita Polybius, libro II: Πάντες δ᾽ οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας χρυσοῖς μανιάκαις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. id est: *In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati.* nempe quia prima acies erat nobilium loupletiorumque hominum: quos & apud Germanos per *hastatos* intelligo. Plutarchus, in Mario, planè ἄδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert, his verbis: Καὶ γὰρ ἦσαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ διασπᾶσθαι τὴν τάξιν, οἱ πρόμαχοι μακραῖς ἁλύσεσι πρὸς ἀλλήλους συνεχόμενοι, διὰ τῶν ζωστήρων ἀναδεδεμέναις. id est: *Etenim, ne ordines disjicerentur, longis catenis antesignani, per balteos trajectis, inter se colligati erant.* Sed hoc de cuneorum, non de turmarum antesignanis intelligendum.

Jam verò signa militaria quo ordine fuerint prælata, nusquàm satis expressum reperio. Video quosdam, in Cæsaris commentarios commentanteis, Ariovisti aciem ita ordinasse, uti signiferi Germani ante omnem suam aciem, proximè hostium agmen locentur. quæ ratio haud satis sana videtur, nec proba. Longè probabilius est, in principiis singulorum cuneorum fuisse signa locata. unde nec nimiùm hostium primæ aciei propinqua, nec nimiùm remota. turmæ quidpe respectu cuneorum admodùm fuêre exiguæ. Totidem autem fuisse censeo signa, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex Taciti historiarum lib. IV patet: *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, juxtà belli civilis externique facie obstupefecerunt obsessos.*

Jam aciem, in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo claudebat carrorum numerus. de quo ita Cæsar, ad aciem Ariovisti: *Omnem aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fugâ relinqueretur. eò mulieres imposuerunt; quæ in prælium proficiscenteis milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.* Noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exsugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate: quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent.* Exemplum hujus moris suprà in Ariovisti acie cognovimus. Par refert noster, historiar. lib. IV: *Civilis captarum cohortium signis circumdatus; ut suo militi recens gloria*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 25.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ante oculos; & hostes memoriâ cladis terrerentur. matrem suam, sororesq., simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet: hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. In carris rhedisque fuisse locatas, testantur, præter Cæsarem, Plutarchus, Orosius, ac Dio. Plutarchus in Mario, de dicto Cimbrorum exercitu: Αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας. hoc est: *Feminæ, in plaustris consistentes pullatæ, fugienteis trucidabant, aliæ viros, aliæ fratres, quædam parenteis.* De eâdem pugnâ Orosius, libro V, capite XVI: *Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam. quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, prope repulêre Romanos.* Nam & ipsæ erant armatæ. quò illud spectat Taciti, in libro de Germaniâ: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prœlio passuram, ausuramque.* Sed Dionis etiam, de plaustrorum circumvallatione, inspiciamus testimonium. is, libro LI, ita tradit de Bastarnis Germanis, in Mœsiâ à Crasso fusis: Πολλοὺς μὲν ἐνταῦθα, πολλοὺς δὲ καὶ φυγόντας ἔφθειραν. ὑπό τε γὰρ τῶν ἁμαξῶν, κατόπιν αὐτοῖς οὐσῶν, ἐνεποδίσθησαν, καὶ προσέτι καὶ τοὺς παῖδας τάς τε γυναῖκας, σῶσαι ἐθελήσαντας, ἔπαισαν. id est: *Multos & heic, & posteà fugienteis deleverunt. nam à tergo currus eorum objecti fugam impediebant; & liberos simul uxoresque eripere cupienteis cædebant.* Hoc igitur carrorum munimentum egregiè ac graphicè describit Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni; cujus imperii anno quinto Gothi (quos plerique ejus ævi scriptores Græci falso nomine adpellavêre Scythas, ut suo loco ostendetur) trajecto Istro, Thraciam, Macedoniamque populabantur. De his igitur ita Nicetas: Αὐτὰ μέν τοι τὸ Σκυθικὸν κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον καὶ τοιῷδέ τινι ἐκακοτέχνησεν ἐκ περισκέψεως προξενούσης αὐτῷ τῆς ἀνάγκης τὰ δέοντα· συναγαγὸν δὴ πάσας ἁμάξας, εἰς σχῆμα περιφερὲς αὐτὰς διατίθησι, καὶ τούτων αὐτόθεν ἐπιστήσας μοῖραν οὐκ ὀλίγην ἐκ τοῦ σφῶν στρατεύματος, ὅσα καὶ χαρακώματι ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δι' αὐτῶν ἐγκαρσίους παρόδους ῥυμοτομήσαντες. Βιαζόμενοι μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ τὰ νῶτα πρὸς τὴν τάξιν τῶν προσώπων μεταθέντες, ὥσπερ τεῖχος ἐχυρὸν τὰς ἁμάξας εἰσέτρεχον, καὶ διετίθουν οὕτω τὴν φυγὴν πρὸς τὸ εὖ. εἶτ' αὖθις ἐκεῖθεν μετ' ἀνοχὴν ὡσεὶ διὰ πυλῶν ἀνακλινομένων ἐκπίπτοντες, ἔργα χειρὸς ἀνδρείας ἐδείκνυον. καὶ ἦν τὸ γινόμενον τοῦτο τειχομαχία τις ἀκριβής, ἐν μέσῃ πεδιάδι σχεδιασθεῖσα παρὰ Σκυθῶν, ὡς συμβαίνειν ἐκ τοῦδε τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπ' ἀτελέσοις μογεῖν. id est: *Verùm Scythæ in hoc conflictu, ipsâ necessitate artium magistrâ coacti, rem hujusmodi sunt commenti. Omneis currus in orbem composuerunt; iisque, haud exiguâ copiarum suarum parte impositâ, pro vallo usi sunt. ac multos obliquos aditus, platearum instar, in iis reliquerunt. Quum igitur à Romanis urgerentur, tergis obversis intra currus, tamquàm munitam arcem, nullo fugæ incommodo, sese recipiebant. Inde, viribus recuperatis, tamquàm portis erumpentes, fortia facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quàm mœnium oppugnatio; quæ in mediâ planitie Scythæ ex tempore struxerant. Vnde factum, uti Romani labore irrito fatigarentur.* Aliam copiarum partem carris imposuerint, quam feminas cum liberis, equidem dubito: eóque magis, quia feminarum nullam facit mentionem; quas tamen illic sitas fuisse certum est. Hæc igitur de aciei structurâ.

CAP. LI.

De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.

ACIE ad dictum modum instructâ, ipse dux singulos cuneos hortando obequitabat. Tacitus annal. lib. II, de pugnâ inter Arminium & Maroboduum: *Tunc Arminius equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, recuperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela, Romanis direpta, in manibus multorum ostentabat.* mox: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* & paullo pòst: *His verbis instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant.* Sic eodem libro anteà, de pugnâ Germanos inter atque Romanos: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari.* & mox: *Sic accensos, & prœlium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt.* Ceterò Diodorus, lib. V, de Germanis & Gallis, Κατὰ δὲ τὰς παρατάξεις, inquit, εἰώθασι προάγειν τῆς παρατάξεως, καὶ προκαλεῖσθαι τῶν ἀντιτεταγμένων τοὺς ἀρίστους εἰς μονομαχίαν, προανασείοντες τὰ ὅπλα, καὶ καταπληττόμενοι τοὺς ἐναντίους. ὅταν δέ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τάς τε τῶν προγόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνοῦσι, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρετὰς προφέρονται, καὶ τὸν ἀντιταττόμενον ἐξονειδίζουσι, καὶ ταπεινοῦσι, καὶ τὸ σύνολον τὸ θάρσος τῆς ψυχῆς τοῖς λόγοις προαφαιροῦνται. hoc est: *Acie instructâ, procurrere solent, & optimum quemque ex adversariis ad singulare certamen provocare, arma ad terrorem hostium quassantes. si quis contra exeat ad dimicandum: strenua majorum facinora decantant; suasque virtuteis deprædicant: adversarium verò convitiis proscindunt, virtutemque ejus deprimunt; atque omnem animi fiduciam verbis detrahunt.* Exempla passim apud auctores occurrunt.

currunt. Livius, lib. VI, de Gallo, cum quo T. Manlius pugnavit: *Tum eximiâ corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maximâ voce potuit, Quem nunc,* inquit, *Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam; ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.* mox in oratione Manlii: *Ferox præsultat hostium signis.* & paullo pôst: *Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaque in armis, habilibus magis quàm decoris, species: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana.* & lib. VII, de Gallo, cum quo M. Valerius pugnavit: *Gallus processit magnitudine atque armis insignis; quatiensque scutum hastâ, cùm silentium fecisset, provocat per interpretem, unum ex Romanis, qui secum ferro decernat.* Sic è Teutonorum acie unus, animi nimiùm ferox, ipsum Romani exercitus ducem provocavit; teste Frontino, stratagem. lib. IV, cap. VII. Sed & alia Celtarum pars Hispani idem fecerunt. Appianus, in Hispanicis, de Romano exercitu, Intercatiam Hispanorum urbem circumsidente: Θαμινὰ δέ τις τῶν βαρβάρων ἐξίππευεν ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκοσμημένος ὅπλοις περιφανῶς, καὶ προὐκαλεῖτο Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. οὐδενὸς δὲ ὑπακούοντος, ἐπιτωθάζων καὶ τῷ σχήματι κατορχησάμενος ἀπεχώρει. id est: *Inter barbaros vir quidam splendentibus armis insignis, crebrò inter utramque aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui secum ferro decerneret, provocans. sed nemine sese offerente, Romanos irridendo, & per ludibrium saltando, ad suos redibat.* Idem auctor, bell. civil. lib. I, Gallum quemdam procerum refert in Italiâ, Romanorum unum in singulare certamen provocantem, haud procul Nolâ. Hujusmodi igitur præludio præmisso, ubi arma totius aciei conferre duci visum, aut hostis cogeret, signo tubâ dato, per simileis cantus, tripudiaque, atque ingenteis clamores, pugnam universi auspicabantur. quâ de re sic noster, in libro de Germaniâ: *Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumque omnium virorum fortium in prœlia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quo plenior ac gravior vox repercussa intumescat.* Doctissimus Lipsius heic, contra fidem omnium exemplarium, primam orationem sic distingvere conatus est: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prœlia canunt.* addiditque hanc notam: *Rectè distinxi. non enim ea mens, quòd Herculem canant: sed, quòd alacres, & cum cantu incipiant pugnas.* Verùm error hic est, ita me Musæ ament, ingens. utrumque enim auctor, unâ quasi operâ, innuere voluit: de Hercule tamen memoratio erat potissima. nam hoc auctori heic, in initio operis de Germaniâ, fuit institutum, uti originem gentis, & qui externorum primi ad eos pervenerint, indicaret. itaque primum Herculem refert; deinde Ulyssem. Herculem autem in Germaniâ fuisse, non magis ipsos memorasse voluit auctor Germanos, quàm de Ulysse. idque patet ex eo, quòd non *apud se*, sed *apud eos*, scripsit. Memorarunt scilicet Romanorum quidam scriptores, ante Tacitum: qui idem & de pluribus Tuitonis dei filiis, item de Ulysse, & de Castoribus memoraverant. Causam etiam heic ostendere voluit auctor, cur id scriptores illi de Hercule opinati sint: nempe, quia ipsi Germani *Herculem primum omnium virorum fortium in prœlia ituri canebant.* Proinde etiam major distinctio, sive interpunctio fieri debebat, inter duo ista verba *memorant*, & *canunt*: ut quorum illud ad Romanos scriptores pertinebat; hoc ad ipsos Germanos. Per opportunitatem autem, & alia Germanis carmina fuisse, indicare voluit Tacitus, antequàm ad narrationem de Ulysse transiret. quorum alioquin mentionem facturus hoc loco non erat; ut minùs proprio, minùsque idoneo. Ac sanè verba hæc, *Sunt illis hæc quoque carmina*, satis manifestè convincunt, jam antè alicujus mentionem factam carminis, quod in prœlia ituri canebant. id autem nullum, nisi hoc de Hercule. Ἀνδραγαθίας majorum suorum singulos ante singularia certamina decantasse, suprà è Diodoro intelleximus. universam quoque aciem posteà majorum suorum laudeis in unum concinisse, infrà mox patebit. universos igitur Herculis, ante omneis majores suos, cecinisse fortitudinem, Tacito testante haud dubium est. Quis Hercules hic fuerit, quem unà cum reliquis gentibus omnibus coluerunt Germani, Galli, & Hispani, suprà, cap. XXVIII & XXIX, ostensum est. Non Germanos solùm, sed alias quoque genteis, in prœlia ituras eum cecinisse, testis est Statius: qui de Tirynthiis Græcis ita canit Thebaid. lib. IV:

Herculeum Pæana canunt, vastataque monstris:
Omnia frondosâ longùm deus audit ab Oetâ.

De cetero, meritò heic ab eodem simul Lipsio & aliis eruditissimis viris in voce *barditum* dubitatum est. quid enim Bardorum, id est, poëtarum nomen, vel vox inde derivata, in

singulari

singulari carmine? an non & reliqua carmina, quibus annales eorum constabant, ab iisdem conficiebantur bardis? Omnino. Placet ergo emendatio Lipsii, qui à Germanicâ voce *baren*, id est, à clamando, vociferando, seu vocem tollendo, dictum putat *baritum*. placet tamen magis, per geminum *rr*, *barritum*. non de nihilo quidpe est, quòd corruptum vocabulum habet literam *r*: quæ satis apertè ostendit, aliam heic fuisse anteà literam. Aliam verò fuisse nullam, nisi *d*, constans testatur in Marcellini historiis ejusdem vocis crebra lectio. Libro XXVI: *Signorum apicibus aquilisque submissis, descivère lubentes ad eum: & terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt in castra.* Lib. XVI: *Excipiunt, eos jam gestur ientes, barritum ciere vel maximum. qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum, cautibus illisorum.* lib. XXXI: *Romani quidem, voce undique Martiâ concinentes, at minori solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Sic & Vegetius, lib. III, cap. XVIII: *Clamor autem, quem barritum vocant, priùs non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.* Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum disciplinâ isto sæculo mutuati erant. Sed prœliis præcinere, ac præsultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, sed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquissimis temporibus Italiam occupantibus, Livius libro V: *Nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.* Et lib. XXI: *Galli occursant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui.* Item lib. XXXVIII: *Cantus ineuntium prœlium, & ululatus, & tripudia.* De Hispanis, Silius Italicus, lib. X:

—— Ritu jam moris Iberi,
Carmina pulsatâ fundentem barbara cetrâ.

De Lusitanis, Hispanicâ gente, Diodorus, dicto lib. V: Ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι, καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις. id est: *In bellis ad numerum incedunt, & carmina canunt, quando adgrediuntur hostem.* De Gallæcis, itidem Hispanicâ gente, Silius lib. III:

—— Misit dives Gallæcia pubem
Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis,
Nunc pedis alterno percussâ verbere terrâ,
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.

De Britannis Tacitus, in vitâ Agricolæ, ubi Galgacus apud Caledonios ante prœlium concionatus fuerat: *Excepêre orationem alacres, & barbari moris cantu, & fremitu, clamoribusque dissonis.* De iisdem Dio, lib. LXII: Οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπειλητικαῖς χρώμενοι. id est: *Barbari magnos clamores, & cantus minaceis edebant.* Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, castra Romanorum ad Rheni ripam obsederant, (erant autem Caninefates, Frisii, Batavi, atque Gugerni) auctor noster historiar. lib. V; post habitam Civili concionem: *Ubi sono armorum, tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque & ceteris missilibus prœlium incipitur.* De Thracum gente idem noster, annal. lib. IV: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit dilectos sagittariorum.* Strabo, lib. X, Cretenseis quoque tradit in bellis solitos fuisse συμβάλλειν μετ' αὐλοῦ καὶ λύρας ἐν ῥυθμῷ, id est, *pugnam conserere ad numerum, accinente tibiâ ac lyrâ.* Lacedæmoniorum super hac re institutum satis notum est. Hinc rectè Isacius Tzetzes Martem saltatorem conjecit Lycophroni dictum, in his versibus:

Καὶ δὴ καταίθει γαῖαν ὀρχηστὴς Ἄρης,
Στρόμβῳ τὸ αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.
Inceditque terram saltator Mars
Conchâ cruentum exordiens classicum.

Ad quæ Tzetzes: Ὀρχηστὴς λέγεται, διὰ τὰς γινομένας ἐν τοῖς πολέμοις συχνὰς κινήσεις· ἢ ὁ εὐκίνητος, ἐπειδὴ μέλη τινὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὸ παροτρύνειν τοὺς ἀνδρείους εἰς πόλεμον ᾔδοντο. id est: *Saltator dicitur propter crebros, qui fiunt in bello, motus. aut mobilis; quia carmina quædam, apta ad incitandum viros strenuos ad bellum, canebant.* Ad singulare certamen, si quis ante universorum concursum progrederetur, majorum suorum laudeis, suamque ipsius virtutem ante certamen eum decantasse, testem suprà citavimus Diodorum. idem fecisse & universam posteà aciem, auctor est Marcellinus, lib. XXXI: *Romani equidem voce undique Martiâ concinentes, à minore solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. barbari verò majorum laudes clamoribus stridebant inconditis: interque varios sermones dissoni strepitus leviora prœlia tentabantur.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert Val. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Prœlia nec rauco curant incendere cornu;

Indigenas ſed ritè duces, & priſca ſuorum
Facta canunt, veterumque, viris hortamina, laudeis.

Ceterùm rectè noſter, de barritu; *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* ſic enim apud Romanos quoque, antiquiſſimis jam inde temporibus; teſte Livio, lib. III: *Conſul, concione advocatâ, Si jam ſatis animi eſt, inquit, decernique placet, agite dum, clamorem, qualem in acie ſublaturi eſtis, tollite hîc, indicem voluntatis virtutiſque veſtræ.* Unde etiam apud eumdem auctorem, lib. IV: *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura eſſet: excitatior crebriorq; ab hoſte; ab Romanis diſſonus, impar, ſegnis, ſæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam Taciti, hiſtoriar. lib. IV, intelligendum de Civile, caſtra Romanorum obſidente: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies, nequaquàm par à legionibus cohortibusq; redditur clamor.* nam & hæ pavebant; ut liquet ex hiſtoriæ contextu. At præter cantum, clamoremque iſtum immenſum, armis quoque inter ſe colliſis, ingentem excitabant tumultum. quod ſingulos feciſſe, ante ſingulare certamen, ſuprà è Diodoro intellectum; & univerſos, ex Silii lib. III, & X; item ex Taciti hiſtoriar. V. Idem hic in annal. IV, de Sugambris: *Simul in ferociſſimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præſultabant, mittit dilectos ſagittariorum. Ii dum eminus graſſabantur, crebra & multa vulnera fecère: propiùs incedentes, eruptione ſubitâ turbati ſunt: receptique ſubſidio Sugambræ cohortis; quam Romanus promtam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem, haut procul inſtruxerat.* Et hiſtoriar. II: *Ingerunt deſuper Othiniani pila, librato magis & certo ictu, adversùs temerè ſubeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio nudis corporibus, ſuper humeros ſcuta quatientium.* Livius, lib. XXI, de Gallis: *Galli occurſant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibrantesque dextris tela.* Cauſam ac rationem omnium horum oſtendit lib. XXXVIII, de iiſdem loquens Gallis: *Procera corpora, promiſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, prælongi gladii, ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium ſcuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus; omnia de induſtriâ compoſita ad terrorem.* Sic noſter, hiſtor. V, de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miſcebant.* Hinc Cæſar, belli civil. comment. III: *Neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamoremque univerſi tollerent: quibus rebus & hoſteis terreri, & ſuos incitari exiſtimarunt.* Diodorus, lib II, clypeos haſtis percutere, iræ ſignum fuiſſe uſurpatum Aegyptiis, docet. Igitur antiquiſſimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium poſt diluvium diſperſionem exortus; ſi non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem diſſeminatus. Romanos tamen eo uſos, nusquàm, niſi ſub poſterioribus demum imperatoribus, reperio. Marcellinus, lib. XXXI, pugnam inter Gothos & Valentem imperatorem, in Thraciâ commiſſam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore ſonantibus armis, pulſuque minaci ſcutorum territi barbari.* Stevvechius in notis ad Vegetii lib. III cap. IX, ab Aegyptiis ad Romanos morem hunc permanaſſe arbitratur. At quæro ego, quando? ultimis demum temporibus; an verò primis? Si primis; cur nullus eum in rebus geſtis Romanorum notavit hiſtoricus, nullus alius auctor? cur tam altum apud omneis, quaſi ex unanimo conſenſu, ſilentium? Sin verò ultimis demum temporibus à Romanorum militibus uſurpatum fatearis; cur ab Aegyptiis potiùs Romanos eum ſumſiſſe credam, quàm à propioribus Thracibus, aut Hiſpanis, aut Britannis, aut Gallis, aut denique Germanis; cum quibus plurima illis tunc bella? à quibus *barritum* quoque eos adſumſiſſe disertè fatetur Marcellinus: à quibus etiam imperatorum ſuper ſcutum elevationem, & multa alia non modò foris in militiâ, ſed domi etiam in aulâ eos inſtituiſſe, ſuprà patuit. Fuit tamen ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, ſed in pace ad feſtos dies imago, ex antiquiſſimo illo omnium gentium more ſervata. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, de Saliorum in ſacris ſaltatione: Χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριοῦσθαι λόγοις, Κούρητες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι. id eſt: *Saltationem verò armatam, quæ in clypeis crebros gladiolis ciet ſtrepitus, ſi quid ex antiquis ſcriptoribus ſumendum eſt conjecturæ primi Curetes inſtituerunt.* Idem auctor lib. VII, de eâdem ſaltatione: Ἑλληνικὸν δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς ἐπιτήδευμα, ἐν ὅπλοις ὄρχησις, ἡ καλουμένη Πυῤῥίχη. id eſt: *Hoc quin etiam apud Græcos exercitii genus olim cum primis erat celebre, nempe armata ſaltatio, quæ Pyrrhica vocatur.* Sed ad noſtra redeo. Ut primùm igitur viri cantum clamoremque ſuſtulerunt, feminæ quoque, à tergo aciei in carris rhedisque poſitæ, ululatum ſimul tollebant horrendum. Auctor noſter, hiſtoriarum lib. IV: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu ſonuit acies.* Atque ideò feminæ à tergo poſitæ erant, uti continuo ſuo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent.

rent. Idem noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto historiar. IV: *Matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet, hortamenta victoriæ.*

Prœlio jam commisso, dux exercitus, prout ratio postulabat, has vel illas aciei parteis adequitabat; quà verbis, quà exemplis militum animos excitando. *exemplo* tamen *potiùs, quàm imperio*, ut ait noster in libro de Germaniâ, *si promtus, si conspicuus, si ante aciem ageret, admiratione præerat.* nam, *cùm ventum in aciem, turpe* erat *principi, virtute vinci.* Exemplum præclarum in Arminio, Cheruscorum duce, annal. lib. II: *Medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius, manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit.* Ibi tunc *turpe* erat *comitatui*, de quo suprà dictum, *virtutem principis* vel ducis *non adæquare.* nam *infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.* Ibi dux, ceterique *principes*, sive pagorum ductores, *pro victoriâ pugnabant: comites pro* duce ac *principibus.* ibi *devoti illi, barbâ crinibusque summissis*, summis enitebantur viribus, uti, *hoste cæso, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, superque sangvinem & spolia revelare frontem, & nascendi pretium referre* liceret, *dignosque patriâ ac parentibus* sese ostenderent. De reliquo milite sic equidem Germanicus apud Tacitum, annalium libro II, apud Romanum militem concionans; *Sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere.* At aliter ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii, quàm formidinis, arbitrantur.* Sed illa Germanicus suis fortasse prioribus annis rectè aptavit. tunc quidpe *vagis incursibus & disjectas per catervas* præliabantur. postmodùm verò, *longâ adversus Romanos militiâ, insueverunt sequi signa, dicta imperatorum accipere*; ut testatur Tacitus, dicto annalium lib. II. Alioquin *corpora suorum etiam in dubiis præliis referebant*; teste eodem, in libro de Germaniâ. *Scutum* verò, *in pugnâ reliquisse, præcipuum erat flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finiebant.* Ceterùm tota acies si perrupta turbataque inclinaret; retro ad carrorum munimentum sese recipiebant: indéque, viribus collectis, rursus in hostem erumpebat; ut suprà è Nicetâ Choniate ostensum est. Plerumque tamen, antequàm ad carros refugerent, stipatis cuneis vel globis sese defendebant. quâ de re ita Dio, libro XXXVIII, in Ariovisti contra Cæsarem acie: Συστρεφόμενοι οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας ἁπανταχόθεν σφῶν προεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο· καὶ οὔτε ἔδρων οὐδὲν, οὔτε ἔπασχον· καὶ ἐν ταὐτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεσαν. id est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, nonnumquàm pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. atque ita uno loco manentes, veluti turribus septi stabant.* At postquàm multum diuque ab utrâque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus discessum est, aut alterius aciei clades, alterius victoria consequuta est. Victi atque fugati, plerumque ad carros, uxoresque, ac liberos fugiebant; ut suprà patuit. Illic plurimùm ab hostibus, nonnumquàm à suis feminis cædebantur. Plutarchus in Mario, de Cimbrorum clade: τοὺς δὲ φεύγοντας ὤσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάτοις ἐνετύγχανον πάθεσιν. αἱ γὰρ γυναῖκες, ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφοὺς, αἱ δὲ πατέρας· καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπάγχουσαι ταῖς χερσὶν, ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων· αὑτὰς δὲ ἀπέσφαττον. μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κεκρεμασμένην, τὰ παιδία τῶν αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτηκυῖαν. τοὺς δ' ἄνδρας, ἀπορίᾳ δένδρων, τοῖς κέρασι τῶν βοῶν, τοὺς δὲ τοῖς σκέλεσι προσδεῖν τοὺς αὐτῶν τραχήλους· εἶτα κέντρα προσφέροντας, ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένους καὶ πατουμένους ἀπόλλυσθαι. πλὴν καίπερ οὕτως αὐτῶν διαφθαρέντων, ἑάλωσαν ὑπὲρ ἓξ μυριάδας. hoc est: *Quum effusos ad castra summovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ quidpe in plaustris consistentes, aliæ viros, aliæ fratres, nonnullæ patres fugienteis interficiebant: infanteisque insuper suis strangulabant manibus & sub rotas jumentorumque pedeis projiciebant: moxque trucidabant semetipsæ. Unam memorant ex summo dependisse temone, quæ pueros ex cruribus suis annexos laqueis hinc inde suspenderat. Viros, arborum penuriâ, cornibus boum, alios cruribus alligasse colla; mox stimulasse, quò illis exsilientibus, raptati & obtriti interirent. Qui quamquàm ita perirent, capti tamen sunt plus* LX *millia.* Orosius, libro V, cap. XVI, de eodem bello Teutonico ac Cimbrico: *Mulieres eorum constantiore animo, quàm si vicissent, petierunt à consule, ut sibi, inviolatâ castitate,*

virginibus ſacris miniſtrare fas eſſet; quò vitam ſibi reſervarent. Quam rem quum non impetraſſent; parvulis ſuis ad ſaxa illiſis, cunctæ ſeſe ferro ac ſuſpendio peremerunt. Hanc equidem in Galliâ acceptam cladem ſolis Tigurinis atque Ambronibus, Gallicæ utrique genti, adſcribit Oroſius quum veriùs fuerit Teutonorum & Ambronum. De Cimbrorum in Italiâ clade ſic idem mox poſteà: *Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam: quæ, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis, ipſæ deſuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos. Sed quum ab his novo cædis genere terrerentur, (abſciſſis enim cum crine verticibus inhoneſto ſatis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hoſtes ſumſerant, in ſe ſuosque verterunt. namq; aliæ concurſu mutuo jugulatæ, aliæ apprehenſis invicem faucibus ſtrangulatæ, aliæ funibus per equorum crura conſertis, ipſisque continuò equis exſtimulatis, poſtquàm ſuas iisdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidêre cerviceis, protractæ, atque exanimatæ ſunt: aliæ laqueo ſe, ſubrectis plauſtrorum temonibus, pependerunt. Inventa eſt etiam quædam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad ſuos pedeis vinxerit; & quum ſe ipſam, ſuſpendio morituram, dimiſiſſet, ſecum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miſerabilia mortis genera, reguli quoque duo ſtrictis in ſe gladiis concurriſſe feruntur.* Adeò crudeliſſima quæque mortis genera captivitati præponebant. Captivis poſt victoriam, ſpoliisque apud victores Germanos quid factum, poſteà oſtendam; ubi primùm de urbium aliorumque munitorum locorum oppugnatione pauca quædam dixero.

Urbeis Romani duobus potiſſimùm modis oppugnabant; coronâ, & operibus. Operibus oppugnabatur urbs, quum vallo, foſsâ, munitionibusque cincta, vineis inſuper & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum Germanos noſtros priſco illo ævo prorſus nihil habuiſſe, ſolâque coronâ oppugnaſſe loca munita, apud rerum auctores deprehendo. Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, obſidionem caſtrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Friſiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens; *Machinas etiam*, inquit, *inſolitum ſibi, auſi.* Annal. lib. XII, in hiſtoriâ Arminianâ: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & aſtus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara eſt.* Marcellinus, libro XXXI, de Gothis per Thraciam graſſantibus: *Ut inter Iſtrum & ſolitudines, pernicioſa hoſtium multitudo compacta, nullosque reperiens exitus, periret inediâ; cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiam tum circumſidere conati ſunt; hæc & ſimilia machinari penitus ignorantes.* Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, oſtendit Cæſar, belli Gall. comment. II: *Gallorum*, inquit, *eadem atque Belgarum oppugnatio eſt. hi, ubi, circumjectâ multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti ſunt, murusque defenſoribus nudatus eſt; teſtudine factâ, portis ſuccedunt, murumque ſubruunt.* exemplum refert eodem loco: *Ab ipſis caſtris opidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia paſſuum* VIII. *id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.* & mox: *Tanta multitudo lapideis ac tela conjiciebant, ut in muro conſiſtendi poteſtas eſſet nulli.* Marcellinus, dicto libro, de iisdem Gothis: *Adrianopolim agminibus petivêre denſatis: eam vel cum diſcriminibus exciſuri poſtremis.* & mox: *Ne intervallatis ardor inteſceret moris; horâ diei quartâ, ambitu cincto murorum, infeſtiſſimè certabatur.* Scalas tamen admoviſſe, teſtatur in eâdem oppugnatione poſteâ: *Nonnulli ſcalas vehendo, adſcenſusque innumeros ex latere omni parantes, ſub oneribus ipſis obruebantur, contruſis per pronum ſaxis, ex columnarum fragmentis, & cylindris.* Sic Tacitus, de dictâ oppugnatione caſtrorum Romanorum: *Batavi, Transrhenanique, quò diſcreta virtus manifeſtiùs ſpectaretur, ſibi quæque gens conſiſtunt, eminus laceſſentes. pòſt, ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, & deſuper ſaxis vulnerabantur; clamore, atque impetu invasêre vallum. appoſitis plerique ſcalis, alii per teſtudinem ſuorum, ſcandebant jam quidem, cùm gladiis, & armorum incuſſu præcipitati, ſudibus & pilis obruuntur.* At hujusmodi oppugnatio ſi parum proſperè cederet, longinquo obſidio deditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum caſtra circumſidentes, *deſperatâ vi, verterunt conſilium ad moras: haut ignari, paucorum dierum ineſſe alimenta, & multum imbellis turbæ. ſimul ex inopiâ proditio, & fluxa ſervitiorum fides, ac fortuita belli ſperabantur.* & poſtquàm oppugnationem iteraverant: *Civilis, omiſsâ oppugnandi ſpe, rurſus per otium aſſidebat; nuntiis & promiſſis fidem legionum convellens.* tandemque obſidio pervicit. Frontinus, ſtratagem. libro III, capite VII, Gallos tradit, Titurium Sabinum obſidenteis, *lignis ſarmentisque ſe oneraſſe, quibus foſſas complerent: ingentique curſu caſtra Romana, in colle poſita, petiviſſe.* Haud dubiè fuerunt Eburones, Germanicæ originis Belgæ, ad Atuátucam, Eburonum caſtellum, in quo hibernabat Sabinus; ut infrà ſuo loco oſtendetur.

Cap. LII.

De iis, quæ post prælium victoriamque à victoribus fiebant.

Parta victoriâ, victores multùm captivos, plus prædam avidi sectabantur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinendæ gratiâ, quæ una omnibus stipendia, bella ingrediebantur. Dio, lib. LVI, de clade Varianâ: Κἂν πάντες ἀπώλοντο, ἢ καὶ ἑάλωσαν, εἰ μὴ οἱ βάρβαροι περὶ τὴν τῆς λείας ἁρπαγὴν ἄσχολοι ἐγένοντο. id est: *Omnesque Romani occidione peribant, aut capiebantur, ni Germani diripiendâ prædâ occupari cœpissent.* Auctor noster, annal. libro I, de Cheruscorum cum Romanis prœlio in Vestofaliâ commisso: *Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissâ cæde prædam sectantium.* & historiar. libro IV: *Obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi.* Præda igitur non æqualiter in eos divisa: sed quod quisque adsequebatur, id sibi ferebat. Prædam nacti, festam statim agebant eodem in loco diem, noctemque proximam. Annal. libro XII, de Chattis, latrocinia prope Rhenum & Maguntiacum agitantibus: *Qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre.* & prædicto libro I, de Cheruscis, qui prosperè adversùs Romanos pugnaverant: *Nox per diversa inquies: cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore subjecta vallium, ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces.* In captivos deinde qualeis se gesserint, ostenditur annal. libro XIII; *Sed bellum Hermanduris prosperum, Chattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Quo ritu occidioni data fuerunt, docet idem auctor, annal. libro I; locum cladis Varianæ describens: *Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata. adjacebant fragmina telorum, equorumque artus; simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant; Hîc cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ & suo ictu mortem invenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captivis, quæ scrobes.* Ex quibus patet, hæc quoque cuncta in loco aut prope locum pugnæ gesta. Primarii igitur captivorum ad aras è cespite viridi constructas Marti ac Mercurio, præcipuis ac maximis Germanorum diis, mactabantur. reliqui aut patibulis, id est, crucibus suffigebantur, aut humo mergebantur. cæsorum in pugnâ capita arborum truncis præfigebantur. Equos, & reliqua quomodò cremaverint in immensæ magnitudinis colossis, suprà, cap. XXXV, ostensum est. Morem hunc cremandi manubias fuisse antiquissimum, ex Asiâ, in dispersione gentium, non modò in Celticam universam à Celtis, sed in reliquas quoque terras ab aliis gentibus delatum, ex aliarum gentium paribus colligitur exemplis. nam & Romani partem prædæ in honorem deorum cremare solebant. Eumenius in panegyrico: *Si bello parta Marti dicentur; si mari quæsita Neptuno.* Apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex: *Vulcano arma, sive cui alii divo vovere volet, jus esto.* Et lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.* lib. X: *Spolia hostium, conjecta in acervum, Iovi victori cremavit.* De Annibale, Pœnorum in Italiâ duce, sic Silius lib. X:

—— Armorumque jubet consurgere acervos,
Arsuros Gradive tibi.

Et mox:

Ast tibi bellipotens sacrûm constructus acervo
Ingenti mons armorum surgebat ad astra.
Ipse manu celsam pinum flammâque comantem
Attollens ductor, Gradivum in vota ciebat:
Primitias pugnæ, & læti libamina belli,
Hannibal Ausonio cremat hæc de nomine victor;
Et tibi Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat, spirantum turba virorum.
Tum face conjectâ populatur fervidus ignis
Flagrantem molem, & ruptâ caligine in auras
Actus apex, claro perfundit lumine campos.

Ergo noctu cremabantur. Aliæ an idem fecerint gentes, ego quidem ignoro.

Cetero Diodorus, lib. v, egregiam Gallorum Germanorumque à prœlio redeuntium pompam deſcribit, his verbis: Τῶν δὲ πεσόντων πολεμίων τὰς κεφαλὰς ἀφαιροῦντες, περιάπτουσι τοὺς αὐχένας τῶν ἵππων· τὰ δὲ σκῦλα τοῖς θεράπουσι παραδόντες ᾑμαγμένα λαφυραγωγοῦσι, ἐπιπαιανίζοντες καὶ ᾄδοντες ὕμνον ἐπινίκιον· καὶ ἀκροθίνια ταῦτα ταῖς οἰκίαις προσηλοῦσιν, ὥσπερ ἐν κυνηγίαις τισὶ κεχειρωμένα θηρία. τῶν δὲ ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς, ἐπιμελῶς τηροῦσιν ἐν λάρνακι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι, σεμνυνόμενοι διότι τῆσδε τῆς κεφαλῆς τῶν προγόνων τις, ἢ πατὴρ, ἢ καὶ αὐτὸς, πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δέ τινας αὐτῶν καυχᾶσθαι διότι χρυσὸν ἀντίσταθμον τῆς κεφαλῆς οὐκ ἐδέξαντο, βάρβαρόν τινα μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι. Hoc eſt: *Cæſorum hoſtium capita truncata equorum collis appendunt. ſpolia ſangvine polluta famulis, velut in triumpho præferenda, tradunt. atque has manubiarum quaſi primitias, non ſecus atque feras in venatibus ab ſe trucidatas, ædium veſtibulis præfigunt. nobiliorum hoſtium capita cedrino peruncta, diligenter in arcâ adſervant: & hoſpitibus ac peregrinis ea oſtentantes, gloriantur, quòd majorum aliquis, vel pater, vel etiam ipſe, magnam licet pecuniæ vim pro hoc capite oblatam habuerit, tamen non acceperit. Nonnulli eò uſque jactationis provehuntur, uti æquilibri auri pondere caput permutare noluerint: barbaram hoc pacto animi magnitudinem oſtentantes.* Hæc equidem tam de Gallis, quàm de Germanis Diodorus. Strabo etiam, lib. IV, de Gallis ſermonem habens, utrique genti eumdem morem tribuit, iisdem penè verbis, neſcio an ex eodem, quo ille, fonte, id eſt, ex Poſidonii monumentis, deſumtis. ſic igitur Strabo: Πρόσεστι δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὸ βάρβαρον, καὶ τὸ ἔκφυλον, ὃ τοῖς προσβόρροις ἔθνεσι παρακολουθεῖ πλεῖστον, τὸ ἀπὸ τῆς μάχης ἀπιόντας, τὰς κεφαλὰς τῶν πολεμίων ἐξάπτειν ἐκ τῶν αὐχένων τῶν ἵππων, κομίσαντες δὲ προσπατταλεύειν τὴν θέαν τοῖς προπυλαίοις. Φησὶ γοῦν Ποσειδώνιος αὐτὸς ἰδεῖν ταύτην πολλαχοῦ, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀηθίζεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα φέρειν πράως, διὰ τὴν συνήθειαν. τὰς δὲ τῶν ἐνδόξων κεφαλὰς κεδροῦντες, ἐπεδείκνυον τοῖς ξένοις, καὶ οὐδὲ πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτροῦν ἠξίουν. Id eſt: *Habent eorum etiam ingenia barbaricum quiddam, & inuſitatum, quod pleraſque ſeptemtrionaleis genteis comitatur. nempe à pugnâ redeuntes, capita hoſtium de collis equorum ſuſpendunt; &, ſpectaculi gratiâ, veſtibulis ædium anteſigunt. Id ſe multis Galliæ in locis vidiſſe ait Poſidonius. quumque initio rem inſolentem averſaretur; conſvetudine tandem eam ſibi minùs moleſtam redditam. Capita verò illuſtrium virorum, cedrino inungentes, peregrinis oſtentabant. neque reddere ea dignabantur, ſi quis tantumdem auri pondus pro redimendis iis obferret.* Hoc ſcilicet eſt, quod Diodorus, eodem libro, de Hiſpanis adſeverat: Τοῖς δ' ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι. id eſt: *Quod ad mores attinet: erga maleficos atque hoſteis ſunt crudeles: ſed erga hoſpiteis atque peregrinos, mites atque humani.* Sed & Livius idem illud de Gallis teſtatur, lib. x: *In conſpectu fuêre Gallorum equites, pectoribus equorum ſuſpenſa geſtantes capita, & lanceis infixa; ovanteſque moris ſui carmine.* Silius Italicus, lib. IV, de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugnâ cadentibus:

> *Demetit averſi Veſagus tum colla, jubâque*
> *Suſpenſam portans galeam, atque incluſa peremti*
> *Ora viri, patrio divos clamore ſalutat.*

Porrò de Gallis in Italiâ ita Livius, lib. v: *Poſtremò cæſorum ſpolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis eſt, coacervare.* Cæſar, belli Gall. comment. VI, de univerſis Gallis Tranſalpinis: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui ſuperarunt, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exſtructos cumulos locis conſpicari licet. neque ſæpè accidit, ut neglectâ quiſpiam religione aut capta apud ſe occultare aut poſita tollere auderet. graviſſimumque ei rei ſupplicium cum cruciatu conſtitutum eſt.* Germani noſtri an ſimilia excitarint trophæa, haud temerè dixerim. Atque iſtæ equidem fuêre conſvetudines in bellis gravioribus. in levioribus bellis, ſive in latrociniis quem obſervaverint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat Marcellinus, lib. XXXI, de Gothis, Thraciam deprædantibus, verba faciens: *Vaſtabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipſis tractibus, quos prætermeat Iſter, exorſi, adusque Rodophen, & tractum, qui immenſa diſterminat maria, rapinis & cædibus, ſangvineque, & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdiſſimè permiſcentes. Tunc erat ſpectare cum gemitu facta dictu viſuque prædira; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequàm prodirent in lucem, impia tolerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos: & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum ſtringebat fera captivitas manus: pòſtque adulta virginitas, caſtitaſque nuptarum, ore affecto flens, ultima ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire.* Tacitus, annal. lib. XIII, de Anſibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Uſipiorum, Tubantumque fineis quærendo ſedeis vagante: *Quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Che-*

ruscos petissent; errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: imbellis ætas in prædam divisa est. Annal. lib. II; prœlio Romanos inter atque Cheruscos commisso: *Quintâ ab horâ diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* Annal. libro XII; ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacensia castra agitantes, oppressi fuêre: *Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant.* Hi quo loco, aut quo in usu apud illos fuerint, indicat Seneca, in epist. LVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Verùm hactenus de re militari priscorum Germanorum disseruisse sufficiat.

CAP. LIII.

De funeratione mortuorum.

AUCTOR noster, explicatis universis ac singulis morum partibus, tandem in vitæ fine concludit. *Funerum, inquit, nulla ambitio. id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* corpora scilicet eorum, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtuteis adquisiverant, aut ex generis nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud satis percipientes, sic intelligendum docent, quasi omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum solummodò virorum cremata. quod opidò falsum est. Diodoro hæc sunt verba, de Germanis juxtà & Gallis perscripta, lib. V: Εἰώθασι καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς ἐνδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας. hoc est: *Solent inter ipsas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exsurgere: & ex provocatione inter sese digladiari; vitæ jacturam nihili æstimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaluit, quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuò vitam capessant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epistolas, propinquis defunctis inscriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Hæc nempe Diodorus de omnium pariter funeratione, sine ullo discrimine, sine exceptione, sine humationis mentione, scribit. Sed morem hunc cremandi mortuorum corpora non modò universis Celtis nostris, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, Britannicasque insulas; verùm toti terrarum orbi fuisse communem, veteres ubique testantur historiæ. nuncque in extero simul orbe, & in orientalibus, meridionalibusque nostri orbis partibus esse vulgarem, vulgò notum est. Paucæ quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Persæ, Derbices, & Troglodytarum, Meroitarumque, ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caspii, & ex Indis Taxilæ, vulturibus ea atque feris abjiciebant: ut & Persæ magorum suorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Essedones, & ex Britannicis populis Iberni parentum defunctorum corpora epulando consumebant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos. alii ex eâdem gente circumfuso vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Aegyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum testes sunt, inter alios scriptores, maximè libri sacrati, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius; cujus verba mox citabo. Ex reliquarum gentium unanimi consensu patet, vetustissimum fuisse illum cremandi, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & lingvæ primævæ confusione, in universum orbem pervectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuisse usitatum; ut pleraque alia diversis gentibus communia. Primam ejus originem sive causam Plinius videtur indicare, in lib. VIII, cap. LIV, his verbis: *Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti; terrâ condebantur. At postquàm longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc institutum. Et tamen multæ familiæ priscos servavêre ritus. sicut in Corneliâ nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. idque voluisse, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.* Sed ad nostram gentem revertor. Verba igitur Taciti prædicta, in hanc intelligenda sunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuisse cremata: sed sine ambitione ac pompâ, vulgaribus lignis. clarorum tantùm virorum corpora certis combusta lignis, id est, quæsitis atque dilectis. Longè ab hac Germanorum modestiâ diversum tradit morem in Gallis Cæsar, commentario VI. *Funera sunt,*

inquit, *pro cultu Gallorum, magnifica, & sumtuosa.* item in Hispanorum gente Appianus, in Hispanicis, de Viriati ducis ipsorum funere loquens: Οὐερίατθον μὲν λαμπρότατα κοσμήσαντες ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον. id est: *Viriati corpus magnificentissimè exornatum in altissimo rogo cremaverunt.* Germanorum in funeribus modestiam Indi quoque observarunt, gens longè remotissima. Solinus de iis, capite quinquagesimo quinto: *Nullus funerum apparatus.* & Strabo, libro quinto decimo: Λιταὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ, καὶ μικρὰ χώματα. ὑπεναντίως δὲ τῇ ἄλλῃ λιτότητι κοσμοῦνται. id est: *In tumulis, & sepulturis perparci sunt: in cultu corporis contrà nimii.* Pergit noster: *Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant.* ut Romani, & aliæ gentes. Idem noster, annal. III, de Agrippinâ, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam petente: *Vbi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant.* Et Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de Arabiâ felice loquens: *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Aestimentur posteà toto orbe singulis annis tot funera; acervatimque congesta honori cadaverum, quæ diis per singulas micas dantur.*

Ceterò struem rogi apud Hispanos fuisse altissimam, suprà ex Appiano intelleximus. Antiquum hunc fuisse morem, aliis quoque gentibus usitatum, liquet ex Homero; qui Iliad. XXIII ita canit de Patrocli rogo:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Struxerunt rogum centum pedum quoquoversùm.

Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, Aeneidos libro VI, in Miseni Trojani in litore Italiæ funeratione:

—— Aramque sepulcri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano consuli, ad Cannas cæso, struxit, ita Silius Italicus libro X:

Sublimem eduxêre pyram.

Non modò Hispanis, sed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuisse observatum, maximéque Germanis nostris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Vistulæ quondam ostia adcolentis, exemplo, apud Procopium: qui ita de prisco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: Οἱ δὲ ξύλα πολλὰ ἐς μέγα τι ὕψος ξυννήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, ξύμπαντα ἧπτον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τὸ παραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. hoc est: *Ipsi verò multorum lignorum strue in altitudinem ingentem congestâ, homineque in summo ejus fastigio posito, statim omnia ligna incendebant, ab infimâ parte facto initio. Vt primùm verò flamma resedit, collecta protinus ossa terrâ condebant.* Illa quidem verba καθίσαντες τὸν ἄνθρωπον, id est, *sedere facientes hominem*, de iis intelligit Procopius, qui vivi rogo imponebantur: de quibus mox integra ejus verba adscribam. Jam anteà defunctos, porrexisse supinos, ut Græci atque Romani, haud dubium est.

Tacitus superioribus hæc subnectit: *Sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur.* id est, crematur, unà cum armis eodem in rogo: nempe, quia ista pretiosissima atque carissima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjecisse, testis est Virgilius in dicto Miseni Trojani funere:

Ingentem struxêre pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera; & ferales ante cupressos
Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.

Silius in prædicto consulis Romani funere, ab Annibale Pœno curato:

Sublimem eduxêre pyram, mollesque virenti
Stramine composuêre toros. superaddita dona
Funereum decus expertis, invisus & ensis,
Et clypeus, terrorque modò atque insigne superbum,
Tum lateri fasces, captæque in Marte secures.

At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur; sed antè jam mactatus: teste Cæsare, prædicto belli Gallici commentario sexto, ita de Gallis loquente: *Omnia, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funebribus confectis, unà cremabantur.* Antiquissi-

quissimum & hunc omnium terræ orbis fuisse gentium morem. ex vetustissimorum disco Græcorum exemplo. sic enim Homerus, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exsequentem:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν, ἀχνύμενοι κῆρ.
—— Πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στεναχίζων.
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν·
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.
Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς
Χαλκῷ δηϊόων (κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα)
Ἐν δὲ πυρὸς μένος ἧκε σιδήρεον, ὄφρα νέμοιτο.
Struxerunt pyram, centum pedum quoquoversùm:
Inque pyrâ supremâ cadaver posuerunt, tristes corde.
—— Quatuor autem procerâ cervice equos
Festinanter injecit pyræ, graviter suspirans.
Novem huic regi mensarii canes erant:
Ex quibus pyræ injecit duos obtruncatos.
Duodecim quoque Troum magnanimorum filios forteis
Ferro mactans (mala quidpe mente meditabatur opera)
In ignis robur projecit ferreum, ut depasceretur.

Sed & uxores unà cum defunctis maritis crematas fuisse, apud omneis pariter Celtas, deprehendo; itidem de vetustissimo gentium more, qui hodiéque apud Indos & Americanos observatur. Strabo libro xv, de Indis: Παρά τισι δ' ἀκούειν, φησὶ Ἀριστόβουλος, καὶ συγκατακαιομένας τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν ἀσμένας. τὰς δὲ μὴ ὑπομενούσας ἀδοξεῖν. εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις ταῦτα. Hoc est: *Ait Aristobulus, se audivisse, apud quosdam uxores quoque sponte cum viris comburi. quæ id recusent, inglorias esse. Verùm hæc de aliis etiam populis narrantur.* Thraces maximè in his intellexit: de quibus ita Herodotus, libro quinto: Ἔχει γυναῖκας ἕκαστος πολλάς. ἐπεὰν ὦν τις αὐτέων ἀποθάνῃ, κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν, καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τοῦδε ἥτις αὐτέων ἐφιλέετο μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός. ἣ δ' ἂν κριθῇ καὶ τιμηθῇ, ἐγκωμιασθεῖσα ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σφάζεται ἐπὶ τὸν τάφον ὑπὸ τοῦ οἰκηιοτάτου ἑωυτῆς. σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί· αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται. ὄνειδος γάρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται. Hoc est: *Singuli plures habent uxores. Itaque si quis eorum decessit, disceptatio magna fit inter uxores, acri amicorum circa hanc rem studio, quænam præcipuè à marito fuerit dilecta. Quæ talis judicata est, & hunc honorem adepta, ea à viris atque mulieribus exornata, ad tumulum à propinquissimo mactatur, unáque cum viro sepelitur; ceteris uxoribus id sibi pro ingenti calamitate ducentibus. nam id eis summo dedecori datur.* In eamdem sententiam Mela, libro secundo, capite secundo, de eâdem gente: *Ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum virorum corpora interfici, simulque sepeliri, votum eximium habent. &, quia plures simul singulis nuptæ sunt, cujus id sit decus, apud judicaturos magno certamine affectant. Moribus datur. estque maximè lætum, cùm in hoc contenditur, vincere. Mœrent aliæ vocibus, & cum acerbissimis planctibus efferunt. At quibus consolari eas animus est, arma opesque ad rogos deferunt: paratique, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus vel pacisci, vel decernere, ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus sit: manentque dominas proci.* Locum esse corruptum, & sine ullo sensu, etiam ante me viri doctissimi notarunt. Simlerus pro novissimis istis, *manentque dominas proci*, hæc restituit; *mærendo minus proficere.* quæ equidem haud longè à sanâ lectione absunt. Verùm melior ista videtur restitutio: *At quibus consolari eas animus est; arma, opesque ad rogos deferunt; parati, ut dictitant, cum fato jacentis, si detur in manus, vel pacisci, vel decernere. Vbi nec pugnæ, nec pecuniæ locus sit; monent, mærendo nihil eas proficere.* Sed eumdem circa uxorum necationem apud nostros quoque Germanos observatum fuisse morem, auctor est Procopius, loco prædicto: cujus verba jam integra huc adscribere commodum fuerit. sunt igitur ista: Οὔτε γὰρ γηράσκουσιν, οὔτε νοσοῦσιν αὐτοῖς βιοτεύειν ἐξῆν· ἀλλ' ἐπειδάν τις αὐτῶν ἢ γήρᾳ ἢ νόσῳ ἁλοίη, ἐπάναγκές οἱ ἐγίνετο, τοὺς ξυγγενεῖς αἰτεῖσθαι, ὅτι τάχιστα ἐξ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀφανίζειν. οἱ δὲ ξύλα πολλά, ἐς μέγα τι ὕψος, ξυννήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, τῶν τινα Ἐρούλων, ἀλλότριον μέντοι, σὺν ξιφιδίῳ παρ' αὐτὸν ἔπεμπον· ξυγγενῆ γὰρ αὐτῷ τὸν φονέα εἶναι, οὐ θέμις. ἐπειδὰν δὲ αὐτοῖς ὁ τοῦ ξυγγενοῦς φονεὺς ἐπανήει, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτοῖς τῆς φλογός, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τὸ παραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. Ἐρούλου δὲ ἀνδρὸς τελευτήσαντος, ἐπάναγκες τῇ γυναικί, ἀρετῆς μεταποιουμένῃ, καὶ κλέος αὐτῇ ἐθελούσῃ λείπεσθαι, βρόχον ἀναψαμένῃ

παρὰ

περὶ τὸν τοῦ ἀνδρὸς τάφον, οὐκ εἰς μακρὸν, θνήσκειν. οὐ ποιούσῃ δὲ ταῦτα περιεστήκει τὸ λοιπὸν ἀδόξῳ τε εἶναι, καὶ τοῖς τοῦ ἀνδρὸς ξυγγενέσι προσκεκρουκέναι. Id est: *Nec senescentibus, nec morbo adfectis vitâ ampliùs frui fas erat. sed, ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quamprimùm ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congestâ, desuperque homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; sed sangvine prorsus alienum. haud enim fas erat propinquum esse interfectorem. Vt primùm verò interfector descendit ad propinquos defuncti, continuò hi omnia ligna, ab infimis facto initio, incendebant. Vbi autem flamma ipsa resedit; collecta ossa sub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quæ virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulcrum, non longè pôst, vitam finire. Quæ hoc facere recusaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infestatio.* Ex hoc igitur Procopii loco de Herulis, item ex suprà citatis testimoniis, Homeri de Græcis, Herodotique & Melæ de Thracibus, ac Cæsaris de Gallis, satis liquidò patet, uxores, clienteis, servos, equos, atque caneis, antè fuisse juxta rogum necatos, quàm cadavera eorum, unà cum defuncto marito, seu patrono, ac domino, comburerentur. Diversum ab hoc tradit de Thracibus Solinus, cap. XVI, his verbis: *Vxorum se numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos; &, quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Hoc quamquàm Herodotus Melaque in Thracibus non notaverint; tamen sic apud Indos atque Americanos hodiéque fieri, satis in comperto est. Ceterùm, quòd senes, atque ægrotare incipienteis Heruli nostri è vitâ migrare jusserint, id quoque ex communi gentium consvetudine factum. Strabo, lib. XI: Περὶ τῶν Βακτριανῶν οὐ τὰ βέλτιστα λέγουσιν οἱ περὶ Ὀνησίκριτον. τοὺς γὰρ ἀπειρηκότας, διὰ νόσον ἢ γῆρας ζῶντας παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσὶν ἐπιτηδὲς πρὸς τοῦτο, οὓς ἐνταφιαστὰς καλοῦσι τῇ πατρῴᾳ γλώττῃ. τοιαῦτα δέ πως καὶ τὰ περὶ τοὺς Κασπίους ἱστοροῦσι. τοὺς γὰρ γονέας ἐπειδὰν ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότες τυγχάνωσιν, ἐγκλεισθέντας λιμοκτονεῖν. id est: *De Bactrianis minimè laudanda narrat Onesicritus. nempe eos, qui morbo aut senio confecti sint, vivos projici canibus, deditâ operâ ad hoc nutritis; quos suâ linguâ adpellant vespillones. Similia quædam & de Caspiis narrantur. ab his enim parenteis, ubi LXX ætatis annum impleverunt, inclusos fame necari.* Et eodem libro posteà: Οἱ Δέρβικες τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσι. ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους. τὰς δὲ γραίας ἀπάγχουσιν· εἶτα θάπτουσι. τοὺς δὲ ἐντὸς ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀποθανόντας οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ θάπτουσιν. id est: *Derbices eos, qui LXX annum excesserunt, jugulant. carnes eorum proximi genere absumunt. Vetulas strangulant; inde humant. Qui intra LXX annum moritur, non editur, sed humatur.* Herodotus, libro tertio, de Indis Padæis: Ὃς ἂν κάμῃ τῶν ἀστῶν, ἤν τε ἀνὴρ, ἤν τε γυνὴ, τὸν μὲν ἄνδρα ἄνδρες, οἱ μάλιστά οἱ ὁμιλέοντες, κτείνουσι, φάμενοι αὐτὸν, τηκόμενον τῇ νούσῳ, τὰ κρέα σφίσι διαφθείρεσθαι. ὁ δὲ ἀπαρνεόμενός ἐστι μὴ μὲν νοσέειν· οἱ δὲ οὐ συγγινωσκόμενοι, ἀποκτείναντες κατευωχέονται. ἢν δὲ γυνὴ κάμῃ, ὡσαύτως αἱ ἐπιχρεώμεναι μάλιστα γυναῖκες ταὐτὰ τοῖσι ἀνδράσι ποιεῦσι. Hoc est: *Quoties civium seu vir, seu femina ægrotet: virum quidem viri, sui maximè familiares, necant: quod dicant, ipsum, morbo tabescentem, carneis ipsis corrupturum. ac licet se neget ille ægrotare; nihilo minùs tamen non parcunt illi, sed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, suæ maximè necessariæ, idem, quod viri viro, faciunt.* Idem, vel consimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum comederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos nostros umquàm factitatum, nullum uspiam exemplum, ne suspicionem quidem reperio. Auctor equidem noster de illâ uxorum apud maritorum rogum suspensione nihil disertè memorat. haud obscurè tamen eam innuit, in libro de Germaniâ, his verbis: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Cespes non unus; qui parùm erigebat sepulcrum: sed complures, in unum tumulum adgesti. Idem noster, annal. lib. II, de tumulo reliquiis Varianarum legionum structo: *Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit.* Indis quoque λιτὰς τὰς ταφὰς, καὶ μικρὰ τὰ χώματα, id est, *sine apparatu atque cultu sepulcra, & exiguos tumulos* fuisse, suprà ex Solino ac Strabone intelleximus.

Ceterùm Appianus, libro prædicto, ita de Viriati, Hispanorum ducis, funere narrat: Οὐρίατθον μὲν δὴ λαμπρότατα κοσμήσαντες, ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον· ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπέσφαττον αὐτῷ· καὶ κατὰ ἴλας οἵ τε πεζοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν κύκλῳ περιθέοντες αὐτὸν ἔνοπλοι, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν· μέχρι τε σβεσθῆναι τὸ πῦρ, παρεκάθηντο πάντες ἀμφ' αὐτόν. καὶ τῆς ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα

μονομά-

μονομάχων ἀνδρῶν ἤγαγον ἐπὶ τοῦ τάφου. Hoc est: *Itaque Viriati funus, quammagnificentissimè exornatum, in altissimo rogo cremaverunt. cæsisque multis hostiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exstingueretur, omnes ipsum circumsedebant. peracto funere, gladiatorium munus ad sepulcrum editum est.* Idem, aut simile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi persvadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullas Orientis nationes observatur. Romanos eo fuisse usos, haud semel in eorum legitur historiis. unum atque alterum citasse auctorem, sufficerit. Svetonius in Claudio; de Drusi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum sito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret.* De ejusdem Drusi arâ, in Germaniâ apud Alisonem castellum sitâ, ita noster, annal. lib. II: *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus structum, & aram Druso sitam, disjecerant. Restituit Cæsar aram: honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* Sed antiquissima primo loco erant dicenda. Homerus, loco prædicto, de Patrocli funere:

Τορνώσαντο δὲ σῆμα· θεμείλιά τε προβάλοντο
Ἀμφὶ πυρήν. εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα.
Torno autem designabant sepulcrum; fundamentaque jecerunt
Circa rogum: moxque effossam terram infuderunt.
Aggesto autem tumulo abierunt. At Achilles
Illic populum detinuit, ac sedere fecit ad amplum certamen.

Herodotus, libro V: Ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι τῶν Θρηκῶν εἰσὶ αἵδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας προτιθέασι τὸν νεκρόν· καὶ παντοῖα σφάξαντες ἱρήια, εὐωχέονται, προκλαύσαντες πρῶτον. ἔπειτα δὲ θάπτουσι κατακαύσαντες, ἢ ἄλλως γῇ κρύψαντες. χῶμα δὲ χέοντες, ἀγῶνα τιθέασι παντοῖον. ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης. Id est: *Divitum sepulturæ apud Thraceis sunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hostiis, convivantur. illudque defletum priùs, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggestoque desuper tumulo, cùm alia omnis generis certamina proponunt, tum præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thraces cuncta ferè in eumdem modum cum Hispanis. Quæ similitudo apud tam diversas, tamque longè inter se remotas gentes haud facilè exstitisset, nisi ex unâ eâdémque origine promanasset: nempe ex Asia, in gentium ab urbe Babylonicâ dispersione. Dionysius Halicarnassensis, libro V: Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ φαιὰν ἐσθῆτα λαβὼν ὁ Οὐαλέριος, καὶ τὸ Βρούτου σῶμα προθεὶς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ἐπὶ στρωμνῆς εὐπρεποῦς, συνεκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, τὸν ἐπιτάφιον ἔλεξεν ἐπ' αὐτῷ λόγον. εἰ μὲν οὖν Οὐαλέριος πρῶτος κατεστήσατο τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις, ἢ κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. ὅτι δὲ Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον εὕρεμα, τὸ παρὰ τὰς ταφὰς τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπαίνους τῆς ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ οὐχ Ἕλληνες αὐτὸ κατέστησαν τὸ πρῶτον, παρὰ τῆς κοινῆς ἱστορίας οἶδα μαθών, ἣν ποιητῶν τε οἱ παλαιότατοι καὶ συγγραφέων οἱ λογιώτατοι παραδεδώκασιν. ἀγῶνας μὲν γὰρ ἐπιταφίους τιθέμενοι ἐπὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικούς τε καὶ ἱππικοὺς ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἱστορήκασιν, ὡς ὑπό τε Ἀχιλλέως ἐπὶ Πατρόκλῳ, καὶ ἔτι πρότερον ὑφ' Ἡρακλέους ἐπὶ Πέλοπι· ἐπαίνους δὲ λεγομένους ἐπ' αὐτοῖς οὐ γράφουσιν ἔξω τῶν Ἀθήνησι τραγῳδοποιῶν, οἱ κολακεύοντες τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως θαπτομένοις, καὶ τοῦτο ἐμύθευσαν. ὀψὲ γάρ ποτε Ἀθηναῖοι προσέθεσαν τὸν ἐπιτάφιον ἔπαινον τῷ νόμῳ, εἴτ' ἀπὸ τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ περὶ Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανόντων ἀρξάμενοι, εἴτ' ἀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. ὑστερεῖ δὲ καὶ τὰ Μαραθώνια καὶ τῆς Βρούτου ταφῆς, εἰ δὴ ἀπὸ τούτων πρῶτον ἤρξαντο οἱ ἔπαινοι λέγεσθαι τοῖς ἀπογινομένοις, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν. Hoc est: *Postero die Valerius atratus Bruti corpus in foro proposuit, in lecto splendido ornatum, populoque in concionem convocato, in suggestum progressus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Utrùm autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum à regibus sequutus fuerit, certò adfirmare nequeo. Romanorum tamen hoc esse vetus inventum, in funere illustrium virorum virtuteis eorum laudari, neque à Græcis primùm institutum, ex communis historiæ scriptis didici, quæ tam vetustissimi poëtæ, quàm celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equestria à necessariis facta tradunt; ut ab Achille in Patrocli, & multo antè ab Hercule in Pelopis funere. hos tamen publicè laudatos nulli prodiderunt, præter Athenienseis tragicos; qui, civitati suæ adulantes, ab Theseo sepelitis hoc quoque fabulosè adfinxerunt. Longo enim tempore pòst Athenienses legitimis ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt; sive ab iis, qui ad Artemisium, & Salamina, & Plateas pro patriâ occubuerant, initium duxerint, sive etiam à rebus gestis in campis Marathonis. Sed ea*

quoque,

quoque, quæ ad Marathonem sunt gesta, XVI *annis Bruti funere sunt posteriora.* Vereor, ut satis dextrè hac de re conjecerit, rectéque ac meritò reprehenderit antiquos Græcorum poëtas Dionysius. nam certè de Hispanis diserta sunt verba Appiani; *βαρβαρικῶς αὐτὸν ἐπῄνουν·* id est, *barbarico ritu eum laudabant.* ubi satis disertè testatur Appianus, non Græcos, neque Romanos eos fuisse imitatos, ut à quibus ritum accepissent. Quàm multarum rerum, omnibus vel plerisque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adscripta fuerit, sæpiùs suprà patuit. in illis igitur hoc etiam de funebri laudatione esse numerandum, eodem argumento conjicio. Tacitus, in fine annalium libri secundi: *Arminius, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prælio ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes.* De hujusmodi carminibus, quibus clarorum virorum laudes celebrabantur, suprà cap. XXIV dictum est. Non anno demum, nec mensibus, ne diebus quidem aliquot post excessum eorum, sed statim ad ipsum excessum fuisse à Bardis composita, & ad funus decantata, quemadmodùm apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cummaximè credibile est. Quin hæc ipsa carmina fuisse credo, quibus apud Hispanos Viriatum πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, ἐν κύκλῳ περιθέοντες, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν. De cetero, hæc auctor noster superioribus adnectit: *Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.* Sic de Romanis Seneca, in epistolà LXIII: *Annum feminis ad lugendum constituêre majores: non ut tam diu lugerent; sed ne diutiùs. viris nullum legitimum tempus est; quia nullum honestum.* Mortuos suos luxerunt maximè Aegyptii, Assyrii, Lydi, atque Hebræi. Strabo, lib. XV, de Babyloniis, gente Assyriacâ: Θρηνοῦσι δὲ τοὺς ἀποθανόντας, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων. id est: *Lugent defunctos, ut Aegyptii, & multi alii populi.* Divus Moses, Genes. cap. L, vers. III, de Jacobi funere: *Impletis ei* XL *diebus (nam ita impleri solent dies eorum, qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Aegyptii* LXX *diebus.* & ver. X, de Josepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis: *Quum autem venissent ad aream quamdam, septam cynosbatis, planxerunt ibi planctu magno, & gravi valdè. instituit enim patri suo luctum* VII *diebus.* Nihil horum fecisse priscos nostros Germanos, ceterosque Celtas, testis est, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in consolatione ad Apolloniam, his verbis: Τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξαι τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὰν πενθῶσι, γυναικείαν ἠμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστίν. id est: *Eum, qui Lyciis leges posuit, ajunt mandasse civibus suis, uti in luctu veste uterentur muliebri: significare volentem, rem muliebrem esse luctum.* Et mox: Αὐτῶν δὲ τῶν βαρβάρων οὐχ οἱ γενναιότατοι Κελτοί, καὶ Γαλάται, καὶ πάντες οἱ φρονήματος ἀνδρειοτέρου πεφυκότες ἔμπλεῳ, μᾶλλον δ᾽ εἴπερ ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, καὶ Λυδοί, καὶ πάντες ὅσοι τούτοις παραπλήσιοι. hoc est: *Ex ipsis verò barbaris si qui luctum exercent, non animosissimi Germani, non Galli, aut si qui alii generoso pleni sunt spiritu, id faciunt: sed Aegyptii, Syri, Lydi, aliique horum similes.*

ATQUE hactenus de universis ac singulis priscûm Germanorum vitæ morumque partibus disseruisse haud pœniteat. Quòd si cui prolixior fuisse videar; is sciat, tanti fuisse, patriæ terræ ac gentis, innocentiâ juxtà ac fortitudine toto terrarum orbe nobilissimæ, antiquitatem altiùs diligentiúsque repetere: quam ab aliis negligi hactenus video; dum externa tantùm, Romana, Græca, & alia mirantur & extollunt; suæ gloriæ atque laudis incuriosi.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHI-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

figura. 26.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN